Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî

İBN BATTÛTA
SEYAHATNÂMESİ

II. Cilt

Ebû Abdullah Muhammed
İbn Battûta Tancî

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ

II. CİLT

Çeviri, İnceleme ve Notlar:
A. Sait Aykut

Yapı Kredi Yayınları - 2000
Kâzım Taşkent
Klasik Yapıtlar Dizisi - 53

İbn Battûta Seyahatnâmesi - II. Cilt / Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî
Özgün adı: Rıhletü İbn Battûta = Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfar

Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut

Kitap editörleri: M. Sabri Koz - Selahattin Özpalabıyıklar
Düzelti: Mahmure İleri
Dizin: Yücel Dağlı
Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com

Çeviriye temel alınan baskı: Fas, 1997
1. baskı: İstanbul, Mart 2004
4. baskı: İstanbul, Şubat 2010
ISBN 978-975-08-0769-3
Takım ISBN 978-975-08-0767-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş, 2004
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ

II. CİLT

OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM - SİNT VE MULTÂN'DAN HİNDİSTAN'A DOĞRU

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla; efendimiz ve ulumuz Muhammed'e, onun ehl-i beytine ve arkadaşlarına selâm ile;

İbn Battûta adıyla ünlenen Tancalı Üstat Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî –Hak Teâlâ onu rahmetiyle kuşatsın– der ki:

Yediyüzotuzdört senesinin ilk günü Muharrem ayının başında Sint ırmağına ulaştık.[1] Bu ırmak Bencâb diye de bilinir. Bu kelime "Beşsu" anlamına geliyor. Dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Sıcak zamanlarda nehrin suları taşar. Halk o zaman yapar ziraatini; Mısırlıların, Nil'in taşmasıyla ekime başlamaları gibi. Bu nehir aynı zamanda Hint ve Sint hükümdarı Sultan Muhammed Şâh'ın hükümdarlık sınırını oluşturur. Bu yöreye gelir gelmez istihbarat işini yapan görevlilerle karşılaştık. Onlar bizimle ilgili haberleri Multân şehrinin emiri Kutbulmelik'e yazıverdiler. O sıralarda Sint bölgesinin emirü'l-ümerâsı (=valisi), sultanın memlûku olan Sertîz'di. Bu adam diğer memlûk erlerin (=kapıkullarının) denetleyicisidir. Hükümdarın ordusu onun önünde resmi geçit yapar. Adının anlamı "keskin baş"tır. Çünkü "ser" baş demektir, tîz ise keskin manasına geliyor. Biz oraya vardığımızda Sertîz, Multân'a on günlük mesafede bulunan Sîvesitân şehrindeydi. Sîvesitân, Sint bölgesinde bir şehirdir. Sint ile sultanın başşehri olan Dihlî (=Delhi) arasında elli günlük yol vardır. Fakat "muhbir" adı verilen haber memurları, Sint bölgesinden bir mektup yazdıklarında sultana beş gün içinde ulaşır; özel posta sistemi sayesinde!

1 Sint bölgesi: Önceden de belirttiğimiz gibi seyyahımız İndus nehri ile Pencab (=Beşnehir, Beşsu) arasında bir ayırım yapmamakta. Sint bölgesi, yani bugünkü Pakistan'ın bir kısmı, hicrî 1. asrın sonlarında 94 yılında (milâdî 712) fethedildi. Ancak bir bütün olarak Hindistan, hicrî 5. yüzyılın başlarında, Sultan Gazneli Mahmud döneminde Müslümanlarla karşılaştı. Bkz: MEB İslâm Ans, C. 10, s. 676-678; Tâzî, Rıhle, C. 3, s. 71

Berîd Sistemi[2]

2 Posta (=Berîd): Berîd, nereden geldiği hususu ihtilâflı bir kelimedir; bazılarına göre aslı eski Farsçadandır; kuyruğu kesik olup sırf posta işinde kulanılan ata "Burîde dem" denilirmiş. Bazı dil uzmanları ise kelimenin Latince "Veredus"tan geldiğini savunmaktadırlar; yani posta işinde kullanılan hayvan demek… İlk zamanlarda hükümdarın özel ulağına Berîd denilirdi, sonra iki posta merkezi arasındaki mesafeye (=menzil) de Berîd denmeye başlandı. Bu, yaklaşık 4 fersah idi ki bugünkü karşılığı 3 mile yakındır. Berîd sistemini İslâm tarihinde ilk kullanan hükümdar, Emevî halifesi Muâviye b. Ebî Süfyan'dır. Berîd bugünkü Arapçada posta demektir.

Eskiden Berîd, devletin bir tür istihbarat teşkilatı gibi de çalışıyordu. Bkz: Ebû Ca'fer İbn Cerîr Taberî, Târîh, C. 8, s. 96; İbn Künân, Hadâiku'l-Yâsemîn, s. 77; Necdet Hamâş, el-İdâre fi'l-Asri'l-Emevî, s. 42; Hassân Hallâk-Abbâs Sabbâğ, el-Mu'cemu'l-Câmi', s. 39.

Hint ülkesinde iki tür berîd (=posta) vardır. Atlı postaya "vulâk"[3] (=ulak) diyorlar. Her dört milde nöbeti devralan atlarla yapılıyor. Bu hayvanlar hükümdara aittir.

3 Vulâk: Vulak bildiğimiz Türkçe ulak kelimesinin farklı bir okunuşu. Ulamak kökünden geliyor; yani ulaştıran, eriştiren demek… Kâşgarlı'nın Divan'ında Türk beyinin mektupçusunun kullandığı at manasına geliyor. Osmanlı zamanında devlete ait kâğıt ve belgeleri bir yerden başka bir yere götüren resmî memura denilirmiş. Bu usûlün Osmanlılara Çingiz evlâdından geçtiği söylenir. Bkz: Besim Atalay, Divân-ı Lugâti't-Türk Dizini, s. 688; Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, s. 542-543; ayrıca ulakşî=ulakçı kelimesiyle karşılaştırmak için bkz: 33/18. notumuz.

İkinci tür posta servisinde iş yayalar aracılığıyla görülüyor. Bir mil üçe ayrılıyor. Buna "dâve"[4] adını veriyorlar. Dâve milin üçte biri demektir. Mile verdikleri ad ise "kurûh"tur.[5] Sistem şöyle işliyor: Her üçte bir milde insanların yaşadığı mamur bir köy var. Köyün hemen dışında kurulu üç çadırda kemerlerini kuşanarak harekete hazır hâlde bekleyen adamlar bulunuyor. Her biri yanlarında iki arşın uzunluğunda bir kamçı taşıyor. Bu kamçının ucunda bakır çıngıraklar asılı! İlk görevli bulunduğu yerden çıkarken bir elinde mektup, diğer elinde çıngıraklı kamçı vardır. Olanca hızıyla koşmaktadır. Vardığı yerde çadırda bulunan kimseler çıngırak sesini işitir işitmez hemen kalkar, adamı karşılarlar. İçlerinden biri derhal mektubu kapar, son süratle yola koyulur. Öteki dâveye varıncaya kadar kamçıyı sallar, çıngırakları çınlatır. Mektup gideceği yere ulaşıncaya dek bu usül üzere yürütülür iş.

4 Dâve: Dav Farsçada satranç ve tavla oyunundaki sıra demektir; bazen de sövme, duvar sırası ve kur manasına gelir. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, C. 1, s. 856.

5 Kurûh: Keruh veya Kuruh okunur; Farsçada olduğu gibi Urdu dilinde de üçte bir demektir; yani bir fersahın üçte biri kadar olan mesafe. Bölgelere göre değişmesine rağmen genel olarak iki mile yakın olduğu belirtiliyor Platts'ın sözlüğünde. Bkz: John T. Platts, Dictionary of Hindustani and English, s. 830; Ferheng-i Ziyâ, C. 3, s. 1531.

Aslına bakılırsa bu ikinci sistem, vulâktan daha hızlı! Bu ikinci posta türüyle Hindistan'da az bulunan Horasan meyveleri dahi getirilir buralara. Tabaklar içine yerleştirilen meyveler, sultana ulaşıncaya kadar elden ele geçer. İşin garibi, suç işleyenler bile bu düzenle nakledilir payitahta. Adamı bir sedire oturturlar; yayan posta görevlileri sediri başlarına kaldırdıkları gibi hızla koşarlar. Hükümdar, Devletabad şehrinde bulunduğu sırada içeceği su bile böyle getirilir. Bu su Hintlilerce ziyaret edilen Kenk (=Ganj) nehrinden gönderilir. Kenk nehri Devletabad şehrine kırk günlük mesafededir.

Muhbir adı verilen görevliler Hint ülkesine gelenle ilgili bilgi verecekleri vakit her şeyi anlatırlar. Adamın şeklini, giysisini, beraberinde başkaları olup olmadığını, kölelerini, hizmetkârlarını, binitlerini tek tek sayarlar mektuplarında. Hattâ nasıl oturup kalktığını, davranışlarını dahi bildirir, tüm özelliklerini eksiksiz belirtmeye gayret ederler. Misafir, Sint bölgesinin merkezi olan Multân'a ulaştığında Hint hükümdarı tarafından onun namına düzenlenecek bir ziyafetle ilgili emir gelinceye kadar orada kalır. Bu ülkeye gelen bir insan; davranışları, eylemleri ve amacına göre karşılık görür, ikram bulur. Çünkü gelenin ne parasına bakılır ne de atasına.

(Hint Hükümdarının Misafir ve Yabancılara Karşı Tutumu)

Hint hükümdarı Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şâh, âdeti üzere yabancılara bol ikramda bulunur. Onlara saygıda kusur etmez. Hattâ valiliklere ve mevkilere getirir. Bu yüzdendir ki özel adamları, vezirleri, kadıları, mabeyincileri ve biraderleri çoğunlukla yabancılardan oluşmaktadır. O, hükümetinde görev alan yabancılara "Eizze" (=azizler, muhteremler) denilmesi gerektiğine dair bir ferman bile çıkarmıştır. Eizze kelimesi bu tür memurlara özgü bir ad olmuştur sonradan! Hükümdarın yanına gelen herkes mutlaka ona bir hediye sunmalıdır. Kuşkusuz ilerki ilişkileri için bir aracı olsun diye böyle bir hediye takdim etmesi gerekmektedir. Zaten daha sonra sultan, getirilen hediyelerin kat kat fazlasını ihsan edecektir! Yabancılar tarafından sunulan armağanlar ile ilgili hikâyeler ilerde etraflıca anlatılacak…

Hükümdarın bu âdeti herkes tarafından bilindiği için Sint ve Hindistan'da oturan tüm tacirler saraya gelen her yabancıya binlerce dinar borç verirler. Böylece o yabancının sultana hediye etmek istediği veya kendisinin kullanacağı at, deve vs. kıymetli malları temin etmiş olurlar. Neredeyse malları ve canlarıyla hizmet ederler ve nihayet adamın önüne dikilirler. Yabancı, hükümdarın huzuruna varıp armağanını sununca verdiğinden kat kat fazlasını alır; tacirlere olan borcunu öder! Böylece tüccar taifesinin de yüzü güler, parası çoğalır. Bu iş sürekli yapılagelen vazgeçilmez bir âdet olmuştur.

Sint bölgesine vardığımda ben de bu yola başvurdum. Tüccar taifesinden at, deve, köle ve benzeri şeyler satın aldım. Zaten daha önce Gazne'de Tikrîtli Muhammed Dûri adlı bir tüccardan otuz kadar atla, ok yüklü bir deve satın almıştım. Çünkü ok, sultana sunulan hediyelerdendir. Bu adam evvelce Horasan'a gitmiş sonra Hindistan'a dönmüştü. Burada benden yüz dinarını aldı. Benim sayemde çok kâr etti, büyük tacirlerden oldu.

Seneler sonra gâvur elinde her şeyimi kaptırdığımda, soyulmuş bir vaziyette Halep şehrine geldim; bu tüccara rastladım, ama hayrını görmedim!

Kerkedden (=Gergedan)

Bencâb (=Pencap) diye bilinen Sint nehrini geçtikten sonra esas yola varmak için sazlarla dolu bir bölgeye girdik. Çünkü yol, bu bölgenin ortasındaydı. Karşımıza "kerkedden" (=gergedan) denen hayvan çıktı! Devâsâ gövdeli, simsiyah, koca başlı bir hayvan! Bedeni filden küçük ama başı filden birkaç kat daha büyük gözüküyor! Başı gövdesi ile orantısız olduğu için özdeyişlere girmiştir:

"Kerkedden re's, bilâ beden!" derler. Anlamı: "Gergedan gergedan; sade kelle, yok beden!" İki gözünün arasında, üç arşın uzunluğunda bir karış eninde boynuzu var. Ürkünç hayvan karşımıza çıkınca atlılardan biri onun önünü kesmek istedi. Fakat gergedan zavallı ata öyle bir boynuz attı ki hayvan baldırı delinmiş bir hâlde yere yuvarlandı! Bu darbeyi indirdikten sonra bataklığa kaçtı. Onu yakalayamadık. Aynı yolda ikindi namazından sonra bir kere daha gergedan gördüm. Hint hükümdarı ile beraber iken bir kez daha görmüştüm bu hayvanı. O zaman sazlığa dalmıştık, hükümdar fil üstündeydi; biz de fil üstündeydik. Yaya ve atlı hizmetkârlar da bataklığa girmişti. Hayvanı kovaladılar, başını kesip karargâha götürdüler.

(Cenânî ve Sîvesitân'a Giriş)

Sint nehrini iki günde geçtik. Cenânî şehrine ulaştık. Burası Sint nehrinin kenarında kurulu büyük bir şehirdir. Çarşıları şendir. Ahalisi, Sâmurre[6] adlı bir taifedir. Çok eskiden buraya yerleşmişler. Tarihçilerin Sint fethiyle ilgili yazdıklarına bakılırsa Haccâc b. Yusuf bölgeyi fethettiğinde gelmiş onların ataları.

6 Sâmurre (=Sumra): Gazneli Mahmud'un oğlu Sultan Mes'ud 1040'ta Dandanakan'da Selçuklular önünde hezimete uğrayınca kendilerine Sumra da denilen Racput kabilesi Sint bölgesine hâkim oldu. Sumra taifesi aslen Hindistanlı olup İslâmı kabul etmiş bir gruptur. Bkz: MEB İslâm Ans, C. 9, s. 676.

İskenderiye'de bulunduğum sırada Allah'ın ermiş kulu büyük veli Burhâneddîn A'rac, yolculuğum esnasında üç kişiyle görüşeceğimi söylemişti. Elhamdülillah, hepsiyle de buluştum! Bunlardan biri, bilgisini pratiğe döken bilgin zahit Rükneddîn Ebu'ş-şeyh Şemseddîn b. Bahâeddîn Zekeriyya Kureşî'dir.[7] Bu adamın anlattığına göre büyük dedesi Muhammed b. Kasım Kureşî, Haccâc b. Yusuf'un –Irak emirliği yaparken– Sint'e gönderdiği ordu içindeymiş. Muhammed b. Kasım Kureşî Sint'te kalmış ve soyu sopu orada çoğalmış.

7 Rükneddîn'in atası Bahâeddîn Zekeriyya Kureşî: Bu şahıs Şihâbeddîn Sühreverdî'nin Hindistan'a gönderdiği mürîdidir. Bu bölgede ilk defa Sühreverdiyye tarikatını yayan da odur. 665/1267 yılında vefat etti. Oğlu Sadreddîn (Şemseddîn değil) 1285'te, torunu Rükneddîn ise 1335'te vefat etmiştir. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 3, s. 77.

Sâmurre denilen grubun üyeleri hiç kimse ile yan yana yemek yemez. Onlar sofraya oturduğunda yabancılar oraya yaklaşmaz. Grup içi evlilik yapar, başka taifelerden kız alıp vermezler. Başkaları da gelip onlardan kız istemez. Benim geldiğim sırada önderleri Vunâr adında biriydi. İlerde ondan bahsedeceğiz.

Daha sonra Cenânî şehrini geride bırakıp Sîvesitân[8] şehrine ulaştık. Burası gerçekten büyük bir şehir. Dışı kum tepeleriyle kaplı bir çöl. Bu sahrada mugaylan ağacından başka bitki yetişmiyor. Yörede akan nehrin kenarlarında da karpuzdan başka nebat büyümüyor. Buralılar darı ve burçak yiyorlar. Buna müşenk[9] adını veriyor, ekmeği de bundan yapıyorlar. Yörede balık ve manda sütü boldur. Buralılar sakankûr adını verdikleri hayvanı afiyetle yiyorlar! Sakankûr, bukalemuna benzeyen bir hayvancıktır. Mağripliler ona huneyşetülcünne adını vermişlerdir. Lâkin bunun kuyruğu yoktur. Onların kumu kazdıklarını, bu hayvanı çıkarıp karnını yararak içini temizlediklerini gördüm. Daha sonra sarı çöp anlamına gelen zerd-i şûbe[10] ile hayvanın döşünü dolduruyorlardı. Kürküm adı da verilen bu baharat, onlar nezdinde safran gibidir. Ben onları seyrettim, iğrendim yemedim!

8 Sîvesitân (=Sahvân): Karaçi'nin 12 mil kuzeyinde Sint nehrine yakın bir şehirdir. Daha önce Sivesitan kelimesinden bahsedildi. Bkz: 36/25. not.

9 Müşenk (=Muşang): Bir tür tahıl; herhalde bizdeki burçağın karşılığı. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, C. 3, s. 1813.

10 Zerd-i şûbe (=Zerd çûbe; Sarı çöp): Zerdçûbe, Zerdeçal dediğimiz Hint safranı; Türkçede Sarıağaç denilen bitkinin kökü. Ferheng-i Ziyâ, C. 2, s. 1069.

Bu şehre girdiğimizde hava alev alev yanıyordu. Buranın sıcağı şiddetlidir. Arkadaşlarım neredeyse çıplak oturuyorlardı. Bazıları hem beline hem de sırtına ıslak peştamallar sarmış, bekleşiyorlardı. Peştamal kuruyunca tekrar ıslatılır, bu iş sürekli tekrarlanırdı. Burada şehrin hatibi,

Şeybânî diye bilinen adamla görüştüm. Bana Halife Ömer b. Abdülazîz'in kaleminden çıkan bir ferman gösterdi. Ömer b. Abdülazîz bu fermanı onun büyük dedesine vermiş; şehrin hatibi olsun diye. Ta o zamandan bu zamana nesilden nesile geçmiş bu yazı:

"Müminlerin emiri Allah'ın kulu Ömer b. Abdülazîz'den falan kişiye fermandır. Tarih: doksandokuz"

Adı geçen hatibin bana bildirdiğine göre metinde imza mahiyetindeki "Elhamdülillahi Vahdehu" (=Tüm övgüler sadece Allah'adır) cümlesi müminlerin emiri Ömer b. Abdülazîz'in yazısıymış.

Sîvesitân şehrinde çok yaşlı bir şeyh olan Muhammed Bağdâdî ile görüştüm. Bu adam ermiş Osman Mirendî'nin kabri kenarındaki zaviyede kalıyor. Anlatıldığına göre yaşı yüzkırkı aşıyormuş; son Abbâsî halifesi Müsta'sımbillah'ın ölümüne de tanık olmuş. Şu Tatar Tinkîz'in oğlu Hülâvun (=Hülagu) tarafından katledilen Müsta'sım'ı kastediyorum. Bu ihtiyar, ilerlemiş yaşına rağmen gayet sağlıklı bir bedene sahiptir; rahatça yürüyebiliyor.

Emir Vunâr'la İlgili Hikâye

Bu şehirde Emir Vunâr Sâmirî[11] –daha önce ondan bahsetmiştik– ile Emir Kaysar Rûmî otururdu. Onlar sultanın hizmetine amade binsekizyüz kadar süvariye önderlik eden kumandanlardı. Yine bu yörede oturan ve hesap kitap bilen Ratan adındaki Hindu yanında bir kumandanla Hint hükümdarının huzuruna çıkıyor, onun takdirini kazanıyor. Ayrıca "Azîmü's-Sint" unvanını alarak bölgenin valisi oluyor. Hükümdar bununla da yetinmeyerek Sîvesitân'ı ve Sîvesitân'a bağlı tüm yöreleri onun emrine veriyor. Büyük kumandan ve emirlere verdiği gibi ona da "merâtib", yani davul ve bayraktan oluşan (merasim kıtası) veriyor.

11 Emir Vunâr Sâmirî başkanlığındaki Râcput isyanı: İbn Battûta bu isyanla ilgili bilgi veren tek tarihî kaynaktır. Racput Samma hanedanının yönetime gelmesinin Sint bölgesiyle ilgisi vardır. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 599.

Ratan, Sint bölgesine varınca Vunâr, Kaysar ve diğerleri, bir gâvurun kendilerinden daha yüksek bir makama getirilmesini hoş karşılamıyorlar. Bu yüzden onu öldürmeye karar veriyorlar. Bölgeye gelişinden bir süre sonra ona, teftiş için şehrin dışına çıkmasını tavsiye ediyorlar. Ratan onlarla beraber şehir dışına çıkıyor. Geceleyin sanki aslan saldırısı olmuş gibi ordugâhta bir kargaşa çıkarıp Ratan'ın çadırına hücum ediyor, herifin işini bitiriyorlar. Çarçabuk şehre dönerek hükümdara ait oniki lek tutarındaki serveti alıyorlar. Lek, yüzbin gümüş dinar demektir. Bu para Hindistan altınıyla onbin dinara eşittir. Bir "tenkâ"[12] yani Hint dinarı, (Mağrip altınıyla) ikibuçuk dinardır. Her neyse, devam edelim; komplocular Vunâr'ı önder yaparak ona Melik Fîrûz adını veriyorlar. O da ele geçirdikleri parayı askere taksim ediyor. Fakat kendi kabilesinden uzakta bulunduğu için can korkusuna düşüyor. Yakınları ile beraber şehirden çıkıp kabilesine gidiyor. Geride kalan askerler ise Kaysar Rumî'yi reis yapıyorlar kendilerine.

12 Tenkâ veya tenge (=dönemin Hint para birimi): O dönemde Dihli Sultanlığı'nın kullandığı para birimine umumi olarak Tenkâ veya Tenge denilirdi. İki türlü Tenkâ vardı; biri altından mamul olur ve 9 gram gelir, diğeri gümüşten mamul olur ve 9,3 gram gelirdi. Resmî ölçülendirmede bir altın Tenkâ 10 gümüş Tenkâ ederdi. İbn Battûta birinciye Tenkâ derken ikinciye Dinar demekle yetiniyor. Babür'ün hatıratında Tenge'nin Türkçeleştirildiğini ve başına ak kelimesi eklenerek Aktenge=gümüş para anlamında kullanıldığını görüyoruz.

Bkz: Gazi Babur, Vekayi (Babur'un Hatıratı), inceleme-çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara, 1946, s. 654; Mahdi Husain, Muhammad b. Tughluk, London, 1938, s. 233-238.

O sıralarda Sint bölgesinin "emîrü'l-ümerâ"sı (=valisi) olan ve Multân'da bulunan İmâdü'l-mülk Sertîz bu haberi alınca ordusunu toplayarak kara ve nehir yoluyla hücuma geçiyor. O, sultanın memlûkudur.

Multân ile Sîvesitân arası on gündür. İki ordu karşılaştığında Kaysar'ın tarafı korkunç bir bozguna uğrayarak şehre sığınıyor. Sertîz şehri kuşatarak etrafa dehşetli mancınıklar kurduruyor. Kırk günlük bir kuşatmadan sonra Kaysar taraftarları teslim oluyor, aman dilemek zorunda kalıyorlar. Sertîz onların bu isteklerini kabul etmiş gözüküyor; aman veriyor. Ancak onun yanına vardıklarında ansızın sözünü bozuyor:

"Derhal malları alına, boyunları uçurula!" diyor. Sonraki günlerde kiminin başı kesiliyor, kimi ortadan ikiye biçiliyor, kiminin de derisi yüzülüp içi samanla doldurulduktan sonra burçlara asılıyor. Surların büyük bir kısmı içi saman dolu insan derileriyle yamalanıyor; onları gören dehşet içinde kalıyor. Bu cesetlerin kelleleri ise şehrin ortasındaki meydana konuldukta küçük bir tepeyi andırıyor!

İşte ben bu olayın hemen ardından geldim şehre; büyük bir medresede konakladım. Damda yatıyordum; geceleyin uyandığımda yukarıdan aşağı asılı derilere gözüm ilişince dehşetle ürperir ve tiksinirdim. Nitekim bu medresede kalmak hoş gelmedi bana; oradan göçtüm. Evvelce Herat kadılığı yapan ve Fasîhuddîn adıyla tanınan erdemli fakih Alâülmülk Horasanî Hint hükümdarının yanına varmış, Sint yöresindeki Lâherî (=Larbender) ve çevresine vali tayin edilmiş bulunuyordu. O da bu olay esnasında İmâdü'l-mülk Sertîz'le gelmişti buraya. Onunla beraber Lâherî şehrine gitmeye karar verdim. Bu adamın Sint nehrinde yüklerini taşıyan onbeş gemisi vardı. Beraber yola çıktım.

Sint Nehrinde Yolculuk Nasıl Yapılır?

Fakih Alâülmülk'ün gemileri arasında "ahavra" adı verilen ve bizim taraflardaki "tarîde" türü tekneye benzeyen bir gemi vardı.[13] Ancak ahavra, tarîdeden ence daha geniş, boyca daha kısadır. Geminin tam ortasında merdivenle çıkılan ahşap bir oda vardır. Emirin oturması için hazırlanmış bir divan bulunur bu odada. Onun dostları da hemen karşısına otururlar. Memlûk askerleri sağlı sollu ayakta dikilirler. Yaklaşık kırk kişi kürek çekmektedir. Ahavranın sağ ve solunda dört gemi bulunur. Bunların ikisinde Emirin merasim bölüğü yani davul, bayrak, zurna, nefîr ve gaydaları, diğer iki gemide ise şarkı söyleyenler vardır.

13 Ahavra ve Tarrîde (Tarîda) tipi gemiler: Tarrîde, bir zamanlar Akdeniz'de bolca seyrüsefer büyük ama hızlı bir savaş gemisi türüdür. Ağır mallar, kereste ve cins atlar hep Tarrîde ile taşınırmış. Bkz: H. Hallâk- A. Sabbâğ, el-Câmi, s. 146.

Yolculuk başlayınca bir süre davullar çalınıyor, sonra şarkılar söyleniyor. Gün doğumundan öğlene kadar şarkıcılarla çalgıcılar nöbetle çalışıyor! Yemek vakti gelince gemiler birbirine hafifçe yanaşıyor, iskeleler kurularak şarkıcılar ahavraya geçip şarkı söylüyorlar; Emir yemeğini bitirinceye kadar. Daha sonra onlar da yemek yiyip gemilerine dönüyorlar. Karanlık çökünceye dek yolculuk boyunca devam ediyorlar şarkılarına. Gece olunca sahile çıkılarak karargâh kuruluyor; Emir kendi

çadırına gidiyor. Sofralar hazırlanınca askerin büyük bir bölümü yemeğe oturuyor. Yatsı namazı kılındıktan sonra nöbet tutan bölükler işe başlıyor. Nöbeti devreden kişi yüksek sesle:

"Ey Hûnd-i Melik! Geceden şu kadar saat geçti!" diye bağırıyor.

Sonra başka bir grup devralıyor nöbeti. Onlar da nöbeti bitirdiklerinde aynı şekilde seslenerek saati bildiriyorlar. Şafak atmadan davullar vuruluyor, zurnalar çalınıyor. Sabah namazı kılındıktan sonra yemek yeniliyor, derhal yola çıkılıyor. Eğer emir ırmak yoluyla gitmek isterse yukarıda anlattığımız gibi sürüyor düzen. Kara yoluyla gitmek isterse davul ve zurna eşliğinde devam ediyor yolculuk. Önce mabeyinciler, arkadan da piyadeler yola koyuluyor. Onların hemen ardında Emir, mabeyincilerin önünde ise altı süvari vardır. Bunlardan üçünün boyunlarında davul, diğer üçünün elinde ise zurnalar bulunuyor. Onlar bir kasabaya, köye ve benzeri yüksek bir mevkie vardıklarında davul çalıp zurna öttürüyorlar. Daha sonra askere ait davullar ve borular ses veriyor. Yine mabeyincilerin sağında ve solunda nöbetleşe şarkı söyleyen şarkıcılar sanatlarını icra etmeye başlıyorlar. Yemek vakti gelince mola veriliyor.

Alâülmülk ile beş gün yolculuk yaptım. Böylece valilik yaptığı Lâherî (=Larbender) şehrine ulaştık.[14] Burası uçsuz bucaksız bir deryanın kenarında kurulu şirin bir şehirdir. Sint nehri de denize burada kavuşuyor; iki deniz birleşiyor. Muhteşem bir limanı var. Yemenliler, İranlılar ve diğer milletlerden birçokları buraya geliyor. Bu yüzden geliri bol, ahalisi zengin. Emir Alâülmülk'ün bildirdiğine göre şehrin senelik geliri altmış lek imiş! Daha önce lekin ne kadar olduğunu söylemiştik. Emir bu gelirin "nimde yek"ini; yani onda birinin yarısını alır. Hükümdar, memleket bölgelerini "âmiller"e (=vergi toplayan valilere) bu koşul doğrultusunda dağıtır. Onlar gelirin onda birinin yarısını alırlar.

14 Lâherî şehri (=Larbender): Bugün Larrybunder diye bilinen şehir; Karaçi'nin 28 mil güneydoğusundadır. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 85.

Bu Şehir Dışında Gördüğüm Tuhaf Bir Manzara

Bir gün Alâülmülk ile beraber ata binip şehir dışında geziye çıktık. Yedi mil ötede Târnâ[15] denilen düzlüğe vardığımızda insan ve hayvan şeklinde sayısız taşlar gördüm. Bunların çoğu kırılmış, suretleri bozulmuştu. Sadece bir kelle veya herhangi bir organın şekli göze çarpıyordu. Bazı taşlar ise buğday, nohut, bakla ve mercimek gibi tahılgillerin şeklini andırıyordu. Büyük bir surun ve ev duvarlarının kalıntıları vardı. Biraz sonra başka bir konağın kalıntılarına rastladık. İçinde taşa oyularak yapılmış bir odacık vardı. Hücrenin ortasında yine taştan yapılmış bir sedir bulunuyordu. Sedirin üstünde elleri arkasına bağlanmış gibi duran uzun kafalı bir insan sureti dikkatimi çekti. Ağzı yüzünün kenarındaydı. Harabeler arasındaki çukurlar pis sularla dolmuştu. Duvarların birinde Hint dilinde bir kitabe göze çarpıyordu. Alâülmülk bu kalıntılar konusunda şunları söyledi bana:

15 Tarna (=arkeolojik bir mahal): Lurrybunder'in 8 mil kuzeydoğusunda yer alan Moramary tepeleri kastedilmiş olabilir. Gibb, Age, C. 3, s. 603.

"Tarihçilerin zannına göre burada bir zamanlar muhteşem bir şehir varmış. Ahalisi türlü türlü rezaletler işlemiş; bulaşmadıkları çirkef kalmamış. Bu yüzden taş kesilmişler! Bugün dârülmelik

(=hükümdar konağı) adıyla bilinen şu yapının içindeki sedir üzerine kazınmış resim, onların kralına aittir. Hintçe kitabede ise şehir halkının neredeyse bin sene önce felâkete uğradığı yazılı!"

(Bekâr ve Ûca'ya Gidiş)

Lâherî'de Alâülmülk'ün yanında beş gün kaldıktan sonra azığımı ayarlayıp Bekâr'a[16] gittim. Burası şirin bir şehirdir. Sint nehrinin kollarından biri şehrin içinden geçiyor. Suyun tam ortasında güzel bir zaviye kurulu. Gelen gidene, yolcuya garibe orada yemek ikram ediliyor. Bu zaviyeyi ilerde bahsedeceğimiz Sint valilerinden Keşlû Hân yaptırmıştır. Burada Fakih Sadreddîn Hanefî, yöre kadısı Ebû Hanife ve yaşı yüzyirmiyi aştığı söylenen Şeyh Şemseddîn Muhammed Şîrâzî ile görüştüm...

16 Bekâr/Bakâr (=Bhakhar): İndus nehri kıyısında, Sukkur şehri ile Rohri şehri arasında kalan sağlam, korunaklı ada. Bu ada, evvelce bahsedilen Sîvesitân'a (=Sahvan) 110 mil uzaklıktadır. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 603.

Bekâr şehrinden çıktıktan sonra Ûca[17] şehrine ulaştım. Burası Sint nehri kenarına kurulu büyük bir şehirdir. Gayet güzel binaları, şirin çarşıları vardır. O sıralarda şehrin emiri Şerif Celâleddîn Kîcî idi. Bu adam fazıl, yürekli ve cömert emirlerdendi. Attan düşerek vefat etmiştir bu şehirde.

17 Ûca (=Uç): Bugün Uch diye bilinen mıntıkadır; Multân yolu üzerinde olup Bahawalpur eyaletinin batısındadır. Seyyahın bulunduğu dönemde bölgenin en önemli İslâmî merkezi idi. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 604.

Celâleddîn Kîcî'nin Cömertliği

Emir Şerif Celâleddîn ile evvelce tanışıklığımız vardı. Birbirimize ısındık, dost olduk. Dihlî'de bir araya gelmiştik. Daha sonra bahsedeceğimiz gibi hükümdar, Devletabad şehrine yönelip bana payitahtta kalma emrini verince Celâleddîn şöyle demişti:

"Senin çok mala ihtiyacın olacak. Sultanın dönmesi uzun sürer; köyümü al, ben dönünceye kadar gelirini harca!" Ben de öyle yaptım. Köyün gelirinden beşbin dinar kadar aldım. Hak Teâlâ bu adamı en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

(Multân'a Yöneliş, Husravabad Nehri)

Ûca şehrinde kendini ibadete vermiş zahit insan, büyük üstat Kutbeddîn Haydar Alevî ile görüştüm. Bana hırka giydirdi. O, ermişlerin büyüklerindendir. Hint gâvuru denizde beni soyuncaya kadar bu hırka hep yanımda kaldı.

Ûca'dan çıktım, Sint bölgesinin merkezi ve vali karargâhı olan Multân'a[18] yöneldim. Şehre on mil mesafede Husravabad[19] denilen büyük bir ırmak vardır. Gemi olmadan geçilmez. Bu nehirden geçenlerin yük ve eşyaları sıkı bir şekilde aranır.

18 Multân: Pencab bölgesinin sınırları içinde yer alan bu mühim şehir, 94/713 yılında fethedildi ve kısa zamanda Müslümanların önemli merkezlerinden biri oldu. Bkz: MEB İslâm Ans, C. 8, s. 578.

19 Husravabad ırmağı: Burası herhalde İndus nehrinin beş kolundan biri olan Ravi ırmağıdır ve Pencab mıntıkasına yakındır. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 604.

Tüccar malından dörtte bir vergi alınıyordu, oraya vardığımızda. Her at başına da yedi dinar alınmaktaydı. Hindistan'a gelişimizden iki sene sonra sultan bu verginin kaldırıldığını, bundan böyle halktan zekât ve öşürden gayrı hiçbir şey alınmayacağını bildirdi. Hükümdar bu kararı, Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbâs'a biat ettikten sonra almıştır.

Husravabad nehrini geçmeye hazırlandığımız zaman benim yüklerimi de kontrol etmek istediler. Bu, çok ağrıma gitti. Çünkü çevremdekilerin eşyam hakkında bilgi sahibi olmalarını hiç mi hiç istemiyordum! Aslında yükümün içinde çok kıymetli bir şey yoktu ama halk mühim bir şey var zannetti; arama emri çıkınca! Allah'ın lütfu ve yardımıyla Multân valisi Kutbülmülk'ün gönderdiği bir bey, eşyalarımın aranması emrini kaldırdı! Ben de Hak Teâlâ'ya şükrettim, bu kolaylıktan ötürü. O geceyi nehrin kenarında geçirdim. Ertesi sabah aslen Semerkandlı olan Dehkan isimli istihbarat müdürü yanımıza gelerek kim olduğumuza ilişkin bilgi topladı. Bu şehir ve çevresinde geçen her olayı rapor etmek, şehre gelenlerin kimliğini ve memleketini saptayıp sultana bildirmek onun görevidir. Sorularına cevap verdikten sonra onunla bereber Multân emirinin huzuruna çıktım.

Multân Emiri ve Onun Düzenine Dair

Multân emiri, saygın beylerden Kutbülmülk'tür. Huzuruna çıktığım zaman ayağa kalkıp benimle kucaklaştı, yanı başına oturttu. Ona bir köle, bir at, bir miktar kuru üzüm ve badem sundum. Burada üzüm ve badem yetişmediği için Horasan'dan getirtiliyor ve çok makbule geçiyor.

Emir Kutbülmülk, kumaş kaplı büyücek bir peyke üzerine kurulmuştu. Yanında Kadı Sâlâr ile ismini hatırlamadığım hatip vardı. Sağında ve solunda ordunun kumandanları yer alıyor, başında silâhlı muhafızlar bekliyordu. Askerler önünde arzı endam ediyordu ve ortada çok yay vardı. Bir kimse orduda okçuluk (yapmak) istiyorsa gelir bu yaylardan birini alır ve atış yapar. Yaylar sertlik bakımından birbirlerinden farklıdır. Aday, ok çekiş kabiliyetine göre maaş alır. Süvari yazılmak isteyene de nişan tahtası gösterilir. Aday, elinde mızrakla at sırtında koşarken nişan tahtasını vurur. Daha sonra küçük bir duvara halka asılır. Süvari atını halkaya doğru sürer; mızrağı ile halkayı alabilirse birinci sınıf binicilerden sayılır. Hem süvari hem de kemankeş olmak isteyen için yere küre şeklinde bir nesne konulur. Aday atını sürerek küreye nişan alır. Hedefe isabet ettirmedeki kabiliyetine göre ona maaş bağlanır.

Emirin huzuruna çıkıp selâm verdik. İlerde bahsedeceğimiz gibi şehir dışında Şeyh Rükneddîn'in arkadaşlarına ait bir evde misafir edilmemizi emretti. Bura âdetince sultandan emir gelmedikçe hiç kimse özel misafir olarak kabul edilmez.

Hint Hükümdarının Huzuruna Çıkmak Üzere Bu Şehre Gelen Yabancılardan Bir Kısmıyla Görüşüyorum

Bunlardan biri Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'dir. Karısı ve oğluyla gelmişti. Kardeşleri İmâdeddîn, Burhâneddîn ve Ziyâeddîn burada ona katıldılar. Diğer biraderi de Semerkand büyüklerinden Mübarek Şâh'tır. Ötekileri şöyle sayabilirim: Buhara'nın ileri gelenlerinden Arunbuğâ, Hudâvendzâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve Bedreddîn Fassâl. Her biri dostlarını ve hizmetçilerini yanlarında getirmişlerdi.

Multân'a geldikten sonra iki ay geçmişti ki hükümdar tarafından Hudâvendzâde'yi karşılamak için evvelce gönderilen hâcib (=Mabeyinci) Şemseddîn Bûşencî ile kutvâl[20] (=Emniyet müdürü, Kalebend) Melik Muhammed Herevî şehre vardılar. Hükümdarın annesi Mahdûme Cihân'ın bu gelenlerin yanına kattığı üç köle Hudâvendzâde'ye, karısına ve çocuklarına özel giysiler getirmişlerdi. Onların bir görevi de misafirlerin gereksinimlerini karşılamaktı. Yanımda bitiverdiler. Buraya gelişimin sebebini sordular. Ben de "Hûnd-ı Âlem'in hizmetinde temelli kalmak için geldiğimi" söyledim. Bu ülke ahalisi, sultana hûnd-ı Âlem (=Hond-ı Âlem) der. Hükümdar, Horasan'dan gelenlerin, "temelli oturma niyeti taşımazlarsa" Hindistan'a sokulmamalarını emretmişti! Bu ülkeye ikamet etmek için geldiğimi söyleyince kadı ve "udûl heyeti" (=yeminli tanıklar heyeti) beni aradı. Hindistan'da oturmak isteyen arkadaşlarım ile benim adıma özel belge çıkardılar; taahhütnâme niteliğinde! Ama arkadaşlardan bir kısmı kesin söz vermedi.

20 Kutvâl: Muhafız, bekçi, emniyet müdürü, kale muhafızı, garnizon kumandanı gibi anlamları vardır. Bazı kitaplarda kotaval şeklinde kaydedilmiştir. Platts'in büyük sözlüğünde kelimenin Farsça olduğu; bu dile de Sanskritçeden geçtiği belirtilmektedir. Bkz: Platts, Age, s. 859; Ferheng-i Ziya, C. 3, s. 1600; Gazi Babur, Vekayi (Babur'un Hatıratı), C. 2, s. 630.

Hükümdarın başşehrine gitmek için bütün hazırlıkları yaptık. Payitaht ile Multân arası eskiden beri işlek bölgelerdir ve yerleşim birimleriyle doludur. Bu mesafe tam kırk gün tutuyor. Mabeyinci ile yoldaşı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'in misafir edilmesi için gereken âlet edevâtı önceden yola çıkardılar; ayrıca Multân'dan yirmi kadar aşçı aldılar.

(Seyahat Esnasında Sunulan Yemekler)

Mabeyinci, kafileden önce yola çıkarak geceleyin tüm menzillere ulaşır ve yemek işlerini düzenler. Böylece Hudâvendzâde geldiği zaman yemekleri hazır bulur. Her misafir, yanındakilerle birlikte ayrı bir otağa iner. Misafirler çoğu zaman Hudâvenzâde'nin sofrasına gelirler. Ben de bir defa bulundum. Yemeklerin düzeni şöyleydi:

Önce ekmek sunuluyor, pide gibi incecik! Daha sonra bir koyun, dört veya altı parça hâlinde güzelce pay ediliyor, nefis bir şekilde kızartılarak herkesin önüne bir parça konuluyor. Bu yemeğin yanına, bizim taraflardaki hubz müşerrek'i[21] (=dürümü) andıran yağlı yuvarlak ekmekler getiriliyor; bunların da ortasına sâbûniye denilen tatlıdan konuluyor.[22] Bunların her biri hıştî yani tuğla denilen, un, şeker ve yağdan mamul tatlı, gevrek bir kabukla örtülüdür. Daha sonra çini kaplar içinde yağ, soğan ve yeşil zencefil ile pişirilmiş et getirilir. Bunun arkasından onların semûsek[23] adını verdiği; badem, ceviz, fıstık, soğan ve baharat ile doyurulmuş lime lime etten yapılan ve yağda kızartılmış pide içine konulan özel bir yemek gelir. Herkesin önüne dört beş porsiyon konulur bundan! Sonra üstte mis gibi kızarmış tavuk, altta yağlı pirinç pilâvı ile dolu tabaklar; bunların

ardından onların hâşimî dediği kadı lokması gelir. Nihayet "kahiriye" tatlısı getirilerek sofra kemale erer!

21 Hubz-i müşerrek: Sandviç benzeri; araya bal, yağ gibi bir şey kaydırılarak yapılan tatlı. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 91.

22 Sâbûniye tatlısı: Sâbûniye, erbabınca bilindiği üzre badem, fıstık, nişasta, bal ve susam yağından yapılan bir helvadır ve Mısır kökenlidir; Mısırlıların bu tatlıyı pek leziz yaptıklarına şahidim. Türkler, Ortadoğu'ya geldikten sonra alabildiğine zengin bir yemek kültürüyle karşılaştıkları için bize hiç de yabancı gelmeyen bir isim bu. Biraz sert ve yoğun olduğu için sabun kalıbı manasında "Sâbûniye" denmiş ona. Ancak isterseniz İbn Battûta'dan bir asır önce Suriye ve civarında yazılan bir kitaptan, Türklerin, Arapların ve Kürtlerin bildiği bir yemek kitabından alıntı yapalım; tarihçi, edebiyatçı, yemek uzmanı İbnü'l-Adîm ne diyor: "Sâbûniye'ye gelince… Önce şerbet yapılır ve kenara konulur. Sonra yarısı tencereye dökülerek üzerine nişasta eklenip emdirilir; tencereyi hiç durmadan karıştırmak gerekir, bir ratla iki okıye ölçüsüyle hazırlanmalıdır bu. Sonra susam yağıyla çekip çevrilir tenceredeki helva; şerbetin geri kalan kısmı azar azar dökülürken karıştırma işi devam etmelidir. Tencereyi büyücek bir tabağa boca ettikten sonra üzerine evvelki nişasta miktarınca bal eklenir. Bu işlem bitince her ratla bir okıye gülsuyu, iki okıye de haşlanıp terbiye edilmiş badem eklenmelidir. Badem yerine fıstık da konabilir. Üzerine pudra şekeri serpilip servis yapılır." Dikkat, ratl ve okıyenin karşılıkları ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değişmektedir; ancak bir okıye, ratlın 12'de biri olup bir ratl yaklaşık 480 gramdır. Bu durumda bir okıye 40 gram gibi oluyor. Eğer bu tarif karışık geldiyse kısasını verelim: Bir ölçü sade yağ, iki ölçü şeker, yarım ölçü nişasta ve bir ölçü de su. Üzerine badem veya fıstık yapıştırıp afiyetle yiyin! bkz: İbnü'l-Adîm, el-Vusla ile'l-Habîb fî Vasfi't-Tayyibât ve't-Tıyb, ed-kritik: Süleymâ Mahcub-Dürriye Hatîb, Halep, 1988, C. 2, s. 640.

23 Semûsek (=Senbûsek): Semûsek de Türk mutfağında bilinen ve zannımca "böreğimsiler" ailesine giren yarım ay şeklinde bir hamur işidir. Genel olarak yağlı hamurdan yapılır, içine peynir veya kıyma (yahut yakıştığını umduğunuz ve robotta birbiriyle barıştırdığınız yumurta-peynir-kıyma-soğan-maydanoz-karabiber gibi bir karışım) bırakılır, bu bohçalar yağlı tepsiye konulup 190 derecelik fırına atılır, yarım saat sonra alınır ve afiyetle yenilir. Dikkat, tek bohça, tek parça yapmayacağınıza göre ölçüleri iyi ayarlamalısınız. Semûsek'in hamuru yağlı ve kabarık olduğu için milföy hamuruna benzemektedir. Semûsek Ortadoğu'nun en namlı hamur işlerindendir ve İbnü'l-Adîm üstadımız buna iki sayfa ayırıp tam 4 ayrı çeşidinden bahsetmiştir; burada mesele, içliği hazırlarken neyi tercih edeceğinle alâkalı! Semûsek, Mısır mutfağından haberdar bir Fransız hanımefendinin kitabında ayrıntılı bir tarifle karşımıza çıkıyor. Bkz: İbnü'l-Adîm, Age, C. 2, s. 553; Colette Rosant, Tadı Damağımda Kalan Ülke: Mısır, çev. Esin Eden, Oğlak Yay, İstanbul, 2000, s. 48.

Mabeyinci yemekten evvel sofranın başında durur. Hükümdarın bulunduğu tarafa doğru eğilerek hıdmet yapar.[24] Hıdmet, başı iyice öne eğmek demektir. Orada bulunanlar da aynı hareketi yaparlar. Bundan sonra sofraya oturulur. Altın, gümüş ve cam kâseler içinde şurbe denilen şıra getirilir; yemekten önce içirilir. Arkasından mabeyinci "Bismillah!" der ve yemeğe başlanır.

24 Hıdmet: Hıdmet bu ibarede reverans yapmak, saygıyla eğilmek anlamına geliyor.

Yemeğin ardından fuka[25] adlı bitkiden yapılan meşrubatla dolu bardaklar getirilir. Bunlar içildikten sonra, daha önce bahsettiğimiz tenbûl[26] ile fevfel[27] sunulur. Mabeyinci "Bismillah!" deyince sofradan kalkılır. Baştaki gibi saygı merasiminde bulunurlar ve yemek faslı bitirilir.

25 Fukkâ (=fuka) denen meşrubat: Aslında köpükleninceye kadar mayalandırılan arpadan yapılan bir içkiye de fukkâ denilir; ancak biber, karanfil, bal, nane, nar suyu, beyaz ekmek, buğday vs'den de yapılır bu. Kalitelisi, kendine has ferahlatıcı bir kokusu olup sarhoş etmeyenidir. İbnü'l-Adîm fukkâ için iki sayfa ayırmış ve 3 ayrı tarif vermiştir. Bkz: İbnü'l-Adîm, Age, C. 2, s. 505-506.

26 Tenbûl: İkram edilen, onun yaprağıdır. Tenbûl için bkz: 30/ 7. not

27 Fevfel: Hindistancevizi gibi sert bir meyvedir; siyahı ve kızılı vardır. Türkçede Fûfal ağacı, Arek hurması diye bilinir. Latince adı, Areca Catechu'dur. Bkz: Bîrûnî, Kitâbu's-Saydane, s. 484; Armenag Bedeviyan, Age, s. 74.

OTUZDOKUZUNCU BÖLÜM - HİNDİSTAN İÇLERİNE DOĞRU

Multân şehrinden Hint ülkesine kadar yolculuğumuz bu düzen içinde cereyan etti. İlk girdiğimiz yöre Abûher[28] şehriydi. Burası Hint diyarının ilk şehridir. Küçük ve şirin bir şehir; ağacı suyu bol, her yanı gayet mamur. Burada, bizim oradaki ağaçlardan hiçbiri yok, sedir ağacı dışında. Ama buranın sediri iri oluyor! Taneleri kozalak büyüklüğünde ve pek lezzetli. Çeşit çeşit ağaç var; ne bizim oralarda ne de başka yerlerde benzeri yetişmez.

28 Abûher: Bugün Hint-Pakistan sınırında, Pencap eyaletinde Lahor şehrinin güneyinde Firuzpur'a yakın bir yerdir. Bkz: Tâzî, "Maa İbn Battûta fî Bilâdi'l-Hint ve's-Sind", Da'vetü'l-Hakk dergisi, sayı: 287 ve 293; Gibb, Age, C. 3, s. 609.

Hint Ülkesinin Ağaç ve Meyveleri

Bunlar arasında önce "anbâ"yı (=mango) anlatalım.[29] Turunçgillere benziyor bunun ağacı. Yalnız daha büyük; yaprakları da daha geniş bir alanı kaplıyor. Bu yüzden diğer ağaçlardan daha fazla gölge veriyor. Altında yatıp uyuyan kimse sıtmaya tutulur! Meyvesi iri armut büyüklüğünde. Bu meyvenin henüz olgunlaşmadan yere düşenleri toplanıp tuzlanır. Bizim yörelerdeki limon gibi muhafaza edilir. Yeşil zencefil ve biber salkımları da aynı şekilde saklanır. Bu tuzlamalar sofrada garnitür olarak yenir, yemeğin her lokmasında bir parça ağıza atılıverir. Sonbaharda anbe meyvesi olgunlaşınca rengi iyiden iyiye sararır; o zaman elma gibi yenilir. Bazıları bunu bıçakla keserek yer, bazıları da yavaş yavaş sömürür, emerek bitirir. Mayhoş bir tadı vardır, hafif şekerlidir. Çekirdekleri gayet iri olur. Turunçgiller familyasında olduğu gibi ekilip yetiştirilir.

29 Anbe ağacı (=Mango): Babur'un hatıratında geçen bu sözcük, günümüzde Tamil dilinden gelen "mango" ismiyle de bilinen meyvedir. Ağacı gayet yüksektir; yaprakları şeftali yaprağına, meyvenin şekli ise iri armuda benzer. Tadı, alışkın olmayanlar için gariptir; kesif ve yağlıymış gibi gelir insana. Mısır'da zenginlerin sofrasını süsleyen meyvelerdendi. İç kısmında sanki ayrı bir meyve vardır; uzun süre dayanır. Ben mango yedim ama sevemedim. Bkz: Babur, Vekayi, s. 320 ve 578; A. Bedevian, Polyglottic Dictionary of Plant Names, s. 382.

Şekî ve berkîden bahsedelim.[30] Normal ağaç büyüklüğünde gövdelere sahiptirler. Yaprakları ceviz yaprağına benzer, meyvesi ağacın odun kısmından çıkar. Meyvelerin yere yakın olanına berkî adı verilir; pek lezzetlidir. Yerden yüksek olanına da şekî denilir. Şekî, kabak büyüklüğünde olup kabuğu sığır derisine benzemektedir. Güz mevsiminde sarardığı zaman tek tek toplanıp ortaları yarılır. Her birinin içinden yüz-ikiyüz civarında turşuluk hıyara benzeyen minik meyveler çıkartılır. Bu tanelerin arasında sapsarı ince bir zar bulunur. Her tanenin içinde, büyücek bakla gibi bir çekirdek vardır. Bu çekirdekler kavrulduğu zaman baklayı andıran bir tad verirler. Ama şu bilinmeli ki Hindistan'da bakla yok! Çekirdekler kırmızı bir toprak içinde ertesi yıla dek saklanabilir. İşte şekî ve berkî adı verilen bu meyveler Hint ülkesinin en hoş, en lezzetli meyveleridir.

30 Şekî ve Berkî: Şekî, ekmekgiller familyasından iri bir meyvedir; bir tanesi 4-5 kişiyi rahatça doyurur. Türkçeye ekmek ağacı diye çevirmek mümkündür. Latince ismi Artocarpus İntegrifolia'dır. Berki ise kavuna benzer; daha tatlıdır. Bkz: A. Bedevian, Age, s. 83; Gibb, Age, s. 609.

“Tendû”yu anlatalım;[31] bildiğiniz abanoz ağacının meyvesidir. Ancak taneleri ve rengi kayısıyı andırır. Gayet tatlı bir meyvedir.

31 Tendû: Abanoz ağacının meyvesidir. Bkz: Gibb, C. 3, s. 61.

“Cumûn” uzun ömürlü bir ağaçtır.[32] Meyvesi zeytin gibi siyah ve tek çekirdeklidir.

32 Cumûn: Herhalde Cemen diye de bilinen meyve… Yaprağı söğüt yaprağına benzeyen, kara üzüm gibi simsiyah ve tadı ekşi olup ağacının görünümü güzeldir. Bkz: Babur, Vekayi, s. 322 ve 594

Tatlı portakala gelelim. Bu meyve, yörede en çok yetişen ağaçlardandır. Ekşi portakal çok az bulunur burada. Bir de üçüncü bir tür var ki tadı tatlıyla ekşi arasındadır. Meyveleri limon büyüklüğünde olur; pek lezzetlidir. Benim en sevdiğim meyvelerdendir bu!

“Mehvâ”yı anlatalım.[33] Ağacı uzun ömürlüdür. Yaprağı ceviz yaprağına benzer. Fakat renginde biraz kırmızımsı sarılık vardır. Meyvesi ufak armut (=çördük) gibi fakat tatlıdır. Her tanenin üst tarafında, üzüm büyüklüğünde içi boş diğer bir tane bulunur. Tadı üzüme benzer, çok yenirse baş ağrısı yapar. İşin ilginç yanı bu taneler güneşte kurutulduğu zaman incire yakın bir tad verirler! Hindistan’da incir olmadığı için ben incir yerine bunlardan yerdim! Hintliler bu taneciklere üzüm manasına gelen “enkûr”[34] adını veriyorlar.

33 Mehvâ: Bu meyve lezzetli bir meşrubatın hammaddesidir. Latince adı Bassia Latifolia’dır. Bu ağaç “gülçiğan” diye de bilinmektedir. Çok yüksek bir ağaç hâline gelebilir, kerestesi ev yapımında kullanılır. Meyvesi ve çiçeği hem kuru üzüm gibi yenilir, hem de içki yapımında kullanılır. Bkz: Babur, Age, s. 321 ve 631.

34 Enkûr: Bu kelime Ankor şeklinde de okunabilir. Engür Farsçada üzüm demektir. Bkz: John T. Platts, Age, s. 98.

Bu ülkede üzüm pek ender bulunur; yalnız Dihlî’de ve birkaç mıntıkada yetişir. Üzüm senede iki defa meyve verir, çekirdeklerinden yağ çıkarılır.

“Kesîrâ”, toprak altından çıkarılan bir yemiştir.[35] Çok tatlıdır. Kestaneye benzer.

35 Kesîrâ: John T. Platts ansiklopedik sözlüğünde meyvenin bilimsel adını Scirpus Kysoor şeklinde kaydediyor. Mahallî adı ise Kesirû’dur. Meyve gibi yenen Cyperus Tuberosus adlı bitkinin köküne de Kesirû denilirmiş. Bkz: John T. Platts, Age,s. 835.

Hint ülkesinde bizim taraflarda rastladığımız nar ağaçları da vardır. Senede iki defa meyve veriyor. Ben Zîbetülmehel adalarında (=Maldiv adalarında) sene boyunca sürekli yemiş veren nar ağaçları gördüm! Onlar bu meyveye “enâr” diyorlar. Sanıyorum “cülnâr” kelimesinin temeli de bu. Çünkü cül (=gül) Farsça çiçek demektir. Nar ise rummân (=nar) manasına geliyor.

Hint Halkının Daimî Besin Kaynağı Olarak Ektiği Tahıllar

Hintliler senede iki ekim yaparlar. Sıcak zamanlarda yağmur yağınca sonbahar ekimi yaparlar; altmış gün sonra da bunun hasat vakti gelir. Bu tür sonbahar hububatı arasında şunları sayabiliriz:

Küdrû: Bir darı türüdür. Orada en çok bundan bulunur.[36]

36 Küdrû: Akdarıya benzeyen taneli bir bitki. Gibb, bu bitkinin bilimsel adını Paspalum Scrobiculatum diye belirlemiş. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 611.

Kal: Bu bizim tarafta anlî denilen akdarıya benzer.

Şâmâh: Kaldan küçüktür, genellikle kendiliğinden biter.[37] Daha çok ermişlerin, fakirlerin, miskinlerin yemeğidir bu. Onlar sol elde sepet sağ elde kamçı, kendiliğinden biten şâmâhları toplamak için meraya çıkarlar. Sağ eldeki kamçıyla bitkinin sapına vurur, düşen taneleri solda taşıdıkları sepetin içine dökerler. Bir senelik yiyeceklerini bu şekilde toplarlar. Bu tahılın taneleri çok küçüktür; toplanıp güneşte kurutulur, sonra tahta dibeklerde dövülerek kepeğinden ayrılır. Bembeyaz özü kalır dibekte. Bunu manda sütüne karıştırarak gayet lezzetli bir tatlı yaparlar. Aynı nesnenin ekmeğinden daha lezzetlidir bu. Ben Hindistan'da hep bundan yerdim. Canımın çektiği bir tatlı idi.

37 Şâmâh: Platts'ın sözlüğünde Panicum Colonum diye kaydedilmiş. Bedevian bu kelimenin Türkçesini Tavşan Otu diye belirlemiş. Ferheng-i Ziyâ'da ise bir nevi küçük darıya Şamah dendiği ve bunun Gâvers-i Hatâî diye de adlandırıldığı belirtiliyor. Bkz: John T. Platts, Age, s. 718; Bedevian, Age, s. 438; Ferheng-i Ziyâ, s. 1271.

Mâş: Bir cins burçaktır, (fiğ gibi).[38]

38 Mâş: Bir tür küçük börülce. Platts'ın sözlüğünde bilimsel adının Phaseolus Radiatus olduğu belirtiliyor. Hindistan'da "mung" da denilirmiş buna. Bedevian bu bitkinin Türkçe karşılığını Angola fasulyesi diye veriyor. Ancak "Maş" kelimesi bazı yörelerimizde kullanılıyor ve baklagillerden yenilebilir bir bitki şeklinde tarif ediliyor. Bkz: John T. Platts, Age, s. 981; Ferheng-i Ziyâ, s. 1772; Bedevian, Age, s. 452; Derleme Sözlüğü, C. 9, s. 3133.

Munc (=Mung):[39] Bu da aslında mâşın bir türüdür. Ancak taneleri biraz daha uzunca, rengi ise çakır yeşilidir. Mungu, pirinç ve yağla pişirirler. Bu yemeğe küşerî [40] diyorlar. Her gün sabah kahvaltısında bundan yerler! Fas'ta harîra[41] nasılsa burada da kuşerî öyledir.

39 Mung/Munc (=Mungo): yukarıdakinin aynısı veya benzeri. Ferheng-i Ziyâ'da "maş denilen börülceden küçük, siyah taneli" diye tarif ediliyor. Ancak Nâşirî bunun tanelerinin yemyeşil olduğunu söylemiş. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, s. 115.

40 Küşerî: Küşerî, Mısır'ın ulusal yemeklerinden biri olmuştur artık. Kelime, Gibb'e göre Hindistan'da Kecrî diye bilinmektedir. Küşerî'de temel malzeme pirinç ve yeşil mercimektir. Pilâv gibi pişirildikten sonra üzerine pişmiş nohut ve kıtır kıtır kızartılmış soğan eklenir. Duruma göre, makarnayla karıştırılabilir. Artık acı mı acı bir sos dökülecektir en üste. Küşerî yendikten sonra yemek borusu ve mideyi hattâ bağırsakları ateş basacağı için derhal "ürz billeben" (=sütlaç) alınmalıdır. Zaten hazırdır bu ve "Ürz billeben hâdır ya bâşâ!" diye bağırır garson… Benim Mısır'daki favorim, Hüseyin Meydanı'nın üst tarafında, Ezher'in karşısındaki meşhur küşerîci idi. Hindistanlılar o devirde her sabah bunu yediklerine göre herhalde sosunu biraz daha fazla karıştırarak yemeği çorbaya dönüştürüyorlardı. Bkz: Küşerî ile Kûşân'ın karşılaştırılması için 27/57. not.

41 Harîra: Faslıların özellikle Ramazan ayında iftarda yedikleri bir çorba; içerdiği malzemelerin zenginliği ile dikkat çekiyormuş. Harîra, Kuskus'la beraber Fas mutfağının en meşhur ikilisini oluşturuyormuş. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 3, s. 96.

Lûbya: Bir bakla türüdür.[42]

42 Lûbya: Börülce; bilimsel adı Vigna Cattiang.

Mût/Mot: Küdrûya benzer fakat taneleri daha sarıdır.[43] Onlar nezdinde bu bitki hayvan yeygisinden sayılır. Hayvanlar mût yiyerek iyice semirirler! Arpa onlar nezdinde kuvvetli bir besin değildir. Hayvanların yeygisi sadece mûttan ya da nohuttan sağlanır! Bunları bir güzel ayıklar, suyla ıslatır ve hayvanlara yedirirler. Ayrıca semirtme amacıyla on gün süren bir yeygi düzeni uygulanır hayvanlara: Her gün üç dört ratl yağ içirildikten sonra yeşil ot yerine mâş yaprağı verilir. Bu süre içinde kesinlikle hayvana binilmez. Bu sıkı rejimden sonra bir ay civarında yine mâş yaprağıyla beslenir hayvanlar.

43 Mût/Mot: Gibb bu bitkiyi Cyperus Rotundus diye belirlemiş. Bedevian bunun Türkçe karşılığının Topalak olduğunu kaydediyor. Topalak çok yıllık, yumrulu ve otsu bir bitkidir. Yumruları taze iken yenir. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 611; Bedevian, Age, s. 223; Turhan Baytop, Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, s. 159.

Buraya kadar saydığımız hububat türleri hep güzlüktür. Bunlar ekilip iki ay sonra hasadı yapılınca sıra bahar hububatına gelir. Baharda ekilenler buğday, arpa, nohut ve mercimektir. Güzlüklerin ekildiği araziye bırakılır bunların tohumu da. Hintlilerin toprağı bereketlidir. Pirinci senede üç defa ekerler. Çünkü pirinç buralıların temel besin kaynaklarındandır. Daha önce bahsettiğimiz güz hububatıyla beraber susam ve şekerkamışı da ekilir.

Kaldığımız yerden devam edelim gayrı...

Abûher şehrinden çıktık. Sarp dağlarla çevrili bir çölde tam gün yol katettik. Bu tepelerde Hint gâvuru oturmaktadır. Gelen geçene saldırır, eşkıyalık ederler. Hint halkının büyük çoğunluğu kâfirdir. Onların bir bölümü Müslümanların hâkimiyeti altında olup küçük yerleşim birimlerinde, köylerde otururlar. Bu tür bir köyde Müslüman bir emniyet amiri vardır. O yerleşim birimi, hangi valinin yetkisi altındaysa amiri de söz konusu vali tarafından tayin edilir. Bir kısım Hindu da sarp dağlarda sürekli isyan eder, yol keser.

Bu Güzergâhta Uğradığımız Saldırı

Hint ülkesinde başımıza gelen ilk saldırıydı bu. Abûher şehrinden ayrılmaya karar verdiğimizde yolcuların çoğu sabahın ilk saatlerinde buradan çıkmışlardı bile. Bense birkaç arkadaşımla şehirde kalmıştım öğlene dek. Sonunda Araplardan ve diğerlerinden oluşan yirmiiki kişilik bir kervanla yola düştük. Bahsettiğimiz sahrada seksen yaya ve iki süvariden oluşan koca bir haydut sürüsü hücum etti üzerimize. Arkadaşlarım yürekli olduğu için kıyasıya mücadele ettik, karşı koyduk! Süvarilerden birini öldürüp atını aldık. Ayrıca yaya haydutlardan da oniki kadarını geberttik. Bana ve atıma ok isabet ettiyse de gâvur taifesinin okları fazla can yakmadığı için Hak Teâlâ bizi ölümden korudu. Arkadaşlardan birinin atı yaralanmıştı. Eşkıyadan aldığımız bineği ona verdik. Yaralı hayvanı kestik, bize yoldaş olan Türkler bu atı afiyetle yediler. O kelleleri Abîbekher Kalesi'ne getirip surlara astık. Bu kaleye vardığımızda vakit gece yarısıydı.

(Acûdehen Şehrine Varış)

İki gün sonra Acûdehen'e (=Pakpattan) vardık.[44] Burası Şeyh Feridüddîn Bedâunî'nin kasabasıdır.[45] Gayet küçüktür. Feridüddîn, Hint hükümdarının şeyhidir. Bu küçük şehir, hükümdar tarafından ona hediye edilmişti. İskenderiye'de bulunduğum sırada ziyaret ettiğim Şeyh Burhâneddîn A'rac'ın, Hindistan'a vardığımda görüşeceğimi haber verdiği şeyhlerden biri de işte bu adamdı. Şeyh Feridüddîn vesveseli biri olduğundan kimseyle kucaklaşmaz, kimseye yaklaşmaz, giysisi birinin giysisine değse hemen yıkardı! Onu zaviyesinde ziyaret ettim. Şeyh Burhâneddîn'in selâmını ilettiğimde hayrete düştü:

44 Acûdehen: Seyyahımız burada yine güzergâhına aykırı bir ad veriyor. Acudehen, Multan ile Abûher arasında bir yer; Pencab'ın en doğusunda Sütleç nehrinin çıkışında bir şehir. Burası daha sonra Ekber Şah tarafından Pakpattan diye isimlendirilmiştir. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 613.

45 Feridüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker Bedâunî: Çiştiyye tarikatını yaygınlaştıran Hindistanlı şeyh. 1175'te Multân yakınlarında doğdu. Gençliğinde Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî ile karşılaştı; onun vasıtasıyla bu tarikata girdi; 664/1265 yılında Acûdehen'de vefat etti. Türbesi 700 yıldan beri Hindular, Sihler ve Müslümanlar tarafından ziyaret edilen mekânlardandır. İslâm dini ile ilgili eserlerin yerel Pencap dillerinde telif edilmesi onun döneminde artmıştır. O, dinî terimlerin yerel dile çevrilmesini tavsiye ederek mahallî lehçelerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur. Halkla yakın ilişkiler kurdu; türbesi Timur ve Ekber Şah gibi büyük hükümdarlar tarafından ziyaret edildi. Kur'an tefsiri, kıraat ilmi ve Hanefî fıkhında da uzman olan Feridüddîn, dergâhına herkesi kabul eder, farklı inanç mensuplarıyla sohbet ederdi. Onun görüşleri Sihlerin kutsal kitabı Guru Granth'ta dikkat çekecek şekilde mevcuttur ve sözleri Sihler tarafından saygıyla anılır. Seyyahımız Hindistan'a vardığında Feridüddîn'in torunu ve aynı tarikatın sürdürücüsü olan Alemüddîn (ö: 734/1334) ile görüşmüş olmalı. (Şekergenc veya Genc-i Şeker, şeker dükkânı, şeker ambarı demektir.) bkz: M. A. Chaugh Hataî, Pakpattan and Baba Farid Ganj-i Şakar, Lahor, 1968; M. Ekrem Beresvî, İktibâsu'l-Envâr, Lahor, 1895, s. 160-175; K.A. Nizamî, The life and Times of Shaikh Fariduddin Ganj-i Shakar, Aligarh, 1955, s. 118-120; DİA İslâm Ans, C. 12, s. 398.

"Ben buna lâyık değilim!" dedi. Oğulları Muizziddîn ve Alemüddîn ile tanıştım. Muizziddîn büyük oğuldur. Babasının ölümünden sonra postnişin oldu. Bunların atası ermiş Feridüddîn Bedâunî'nin de kabrini ziyaret ettim. Bu adam Senbel (=Sunbel) eyaletinin bir şehri olan Bedâun (=Bedvân) şehrindendir. Acûdehen'den ayrılacağım vakit Alemuddîn yanıma gelerek:

"Mutlaka babamı görmen gerekir!" dedi. Bunun üzerine onun huzuruna çıktım. Evinin damındaydı. Sırtında beyaz bir elbise, kafasında kocaman bir sarık vardı. Sarığın ucunu bir tarafa akıtmıştı. Benim için dua etti, şeker ve yemiş sundu.

Kendilerini Yakan Hindulara Dair

Şeyhin yanından ayrıldığım vakit bir grup insanın karargâhımızın kenarından bir yere doğru koşuştuklarını gördüm. Yanlarında bizim arkadaşlar da vardı.

"Ne oldu?" diye sordum onlara. Ölen bir Hindunun cesedinin yakılması için odunların tutuşturulduğunu, hanımının da orada kendini eşiyle beraber yakacağını söylediler. Arkadaşlarım geri döndüklerinde, kadının kocasına sarılarak kül olduğunu söylediler. Bu olaydan sonra yine bir Hindu kadının zümrütlerle süslenerek ata bindiğini, Müslüman ve kâfir pek çok kimsenin arkadan onu takip ettiğini, önlerinde de davul zurna çalındığını gördüm. Hinduların dinî liderleri brahmanlar da kafileyle birlikteydi. Eğer bir Hindu, Hint sultanının hükümran olduğu sınırlar içinde ölürse mutlaka sultandan izin alınması gerekir, yakma için...

Bir müddet sonra tesadüfen şöyle bir olaya tanık oldum:

Ahalisinin büyük kısmı kâfir olan Amcarî (=Amjhera) şehrinde[46] bulunuyordum. Şehir emiri, Sint Sâmurresi'nden olan bir Müslümandı. Şehir çevresinde mevzilenen haydutlar yol kesip soygunculuk edince emir onlarla çetin bir savaşa girdi. Müslüman ve kâfir ahali de emirin yanında mücadeleye katıldılar. Aralarında şiddetli çarpışmalar oldu. Ahaliden yedi kâfir öldü. Bunlardan üçü evliydi. Onların hanımı olan üç kadın kendilerini yakmaya karar verdiler. Burada bir kadının, kocası hayattan göçünce kendisini yakması gayet makbul görülüyorsa da kesin bir kural değildir. Kadın,

kocasının ölümünden sonra kendini yakarsa yakın çevresi ve ailesi onunla övünür, "vefalı kadın" diye. Kendisini yakmaya cesaret edemeyen kadın, kaba saba elbise giyer ve kocasına vefasızlığından ötürü aşağılanma duygusunun azabını tadar. Böyle melûl-mahzun oturur akrabalarının yanında. Ama başkaları onu kendisini yakmaya zorlayamaz.

46 Amcarî (=Amjhera): Zıhâr'ın (=Dhar) 12 mil batısında Mdhya Pradeş eyaletinin güneybatısında bulunan bir şehir. Gibb, Age, C. 3, s. 614.

Her neyse; bahsettiğimiz üç kadın kendilerini ateşe atmaya karar verdiği zaman dünyaya veda edercesine üç gün yiyip içtiler, güldüler, eğlendiler. Kadınlar küme küme toplandı, her taraftan koştular onların yanına. Üç gün geçti; dördüncü günün sabah alacasında her birine birer at getirildi. Tepeden tırnağa süslendiler, güzel kokular süründüler ve atlara bindiler. Sağ ellerinde hindistancevizi vardı neşeyle oynamak için; sol ellerinde ayna vardı, kendilerini seyrediyorlardı... Brahmanlar onların etrafını sarmıştı. Akrabaları da yanlarındaydı. Önlerinde davullar, uzun borular ve zurnalar çalıyordu. Kâfirler etraftan şöyle sesleniyordu:

"Babama, kardeşime, anama, dostuma selâm götür benden!" Onlar da gülerek:

"Peki, tamam!" diyorlardı. Bu kadınların kendilerini nasıl ateşe attıklarını görmek için arkadaşlarımla beraber ben de ata bindim, yola koyuldum. Üç mil kadar beraber gittik. Sonunda suyu ağacı bol, gölgelik bir yere vardık. Ağaçlar arasında dört kubbe ve her kubbenin üstünde taş bir put vardı. Kubbelerin arasında gölge yoğunluğundan ötürü neredeyse hiç güneş ışığı görmeyen bir havuz bulunuyordu. Hak Teâlâ bizi korusun, burası cehennem köşelerinden bir köşeydi sanki!

Oraya geldiğimiz vakit üç kadın da havuza dalmıştı. Üzerlerindeki güzel elbiseleri ve süsleri çıkararak yoksullara dağıttılar. Onlara kaba pamuktan dikişsiz kumaşlar getirildi. Bunların bir kısmını bellerine, diğer bir kısmını da başlarına ve omuzlarına sardılar. Havuzun kenarında çukur bir yerde ateş yakıldı. Ateşin üstüne küncit (=küncad) yağı[47] döküldü. Küncet, susam demektir. Alevler iyice arttı. Çevrede onbeş kadar adam vardı, ellerinde çalı demetleri ve on civarında kütük bulunuyordu. Davul zurna çalanlar yakılacak kadının gelmesini bekleyerek ayakta duruyorlardı. Kadın yavaş yavaş ilerlerken ateşi görüp ansızın korkuya kapılmasın diye erkekler ellerinde tuttukları büyük bir perde ile kızıl alevi örttüler.

47 Küncad, küncit yağı: Kelime Farsça olup susam yağı demektir. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, C. 3, s. 1586.

Kadınlardan birini gördüm, yaklaşıp sert bir hareketle örtüyü erkeklerin elinden çekti aldı, gülerek şöyle dedi:

"Mârâmî tersânî ez âteş? Men mîdânem û âteşest, rehâkünî mârâ!"

Anlamı şudur:

"Beni ateşle mi korkutuyorsunuz? Onun ateş olduğunu biliyorum, bırakın beni!" Sonra ateşe saygı amacıyla ellerini başının üstünde bağlayarak bıraktı vücudunu alevlere... Bu sırada davullar, zurnalar ve borular çalındı. Adamlar ellerindeki odunu ateşe atmaya başladılar. Diğerleri de kadın hareket etmesin diye tam üstüne yığdılar yakıtları! Sesler yükseldi. Feryad ü figan arttı. Bu feci manzarayı görünce az kalsın atımdan düşecektim. Allah'tan, arkadaşlarım yardımıma koştu. Yüzümü yıkadılar da kendime geldim, derhal oradan döndüm...

Hintliler kendilerini boğmak için de böyle yaparlar. Pek çoğu kendi arzularıyla Kenk (=Ganj) nehrine[48] atlayarak boğulur. Ahali bu ırmağı hacı olmak amacıyla ziyaret eder. Yakılan cesetlerin

külleri de buraya atılır. Onlar Kenk nehrinin cennetten çıktığına inanıyorlar. Kendini Kenk'e atmak üzere su kenarına gelen kimse orada bulunanlara şöyle seslenir:

48 Kenk (=Ganj): Meşhur Ganj nehrinin adının asıl telâffuzuna çok yakın bir söyleyiş. John T. Platts'ın sözlüğüne bakacak olursak bu nehri Geng diye telâffuz etmek lâzımdır. Bu ad Hindu inancına göre hem gökteki büyük nehir için hem de yeraltındaki büyük nehir için kullanılır. Geng eski Hint dilinde akarsu demektir. Bkz: John T. Platts, Age, s. 919.

"Sanmayın ki dünya dertlerinden,

Yahut fakirlikten dalarım suya!

Tek amacım var; içimden geçen,

Hep yakın olmak Yüce Küsây'a!"

Küsây (=Kusây) onların dilinde yüce Allah'ın ismidir.[49] Adam kendini atar. Kesin olarak boğulunca onu çıkartırlar sudan, yakarlar ve külünü nehre salarlar.

49 Küsây/Kusây kelimesine dair: Seyahatnâme'yi Fransızca ilk neşreden D&S ikilisi Kusây kelimesini çevirirken Krişna'yı eklemişlerdir. Onlara göre Kusây, Krişna demek oluyor. Gibb de onlara katılmış görünüyor. Ancak bence (A. Sait Aykut) bu kelime, çok daha farklı ve daha eski bir grubun üyesidir; Kuday, Khuda, God, Gott, Ghost, Kuds, Kut diye sıralayacağımız ve farklı dillerde kutsallık, ruh ve mâlikiyet ifade eden bir dizi kelimeden biridir Kusây. Ortadaki s harfinin t ve d'ye; veya t ve d'nin s'ye dönüşmesi; yahut s'nin d/t'ye yapışarak tek bir harfe dönüşmesi mümkündür ve Balkan dilleri başta olmak üzere diğer dillerde pek çok örneği vardır. Kelimenin Hint dilindeki kökü herhalde arkaik Farsçadaki gudhai'ye uzanıyor. Pehlevîcede khotai, Zend-Avesta dilinde kadhata, ka+data; kendi kanununu koyan, sahip, efendi, büyük varlık, tanrı, büyük ruh anlamına gelmektedir. Almanca, İngilizce gibi batı dillerinin buradan etkilendiği malûmdur. Burada kök herhalde khod kelimesidir ve sahiplik+benlik ifade eder. Bizim Farsçadan aldığımız hodbîn (=kendini düşünen) de bu köktendir. İngilizcede mâlikiyet ifade eden Have, Had, Has gibi kelimelerin kökü de buradandır. Sâmî dillerinin en derini ve en zengini olan Arapçada Kuds; temizlik, pâklık, ululuk, yücelik ve ulu dağ anlamına gelmektedir; Kudüs, mukaddes, takdîs ve Tanrı'nın isimlerinden Kuddûs bu kökten gelir. Türkçe kut, uğur, yücelik, saadet, kutsallık anlamına gelir ve Tanrı tarafından bahşedilir. Kutalmış; kurtarılmış, ululanmış demektir. Kuday, Altay lehçesinde Tanrı demektir. Yine bu lehçede kut; harekete geçirici ruh (=anima), öz, asıl, çekirdek manasına gelmektedir. Neticede kelimenin ilk çıktığı kaynak neresidir bilmiyoruz; ancak birbirlerinden tamamen farklı dil ailelerinde bir ghost gibi dolaşan ve farklı kılıklara giren bu kelimeyi teşhis etmeye çalıştık. Bu kelimenin doğduğu mıntıka, herhalde Horasan, Kafkasya, Mezopotamya üçgeni içinde bir yerdir.

(Sersetî, Hansî ve Mes'ûdabad)

Şimdi ilk sözümüze dönelim, kaldığımız yerden devam edelim:

Acûdehen şehrinden çıkıp dört gün yol teptikten sonra Sersetî'ye[50] ulaştık. Burası büyük bir şehirdir ve pirinci boldur. Yörede yetiştirilen iyi cins pirinç başşehir Dihlî'ye gönderiliyor. Şehrin senelik geliri gayet yüksek. Ne kadar olduğunu Hâcib (=Mabeyinci) Şemseddîn Bûşenci bana söylediyse de unuttum.

50 Sersetî: Eskiden büyük bir şehirmiş ancak 1138/1726'dan itibaren terkedilmiş ve 1253/1837'de Sirsa diye bilinen şehre bırakmış yerini. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 617.

Buradan çıkıp Hansî[51] şehrine yöneldik. Hansî, Hint ülkesinin mimarî bakımdan sağlam, güzel ve kalabalık şehirlerindendir. Muhteşem bir suru var; anlatılanlara göre bu suru kâfirlerin büyük hükümdarlarından Tûra[52] yaptırmış. Onun hakkında hikâyeler, efsaneler anlatılır. Hindistan başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn ile kardeşi ve sultanın hocası Kutlû Hân bu şehrin ahalisindendir. Sadr-ı Cihân'ın diğer kardeşleri olan Nizâmeddîn ve Şemseddîn de burada kalıyorlar. Şemseddîn dünyadan elini eteğini çekmiş, kendini Allah'a adamıştı. Daha sonra ulu şehir Mekke'de yalnızlığı seçmiş, orada vefat etmiştir.

51 Hansî: 429/1038'de Gazneliler tarafından fethedilmiştir. Burası Kal'a-yı Azrâ yani zaptedilemez "Bâkir Kale" diye de bilinirdi. Bkz: Beyhakî, Târîh-i Beyhakî, s. 575-578.

52 Tura, Tora (=Efsanevi hükümdar): Bu adamın çok eski dönemlerde kuzeyden gelen Kuşanlar gibi Türk sülâlerinden birine mensup olması muhtemeldir. Hint tarihinde Lekturaman (=Toraman?) diye bilinen efsanevî hükümdarla ilgili olabilir bu isim. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. 1, s. 71, 86.

Hansî'den çıktık. İki gün sonra Mes'ûdabad'a vardık.[53] Burası Dihlî'den on mil uzaktadır. Üç gün kaldık. Hansî ile Mes'ûdabad şehirleri büyük melik Hûşenc b. Melik Kemâl Kûrk'un idaresi altındadır. Kûrk (=Gurk) kurt manasına geliyor. İlerde bundan bahsedeceğiz.

53 Mes'ûdabad: Şimdi harabe hâlinde olan bu şehir, Necefgerh kasabasının yakınındadır. Gibb, Age, C. 3, s. 61.

Hint ülkesinin payitahtı olan Dihlî'ye yöneldiğimiz sırada hükümdar, buraya on günlük mesafede bulunan Kınavc (=Kanuc) taraflarındaydı. Başşehirde ise annesi Mahdûme-i Cihân ile veziri Havâce-i Cihân Ahmed b. İyâs oturuyordu. Ahmed b. İyâs, Rum (=Anadolu) asıllıdır. Cihân, dünya demektir.

Vezir bizi karşılamak üzere dostlarını gönderdi. Ayrıca her birimizle görüşmek için kendi seviyemizde adamlar ayarladı. Beni karşılamak için görevlendirdiği kişiler arasında Şeyh Bistâmi, Hâcibu'l-ecânib (=misafir karşılayan mabeyinci) Şerif Mâzendarânî ve Kunnara diye tanınan fıkıh bilgini Alâeddîn Multânî vardı. Vezir, sultana daha önce bahsettiğimiz posta sisteminin yaya türü olan dâve ile haber gönderdi. Mes'ûdabad'da kaldığımız üç gün içinde mektubun cevabı geldi. Üç gün sonra da kadılar, fıkıh bilginleri, şeyhler ve ileri gelen bazı emirler bizi karşıladılar. Hindistan'da beylere mülûk (=hükümdarlar) denilir. Yani, Mısır ve benzeri yerlerde emir denilen adama Hindistan'da melik denilir.

Sultan nezdinde gayet saygın biri olan Şeyh Zahîrüddîn Zencânî de bizi karşılamaya gelenler arasındaydı.

Mes'ûdabad'dan çıktık, Bâlem köyü yakınlarına indik.[54] Burası sultanın yakın dostlarından Seyyid Şerif Nâsıreddîn Mutahhar Evherî'ye aittir. Ertesi gün Hint ülkesinin merkezi olan Dihlî'ye ulaştık. Dihlî çok büyük bir şehir. Bütün güzellikleri ve sağlamlığı kendinde toplamış diyebilirim! Çevresini saran surun dünyada benzeri yok. Dihlî, Hindistan şehirlerinin, belki de doğudaki bütün İslâm şehirlerinin en büyüğüdür.

54 Bâlem (=Palem): Mes'ûdabad şehrinin 6 mil güneybatısında yer alır. Bkz: Gibb, Age, ay.

KIRKINCI BÖLÜM - DİHLÎ'NİN (=DELHİ) ÖZELLİKLERİ

Dihlî'nin sahası geniş, binaları çoktur; birbirine komşu dört şehirden oluşmaktadır. Ancak bu şehirlerden sadece birine Dihlî denilmesi mûtat hâle gelmiştir. Tarihi çok eskidir.[55] İlk defa kâfirler tarafından kurulmuş olan bu şehir beşyüzseksendört yılında fethedildi.

55 Eski Delhi (=Dihlî): Şehrin doğduğu asıl kasaba Lâlkot adını taşıyordu; Racputlar tarafından 444/1052 yılında kuruldu. Delhi'nin tarihi eski Arilere kadar uzanmaktadır. Kutbeddîn Aybek burayı 588/1192 yılında fethetti; burası Delhi bölgesindeki Moğol şehrinin 10 mil güneyindedir. Bkz: DİA İslâm Ans, C. 9, s. 126; Tâzî, "Maa İbn Battûta fi's-Sint ve'l-Hind", Da'vetü'l-Hakk dergisi, sayı: 287 ve 293, Ekim, 1992.

İkincisi Sîrî[56] adını taşıyor. Buraya Dârülhilâfe de denilir. Abbâsî halifesi Müstansır'ın torunu Gıyâseddîn buraya geldiği zaman sultan ona hediye etmiş bu şehri. İlerde bahsedeceğimiz Sultan Alâeddîn ile oğlu Kutbeddîn de burada otururlardı.

56 Sîrî: Eski Delhi'nin 4-5 km kuzeydoğusundadır; Alâeddîn Halacî tarafından 703/1303 yılında askerî bir garnizon gibi kuruldu ve gelişti. Sîrî bugün büyük Delhi şehrinin semtlerinden biridir. Bkz: DİA İslâm Ans, ay.; Gibb, Age, C. 3, s. 619.

Üçüncü şehir, huzuruna çıktığımız Hint hükümdarının babası olan Sultan Tuğluk'un anısına Tuğlukabâd diye anılır.[57] Burası Sultan Tuğluk tarafından kurulmuştur. Şehrin nasıl inşa edildiğine dair şöyle bir söylence var:

57 Tuğlukabâd: Eski Delhi'nin 8 km güneydoğusunda Gıyâseddîn Tuğluk Şah tarafından 1320'de kuruldu. Bkz: DİA İslâm Ans, ay.

Bir gün Sultan Kutbeddîn'in huzuruna çıkan Tuğluk şöyle der:

"Ey Hûnd-ı Âlem! (=Cihan Hükümdarı) burada bir şehir kurarsan gayet yerinde bir iş yapmış olursun!" Kutbeddîn bu söze alaylı cevap verir:

"Eh, sen hükümdar olduğun zaman yaparsın bunu!" Hak Teâlâ'nın izni ve takdiri ile Tuğluk tahta geçince bu şehri inşa eder ve kendi adını verir!

Dördüncü şehir Cihânpenâh adını taşımaktadır.[58] Şu anda Hint hükümdarı olan Muhammed Şâh tarafından yaptırılmıştır. Muhammed Şâh bu dört şehri tek bir sur içine almaya teşebbüs etmiş, birazını da yapmıştır. Ama sonunda bu işin çok büyük masraflara yol açacağını düşünerek vazgeçmiştir.

58 Cihânpenâh: Farsça "dünyanın sığınağı" demektir; burası 1340'ta kurulmuştur. Bkz: DİA İslâm Ans, ay.

Dihlî Şehrinin Suru ve Kapıları

Dihlî şehrini kuşatan surun dünyada bir benzeri yoktur. Surun duvarları onbir arşın genişliğindedir. Bu duvarın içine açılan büyük hücrelerde gece bekçileri ile kapı muhafızları oturur. Ayrıca ambar adı verilen yiyecek depoları ile mancınıklar ve Ra'âde denilen[59] ateş fırlatan hafif toplara ait mahzenler, sur içindeki bu büyük odalarda korunmaktadır. Ben bu tür bir ambardan çıkarılan pirincin tadının değişmediğine tanık oldum; rengi biraz kararmışsa da lezzetini korumuştu. Aynı şekilde bu mahzenlerden çıkarılan küdrûyu, yani Hint diyarına özgü darıyı gördüm. Bütün bu yiyecekler ve tahıl tam doksan sene önce hükümdar olan Sultan Balaban tarafından buralara konulmuş!

59 Ra'âde (=Ateş fırlatan toplar): Bir tür küçük toplardır; yanmış malzeme atmada kullanılırdı. Bkz: Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmî el-Irâkî, sayı 4, sene: 1974, s. 22 ve 23.

Piyade ve süvari askerler bu surun üstünde şehrin bir ucundan diğer bir ucuna gidebilirler. Sur duvarında, şehir tarafına bakan kemerler ışık alır. Duvarın alt tarafı taştan, üst kısmı ise tuğladandır. Burçlar, çok fazla ve birbirine yakındır.

Şehrin yirmisekiz kapısı var. Bu ülkede kapıya dervâze denilir. Kapıları şöyle sayabiliriz:

Bedâun Kapısı; en büyük çıkıştır.

Mindevey Kapısı; tahıl çarşısı bu taraftadır.

Cül (=Gül) Kapısı; hemen yanında bağ ve bahçeler bulunur.

Şâh Kapısı; adını bir adamdan alır.

Bâlem (=Palem) Kapısı; yukarıda bahsettiğimiz Bâlem köyünden alır adını.

Necîb Kapısı; adını bir şahıstan alır.

Kemâl Kapısı; adını bir şahıstan alır.

Gazne Kapısı; adını Horasan bölgesinde bulunan Gazne şehrinden almıştır. Bu kapı musallâ-yı îd denen (bayram namazlarının kılındığı büyük) düzlüğe ve mezarlığa açılır.

Becâl İsa Kapısı; bu kapının hemen dışında Dihlî Mezarlığı bulunur. Gayet bakımlı bir kabristandır bu. Orada durmadan kubbe inşa ederler. Her kabirde kubbe olmasa bile mihrabımsı bir oval yükseltinin bulunması şarttır. Mezarlığın her yanına kulşenbe (=şebboy), raybûl ve nesrin gibi çiçekler dikilir.[60] Burada çiçek, hiçbir mevsimde bitmez, sürekli yetişir!

60 Kulşenbe, Raybûl ve Nesrîn denen çiçekler: Kulşenbe, Şebboy; Raybul, Yasemin demektir. Nesrîn ise Van Gülü'dür. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 107, Ferheng-i Ziyâ, s. 1887.

Dihlî Câmii

Dihlî Câmii'nin[61] alanı geniştir. Duvarı, çatısı ve zemini güzel yontulmuş ve sağlam bir şekilde kurşunla birbirine bitiştirilmiş beyaz taşlarla örülüdür. Bu câmiin yapılışında bir tek tahta parçası bile kullanılmamıştır! Onüç kubbesi ve bir minberi tamamen taştandır. Dört de avlusu vardır. Mabedin tam ortasında hangi madenden olduğu bilinmeyen büyük bir sütun bulunuyor. Oralı bilge kişilerden birinin bana anlattığına göre bu sütuna yedi maden anlamında "Heftcûş" (=Heftgûş) deniliyor.[62] Bu direğin gerçekten yedi madenden oluştuğuna o bilge de inanıyor. Sütunda işaret parmağı kadar bir şerit çok güzel süslenmiştir. Oradan güçlü bir ışıltı çıkıyor. O kısma demir işlemez! Sütunun uzunluğu otuz arşındır. Beline sarık sardık, tam sekiz arşın geldi!

61 Dihlî Câmii (=Kuvvetü'l-İslâm Câmii): Kutbeddîn Aybek tarafından eski bir Hindu tapınağının temelleri üzerine 588/1192 yılında inşasına başlanan bu câmi, Sultan İletmiş tarafından 7./13. yüzyılda; Sultan Alâeddîn Halacî tarafından ise 8./14. yüzyılda epey genişletilmiştir. Bugünkü harabelerde İletmiş'in bıraktıkları açık seçik görülür. Bkz: DİA İslâm Ans, ay.; Tâzî, Age, C. 3, s. 107.

62 Büyük Sütun (=Heftgûş): Bu sütunun tarihi, milâdî 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır; Hindistan'daki büyük Vişnu Tapınağı'ndan getirilip buraya dikildiği söyleniyor. Gibb bu sütunun 24 ayak yüksekliğinde olduğunu

belirtiyor. Buradaki gûş kelimesinin seyyahımızın belirttiği şekilde maden değil de "kûşe" yani köşe anlamına gelmesi mümükündür ki o zaman Heftgûşe; "yedi köşeli sütun" demek olur. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 622.

Câmiin doğu kapısı yakınında yere yıkılmış iki büyük bakır put vardır.[63] Câmiye girip çıkanlar birbirine taşla birleştirilmiş olan bu putlara ayak basarlar. Bu câmiin yerinde daha önce "budhane" varmış, –budhane, put evi demektir– daha sonra câmie çevrilmiş burası. Kuzey avlusunda bulunan minarenin İslâm ülkelerinde eşi benzeri yoktur. Câmiin diğer bölümleri beyaz taştan, bu minare ise kırmızı taştan inşa edilmiştir. Son derece yüksek olan minarenin ucu beyaz mermerden, şerefeleri saf altından yapılmıştır. Merdiveni fil alacak kadar geniştir! Sözüne güvenilir bir adam bana, minare yapıldığı vakit taş yüklü bir filin yukarıya kadar çıktığını anlattı. Bu minare Sultan Gıyâseddîn Balaban'ın soyundan gelen Muizziddîn b. Nâsıreddîn'in eseridir.[64] Sultan Kutbeddîn batı avlusunda daha büyük bir minare yaptırmaya kalkışarak üçte bir kısmını inşa etti ise de tamamlayamadan ölmüştür. Arkasından gelen Sultan Muhammed işi tamamlamaya niyetlenmiş ama bunda bir uğursuzluk var diyerek minareyi bitirmekten vazgeçmiştir. Minare, büyüklüğü ve merdiveninin üç fili yan yana alacak denli geniş olması sebebiyle dünyanın en müthiş eserlerinden sayılır. İnşa edilen üçte bir kısmı, neredeyse kuzey avludaki minarelerin yüksekliği kadardır! İnşası yarım kalmış bu devasa yapıya çıkarak şehrin evlerinden çoğunu görme şansına eriştim. Şehrin surları gayet yüksek olmasına rağmen buradan bakınca alçak gözüküyordu. Yerden bakan kimse genişliğinden ötürü. minarenin yüksekliğini anlayamaz, Ama ben bu şerefeden aşağı baktığımda insanları mini bebeler gibi görüyordum!

63 İki puta dair bilgiler: Bu heykellerden biri herhalde cinsel organı açıkta ve belirgin bir vaziyette olan Vikramaditya idi; 631/1234 yılında Sultan İletmiş tarafından Uceyn'den buraya getirilmişti. Kuşkusuz orada başka heykeller de mevcuttu, çeşitli zamanlarda muhtelif Hint şehirlerinden toplanan… bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 109; Gibb, Age, C. 3, s. 622.

64 Büyük Minare (=Kutubminâr) ve yarım kalmış öteki minareye dair tarihi kayıtlar: Kutbeddîn Aybek tarafından yapımına başlanan ve İletmiş (=İltutmuş) tarafından bitirilen bu muazzam minare Firuz Şah tarafından biraz daha yükseltilmiştir. Hâlen mevcut olan bu devasa yapının şu anki yüksekliği 70 metredir. Minarenin ismi, Sultan Kutbeddîn'den değil İltutmuş'un çok değer verdiği Kutbeddîn Bahtiyâr Kâkî'den gelmektedir. Taş işçiliği mükemmeldir. Yarım kalmış öbür minare ise Kutubminâr'ın yarıçapının iki katı genişliğindedir ve temeli hâlâ mevcuttur. Bu bina ise Kutbeddîn Mübarek Şah'ın babası olan Alâeddîn Halacî (m. 1215-1295) tarafından yaptırılmıştır. Bkz: MEB İslâm Ans, C. 6, s. 1055; Tâzî, Age, C. 3, s. 112.

Sultan Kutbeddîn Dârülhilâfe adıyla bilinen Sîrî'de bir câmi yaptırmak düşüncesindeymiş; ancak sadece kıble tarafındaki duvarı ve mihrabı tamamlayabilmiştir. Bu mihrap beyaz, siyah, kırmızı ve yeşil mermerden yapılmış şahane bir yapıdır. Eğer tamamlanabilseydi dünyada eşi olmazdı! Sultan Muhammed bunu bitirmeye teşebbüs etmiş, lâkin iş için ne kadar masraf çıkacağını belirlemekle görevlendirdiği yetkin kimselerin "Otuzbeş leke ihtiyaç var!" demesi üzerine vazgeçmiş tamamlamaktan.

Yakın adamlarından biri bana şöyle dedi:

"Sultan Muhammed masrafı çok gördüğü için değil, evvelce Kutbeddîn kendi minaresini bitirmeden öldürüldüğü için bu işe yanaşmadı. Çünkü 'Uğursuzluk var bu işte' diye düşünüyordu!"

Dihlî Şehrinin Dışındaki Büyük Göletler

Dihlî dışında Sultan Şemseddîn Lelmiş tarafından yapılmış büyük bir gölet var. Ahali su ihtiyacını buradan karşılıyor. Bu büyük gölet Cuma namazının kılındığı musallâya (=geniş düzlüğe) yakındır, birikmiş yağmur sularıyla doludur. Boyu tahminen iki mil, eni ise bunun yarısı kadar. Göletin namazgâh tarafına düşen batı yakası birbiri üzerine konulmuş yükseltiler şeklinde taş bölmelerden oluşur. Her bölmenin altında bir merdiven bulunuyor. Böylece suyun bulunduğu yere kadar iniliyor. Bu bölmelerin yanında taştan yapılmış kocaman bir kubbe, onların içinde de gezme ve dinlenme amacıyla gelenlerin oturacağı peykeler vardır. Havuzun ortasında renkli taşlardan yapılmış iki katlı muhteşem bir kubbe var. Su çoğaldığı zaman bu kubbeye ancak kayıklarla ulaşılabiliyor. Su azalınca ahali rahatça içine girebiliyor. Kubbe içinde küçük bir mescit bulunmaktadır. Burada vakitlerini ibadetle geçiren, kendini Allah'a adamış dervişler oturur. Havuzun civarındaki sular çekilince geride kalan toprağa şekerkamışı, salatalık, balkabağı, karpuz ve kavun ekerler. Burada yetişen kavun çok tatlı ise de ufaktır.

Dihlî ile Dârülhilâfe arasında bir gölet daha var. Bu gölet, Şemseddîn'inkinden daha büyük. Etrafında tahminen kırk kubbe yer alıyor! Civarda çalgıcılar oturmaktadır. Onların oturduğu yere Tarbabad denilir. Burada çalgıcılara ait muazzam bir çarşı vardır. Ayrıca yine onlara ait büyük bir câmi ve küçük mescitler bulunuyor. Orada oturan kadın sâzendelerin Ramazan ayında civardaki mescitlerde toplanarak teravih namazı kıldıklarını duydum! Bunların namaz kıldırmak için özel imamları vardır. Kadın çalgıcıların sayısı bir hayli kabarıktır. Erkek şarkıcılar da böyle yaparlarmış (=namazı bu tür özel mescitlerde kılarlarmış). Emir Seyfeddîn Gadâ Mühennâ'nın düğün yemeğinde, çalgıcı adamların dizleri altında birer seccade taşıdıklarını, ezanı duyar duymaz abdest tazeleyip namaz kıldıklarını gördüm!

Dihlî'de Bazı Ziyaret Yerleri

Bunlar arasında Şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî'nin kabrini sayabiliriz. Halk buraya çok hürmet gösteriyor. Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî,[65] fakir, borçlu yahut kızının çeyizini hazırlamaktan aciz kalıp kendisine başvuranlara ilâhî lütfun eseri olarak altın ve gümüş kekler verdiği için Kâkî adıyla tanınmış. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

65 Kutbeddîn Bahtiyâr Kâkî: Çiştiyye tarikatının kurucusu olan Muînüddîn Çiştî'nin mürîdidir. Evvelce bahsettiğiğimiz Feridüddîn Genc-i Şeker'in de hocasıdır. Kabri Mihrevli'dedir. 633/1234 yılında vefat etti. Bkz: Sahabeden Günümüze, C. 7, s. 118; ayrıca 39/18. not

Bir diğer ziyaretgâh, fıkıh bilgini Nûreddîn Gürlânî'nin kabridir. Bir diğeri de Alâeddîn Kirmânî diye bilinen fakihin kabridir. Bu adamın bereketi apaçık, manevî ışığı parlaktır. Bulunduğu yer, Cuma namazgâhının kıblesini de gösterir. Bu civarda daha pek çok ermişin kabri var. Hak Teâlâ onların manevî havasıyla bizi bereketlendirsin.

Dihlî'nin Bazı Bilgin ve Ermişleri

Bunlardan biri Şeyh Mahmûd Kubbâ'dır. Bu adam, salihlerin büyüklerindendir. Görünürde malı mülkü yok ama geleni gideni yediriyor; herkese altın, gümüş ve elbise dağıtıyor. Bu yüzden ahali

onun, Hak Teâlâ'nın gizli hazineleriyle ödüllendirildiğine inanıyor. Bu adamın pek çok kerameti görülmüştür; o bir velidir. Onu defalarca gördüm; bereketi bana da tesir etti!

Bir diğer şeyh, dinine bağlı bilge insan Alâeddîn Nilî'dir. Doğrusunu Allah bilir ya sanki Mısır'ın Nil nehrine mensup, orayla ilgisi var. Bu adam, sufî bilgin Nizâmeddîn Bedâunî'nin müritlerindendir. Her Cuma vaaz verir; önünde niceleri tövbe eder, saçlarını keser, coşar, kendinden geçip bayılır.

(Şeyh Alâeddîn'in Vaazının Etkisine Dair Kısa Bir Anekdot)

Bir gün onun vaazına tanık oldum; huzurunda bulunan hafız şu âyetleri okudu:

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir. Onu göreceğiniz gün her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş bir hâlde görürsün. Onlar sarhoş değildirler ama Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"[66]

66 Okunan âyetler: Hac Sûresi'nin (22. sûre) 1. ve 2. âyetleridir.

Daha sonra Alâeddîn bu âyeti tekrar edince mescidin köşesinden kuvvetli bir çığlık duyuldu. Şeyh efendinin aynı âyeti bir defa daha okumasıyla çığlığı atan derviş ikinci bir narayla yere düşüp ruhunu teslim etti! Ben de onun cenaze namazını kılanlar arasındaydım.

(Dihlî Bilginlerine Devam)

Bu bilginler arasında iyi yürekli, güzel huylu, kendini Allah'a adamış Sadreddîn Kuhrânî'yi sayabiliriz. Bu adam gündüzlerini oruçla, gecelerini de namazla geçirirdi. Dünyayı elinin tersiyle bir tarafa atmıştır! Sırtında sade, kaba bir hırka vardı. Hükümdar ile devlet büyükleri ziyaretine gelirler ama o onlarla görüşmez! Hattâ sultan; dervişlere, yolculara ve gariplere yemek yedirmesi için birkaç kasabanın gelirini onun emrine vermek istediği hâlde bunu almamıştır. Hükümdar bir gün onu ziyaret ederek onbin dinar takdim etmiş fakat Sadreddîn kabul etmemiştir! Söylentilere göre Sadreddîn üç günde bir yemek yer, bu konuda yapılan uyarılara şöyle cevap verirmiş:

"Mecbur kalmadıkça, ölümle burun buruna gelmedikçe yemem!"

Bir diğer bilgin ise Allah'ın yakınlığını ve sevgisini kaybetmekten korkan, kendini ibadete adayan, çağının yüzakı Kemâleddîn Abdullah Gârî'dir. Bu adam, Şeyh Nizâmeddîn Bezvânî'nin (=Bedâunî'nin) Dihlî şehri dışında zaviyesi yakınında bulunan bir mağarada kaldığı için "Gârî" yani mağaralı lakabıyla ünlenmiştir. Onu bu bu mağarada üç kez ziyaret ettim.

Kemâleddîn Abdullah'ın Bir Kerameti

Bir hizmetçi kölem vardı. Yanımdan kaçarak bir Türkün eline düştü. Onu çekip almak istedim. Fakat Şeyh Abdullah Gârî bana şöyle dedi:

"Bu köle sana yaramaz, kesinlikle onu alma!"

Türk, anlaşma taraftarı olduğu için yüz dinara uyuştuk. Parayı ondan aldım, köleyi tamamen ona bıraktım. Aradan altı ay geçti; duyduk ki köle efendisini öldürdüğü için sultanın huzuruna getirilmiş, sultan da bu köleyi efendisinin (=Türkün) çocuklarına teslim etmiş. Onlar da köleyi idam etmişler.

Kemâleddîn Abdullah'ın bu kerametini görünce ondan ayrılmadım; dünyayı terkedip tüm servetimi dervişlere, gariplere dağıttım. Onun yanında bir süre kaldım.

Bu müddet içinde şeyhin onbeş yirmi gün iftar etmeksizin oruç tuttuğunu ve çoğu gecelerini namaz kılmakla geçirdiğini gözlerimle gördüm. Fakat bu sade hayatı sürdüremedim. Nihayet sultan beni aramak için adam gönderdiğinde tekrar döndüm yalancı dünyaya! Hak Teâlâ sonumuzu hayreylesin! Bu meseleyi ve tekrar dünyaya kapılışımı inşallah ilerde anlatacağım.

KIRKBİRİNCİ BÖLÜM - DİHLÎ'NİN FETHİ VE ART ARDA GELEN HÜKÜMDARLAR

Sadr-ı Cihân lakabıyla anılan, Hint ve Sint diyarının kadî'l-kudatlığını (=başkadılığını) yapan Kemâleddîn Muhammed b. Burhân Gaznevî'nin bana anlattığına göre Dihlî şehri gâvur elinden beşyüzseksendört yılında alınmıştır.[67] Şehirdeki büyük câmiin mihrabında bu tarihin yazılı olduğunu da gördüm. Kemâleddîn Gaznevi'nin bildirdiğine göre Dihlî şehri Emir Kutbeddîn Aybek tarafından fethedilmiş, İslâma açılmıştır.

67 Dihlî'nin alınışıyla ilgili tarih: Dihlî Câmii'ndeki en eski kitabeler şehrin 587/1191 yılında alındığını gösteriyor. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 119; Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. 1, s. 269. Ayrıca bkz: 40. bölüm, 1. ve 7. not.

Kutbeddîn Aybek, kumandan anlamına gelen Sipâhsâlâr[68] lakabıyla tanınıyordu.[69] Aslında o Gazne ve Horasan hükümdarı Sultan Şihâbeddîn Muhammed b. Sâm Cûrî'nin (=Gûrî)[70] kölelerindendi. Sultan Şihâbeddîn, Hindistan'ın fethine ilk teşebbüs eden Sultan Mahmûd b. Subek Tikîn'in (=Sebuk Tekin) oğlu İbrahim'in de topraklarını almıştı. Şihâbeddîn'in büyük bir orduyla gönderdiği Aybek, Hak Teâlâ'nın yardımıyla Lâhûr[71] (=Lahor) şehrini de almıştır. Buraya kurulan Kutbeddîn gücünü ve şöhretini artırıyor. Onu çekemeyenler sultana haber gönderiyorlar. Hükümdarın yakın adamları ve can dostları; Kutbeddîn'in, Hindistan'ın tek hâkimi olma aşkıyla yandığını, bu yüzden isyan bayrağını çektiğini söylüyorlar. Haber Kutbeddîn'e ulaşınca yerinde duramıyor, hemen harekete geçerek geceleyin Gazne şehrine varıyor. Hakkında uydurma haber üretenler duymadan sultanın huzuruna çıkıyor o!

68 Sipâhsâlâr (=Sipahsalar): Sipahsalar Farsçadır; Sipehsalar da denilir. Askerin başında bulunan kişi, kumandan demektir. Eski İran ve Türk geleneklerinden etkilenerek kurulmuş olup Abbâsîlerin mirasını devralan Gazneli ve Selçuklu gibi klasik Türk imparatorluklarında Sipahsalar, bir ordunun en üst kademesinde bulunan kişi, yani başkumandan demekti. Onun altındakine Sipahdar denirdi. Osmanlı'da ilk dönemlerde Serdâr-ı Ekrem, daha sonraları Beğlerbeği ve Serasker ıstılâhı yaygınlaşmıştır. Günümüz devlet anlayışı ve uluslararası siyaset literatüründe sipahsaların tam bir karşılığı yok ama sanıyorum barış hâlinde "genelkurmay başkanı" savaş hâlinde -elde edilen yeni ülkeye hâkimiyeti açısından- "genel vali" denilebilir ona. Bkz: İbnü'l-Esîr, Târîh-i İbnü'l-Esîr, Kahire bas, C. 9, s. 432; M. Abdülkerîm el-Hatîb, Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elkâbi't-Târîhıyye, s.

234; Altuncî, el-Mu'cemü'z-Zehebî, s. 327; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 3, s. 176, 235; İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, s. 44.

69 Kutbeddîn Aybek ve Delhi Türk Sultanlığı: Sipahsalar Kutbeddîn Aybek, başlangıçta büyük Gûrî Devleti'ne bağlı becerikli bir memlûktu, yani parayla satın alınmış olup orduda yararlıklar gösteren bir subaydı. Ancak 602-610/1206-1210 yılları arasında Dihlî şehrinden sorumlu genel vali oldu ve 1. Delhi Türk Sultanlığı devri onunla başladı. Bu karmaşık devirle ilgili en iyi kaynak, Mevlânâ Minhâcüddîn Cüzcânî'nin Tabakât-ı Nâsırî adlı eseridir; Kutbeddîn Aybek'in çağdaşı olan Hasan Nizâmî'nin Tâcü'l-Meâsir adlı eseri de önemlidir. Bkz: Minhâcüddîn Cüzcânî, Tabakât-ı Nâsırî, I-II, notlandıran: Abdülhayy Habîbî, Kâbul, 1963; Hasan Nizâmî, Tâcü'l-Meâsir, (Elliot-Dowson neşri, London, 1854) s. 238; Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, s. 101, 269-276; M. Aziz Ahmed, Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu, Tercüman, Binbir Temel Eser, s. 160-185 (Kitabın asıl künyesi şöyle: Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290, Lahor, 1949).

70 Şihâbeddîn (=Muizzüddîn) Muhammed b. Sâm Gûrî: Herat'ta Gûr Devleti'nin tahtında oturan kardeşi Sultan Gıyâsüddîn Muhammed Gûrî tarafından 568/1173 yılında Gazne'ye naip olarak tayin edildi; Şihâbeddîn, Kuzey Hindistan'ın fethine de başlamış idi; Gıyâsüddîn ölünce büyük Gûr Devleti'nin başına geçti; 602/1206 yılında vefat edince devlet dağıldı ve Hindistan tarafı Aybek'in elinde kaldı. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, s. 254-267. Ayrıca büyük Gûr Devleti'nin devamı mahiyetinde bir hanedanlık tesis etmek isteyen Kertîler için bkz: 36. bölüm 11. not.

71 Lâhûr'un (=Lahor) fethi: Lahor, Hindistan'ın ilk fatihleri olan Gaznelilerin son kalesiydi; Gıyasüddîn Muhammed Gûrî, burayı 582/1186 yılında son Gazneli emiri Husrav Melik'ten aldı. Böylece Gazneliler sona ermiş oldu. Bkz: Minhâcüddîn Cüzcânî, Tabakât-ı Nâsırî, notlandıran: Abdülhayy Habîbî, Kâbul, 1963, C. 1, s. 243; Y. Hikmet Bayur, Age, s. 258.

Ertesi sabah Sultan Şihâbeddîn her zamanki gibi tahta otururken Kutbeddîn Aybek'i tahtının alt tarafına gizliyor. Aybek'e dair iftira ve dedikodu üretenler bir bir gelip yerlerine kurulunca sultan, hemen Aybek'in durumunu soruyor onlara. Onlar da Kutbeddîn Aybek'in isyan ettiğini ifade ederek;

"Bu adam hükümranlığınızı ele geçirmek istiyor!" diyorlar. Sultan Şihâbeddîn ellerini birbirine vuruyor, ayağıyla da tahtın alt tarafını tıklatarak;

"Aybek!" diye seslenince Kutbeddîn:

"Buyrun Efendimiz!" diyerek iftiracıların karşısına çıkıyor. Sultanın yakınları ve nedimleri bu zor durum karşısında önce hayrete sonra dehşete düşüyorlar! Sanki pişman olmuş gibidirler. Yerleri öpmeye başlıyorlar. Sultan, Aybek'in Hindistan'a dönmesini emrederek ötekilere şöyle diyor:

"Bu suçunuzu bağışladım! Ama bir daha kesinlikle Aybek aleyhine laf etmeyesiniz!" Böylece Kutbeddîn Aybek, Hint diyarına dönerek Dihlî ve diğer şehirleri fethediyor. İşte İslâm ta o dönemden bu zamana kök salmış, istikrar bulmuştur bu topraklarda. Kutbeddîn, ruhunu teslim edinceye dek bu ülkede kalmıştır.

Sultan Şemseddîn Lelmiş

Sultan Şemseddîn Lelmiş,[72] Dihlî şehrinde bağımsız hükümranlık eden yöneticilerin ilkidir. Tahta geçmeden önce Emir Kutbeddîn Aybek'in başyardımcısı ve ordu komutanıydı; zira onun memlûku (=kapıkulu) olarak işe başlamıştı. Kutbeddîn vefat edince kendisinin hükümranlık hakkına sahip olduğunu savundu. Şehir halkından biat etmelerini istedi. Önde Kadî'l-kudât (=Başkadı) Vecîhüddîn Kâsânî olduğu hâlde bilginler onun huzuruna gelerek dizildiler. Başkadı Vecîhüddîn, kural gereğince onun yanına oturdu. Sultan, bilginlerin konuşmak istedikleri asıl meseleyi (=kölelik mevzuunu)

açacaklarını anlayınca oturduğu minderin bir ucunu kaldırdı: Orada Lelmiş'in azat edildiğini gösteren bir yazı vardı. Başkadı ile bilginler bu yazıyı okuyunca derhal ona katıldıklarını bildirdiler, biat ettiler. Böylece Şemseddîn Lelmiş köle statüsünden çıkıp azatlığını belgelendirmiş oldu ve yirmi sene hükümdarlık etti. Bu adam erdemli, iyiliksever biriydi. Daima âdil olmuştur.

72 Sultan Şemseddîn Lelmiş (=İletmiş =İltutmuş) ve dönemi: Kutbeddîn Aybek 1210'da çevgân oynarken attan düşüp ölünce ciddî bir belirsizlik başgöstermiştir. Kuşkusuz Aybek kudretli bir hükümdardı; ancak kesin bir halef bırakmadan ansızın ölmüştü. Bu yüzden Hindistan Türk Sultanlığı hemen dörde bölündü, Delhi'de Aybek'in oğlu Aramşah, Bedâun'da damadı Şemseddîn İletmiş, Uc'da yani yukarı Sint'te öbür damadı Kabaca ve Bengal bölgesinde Ali Şâh kendilerini bağımsız saydılar. Birçok yerde de Hindular tekrar ayaklandı. İşte bu karışık ortamda, köken itibariyle Türkistan'ın İlbarı kabilesinden gelen Sultan Şemseddîn İletmiş öne çıkarak önce Aybek'in oğlu Aram Şah'la çatışmış ve onu yenip tahta oturmuş; daha sonra da Hindistan Türk Devleti'ni toparlamıştır. Onun döneminde Çingiz'in önünden kaçan Müslüman Türk asıllı asker ve bilginler Hindistan'a sığınmış ve İletmiş onları büyük bir memnuniyetle karşılayarak devletinde istihdam etmiştir. Kuşkusuz İletmiş döneminin enteresan mevzularından biri de Celâleddîn Harizmşah'ın bu bölgeye sığınma isteğidir. Celâleddîn burada İletmiş'ten Moğollara karşı yardım ister; ancak İletmiş, Celâleddîn'in "karizma"sından çekinir; onun kendi tahtına da göz koyacağını düşünür ve onu uzaklaştırır. Celâleddîn daha sonra İran'a, oradan da Doğu Anadolu'ya geçerek savaşına devam edecek ve Doğu Anadolu dağlarında pusuya düşürülüp öldürülecektir. İletmiş 1229'da Abbâsî halifesi tarafından tanınmış, 1232'de Gvalyor Kalesi'ni zaptetmiş, 1234'te Malva'yı fethetmiş, 1235 kışında yukarı Pencap'ta Gakharlara karşı bir sefer düzenlemek istemişse de yolda hastalanmış ve 1236'da ölmüştür. Ondan sonra devlet karışıklığa düşecektir. İletmiş Delhi Türk İmparatorluğu'nun en büyük hükümdarıdır. Çağdaş yazarların anlattığına göre yakışıklı, bilgili, zeki ve doğuştan siyasî bir dehaya sahip güçlü bir kumandandı. O, Türk tarihinin en az bilinen ama en önemli kumandanlarındandır. Aynı anda hem savaşı, hem sanatı, hem de bilgiyi bu denli önemseyen bir hükümdar çok azdır. Ayrıntılar için bkz: Aziz Ahmed, Age, s.164-183; Sirhindî Yahya b. Ahmed, Târîh-i Mübarekşâhî, neşreden: M. H. Hüseyin, Kalküta, 1931, s. 21-36; Y. Hikmet Bayur, Age, s. 279 vd.; Faruk Sümer, Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, İstanbul, 1999, C. 2, s. 14.

Zulme uğrayanların hakkını alma konusunda şiddete başvurmaktan çekinmezdi. Hint halkının tümü beyaz elbise giyer. O, mazlumların ve şikâyetçilerin renkli elbise giymesini emretti. Halkın dertlerini dinlediği özel günlerinde veya atla gezintiye çıktığı zamanlarda renkli giyinmiş bir kimse gördüğü zaman ona zulmedeni bulur, hakkını alırdı ondan.[73] Bu konuda diğer hükümdarları geride bırakacak dereceye geldi ve şöyle dedi:

73 Mazlumu dinleme konusunda buna benzer âdetler: İdrîsî tarafından diğer hükümdarlar hakkında da anlatılır. Bkz: İdrîsî, Nüzhetü'l-Müştâk, C. 1, s. 98.

"Bazılarına geceleri de zulüm yapılır! Bunların hakkını almakta da hızlı davranmak istiyorum!"

Bu sözlerinden sonra sarayının kapısına, iki burcun üstüne iki mermer aslan heykeli koydurttu. Bu heykellerin boynuna zincirler bağladı. Zincirlerin ucunda koca bir çan vardı. Haksızlığa uğramış bir zavallı gece vakti gelip çanı sallar, sultan bunu işitir işitmez yerinden kalkar, tarafları dinler ve meseleyi çözerdi. Sultan Şemseddîn vefat ettiğinde geriye Rükneddîn, Muizziddîn ve Nâsıreddîn adında üç erkek ve Radiye isminde bir kız evlât bırakmıştı. Radiye, Muizziddîn'in öz kardeşidir. Sultanın ölümünden sonra Rükneddîn tahta geçmiştir.

Sultan Rükneddîn b. Şemseddîn

Rükneddîn,[74] babasının vefatından sonra tahta geçince kardeşi Muizziddîn'i öldürerek işe başladı. Radiye, Muizziddîn'in özbeöz kardeşiydi; hoşnutsuzluğunu hemen gösterdi. Rükneddîn onun

da öldürülmesini istedi. Rükneddîn bir Cuma günü namaz kılmak için saraydan ayrılırken Radiye mazlumlar gibi renkli elbise giymiş; büyük câmi yakınında bulunan ve devlethane adıyla bilinen eski sarayın damına çıkmıştı. Oradan halka seslendi:

74 Rükneddîn Fîrûz Şâh b. Şemseddîn İletmiş: Sultan Rükneddîn, İletmiş'in önde gelen hanımlarından Türk asıllı Terken Hatun'un oğludur. İletmiş vefat edince hayatta kalan en büyük oğlu olmak münasebetiyle devletin ileri gelenleri tarafından tahta oturtulmuş ise de bir yıl bile bu makamda kalamamıştır. Birkaç ay babasının kurduğu düzeni devam ettirdi ama kısa bir zaman sonra eğlence ve sefahata düştü; annesi Terken Hatun eski defterleri açtı, rakiplerini kanlı bir şekilde temizlemeye başladı; bu arada Radiye'yi (=Raziye) de öldürmek istedi. Rükneddîn saray hazinesini altı ay içinde "tamtakır kuru bakır" edince eski destekçileri bile ondan soğudular ve "Bu adama devlet emanet edilmez. Tez, mâni olmalı!" deyip kardeşi Radiye'ye destek verdiler; 29 Kasım 1236'da Rükneddîn öldürülünce Radiye onun yerine geçti. Bkz: Sirhindî, Târîh-i Mübarekşâhî, s. 21; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yay, İstanbul, 1992, C. 9, s. 391.

"Kardeşim Rükneddîn, öz kardeşim Muizziddîn'i yok etti. Şimdi de beni ortadan kaldırmayı düşünüyor!" Bu cümleden sonra babası Şemseddîn Lelmiş'in halka yaptığı iyilikleri birer birer hatırlattı. Bu etkileyici nutkun ardından ahali akın akın toplandı, mescitte bulunan Rükneddîn'e hücum ettiler. Onu yaka paça tutup Radiye'nin huzuruna getirdiler. Radiye onların karşısına çıkıp kesin buyruğu verdi:

"Öldüren öldürülür!" Kardeşine kısas olsun diye onu temizlediler. Son birader Nâsıreddîn yaşça pek küçük olduğundan halk Radiye'nin başa geçip ülkeyi yönetmesi konusunda oybirliğine vardı.

Kadın Hükümdar Radiye

Rükneddîn öldürülünce ordu, onun kızkardeşinin tahta geçirilmesini uygun bulmuştu. Radiye hemen hükümdar ilân edildi ve dört sene ülkeyi yönetti.[75] Bu kadın okunu ve sadağını yanına alıp devlet erkânıyla yola çıktığında onun erkek gibi ata bindiği ve yüzünü örtmediği görülürdü.

75 Radiye (=Raziye) Sultan, Habeş sevgilisi ve Kırklar konseyi (=Kırk): Raziye Sultan daha babası İletmiş sağ iken devlet işleriyle ilgilenir, cesaret ve kahramanlığıyla dudak uçururdu. Babası İletmiş onun kabiliyetlerini değerlendirmiş ve siyasete atılma hususunda onu cesaretlendirmiştir. Hattâ tarihî kayıtlara göre onu evlendirmeyerek 1233 yılında Gvalyor fethinden dönerken kendisine veliaht yapmak istediğini ifade eden bir ferman bile yazmaya yeltenmiş; ancak devlet ricali tarafından "oğullar varken bir kızın tahta oturmasının münasip olmayacağı" yollu bir ikaz alınca bu fermandan vazgeçmiştir. Bunun üzerine "Benim oğullarımda hayır yoktur. Hepsi işret âleminde ziyan-ı vakt iderler. Âgâh olunuz ki benden sonra umûr-i devleti çekip çevirmeye kadir kişi sadece Raziye Hatun'dur!" demekten de geri durmamıştır. Nitekim Raziye Hatun bu vasiyeti hüccet göstererek kısa zamanda kendine taraftar toplamıştır. Raziye, saltanata geçince evvelâ Rükneddîn döneminde bozulan âsâyişi tekrar berkemâl eylemeye çalışmış, birçok isyancıyı ya tamamen telef etmiş yahut onları ağır şartlar altına sokmuş veya ciddî hezimetlere uğratmıştır. Raziye pek kurnaz davranarak muhalif cepheyi kendi içinde parçalayıp siyasette usta olduğunu ispatlamış ve kısa bir zaman içinde devlette sulh ve sükûnu sağlamıştır. Onun 1226 yılında Retenbûr Kalesi'nde mahsur kalan Müslümanları kurtarması ve Hindulara hiç ummadıkları bir yenilgi tattırması meşhurdur. Ancak Hindistan'da idareyi elinde tutan ve "Kırklar" diye bilinen Türk aristokrasisi, Raziye'nin bazı hareketlerinden memnun değildi. Hele hele Habeş asıllı bir yardımcıyı; Cemaleddîn Yâkût'u öne çıkarması "devletin başına Türk aristokrasisinden olmayan birinin geçebileceği" kaygısını uyandırıyordu. Bu yüzden ona olan tepkiler zamanla arttı. Raziye'nin ordusu 1240'ta muhaliflerinin önünde yenildi; o da tekrar toparlanmak için kaçıp gizlenmeye çalıştı. Ancak Hindu asıllı bir köylü onu öldürdü. Raziye; zeki, bilgili, bilginleri koruyan, şiirden anlayan, siyaseti anasının karnında öğrenmiş, sabırlı bir hükümdardı. Habeşli yardımcısıyla aralarında yakışıksız bir ilişki olduğunu o dönemin kaynakları söylemiyor, sadece Habeşli olduğu için onu aşağılıyorlar. Son olarak şunu söyleyelim; Kırk kelimesi "u" harekesiyle (=Kurk şeklinde) yaşamaktadır Hindistan ve Pakistan coğrafyasında. Anlamı ise tam da tarihsel hatırasına uygundur:

Engelleme, ambargo koyma, kapma, yakalama. Bkz: Minhâcüddîn Cüzcânî, Tabakât-ı Nâsırî, Kaküta, 1864, C. 1, s. 457; Sirhîndî, Târîh-i Mübarekşâhî, s. 25; Aziz Ahmed, Age, s. 191-199; Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi, C. 9, s. 397; Platts, Age, s. 790.

Bir müddet ülkeyi yöneten Radiye "zenci kölesiyle beraber olduğu" suçlaması ortaya atılınca tahttan indirildi ama öldürülmedi. Kendi sülâlesinden bir adamla evlendirildi. Onun yerine kardeşi Nâsıreddîn hükümdar oldu.

Sultan Nâsıreddîn b. Şemseddîn

Radiye tahttan indirilince küçük kardeşi Nâsıreddîn[76] başa geçerek bir süre bağımsız hükümdar olmuştur. Sonra isyan bayrağını çeken Radiye ile eşi, artlarından gelen köle ve bozgunculârla birlikte Nâsıreddîn'le savaşmak üzere yola koyuldular. Nâsıreddîn ise naibi (=sağ kolu, vekili) olan ve kendinden sonra tahta geçme şansını yakalayan kölesi Gıyâseddîn Balaban ile beraber yola düştü; onların üzerine yürüdü. Taraflar arasında meydana gelen çetin savaşta Radiye'nin kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı, Radiye kaçtı. Firar esnasında büyük sıkıntılar çekti. Açlık tehlikesiyle karşılaştı. Nihayet tarla sürmekte olan bir çiftçiye rastlayınca çarnaçar ondan yiyecek istedi. Adam ona bir parça ekmek verince bunu atıştırdıktan sonra uykuya daldı. Her zamanki gibi erkek giysisi vardı üzerinde. Lâkin uyuyan Radiye'ye bakan çiftçi, giysinin iç kısmında altın ve inciyle (bezeli) bir kaftan görünce karşısındakinin kadın olduğunu anladı; onu öldürdü, soydu, atını gasbetti, cesedini ise kendi arazisine gömdü! Bu arada elbiselerinin bir kısmını alıp satmak için çarşıya götürdüğünde pazar esnafı onun durumundan kuşkulandılar; tuttukları gibi şıhnaya çıkarttılar. Şıhna, zaptiyebaşı demektir. Zaptiyebaşı ona dayak atınca dili çözüldü:

76 Nâsıreddîn (=Radiye'nin küçük kardeşi Muizzüddîn): Burada anlatılan sultanın adı aslında Muizzüddîn'dir. O, İletmiş'in oğludur. Raziye'den sonra tahta oturdu, iki yıl hüküm sürdü; katı kalpli, kan dökücü ve korkusuz biri olduğu belirtiliyor. 1242'de ordu tarafından alaşağı edildi ve 15 Mayıs'ta öldürüldü. Nâsıreddîn ise 1246-1266 arasında hüküm sürecektir. Arada ise (1242-1246) İletmiş'in torunu Alâeddîn başa geçirilecektir. Bkz: Minhâcüddîn Cüzcânî, Age, C. 1, 465-468 ve 472; Aziz Ahmed, Age, s. 198-202.

Radiye'yi öldürdüğünü itiraf etti, gömülü olduğu yeri de onlara gösterdi. Cesedi çıkardılar, yıkadılar, kefenlediler ve oraya gömdüler. Üzerine de kubbe diktiler. Bu kabir, şu anda ziyaret edilen ve bereketli olduğu kabul edilen bir yerdir! Şehirden bir fersah uzaklıkta Cûn nehri (=Cumna yahut Yamuna) diye bilinen suyun kenarında kuruludur bu ziyaretgâh.

Radiye'den sonra devletin sahibi olan Nâsıreddîn yirmi sene götürdü işi. İyi adamdı. Yüce kitap Kur'an'ı istinsah eder, yazdığı mushafları satarak kazandığı parayla geçimini sağlardı. Kadı Kemâleddîn, onun kaleminden gayet güzel ve doğru yazılmış bir mushafı bana göstermiştir.

Sonra vekili Gıyâseddîn Balaban onu öldürmüş, ardından kendisi hükümdar olmuştur. Bu Balaban'ın tuhaf bir hikâyesi var; anlatacağız.

Sultan Gıyâseddîn Balaban

Balaban,[77] efendisi Sultan Nâsıreddîn'i öldürünce onun ardından hükümdar olarak yirmi sene tahtta kaldı. Daha önce de yirmi sene Nâsıreddîn'e naiplik (=başyardımcılık, vekillik) etmişti. Balaban, sultanların iyilerindendi. Adaletli, yumuşak huylu, sabırlı ve erdemli bir insandı. Güzel ahlâkından olacak, bir konak inşa ettirmiş ve ona Dâru'l-Emn (=Huzur Yurdu) adını vermişti. Borçlu

olan kişi bu konağa girdiğinde borcu ödenir, buraya korkuyla süzülen ferahlık bulurdu. Bir cinayet işleyip konağa başvuran adamın davacıları hoşnut edilir; yani ölenin diyeti ödenirdi. Kısaca çeşitli suçlar işleyerek konağa giren kimse ile onun peşinde olan şikâyetçi arasındaki mesele güzelce halledilirdi. Sultan Balaban vefat edince Huzur Yurdu'na gömülmüştür. Ben onun kabrini ziyaret ettim.

77 Gıyâseddîn Balaban: İlbarlı yani Uluğ Borlu soyundan gelen Balaban, ana tarafından bir Kıpçak Türküydü. Ataları, Alp Er Tonga'ya kadar uzanıyordu. Uluğ Borlular Moğol istîlâsıyla zayıfladılar ve esir düştüler. Moğollar onu Bağdat'ta sattılar. Basralı Cemaleddîn, onu satın aldı, eğitti, 1233'te Dihlî'ye götürdü; o, Sultan İletmiş tarafından 630/1233 yılında satın alınmıştır. 1246 yılından itibaren Şemseddîn İletmiş soyunun son temsilcisi Nâsıreddîn'in hâcibi oldu; daha sonra da memleketin gerçek sahibi oldu ve Şemsîler döneminden sonra Balabanîler dönemini başlattı. Ancak Nâsıreddîn'in ölümü, tarih kitaplarına göre Balaban tarafından değil, tabîi bir şekilde gerçekleşmiştir. Balaban, 2 Ağustos 1249'da kızını Hükümdar Nâsıreddîn'le everince işini iyice sağlama almış ve tüm tecrübesini sultana sunarken devlet ipini de ele geçirmeye başlamıştı. 1266'da Nâsıreddîn ölünce başa geçen Balaban 1287'ye kadar tahtta kalmıştır. Bu hanedan 1290'a kadar Dihli'yi yönetecekti. Balaban oğul acısından 1287'de vefat etmiştir. Aziz Ahmed, Age, (İng. metin) s. 254-260; Bedâunî, Müntahabü't-Tevârîh, C. 1, s. 133-134; Faruk Sümer, Age, C. 2, s. 10.

Gıyâseddîn'in Garip Hikâyesi

Anlatılanlara göre Buhara dervişlerinden biri, hor görülen kısa boylu tıknaz Balaban'ı görünce ona şöyle seslenir:

"Ey Türkek! (=Türkcük)" Bu sözcük, küçümseme ifade eden bir deyimdir. Balaban karşılık verir:

"Buyurunuz efendim!" Derviş bu cevaptan hoşlanarak devam eder:

"Bana şu narlardan satın al!" Eliyle çarşıda satılan narı işaret etmektedir. Balaban:

"Derhal!" diyerek cebindeki yegâne kuruşları çıkarır, derviş için nar alır. Öteki, narları elinde tutarak şöyle der:

"Sana Hint mülkünü armağan ettik!" Balaban kendi elini öperek:

"Aldım, kabul ettim, gönlüm hoş oldu!" der. Bu emel gönlünde yer bulur; ta derûnuna kök salar.

Sultan Şemseddîn Lelmiş kendine köle satın almak üzere bir taciri Semerkand, Buhara ve Tirmiz'e gönderir. Adam yüz kadar köle satın aldığında bunların arasında Balaban da bulunmaktadır. Tacir, köleleri hükümdarın huzuruna çıkardığında –demin belirttiğimiz gibi Balaban tıknaz ve çirkin olduğundan– diğerlerini beğenir sultan ve şöyle seslenir:

"Bunu almam!" Balaban derhal söz söyler:

"Ey Cihan Sultanı! Bu köleleri kim için satın aldın?" Hükümdar gülümseyerek:

"Onları kendim için satın aldım" der. Balaban karşılık verir:

"Beni de Allah için satın al öyleyse!" Hükümdar:

"Peki!" diyerek bu ricayı kabul eder; onu hizmetkâr köleleri arasına katar. Ama Balaban hor görülmekte, su taşıyıcıları arasında yerini almaktadır.

Bu arada yıldız ilmini bilenler Sultan Şemseddîn'e şöyle demektedirler:

“Kölelerinden biri hükümdarlığı oğlunun elinden alacak!” Müneccimler bunu habire söylemektedirler ama sultan iyilikseverliği, dinî tutumu ve adaleti sebebiyle onların sözlerine kulak vermemektedir. Nihayet bu mesele şehzâdelerin anası olan büyük hatuna açıldığında o konuyu hükümdara arzeder; onu etkiler. Böylece müneccimleri çağırarak sorar:

“Görseniz, evlâdımın mülkünü ele geçirecek köleyi tanır mısınız?” Müneccimler bir ağızdan:

“Evet! Bizde onu tanıtacak belge ve alâmet vardır!” derler. Sultan kölelerinin huzura çıkarılmasını emreder. Sınıf sınıf köleler onun önünden geçmek üzere dizildiğinde oturur, seyreder. Müneccimler dikkatle bakmakta ve şöyle demektedirler:

“Eh, henüz görmedik onu...”

Güneş tepeye çıkmış, öğlen gelip çatmıştır. Sakalık yapan köleler birbirlerine dönerek:

“Acıktık, dirhemlerimizi şuracığa koyalım da içimizden birini çarşıya gönderelim, yiyecek bir şeyler alsın bize!” derler.

Paraları toplayıp Balaban’ı gönderirler pazara. Çünkü aralarında ondan daha aşağı ve hor biri yoktur! Balaban onların ihtiyacını gittiği ilk çarşıda bulamadığı için başka bir çarşıya uğrar. Bir hayli gecikmiştir. Bu arada sultanın huzuruna çıkma sırası sucular (=sakalar) taifesine gelmiş, Balaban henüz çarşıdan dönmediği için arkadaşları onun tulumuyla su kabını bir çocuğun omuzuna koyarak geçişi tamamlamışlardır! Geçiş böyle sona erince müneccimler aradıkları simayı bulamazlar. Ne gariptir ki Balaban, huzura çıkış merasimi son bulduğunda gelir; Hak Teâlâ kendi fermanını uygulamak muradındadır çünkü!

Sonra Balaban’ın becerikli ve zeki olduğu anlaşılır. O artık saka başıdır. Ardından orduya katılır; hattâ kumandanlardan olur. Nâsıreddîn tahta çıkmadan önce Balaban’ın kızıyla evlenmiştir. Tahta çıktıktan sonra da Balaban’ı en yakın yardımcısı yapar. Balaban yirmi sene bu görevi yürüttükten sonra aynen anlattığımız gibi efendisini ortadan kaldırarak yerine kendisi oturmuş, yirmi yıl hükümdarlık etmiştir!

Balaban’ın iki oğlu vardı. Biri veliaht Hân Şehîd’di.[78] Bu evlât, babası tarafından Sint valiliğine atanmıştı. Multân şehrinde otururdu. Hân Şehîd, Tatarlarla yaptığı bir savaşta şehit edildi; geriye Keykubâd ve Keyhusrav adında iki oğul bıraktı. Balaban’ın ikinci oğlu ise Leknavtî ve Bencâle (=Bengal) valiliklerine atadığı Nâsıreddîn’di. Hân şehit olunca, Balaban onun oğlu Keyhusrav’ı veliaht yaparak asıl evlâdı Nâsıreddîn’i geri plana attı!

78 Balabanoğlu Hân Şehîd Mahmûd (=Muhammed): Multân’ı koruyan Muhammed, Ravi nehri kenarında Moğollarla şiddetli bir savaşa girdi ve onlara ciddî kayıplar verdirdi. Ancak savaş bittikten sonra dinlenmeye çekilen Muhammed, ansızın yaklaşan bir Moğol grubu tarafından okla vuruldu. Böylece ona Hân-ı Şehîd dendi. Balaban bu haberi duyunca yıkıldı ve acısından öldü. Bkz: Bedâunî, Age, s. 133-135.

Nâsıreddîn’in de Muizziddîn adında bir oğlu vardı; Dihlî’de dedesinin yanında kalan. İşte anlatacağımız ilginç olay neticesinde dedesinin tahtına oturdu bu çocuk! Ve o tahta kurulurken babası hayattaydı!

Balaban’ın Torunu, Nâsıreddîn Oğlu Sultan Muizziddîn[79]

79 Muizzüddîn Keykubâd: Bu prens, Hân-Şehîd Muhammed’in oğlu değil, Balaban’ın torunudur ve babası Bengal valisi olup tahttan feragat eden Nâsıreddîn Buğra Han’dır. Muizzüddîn Keykubâd, zevkine düşkün ve

serbest biriydi; büyükbabası Balaban'ın yasaklarını kaldırdı, çok müsrif davrandı. Babası Nâsıreddîn bile oğluna kızdı ve onunla savaşmak için hareket geçti; iki taraf Gagra nehri kenarında karşı karşıya geldiler ve son anda savaştan vazgeçildi; baba Nâsıreddîn, oğluna nasihatta bulundu. Ancak 1290'da hem Keykubâd hem de kardeşi Keyûmert öldürüldüler. Böylece Balabanîler de son buldu; yerlerine Halacî hanedanı geçti. Bkz: Ziyâüddîn Berenî, Târîh-i Fîrûzşâhî, s. 132-151; Emir Hüsrev Dihlevî, Kırânü's-Sa'deyn, s. 123-125.

Sultan Gıyâseddîn bir gece vakti bu dünyadan göçtüğünde oğlu Nâsıreddîn yanında değil, Leknavtî[80] diyarındaydı. Taht şehit olan Hân'ın evlâdı Keyhusrav'a teslim edilmişti, anlattığımız gibi. İşte bu esnada melikü'l-ümerâ (=beylerbeyi) makamında olan ve Sultan Gıyâseddîn'in naipliğini yürüten kişi, Keyhusrav'a düşmanlık beslediği için tuzak kurmuştu ona ve bu tuzak işe yaramıştı.

80 Leknavtî şehri: Burası o dönemde Bengal'in başşehriydi. Şimdiki Bangladeş'in Racşâhî eyaletinde Gaur (=Gûr) diye bilinen harabe şehir, eski Leknavtî'dir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 125.

İleri gelen kumandanların yazılarını taklit eden melikü'l-ümerâ, Sultan Balaban'ın torunu Muizziddîn'e biat edildiğini gösteren sahte belgeleri Keyhusrav'a sundu. Güya ona iyilik olsun diye de nasihatta bulunmayı ihmal etmedi:

"İleri gelen kumandanlar senin kuzenini hükümdar yaptılar! Onların sana karşı dolap çevirmelerinden endişe ediyorum!" Keyhusrav:

"Çare ne?" diye sorunca öteki cevap verdi:

"Sint bölgesine kaçarak kendini kurtarabilirsin!" Keyhusrav:

"Kapılar kilitliyken nasıl tüyeceğim?" dedi. Naip cevap verdi:

"Anahtarlar elimde! Senin yolunu açacağım!" Keyhusrav teşekkür etti, onun elini öptü. Naip:

"Şimdi atlan bakalım!" deyince Keyhusrav maiyeti ve hizmetkârlarıyla beraber hayvanına bindi. Hilekâr adam onlara yol verdikten sonra kapıyı kapadı, hemen Muizziddîn'e koşarak biatını bildirdi. Muizziddîn:

"Taht amca oğlumun hakkıdır; veliaht odur. Nasıl olup da bana biat ediyorsun?" diye sorunca kurduğu tezgâhı açığa vurdu, Keyhusrav'ı şehirden nasıl çıkardığını anlattı. Muizziddîn kendi lehine kurulan bu düzenden ötürü naibe teşekkür etti! İkisi beraber hükümdar sarayına yöneldiler. Derhal emirler, kumandanlar ve etkin devlet adamları saraya davet edilerek gece vakti hepsinden söz alındı! Sabah olunca halkın sözü alındı, herkes biat etti. Böylece yönetim kesin olarak Muizziddîn'in eline geçmişti.

Öte yandan Muizziddîn'in Leknavtî ve Bengal yöresinde bulunan babası olayı duyunca:

"Saltanatın asıl vârisi benim! Üstelik hayattayım! Nasıl olur da oğlum tahta çıkar, bağımsızlığını ilân eder?" diyerek ordusunu hazırladı. Başşehir Dihlî'ye yürüdü. Buna karşı oğul Muizziddîn de kendi askerini toplayarak Dihlî'yi korumaya, teslim etmemeye karar verdi. İki tarafın orduları Hint halkının kutlu bilip ziyaret ettiği Kenk (=Ganj) kenarlarında Kerâ (=Kerra) şehrinde karşı karşıya geldi. Nâsıreddîn, Kerâ tarafındaki kıyıda, oğul Muizziddîn ise öteki yakada çadır kurmuştu. Taraflar, gözleri kararmış ve savaşmayı kafalarına koymuşlarsa da Hak Teâlâ Müslüman kanı dökülmesine izin vermeyecekti! Yüce Allah'ın izniyle Muizziddîn'in kalbinde merhamet filizleri yeşerdi oğluna karşı! Şöyle diyordu:

“Oğlumun hükümdar olması benim için övünçtür! Buna en çok sevinmesi gereken benim!” Cenab-ı Hakk’ın yardımı ve izniyle Sultan Muizziddîn’in gönlünde de babasına karşı saygı ve itaat arzusu uyanmış olacak ki her ikisi yanlarına asker almaksızın birer tekneye binerek nehrin ortasında buluştular. Sultan Muizziddîn, babasının ayağını öperek özür diledi. Babası da:

“Memleketimi de sana verdim, seni hükümdar kabul ettim!” diyerek ona biatta bulundu.

Bu olaydan sonra Nâsıreddîn, vali olduğu eyalete dönmek istediyse de oğlu ısrar ederek:

“Mutlaka benim memleketime gelmelisin!” deyince hep beraber Dihlî’ye yöneldiler. Baba Nâsıreddîn, oğul Muizziddîn’i tahta oturtarak karşısında ayakta durdu. Nehirde ikisi arasında gerçekleşen bu buluşma Likaü’s-Sa’deyn (=iki talihlinin buluşması, iki mutluluğun birleşmesi) adını almıştır. Çünkü bu kavuşma Müslüman kanı dökülmesini önlemiş; baba ile oğulun saltanatı birbirlerine armağan etmelerine yol açmış ve anlaşmazlık son bulmuştur. Şairler bu olay hakkında art arda mısralar dizdiler.

Nâsıreddîn kendi bölgesine döndükten birkaç sene sonra vefat etti. Geride pek çok evlât bıraktı. Bunlardan Gıyâseddîn Bahâdur, Sultan Tuğluk’a esir düşmüş; Tuğluk’un vefat etmesiyle onun oğlu Muhammed tarafından zindandan çıkarılmıştır.

Muizziddîn’in hükümranlığı dört yıl sürdü. Onun zamanı bayram günleri gibi geçti.

Onun dönemine erişmiş birini gördüm. Uzun uzadıya o devrin güzelliğini, fiyatların düşüşünü ve Muizziddîn’in cömertliğini anlattı bana. Dihlî Câmii’nin kuzey avlusundaki minare Muizziddîn’in eseridir. Bu minarenin ülkede eşi benzeri yok.

Ülke halkından birinin bana anlattığına göre Muizziddîn şaraba ve kadına düşkün biriymiş; bu yüzden doktorların tedaviden aciz kaldığı bir hastalığa yakalanmış. Bir tarafı tamamen kuruyup tutmaz hâle gelince naibi Celâleddîn Fîrûz Şâh Halacî[81] ona başkaldırmış.

81 Sultan Celâleddîn Fîrûz Şâh Halacî: Delhi Türk Halaç Sultanlığı’nı başlatan hükümdar. Halaçlar veya Türk tarihinde bilinen adıyla Kalaçlar, köken itibariyle Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında yaşamış ve buraya hâkim olan Gûrî ve Gazneli devletlerine tebaa olarak hayatlarını devam ettirmiş Türk kabilelerindendir. Tarih kitaplarında onlardan bazen Hılcîler diye de sözedilir. Zamanla Gûr Devleti’nde mühim askerî makamlara geldiler ve Hindistan’ın muhtelif noktalarında idareci oldular. Celâleddîn Fîrûz Şâh, Balabanların son temsilcisi ortadan kalkınca 1290’da Delhi’de tahta oturdu. Yakın çevresini devletin en mühim yerlerine getirdi, sultanlığı sırasında ayaklanmalarla uğraştı, yeğeni Alâeddîn Muhammed tarafından oyuna getirilip 1296’da hançerlendi. Bkz: Sirhindî, Târîh-i Mübarekşâhî, s. 63; Ziyâüddîn Berenî, Târîh-i Fîrûzşâhî, s. 209-211; Nizâmeddîn Ahmed, Tabakât-ı Ekberî, s. 124; Faruk Sümer, Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, C. 2, s. 558-560.

Sultan Celâleddîn’e Dair

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Muizziddîn’in bir tarafı tutmaz olunca, naip Celâleddîn isyan bayrağını çekerek şehirden çıkıp Kubbetü’l-Ceyşânî diye bilinen türbe tarafındaki tepeye otağ kurdu. Muizziddîn onunla savaşmak için kumandanlarını gönderdiyse de hepsi bir araya geldi; Celâleddîn’in tarafına geçti! Onlar Celâleddîn’e biat etmişlerdi. Şehre giren Celâleddîn, üç gün sarayda kuşatma altında bıraktı Muizziddîn’i! Olaylara tanık olmuş birinden dinlediğime göre anılan süre içinde Sultan Muizziddîn açlıktan bunalarak yiyecek aramış, lâkin hiçbir şey bulamamış. Onun asil dostlarından biri, ihtiyacını giderecek şeyler göndermiş. Bu işin ardından saray basılmış ve Muizziddîn katledilmiş.

Muizziddîn'den sonra tahta Celâleddîn geçmiştir. Bu adam yumuşak huylu ve erdemli biriydi. İlerde anlatacağımız gibi onu ölüme götüren şey de yumuşaklığıdır. Uzun süre tahtta kalan Celâleddîn kendi adıyla bilinen köşkü yaptırmış, Sultan Muhammed bu köşkü eniştesi Emir Gadâ b. Muhennâ'ya hediye etmiştir. İleride anlatılacak.

Sultan Celâleddîn'in Rükneddîn adında bir oğlu vardır. Celâleddîn, kızını kardeşinin oğlu Alâeddîn'le evlendirerek Kerâ (=Kerra) ve Mânikbûr (=Manikpur) şehirlerini, çevre kasaba ve köylerle beraber yeğenine vermiştir. Bu yörede Hindistan'ın en verimli arazileri vardır. Buğday, pirinç ve şeker burada bol miktarda yetiştirilir. Yörede dokunan kaliteli kumaşlar Dihlî'ye gönderilir. Mânikbûr ile Dihlî arası onsekiz gün tutar.

Her neyse, hanımı Alâeddîn'e hayatı çekilmez kılınca Alâeddîn bu evlilikten hoşnut olmadığını amcası Sultan Celâleddîn'e bildirdi. Böylece Celâleddîn ile Alâeddîn arasına soğukluk girdi. Alâeddîn çok zeki, maceracı, cesur ve ihtiraslıydı. Yüreğinde yatan aslan, tahta oturmaktı. Ama elinde servet namına gâvur taifesinden aldığı ganimetten başka şey yoktu!

Bir gün Kataka diye de anılan Duvaykîr (=Devletabad, Deogir) yöresine hücum etti.[82] Duvaykîr, Mâlva ile Marhata bölgelerinin idarî merkezidir. Oranın hükümdarı, Hindu krallarının en büyüğüdür. Bu saldırıda Alâeddîn'in atı bir taşa sürtünce yere kapaklandı. Taştan çınlama sesi duyan Alâeddîn hemen oranın kazılmasını emretti. Büyük bir hazine çıktı alttan! Bu serveti yandaşları arasında bölüştüren Alâeddîn, Duvaykîr'a vardığında oranın hükümdarı ona boyun eğmiş, kansız-kılıçsız şehri teslim etmiş ve pek çok armağan sunmuştu.

82 Duvaykîr; Devletabad (=Deogir) ve Kataka: Eski ismi Deogir yahut Duvaykîr olan bu şehir, Tuğluk oğlu Muhammed zamanında Devletabad'a dönüştü. Bugün Dekkân diye bilinen mıntıkada bulunan Arurungabad'ın kuzeybatısındadır. Kataka, Sanskritçede kralın askeri demektir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 129.

Alâeddîn, Kerâ'ya döndüğünde sahip olduğu ganimetlerden tırnak kadarını dahi göndermedi amcasına! Bazıları onu amcası aleyhine kışkırtmıştı. Bu yüzden amcası Sultan Celâleddîn, onu davet ettiği hâlde o gitmemiş, emrine kulak asmamıştı. Bunun üzerine Celâleddîn pürhiddet:

"O hâlde ben gider, oğlum yerinde olan o hayırsızı tutup getiririm!" deyip ordusuyla yola düştü. Pek çok konaktan geçip Kerâ şehri kıyısında bir zamanlar Sultan Muizziddîn'in babası Nâsıreddîn'e hücum ederken otağ kurduğu yere erişti. Yeğeninin yanına gitmek için kayığa bindi. Alâeddîn ise amcasını pusuyla öldürme amacı güderek başka bir sandala binmiş, adamlarına da:

"Ben onu kucaklar kucaklamaz derhal işini bitirin!" diye tembih etmişti. Suyun ortasında amca ve yeğen birbirine kavuşup kucaklaştılar. O anda Alâeddîn'in adamları hamle edip sultanı öldürdüler. Böylece Alâeddîn, Celâleddîn'in devletine ve ordusuna sahip oldu.

Sultan Alâeddîn Muhammed Şah Halacî[83]

83 Alâeddîn Muhammed Şâh Halacî: Seyyahın Alâeddîn Muhammed Şah hakkında verdiği malûmat, dönemin kaynaklarıyla birebir uyuşmaktadır. Alâeddîn, Halacların en büyük hükümdarıdır. Onun tahta geçişi bazı tarihçiler tarafından 20 Temmuz 1296 olarak belirlenmiştir. Delhi'deki ikametgâhı Köşk-i Lâl diye bilinen Kızıl Köşk'tü. Azimli, ihtiraslı bir hükümdardı; zamanın İskender'i olmak istiyordu. Askerî ve ekonomik alanda ciddî reformlar yaptı; hazineyi doldurdu, kıtlıklara karşı koyabildi. 1316'da hastalıktan vefat etti. Bkz: İsemî, Futûhü's-Selâtîn, s. 367-368; Sirhindî, Age, s. 80; K.S. Lal, History of The Khaljis, s. 263-278.

Alâeddîn amcasını ortadan kaldırınca tahta oturdu. Celâleddîn'in askerlerinden çoğu onun tarafına geçerken bir kısmı Dihlî'ye dönerek Rükneddîn'in etrafında kümelendiler. Rükneddîn, Alâeddîn'e karşı hücuma geçtiyse de askerinin büyük kısmı Alâeddîn tarafına meylettiğinden Sint'e kaçmak zorunda kaldı. Böylece Alâeddîn başşehir Dihlî'ye girerek yirmi sene saltanat sürdü.

Alâeddîn Muhammed Şah, Hindistan'ın en başarılı ve seçkin hükümdarlarındandır. Halk onu pek beğenir. Bu sultan, ahalinin işlerini kendisi tek tek ayarlayıp yürüttüğü gibi oralıların reîs dedikleri muhtesibi (=pazar müfettişini)[84] fiyatlar hakkında bilgi almak için her gün huzuruna çağırırmış. Söylentilere göre yine bir gün muhtesibi huzuruna getirterek:

84 Muhtesib (=Hisbe memuru): Tarihî-klasik İslâm devletlerinde, çarşı müfettişliği yapan, fiyatları kontrol eden, asayişi sağlayan kişidir. Bu konuda özel kitaplar yazılmıştır. Konuya daha önce detaylı bir şekilde değindik. Bkz: 18/36. not.

"Et neden fırladı böyle, bu pahalılık ne?" diye gürler. Muhtesib:

"Sığıra yüklenen aşırı vergiden ötürü et pahalandı!" diye durumu açıklar. Bu olay üzerine sultan sığırdan alınan verginin kaldırılmasını emrederek tüccar taifesini huzuruna çağırır, onlara hayli servet dağıtır ve şöyle der:

"Bununla sığır ve koyun alarak pazara sunun! Gelirini devlet hazinesine koyun! Size de bu satışı gerçekleşitirdiğiniz için iyi bir ücret verilsin!" Tüccar taifesi hükümdarın emrini ikiletmez. Ayrıca Devletabad'dan getirilen kumaşlar için de aynı sistem uygulanmıştır.

Tahıl fiyatları yükseldiği zaman büyük depoları açtırıp fiyatlar düşünceye kadar ucuza sattırmıştır tahılı. Anlatılanlara göre bir defasında fiyatlar yine tırmanıyor; ama o kendi belirlediği fiyatla satılmasını emrediyor. Tacirler ellerindeki tahılı bu fiyata satmaktan kaçınıyorlar. Bunun üzerine Alâeddîn:

"Hiç kimse devlet ambarındaki tahıldan başkasını satın alamaz!" diye ferman çıkarıyor! Halk, altı ay boyunca tahılı ana ambardan satın alıyor. Bu durum karşısında ellerindeki ürünün bitlenerek yenilmeyecek hâle gelmesinden ürken stokçu tayfası sultana başvurarak satış izni istiyorlar; binbir rica ve minnetle! Kozu eline geçiren Sultan, "daha önce belirledikleri fiyattan aşağı satmaları şartıyla" gereken izni veriyor.[85]

85 Alâeddîn'in ekonomik tedbirleri: Sultan Alâeddîn fiyatların tayini, zahire biriktirilmesi, çarşı denetiminin sıkılaştırılması, stokçuluğa savaş açma, kumaş satımı için resmî yer tahsisi vs. konularda ciddî reformlara girişmiştir. Ayrıntılar için bkz: Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. 1, s. 311-313.

(Alâeddîn'in Cuma ve Benzeri Günlerde Ata Binmeyişi)

Alâeddîn Cuma, bayram ve benzeri günlerde ata binmezdi. Bunun sebebi şuymuş:

Süleyman Şah adında sevdiği, el üstünde tuttuğu bir yeğeni varmış, erkek kardeşinden. Bir gün amca-yeğen ava gitmek üzere hayvanlarına binerler. Meğer Alâeddîn nasıl amcası Celâleddîn'e tuzak kurduysa Süleyman Şah da Aladeddîn'i böyle temizlemeyi kafasına koymuşmuş! Sultan yorulup yemek için atından indiğinde yeğen Süleyman bir ok çekerek onu yere seriyor. Bu arada sultanın bir kölesi, kalkanla örtüyor efendisini. Yeğen Süleyman son darbeyi vurmak için yanaştığında civardaki köleler:

“O öldü, öldü!” diyorlar. Süleyman Şah kölelerin sözlerine inanarak bineğine atlayıp saraya koşturuyor. Usûlsüz dalıyor içeri (yahut kadınların bulunduğu bölmeden giriyor saraya). Sultan Alâeddîn kendini toparlayarak kalkıp ata biniyor, askerini peşine takıyor. Bu arada kardeş oğlu Süleyman tabanları yağladıysa da yakalanıyor. Alâeddîn, huzuruna çıkartılan Süleyman’ı öldürüyor. İşte bu olaydan sonra bir daha ata binmez olmuş!

Sultan Alâeddîn’in oğulları: Hızır Hân, Şâdî Hân, Ebûbekir Hân, sonradan tahta oturan ve Kutbeddîn diye bilinen Mübarek Hân ve Şihâbeddîn’dir.

Kutbeddîn, pederi tarafından aşağılanır, ona zerrece saygı gösterilmez, iltifat edilmezmiş. Alâeddîn, diğer evlâdına bayrak ve davul verdiği hâlde ona hiçbir nişan vermemiş. Bir gün oğluna yönelip:

“Kardeşlerine verdiğim şeyi sana da vermem gerekir aslında!” deyince Kutbeddîn:

“Bana verecek olan Allah’tır!” der. Alâeddîn bu cevabın dehşetinden korkuya düşer.

Daha sonra ölüm hastalığına yakalanan hükümdar acılar içinde kıvranmaya başlar. Hükümdarın Mâh-i Hak diye bilinen eşinin Sencer adında bir kardeşi vardı. Mâh-i Hak, Hızır Hân’ın anasıdır (=cariye iken Hızır’ı doğurarak hatunluğa yükselmiştir). “Mâh”, oralıların dilinde ay demektir. Bu kadın oğlu Hızır Hân’ı hükümdar yapmak için kardeşiyle vaatleşir. Oysa sultanın en büyük kumandanı olup bin “tenge”ye[86] yani binbeşyüz Mağrip altınına satın alındığı için “Elfî” (=Binlik) lakabıyla anılan Melik Naib (=Başmabeyinci) bu komplodan haberdardır! Durumu sultana arzeder. Sultan Alâeddîn, özel adamlarına şöyle emir verir:

86 Tenge; tenkâ (=Tanga): Altındır; 9, 010 grama tekabül eder. Daha önce bahsedilmişti. Mağrip (=Fas) dinarı ise 4. 722 gramdır. Gramı ve değeri farklı olmakla birlikte Babur döneminde de Tenge’den bahsedilir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 133; Babur, Vekayi’, C. s. 654.

“Sencer huzuruma girince ona elbise vereceğim; tam sırtına geçirirken kollarından sımsıkı yakalayın onu! Yere çökertin ve uçurun kellesini!”

Sencer huzura girince onlar gerekeni yaparlar, herifi öldürürler gıkı çıkmadan!

O sırada Hızır Hân, Dihlî’ye bir günlük mesafede bulunan Sendebet (=Sonpat)[87] şehrindeydi. Buraya babasının huzur bulması ile ilgili adağından ötürü yürüyerek gelmiş ve şehitleri ziyaret etmişti! Babasının, dayısını öldürdüğünü duyunca hüzne boğuldu. Hindistan ahalisinin, sevdikleri kişinin vefatında yaptıkları gibi o da üzüntüsünden paramparça etti yakalarını. Baba, oğlunun bu hareketini duyunca ona gücendi; huzuruna çıktığı zaman onu kınadı. Ayrıca elini ayağını bağlattı; Kâliyûr (=Gwalyor) Kalesi’ne[88] götürülsün diye demin bahsettiğimiz naibe teslim etti. Kâliyûr Kalesi, Hinduları birbirinden ayıran, onların ortasında sağlam bir yapıdır. Oraya “Küyâlyur” da diyorlar. Dihlî ile arası on gündür. Ben bir süre o kalede kaldım. Melik Naib, Hızır Hân’ı bu kaleye getirerek oralılarca “kutvâl” denilen kale emirine ve “müfrid”[89] denen muhafızlara teslim etti. Bir de sıkı sıkı öğütledi:

87 Sendebet (=Sonpat): Şimdiki Delhi’nin 28 mil kuzeyindedir. Tâzî, Age, C. 3, s. 133.

88 Kâliyûr; Kuyâliyur (=Gvalyor/Gâlyor): Gâlyor, Gwalyor ve Keyalir diye de okunan bu kelime, 300 ayak yüksekliğinde bir tepenin sırtına inşa edilmiş sağlam bir kalenin ismidir. Agra’nın güneyindedir. Burası daha sonra Delhi sultanlarının özel hapishanesi olacaktır. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 133.

89 Müfrid tarzı askerler: Mısır Memlûklerinde de küçük gruplar hâlinde etrafa dağılan ve önemli devlet ricalinin karargâhını koruyan özel muhafızlara müfrid veya müfredenin çoğulu olarak mefâride denilirdi. Bkz: Dehman, Mu'cem, s. 142.

"Bu adam sultanın oğludur deyip ona saygı göstermeyesiniz! Hükümdarın en azılı hasmıdır bu! Düşman tutar gibi tutun, bırakmayın onu!"

Daha sonra hükümdarın hastalığı ağırlaşır:

"Yerime geçireceğim oğlum Hızır Hân'ı buraya getirecek birini yolla!" demeye başlar. Melik Naib ise:

"Peki, peki.." der; hükümdar ne zaman oğlunu sorsa;

"Geldi, gelecek!" diye geçiştirir! Bu minval üzere hükümdar Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Alâeddîn Oğlu Şihâbeddîn'e Dair

Sultan Alâeddîn vefat ettiğinde Melik Naib durmadı, hükümdarın küçük oğlu Şihâbeddîn'i tahta çıkardı. Halk da ona biat etti, bağlılığını bildirdi. Melik Naib, Şihâbeddîn üzerindeki nüfuzunu kullandı; Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân'ın gözlerine mil çektirerek onları Kâliyûr'a gönderdi. Ayrıca Kâliyûr Kalesi'nde zindana atılmış olan öteki kardeşin de kör edilmesini emretti!

Kutbeddîn'i de hapsetmişti fakat onun gözünü oymadı! Sultan Alâeddîn'in seçkin bendelerinden Beşir ve Mübeşşir diye bilinen iki adam, Alâeddîn'in eşi ve Muizziddîn'in kızı olan Büyük Hatun tarafından çağrıldı. Başhatun bu iki köleyi karşısına çekip onlara efendilerinin iyiliklerini hatırlattı ve ekledi:

"Şu genç Melik Naib, evlâtlarıma ne yaptı biliyorsunuz! O, Kutbeddîn'i de öldürmek istiyor!" İki adam:

"Ne yapacağımızı göreceksin!" diye cevap verdiler. Zaten Melik Naib'in yanında gece nöbeti tutmak hattâ onun huzuruna silâh ile girmek bu kölelerin her zamanki işiydi. O gece Melik Naib oralıların "hurramka"[90] (=hürremgâh: sevinç yeri) adını verdiği, kumaş kaplı ahşap bir odadayken Beşir ve Mübeşşir geldi. Melik Naib, yağmur mevsiminde sarayın damında kurulan bu odada uyurdu. Rastlantıya bakın ki hizmetkârlarında birinin elinden kılıcını alıp oynadıktan sonra geri vermişti Naib. Köle birden kılıcı indirdi Naibin üstüne. Arkadaşı da ikinci darbeyi indirdi. Seçkin bendeler, adamın başını gövdesinden ayırarak Kutbeddîn'in hapsedildiği hücreye götürdüler, önüne attılar ve onu zindandan çıkardılar. Daha sonra Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'in yanına varıp bir süre naibi (=başyardımcısı) gibi iş gördükten sonra onu tahttan indirmeye niyetlendi ve indirdi!

90 Huramkah (=hürremgâh) kelimesi: Farsçadır; zevk u sefa yeri, neşe çadırı demektir. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, s. 779.

Sultan Alâeddîn'in Oğlu Sultan Kutbeddîn'e Dair

Kutbeddîn, kardeşi Şihâbeddîn'i tahttan indirip parmağını keserek Kâliyûr'a gönderdi. Orada diğer kardeşleriyle beraber hapis tuttu onu. Böylece hiçbir engel ve zorlukla karşılaşmadan devlete tam egemen oldu. Daha sonra başşehir Dihlî'den kalkarak Devletabad'a doğru yola çıktı. Bu şehirlerin arası kırk gün tutar. Yolun her iki tarafı söğüt ve benzeri ağaçlarla çevrili olduğu için

oradan geçen, kendini uzun bir bahçede zanneder! Her milde üç "dâve" vardır. Dâvenin ne olduğunu daha önce anlatmıştık. Yolcunun ihtiyaç duyduğu şeylerin tümü bu dâvelerde bulunur. Böylelikle yolcu sanki bir baştan bir başa kırk gün süren bir çarşıda yürümüş olur. Bu güzergâh, altı aylık Telink[91] (=Telingâna) ve Ma'ber[92] (=Koromandil) diyarına da bu şekilde uzanır. Bütün menzillerde sultana ait bir köşk, gelen gidenler için bir zaviye bulunmaktadır. Bu yüzden o yolda seyahat edenler baştan azık yükleme ihtiyacı duymazlar!

91 Telink (=Telingâna): Telingana diye bilinen bu yer Gudafari ile Krişna nehri arasında bir emirlikti. Hindistan'ın doğu sahillerinin bir kısmına hükmetmekteydiler. Başşehri Varangal'dı. Burası Muhammed Tuğluk'a boyun eğmemiş ve kendini Halaç (=Kalaç) hanedanına bağlı saymış; Kalaçlar ortadan kalkınca kendini bağımsız saymıştı. Böylece Muhammed Tuğluk Han oraya sefer eyledi. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, C. 1, s. 320.

92 Ma'ber (=Koromandil): Seyyahın daha sonra ziyaret edeceği bu bölgeler, Koromandil ve Mulaybar diye bilinir ve Hint yarımadasının doğu sahilleridir. Seyyah daha sonra buralara uğrayacaktır. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 644.

Sultan Kutbeddîn bu sefere çıktığında emirlerin birkaçı başkaldırarak zindandaki Hızır Hân'ın oğlu olan ve sultanla beraber giden on yaşında bir çocuğu iktidara geçirmek için aralarında sözleştiler! Haber, Kutbeddîn'in kulağına gittiğinde kardeşinin oğlunu eline geçirerek ayaklarından tuttuğu gibi havaya kaldırdı; beyni paramparça oluncaya kadar taşlara çarptı! Bununla da kalmadı, Melik Şah adındaki bir kumandanı çocuğun babasıyla amcalarının bulunduğu Kâliyûr'a göndererek tümünün idam edilmesini emretti! Kâliyûr Kalesi'nin kadısı olan Zeynüddîn Mübarek durumu bana şöyle anlatmıştır:

"Ben zindanda Hızır Hân'ın yanındayken bir sabah Melik Şah çıkageldi. Şehzâde, onun geldiğini görünce korkuya kapıldı, rengi attı;

'Niçin geldin?' diye sordu. O da şu cevabı verdi:

'Hûnd-i Âlemle (=hükümdarla) ilgili bir iş için geldim buraya!' Şehzâde:

'Hayatım güvende midir, kurtulacak mıyım?' deyince öteki:

"Evet!" cevabını vererek oradan çıktı. Oralılarca Kutvâl denilen kale kumandanı ile müfrit denilen ve üçyüz civarında muhafızdan oluşan grubu toplayıp beni ve yargı heyetini çağırdı; bize hükümdarın fermanını gösterdi. Kaleyi korumakla görevli askerler fermanı okuduktan sonra taht mağduru Şihâbeddîn'in yanına gittiler, başını kopardılar! Şihâbeddîn gayet soğukkanlı davranarak hiçbir endişe ve telâş emaresi göstermedi! Bununla da kalınmadı, Ebûbekir Hân ile Şâdî Hân'ın boyunları vuruldu. Ölüm sırası Hızır Hân'a geldiğinde o dehşetle titredi, aklı gitti! Anası onun yanındaydı ama askerler kapıyı onun üzerine kapadılar. Sonunda Hızır Hân'ı da idam ederek tümünün cesetlerini hiçbir yıkama ve kefenleme işlemine tabi tutmadan yerde çeke çeke bir çukura attılar. Seneler sonra bunlar oradan çıkartılarak atalarının bulunduğu mezarlığa gömülmüştür. Hızır Hân'ın annesi bir süre daha yaşadı. Onu yediyüzyirmisekiz senesinde ulu şehir Mekke'de görmüştüm..."

Bahsettiğimiz Kâliyûr Kalesi sarp bir dağın doruğuna kurulmuştur. Uzaktan kaya içine oyulmuş gibi görülüyor. Onun hizasında bir başka yüksek tepe yok. İçinde su depolarıyla beraber yirmi kadar kuyu vardır. Bu kuyuların çevresinde bulunan büyük duvarlar kaleye yapışıktır. O duvarların üzerinde mancınık ve "ra'âde" türü (=ateş atan, yangın çıkaran) ufak toplar dikilidir. Kaleye fil ve atları alabilen geniş bir yoldan çıkılır. Kale kapısında taşa oyulmuş bir fil kabartması vardır. Filin

üstünde de sürücüsü göze çarpar. İnsan uzaktan bu şekle baktığında hiç kuşku duymadan gerçek bir fil gördüğünü zanneder! Kalenin alt tarafında şirin bir şehir vardır. Bütün mescit ve evleri beyaz yontma taştan yapılmıştır; sadece kapılar ahşaptır. Devlet konağı, çeşitli kubbeler ve divan daireleri de böyle. Halkının çoğu kâfirdir. Kalede sultana bağlı altıyüz süvari bulunur. Burası tamamen gâvur topluluklarının arasında yer alan bir kale olduğu için süvariler sürekli savaş hâlindedirler.

Kutbeddîn biraderlerini ortadan kaldırıp tam anlamıyla ülkeye egemen olduğu ve ona başkaldıracak hiç kimse kalmadığı zaman Hak Teâlâ onun üzerine kendi kumandanlarının en büyüğü olan Nâsıreddîn Husrav Hân'ı musallat etti! Bu adam Kutbeddîn'in saygı duyduğu, yücelttiği biriydi. Husrav Hân onu öldürdü, başa geçti; ancak biraz sonra ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzre Husrav Hân'ın hükümdarlık müddeti de pek uzun sürmedi! Allah onu tahtından indirip işini bitirecek adamı, Sultan Tuğluk'u gönderdi.

Sultan Husrav Hân Nâsıreddîn

Husrav Hân, Kutbeddîn'in büyük emirlerindendi.[93] Cesur, boylu boslu, yakışıklı biriydi. Hint ülkesinin en verimli bölgeleri olan Cendyerî (=Çendirî) ile Ma'ber (=Koromandil) diyarını fetheden de odur. Bu iki nokta ile Dihlî arasında altı aylık bir mesafe vardır.

93 Husrav Hân-ı Hindî: Kutbeddîn Mübarekşah öldürülünce onun yerine geçen Husrav Hân, Hint kökenliydi. Hükümdar ailesinden olmayan bu adam aslen Guceratlı bir köleydi; zamanla yükseldi, siyasî ve askeri başarılarıyla saraya yaklaştı. Öldürdüğü Mübarek Şah onu çok severdi; bu yüzden Husrav Şah'a nankör manasında "Kâfir-i Nimet" denildi. Husrav Şah başa geçince Alâeddîn Muhammed tarafından konulan yasaları kaldırdı; Hindulara geniş haklar tanıdı; kısa zamanda Delhi ve çevresi hindulaşmaya başladı. Askerî erkân ve diğer beyler büyük bir baskı altına girdiler; nihayet beklenen patlama gerçekleşti, Husrav Şah'a karşı ayaklanma oldu; Gazi Melik diye bilinen ve ilerde Tuğluk hanedanını başlatacak olan Gıyâseddîn Tuğluk, Husrav Han'ı ve ordusunu mahvetti; böylece Husrav Han, Kutbeddîn Mübarek Şah'ı öldürdüğü yerde 6 Eylül 1320'de öldürüldü. Husrav Hân'la birlikte Delhi Halac Sultanlığı tarihe karıştı. Halaclar zamanında Hindistan'daki Türk hâkimiyeti en geniş sınırlarına ulaşmış, Seylân adasına bile sefer düzenlenmişti. Bkz: Ziyâüddîn Berenî, Târîh-i Fîrûzşâhî, s. 411; Ferişte, Târîh-i Ferişte, s. 128; Y. Hikmet Bayur, Age, C. 1, s. 317.

Kutbeddîn onu çok sever, hep önde tutardı. Sonunda bu tavrı kendi ölümünün, onun elinden olmasına yol açtı! Kutbeddîn'in Sadr-ı Cihân Kadî Hân[94] adında bir hocası vardı. Bu adam emirlerin önderi ve Kutbeddîn'in "kilitdârı"ydı. Kilitdâr, saray anahtarlarının koruyucusu demektir. Sadr-ı Cihân, her gece bekçilerle beraber sultanın kapısı yanında uzanırdı. Bekçiler bin kişiden oluşmaktaydılar. Dört gecede bir nöbet değiştiren bu adamlar sarayın kapıları arasında iki saf hâlinde dizilirlerdi. Silâhları önlerinde bulunur, bir kimse onların sırasını yarmadıkça içeri giremezdi. Gece bittiğinde gündüz bekçileri gelirdi. Nöbetçilerin kendilerine ait kumandan ve yazıcıları vardı. Onlar, nöbetçilerin arasında gezinir, kim var kim yok tek tek kaydederlerdi.

94 Kâdîhân Sadr-ı Cihân: Buradaki Kâdîhan'ın Ziyâeddîn adlı biri olduğunu söylüyor diğer kaynaklar. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 137.

Sultanın hocası Kadî Hân, kesinlikle Husrav Hân'ı sevmez onun yaptıklarını kötüler, aslen Hint gâvurundan olmakla suçladığı Husrav'ın Hindulara açıkça sevgi göstermesini hoş karşılamaz, durumu sultana bildirmekten geri durmazdı. Ama hükümdar ona kulak vermez ve şöyle derdi:

“Bırak şu adamı; ne istediğini, neyi amaçladığını da boşver!” Oysa Hak Teâlâ onun sonunu Husrav eliyle getirecekti.

Bir gün Husrav Hân, bir Hindu grubunun Müslüman olacağını sultana bildirdi. Bu ülkede bir Hindu Müslüman olmayı isterse hemen sultanın huzuruna çıkarılır. Hükümdar ona bir kat güzel elbise verir ve bulunduğu mertebeye göre altın gerdanlık ve bilezik gibi hediyeler takar.

Sultan, Müslüman olmak arzusunda olan adamların huzura çağrılmasını emretti. Ama Husrav Hân şöyle dedi:

“Bu adamlar akraba ve dindaşları yüzünden gündüzleyin huzura çıkmaktan sıkılıyorlar.” Sultan:

“Öyleyse geceleyin getir onları!” cevabını verdi. Bu arada Husrav Hân, biraderi Hân-ı Hânân da içlerinde olmak üzere cesur ve nüfuzlu Hintlilerden bir grup kurdu. Mevsim sıcaktı; hükümdar sarayın damında uyumaktaydı. Yanında birkaç tecrübesiz hizmetkârdan başka kimse yoktu. Hindular tepeden tırnağa silâh kuşanarak dört kapıyı art arda geçtiler. Beşinci kapıya dayandıklarında Kadî Hân onlardan şüphe etti. İçeri girmelerini engelleyerek şöyle dedi:

“Bu kadar adamın huzura çıkmaları için Hûnd-ı Âlem’den (=Hükümdardan) izin verildiğine dair bir ruhsat olmalı! O zaman girebilirler!” Ama Hindular karşılarına çıkan engele hücum ettiler; adamı katlettiler! Kapıda sesler yükseldiği için şüphelenen hükümdar;

“Bu ne?” diye sorunca Husrav Hân cevap verdi:

“Bunlar İslâmı kabul için huzura çıkan Hindulardır. Kadî Hân onları engelledi!”

Gürültü patırtı iyice artınca sultan heyecanlandı; derin bir korkuya kapılarak sarayın içine girme teşebbüsünde bulunduysa da kilitli olduğu ve yanı başına genç köleler dizildiği için kapıyı sadece yumruklayabildi! Husrav Hân birden atıldı, onu arkadan sımsıkı kavradı. Hükümdar daha güçlü olduğu için Husrav’ı yere serdi. Tam o sırada Hindular içeri dolunca Husrav çığlığı bastı:

“İşte, bakın üzerimde! Bitirin işini!” Hükümdarı öldürdüler, kafasını koparttılar; yetmiyormuş gibi sarayın damından avluya fırlattılar kelleyi.

Husrav Hân bu feci vakadan habersiz olan emirleri ve kumandanları derhal davet etti. Huzura çıkan her grup onu tahta kurulmuş vaziyette görünce hemen bağlılığını bildirdi. Sabahleyin padişahlığını ilân eden Husrav Hân, tüm bölgelere “merâsim” yazdı. Merâsim, emirnâmeler demektir. Ayrıca her emire “hil’at” (=özel giysi) göndermeyi ihmal etmedi. Sultan Muhammed Şâh’ın babası olan ve o sıralarda Sint bölgesinde Dibâlpûr’un (=Dipalpur)[95] emirliğini yürüten Tuğluk Şah’tan başka hiçbir vali karşı çıkmadı. Hepsi de itaat ettiler.

95 Dibâlbûr (=Dipalpur): Şu anda Pakistan’da bulunan bu şehir, Sütlec ırmağına yakın olup Lahor’un 80 mil güneyindedir. Gıyâsüddîn Tuğluk bu bölgede Moğollara karşı ülkenin bekçiliğini yapıyordu. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, C. 1, s. 318.

Husrav Hân’dan armağan hil’at Tuğluk Şah’a getirildiğinde o öfkeyle yere attı onu! Bir de üstüne oturdu! Husrav Hân, kardeşi Hân-ı Hânân’ı Tuğluk’un üzerine gönderdiyse de Tuğluk onu feci bir yenilgiye uğratmıştır. İlerki bölümlerde Tuğluk’la ilgili olaylar anlatılırken ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Hân-ı Hânân’ı öldürmüştür o.

Husrav Hân, tahta oturduğunda Hinduları tercih ettiği gibi çirkin görülen pek çok şeyi pervasızca işlemekten de geri durmadı. Kısaca; Hint gâvurunun geleneğine uyarak sığır kesilmesini

yasakladı. Çünkü Hindular ineğin kesilmesine karşıdırlar. Onlara göre inek kesen adamın cezası, kestiği hayvanın postu içine sokulması ve postun çepeçevre dikilerek yakılmasıdır! Hint gâvuru, sığıra olağanüstü saygı gösterir. Sığır sidiğini, uğurlu olmak ve hastalandıkları vakit şifa bulmak amacıyla içerler. Evlerini ve tüm duvarlarını sığır gübresiyle sıvarlar. Husrav Hân'ın bu tavırları Müslüman halkın ondan nefret etmesine yolaçtı. Ahali gittikçe Tuğluk'a meylediyordu. Şimdi anlatacağımız gibi Husrav'ın hükümdarlığı uzun sürmedi.

Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah

Şimdi anlatacaklarımı bana nakleden kişi, bilgisinin gereğini yapan önder âlim, erdemli şeyh Rükneddîn Kureşî Multânî'dir. Aslen Kureyş kabilesinden olan bu Multânlı şeyhin babası, ermiş Şemseddîn Ebû Abdullah'tır. Dedesi ise büyük veli, kendini ibadete vermiş üstat bilgin Bahâeddîn Zekeriyâ'dır.[96] İşte, Şeyh Rükneddîn'in kendi zaviyesinde bana anlattığı olaylar söyle:

96 Bahâeddîn Zekeriyâ ve soyu için bkz: 38/7. not.

Sultan Tuğluk Sint'le Türk yurdu arasındaki dağlarda yaşayan "Karavna"[97] Türklerindendi. O, etkinliği olmayan zayıf biriydi.[98] Kulvanîlik yani at çobanlığı vasfı ile bir tacirin hizmetine girerek Sint bölgesine geldi. Bu olay Sultan Alâeddîn'in hükümdarlık zamanına rastlamaktadır. O esnada Sint emiri, Alâeddîn'in kardeşi Ulû Hân onu "biyâde" (=piyade) yaptı. Biyâde, yayan asker demektir. Daha sonra Tuğluk'taki cevher keşfedilince onu atlı bölümüne geçirdiler. Sonra küçük emirler sınıfına geçti ve Ulû Hân onu saray harasının emiri yaptı. Ardından büyük emirler rütbesine yükselerek Melik Gâzî adını aldı. Tuğluk'un emri ile Multân Câmii'nde yapılmış hünkâr mahfilinde şöyle bir kitabe gördüm:

97 Karavna Türkleri: Karavna Türkleri hakkında tarihî kaynaklarda İbn Battûta'nın verdiği malûmat dışında bir şey bulamadım. Sint ülkesi ile Türk yurdu arasındaki dağlar da bir hayli çok. Zannımca bu isim Karaman'dan bozmadır. Zira "m" harfi dudaksıdır ve zamanla "v" harfine dönüşebilir. Anadolu ağızlarında da "m", "v"ye dönüşebilir. Bir bölgede "Karaman don" bez ismiyken başka bir bölgede "Karavana" bol, şalvarımsı don anlamına gelmektedir. Tuğluk Şâh'ın mensup olduğu Türk oymağı, Karavana adını taşımış olabilir. Karaman Beg adlı bir şahıs, Oğuzların dağılışı esnasında bin atlıyla beraber Ceyhun'un orta yatağının kıyılarında yaşamaktaydı. Moğol istilâsından sonra Türkmenlerin yaşadığı alanlar arasında Güneydoğu İran ve bugünkü Türkmenistan başı çekmektedir. "Sint ile Türk ili arası", en geniş anlamıyla herhalde Horasan, Güneydoğu İran, Afganistan ve Türkmenistan'dır. Ceyhun'dan biraz daha güneye inip Sint'e yaklaşmaları mümkündür. Bkz: Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 162; Derleme Sözlüğü, 8. cilt, s. 2650-2653.

98 Gıyâseddîn Tuğluk Şâh: 1320-1325 arasında Delhi Türk İmparatorluğu'nu yöneten Tuğluk, Halacların son sultanı Kutbeddîn Mübarekşâh zamanında Pencap ve Sint'te vali idi. O Tuğlukluların ilkidir; onlara bazı kitaplarda Karavnalılar da denmiştir. Hindu asıllı Husrav Şah'ı temizledi ve yakınlarının ısrarıyla sultanlığını ilân etti. 1325'te öldü. Beş yıl süren saltanatı esnasında devlet düzenini onarmaya çalıştı; asayişi sağlama, memur tayininde torpilleri kaldırma, ağır vergileri azaltma, Husrav Şah'ın taraftar kazanmak için aptalca dağıttığı paraları geri alma vs. başlıca işlerindendi. Bkz: Nizâmeddîn Ahmed, Tabakât-ı Ekberî, s. 191-192; Mahajan, The Sultanate of Delhi, s. 153; Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C. 1, s. 319.

"Ben yirmidokuz defa Tatar'la savaştım, onları yenilgiye uğrattım; Melik Gâzî adını aldım."

Kutbeddîn tahta oturduğunda Dibâlbûr (=Dibalpur) ve oraya bağlı kasabaların valiliğini Tuğluk'a verdi. Bugün Hint hükümdarı olan Tuğluk o vakitler oğlunu da Emir-i Hayl (=at emiri; mirahor) yapmıştı. Tuğluk'un oğlu Cavna adını taşıyordu; tahta geçtiğinde Muhammed Şâh ismini almıştır. Kutbeddîn'i öldürülüp başa geçen Husrav Hân, Cavna'yı at emirliği makamından azletmedi. Tuğluk

isyan etmeye hazırlandığı sıralarda beraberinde savaş ve çarpışma gibi durumlarda güvendiği üçyüz adamı bulunuyordu. Hemen Keşlû Hân'a bir mektup yazdı. O bu esnada Multân'daydı; –Multân'la Dibalpur arası üç gündür– yardımına gelmesini istiyordu onun. Ayrıca Kutbeddîn'in iyiliklerinden bahsediyor, onun kanının yerde kalmaması için intikama davet ediyordu. Keşlû Hân'ın oğlu Dihlî'deydi; bu yüzden Tuğluk'a şu anlamda bir mektup gönderdi:

"Oğlum yanımda olsaydı elbette istediğin konuda sana destek verirdim!" Tuğluk boş durmadı, oğlu Muhammed Şâh'a amacını anlatan bir mektup gönderdi. Ona kaçmasını ve Keşlû Hân'ın oğlu ile yanına gelmesini emretti. Tuğluk oğlu, Husrav'a karşı kurnazca davranarak amacına erişti. Husrav'a şöyle dedi:

"Atlar iyice yağlanıp şişti. Bunların yarak edilmesi şarttır!" Yarak,[99] atı uzun yolculuğa hazırlamak; yeygisini azaltıp dinçleştirmek demektir. Husrav Hân hemen izin verdi. At emirliği yapan kişi, yardımcıları ile ata binerek iki üç saat gezerdi. Tuğluk oğlu bu süreyi dört saate kadar çıkardı bir gün. Ve öğlen vakti sıvıştı; tam da yemek zamanıydı. Sultan, onun bulunması için süvariler gönderdiyse de o atik davranarak Keşlû Hân'ın oğlunu yanına alıp babasına katıldı ve hiçbir haber alınamadı peşinden.

99 Yarak: Kuman sözlüğünde "Yarak etmek" serbest bırakmak manasına geliyor. Atları otlamaya ve gezdirmeye bırakmak anlamında kullanılmış olabilir burada. Yine bu anlama yakın "yaranmış" kelimesi, "uzak yerlere gide gide pişmiş, güçlenmiş at" demektir. Yarandırmak, Eski Türkçede atı koşu için zayıflatmak anlamına gelirdi. Bugün de Anadolu'da bu manaya gelmektedir. Osmanlı döneminde ise Yarak veya yarâğ; silâh, teçhizat anlamında kullanılmıştır. Bkz: Hassân Hallâk ve Abbâs Sabbâğ, el-Mu'cemu'l-Câmi' fi'l-Mustalahât, Beyrut, 1999, s. 234; Nehrevâlî, el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî, Riyâd, 1967, s. 80; Ferheng-i Ziyâ, C. 3, s. 2029; Kuman Lehçesi Sözlüğü, s. 219; Derleme Sözlüğü, 11. Cilt, s. 4180.

Böylece Tuğluk, an bu andır diyerek isyan etti; asker topladı. Keşlû Hân da kendisine bağlı adamlarıyla ona katıldı. Husrav Hân, kardeşi Hân-ı Hânân'ı onlarla çarpışsın diye yolladı ama Keşlû ve Tuğluk onu perişan ettiler. Yetmiyormuş gibi Hân-ı Hânân'ın erleri de öbür tarafa geçti! Kardeşinin yanına döndüğünde yandaşları öldürülmüş, tüm serveti elinden alınmıştı. Tuğluk artık başşehir Dihlî'ye yönelmişti.

Husrav Hân ordusunu toplayıp Dihlî'nin dışında, yeldeğirmeni anlamına gelen Asyabad adlı mıntıkada[100] mola verdi. Burada hazinelerini açıp tartı ve tane ile değil kese kese dağıttı altını! Tuğluk ile Husrav Hân arasında dehşetli bir savaş cereyan etti ve Hindular üstün çıkarak Tuğluk'un ordusunu hezimete uğrattılar. Tuğluk'un ordugâhı yağmalandı. Üçyüz civarında eski arkadaşının önüne çıkarak söyle seslendi Tuğluk:

100 Asyâabâd: Gazi Melik olarak bilinen Tuğluk'un Husrav'ı yendiği yer, Lohravat ovasında Sultan Radiye'nin kabrine yakın bir yerde, Siri'nin 2-3 mil kuzeyindedir. Bkz: Nizâmeddîn Ahmed, Tabakât-ı Ekberî, s. 191-193; Tâzî, Age, C. 3, s. 140.

"Kaçış nereye? Nereye varsak bizi komazlar, öldürürler!"

Bu arada Husrav Hân'ın ordusu tümüyle yağma ve talana dalmış etrafa dağılmıştı. Husrav'ın yanında pek az adam vardı. Tuğluk yakın dostlarıyla sessizce onun kaldığı yere sızdı. Böyle bir savaş meydanında sultanın yeri "şatır" denilen[101] ve başına dikilen gölgelikle bilinir. Mısır diyarında bu nesneye "kubbe" ve "tayr" derler ki bayramlarda da kullanılır. Hint ve Çin'e gelince, hem sürekli kaldığı yerde hem de sefer esnasında bu gölgelik hükümdarın yanında bulunur. Tuğluk ve arkadaşları bu gölgeliğe yönelip Hindularla çetin bir mücadeleye giriştiler. Sultanın özel adamları

mahvoldu, yanında kimse kalmadı! Husrav kaçmak için atından inip elbise ve silâhlarını bir kenara fırlattı. Sırtında gömleğiyle Hint fukarası gibi saçlarını iki omuzu arasına salarak o civardaki bir bahçeye girdi. Ahali Tuğluk'un etrafına toplandı. Şehre yönelen Tuğluk, "kutvâl"ın (=kale emirinin) anahtarı teslim etmesi ile saraya girdi ve bir kenara oturdu. Tuğluk hemen Keşlû Hân'a:

101 Şatur; çadır; çetir; (=küçük çadır, kubbe): Kelime, Sanskritçeden gelmektedir ve burada hükümdarlık alâmeti olan büyük şemsiye anlamındadır. Bu kelime, Çhetrbhang, çhetrpati vs. şeklinde başka kelimelerle birleştirilerek de kullanılmaktadır. Bkz: Platts, Age, s. 458.

"Hükümdar sen ol!" deyince öteki:

"Hayır sen olmalısın!" cevabını verdi. Aralarında tartışma çıktı. Sonunda Keşlû Hân:

"Sen hükümdarlığı kabul etmeyip geri çekilirsen oğlun oraya geçer!" deyince Tuğluk bu durumu hoş karşılamadı. Böylece hükümdarlığı kabul ederek tahta oturdu. Seçkinler ve halk ona biat ettiler; bağlılıklarını bildirdiler.

Üç gün sonra Husrav Hân açlığa dayanamayıp gizlendiği yerden çıktı, etrafı dolaştı. Bostan bekçisini bularak biraz yiyecek istedi. Adamın yanında yiyecek yoktu. Bu yüzden Husrav, yüzüğünü vererek:

"Bunu sana rehin veriyorum, hadi yemek getir!" dedi. Bekçi yüzüğü çarşıya getirince halk ondan kuşkulandı. Derhal "şıhna"ya bildirdiler durumu. Şıhna, zabıta müdürü demektir. Zabıta müdürü, bekçiyi Tuğluk'un huzuruna çıkardı. Bekçi yüzüğü kimden aldığını anlatınca Tuğluk, Husrav'ı tutup getirsin diye oğlu Muhammmed'i saldı yola. Muhammed, Husrav'ı kıskıvrak yakalayıp "tatû"ya bindirerek babasının huzuruna götürdü. Tatû alelâde yük beygiri demektir. Husrav:

"Karnım çok aç! Bana yemek ver!" deyince Tuğluk önce çorba sonra mükellef bir sofra, ardından da "fuka" şerbeti ikram etti. Bununla da kalmadı, "tenbûl" hazırlanmasını emretti. Husrav Hân bir güzel karnını doyurduktan sonra ayağa kalkarak:

"Tuğluk! Hükümdarlara yakışacak şekilde davran bana! Rezil kepaze etme beni!" dedi. Tuğluk:

"Elbette öyle yapacağım!" diyerek Husrav'ın boynunun vurulmasını emretti. Tam da Kutbeddîn'in katledildiği yerde Husrav Hân'ın boynu vuruldu! Husrav, Kutbeddîn'in kesik başını, cansız bedenini damdan aşağı nasıl fırlattıysa kendisininki de öyle fırlatıldı. Ama Tuğluk, Husrav'ın güzelce yıkanıp kefenlenmesini ferman buyurmaktan geri durmadı. Böylece Husrav defnedildi. Devlet ve memleket dört yıl boyunca Tuğluk'un emrine girdi. O erdemli ve âdildi.

Oğlunun Ona Karşı Başarısız Bir İsyan Girişiminde Bulunması

Tuğluk, devletin kalbine yerleşip işi sağlama alınca oğlunu Telink (=Telingâna) bölgesine yolladı, fetih için. Dihlî şehrinden Telink'e üç ayda varılır. Onun yanında Melik Temûr, Melik Tikîn, Mühürdâr Melik Kâfur ve Melik Bayram gibi ileri gelen kumandanların da yer aldığı muazzam bir ordu bulunuyordu. Tuğluk oğlu, Telink'e ulaştığında isyan hevesine düştü ve şair hukukçulardan Ubeyd adlı nedimine Sultan Tuğluk'un vefat ettiğine ilişkin haberleri ahali arasında yaymasını emretti. O sanıyordu ki halk bu haberi duyunca kendisine bağlılığını bildirmek; biat etmek için koşacak! Oysa haber ahaliye yayıldığında kumandanlar durumu hoş karşılamadı. Her biri kendi davulunu çaldırarak muhalif olduğunu bildirdi. Kimse kalmadı Tuğluk oğlunun yanında. Ayrıca onu katletmek de istediler. Fakat Melik Temûr bunu önledi; duvar gibi dikildi onun önüne! Böylece

Tuğluk oğlu on cengâver atlı ile babasının yanına kaçtı! Onlara Yârân-ı Muvâfık adını verdi. Bu söz "uyumlu, sadık arkadaşlar" demektir. Baba Tuğluk, yanına gelen oğluna para ve asker vererek Telink'e dönmesini emretti. Böylece oğul tekrar Telink'e döndü. Lâkin baba isyancı oğulun niyetini öğrenmişti; şair hukukçu Ubeyd'i idam ettirdiği gibi mühürdârlık yapan Melik Kâfur'un da öldürülmesini salık verdi. Baş tarafı iyice sivriltilmiş bir kazık dikildi toprağa. Mühürdâr'ın boynu bu kazığa geçirildi. Kelle yukarıdan aşağı kayıp taprağa erişti; kazığın ucu gözüktü! Bu hâlde bırakıldı mühürdâr. Diğer kumandanlar ellerini tez tuttular; Sultan Nâsıreddîn oğlu Şemseddîn'in yanına kaçtılar, Şemseddîn'in dedesi Gıyâseddîn Balaban'dır. Oraya yerleştiler.

Tuğluk'un Leknavtî Diyarına Yaptığı Sefer ve Vefatına Kadar Başından Geçen Olaylar

Kaçak emirler Sultan Şemseddîn'in yanında kaldılar. Bir süre sonra Şemseddîn vefat etti. Yerine oğlu Şihâbeddîn geçti. Daha sonra küçük kardeşi Gıyâseddîn Bahâdur Bûra onu yenerek uzun süre devleti elinde tuttu. Bûra, Hint dilinde siyah demektir. Bahâdur, başta kardeşi Kutlû Hân olmak üzere tüm beraderlerini ortadan kaldırdı. Sadece Şihâbeddîn ve Nâsıreddîn adlı kardeşleri Tuğluk'un yanına firar etmeyi başardılar. Tuğluk yanına gelenlerle anlaştı; oğlu Muhammed'i tahtının vekili olarak Dihlî'de bırakıp Bahâdur'la savaşmak üzere süratle Leknavtî şehrine yürüdü. Burayı zaptetti, Gıyâseddîn Bahâdur'u esir alarak zincire vurdu, kendi başşehrine getirdi!

Dihlî'de Şeyh Nizâmeddîn Bezvânî (=Bedâunî) adında bir veli yaşardı.[102] Sultan Tuğluk'un oğlu Muhammed ona hürmet gösterip daima duasını isterdi. Şeyh aşka gelirdi zaman zaman; bu yüzden şehzâde, hizmetçilerine sıkı sıkı tembihlemişti:

102 Nizâmeddîn Bedvânî (=Nizâmeddîn Evliyâ Bedâunî): Nizâmeddîn Evliyâ olarak da bilinir. Hindistan'da Çiştiyye tarikatının en mühim simalarındandı. Molla Câmî'nin hayranlık duyduğu sufîlerdendi. 80 yıla yakın yaşadı. Sahip olduğu nüfuz sebebiyle zaman zaman bazı Delhi sultanlarıyla arası açıldı. 725/1324 yılında vefat etti. Bkz: Molla Câmî, Nefehâtü'l-Üns, Lâmiî çev, s. 583; Sahabeden Günümüze, C. 7, s. 237.

"Şeyhime vecd hâli egemen olunca hemen haber salın bana!"

Şeyh bir gün coşunca hizmetçiler Şehzâde Muhammed'e durumu bildirdiler. Muhammed, huzura çıkınca Şeyh Nizâmeddîn ona yönelerek:

"Hükümranlık ve devleti sana armağan ettik!" dedi. Sultan Tuğluk'un başşehirde bulunmadığı bir sırada Nizâmeddîn Hak Teâlâ'nın rahmetine kavuşunca Şehzâde Muhammed onun naaşını kendi omuzunda taşıdı. Babası onun bu (hareketini) işitince kızdı ve onu uyardı. İşin aslına bakılırsa oğlunda gördüğü bazı belirtilerden ötürü ona karşı kini artmıştı: Onun etrafa hediye dağıtmasını, küme küme köle satın almasını ve insanların kalbini kazanmasını doğru bulmuyordu! Bu cenaze hâdisesinden sonra ruhundaki intikam ateşi iyice alevlenmişti. Ayrıca müneccimlerinin, çıktığı bu seferden sonra bir daha Dihlî şehrine dönmeyeceğine dair kehanetlerini işitince iyice kızdı, onlara tehdit yağdırdı!

Sefer dönüşü başşehir Dihlî'ye yaklaşırken oğluna o civardaki Afganpur nehrinin kıyısında bir köşk yaptırmasını emretti. Şehzâde ağaç temeller üzerine dayanan ve büyük bölümü ahşaptan oluşan binayı üç gün içinde inşa ettirdi. Bu konağı sağlam bir şekilde yaptırmış ve inşaat sorumlusu olarak da ilerde Havâce-i Cihân (=Hâce Cihan; Hoca Cihan) diye bilinecek kişiyi, Melikzâde'yi ayarlamıştı. Melikzâde daha sonra Sultan Muhammed'in büyük veziri olmuştur. Onun asıl adı,

Ahmed b. İyâs'dır. Onlar inşaat esnasında tuzağı hazırlamışlardı bile; bir tarafında filler yürütülürse çökecek tarzda yapılmıştı köşk!

Sultan Tuğluk, Şehzâde Muhammed tarafından yapılan bu köşke girerek ahaliye ziyafet verdi. Yemekten kalkanlar yavaş yavaş dağıldıktan sonra şehzâde, süslü fillerin huzurdan geçmesi için sultan babasından izin istedi. Tuğluk oğlunu kırmadı ve olan oldu!

Şeyh Rükneddîn olayı bana şöyle anlatıyor:

O gün Tuğluk'un yanındaydım. Beraberimizde hükümdarın en sevdiği oğlu Mahmûd da bulunuyordu. Hükümdarın diğer oğlu Muhammed yanımıza gelerek:

"Efendim! İkindi namazı vakti gelmiştir. Kalkıp namaz kıldırınız!" dedi. Ben de namaz için kalktım. Böylece Şehzâde Muhammed ile Melikzâde'nin planladığı şekilde filler bir taraftan yürütüldü. Hayvanlar yere ayak basar basmaz köşk Sultan Tuğluk'un ve oğlu Mahmûd'un üzerine yıkıldı. Asumanı tutan feci bir çığlık işittim! Namazı bitiremeden gerisin geri döndüğümde köşk yıkılmıştı. Şehzâde Muhammed enkazı kaldırmak için kazma kürek getirilmesini emrediyordu sözde. Öte yandan da adamlarına bu işin geciktirilmesini ima ediyordu!

Güneş battıktan sonra kazma kürek ve diğer âletler getirilip enkaz temizlenince şu manzara ile karşılaşıldı: Sultan Tuğluk yanı başındaki oğlunu ölümden korumak için sırtını siper etmişti! Bazıları Tuğluk'un harabeden ölü çıkarıldığını, diğerleri ise henüz can vermeden çıkarılıp öldürüldüğünü sonra da Tuğlukabâd denilen şehrin kıyısında evvelce yaptırdığı mezara götürülüp gömüldüğünü anlatmaktadırlar.[103]

103 Gıyâseddîn Tuğluk'un kabri: Kabir bugün Delhi'nin Tuğlukabâd kısmının güneyindedir. Bkz: Mahdi Husain, The Rise and Fall of Muhammad bin Tughluk, London, 1938, s. 55.

Sultan Tuğluk'un, Tuğlukabâd denilen bu şehri niçin yaptırdığını daha önce açıklamıştık. Tuğluk'un tüm serveti ve köşkleri oradaydı. Tuğlukabâd denilen bu şehirde kiremitleri altınla yaldızlanmış muhteşem bir köşk vardır. Ipışık güneşli bir havada bu binaya bakanların gözleri kamaşır. Tuğluk nice hazinelerini buraya yığmıştır. Hattâ söylentilere göre burada yaptırdığı havuzda altın eritmiş ve havuz yekpâre altına dönmüş! Ama oğlu Muhammed Şâh tahta geçince bu altınlardan epey harcamıştır.

İlerde açıklayacağımız gibi Vezir Havâce Cihân, baba Tuğluk'un üstüne yıkılan köşkün mimarisinde gösterdiği üstün maharetten ötürü Şehzâde Muhammed nezdinde herkesten fazla itibar gördü! Ne vezirlerden ne de diğer görevlilerden hiçbiri, Muhammed nezdinde Havâce Cihân kadar itibar görmedi!

KIRKİKİNCİ BÖLÜM - HUZURUNA ÇIKTIĞIMIZ SİNT VE HİNT HÜKÜMDARI GIYÂSEDDÎN TUĞLUKOĞLU EBU'L-MÜCÂHİD MUHAMMED ŞÂH

Sultan Tuğluk ölünce onun yerine oğlu Muhammed Şâh[104] geçti. Daha önce bahsettiğimiz gibi adı önceleri Cavna idi, tahta oturunca Muhammed adını alıp Ebu'l-Mücâhid diye çağırılır oldu.

104 Tuğlukoğlu Muhammed Şâh: Tuğluk Devleti'nin ikinci sultanıdır. Kırk gün kadar Tuğlukabâd'da kaldıktan sonra Delhi'ye giderek Köşk-i Lâl'da tahta oturmuştur. Eyaletlere düzen verdi, ziraî faaliyetleri geliştirdi,

1327'de başşehri Devletabad'a nakletti, halkı da zorla orada iskân etti! Onun zamanında, 1328'de Keşlü (=Kişilü, Güçlü) Han, Multân'da ayaklandıysa da şiddetle cezalandırıldı. Onun zamanında kuzeyde Seyhun-Ceyhun arasında kuvvetlenen ve Afganistan'ı alan Çağatay hükümdarı Tarmaşirin, önce Pencab'ı sonra Kuzey Hindistan'ı istilâ etti. Muhammed Şâh zor bir zamanda yaşadı, para reformuna giriştiyse de başaramadı; ayaklanmalar arttı, Madura'da Celâleddîn Ahsen Şâh ayaklandı; Güney Hint seferine çıkan Muhammed Şâh'ın askeri vebada kırıldı; o Kandehâr yöresini işgal etmek ve böylece biraz rahatlamak istediyse de Divan-ı Arz makamı ona "Para yok, askerin iaşesi sağlanamaz!" deyince İran seferinden vazgeçti. Tek umudu belki de Çin seferiydi, tarihçi Berenî, Ferişte ve seyyahımız onun çok kalabalık bir ordu ile "Karaçil" seferi yaptığını ama Himalayalar'a kadar ilerleyen ordunun dehşet verici kayıplardan sonra meyus bir hâlde geri döndüğünü belirtirler. Bugün Karaçil'in yeri henüz aydınlığa kavuşturulamamışsa da V. D. Mahajan, buranın Kumaon-Garhval çevresinde olduğunu ileri sürmektedir. Muhammed Şâh son seferini Gucerat'ta isyan eden Tağı üzerine yaptı, ama sonuç alamadı. Orduyu çöle sürdü ve hastalandı. 20 Mart 1351'de Tatta'ya birkaç kilometre varken öldüğünde Bedâunî'ye göre "hükümdar kendi halkından; halkı da hükümdardan kurtulmuş idi." Muhammed Şâh sonsuz ihtirasların adamıydı, ama elindeki imkânlar kısıtlıydı. Belki de Alâeddîn Halacî gibi olmak istedi, ama onun kadar sabırlı değildi. O öldüğünde Hindistan'da üçü ayaklanmalardan doğmuş beş bağımsız Müslüman devleti vardı artık: Delhi'de Tuğluk Devleti, Bengal'de bir devlet, Madura'da küçük bir devlet, Dekken'de Behmenî Devleti, Keşmir'de öteden beri bağımsız olan bir devlet. Yine onun zamanında Dekken'in güneybatısında 200 yıl yaşayacak olan bir Hindu İmparatorluğu (1339-1565); Viceyanagar Devleti kurulacaktı. Bkz: Mahajan, The Sultanate of Delhi, s. 155-158; Y. Hikmet Bayur, Age, s. 324; Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi, C. 9, s. 435.

Diğer Hint hükümdarlarına dair naklettiğim olayların hepsini yahut büyük bölümünü Kadî'l-kudâtlık (=Başkadılık) makamında bulunan Gazneli Kemâleddîn İbnü'l-Burhân'dan dinledim ama Muhammed Şâh'la ilgili anlatılarımın büyük bölümü, ülkesinde bulunduğum sırada kendi tanıklığım ve izlenimlerime dayanmaktadır.

Muhammed Şâh'ın Huyları

Bu hükümdar hem kan akıtmaya hem de hediye dağıtmaya tutkundur! Bu konuda insanların en aşırısıdır. Onun kapısı ya haceti görülüp zengin olan bir yoksulun yahut katledilecek bir dirinin son uğrak yeridir. Halk arasında cömertlik ve cesaretine dair çeşitli menkıbeler anlatılmaktaysa da suçlulara karşı sertliğine ve acımasızlığına dair hikâyeler de yaygındır! Buna rağmen o insanların en alçakgönüllüsü, adalet ve doğruluğa en çok değer verenidir. Dinin temelleri onun tarafından korunur. Namazı emretmek, kılmayanı cezalandırmak konusunda çok serttir. O, mutluluğu kesilmeyen uğurlu ve bereketli hükümdarlardandır. Lâkin ona egemen olan nitelik cömertliktir. Biraz sonra onun cömertliğine ilişkin bazı şeyler anlatacağız. İnsanı şaşkına çeviren bu olayların azıcık bir benzeri dahi onun seleflerinde görülmemiştir.

Hak Teâlâ'yı ve onun Peygamberini şahit tutarım ki Tuğlukoğlu Muhammed'in cömertliğine dair anlatacağım hikâyeler tümüyle doğrudur! Yüce Rabb'ın tanıklığı yeter! Biliyorum bazı menkıbeler çoklarının havsalasına sığmayacak; bunların imkânsız ve inanılmaz olduğunu söyleyecekler! Ama ben kendim görüp doğruluğuna tanık olduğum ve dersler çıkardığım bir konu hakkında yalan söyleyemem, gerçek olanı anlatırım! Zaten bu olayların çoğu, Doğu ülkelerinde ağızdan ağıza yayılmış ve mütevâtir (=kesin haber) hâline gelmiştir.

Hükümdarın Kapıları, Kabul Dairesi ve Buradaki Düzen

Sultanın Dihlî'deki konağına Dâr-ı Serâ (=saray ev) adı verilir. Bunun kapıları çoktur. İlk kapıda bir grup muhafız dikilir. Burada davul, zurna ve boru çalanlara da yer ayrılmıştır. Soylu, nüfuzlu bir emir geldiğinde davullara vurulur, borular çalınır ve bu görevliler;

"Falanca adam geldi!" diye iki defa bağırırlar. İkinci ve üçüncü kapıda da aynı düzen vardır. İlk kapının hemen dışında uzun oturaklar vardır; üzerinde cellâtlar bekleşir! Sultan birinin idamını emredince adamı kabul dairesinin kapısında katlederler, cesedini üç gün orada bekletirler. Âdet böyle!

Birinci kapıyla ikinci kapı arasında büyük bir koridor vardır. İki tarafta uzanan oturaklara nevbet ehli (=vakit bildirici) kapıcılar oturur. İkinci kapıda özel bekçiler dikilmektedir. İkinci kapı ile üçüncü kapı arasındaki büyük peykede Nakîbü'n-nukabâ[105] makamında bulunan adam oturur. Adamın elinde altın bir asâ vardır. Başında mücevherle süslü, üç yanına tavus tüyü dikilmiş muazzam bir külâh bulunur. Çevresinde, başlarında süslü bir külâh, bellerinde kemer, ellerinde sapı altın veya gümüşten yapılmış birer kamçı bulunan nakipler birikmiştir. İkinci kapı, ahalinin girip oturduğu geniş mi geniş muhteşem bir daireye açılır. Üçüncü kapının yanında bulunan peykelere ise küttâbü'l-bâb (=kapı yazıcıları) oturur. Sultan tarafından özel emir çıkmadıkça kimse bu kapıdan giremez. Herkesin, kendisi ile beraber girecek dostlarının ve hizmetçilerinin sayısı sıkı sıkı belirlenir. Bir kimse bu kapıya yaklaşınca orada görevli yazıcılar;

105 Nakipler: Burada Hz. Hasan ve Hüseyin soyundan gelenler değil de o dönemin asilleri, beyzâdeleri kastolunmuş olabilir.

"Falanca adam saat birde ya da ikide geldi!" diye kaydederler. Bu yazma işi akşama kadar sürer. Sultan, yazılanların bulunduğu listeyi yatsıdan sonra gözden geçirir. Kapıda meydana gelen her olay kâtipler tarafından tek tek not edilir. Şehzâdelerden bazıları yazıcı taifesinin evraklarını sultana götürme görevini üstlenmiştir.

Buralıların âdetlerinden biri de şudur: Kişi, hükümdar sarayından bahaneli yahut bahanesiz üç gün ayrılırsa hükümdardan izin çıkmadıkça bir daha giremez! Hastalık vs. geçerli bir özrü varsa sultana uygun bir hediye sunarak huzura çıkar. Uzun yoldan gelenlere de böyle hareket ederler. Hukukçular mushaf ve kitap; dervişler seccade, tespih ve misvak gibi hediyeler sunarlar. Kumandan ve emirler ise at, deve ve silâh armağan ederler.

Bu üçüncü kapı Hezâr Ustûn diye bilinen kocaman geniş bir kabul dairesine açılır. Hezâr Ustûn, bin sütun demektir. Zengin motiflerle süslenmiş ahşap tavanı omuzlayan bu direkler de ahşaptır ve her yanı cilalıdır. Hükümdar, genel meclisi burada kurar. Bu çatının altında halk birikir, derdini anlatır.

Hükümdarın Kabul Düzeni

Hükümdar çoğu kez ikindiden sonra, bazen de sabahleyin kabule geçer. O, beyaz kumaşla döşenmiş ve üzerine minder yerleştirilmiş bir peykeye oturur. Arkasında büyük bir yastık, iki tarafında da (kollarını dayadığı) dayaklar bulunmaktadır. Hükümdar orada (diz kırarak) namazdaymış gibi oturur. Hint halkının hepsi böyle oturur.

Sultan çöktüğü zaman vezir ayakta dikilir. Ardında yazıcılar, onların da ardında hâcibler (=mabeyinciler) yer almaktadır. Hâciblerin başı, sultanın amca oğlu ve naibi Fîrûz Melik'tir.[106] O,

hâciblerin hepsinden daha yakındır sultana. Bundan sonra sırayla Hâs Hâcib (=özel mabeyinci, başnedim) Naib-i Hâs Hâcib (=Hâs Hâcib'in yardımcısı), Vekîlü'd-dâr (=sarayın başhizmetkârı) ve yardımcısı, mabeyincilerin şerifi, son olarak da mabeyincilerin seyyidi yanlarında adamlarıyla beraber yerlerini alırlar.

106 Sultanın amca oğlu Naip Fîrûz Melik: Bu adam Sultan Tuğluk'un genel ordu komutanı İbn Receb Fîrûz Şâh'dır. Tuğluk oğlu Muhammed Şâh 1351'de Sint'te ölünce onun yerine geçecek ve 38 yıllık hükümdarlığı boyunca olağanüstü bir imar faaliyetine girişerek 200 şehir, 50 sulama bendi, 40 câmi, 30 medrese, 20 hankah, 100 köşk, 5 büyük hastane, 100 türbe, 10 büyük hamam, sulama için 150 büyük havuz, 100 köprü yaptıracaktır! Bir de yine Fîrûz Şâh'ın yaptırdığı birkaç yüz kilometre uzunluğunda dört dev sulama kanalı vardır ki her devir için büyük eser sayılabilir. 1338'de ölmüştür. Y. Hikmet Bayur, Age, s. 330.

Bu mabeyinciler topluluğunun ardından sayıları yüzü bulan nakipler gelir. Hükümdar oturunca hâcib ve nakipler yüksek sesle "Bismillah" derler. Daha sonra Melik-i Kebîr (=beylerin başı) Kabûla, sultanın yanı başında yerini alır, elindeki yelpaze ile sinek kovalar. Hükümdarın sağına ve soluna silâhdâr taifesinden yüz cengâver dikilir. Bunların ellerinde kalkan, kılıç ve yay bulunmaktadır. Salon boyunca sağ ve sol kanatlara sırayla başkadı, onun yanında başhatip, sonra diğer kadılar, ileri gelen şeyhler, âlimler, hocalar, sonra hükümdarın kardeşleri ve yakınları, sonra büyük emirler, sonra muhterem yabancılar ve nihayet kumandanlar dizilir.

Sonra eyer ve dizginleri padişahî tarzda kıymetli malzemeyle yapılmış altmış küheylân getirilir. Bunların bir kısmı hilâfet işareti taşımaktadır. Hilâfet işareti, atın gem ve kolanının sırmalı siyah ipekten mamul olmasıdır. Bazen de bu bölümler sırmalı beyaz ipektendir. Küheylânlara sultandan başka kimse binemez! Atlar sultanın rahatça görebileceği şekilde yarısı sağda, yarısı solda bekletilir. Daha sonra atlas ve sırmalı kumaşlarla güzelce süslenmiş elli fil getirilir.[107] Bu hayvanların sivri dişleri idamlık suçlular için demirle kaplanmıştır! Her filin tam boynunda bir sürücü oturmaktadır. Elindeki "taberzin"le (=küçük, baltamsı âletle) hayvanı istediği yöne sürer. Bu hayvanların sırtlarına –kuvvet ve iriliklerine göre– yirmi küsur yahut daha az savaşçıyı alacak kapasitede tahta kafes şeklinde sandıklar yerleştirilmiş; dört köşesine bayraklar dikilmiştir. Filler, başlarını eğerek hükümdarı selâmlamak üzere eğitilmişlerdir. Bu hayvanlar selâm işaretini yapınca hâcibler hep bir ağızdan yüksek sesle "Bismillah!" derler. Filler yarısı sağ kanatta, yarısı solda olmak üzere ayakta duranların hemen ardında yerlerini alırlar. Sağ ve solda yer alanlardan biri hükümdarı selâmlamaya yöneldiğinde hâciblerin bulunduğu noktaya kadar ilerler. Selâmı uygun bir şekilde verir. Bu sırada hâcibler "Bismillah!" demektedirler. Onların hançerelerinden çıkan ses, selâm veren adamın mevkii ve nüfuzuna göre olur. Adam selâmdan sonra sağdan veya soldan hiç sınırı aşmadan yerine döner. Selâma gelen Hindu ise hâcibler:

107 Fil ve Hindistan ordusunda filin yeri: Bu husus, İdrisî tarafından da vurgulanmıştır. Filin sırtı ne kadar yüksekse değeri o kadar artmaktaydı. Seâlibî de "Hükümdarların Fil Edinmelerine Dair" özel bir fasıl açar ve şöyle der: "Fil kalplere korku salar, fil yetiştirmek ve eğitmek üstünlük alâmetidir. File sahip olan savaşa da sahip olur. Dünya, galip gelenindir; ahiret, talep edenin!" bkz: İdrisî, Nüzhetü'l-Müştâk, C. 1, s. 95; Seâlibî, Âdabü'l-Mulûk, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 1997, s. 122.

"Hedâkellah!" diye seslenirler (=Allah seni hidayete eriştirsin!).

Sultanın köleleri ellerinde kalkan ve kılıçlarla herkesin arkasında çepeçevre dikilirler. Bir kimse hükümdarın huzurunda bekleyen hâciblerin önünden geçmedikçe bu kölelerin arasına giremez.

Yabancıların ve Hediye Sunanların Huzura Çıkışı

Bir kimse hükümdara hediye sunmak üzere kapıya geldiği zaman hâcipler rütbe sırasına göre huzura girerler. Önce Emir Hâcib makamında bulunan kişi, arkasından onun naibi, onun arkasından Has Hâcib ve yardımcısı, onun arkasından Vekilü'd-dâr ve onun yardımcısı, onun arkasından hâciblerin seyyidi ve en son hâciplerin şerifi girer. Bunlar sultana üç defa selâm verir, kapıda bekleyeni bildirirler. Eğer hükümdar o adamın içeri alınmasını emrederse getirdiği hediye oradaki görevlilerin eline verilir. Bu görevliler, ellerindeki hediyeyi sultanın göreceği şekilde tutarak halkın önünde dikilirler. Sultan hediyenin sahibini çağırır. Bu adam hükümdarın huzuruna varmadan önce üç defa eğilip selâm verir. Bir kez de hâciplerin dikildiği yerde selâm merasimini yapar. Eğer saygın ve nüfuzlu biriyse hemen Emir Hâcibin safında durur. Böyle değilse onun arkasında yerini alır. Hükümdar nazik bir şekilde ona yönelerek:

"Merhaba!" der. O adam pek itibarlı biriyse hükümdar onunla el sıkışır veya kucaklaşır. Daha sonra getirilen armağanların bir kısmını görmek ister. Uzun uzun bakar, armağanı sunan adama iltifat eder. Ona hil'at giydirir. Âdet gereğince bu adama "serşüsti" (=başsuyu, ikramiye) parasının verilmesini emreder. Bu para hediye getirenin derecesine bağlıdır.

Yüksek Vergi Memurlarının Ona Hediye Getirişi

Âmiller (=valilik ve bölgenin vergi tahsildarlığını beraber yürüten yüksek memurlar) hediyelerini ve bulundukları bölgenin vergilerinden oluşan serveti sunmak üzere payitahta geldikleri zaman leğen, ibrik gibi altın ve gümüş kaplar yaptırırlar. Yine altın ve gümüşten tuğlamsı külçeler döktürürler. Buna "hışt" adını vermişlerdir. Getirilen armağanlar hükümdar hizmetçilerine teslim edilir. Onlar baştan başa bir saf oluşturmuşlardır ve her birinin elinde bir külçe vardır. Hediyeler arasında fil varsa öne alınır. Fillerden sonra koşumlu atlar, onların ardından katırlar, nihayet servet yüklü develer gelir.

Ben de bir kez Vezir Havâce Cihân'ın, Devletabad'dan dönen sultana nasıl armağan sunduğunu gördüm. Hükümdarı karşılamak için Beyâne (=Beyâna)[108] şehrinin varoşuna kadar gelerek anlattığımız düzen içinde verdi hediyesini. Bu hediyeler arasında biri yakut diğeri zümrüt ve öbürü birinci sınıf inci ile dolu üç tepsi vardı. O sırada Irak hükümdarı Sultan Ebû Saîd'in amca oğlu Hacı Kâvun da oradaydı. Hükümdar getirilen hediyelerin bir kısmını da Hacı Kâvun'a verdi. İnşallah ilerde bunu anlatacağız.

108 Beyâne şehri: Baharatpur bölgesinde Delhi'nin 120 mil güneyindedir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 157.

Hükümdarın Bayram Namazlarına Çıkışı ve Bununla İlgili Merasim

Arefe gününün bayrama bağlandığı gece hükümdar; tüm şehzâdelere, özel dostlarına, saygın yabancılara, devlet adamlarına, kâtib, hâcib, kumandan, hizmetkâr, köle ve ehl-i ahbâra (=istihbarat memurlarına) paha biçilmez giysiler gönderir. Bayram sabahı filler ipek örtülerle, inci ve altınla bezenir. Bunların onaltısı sultana aittir, hiç kimse binemez onlara! Bu fillerin üzerine inci bezeli atlastan onaltı şatur (=gölgelik, çadır) kurulur. Her şaturun ana direği som altındandır. Ayrıca her fil üzerinde mücevher ile süslenmiş ipek bir minder bulunur. Sultan bu fillerden birine çıkar. Önünde paha biçilmez incilerle süslenmiş eyer perdesi vardır. o filin önünde hizmetçi köleler

ve memlûk erler dizilir. Hepsinin başında altın bir külâh, bellerinde altın bir kemer bulunur. Bir kısmının kemeri mücevherlerle bezelidir. Yine başta altın külâh, belde altın kemer, elde altın saplı kamçı taşıyan üçyüz civarında nakip de sultanın önünde yürürler. Kadî'l-kudât (=başkadı) Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, yine bir diğer büyük bölgenin başkadısı Sadr-ı Cihân Nâsıreddîn Havârezmî ve öteki kadılar; Horasan, Irak, Şam, Mısır ve Mağrip diyarından gelmiş muhterem misafirlerle fillere çıkmışlardır. Hint ülkesinde yabancılara Horasanî (=Horasanlı) derler. Müezzinler de fillere binerek tekbir getirirler.

Hükümdar saray kapısından bu düzen içinde çıkar. Her emir kendi bölüğünün başında özel davul ve bayrakları ile sultanı bekler. Sultan yukarıda bahsettiğimiz şekilde bineklere atlamış adamlarının önünde, kadılar da onların arkasında olmak üzere kafile ilerler. Yürüyüş esnasında müezzinler art arda tekbir getirmektedirler. Sultanın hemen ardında merâtibi yer alır. Merâtib; davul, boru, nefîr ve zurna çalan; bayrak taşıyan gruba denir. Onların ardından hükümdarın en yakını olan akrabalar gelir. Bunları takiben kardeşi Mübarek Hân, yeğeni Behrâm Hân, amca oğlu Melik Fîrûz, Başvezir, Melik Mucîr b. Zü'r-recâ[109] ve Melik-i Kebîr (=Büyük Bey) Kabûla gelmektedir. Hepsinin kendine ait birliği ve bando takımı vardır. Kabûla denen adam hükümdar nezdinde sevilen, saygı gören biridir. Çok zengindir. Divan başkanı olan ve İbnü'ş-Şarâbşî[110] diye tanınan Sıkatü'l-mülk Alâeddîn Mısrî'nin bana bildirdiğine göre, Büyük Bey Kabûla'nın senelik masrafı otuzaltı leke ulaşıyormuş![111]

109 Mücîr b. Zürrecâ: Tarih kitaplarında Mücîrüddîn b. Ebi'r-Recâ diye bilinen bu şahıs, Guştasp'ta 726/1326 yılında patlak veren isyanı bastırmakla görevlendirilmişti. Bkz: Mahdi Husain, Age, s. 102'deki dipnot.

110 İbnü'ş-Şarâbşî: Bu tamlamadaki ikinci kelime Türkçe "Şarapçı"dan bozma olabilir; o zaman bu ifade "Şarapçı oğlu" demektir.

111 Otuzaltı Lek: 3.600.000 dinar demektir ve bu dinarların gümüş olduğu bilinmektedir. Gibb, Age, C. 3, s. 665.

Bunların ardından sırayla Melik Nükbiye, Melik Buğra, Melik Muhlis ve Melik Kutbu'l-mülk gelirler. Hepsinin kendi birliği ve bando takımı vardır. Bunlar, hükümdarın yanından hiç ayrılmayan yüksek rütbeli beylerdir. Bayramlarda kendi bando takımlarıyla beraber at üstünde sultana eşlik ederler. Fakat diğer emirler böyle törenlere katıldıklarında yanlarında bandocu taifesi bulunmaz. Bayram gününde atların ve binicilerin üstünde zırh vardır. Merasimdekilerin büyük bir kısmı sultanın memlûk erleridir.

Sultan, mescidin kapısına vardığı vakit orada durarak kadılık makamında bulunanlara, büyük emir ve kumandanlara, özel misafirlere içeri buyurmalarını söyler. Sonra kendisi binitinden inerek girer mescide. Daha sonra imam bayram namazını kıldırır, hutbe okur.

Kurban bayramında sultan bir deve getirir. Üzerine kan sıçramaması için ipek bir peştamal bağlar önüne. Hayvanı "nîze" adı verilen (ucu bıçağımsı) bir kargıyla boğazlar. Sonra filine binip sarayına döner.

Bayram Günü Kabul Merasimi, Büyük Taht, Tütsü Konulan Koca Buhurdan

Hükümdarın köşkü bayram günü güzelce döşenir, kıymetli süslerle bezenir. Merasimin yapıldığı büyük salona bârka kurulur. Bârka (=bargâh) kocaman bir çadırdır. Muazzam direkler üzerine gerilmiştir. Çevresi kubbelerle doludur. Rengârenk ipekten yapay ağaçlar kurularak bunların üstüne yine yapay çiçekler kondurulur. Bu ağaçlar üç sıra hâlinde büyük salona dizilerek her iki ağaç

arasına –örtüsü ile beraber– kendine ait minderi bulunan altın koltuklar konulur. Som altından yapılmış büyük taht ise muhteşem salonun tam ortasına yerleştirilmiştir. Ayakları inci mercanla bezelidir. Uzunluğu yirmiüç karış, genişliği ise bunun yarısıdır. Taht yekpâre değildir; çeşitli parçalardan oluştuğu için hepsi bir araya getirilerek birleştirilir. Bu tahtın her parçasını bir grup hizmetçi yüklenir. Altın ağırdır çünkü! Tahtın üzerinde bir minder bulundurulur. Sultanın başucuna mücevherle süslenmiş bir şatur konulur. O tahta çıktığı zaman hâcib ve nakipler yüksek sesle "Bismillah!" derler.

Daha sonra cemaat selâm merasimi için öne çıkar. Önce kadılar, hatipler, hukukçular, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın kardeşleri, yakınları, kayınları yaklaşır. Daha sonra yabancılar, vezir ve kumandanlar ilerler. Sonra memlûk erbaşları ve yüksek rütbeli askerler huzura çıkar. Hepsi de sırayla, birbirlerini itip kakmadan selâm geçidini tamamlarlar.

Kendisine bir kasabanın geliri hediye edilmiş her asilzâde bayram günü üzerinde kendi adının bulunduğu altın dolu bir kese getirmeli, bu keseyi oradaki altın leğene atmalıdır. Hint ahalisinin âdetlerindendir bu. Müthiş bir servet birikir ve hükümdar istediğine dağıtır bu serveti! Bayramlaşma ve selâm merasimi bitince herkesin önüne, mevkiine göre yemek konulur.

Yine o gün, büyük bir buhurdan kurulur. Bu âlet kuleye benzemektedir. Saf altından yapılmıştır. Yekpâre değildir; istenildiği zaman sökülüp takılabilen çeşitli parçalardan oluşmuştur. Parçalar gayet ağır olduğundan sadece birini dahi tek kişi değil bir grup taşıyabilir. Âletin içinde üç bölme vardır. Tütsücüler bu bölmelere girerek kamârî[112] ve kakullî[113] ödü ile beraber ak amber ve câvî denilen cava amberi[114] yakarlar. Tütsülerin dumanı büyük salonun her tarafına yayılır. Bu arada civan yiğitlerin ellerinde gülsuyu ve muhtelif çiçek esanslarıyla dolu altın ve gümüş ibrikler bulunmaktadır. Herkese serperler hiç durmadan...

112 Kamârî (=Khmer) tarzda ud (=öd): Yani Kamboçya'dan Khmer ülkesinden getirtilen öd bitkisi. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 667.

113 Kakullî: Malezya'dan Kakule'den gelen öd. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 160.

114 Câvî: Cava'dan gelen amber türü. Ayrıca Lubân için bkz: 30/11. not.

Büyük taht ile buhurdan sadece Ramazan ve Kurban bayramlarında çıkarılır. Diğer günlerde hükümdar daha az gösterişli başka bir altın tahta oturur. Böyle bir zamanda, üç kapılı bârka (=bargâh) gayet yüksek bir yere kurulur. Sultan bârkanın içine geçer. Birinci kapıda İmâdü'l-mülk Sertîz, ikinci kapıda Melik Nükbiye, üçüncü kapıda Yusuf Buğra dikilmektedir. Sağda ve solda muhafız memlûk erlerin reisleri dikilir. Halk da derecesine göre bekleşir. Bârkanın görevli subayı Melik Toğî'dır. Onun elinde altın, yardımcısının elindeyse gümüş bir asa bulunur. Bu iki adam asalarla halkı sıraya sokar, safları düzeltir. Vezir kendi yerindedir. Onun arkasında kâtibler durur. Hâcibler ve nakipler de ayakta bekleşirler, diğerleri gibi.

Sonra saz ve dans takımı getirilir. Evvelâ, o sene esir edilen Hindu reislerinin kızları gelip dans eder, şarkı söylerler. Sultan bu kızları kumandan ve muhterem misafirlere armağan eder! Daha sonra diğer Hindu kızları şarkı söyleyip dans ederler. Bunları da kardeşlerine, akrabalarına, kayınlarına ve bey çocuklarına bağışlar. Bu meclise sultan ikindi vaktinden sonra gelir.

Bayramın ikinci günü ikindiden sonra tekrar bu şekilde kurulan meclise sultan yine katılır. Şarkıcı dansözler de oynarlar. Hükümdar bu oynak kızları askerlik yapan memlûkların başkanlarına verir! Bayramın üçüncü günü ise kendi akrabalarından evlenecek olanların nikâhını kıyar; onlara

hediye yağdırır. Dördüncü gün bütün hizmetçi erkek köleleri azat eder! Beşinci gün cariyeleri azat eder. Altıncı gün cariyelerle köleleri evlendirir. Yedinci gün her yere yağmur gibi sadaka dağıtır.

Sefer Dönüşü Tertip Edilen Merasim

Hükümdar seferden döndüğü zaman filler güzelce süslenir. Bunların onaltısının üzerine onaltı şatur konulur. Şaturların bir kısmı sırma ile işlenmiş, bir kısmı mücevherle süslenmiştir. Fillerin önüne mücevherle süslenmiş "gâşiye" tabir edilen perdeler asılır. Birkaç katlı ahşap kubbeler inşa edilerek üzerleri ipekle örtülür. Her katta gayet çekici giysi ve takılarla süslenmiş şarkıcı cariyeler oturmaktadır. Bunların bir kısmı dans etmeyi de iyi bilir. Her kubbenin ortasında hayvan derisinden mamul, şerbet dolu kocaman bir havuz bulunur. Yerli, yabancı, gelen giden herkes bu şerbetten içebilir. İçenlere tenbûl ve fevfel sunulur. Ayrıca sultanın bineği geçecek diye kubbeler arasına ipek örtüler serilir. Hükümdarın geçtiği caddenin kenarındaki duvarlar şehir kapısından köşk kapısına kadar ipekle bezenmiştir. Onun önü sıra sayıları binleri bulan köleler yürür. Grup grup halk ve ordu ise arkadan gelir.

Hükümdarın başşehre girişini birkaç defa görmek nasip oldu. Ra'âde denilen[115] küçük topların üç dört tanesi fillere yükletilerek halkın üstüne altın serpilmekteydi. Ahali, hükümdarın şehre girişinden köşke varışına kadar altın toplardı yollardan!

115 Ra'âde: bkz: 40/5. not.

Seçkinler Sofrasının Düzeni

Hükümdar köşkünde yemek iki şekilde tertip edilir. Birine "taâm-ı hâss" diğerine "taâm-ı âmm" denilir. Taâm-ı hâs (=özel sofra) hükümdarın sofrasıdır. Hükümdar genel olarak davetlilerle yemeğe oturur. Bu sofrada seçkin emirler; amca oğlu Emir-i Hâcib (=başmabeyinci), İmâdü'l-mülk Sertîz ve Emir-i Meclis (=meclisin hizmetinden sorumlu emir) yer alır. Hükümdar taltif etmek istediği nüfuzlu bey ve yabancıları da sofrasına çağırır. Davetlilerden birine iltifat etmek isteyince eline bir tabak alarak içine ekmek koyup o adama uzatır. İltifat edilen adam tabağı sol eline aldıktan sonra sağ elini yere koyarak saygı ile eğilir. Sultan bazen orada bulunmayan bir kimseye gönderebilir bu yemekten... O adam da, davette bulunanlar gibi saygı ile eğilerek gönderilen yemeği yanındakilerle paylaşır. Ben bu tür özel sofralarda çok bulundum; katılanlar ancak yirmi civarında olurdu.

Halk Sofrasının Düzeni

"Taâm-ı âmm" (=ahaliye verilen yemek) mutfaktan çıkarılıp ortaya getirilirken nakipler önde yürüyerek "Bismillah!" derler yüksek sesle. Onların başında elinde altın asa ile Nakîbü'n-nükabâ (=nakiplerin başkanı) onun yanında elinde gümüş asa ile yardımcısı yer alır. Onlar dördüncü kapıdan girip büyük salonda bulunanlara seslerini duyurunca hükümdardan başka herkes ayağa kalkar. Sofra yere bırakıldığı zaman nakipler bir sıra oluştururlar. Onların önünde duran reis, sultanı över, yüceltir de yüceltir. Sonra eğilerek selâm verir; nakipler ve salonda bulunan büyük-küçük herkes ona uyar. Hint ahalisinin âdetince bu esnada Nakîbü'n-nükabânın nutkunu işiten kişi sözün sonunu bekler: Yürüyorsa durur, duruyorsa çakılı kalır olduğu yerde! Hiç kimsenin yerinden kıpırdadığı görülmez.

Nakiplerin reisinden sonra yardımcısı da benzeri bir nutuk çekerek selâm verir. Bu sefer tümü orada bulunanlarla beraber ikinci kez selâma durur. Daha sonra herkes oturur.

Sultan aslında haberdardır ama yemeğin hazır olduğu Küttâbü'l-bâb (=kapı kâtipleri) tarafından yazı ile bildirilir sultana. Bildiri kâğıdı bu işle görevlendirilmiş bir bey çocuğunun eline verilir. Küçük beyzâde kâğıdı hükümdara götürür. Hükümdar kâğıdı okuyunca dilediği emiri çağırır; halkı düzene sokma ve sofraya oturtma görevini ona verir.

Bu sofrada sunulan yemekler, rikak, (=yufka; işkefe) kebap, içine tatlı konulmuş çok köşeli yuvarlak pastalar, pirinç pilâvı, tavuk ve "semûsek"tir.[116] Daha önce de bunlardan bahsetmiş, etraflıca anlatmıştık. Buralıların âdetince sofraya evvelâ kadılar, hatipler, fıkıh bilginleri, şerifler ve şeyhler gelir. Sonra hükümdarın yakınları, onları takiben de büyük emirler gelir. Onların ardından halk oturur sofraya. Herkes kendine ayrılmış mekâna oturduğundan itiş kakış ve düzensizlik göze çarpmaz. Millet tamamen sofraya kurulunca "şürbedâriye" tayfası (=sâkîlar) çıkar ortaya. Ellerinde çeşitli bitkilerin şerbetleriyle dolu altın, gümüş, bakır ve cam kadehler vardır.

116 Semûsek (=Senbûsek): Üç köşeli hamur bohça; içinde soğan da var kıyma da. Ayrıntı için bkz: 38/23. not.

Yemekten önce bunlar içilir. Şerbet faslından sonra hâcipler "Bismillah!" der. Sonra yemeğe başlanır, herkesin önüne sofradaki yemek türlerinin tümünden konulur.

Yemeğe oturan cümle ziyaretçinin kendine ait tabağı vardır. Kimse kimsenin kabından yemez! Yemek faslı bitince kalaydan yapılmış testilerle "fuka"[117] dağıtılır. Bu meşrubat halka verildiğinde hâcibler hep bir ağızdan "Bismillah!" derler. Daha sonra tenbûl ve fevfelle dolu tabaklar getirilir. Herkese bir tutam ufalanmış fevfel ile onbeş tenbûl yaprağı verilir. Tenbûl yaprakları, kırmızı ipek iplikle birbirine bağlanmıştır! Bu yapraklar uzatılınca hâcibler yine "Bismillah!" derler. Oradakilerin hepsi ayağa kalkar. Sofra görevlisi olan emir eğilerek selâm verir, diğerleri de onun selâmına karşılık verirler. Sonra dağılırlar. Günde iki kez sofraya otururlar; öğünlerin biri öğleden evvel, diğeri ikindiden sonradır.

117 Fukkâ': Bk; 38/24. not.

KIRKÜÇÜNCÜ BÖLÜM - TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH'IN CÖMERTLİĞİNE DAİR

Ancak gözlerimle gördüğüm, bizzat tanık olduğum, yanı başımda cereyan eden olayları anlatacağım burada. Sözlerimin doğru olduğunu Allah biliyor; o yeter, şahit olarak... Benim söyleyeceklerim her yana yayılmış, kesin bilgi hâline gelmiştir. Yemen, Horasan ve Fâris gibi Hindistan'a yakın bölgelere dağılmıştır. Buralarda yaşayanlar onun cömertliği ile ilgili anlatılanları dosdoğru hakikat bellerler. Özellikle yabancılara eli açık davrandığını iyi bilirler. Çünkü o, dışarıdan gelenleri Hint halkından üstün tutar, onlara bol bol ihsanda bulunur. Muazzam armağanlar, yüksek makamlar verir onlara. Bu adamın yabancı misafirlere gösterdiği yakınlık o dereceye varmıştır ki;

"Bir adama 'garip' (=yabancı) dense kalbi kırılır! Onlara muhterem diye seslenilmeli!" diyerek misafirlerin gurabâ (=yabancılar) diye çağrılmasını yasaklamıştır! İnşallah onun cömertliğine ve sonu gelmez armağanlarına dair birkaç olay anlatacağım.

Hükümdarın Şihâbeddîn Kâzerûnî'ye Yaptığı İhsan ve Tacirin Hikâyesi

Bu adam, Kâzerûnlu Meliküttüccar (=tacirlerin reisi) Pervîz'in dostuydu. Hükümdar, Meliküttüccara Kinbâya (=Kenbây, Künbâya) şehrini ikta olarak vermiş, vezirlik vaadinde de bulunmuştu. Pervîz, dostu Şihâbeddîn'e haber saldı. Şihâbeddîn, sultana hediye olarak hazırladığı eşya ile geldi Pervîz'in yanına. Bu hediyeler şöyle: Altın pullarla bezeli yünden bir serâçe (=çadır çiti), buna uygun bir kabul çadırı, yine süslü yünden mamul ve her türlü araç gereci içinde olan bir özel otağ, istirâhat (=helâ) çadırı ve bir sürü katır. Meliküttüccar, dostu Şihâbeddîn'in getirdiği hediyeleri de yanına alarak kendi bölgesinin gelirini hükümdara sunmak üzere başşehre doğru harekete hazırlandı. Bu arada Vezir Havâce Cihân, hükümdarın Pervîz'e vezirlik vaatettiğini duyunca kendi hesabına endişelendi; kıskançlık krizine tutuldu. Kinbâya ve Cüzerât (=Gücerat) yöreleri daha önce onun idaresinde olduğundan, ahali Vezir Havâce Cihân'a bağlıydı. Onların çoğu Hindu, bir kısmı da yüksek tepelere sığınmış asilerden oluşmaktadır. Pervîz payitahta gitmek üzere yola çıkınca Vezir Havâce Cihân asilere emir saldı; ona hücum etsinler diye! Şihâbeddîn'i de yanına alan Pervîz, onun hediyesi ve kendi hazineleri ile yolculuğa koyulduğundan normal olarak kuşluk vaktinde mola verdi. Askerin çoğu uykuya dalmış, bir kısmı da etrafa dağılmıştı. Hindu haydutlar kervana saldırarak Pervîz'i öldürüp hazinelerini yağma ettiler. Bu arada Şihâbeddîn'in hediyeleri de talana uğradı. Ama Şihâbeddîn canını kurtardı!

Olayı istihbarat memurlarından duyan hükümdar, Nehrvâla[118] (=Anhilwara) bölgesine ait gelirin otuzbin dinarının Şihâbeddîn'e verilmesini, onun bu servetle memleketine dönmesini emretti. Para Şihâbeddîn'e uzatılınca o almak istemedi ve şöyle dedi:

118 Nehrvâla (=Anhilvara): Gucerât eyaletinin eski başşehridir. Alâeddîn Halacî tarafından 696/1297 yılında fethedildi. Bugün Baroda eyaletinde Pattan diye bilinen yerdir. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 673.

"Benim amacım hükümdarı görmek, onun huzurunda el pençe divan durup yer öpmektir! Başka şey değildir!" Şihâbeddîn'in sözleri başşehre bildirilince hükümdar mest oldu, yanına getirilmesini buyurdu. İşte biz Şihâbeddîn'le aynı gün huzura girdik. Sultan bize hil'at verdi, güzelce ağırlanmamızı emretti, Şihâbeddîn'e de sayısız armağan yağdırdı.

Bu olaydan birkaç gün sonra ilerde açıklayacağımız gibi bana altıbin tenge verilmesini emretmiştir. O gün Şihâbeddîn'in nerede olduğunu sorunca Bahâeddîn İbnü'l-Felekî cevap verdi:

"Hûnd-ı Âlem! Nemîdânem!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Cihan hükümdarı! Bilmiyorum!" Sonra ekledi:

"Şunîdem, zahmet dâr û!" Yani;

"Duydum ki hastaymış o!" demektir. Sultan konuştu:

"Berûv hemîn zemân der hızâne! Yek lek tenge zer bekirî ve pîş û berî tâ dil-i û hûş şeved!" Bu cümle şu anlama gelir:

"Git derhal hazineye! Yüzbin tenge al, ona götür; gönlü hoş olsun!" Bahâeddîn emri yerine getirdi. Hükümdar, Şihâbeddîn'in bu parayla Hint mallarından dilediğini rahatça almasını söyledi ve Şihâbeddîn alış-veriş ihtiyacını gidermedikçe hiçkimsenin hiçbir şey satın almamasını emretti! Sadece ona özgü, baştan aşağı donanmış üç gemi hazırlattı. Yol azığı, âlet-edevat ve gemicilerin ücretine kadar her şey vardı bu donanımda! Şihâbeddîn, Hürmüz adasına çıkıp orada muhteşem bir köşk yaptırdı.

Bu binayı sonradan gördüm. Şihâbeddîn'e de Şiraz şehrinde rastladım. Bütün servetini yitirmişti, Şiraz sultanı Ebû İshâk'tan yardım bekliyor, onun acıyacağını sanıyordu! İşte böyledir Hint ülkesinin serveti! Bu diyardan aldığı para ile uzağa gidebilen pek azdır. Oradan zengin çıkmayı başarsa bile başka bir ülkeye vardığında Hak Teâlâ ona mutlaka bir afet gönderir ve zenginliğini yok eder onun! Şihâbeddîn'in bütün malı, Hürmüz hükümdarının kendi yeğenleriyle (=kardeşinin iki oğluyla) yaptığı kavga esnasında yitip gitti!

Hükümdarın Şeyhler Şeyhi Rükneddîn'e Yaptığı İhsan

Hint hükümdarı, Halife Ebu'l-Abbâs'a armağan göndermiş, hilâfet makamına bağlılığı sebebi ile Hint ve Sint ülkelerinde tek hâkim olduğuna ilişkin bir tasdik yazısı iletmesini rica etmişti ondan... Bu rica üzerine Halife Ebu'l-Abbâs, ilgili yazıyı Mısır'da şeyhler şeyhi makamında bulunan Rükneddîn vasıtasıyla gönderdi. Rükneddîn, Hint hükümdarının karşısına çıkınca müthiş saygı gördü, hediyeye boğuldu. Rükneddîn ne zaman huzura gelse hükümdar ona saygı gösterip ayağa kalkmış, uğurlarken de peşinden servet akıtmıştır. Onun aldığı hediyeler arasında som altından yapılmış çadır levhaları ve mıhları vardı. Hükümdar, Rükneddîn'e şöyle demişti:

"Karaya çıktığın zaman bu altın mıhlarla nalla atlarını!" Rükneddîn Yemen istikametine giden gemiye binmek üzere Kinbâya'ya doğru yollandı. Fakat bu sırada Kadı Celâleddîn isyanı[119] başladı. İbnü'l-Kavlemî'nin ve Rükneddîn'in malları yağma edildi! İbnü'l-Kavlemî, Rükneddîn'le beraber sultanın yanına kaçtı. Hükümdar onu görünce şaka yollu:

119 Celâleddîn'in isyanıyla ilgili olarak bkz: 42/1. not.

"Âmedî ki zer berîbâdi keri sanem harî, zer neberî ve ser nihi!" Bunun anlamı şudur:

"Altın yüklenip güzel yüzlü dilberlerle eğleşmek için geldin ama altın yüklenemediğin gibi kelleni de bırakacaksın burada!" Bu sözleri, takılma bâbında söylemişti. Daha sonra şunları ekledi hükümdar:

"Aklını dağıtma, içini hoş tut! Ben şimdi asilere karşı hücuma geçiyorum, onların çaldığının kat kat fazlasını vereceğim sana!"

Ben Hint ülkesinden ayrıldıktan sonra duydum ki sözünü tutan hükümdar, Rükneddîn'e kaybettiği servetin tamamını vermiş! O bu para ile Mısır'a dönmüş.

Tirmizli Vâiz Nâsıreddîn'e Verdiği Armağan

Fıkıh bilgini olan bu vâiz sultanın yanına geldi ve bir sene onun ihsanıyla yaşadıktan sonra yurduna dönmek istedi. Sultan da izin verdi ama onun sohbet ve öğüdünden nasiplenmemişti henüz. Ma'ber yöresine yapmayı düşündüğü seferden önce içinde bir heves uyandı; onun vaazını dinlemek konusunda. Böylece mukasırî[120] denilen ak sandal ağacından bir minber hazırlanmasını, minberin çivi ve kaplamalarının altından yapılmasını, üst tarafına da büyük bir yakut yerleştirilmesini emretti. Nâsıreddîn'e de mücevher işlemeli, siyah bir Abbâsî hil'atı ve aynı tarzda bir sarık hediye etti.

120 Mukâsırî türü sandal ağacı: Şimdi Celebes diye bilinen Makasar adasına nispet edilerek Mukasırî denmiştir. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 675.

Nâsıreddîn için "serâce"nin iç kısmında minber kuruldu. Serâce, çadır perdesine (=çadırın çevresini saran perdemsi çit) denilir. Hükümdar, sağına ve soluna seçkin devlet adamlarını dikerek tahtına kuruldu. Kadılar, fıkıh bilginleri ve emirler yerlerini aldılar. Vâiz Nâsıreddîn gayet etkileyici bir hutbeden sonra vaazını verdi. Aslında pek marifetli olmamasına rağmen şansı yaver gitti! Minberden indiğinde hükümdar ayağa kalkıp onu kucakladı ve file bindirdi. Orada bulunanlara emretti; vâizin önünde yayan yürüsünler diye! İçlerinde benim de bulunduğum cemaat, hükümdar serâcesinin hemen karşısında kurulu olan vâiz serâcesine doğru yürüdü. Her şeyi renkli ipektendi bu evceğizin... Sayvanı (=dış kısmı) da ipekten, özel çadırı da ipekten! O oturunca biz de oturduk. Serâcenin bir tarafında hükümdarın hediye ettiği altın kapkacak bulunuyordu. İçine bir adam oturacak kadar geniş bir mangal, iki tencere, sayısını hatırlayamadığım kâseler, pek çok sürahi, bir temîsende (=kırba), dört ayaklı sofra ve bir rahle... Hediyelerin tamamı som altından! Bu sırada İmâdeddîn Semnanî serâcenin kazıklarından ikisini kaldırıp baktı; biri bakırdan diğeri kalaydandı! Bunlar uzaktan bakana gümüş izlenimi veriyorsa da aslında bizim belirttiğimiz gibi bakır ve kalaydan ibarettiler! Huzura geldiğinde hükümdar ona yüzbin dinar dirhem, ikiyüz de köle vermişti. Nâsıreddîn kölelerin bir kısmını azat etmiş, bir kısmını da yanına almıştır.

Hükümdarın Erdevîlî (=Erdebilli) Abdülazîz'e İhsanı

Abdülazîz, fıkıhta ve hadîste uzman biriydi. Dımaşk'ta Takıyyüddîn İbn Teymiyye,[121] Burhâneddîn İbnü'l-Barkah, Cemaleddîn Mizzî, Şemseddîn Zehebî ve diğerlerinden ders görmüş, bu birikimle sultanın yanına gelmişti. Sultan ona armağan yağdırdı, saygıda kusur etmedi.

121 İbn Teymiyye için bkz: 14/ 29. not.

Bir gün huzurda Hz. Abbâs ve oğlunun erdemine dair hadîsler okudu, –Hak Teâlâ her ikisinden de hoşnut olsun– onların soyundan gelen halifelerin iyilik ve üstünlüklerine ilişkin bir şeyler anlattı. Bu menkıbelerden epey etkilenen hükümdar, Erdebilli'nin ayaklarına sarılıp öptü ve üzerinde ikibin tenge altın bulunan bir tepsi getirtti! Koca serveti kendi eliyle onun başına saçarak:

"Şu sini, altınlarla senindir!" dedi. Bu olayı daha önce de anlatmıştık.

Şemseddîn Endukânî'ye Verdiği Armağanlar

Fıkıh bilgini Endukânlı Şemseddîn, filozof ve şair mizaçlı biriydi. Hükümdarı öven yirmiyedi beyitlik bir kaside okudu. Hükümdar bu adama her beyit için bin dinar dirhem verdi! Daha önceki hükümdarların tek beyte bin dirhem verdikleri söylenir ki, hükümdarın verdiğinin onda biri eder bu!

Adudiddîn Şavankârî'ye Yaptığı İhsan

Adudiddîn, şöhreti ülkenin her yanını sarmış hatırı sayılır bir fıkıh bilginiydi. Onun yaptıklarını duyan sultan, bir de güzel ahlâkından haberdar olup etkilenince adamın memleketi Şavankâra'ya[122] onbin dinar dirhem gönderdi. Fakat o, hükümdarı hiç görmediği gibi saraya da gelmemiştir!

122 Şavankâra (=Şabankara): İran'ın Fâris bölgesinin güneydoğusunda küçük bir şehirdir. Hicrî 6./ milâdî 12. asırda buraya yerleşmiş bir Kürt kabilesinden dolayı bu ismi almıştır. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 677.

Kadı Mecdüddîn'e Verdiği Hediyeler

Sultan, herkesçe bilinen kerametlerin sahibi erdemli bilgin, Şiraz Kadısı Mecdüddîn'in menkıbelerini duyunca, –bu kadıdan birinci bölümde bahsetmiştik, onunla ilgili haberler ilerde yine gelecek– Dımaşklı Şeyhzâde aracılığıyla Şiraz'a onbin dinar dirhem gönderdi.

Burhâneddîn Sagarcî'ye Verdiği Armağan

Burhâneddîn, sahip olduğu her şeyi dağıtan, başkalarını kendine tercih eden yüksek ahlâklı vâizlerdendi. Çoğu zaman borç alır halka dağıtırdı! Hükümdar onun menkıbelerini duyunca, kırkbin dinar göndererek başşehre gelmesini rica etti. Burhâneddîn dinarları kabul etti, borçlarını ödedi ama Hıtâ ülkesine yöneldi; hükümdarın huzuruna çıkmayı doğru bulmayarak şöyle dedi:

"Karşısında bilginlerin dikildiği bir hükümdara gitmem!"

Hacı Kâvun'a Yaptığı İhsan ve Onun Hikâyesi

Hacı Kâvun, Irak hükümdarı Ebû Saîd'in amca oğlu idi. Kardeşi Musa, Irak şehirlerinin birinde bey idi. O da Hint sultanına geldiğinde saygı gördü, hediyeler aldı.

Bu adamı gördüm: Vezir Havâce Cihân ona hediyeler getiriyordu. Biri yakut, diğeri zümrüt, öteki inci ile dolu üç sini vardı ortada. Hükümdar Hacı Kâvun'a getirilenlerden bol bol verdi. Bunun dışında gayet yüklü bir servet ihsan etti.

Hacı Kâvun Irak'a gitmek üzere yola düştü. O sıralarda kardeşi vefat etmiş, yerine Süleyman Hân geçmişti. Hacı Kâvun kardeşinin mirasını istedi ve beylik davasına kalkıştı. Askerler ona bağlılığını bildirip biat edince Fâris bölgesine giderek demin bahsettiğimiz İmam Adudiddîn'in oturduğu Şavankâra şehrine geldi. Şehir dışında konaklayınca oranın şeyhleri kendisini karşılamakta biraz geciktiler. Geç gelen şeyhlere çıkıştı:

"Bize biat edip bağlılığınızı bildirme konusunda tez davranmanız gerekmiyor muydu? Neydi engel?" Huzura gelen şeyhler özür dilediler, mazeret gösterdiler ama Hacı Kâvun onların sözlerine kulak asmayarak yanındaki askerlere:

"Kılıç tıhar!" dedi.[123] Bu cümlenin Arapça karşılığı: "Cerridussuyûf!"tur (=Kılıçları çıkarın!). Kılıçları çektiler, boyunları vurdular. Şeyhlerden oluşan zavallı kurbanlar hayli kalabalıktılar.

123 "Kılıç tıhâr": Burada "çıkar" kelimesinin başı "T" harfiyle karşılanmış ve bu husus, herhangi bir nüsha hatasından kaynaklanmamış ise mezkûr komutan, Anadolu'nun Bayburt şehrinden doğuya; ta Azerbaycan'a, oradan da İran ve bir kısım Irak Türklerine dek yayılan bir telâffuz biçimiyle konuşuyor demektir. Zira bu bölgelerdeki bazı ağızlarda Ç harfi T'yi, T de Ç'yi andıracak şekilde, hattâ biraz Balkan TS'ne benzer bir tarzda telâffuz edilmektedir. Üstelik kelime ortasındaki kalın K'nın boğazsı H'ya dönüşmesi bu iddiamızı büsbütün desteklemektedir.

Bu şehir civarında oturan beyler Hacı Kâvun'un davranışını haber alınca kızdılar. Fıkıh bilen büyük beylerden Semnanlı Şemseddîn'e mektup göndererek Şavankâralıların uğradığı felâketi bildirdiler. Ayrıca Hacı Kâvun'la dövüşmek için yardım istediler. Şemseddîn ordusu ile harekete

geçti. Bu arada galeyana gelen bölge halkı, katledilen şeyhlerinin öcünü almak için toplandılar; geceleyin Kâvun'un askerlerine baskın düzenleyerek onu ve yandaşlarını darmadağın ettiler!

Kâvun hükümet konağındaydı, halk her yanı sarmıştı. Adam helâya gizlenmişti ama ahali onu buldu, hemen kellesini koparıp Süleyman Hân'a gönderdi. Yükselen hıncın dinmesi için adamın bütün organlarını parçalayıp o yöreye dağıttılar!

Halifesoylunun Hükümdara Gelişi ve Hikâyesi

Abbâsî halifesi Müstansırbillah oğlu Abdülazîz'in soyundan olan Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Abdülkahir b. Yusuf b. Abdülazîz, Mâverâünnehir bölgesinin hükümdarı Alâeddîn Tarmaşîrîn'in yanına gelmişti. Tarmaşîrîn, Emir Gıyâseddîn'e saygı gösterdi, iltifatta bulundu. Ayrıca Kutam b. Abbâs'ın mezarının bulunduğu zaviyeyi ona hediye etti. Allah Teâlâ, Kutam'dan ve Abbâs'tan razı olsun.

Gıyâseddîn Muhammed, bu zaviyede uzun yıllar oturduktan sonra Hint hükümdarının Abbâsî sülâlesine olan sevgisini işitince Hindistan'a gitmeye niyetlendi. Eski dostu Muhammed b. Ebi'ş-Şerefî Harbevî ile Hemedânlı sufî Muhammed'i Hint hükümdarına elçi yolladı. Bu adamlar sultanın huzuruna çıktılar. Daha önce kendisinden bahsettiğimiz Tirmizli Nâsıreddîn, Bağdat'ta Gıyâseddîn Muhammed ile tanışmış, onun soyunun Abbâsîlere dayandığına dair Bağdat halkının onayına tanık olmuştu. Nâsıreddîn, halife soylu Gıyâseddîn için huzura çıkıp tanıklık edince Gıyâseddîn'in elçilerine beşbin dinar veren hükümdar otuzbin dinar da Gıyâseddîn'e gönderdi; payitaht Dihlî'ye gelmek isterse yol harçlığı yerine geçsin diye! Hükümdar kendi eliyle bir nâme yazıp onun teşrifini rica edince mektubu alan Gıyâseddîn derhal yolculuğa çıkarak Sint'e ulaştı. Bu bölgeye gelişi istihbarat görevlileri tarafından Dihlî'ye bildirilince hükümdar âdet olduğu üzere karşılama memurları gönderdi. Gıyâseddîn, Sersetî şehrine erişince Başkadı Gazneli Sadr-ı Cihân Kemâleddîn'in önderliğinde bir heyet yollandı yanına. Gazneli Kemâleddîn'in beraberindeki cemaat, fıkıh bilginlerinden oluşuyordu. Onların ardından da emirleri yolladı hükümdar...

Gıyâseddîn, başşehir dışında Mes'ûdabad'da mola verince sultan geliverdi onun yanına. Birbirleri ile karşılaştıklarında önce Gıyâseddîn sonra da sultan atlarından indiler. Yine önce Gıyâseddîn sonra sultan birbirlerine reverans yaptılar, selâm verdiler.

Gıyâseddîn'in getirdiği hediyeler arasında bazı giysiler vardı. Sultan bunlardan birini beğenip omzuna koydu. Halk onun huzuruna çıktığında nasıl eğiliyorsa öylece eğildi Gıyâseddîn'in önünde! Sonra atlar getirilince hükümdar bunlardan birini kendi eliyle çekip Gıyâseddîn'e sundu:

"Allah aşkına bin!" dedi. Gıyâseddîn kendi hayvanının sırtına bininceye kadar hükümdar üzengiden tuttu, sonra o da bineğine atladı. Ağaçlar onları gölgelemekte, ikisi yan yana ilerlemekteydiler. Hükümdar tenbûl meyvesini kendi eli ile devşirip sundu Gıyâseddîn'e. Bu, sultanın yaptığı en yüksek saygı işaretidir. Çünkü hükümdar herkesle böyle ilgilenmez. Şöyle dedi ona:

"Eğer Halife Ebu'l-Abbâs'a biat edip bağlılığımı bildirmiş olmasaydım elbet sana biat ederdim!" Gıyâseddîn:

"Zaten ben de ona biat etmiştim!" cevabını verdi. Bu diyalogdan sonra Gıyâseddîn şunları ekledi:

“Allah elçisi –Hak Teâlâ’nın rahmeti, esenliği ve bereketi onu kuşatsın!– şöyle buyurmaktadır: ‘Ölü bir toprağı dirilten, oranın sahibidir.’ Sen de bizi dirilttin ey hükümdar!”

Hükümdar daha hoş ve zarif bir karşılık verdi onun sözüne.

İçinde sultanın konaklayacağı serâceye ulaştıklarında Gıyâseddîn’i oraya yerleştiren sultan, kendisine başka bir serâce kurdurdu. İkisi de geceyi payitahtın dışında geçirdiler.

Ertesi gün Dihlî’ye girdiklerinde hükümdar onu Sîrî veya Darü’l-hilâfe diye bilinen semtte, Alâeddîn Halcî ve oğlu Kutbeddîn tarafından yaptırılan köşkte ağırladı. Bütün emirlerin kendisiyle beraber Gıyâseddîn’in yanına gelmesini emrettiği gibi köşkte misafirin kullanması için altın, gümüş kapkacak hazırlattı. Misafirin banyo yapacağı küvet bile altındandı! Âdet olduğu üzere, “baş suyu” için dörtyüzbin dinar göndermişti. Delikanlılar, hizmetkârlar ve cariyelerden oluşan hizmet grubunu yollayan hükümdar, onun günlük masrafı için yüz dinar ayırdı! Ayrıca özel sofradaki (kendisi için hazırlanan) yemeklerin bir kısmını ona yolluyordu. Sîrî şehrinin tümünü, –evleri ve civarda hazineye ait bostanları ile beraber– ikta yoluyla ona hediye etmiş; yüz kasabayı onun emrine vermiş, idarî bakımdan Dihlî’ye bağlı olan doğu bölgesinin valiliğine onu atamıştı.

Bunların dışında, yeygisi hazine ambarından alınmak üzere eyeri altınla süslenmiş otuz katır verdi ona! Ayrıca saraya teşrif ettiğinde sadece sultanın at üstünde girebileceği özel bölmeye girecek ve orada inecekti bineğinden. Büyük küçük herkes hükümdara karşı nasıl eğiliyor ve selâma geçiyorsa Gıyâseddîn’e de aynı hürmet gösterilecekti.

Gıyâseddîn huzura çıkınca hükümdar sedirinden iner, yüksek tahtta oturuyorsa ayağa kalkardı. İkisi birbirlerine saygıyla eğildikten sonra beraberce aynı yaygı üstüne kurulurlardı. Öteki huzurdan çıkmak için ayağa kalkınca sultan da ayağa kalkar yine birbirlerine eğilip selâm verirlerdi. Büyük salon (=kabul dairesi) dışına çıkınca Gıyâseddîn’in altına bir minder konulur ve o canı istediği kadar otururdu bunun üstünde! Böylece saraydan çıkardı. Günde iki defa saraya gelirdi.

Hükümdarın Gıyâseddîn’e Duyduğu Saygıyla İlgili Bir Hatıra

Hükümdar Dihlî’deyken başvezir Bencâle bölgesinden geldi. Sultan büyük emirlere veziri karşılamalarını emretti. Arkasından kendi çıktı. Ona çok iltifat etti. Şehirde hükümdarın sefer dönüşünde yapılageldiği gibi kubbeler kuruldu... Halife soylu Gıyâseddîn ile fıkıh bilginleri, kadılar ve ileri gelenler başvezirle görüşmek için öne çıktılar. Hükümdar kendi köşküne döndüğünde vezirine:

“Mahdûmzâde’nin kaldığı yere git!” dedi. Gıyâseddîn’i böyle çağırıyordu. Mahdûmzâde, “hizmet edilesi adamın evlâdı” demektir. Vezir, halifesoylu Gıyâseddîn’i ziyaret ederek ikibin “tenge” altın ile pek çok giysi hediye etti. Emir Kabûla ve diğer büyük emirlerle beraber ben de oradaydım.

Benzeri Bir Hikâye

Halifesoylu Gıyâseddîn’i eskiden beri sevmeyen Gazne meliki (=beyi) Behrâm, Dihlî’ye gelmişti. Hükümdar, halifesoyluya verdiği Sîrî şehrindeki evlerin birinde Behrâm’ın misafir edilmesini sonra da ona özel bir konuk evi yapılmasını emretti. Halifesoylu Gıyâseddîn bunu duyunca öfkelendi. Saraya giderek her zamanki yerine kurulup veziri çağırdı. Ona şöyle dedi:

“Benden selâm söyle Hûnd-ı Âleme! Hediyelerin tümünün evimde durduğunu, zerrece eksiltmediğim gibi iyice artırdığımı bildir. Bundan böyle sizinle kalacak değilim!” Kalkıp gitti. Gıyâseddîn’in dostlarından birine bu öfkenin sebebini soran vezir şu cevabı aldı:

“Bu öfkenin sebebi, Hûnd-ı Âlemin, Gazne beyine Sîrî’de bir konuk evi yapılması için emir çıkarmasıdır!”

Bunun üzerine vezir, hükümdarın huzuruna çıkarak durumu anlattı. Hükümdar hemen onbeş adamı ile beraber at sırtında Gıyâseddîn’in kapısına geldi. İçeri girmek için izin istedi!. İzin verilince köşk dışında, sıradan insanların atını bağladığı yerde indi bineğinden ve Gıyâseddîn ile görüşerek özür diledi; öteki de özrü kabul etti. Ayrıca şöyle dedi sultan:

“Allah’a andolsun! Boynuma ayağını koymadıkça senin benden hoşnut olduğuna inanamam!” Ama halifesoylu:

“Öldürüleceğimi bilsem bile bunu yapamam!” cevabını verdi. Hükümdar direterek:

“Başım hakkı için, elbette bunu yapacaksın!” diyerek başını yere koyunca Büyük Bey Kabûla, Gıyâseddîn’in ayağını kaldırıp sultanın boynuna koydu. Bu davranıştan sonra sultan doğrulup şöyle dedi:

“İşte şimdi benden hoşnut olduğuna inandım! Artık gönlüm rahattır!”

Bu çok gariptir. Başka hiçbir hükümdardan buna benzer bir şey işitilmemiştir!

Bir bayram günü Gıyâseddîn’in yanındaydım. Büyük Bey Kabûla hükümdar tarafından gönderilen gayet havalı, çok pahalı üç elbise getirdi. Giyâseddîn’in iki yakasının birbirine ilişmesini sağlayan ipek iliklerin yerine fındık büyüklüğünde inci taneleri konulmuştu. O, köşkten inene kadar Büyük Bey kapıda bekledi ve bahsettiğimiz giysileri giydirdi. Sultanın halifesoylu Gıyâseddîn’e verdiği hediyeler saymakla bitmez! Akıl almaz bunu! Buna rağmen halifesoylu, Allah’ın en cimri kullarındandır. Onun elinin sıkı olduğuna dair öyle enteresan rivayetler var ki duyan şaşkına döner! Kısaca sultan cömertlikte ne ise bu adam da cimrilikte o! Bu konuyla ilgili bazı hikâyeleri nakledelim size.

Halifesoylunun Cimriliğine Dair Hikâyeler

Onunla aram iyiydi. Evine çok gider gelirdim, Hindistandan ayrıldığımda Ahmed adlı oğlumu onun yanında bıraktım. Hak Teâlâ ikisinin başına neler getirdi bilmiyorum.[124]

124 “İkisinin başına”: Bu ifade, 2291 numaralı Paris nüshasında geçmektedir. Bazı nüshalarda, meselâ Tâzî’nin esas aldığı nüshada “onun başına” manasına tekil zamiri vardır. Tâzî’nin de belirttiği gibi insan merak ediyor; acaba İbn Battûta’nın geride bıraktığı oğlu Ahmed de babası gibi seyahat ruhunu taşıyor muydu? bkz: Tâzî, Age,C. 3, s. 175.

Bir gün ona sordum:

“Niçin yemeğe arkadaşlarını toplamıyorsun da kendi başına oturuyorsun?”

“Onları seyretmeye tahammül edemiyorum, çokluklarından ötürü! Benim yemeğimi yiyorlar gözlerimin önünde!” diye cevap vermesin mi!

O tek başına yemek yerdi. Dostu Muhammed b. Ebi'ş-Şerefî onun sevdiklerine biraz yemek gönderir, geri kalanı kendi alırdı!

Ona sürekli gidip geldiğim için oturduğu köşkün hayat kısmının hep karanlık kaldığını, burayı aydınlatmak için bir kandil bile yakmadığını görürdüm. O, köşkünün bahçesinden küçük odun parçaları ve çalı çırpı topluyor, mahzenlere dolduruyordu; defalarca tanık oldum! Bu konuda onunla konuştuğumda şöyle cevap veriyordu.

"Elbet buna da ihtiyaç olur!"

O kendi dostlarını, kölelerini ve hizmetine verilenleri daima bahçe ve ev işlerinde çalıştırıp şöyle derdi:

"Hizmet etmedikleri zaman sofradan yemelerine razı olamıyorum!"

Bir defasında borçlanmıştım. Ha bire kapım çalınıyordu. Gıyâseddîn yanıma gelip;

"Vallahi senden borç yükünü kaldırmaya niyetlendim ama nefsim buna izin vermedi!" demesin mi!

Başka Bir Hikâye

Bir gün bana şu olayı anlattı:

Dört kişiden oluşan grubumuzla Bağdat'tan çıktık. Aramızda Muhammed b. Ebi'ş-Şerefî de vardı. Muhammed onun dostudur. Yayan gidiyorduk ve yanımızda azık yoktu. Bir kasaba yakınındaki pınar başında konakladık. İçimizden biri su dibinde dirhem bulunca evvelâ:

"Bir dirhemle ne yapabiliriz ki?" dedik. Sonra ekmek almaya karar vererek birimizi bu iş için gönderdik. Fakat kasaba fırıncısı ekmeği tek başına satmadığını, bir kıratlık ekmeğin yanında bir kırat da saman sattığını söyleyince arkadaşımız adamdan hem ekmek hem de saman almış! Hayvanımız olmadığı için samanı bir kenara attık. Ekmeği aramızda lokma lokma bölüştük! Bugünse senin bildiğin hâle geldim."

Gıyâseddîn'e cevap verdim:

"Hak Teâlâ'nın bunca iyiliğine karşılık senin şükretmen, yoksullara bol bol sadaka vermen gerekir!" Karşılık verdi:

"Böyle cömert davranmak, benim için mümkün değil!"

Onun ne birine bir şey verdiğini ne de hayırlı bir iş yaptığını gördüm! Hastalık hâline gelmiş cimrilikten Allah'a sığınırım!

Başka Bir Hikâye

Hint ülkesinden döndükten sonra Bağdat'ta Gıyâseddîn'in dedesi müminlerin emiri Halife Müstansır'ın eseri olan medresenin kapısında oturuyordum. Yoksul bir gencin, medreseden çıkan bir adamın peşinde koştuğunu gördüm. Oradaki öğrencilerden biri:

"Bu genç, Halife Müstansır'ın Hint ülkesinde bulunan torunu Emir Muhammed Gıyâseddîn'in oğludur!" deyince delikanlıyı yanıma çağırdım. Ona:

“Ben Hindistan’dan geliyorum! Baban hakkında sana bilgi verebilirim!” dedim. Delikanlı:

“Bugünlerde onun haberi geldi bana!” diyerek yine adamın arkasından seğirtti. O adamın kim olduğunu sorduğumda bana şöyle denildi:

“O, vakıflara bakan görevlidir. Şu genç ise bir mescitte imam. Adamın gence her gün bir dirhem ödemesi gerekiyor. Bu yüzden peşinde koşuyor, ücretini istiyor ondan!”

Hayretim iyice arttı! Allah’a andolsun eğer babası, Hint sultanı tarafından armağan edilen elbisedeki incilerden sadece tekini gönderseydi bu tek parça bîçare genci zengin ederdi. Böyle durumlara düşmekten Allah’a sığınırım![125]

125 Cimri hikâyelerinde kuşkusuz Câhız’ı kimse aşamaz. Onun cimrilerle ilgili özel kitabı vardır; ancak bu kitap aynı zamanda siyasî bir yergidir.

Hükümdarın, Suriye Araplarının Emiri Olan Hibetullah b. Mühennâ Oğlu Seyfeddîn Gadâ’ya Verdiği Armağanlara Dair

Bu emir, Hint sultanının huzuruna geldi ve iyilik buldu! Hükümdar onu Dihlî şehrinde Sultan Celâleddîn’in konağına yerleştirdi. Bu konak, “Köşk-i Lâl” diye bilinir; yani “Kızıl Konak”. Muhteşem bir yer! Ağırlama salonu çok büyük, giriş koridoru da devasa boyutlardadır. Bina kapısının üst tarafında, büyük kabul salonuna bakan bir kubbe bulunur. Kubbe bir yandan da binanın girişinde bulunan ikinci salona bakmaktadır. Bir zamanlar Sultan Celâleddîn işte bu kubbede oturur, önündeki büyük alanda oynanan top (=çevgen) oyununu seyrederdi.

Emir buraya geldiğinde ben de içeri girmiştim. Bütün köşeler, koltuk, halı, minder gibi ev eşyasıyla doluydu. Fakat eşyalar dökülüyordu, kullanıma elverişli değildi. Çünkü Hint’te âdet, hükümdar vefat ettiği zaman köşkünü eşyası ile olduğu gibi bırakmak ve hiç dokunmamaktır! Ölenin yerine geçen, başka bir köşk yaptırır.

Konağa girince her tarafı dolaştım, üste çıktım... Bu yapıdan alacağım dersler vardı, gözlerim yaşardı. Yanımda tatlı dilli, edebiyat âşığı Fakih Cemaleddîn bulunuyordu. Bicâye’de doğan, Gırnata asıllı olup Mağrip’ten gelen Cemaleddîn, Hint diyarını yurt edinmişti kendine. Babasıyla bu topraklara göçmüş, çoluğa çocuğa burada karışmıştı. Yan yana köşkü seyrettiğimizde şu beyitleri okudu bana:

“Sultanlarını sorarsan, sor kuru balçığa,

Büyük başlar döner bir gün kurukafa toprağa!”[126]

126 “Sultanlarını sorarsan...” Bu beyti, Arapça aslında mevcut olan aliterasyon sanatını yansıtacak bir şekilde çevirmek için çok gayret sarfettik. Aslı şöyledir: “Salâtînehum, selı’t-tîne anhum, Fe’r-ruûsu’l-ızamu sârat ızâmâ”.

Birazdan anlatacağımız gibi bu köşkte emirin düğün yemeğine katıldım. Hükümdar Arapları çok sever, onları el üstünde tutar, erdemlerinden bahsederdi. Emir Seyfeddîn huzura vardığında ona ihsanda bulundu, bol bol verdi. Bir defasında Mânikbûr yöresinin büyük beyi Bâyezîdî’den gelen hediyeler arasındaki onbir küheylânın hepsini emire hediye etti. Bir keresinde de eyeri ve gemi

altın kaplama on küheylân hediye etti ona! Hükümdar, kızkardeşi Fîrûz Hûnde'yi onunla evlendirmiştir.

Emir Seyfeddîn'in, Sultanın Kızkardeşi ile Evlenmesi

Hükümdar, kızkardeşinin Emir Gadâ ile evlenmesini isteyince şavnuvîs[127] (=evlendirme kâtibi) diye çağırılan Fethullah Bey'i düğün yemeğiyle ilgili harcamalara bakmaya memur kıldı. Bana da Emir Gadâ'nın yanından ayrılmamamı, onunla arkadaşlık etmemi emretti. Fethullah daha önce bahsettiğimiz Kızıl Köşk'ün iki büyük salonuna sayvanlar kurdurup içlerine koca koca kubbeler kondurarak her tarafı nadide halılarla döşetti. Hükümdar, şarkıcılar prensi Şemseddîn Tebrîzî'yi getirtti. Bu adamla beraber kadın-erkek şarkıcılardan ve maharetli dansözlerden oluşan büyük bir grup geldi. Hepsi de sultanın köleleriydiler. Aşçılar, fırıncılar, kebapçılar, tatlıcılar, şurbedârlar (=meyve suyu ve içki sunanlar) ve tenbûldârlar (=tenbûl tutanlar) getirildi. Sığırlar ve kuşlar kesildi. Onbeş gün boyunca ahaliye düğün yemeği verildi. İleri gelen emirler ve yabancı misafirler gece gündüz ziyafetlerde hazır bulundular. Zifaf gecesine iki gün kala saraydan gelen kadınlar köşkü güzelce süsleyip döşedikten sonra Emir Seyfeddîn'i getirdiler. Bu adam Arap asıllı bir yabancı olup burada hiçbir yakını bulunmadığı için hatunlar onun çevresini sardılar. Onu, kendisine ayrılmış mindere oturttular.

127 Şavnuvîs: Farsça nikâh akdini yazan demektir.

Hint sultanı emirin, kendini ailesi arasındaymış gibi hissetmesi için kardeşi Mübarek Hân'ın annesinin, Emir Gadâ'nın annesi yerine oturmasını; saray kadınlarından birinin kızkardeş, diğerinin hala, ötekinin de teyze makamında Gadâ'nın çevresini sarmalarını emretti. Bu hatunlar onu mindere oturttuktan sonra ellerine ve ayaklarına kına yaktılar. Diğer kadınlar onun başında çaldılar oynadılar, sonra da zifaf köşküne döndüler. Emir Gadâ yakın arkadaşları ile orada kaldı.

Hükümdar, biri damat tarafını diğeri gelin tarafını temsil etmek üzere emirlerden oluşan iki kurul seçti. Oralıların geleneğine göre gelin tarafını temsil eden heyet, kızın erkeğe dolanacağı konağın kapısı önünde bekler. Damat da kendi kadrosuyla gelir kapıya. Ancak içeri girmek için kızın grubunu yenmek zorundadırlar. Yenemezlerse binlerce dinar verirler karşı tarafa; böylece geçebilirler!

Gün batımından sonra Emir Gadâ'ya atlastan mamul, mücevher işlemeli paha biçilmez bir damatlık getirildi. Üzerindeki incilerin çokluğundan elbisenin rengi belli olmuyordu! Yine böyle gösterişli bir külâh verildi damada. Ben böyle başlık ve giysi görmedim! Hükümdarın kendi kayınlarına; Melikü'l-mülûk Semnanlı İmâdeddîn'in oğluna, Melikülulemânın oğluna, Şeyhülislâmın oğluna ve Cihân Buhârî'nin oğluna verdiği elbiseleri gördüm, böylesi hiçbirinde yoktu!

Emir Seyfeddîn, arkadaşları ve köleleri ile ata bindi. Her birinin elinde önceden hazır ettiği bir değnek bulunuyordu. Yasemin, nesrin ve raybûl çiçeklerinden taca benzer bir şey yaptılar. Bunun kenarında yüzü ve göğsü örtecek bir tül bulunuyordu. Başına taksın diye emire götürdüler. Lâkin o çöl arabı olduğu için, ne saray adabından ne de şehirlilikten haberi vardı! Bu yüzden geri durdu, başına koymadı. Ben ısrar edip "Allah aşkına!" deyince tacı yerleştirerek Bâbü's-Sarf denilen kapıya geldi. Buraya Harem Kapısı da derler. Orada gelinin grubu bulunmaktaydı.

Emir kendi cemaati ile an'anevî hücumu yaptı. Hücum, Araplara özgüydü. Karşı çıkanların hepsini yere serdiler. Gelin tarafından hiç kimse direnemedi buna! Sultan, Emir Seyfeddîn ve grubunun hamlesini çok beğendi.

Damat böylece büyük salona girdi. Gelin, atlas kumaşla döşenmiş mücevherle bezenmiş yüksek bir tahtın üzerindeydi. Büyük salon, kadınlarla doluydu. Türlü eğlence araçlarını getiren çalgıcılar emire saygı için ayakta bekleşiyordu. Seyfeddîn at üzerinde teşrif edip kızın bulunduğu tahta yaklaştı. Bineğinden indi. (Yüksek) tahtın ilk basamağına çıkınca başını eğdi. Gelin ise ayağa kalkarak damat çıkıncaya dek öylece durdu. Sonra kendi eliyle tenbûl uzattı damada. Emir, tenbûlu aldıktan sonra gelinin bir alt basamağına oturdu. Emirin dostları, oradakilerin başlarına altın saçtılar. Kadınlar çil çil dinar topladı. Bu sırada şarkıcı cariyeler içeride o biçim döktürüyor; kapıda ise davul, zurna ve borular ötüyordu. Ayağa kalkan emir, gelinin elinden tutarak aşağı indi. Damat önde, gelin biraz arkadaydı.

Emir atına binip halıları çiğneyerek ilerledi. Ona ve dostlarına altın serpildi. Gelin de bir tahtırevana konularak köşke kadar kölelerin omuzlarında götürüldü. Hatunlar gelinin önünde atlarının sırtında ilerlerken diğer kadınlar yayan gidiyordu.

Düğün alayı, bey yahut ileri gelen birinin konağının önünden geçerken ev sahibi çıkar, mevkiine göre kafilenin üzerine dinar ve dirhem saçar;[128] âdet gereğince düğün alayı köşke varana kadar devam eder bu...

128 Altın dökme âdeti: Bunun bizdeki "Saçu saçma" âdetine benzeyişi enteresandır.

Gelin ertesi gün eşinin bütün arkadaşlarına kumaş ve altın gönderdi. Sultan da onların her birine koşum takımı eksiksiz atlar hediye etti. Ayrıca içlerinde ikiyüz ilâ bin civarında dinar bulunan keseler verdi. Melik Fethullah da hatunlara ve çalgıcılara kese kese para ve renkli ipek kumaş dağıtmıştır.

Hint halkının âdeti; şarkıcılara kimsenin bir şey vermemesidir. Onlara düğün sahibi ihsanda bulunur. O gün bütün halka yemek verildi.

Düğün sona erince sultan; Mâlva, Cüzerât (=Gücerat) Kinbâya ve Nehrvâla vilâyetlerinin Emir Gadâ'ya verilmesini emretti. Ayrıca demin sözü geçen Fethullah Bey'i de bu yörelerde Emir Gadâ'nın yardımcısı yaptı. Emire hürmet gösterdi, müthiş övdü onu! Ama kup kuru bir bedevî olan Gadâ bu kadar takdire lâyık değildi. Çölün kabasabalığı ona egemen oldu, bu yüzden zifafından yirmi gün sonra başına bir sürü belâ açtı!

Emir Gadâ'nın Hapsedilmesi

Evlendikten yirmi gün sonra sultanın sarayına giden Emir Gadâ huzura çıkmak istedi. Ama Emirü'l-perdedâriye (=özel kapıcıların başı) engel olunca beriki kulak asmadı ve zorbaca içeri dalma teşebbüsünde bulundu. Kapıcı, Gadâ'nın saç topuzundan tutup çekti. Gadâ oradaki bir sopa ile herife vurdu ve yaraladı! Oysa dayak yiyen kapıcı, ileri gelen emirlerdendi. Babası Gazne Kadısı diye bilinmekteydi ve Gazneli Mahmûd Sebük Tikin'in soyundandı. Hint hükümdarı, onun babasına "Baba" oğluna "Birader" diye seslenirdi. Adam kanlı elbiselerle hükümdarın huzuruna çıkıp Emir Gadâ'nın zorbalığını anlattı. Sultan bir süre düşündükten sonra:

“Aranızdaki davayı ancak kadı sonuçlandırır! Hükümdar bu suçun halktan biri tarafından işlendiğini bilse asla affetmez! İdamı gerektiren bir şey bu! Ama, suçlu yabancı olduğu için hoş görüyorum!” dedi.

O sırada Kadı Kemâleddîn büyük salondaydı. Hükümdar, Melik Tatar’a sorgulamada hazır bulunmasını emretti. Hac dolayısı ile (bir süre) Mekke ve Medine’de kalmış olan Melik Tatar,[129] Arapçayı iyi konuşuyordu. Emir kendisini savunabilsin diye şöyle sordu Melik Tatar:

129 Melik Tatar: bazı nüshalarda Tatarân, bazılarında ise Tatarhân diye kaydedilen bu zât aslında Behrâm Hân’ın kendisidir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 180.

“Sen bu adamı dövdün mü? Yoksa hayır de!” Oysa Emir Seyfeddîn Gadâ cahil ve kibirli biriydi:

“Evet, onu dövdüm!” cevabını verdi. İş bununla kalmadı; dövülenin babası gelip arayı bulmaya çalıştı. Seyfeddîn yine kabul etmedi! Kadı Kemâleddîn o gece emirin zindana atılmasını emretti. Allah’a yemin olsun, emirin hanımı –sultan korkusundan olacak– kocasına ne bir döşek gönderdi ne de hâlini hatırını sordu! Emirin arkadaşları da endişeye kapılarak servetlerini bırakıp kaçtılar.

Bu arada ben hapishaneye gidip emiri görmek istedim, fakat yüksek rütbeli görevlilerden biri amacımın ziyaret olduğunu anlayınca:

“Unuttun galiba?” dedi.

İlerde anlatacağım üzere, daha önce İbn Şeyhi’l-Câm Şeyh Şihâbeddîn’i ziyaret ettiğim zaman neler olduğunu, bu yüzden hükümdarın beni nasıl idam etmek istediğini hatırlattı. Bu uyarı üzerine geri döndüm, onu ziyaret edemedim.

Emir Gadâ öğlenleyin zindandan çıktı ama hükümdar onun işlerini durdurdu, verdiği vilayetleri elinden aldı, sürgün edilmesini istedi ve emire ağır sözler söyledi.

Hint hükümdarının Mugîs İbn Melik’il-mülûk adında bir kaynı vardı. Hükümdarın kızkardeşi ömrü boyunca şikâyetçi olmuştu bu adamdan ve hep sultana anlatmıştı derdini. Cariyelerinin bildirdiğine göre bu kadın kocasının zulmünden ötürü göçmüştür bu dünyadan. Mugîs’in soyunda bozukluk vardı. Sultan bu adam için kendi eliyle yazdığı emr-i şahanesinde:

“Yolda bulunan (=piç) herif sürülsün!” dedi. Onun, Emir Gadâ’yı kastederek:

“Mûşhvâr sürülsün!”[130] diye yazması da böyle bir hakaretti. Mûşhvâr, fare yiyen demektir. Çünkü çöl Arapları “Yerbû” denen hayvanı yerler. Bu hayvan fareye benzer.

130 Fare yiyen: Bu tür suçlamalar eski Şâhnâme’de de vardır; bkz: Ebu’l-Kasım Firdevsî, Şâhnâme, Ar. çev. Feth el-Bendârî, Tahran, 1970, s. 89.

Hükümdar Emir Gadâ’nın ve Mugîs’in sürülmelerini emretti. Nakipler, Emir Gadâ’yı almak için geldiklerinde o karısına veda amacı ile evine giriyordu. Nakipler de peşisıra girdiler eve. Kendisi ağlaya ağlaya çıktı! Ben saraya giderek geceyi orada geçirdim. Kumandanlardan biri niçin burada gecelediğimi sorunca cevap verdim:

“Emir Seyfeddîn’in geri çağrılmasını ve sürgüne gönderilmemesini rica amacıyla geldim!” Adamcağız bunun mümkün olmadığını söyleyince:

“Allah’a andolsun, emir geri çağrılıncaya dek yüz gece geçse de sultanın sarayında yatacağım!” cevabını verdim. Bunu duyan hükümdar, Gadâ’nın geri getirilerek Lâhevrli (=Larbenderli) Emir Kabûla’nın hizmetine verilmesini emretti. Emir Gadâ, Kabûla’nın yanında dört sene kaldı. Bu süre

içinde yanından hiç ayrılmadı. Onunla yan yana ata biniyor, sefere çıkıyordu. Sonunda yola geldi, edeplendi! Sultan onu eski makamına getirdi ve ıkta yoluyla eyaletler verdi ona. Bir grup askerin başına geçirerek rütbesini yükseltti.

Hükümdarın, Başvezirinin İki Kızını, Bizimle Beraber Dihlî'ye Gelen Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'in Oğullarıyla Evlendirmesi

Hudâvendzâde huzura çıktığı vakit hükümdar ona ihsanda bulundu, hediyeler yağdırdı ve çok saygı gösterdi. Bir süre sonra da Vezir Havâce Cihân'ın iki kızını onun oğullarıyla evlendirdi. O günlerde vezir payitahtta değildi. Sultan geceleyin vezirin köşküne teşrif etti, onun vekili gibi davranarak nikâh esnasında hazır bulundu; kadı efendi mihri okuyuncaya kadar ayakta bekledi. Diğer kadılar, emirler ve şeyhler ayakta beklemiyorlardı; oturmaktaydılar. Elbiseleri ve para keselerini alan hükümdar bunları Hudâvendzâde'nin iki oğlunun ve kadı efendinin önlerine koydu. Ama emirler, hükümdarın böyle davranmasına razı olmadılar; hükümdar onlara

"Oturun!" diye emretti ve yüksek rütbeli bir emiri kendi yerine bırakarak oradan ayrıldı.

Sultanın Adaleti ve Alçakgönüllülüğüne Dair Bir Olay

Hint ulularından biri, hükümdarı kadı huzurunda hesap vermeye çağırdı. İddiasına göre hükümdar onun kardeşini sebepsiz yere öldürmüştü. Hiçbir silâh kuşanmadan kadı efendinin huzuruna çıkan hükümdar saygı ile eğildi, selâm verdi. Zaten önceden kadıya emretmişti; mahkemeye gelecek olursa ayağa kalkmasın diye! Böylece davaya çıkıp ayakta dikildi. Neticede kadı, hükümdar aleyhine karar vererek onun davacıyı razı etmesi gerektiğini bildirdi. Zira kardeşinin kanı vardı ortada. Hükümdar (yüklü bir diyet vererek) adamı razı etti.

Benzeri Bir Olay

Bir kez de Müslümanlardan biri sultandan alacağı olduğunu iddia etti. Kadı her ikisini dinledikten sonra sultan aleyhine hüküm verdi. Hükümdar adama borcunu ödedi.

Benzeri Bir Hikâye

Bey çocuklarından biri kendisini sebepsiz yere dövdüğü iddiası ile sultanı kadıya şikâyet etti! Kadı, sultanın onu razı etmesi gerektiğini, aksi hâlde kısas yapılacağını söyledi. Ben o gün hükümdarın büyük salona geldiğinde çocuğu huzura çıkarıp eline bir sopa uzatarak şöyle dediğini duydum:

"Başım hakkı için! Ben sana nasıl vurdumsa sen de bana öyle vuracaksın!" Çocuk sopayı aldı, tam yirmibir defa vurdu ona! Hattâ hükümdarın başından külâhının düştüğünü gördüm!

Hükümdarın namazla ilgili sertliğine gelince; o bu konuda tavizsiz davranır, namazın cemaat hâlinde kılınmasını emreder, cemaate gelmeyenlere ağır cezalar verirdi. Aralarından biri şarkıcı olan dokuz kişiyi cemaati terkettikleri için öldürtmüştü. Sırf bu iş için çarşılara bekçi salar, namaz vaktinde pazarda gezenleri cezalandırırdı. Büyük salonun kapısında hizmetkârların atları başında

bekleyen ve "setâirîn" diye bilinen görevliler dahi namaz kılmazlarsa ceza görürlerdi. O emir çıkarmıştı: Halk, abdestin ve namazın farzlarını, İslâmın şartlarını bilmek için çaba göstermeliydi. Ahali bu konuda sorguya çekilir, kim iyi cevap veremezse ceza görürdü. Bu yüzden gerek büyük salonda gerekse sokak ve çarşılarda herkes bu bilgileri kâğıda not edip ezberlemeye çalışırdı. Şeriat hükümlerini uygulama konusundaki sertliğine gelince o bu hususta da pek titizdi. Kardeşi Mübarek Hân'a Kadılar Kadısı Kemâleddîn ile beraber büyük salonda halılarla döşeli yüksek bir kubbe altında oturmasını emretti. Kadı Kemâleddîn'in orada tıpkı sultanınki gibi yastıklarla çevrili bir peykesi vardı. Sultanın kardeşi, Kadı Kemâleddîn'in sağ tarafına otururdu. Büyük emirlerden biri borçlanır da alacaklıya ödeme yapmaktan kaçınırsa, hükümdarın kardeşinin adamları o emiri tutar, âdilce yargılanması için kadı efendinin huzuruna çıkarırdı.[131]

131 Tuğlukoğlunun davranışları: Bu tavırlarındaki tutarsızlık, sertlik ve popülarizm, malî ve siyasî sıkıntılarından kaynaklanıyor olabilir. Bkz: 42/1. not.

Ağır Vergileri Kaldırması, Haksızlıkları Önlemesi ve Mazlumları Kayırmak İçin Divan Kurması

(Hint hükümdarı), Yediyüzkırkbir yılında[132] ülkesinde ticarî mallardan alınan verginin kaldırılması, halktan zekât ve öşürden başka hiçbir şey alınmaması konusunda emir çıkardı. O her Pazartesi ve Perşembe günleri zulüm, gasp ve kayırma ile ilgili şikâyetleri bizzat dinlemek üzere büyük salonun önündeki aralığa oturur ve huzurunda Emir Hâcib, Hâs Hâcib, Seyyidü'l-hüccâb ve Şerîfü'l-hüccâbdan başka kimse bulunmazdı. Derdini anlatmak isteyen hiç kimse hükümdar huzuruna varmaktan alıkonamazdı! Ayrıca o, şikâyetçilerin hikâyelerini (=dilekçelerini) kaydetsinler diye dört saygın emiri büyük dairenin dört kapısına yerleştirmişti. Bunların dördüncüsü amca oğlu Melik Fîrûz Hân'dı. Birinci kapıdaki görevli şikâyetçinin hikâyesini alırsa ne âlâ... Almazsa üçüncü veya dördüncü kapıdaki görevli mutlaka ilgilenmek zorundadır! Eğer hiçbiri ilgilenmezse şikâyetçi derdini Kadî'l-memâlik Sadr-ı Cihân'a bildirirdi. O da almazsa sultana açardı derdini... Bu durumda, şikâyetçinin; sözü geçen görevlilerden herhangi birine başvurduğu, dilekçesinin yine de kabul edilmediği hükümdar nezdinde kesinlik kazanırsa o görevli cezalandırılırdı. Diğer günlerde toplanan (şikâyet) hikâyeleri sultan tarafından yatsıdan sonra incelenirdi.

132 Yediyüzkırkbir yılının başı; 27 Haziran 1340 tarihine denk düşer.

Pahalılık Zamanında (Halkı) Doyurması

Hint ve Sint ülkelerine kıtlık egemen olup fiyatlar yükselerek bir "menn" (=batman, sekiz kilo) buğday altı dinara çıkınca hükümdar büyük-küçük, hür ve köle, tüm Dihlî halkına altı aylık erzak dağıtılmasını emretti. Her günün payı, Fas ölçüsüyle birbuçuk ratldan hesap ediliyordu. Hukuk bilginleri ve kadılar, semtlerdeki ahalinin nüfusunu kayda geçirdiler. Sonra milleti çağırdılar, tek tek herkese altı aylık erzak verdiler.[133]

133 Hint ve Sint'e düşen büyük kıtlık: 1336'dan başlayarak tam yedi sene devam etti. Bu, sadece doğal sebeplere bağlanamaz; Tuğluk oğlu asla Alâeddîn Halacî gibi tedbirli davranmamıştı. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, s. 312 ve 324; ayrıca 42/1. nota bakılabilir.

KIRKDÖRDÜNCÜ BÖLÜM - HÜKÜMDARIN SINIR TANIMAZ HAREKETLERİ VE KİN DOLU EYLEMLERİ

O, anlattığımız gibi alçakgönüllü, yoksullara karşı insaflı ve olağanüstü cömert olmasına rağmen kan dökmeye de düşkündü! Kapısı nadiren boş kalırdı bir zavallının cesedinden. İnsanların oracıkta katledilerek hemen bir kenara atıldıklarını çok gördüm! Bir gün oraya yaklaştığımda atım ürkerek beni sarstı. Yerde ak bir kesik gördüm ve sordum:

"Bu nedir?" Dostlarımdan biri cevap verdi:

"Bu üç parçaya bölünmüş bir adamın göğsüdür!" Suç büyük mü küçük mü diye bakmaz; bilgi, dindarlık ve asalet gibi vasıflar kimseyi kurtaramazdı onun elinden! Her gün büyük salona zincire ve bukağıya vurulmuş yüzlerce adam getirilir; kimi öldürülür, kimi işkence görür, kimi de dövülürdü. Zindandakilerin Cuma hariç her gün büyük salona çıkarılmasını âdet hâline getirmişti! Mahpuslar o gün temizlenirler, istirahat ederlerdi. Allah bizi böyle belâdan korusun!

Kardeşini Öldürtmesi

Onun Mes'ûd Hân adlı bir kardeşi vardı. Mes'ûd'un annesi Sultan Alâeddîn'in kızıydı. Bu adam gördüğüm en yakışıklı insanlardandı. Hükümdar onu başkaldırma suçuyla itham ederek sorguya çekti. Mes'ûd işkenceden korkarak hemen kabul etti suçu... Zira kim sultan tarafından yöneltilen bu tür suçlamaları reddederse işkenceye uğrardı. Bu yüzden zanlılar, azap çekmektense ölümü tercih ederdi! Sultan emretti, boynu vuruldu Mes'ûd'un! Hem de çarşı ortasında. Âdet gereğince ceset orada üç gün bırakıldı. Öldürülen adamın anası, zina itirafı ile iki sene önce aynı yerde taşlanmıştı. Onun recm edilişi Kadı Kemâleddîn'in hükmüyle olmuştu.

Hükümdarın Bir Anda Üçyüzelli Kişiyi Öldürtmesi

Bir defasında sultan, askerin bir bölümünü, Yusuf Buğra Bey'in emrine vererek Dihlî'ye bitişik dağlarda isyan eden gâvura karşı gönderdi. Yusuf yola çıktığında askerin büyük bölümü onunla beraberdi. Fakat bir grup er geride kalınca Yusuf durumu sultana yazdı. Sultan, şehrin aranmasını, savaşı savsaklayan her askerin yakalanmasını emretti. Buyruk yerine getirildi. Ele geçirilen üçyüzelli adamın ölümüne ferman çıktı ve hepsi öldürüldüler.

Şeyh Şihâbeddîn'in İşkenceyle Katledilişi

Şeyh Şihâbeddîn, Horasanlı Şeyh Câm'ın oğludur Daha önce anlattığımız gibi Horasan'daki Câm şehri bu adamın dedesine nispet edilir; kurucusunun o olduğu söylenir.

Şihâbeddîn ârif şeyhlerin büyüklerindendi, on dört gün iftar etmeden oruç tutardı. Sultan Kutbeddîn ile Sultan Tuğluk bu adama saygı gösterirler, ziyaretine gidip onun maneviyatından istifade ederlerdi. Sultan Muhammed tahta geçtiği zaman Şihâbeddîn'e kendi hizmetinde görev vermek istedi. Gerekçesi ise, ilk Müslüman kuşaktaki idarecilerin sadece ilim ve erdem sahibi olanlara devlet görevi verdikleriydi. Ama Şihâbeddîn bu görevi kabul etmedi. Sultan, genel mecliste

bu teklifi bir kez daha yaptı, lâkin öteki yine kabule yanaşmadı. Bunun üzerine sinirlenen hükümdar, büyük fıkıh bilgini Semnanlı Ziyaeddîn'e onun sakalını yolmasını emretti. Ziyaeddîn:

"Bunu yapamam!" deyince sultan ikisinin de sakallarını yoldurdu! Ardından Ziyaeddîn'i Telink'e sürdü, bir müddet sonra da onu Varangal[134] kadılığına getirdi. Şeyh Ziyaeddîn orada vefat etmiştir. Şeyh Şihâbeddîn'i ise Devletabad'a sürdü. Şihâbeddîn orada yedi sene kaldıktan sonra geri çağrıldı; sultanın iltifatına mazhar oldu, el üstünde tutuldu. Böylece "Divan-ı Müstahrac"da görev verildi ona... Bu divan, "bekaya" divanıdır. Saraya ödeme yapması gereken vali ve tahsildarlar vazifelerini geciktirdikleri yahut eksik yaptıkları zaman divan onları sorguya çeker; dayak ve benzeri nümune cezalarla onlardan parayı alır.

134 Varankal (=Varangal): Burası Telingâna diye de bilinen bölgenin başşehriydi. Bkz: 41/25. not.

Hükümdar zamanla ona daha çok saygı göstermeye başladı. Ayrıca, kumandan ve emirlere Şihâbeddîn'in huzuruna çıkıp selâm vermelerini, onun sözünü dinlemelerini salık verdi. O günlerde hükümdarın sarayında ondan itibarlı kimse yoktu.

Hükümdar, konağını Kenk (=Ganj) nehri kenarına naklederek orada "Serkdıvâr"[135] adıyla bilinen köşkü yaptırdı. Serkdıvâr, cennete benzeyen demektir. Ahaliye de bu civarda ev yapmalarını emretti.

135 Serkdıvâr (=sarga dvari) ve Hint ülkesindeki büyük açlık için bkz: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C. 9, s. 435.

Şeyh Şihâbeddîn, kendisine başşehirde (=Dihlî'de) oturma izni verilmesini istedi. Sultan, Dihlî'den altı mil uzakta işlenmemiş bir araziyi şeyhe verdi. Şihâbeddîn orada yeraltına muazzam bir mağara kazarak içine hücreler, mahzenler, fırın ve hamam yaptırdı. Ayrıca Cûn (=Cumna) nehrinden su getirtti! O yıllarda korkunç bir kıtlık vardı ve şeyh efendi elindeki araziyi güzel işleyerek ciddî bir servet elde etti. Sultanın başşehirde bulunmadığı iki buçuk sene boyunca Şihâbeddîn burada kalmıştı..

Şeyh Şihâbeddîn'in hizmetkârları gündüzleyin arazide çalışır, gece olunca mağaraya girer ve civardaki sarp dağlara yerleşen Hindu eşkıyanın korkusuyla hayvanları içeri alarak kapıyı kapatırlardı. Hükümdar tekrar başşehre dönünce Şihâbeddîn onu karşılamaya çıkarak şehirden yedi mil uzakta buluştu onunla. Sultan, şeyhe saygıda kusur etmedi, boynuna sarıldı. Daha sonra onu yanına çağırdıysa da beriki kabul etmedi! Sultanın gönderdiği nüfuzlu beylerden Muhlisü'l-mülk Nezerbârî şeyh efendiye kibar bir dille hükümdarın öfkesinden sakınmasını tavsiye etti. Şeyh ise şöyle cevap verdi:

"Ben bir zalime asla hizmet etmem!" Muhlisü'l-mülk, hükümdarın yanına dönerek durumu anlattı. Hükümdar, şeyhin mutlaka huzura çıkarılmasını emretti. O saraya getirilince;

"Sen bana zalim mi dedin?" diye sordu. Şeyh efendi:

"Evet, sen zalimin ta kendisisin! Zalim olduğun için şu işleri yaptın!" dedi ve hükümdarın yaptığı bazı işleri, meselâ Dihlî şehrini mahvedişini ve halkı oradan çıkarışını anlattı. Bu sözler üzerine sultan kılıcını Sadr-ı Cihân'a uzatarak:

"Şu adam benim zalim olduğumu ispat etsin, sen de bu kılıçla boynumu vur!" dedi. Şihâbeddîn hemen konuştu:

“Buna tanık olduğunu bildirmek isteyenin elbet kellesi gider! Ama sen bilirsin kendinin ne denli zalim olduğunu!”

Sultan, Şeyh Şihâbeddîn’in Serdivitdâr (=Başkâtip) Melik Nükbiye’ye teslim edilmesini emretti. Melik Nükbiye şeyh efendinin ayaklarını dört zincire bağladı, kollarını da kelepçeledi.

Şihâbeddîn ondört gün yemedi içmedi, bu hâlde kaldı. Her gün büyük salona götürülür; hoca, fıkıh bilgini ve şeyhler toplanarak ona:

“Haydi sözünü geri al!” derler, lâkin o:

“Hayır geri almam! Ben şehitler arasına katılmak istiyorum!” cevabını verirdi. Ondördüncü gün sultan, Muhlisü’l-mülk ile ona yemek göndermişse de Şihâbeddîn bir lokma yemedi ve zindancıya:

“Bana dünyadan gelecek bir rızık ve azık yoktur! Dön ona yemeğinle!” dedi.

Bu cevabı işiten hükümdar, şeyhe beş “istâr” pislik yedirilmesini emretti. Bu, Fas ölçüsü ile ikibuçuk ratldır. Bu tür işleri yapma görevini üstlenmiş birkaç Hindu, pisliği suda ıslattıktan sonra şeyh efendiyi sırt üstü yatırıp kerpetenle ağzını açtılar ve boğazından akıttılar! Olaydan bir gün sonra Şihâbeddîn, Kadı Sadr-ı Cihân’ın evine götürüldü. Fakihler, şeyhler ve ileri gelenler toplanıp Şihâbeddîn’e nice nasihat ederek söylediği sözleri geri almasını istedilerse de o dönmedi. Boynu vuruldu, şehit oldu. Yüce Allah onu rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Fıkıh Bilgini Üstat Afîfüddîn Kâsânî ile İki Fakihi Daha Öldürmesi

Hükümdar kıtlık yıllarında başşehir dışında kuyular kazdırılmasını, oralara tahıl ekilmesini emretti. Ayrıca tohum ve ekim-dikim için gerekli parayı vererek “mahzen” (=devlet ambarı) hesabına ziraat yapmalarını şart koştu millete. Fıkıh bilgini Afîfüddîn bunu duyunca:

“Bu tür ekip biçme ile amaca erişilmez!” dedi. Söz hemen sultanın kulağına gitti:

“Memleket ve devlet işlerine niçin burnunu sokuyorsun?” diyerek onu zindana attı. Kısa bir süre sonra hapisten çıkan Afîfüddîn yolda iki fakih arkadaşına rastladı. Onlar:

“Zindandan kurtulmandan ötürü Yüce Allah’a şükürler olsun!” deyince Afîfüddîn:

“Bizi zalim topluluktan kurtaran Allah’a hamd olsun!” (anlamındaki Kur’an âyetini)[136] okudu. Bu üç kişi birbirlerinden ayrılıp henüz kendi evlerine varmadan aralarında geçen diyalog sultanın kulağına erişti. Sultan hepsini huzuruna getirterek:

136 “Bizi zalimlerden kurtaran...”: Bu cümle, 23. sûrenin 28. âyetidir.

“Şu Afîfüddîn’i götürün, boynunu hamâilvârî vurun!” dedi. Hamâilvârî vurmak, bir kolu ve göğsünün bir kısmı ile başının kesilmesi demektir. Sonra;

“Diğerlerinin de başlarını uçurun!” dedi. Bir anda endişelenen iki fakih:

“Tamam, Afîfüddîn söylediği sözlerden ötürü cezayı hak etti! Fakat biz hangi suçtan dolayı öldürülüyoruz?” deyince sultan karşılık verdi:

“O, bu sözleri söylerken siz işittiniz ama yadsımadınız! Onu doğrulamış gibi oldunuz!” Böylece toptan katledildiler. Allah onlara rahmet eylesin.

Hizmetinde Bulunan Sintli İki Fakihi Öldürmesi

Sultan, Sintli iki fakihe kendi atadığı beyle beraber bir eyalete gitmelerini emretti. Onlara dedi ki:

"Bu eyaletin idaresini ve halkını size bıraktım. Siz ne emrederseniz bu bey emrinize uygun hareket etmek üzere yanınızda hazır bulunacak!" Fıkıh bilginleri:

"Tamam, biz onu gözleyen iki tanık gibiyiz! Elbet doğru olanı ona gösteririz!" deyince sultan:

"Ha! Sizin amacınız malımı yiyip ziyan ederek suçunuzu hiçbir işten haberi olmayan şu Türke yüklemek!" dedi. Fakihler:

"Aman, aman, ey cihan sultanı! Amacımız kesinlikle bu değil!" dedilerse de Sultan:

"Başka maksadınız yoktur!" diyerek lafını bağladı;

"Tutun bunları, 'nühâvendî' (=işkence görevlisi) şeyhzâdeye götürün!"

İşkenceci, yanına getirilen fakihlere:

"Sultan sizi öldürmek istiyor. Size yüklediği suçu kabul edin de kendinize işkence etmeyin!"diye öğüt verdi ama fakihler:

"Allah'a andolsun, ne demişsek onu kastediyoruz, bir art niyetimiz yoktur!" cevabını tekrarladılar. Bunun üzerine şeyhzâde; kolluk görevinde bulunan adamlarına seslenerek:

"Şunlara tattırın biraz!" dedi. "Biraz" derken işkenceyi kastediyordu.

İki adamı sırt üstü yatırdılar. Göğüslerine ateşte kor olmuş kıpkızıl demir levhalar koydular. Bir süre sonra levhalar kaldırıldığında etler lime lime koptu sinelerinden. Bununla da yetinilmedi. Açılan yaraların üzerine idrar ve kül bırakıldı. Böylece iki adam asıl niyetlerinin sultanın söylediği gibi olduğunu, kendilerinin ölümü hak etmiş suçlulardan olduklarını; ne dünyada ne de ahirette kanları için davacı olmadıklarını güya itiraf ettiler! Bu açıklamayı zorla yapmadıklarını da imza ile sicile geçirip kadıya sundular. Eğer zorla itiraf ettiklerini söyleselerdi daha korkunç bir işkenceye uğrarlardı! Bu yüzden, derhal boyunlarının vurulmasını tercih ettiler. Hemen işleri bitirildi. Allah her ikisini de rahmet ve esenliği ile kuşatsın.

Şeyh Hûd'u Öldürtmesi

Hûd ismiyle bilinen adam Allah dostu Multânlı Rükneddîn b. Bahâeddîn Ebû Zekeriyyâ'nın kız tarafından torunuydu. Şeyh Rükneddîn ile kardeşi İmâdeddîn Sultan nezdinde itibarlı kimselerdendiler. Sultana çok benzeyen İmadeddîn, Keşlû Hân[137] ile yapılan savaşta öldürülmüştü; ilerde anlatacağız. O öldürülünce sultan onun kardeşi Rükneddîn'e geçimini sağlasın, yolcuyu ve yoksulu tekkesinde yedirsin diye yüz köy ihsan etti. Şeyh Rükneddîn, ölmeden önce torunu Şeyh Hûd'un zaviyede kendi yerine geçmesini, postnişin olmasını vasiyet etti. Ama Rükneddîn'in kardeşinin oğlu:

137 Keşlû (=Kişilu=Güçlü) Hân için bkz: 42/1. not.

"Hayır, amcamın mirasına ben daha lâyığım!" diye itiraz etti.

İki adam, Multân'a seksen gün uzaklıkta sultanın yerleştiği Devletabad şehrine vardılar. Sultan postnişinlik makamını, Rükneddîn'in vasiyeti gereğince Hûd'a verdi. Hûd o sıralarda yaşlıydı. Oysa Rükneddîn'in yeğeni pek gençti. Hükümdar, Şeyh Hûd'a hediyeler verdi, saygı gösterdi. Ayrıca konakladığı her menzilde bir ulu misafir gibi kabul edilmesi, Multân'a kadar sürecek yolculuğu esnasında hangi şehirden geçerse ahali tarafından karşılanıp ziyafetle ağırlanması için emir çıkardı. Hükümdarın buyruğu payitahta ulaşınca fakih, şeyh, kadı ve ileri gelen nüfuzlu kimseler Şeyh Hûd'u karşılamak için şehirden çıktılar. Ben de bunlar arasındaydım. Milletin sırtında, bir tahtırevan içinde bulduk onu. Atları yedekteydi. Eğildik selâm verdik. Ben onun tahtırevana kurulmasını hoş görmedim:

"Kesinlikle ata binmeliydi! Onu karşılamaya gelen kadı ve şeyhlerle beraber at üzerinde gitmeliydi!" dedim.

Sözümü duyunca hemen atına bindi ve mazereti olduğu için at sırtında gidemediğini açıkladı. Başşehre girdiğinde onun nâmına müthiş bir ziyafet düzenlenerek sultanın hazinesinden hesapsız para harcandı. Kadılar, şeyhler ve yabancı misafirler bu mükellef sofrada hazır bulundular, âdet gereğince yemekten sonra orada bulunanların her birine saygınlığı ve rütbesine göre armağanlar dağıtıldı, para verildi. Kadılar kadısı görevinde bulunan adama beşyüz, bana ise ikiyüzelli dinar ihsan edildi. Hint ülkesinde sultana özgü şölenlerde âdet budur.

Böylece Hûd, Nûreddîn Şîrâzî ile memleketine döndü. Şeyh Nûreddîn Şirâzî'yi onun yanına katan sultan idi. Nûreddîn, Hûd'u posta oturtacak ve hükümdarın oradaki malını Hûd için harcayacaktı. Hûd, zaviyeye iyice yerleşti, yıllarca postnişinlik etti.

Epey sonra Sint yöresinin emiri İmâdülmülk, sultana yazdığı mektupta şeyh ve yakınlarının saraydan gönderilen paraları biriktirerek kötü işlerde kullandıklarını, zaviyede hiç kimseyi doyurmadıklarını bildirdi. Bu servetin onlardan alınmasına ilişkin emir çıktığında İmâdülmülk geldi, istedi paraları. Onların bir kısmını zindana attırdı, bir kısmını ise dövdürdü. Birkaç gün boyunca her gün yirmibin dinar aldı onlardan. Ellerinde ne var ne yok bitinceye kadar devam etti bu durum! Alınan mal ve erzak gerçekten çoktu. Meselâ bunlar arasında inci ve yakutla süslü bir çift terlik tam bin dinara satıldı! Bu terliklerin Şeyh Hûd'un kızına ait olduğu söylenir; bazıları da sevdiği bir cariyeye ait olduğunu söylerler.

Durumu zorlaşan Şeyh Hûd kaçma amacı ile Türk ülkelerine yöneldi ama hemen yakalandı. İmâdülmülk haberi saraya bildirdiğinde sultan şeyhin ve şeyhi yakalayanın birbirinden davacı iki adam gibi gönderilmelerini emretti. İki adam huzura çıktıklarında sultan şeyhi yakalayanı serbest bıraktı. Ötekine dönerek:

"Nereye kaçmak istiyordun?" diye sordu. Şeyh Hûd bir bahane buldu. Sultan dedi ki:

"Senin amacın Türklere gidip; 'Ben Şeyh Bahâeddîn Zekeriyyâ'nın oğluyum, sultan bana şöyle şöyle davrandı!' diyerek onları bize karşı savaştırmaktı! Vurun boynunu şunun!"

Boynu vuruldu. Allah rahmet eylesin.

İbn Tâcülârifîn'i Zindana Atması, Çocuklarını Öldürtmesi

Şemseddîn İbn Tâcülârifin Kovil (=Coel; Aligarh)[138] şehrinde oturan, gecesini gündüzünü ibadetle geçiren ulu bir şeyhti. Hükümdar Kovil şehrine geldiğinde şeyh efendiyi çağırdı ama o gelmedi. Sultan onun evine yönelerek bir hayli yaklaştı, lâkin onu göremeden geri döndü.

138 Kovil (=Coel) şehri: Burası Delhi'nin 75 mil güneydoğusunda bugün Aligarh diye bilinen yerdir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 191.

Bu olaydan sonra emirlerden biri, kendi bölgesinde hükümdara karşı ayaklandı ve halkın biatını aldı. Hemen sultana bildirildi ki Şeyh Şemseddîn bir sohbetinde isyancı emirin ismi anıldıkta onu övgü ile yadetmiş ve hükümdarlığa lâyık olduğunu söylemiş! Bu ihbar üzerine sultan kumandanlarından birini şeyhe gönderdi. Adam sadece şeyhi ve evlâdını değil Kovil şehrinin kadı ve muhtesibini[139] de prangaya vurdurdu. Çünkü anlatılanlara göre şeyh, isyancı emiri övdüğü sırada kadı ve muhtesib meclisteydiler. Hükümdar kadı ile muhtesibin gözlerine mil çekti ve hepsini zindana attırdı. Şeyh efendi zindanda ruhunu teslim etti. Kadı ve muhtesib ise her gün zindancılardan birinin nezaretinde dışarı çıkartılır, her ikisi bir süre halktan dilenirler sonra yine zindana götürülürlerdi.

139 Muhtesib için bkz: 18/36. not.

Şeyh efendinin oğullarının isyancı Hint gâvuruyla temasa geçtikleri, onlarla içli dışlı oldukları zaten daha önce hükümdara bildirilmişti. Hükümdar, babalarının ölümünden sonra onları hapisten çıkarıp:

"Sakın ha! Daha önce yaptığınızı bir daha tekrarlamayın!" dedi. Onlar:

"Biz ne yaptık ki?" diye karşılık verince öfkeden çatlayan hükümdar hepsinin öldürülmesi için emir çıkardı! Öldürüldüler. Kızgın sultan daha sonra başkadıyı huzura çıkartarak:

"Şu işi bitirilen adamların fikrinde olan, onların işledikleri suça yanaşan kim varsa bana bildir!" dedi. Kadı da tuttu, şehrin ne kadar nüfuzlu adamı varsa hepsinin listesini çıkardı! Yazdığı adları gören sultan:

"Bu herif şehrin mahvolmasını, harabe hâline gelmesini istiyor! Vurun boynunu!" dedi.

Kadı efendinin derhal vuruldu boynu! Allah rahmet eylesin!

Şeyh Haydarî'yi Öldürtmesi

Şeyh Ali Haydarî, Hint sahilinde Kinbâya şehrinde oturmaktaydı. Ünü uzak ülkelere yayılmış erdemli bir insandı. Ticaretle uğraşanlar denizde onun adına adak tutarlar, şehre ulaştıklarında önce ona selâm verirler, o da bunların "ahvâlini" (=durumunu, derdini, başlarından geçeni) sezer, keşifte bulunurdu. Bazen tacirlerden biri adak tutar, tuttuğuna pişman olurdu da şeyh efendiye gelip selâm ve hürmetle eğildiğinde adamın tuttuğu adağı söylerdi şeyh ve mutlaka yerine getirilmesini isterdi tutulan adakların! Bu tür hâdiseler defalarca gerçekleşmiş, Şeyh Ali Haydarî böyle ünlenmişti.

Kadı Celâleddîn Afganî ve kabilesi bu yörede isyan ettiğinde Şeyh Haydarî'nin ona hayır dua ettiği hattâ külâhını başından çıkarıp ona uzatarak kendisine biat ettiğine dair haberler sultanın kulağına düştü. Sultan ayaklananların üzerine yürüyerek Celâleddîn'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bizimle beraber hükümdar huzuruna dışarıdan gelen misafirlerden Emir Baht Şerefülmülk'ü

Kinbâya'da yerine vekil bıraktı; haydut ve asileri arasın diye. Beraberinde birkaç fakih de vardı. Emir Baht onların rehberliğinde işi götürecekti...

Emir Baht, Şeyh Ali Haydarî'yi huzuruna çıkardı. Kesin olarak anlaşıldı ki şeyh efendi külâhını asi başı Celâleddîn'e vermiş ve lehinde dua etmiş. Böylece şeyhin katline karar verildi. Cellât darbeyi indirdiğinde başı kesemedi! Halk hayrete düştü ve bu olay sebebiyle şeyhin affedileceğini sandı. Ama emir, şeyhin kellesini uçuracak başka bir cellâda buyruk vermişti bile. Öteki cellât şeyhin işini bitirdi. Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

Tûgân (=Togan) ve Kardeşini Öldürmesi

Fergâna şehri ulularından olan Togan Fergânî ile kardeşi, sultana elçi olarak geldiklerinde ihsan gördüler, onlara armağan yağdırdı sultan. Bir süre orada kaldılarsa da ikametleri uzayınca ülkelerine dönmek istediler; sıvışmaya çalıştılar. Fakat kendi dostlarından biri onları hükümdara gammazlayınca hükümdar her ikisinin de ortadan ikiye bölünmesini emretti! Onlar ikiye bölündükten sonra tüm malları ispiyonculara verildi. Bu ülkede kural böyledir; biri diğeri hakkında söz getirip götürür de söyledikleri doğru çıkarsa ihbar edilen adam öldürülür, malı ise ihbarcıya verilir!

Hükümdarın, Meliküttüccarın Oğlunu Öldürtmesi

Meliküttüccarın (=tacirlerin reisinin) oğlu, yanaklarında tüy bitmemiş, henüz çocuk (denebilecek) bir delikanlıydı. İlerde anlatacağımız gibi, Aynülmülk isyan edip sultanla mücadeleye girişince Meliküttüccarın oğlunu esir aldı. Böylece o da zorla isyancılar grubundan olmuştu. Aynülmülk yenilgiye uğrayıp dostlarıyla yakalandığı zaman Meliküttüccarın oğluyla kaynı Kutbulmülk'ün oğlu da ele geçirilenler arasındaydı. Hükümdarın emriyle ellerinden tahtaya bağlandılar. Ölünceye kadar üzerlerine ok yağdırıldı, bey oğulları tarafından. Can verdiklerinde Hâcib Tebrizli Havâce Emir Ali, Başkadı Kemâleddîn'e dönerek:

"Bu gencin katli vacip değildi, o öldürülmemeliydi!" dedi. Sultan bu sözü duyunca:

"O öldürülmeden önce söyleyeydin ya bu lafı!" diyerek Emir Ali'ye yüz kamçı vurdurdu ve onu hapse attırdı; bütün servetini cellâtbaşına verdi!

Ben, cellâtbaşını ertesi gün Emir Ali'nin elbiselerini giyinmiş ve onun atına binmiş hâlde görünce karşımdakini Emir Ali zannettim! Tebrizli Ali, aylarca zindanda kaldı nihayet salıverilerek önceki makamına getirildi. Ama daha sonra hükümdar başka bir olaydan ötürü tekrar öfkelendi ve onu Horasan'a sürdü! Tebrizli Ali Herat'a yerleşti, oradan sultana yazdığı mektupta merhamet dilendi. Sultan cevaben gönderdiği mektubun sırtına şu cümleyi yazdırmıştı:

"Eker bâz âmedî bâz ay". Bunun anlamı şudur:

"Eğer pişman olduysan dön!"

Ali, Sultana döndü!

Hükümdarın, Başhatibi Ölesiye Dövdürtmesi

Sultan sefer esnasında Dihlî şehrinin başhatibini inci ve mücevher hazinesine bakmakla görevlendirmişti. Ama bir gece gâvur hırsızlar hazineyi bastılar ve mücevherlerin bir kısmını çaldılar; bu yüzden sultan haşhatibi ölünceye kadar dövdürdü! Allah rahmet eylesin!

Dihlî'yi Harap Etmesi, Halkını Sürmesi, Âmâ ve Yatalakları Öldürtmesi

Sultanın iğrenç işlerinden biri de Dihlî halkını şehirden çıkarmasıdır. Olayın sebebi şu:

Ahali birtakım kâğıtlara hükümdarı kötüleyen, sin-kaflı "ifadeler" yazıyor, bunlara mühür vurup zarfın üstüne;

"Cihan Hükümdarının Başı Adına! Bunu Ondan Başka Kimse Okumaya!" şeklinde bir cümle kondurup geceleyin büyük salonun (=kabul dairesinin) camından içeri atıyorlardı. Sultan kâğıtları eline alınca yakası açılmadık nice sövgülerle karşılaşıp kuduruyordu! Bu yüzden Dihlî'yi harap etmek sevdasına düştü. Gereken para neyse ödeyerek şehir halkından bütün evleri ve daireleri satın aldı! Sonra herkesin Devletabad şehrine göçmelerini emretti.[140] Ahali ilkin bu emre uymak istememişse de sultanın tellâlları üç gün içinde şehirde hiç kimsenin kalmaması gerektiğini duyurunca büyük bir kısmı çarnaçar göçtü şehirden. Milletin bir bölümü de evlerde gizlendi. Sultan şehirde kalanların aranmasını emredince köleler sokakta biri kör diğeri yatalak iki adam bulup huzura çıkarttılar. Sultan, yatalağın mancınığa konup fırlatılmasını; körün Dihlî şehrinden kırk gün uzaklıktaki Devletabad'a dek sürüklene sürüklene götürülmesini emretti! Adam yolda paramparça oldu, Devletabad'a sadece ayağı vardı! Hükümdarın bu tutumu karşısında Dihlî ahalisi sahip oldukları malları ve "ağırlıkları" (=parayı) bırakarak şehri terkettiler. Şehirdeki yapılar bomboş ve içi geçmiş viranelere döndü. Kendisine güvendiğim biri bana şunları anlatmıştır:

140 Başşehrin Dihlî'den Devletabad'a nakli: Bu olay iki defa cereyan etti; ilki Kuştasp (=Guştasp) isyanı sırasında 1327'de; ikincisi 1330'da. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 193; ayrıca 42/1. not.

"Hükümdar bir gece köşkünün terasına çıkıp Dihlî'ye baktı. Ne ateş, ne duman, ne kandil! Hiçbir şey yoktu. O zaman, 'İçim rahat, gönlüm hoş oldu.' dedi! Daha sonra sultan, ülke halkına Dihlî'ye göçerek şehri yeniden şenlendirmelerine dair yazılı fermanlar gönderdi; ahali taşındıkları yöreleri bırakıp yavaş yavaş toplandılar ama büyüklüğünden ötürü Dihlî asla tam şenlenmedi."[141]

141 Şehrin bomboş kalışı: Mehdi Hüseyin tarafından etraflıca anlatılmaktadır. Bkz: Mahdi Husain, Age, s. 108-123.

Burası dünyanın en büyük şehirlerindendir. Biz buraya geldiğimizde bomboş bir şehir bulduk karşımızda, nüfus kalabalık değildi.

Bu hükümdarın iyilik ve kötülüğüne dair çok şey anlattık... Haydi onun zamanında meydana gelen vukûattan (=siyasî tarihten) bahsedelim biraz.

KIRKBEŞİNCİ BÖLÜM - TUĞLUKOĞLU MUHAMMED ŞÂH ZAMANINDA MEYDANA GELEN GENİŞ ÇAPLI SİYASÎ OLAYLAR

Egemenliğinin İlk Yıllarında Sultanın Bahâdur Bûra'ya Kol-Kanat Germesi

Sultan Muhammed Şâh, babasından sonra başa geçip halkın biatını alınca ilk iş olarak selefi Tuğluk'un esir ettiği Sultan Gıyâseddîn Bahâdur Bûra'yı huzuruna çıkardı, onu ihsana boğdu, zincirlerini çözdü. At, fil ve para; ne varsa hediye etti ona. Daha sonra yeğeni Behrâm Hân'la beraber onu kendi bölgesine gönderdi. Aralarında şöyle bir anlaşma yaptılar:

Memleket ikisi arasında bölünecek, sikkelere ikisinin ismi yazılacak, hutbe ikisi adına okutulacak ve Gıyâseddîn, "Berbât" adıyla bilinen oğlu Muhammed'i sultanın yanında rehin bırakacaktı.

Gıyâseddîn kendi bölgesine dönünce verdiği sözleri yerine getirdi. Fakat oğlu Muhammed'i, –laf dinlemediği ve edepsizlik yaptığını ileri sürerek– göndermekten vazgeçti. Bunun üzerine sultan, Emir Dülcî Tatarî'nin kumandasında bir ordu gönderdi yeğeni Behrâm Hân'a. Emir Dülcî Tatarî'nin desteğindeki Behrâm Hân kuvvetleri, Gıyâseddîn'le savaştılar; onu öldürdüler. Derisini yüzüp içine saman doldurarak ülkede dolaştırdılar!

Halaoğlunun Ayaklanması, Buna İlişkin Haberler

Sultan Tuğluk'un Küşt Asb Bahâeddîn[142] adında bir yeğeni vardı. O kızkardeşinin oğludur. Tuğluk onu eyaletlerden birine emir olarak atamıştı. Bahâeddîn, dayısı Tuğluk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Şâh'a biat etmekten kaçındı; cesur, kahraman bir adamdı. Sultan Muhammed Şâh, onun üzerine Melik Mücîr[143] ve Vezir Havâce Cihân gibi büyük komutanların idaresi altında muazzam bir ordu gönderdi. Bu ordunun başkumandanı Havâce Cihân'dı. İki taraf arasında müthiş bir savaş oldu. Taraflar olağanüstü bir direnç gösterdiyseler de savaş, sultanın ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bahâeddîn gâvur meliklerinden Rây Kenbîle adıyla bilinen birinin yanına kaçtı. Rum (=Hıristiyan) dilinde olduğu gibi, Hintlilerin dilinde de Rây kral anlamına geliyor.[144] Kenbîle ise Rây'ın oturduğu bölgenin ismidir. Sözü geçen Rây'ın bölgesi son derece sarp ve yüksek tepelerle çevrilidir. O, gâvur hükümdarlarının ulularındandır. Bahâeddîn bu hükümdarın yanına kaçınca sultanın askerleri boş durmadılar, onu takip ederek Kenbîle yöresini her yandan kuşatma altına aldılar. Rây endişelendi. Yanında bulunan yiyecek ve tahıl çoktan bitmişti. Ansızın yakalanmaktan korkuyordu. Bahâeddîn'e dönerek:

142 Sagar hâkimi Bahâeddîn Küşt Asb (=Kuştasp; Guştasp): bkz: 42/1. not.

143 Melik Mücîr b. Zürrecâ için bkz: 42/6. not; Mahdi Husain, Age, s. 102.

144 Rây: Aslı Sanskritçe olan bu kelime prens, şef, kral manasına gelmektedir; Ra-ca kelimesi de bu köktendir. Enteresandır; Avrupa dillerindeki Regnum, Regim, Reg, Roy, Royal, Reich gibi kelimeler de düzen, krallık, ülke, rejim gibi anlamlara gelmektedir. Herhalde Hint-Avrupa dillerinin ortak kelimelerindendir bu. İbn Battûta, Hint-Avrupa teorisini ortaya atanlardan önce anlamış bu tür benzerlikleri. Onun Rum diyarı derken kastettiği şey Fas'a yakın Hıristiyan ülkeleri idi herhalde.

"Durum gördüğün hâle geldi! Ben, ailem ve bana uyanlarla beraber ölümü göze aldık! Sen falan gâvur hükümdarına git! –Burada ona bir isim vermişti– Onun yanında kal! O seni korur!" dedi. Ayrıca onu, bahsettiği hükümdara ulaştırsın diye yanına kılavuz kattı.

Daha sonra Rây Kenbîle'nin emriyle büyük bir ateş yakıldı. Bizzat kendisi eşyalarını bu kızıl ateşte yaktıktan sonra kızlarına dönüp şöyle dedi:

"Ben kendimi öldürmek niyetindeyim! Bana uymak isteyen durmasın, yapacağını yapsın!"

Böylece her bir kadın baştan aşağı yıkandı, bedenine sandal-ı mukasırî denen macunumsu kokudan sürdü, Rây'ın huzurunda yeri öperek kendini ateşe attı! Kadınların tümü mahvoluncaya kadar devam etti bu! Daha sonra Rây'ın emir, vezir ve devlet adamlarının hatunları aynı şeyi yaptılar. Ateşe düşmek isteyen kadınlar böyle yaparlar.

Rây yıkanarak vücuduna sandal sürdü, zırh dışında bütün silâhlarını kuşandı, adamları arasında onunla beraber ölmek isteyen fedailer de aynı şekilde hareket ettiler. Sultanın askerine doğru hücuma geçtiler, savaştılar ve öldüler.

Şehre girildi. Ahali esir alındı. Rây Kenbîle'nin onbir çocuğu da bulunuyordu tutsaklar arasında. Onları sultanın huzuruna çıkarttılar. Hepsi Müslüman olduklarını bildirdi. Sultan onları kumandanları arasına kattı; ruhlarındaki asaletten ve babalarının kahramanlığından ötürü hepsini el üstünde tuttu! Bu kardeşlerden Nasr, Bahtiyâr ve Mühürdâr'ı sultanın huzurunda gördüm. Mühürdâr, sultanın içtiği suya ruhsat veren, bununla ilgili mührü taşıyandır. Onun künyesi Ebû Müslim idi; aramızda sevgi peyda olmuş, sağlam bir dostluk kurmuştuk.

Rây Kenbîle öldürüldükten sonra sultan ordusu, Bahâeddîn'in sığındığı hükümdarın memleketine hücum etti. O bölgeyi kuşattılar. Ora hükümdarı Bahâeddîn'e yönelerek:

"Ben Rây Kenbîle'nin yaptığını yapamam!" dedi.

Onu kıskıvrak yakalayıp sultanın kuvvetlerine teslim etti. Bahâeddîn eli kolu bağlı bir hâlde huzura çıkarıldığında sultan, onun akrabası olan kadınların yanına götürülmesini emretti. Kadınlar ona sövdüler, yüzüne tükürdüler! Daha sonra sultanın emriyle diri diri derisi yüzüldü! Etiyle pirinç pilâvı pişirtildi! Bu yemek çoluk çocuğuna gönderildi ve geri kalan parçaları fillere atıldı; bir tabak içinde! Filler yemediler. Hükümdar onun derisine saman doldurarak Bahâdur Bûra'nın derisiyle beraber şehir şehir, eyalet eyalet dolaştırılmasını emretti. Bu deriler Sint bölgesine vardığı zaman oranın Emirü'lümerâsı (=valisi) Keşlû Hân'dı.[145] Bu adam, Sultan Tuğluk'un başa geçmesinde yardımcı olduğu için Tuğluk ona amca diye seslenirdi. O, kendi ülkesinden misafir olarak geldiğinde sultan derhal onu karşılamaya çıkardı.

145 Keşlû (=Kişilü=Güçlü) Hân ve isyanı için bkz: 42/1. not.

Keşlû Hân, Bahâdur Bûra ile Bahâeddîn'in içi dolu derilerini gömdürdü. Sultan bu haberi işitince öfkeden çatladı sanki! Keşlû Hân'ı mahvetmeye karar verdi.

Keşlû Hân'ın İsyanı ve Öldürülmesi

İçi samanla doldurulmuş derilerin Keşlû Hân tarafından gömüldüğü haberi saraya erişince Keşlû Hân için haber saldı sultan...

Keşlû Hân kendisinin cezalandırılacağını öğrenince isyan etti. Etrafa epey servet dağıttı, asker topladı! Türk, Afgan ve Horasanlılara adam yolladı. Büyük bir kalabalık geldi yanına. Keşlû Hân'ın askeri, sultanın ordusuna denk oldu; hattâ onu geçti! Hükümdar, onunla kapışmak için ordusunun başına geçerek Multân'a iki günlük mesafede bulunan Abûher düzlüğüne geldi. Burada karşılaştılar. Sultan tedbirli davranarak kendi şaturunun (=çadıra benzer özel gölgeliğin) altına Şeyh İmâdeddîn'i bıraktı. Multânlı Şeyh Rükneddîn'in öz kardeşi olan İmâdeddîn, sultana çok benziyordu. Bu olayları bana anlatan da Rükneddîn'dir.

Savaş iyice alevlenince sultan dörtbin kişilik bir kuvvetle ayrıldı oradan. Keşlû Hân'ın askerleri sultanın şatur altında bulunduğu düşüncesiyle o yöne hücum ederek Şeyh İmâdeddîn'i öldürdüler. Sultanın işinin bitirildiği haberi asker arasında yayılınca Keşlû Hân'ın tarafındakiler yağma ve talan için her yöne dağıldılar! Keşlû'nun yanında çok az kimse kaldı. İşte tam o sırada sultan özel adamlarıyla Keşlû Hân'a hücum etti ve başını gövdesinden ayırdı! Keşlû'nun askerleri bu haberi duyunca dağılıp kaçtılar.

Multân şehrine giren sultan, Kadı Kerîmüddîn'i yakalayıp derisini yüzdürdü. Ardından Keşlû Hân'ın kesilmiş kellesini getirtip kale kapısına astırdı! Ben Multân'a gittiğim zaman onun başı hâlâ asılıydı.

Daha sonra İmâdeddîn'in kardeşi Şeyh Rükneddîn'e ve oğlu Sadreddîn'e yüz köy ihsan etti. Onlar buraların geliriyle geçinecek, dedeleri Bahâeddîn Zekeriyyâ'ya ait tekkede gelen gideni doyuracaklardı.

Sonra Vezir Havâce Cihân'a emretti; deniz kıyısına kurulu Kemâlbûr[146] şehrine yürüsün diye. Burası büyük bir yerdi; ahali burada da ayaklanmıştı. Adı geçen vezirin şehre girişine tanık olan bir fakih bana şunları anlatmıştır:

146 Kemâlbûr şehri: Karaçi'ye yakın bir şehirdir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 204.

Havâce Cihân, şehrin kadı ve hatibini huzuruna çıkartarak derhal derilerinin yüzülmesini emretti! Onlar:

"Başka türlü öldür bizi!" deyince vezir:

"Bilir misiniz, niçin katliniz vacip oldu?" diye sordu. Kadı ve hatip:

"Sultanın emrine aykırı davrandığımız için!" deyince Havâce Cihân:

"Sultan sizin böyle öldürülmenizi emretmişken ben onun fermanına nasıl aykırı dururum?" dedi ve onların derisini yüzecek adamlara seslendi:

"Bu ikisinin suratlarının alt tarafında nefes alıp verecekleri delikler açın!" Derisi yüzülecek adamlar yüz üstü yatırılır. Allah cümlemizi böyle akıbetlerden korusun! Sultan icraatlarıyla Sint bölgesinde ortalığı sütliman edince başşehre döndü.

Karâcîl Dağında Sultanın Ordusunun Tuzağa Düşmesi

Karâcîl, üç ayda aşılabilen büyük bir dağ (silsilesidir).[147] Orayla Dihlî arasında on günlük mesafe vardır. Karâcîl hükümdarı, gâvur hükümdarlarının en büyüklerindendir. Sultan, o adamla savaşmak üzere Başdevîdâr (=Başkâtip) Melik Nükbiye'nin emri altında yüzbin atlı ile kalabalık bir piyade grubundan oluşan muazzam bir ordu gönderdi. Nükbiye, Karâcîl dağının eteğinde bulunan Cidye şehrini ve çevresini ele geçirerek yaktı, yıktı dümdüz etti. Gâvur taifesi topraklarını, mallarını ve hükümdar hazinesini alelacele terkederek dağın zirvesine koştular.

147 Karâcîl (=Karaçil): Himalaya dağları kastedilmiş olabilir. Bkz: 22/12. not; 42/1. not.

Bu dağın tek bir yolu vardı ve bu yolun alt tarafında derin bir vadi bulunuyordu. Üst tarafta dağ yükseliyordu. Bu yüzden oraya geçmek için süvarilerin arka arkaya tek tek dizilmeleri gerekiyordu. Müslümanların ordusu bu sarp yoldan tırmandılar. Dağın zirvesinde kurulu Varankal (=Varangal)

şehrini ele geçirdiler; durumu sultana bildirdiler. Hükümdar onlara bir kadı ve hatip yolladı. Ayrıca ordunun burada kalmasını da tembih etti.

Yağmur zamanı geldiğinde asker hastalandı. Atlar bir bir telef oldu. Yay kirişleri gevşedi, yumuşadı. Kumandanlar vaziyeti sultana bildirerek bu mevsimde dağın eteğine inip yağışlar kesildikten sonra zirveye çıkmak için izin isteyince sultan olumlu cevap verdi. Emir Nükbiye, düşmandan aldığı hazine ve kıymetli madeni eşyayı dağın eteğine indirmeleri için asker arasında bölüştürünce gâvur tarafı onların inişe geçeceğinden haberdar oldu! Uçurum ağızlarında oturmaya, geçitleri tutmaya başladılar! Koca koca ağaçları parçalıyor, dağın zirvesinden salıveriyorlardı. Alt taraftan kim geçerse helâk oluyordu. Böylece pek çok çeri öldürdüler, geri kalanları tutsak ettiler. Gâvur taifesi; mal, at, silâh ve servet; ne bulursa aldı. Üç emirden başka kimse kurtulamadı koca ordudan! Onların büyüğü Nükbiye'dir. Diğeri Melik Bedreddîn Devlet Şâh'tır. Üçüncünün ismini hatırlayamıyorum. Bu olay Hint sultanının ordusunu çok etkiledi, onları gözle görülür bir zafiyete uğrattı, çökertti! Böylece sultan, kendine bir miktar servet vermeleri karşılığında dağlılarla barış yaptı. Onların arazileri dağın eteklerindeydi, ancak sultanın izniyle bu toprakları ekip biçer ve şenlendirirlerdi.

Şerif Celâleddîn'in Ma'ber Bölgesinde Ayaklanması ve Vezirin Kızkardeşinden Olan Yeğeninin Öldürülmesi

Hükümdar, Dihlî'ye altı aylık mesafede bulunan Ma'ber bölgesine Şerif Celâleddîn Ahsen Şâh'ı emir yapmıştı.[148] Bu adam isyan bayrağını kaldırarak hükümdarlığını ilân etti. Hükümdarın naiplerini ve vergi memurlarını öldürdüğü gibi kendi adına dinar ve dirhem bastırıp paraların bir yüzüne:

148 Celâleddîn Ahsen Şâh ve isyanı: 42/1. not.

"Tâhâ ve Yâsîn Hanedanından Yoksul ve Kimsesizlerin Babası Celâlü'd-dünyâ ve'ddîn"

Öbür yüzüne ise;

"Rahman'ın Desteğiyle Sultan Ahsen Şâh" ibaresini yazdırmıştı.

Hükümdar, Celâleddîn'in isyanını haber alınca onunla savaşmaya niyetlenip Köşk-i Zer adı verilen yere geldi. Köşk-i Zer, altın köşk demektir. Orada sekiz gün kaldı, askerin gereksinimlerinden ötürü. İşte o günlerde Vezir Havâce Cihân'ın yeğeniyle üç-dört emir elleri kolları zincirlenmiş vaziyette getirildiler.

Sultan tarafından öncü kuvvetlerle gönderilen vezir, Dihlî'den yirmidört günlük mesafede bulunan Zıhâr (=Dhar)[149] şehrine ulaşmıştı bile. Orada birkaç gün bekledi.

149 Zıhâr (=Dhar) şehri: Hindistan'da Madhia-Pradesh eyaletinin güneybatısında Dhar ismini taşıyan şehir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 205.

Vezirin yeğeni cesur ve cengâver biriydi. Kendisiyle gelen kumandanlarla anlaştı; dayısının işini bitirerek yanındaki hazine ve serveti alıp Ma'ber'de ayaklanan Şerif Celâleddîn'in yanına kaçacaklardı. Onlar veziri Cuma namazına gideceği sırada öldürmeyi planlamışlarsa da kendilerinden biri olan Nusretü'l-Hâcib ihbarda bulundu;

“Onların kötü niyetlerinin belirtisi, elbiselerinin altına zırh giymeleridir!” diye açıklama yaptı. Vezir onları yoklattı. Hakikaten Nusret’in dediği gibi buldu.

Bu adamları sultana gönderdi Vezir. Onlar huzura geldiğinde ben de oradaydım. İçlerinden birini gördüm; uzun sakallıydı, titriyor ve Yâsîn Sûresi’ni okuyordu. Sultan derhal buyruk verdi! Kurbanları, insan ezmek üzere eğitilmiş fillerin önüne attılar. Yeğeni ise vezire yolladı; kendisi katletsin diye! İlerde bundan bahsedeceğiz.

Adam öldüren fillerin dişlerine saban demiri gibi demirler döşenir. Bunların kenarları, art arda sıralı bıçaklardan oluşur. Feyyâl (=fil eğiticisi) hayvanın üstüne atlar evvelâ. Kurban ortaya bırakıldığı zaman fil onu hortumuyla kapıp havaya fırlatır, sonra dişleriyle tutarak yere indirir ve ayaklarından birini zavallının göğsüne koyar. Artık hükümdarın buyruğuna uyan feyyâl ne derse fil onu yapar! Hükümdar adamın paramparça edilmesini emrederse fil bıçak döşeli dişleriyle onu parçalar. Bırakılmasını emrederse yere bırakır. Bu durumda derisi yüzülür! O adamlara da böyle yapıldı.

Güneş battıktan sonra sultanın konağından çıktım, zavallıların etini köpekler yiyordu, derilerine ise saman doldurulmuştu. Allah böyle belâlardan korusun bizi!

Sultan –ilerde anlatacağımız gibi– bu isyanı (bastırmak) için hazırlıklara başlayınca bana başşehirde kalmamı emretti, Devletabad’a ulaşıncaya dek yoluna devam etti. Tam bu sırada Emir Halâcûn kendi eyaletinde ayaklandı. Vezir Havâce Cihân da benim gibi başşehirde kalmıştı, asker toplamak, adam yığmak için.

Halâcûn’un İsyanı

Sultan Devletabad’a ulaşıp kendi bölgesinden epey uzaklaşınca Emir Halâcûn, Lâhevr şehrinde isyan ederek hükümdarlık davasında bulundu. Kendisine yardımcı olan Kulcünd’ü de vezir yaptı! Haberi duyan Vezir Havâce Cihân, adam yığma işini hızlandırdı. Horasanlıları topladı, Dihlî’de bulunan bütün hizmetkâr ve dostlarını aldı; bunların arasında benim ahbaplarımı da götürdü. Çünkü ben de Dihlî’deydim. Sultan ise Kayrân Melik Safdâr ve Melik Temûr Şurbedâr adlı iki büyük emiri yardım için vezire gönderdi. Melik Safdâr, askerin saf düzenini ayarlayan demektir. Şurbedâr ise meşrubat ve içki görevlisi demektir.

Halâcûn, tüm askeriyle harekete geçti. Büyük nehirlerden birinin kenarında koptu savaş. Halâcûn yenildi ve kaçtı. Askerlerinin çoğu nehirde boğuldu. Vezir şehre girip halkın bir kısmının derisini yüzdürdü, diğerlerini de çeşitli işkencelerle katletti. Onları öldürmekle görevlendirdiği adam Ecder Melik diye tanınan Muhammed Necîb’dir. Bu adam vezirin yardımcısıdır. Ona “Sake’s-Sultân” da denilir. Sak, oralıların dilinde köpek demektir. Bu adam zalim ve taş kalpliydi. Sultan ona Esedü’l-Esvâk (=Çarşı Aslanı) adını vermiştir. O bazen vahşice kudurur, suçluları dişleriyle parçalardı!

Vezir, asilerin hanımlarından üçyüzünü Kâliyûr (=Gwalyor)[150] Kalesi’ne gönderdi. Orada zindana attırdı. Bunların bir kısmını gördüm. Aralarında bir fakih eşi de bulunuyordu. Adam kadını ziyaret ederdi; zindanda bir çocuk sahibi oldu!

150 Kâliyûr (=Gvalyor) için bkz: 41/22. not.

Sultanın Ordusunda Veba Çıkması

Sultan, Şerif'le savaşmak üzere Ma'ber'e hareket edip Telink (=Telingâna, Tiling) eyaletine vardığında Bedrakût şehrinde mola verdi. Burası, Telink bölgesinin merkezidir. Burayla Ma'ber bölgesi arasında üç aylık yol var. İşte, o sıralarda asker içinde başgösteren veba salgını ordunun büyük bir kısmını telef etti. Sultanın köleleri, hizmetkârları, hattâ "Amca" diye hitap ettiği Melik Devletşâh ve daha önce bahsettiğimiz Heratlı Abdullah gibi ileri gelen kumandanlar vebada can verdiler. Heratlı Abdullah'tan birinci bölümde bahsetmiştik; hani sultanın; "Hazineden gücün yettiği kadar al!" dediği adam. O zaman kollarına onüç kese altın bağlamış da gitmişti!

Sultan, ordunun başına gelenleri görüp Devletabad'a döndü. Çeşitli bölgelerde ayaklanma çıktı. Her taraf karıştı. Kader ona gülmese ve işini sağlama almasaydı; elbet hükümdarlık çıkıp giderdi elinden!

Hükümdarın Ölümüyle İlgili Endişe Verici Söylentiler ve Melik Hûşenc'in (=Hûşeng) Kaçışı

Sultan, Devletabad'a dönerken yolda hastalanınca ortalık onun ölümüne dair haberlerle çalkalandı, söylentiler her tarafa yayıldı. Bu yüzden geniş çaplı isyanlar çıktı. Melik Kemâleddîn Kurk (=Gurk) oğlu Melik Hûşeng,[151] Devletabad'daydı ve onunla sultan arasında bir anlaşma vardı; Hûşeng, daima sultana biatlı kalacak, sultan yaşadıkça hattâ ölümünden sonra bile bu biat bozulmayacaktı. Ama ortalık sultanın ölüm haberleriyle çalkalanınca Hûşeng, Devletabad ile Kûkantâna arasında oturan gâvur hükümdarı Burabra'ya kaçtı. Onun firarından haberdar olan sultan, fitne çıkmasından korkarak derhal Devletabad'a hareket etti, peşine adam takarak onu sıkıştırdı. Böylece sultan, gâvur hükümdara elindekini teslim etsin diye haber saldı ama öteki bu teklifi reddederek;

151 Kemâleddîn Kurk (=Gûrk) ve oğlu Hûşenc (=Huşeng): Kemâleddîn, Alâeddîn Halacî'nin kumandanıydı. Oğlu Hûşeng da seyyahımız oraya vardığında Delhi'nin batısında bulunan Hansi şehrinin vergi mültezimiydi. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 209.

"Rây Kenbîle'nin başına gelen benim başıma gelse de huzuruma girmiş adamı vermem!" dedi. Can derdine düşen Hûşeng, sultanla mektuplaşarak barış için şöyle bir anlaşma yaptı: Sultan Devletabad'a gidecek, bu bölgede ise sultanın Hocası Kutlû Hân kalacaktı. Zira Kutlû Hân, Hûşeng'in güvenini kazanmıştı ve can emniyetini sağlayıp yanında misafir edebilirdi.

Sultan yola koyulunca Hûşeng, Kutlû Hân'ın yanına geldi ve onunla tekrar sözleşti: Hükümdar Hûşeng'i öldürmeyecek, şerefini beş paralık edecek bir ceza da vermeyecekti. Böylece ailesini, dostlarını ve servetini yanına alarak yola düşen Hûşeng, hükümdarın huzuruna vardı. Hükümdar, onun gelmesine sevindi, onu hoşnut etti ve bir hil'atla onurlandırdı.

Kutlû Hân sözünün eriydi. Herkes ona güvenir, daima ahdini tuttuğundan bahsederdi. O sarayda da saygı görürdü ve ne zaman huzura çıksa ayağa kalkardı hükümdar. Kutlû Hân da haşmetmeabın yorulmaması için çağrılmadıkça girmezdi yanına. Ayrıca yoksula akçe dağıtmayı seven, başkalarını kendine tercih eden biriydi Kutlu Hân. Garip ve kimsesizlere deli gibi yardım ederdi.

Şerif İbrahim'in Ayaklanma Girişimi ve Başına Gelenler

Harîtadâr daha doğrusu sarayda kâğıt ve kalem görevlisi olarak bilinen Şerif İbrahim, hükümdarın Ma'ber seferi sırasında Hansî ve Sersetî valiliği yapmaktaydı. Onun babası, Ma'ber'de başkaldıran Ahsen Şâh'tır. Sultanın ölümüyle ilgili haberler ortalığı kaplayınca o da heveslendi saltanata! Yakışıklı, soylu ve yürekliydi. Ben, onun kardeşi Hûrneseb ile evliydim. Hûrneseb Hatun erdemli bir kadındı, gece namaza kalkardı. Onun özel zikirleri vardı. Bir kızım oldu ondan ama kader onları ne yaptı bilmiyorum. Bu kadın, kitap okur ama yazı yazmazdı.

Şerif İbrahim isyana niyet ettiği zaman, yanındaki malları Dihlî'ye götüren bir Sint emiri onun (bölgesinden) geçiyordu. İbrahim ona şöyle dedi:

"Yol, korkulacak bir yoldur. Haydudu pek boldur! İyisi mi açılıp temizleninceye kadar yanımda kal, seni güvenilir bir noktaya dek iletirim."

İbrahim'in amacı, sultanın ölümü kesinlik kazanırsa adamın mallarına el koymaktı! Hükümdarın yaşadığı kesin olarak ortaya çıkınca Dıyâülmülk b. Şemsülmülk adlı bu Sint emirini serbest bıraktı.

İki buçuk sene sonra sultan payitahtına dönünce Şerif İbrahim, onun huzuruna vardı. Bu arada bir kölesi Şerif'i ihbar etmişti!. Bu yüzden hükümdar, Şerif'in niyetini biliyordu. Hemen öldürmek istediyse de ona olan sevgisinden ötürü işi biraz ağırdan aldı.

Rastlantı işte, bir gün hükümdara boğazlanmış bir ceylân getirdiler, o da önündeki bıçak izine bakarak:

"Kesmeyi beceremmemiş kasap! Atın bir kenara!" dedi. Daha sonra boğazlanmış hayvanı gören İbrahim:

"Kesimi gayet iyi! Ben onu yiyebilirim!" dedi. Bu sözü duyan sultan, hoş görmedi işittiklerini ve İbrahim'i yakalatmak için bir sebep saydı! Onun emriyle Şerif'in elleri ve ayakları zincirlendi. Sonra da hakkında söylenenleri tek tek ona itiraf ettirdi: Şerif İbrahim, kendi bölgesinden geçen Dıyâülmülk'ün Dihlî'ye götürdüğü malları gasbetmek istemişti!

İbrahim, babasından (Ahsen Şâh) ötürü hükümdarın onu öldürmek niyetinde olduğunu ve hiçbir mazeretin fayda etmeyeceğini anladı. İşkenceden korkunca çabuk ölümün kendisi için en iyi yol olduğunu gördü ve işi itiraf etti.

Emir çıktı hakkında, ortadan ikiye biçildi! Âdet gereğince, sultan tarafından öldürülen bir kimsenin cesedi üç gün idam edildiği yerde bekletilir. Daha sonra bu iş için görevlendirilmiş bir grup gâvur, cesedi yüklenip şehir dışındaki bir çukura atar. Onlar, ölünün sahibi gelip tanımasın (kaldırıp götürmesin) diye o çukurun çevresinde kalmaktadırlar! Bazen bir ölü sahibi gelir de o gâvurlara biraz para verirse, oradan uzaklaşırlar, adam ölüyü alıp gömsün diye.

Şerif İbrahim'e de böyle yapıldı. Allah rahmet eylesin.

Sultanın Vekili Tâcülmülk'ün Teling'de İsyan Etmesi

Sultan, Teling'den çıktığı ve ölümüne ilişkin haberler ortalığa yayıldığı sırada naip (=vekil) olarak Teling bölgesinde bıraktığı Tâcülmülk Nusret Hân –ki eskiden beri hükümdarın hususi adamlardandır– duyduğu haberin etkisiyle derhal baş sağlığı bildirisinde bulundu ve milleti kendine çağırdı! Halk onun idare merkezi olan Bedrakût'ta ona bağlandı.

Olayı işiten hükümdar, hocası Kutlû Hân yönetiminde kalabalık bir ordu gönderdi.

Küme küme insanın can verdiği korkunç bir savaştan sonra Tâcülmülk'ü çember içine aldı Kutlû Hân. Bedrakût gayet berkitilmiş sağlam bir yerdi ama kuşatma ahaliye pek ağır gelmişti. Kutlû Hân, Bedrakût'un duvarlarında gedik açmaya başlayınca Nusret Hân aman dileyerek teslim oldu. Kutlû Hân, onun dileğini kabul etti ve hükümdara gönderdi onu. Şehir halkına ve askere de aman vererek kimseyi öldürmedi.

Sultanın Kenk (=Ganj) Kenarına Taşınması ve Aynülmülk'ün İsyanı

Ülke kıtlığın boyunduruğu altına girince sultan ordusunu yanına alarak Dihlî'den on gün uzaklıkta bulunan ve Hintlilerce hac ziyareti yapılan Ganj nehrinin kenarına taşındı, millete de (orada) ev yapmalarını emretti. Daha önceki zamanlarda halk kuru ottan sayvan yapardı. Çoğu kez ateş bu sayvanlara düşer ve ahaliyi perişan ederdi. Bu yüzden yeraltına mağaralar açılır, ateş ve yangın tehlikesi başgösterdiği anda eşyalar bu mağaralara atılarak üstü toprakla örtülürdü!

Ben o günlerde sultanın kaldığı yere gittim. Sultanın bulunduğu batı yakasındaki şehirlerde dehşetli bir kıtlık hüküm sürdüğü hâlde doğu yakasındaki şehirler bolluk içindeydi. Doğudaki şehirlerin emiri Aynülmülk b. Mâhir'di.[152] Avd,[153] Zaferabad,[154] Luknov[155]vesair şehirler onun yetki alanındaydı. Emir Aynülmülk her gün yük hayvanlarına yeygi olarak 50.000 batman buğday, pirinç ve nohut getirtiyordu. Sultan at, katır ve fillerin büyük bir bölümünün otlatılması amacıyla verimli arazilere sahip doğu yakasına sürülmesini emretti. Aynülmülk'e de;

152 Aynülmülk b. Mâhir: Malva bölgesini fetheden meşhur kumandan. Bu adam tarihçilerin bildirdiğine göre Gıyâseddîn Tuğluk'un silâh arkadaşıydı. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 211.

153 Avd (=Ayodha) şehri: Gangra kıyısında, bugün Feyzabad diye bilinen yer. Burası daha sonra Oudh diye bilinen bölgenin merkezi olacaktır. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 211; Gibb, Age, C. 3, s. 725.

154 Zaferabad şehri: Gomati nehri kıyısında Cavnpur'un (=Junpur) güneyindedir. Goati, Ganj'a akan nehirlerdendir. Bkz: Tâzî, Age, s. 211.

155 Leknav (=Luknov) şehri: Bu şehir, Ganj ile Chagra arasındadır. Bkz: Tâzî, Age,s. 211.

"Bu hayvanları koru!" diye emir verdi.

Aynülmülk'ün; Şehrullah, Nasrullah, Fadlullah ve ismini anımsayamadığım bir diğeriyle beraber tam dört kardeşi vardı. İşte bu adamlar Aynülmülk'le anlaşarak sultanın fillerini ve diğer yük hayvanlarını gasbettiler! Hattâ sultana başkaldırmak üzere Aynülmülk'e biat ettiler.

Aynülmülk geceleyin onların yanına kaçtı. Neredeyse işlerini tamamlayacaklardı ki olan oldu.

Hint hükümdarının âdetindendir; her emirin yanına –bu emir ister büyük ve etkin, ister küçük ve alelâde olsun– mutlaka bir casus koyar! Bu adam sultanın kölesi olup söz konusu emirin her yaptığını bildirir efendisine. Ayrıca emirlere sürekli gözcülük edecek, evlerinde onları dikizleyecek cariyeler bulundurmayı da ihmal etmez sultan.

Kennâse denilen (=süpürücü, çöpçü) özel kadınlar hiç izin almadan evlere girer, içerideki ajan cariyelerin biriktirdiği istihbaratı alır, doğruca başmuhbire aktarırlar. Böylece sultana ulaşır bilgiler!

Hattâ söylentilere göre bir emir yatağında kendi karısına yaklaşmak ister. Kadının canı istemez ve;

"Sultanın başı hakkı için yapma!" der. Ama erkek karısına kulak asmaz. Sabahleyin sultan adam gönderir, kocayı çağırtır, ona yaptığı işi haber verir. Koca bu yüzden ölür. Bu, gerçektir!

Sultanın İbn Melikşâh adlı bir kölesi vardı ve Aynülmülk'ü gözetleme işini yapıyordu. İbn Melikşah haber verdi efendisine; Aynülmülk'ün firar edip nehri geçme niyeti taşıdığını! Sultanın içini bir korku kapladı ve hakikaten mahvolacağını düşündü; çünkü atlar, filler ve tahılın tümü, Aynülmülk'ün yanındaydı, üstelik kendi ordusu dağınıktı. Payitahta varmak, oradan asker toplamak ve savaş amacıyla dönmek fikri yer etti içinde. Bu konuyu devlet adamlarıyla görüştü.

Horasan kökenli emirler, kumandanlar ve yabancılar isyancı Aynülmülk'ten çok korkuyorlardı. Çünkü o Hindu'ydu. Sultan daima dışarıdan gelenleri tuttuğu ve gözettiği için Hindistan'ın asıl ahalisi, yabancılara karşı kindardır. Bu yüzden Horasanlılar sultanın niyetini doğru bulmayarak şöyle dediler:

"Ey Cihân hükümdarı! Böyle davranırsan, başkaldıran adam bu işten haberdar olur, konumu daha da güçlenir ve hattâ bölük bölük asker düzer de fitne uyandırıcılar ve şer güçler üşüşüverirler herifin başına! İyisi mi, adam gücünü berkitip palazlanmadan derhal üstüne çökmeli!"

Bu düşünceyi ilk dile getiren, Nâsıreddîn Mutahhar Evherî'ydi. Hepsi de ona uydu.

Hükümdar, adamlarının uyarısına kulak verdi, onların kılavuzluğunda iş yaptı. O gece civardaki emir, kumandan ve askerlere yazı gönderdi; hepsi gelip diziliyordu huzurunda. Bu işte de kurnazca davranmıştı: Ordugâhına yüz atlı geldiğinde geceleyin onları karşılamak için binlerce atlı salıyordu yola! Güya hepsi yardım ve imdat kuvveti gibi beraberce karargâha gidiyordu!

Sultan sahil boyunca yürüdü. Kannûc şehrini[156] arkasına almak, gerekirse buraya sığınmak amacıyla böyle yapıyordu. Çünkü gayet sağlam ve berkitilmiş bir yerdi orası. Kannûc ile sultanın bulunduğu yer arasında üç günlük mesafe vardı. Hükümdar güzergâhındaki ilk noktaya doğru ilerlerken askerine savaş düzeni vermiş, onları tek saf hâline getirmişti. Konaklama esnasında her erin yanında silâhı, atı ve küçük çadırı vardı. Asker bu küçük çadırın içinde yemek yer, abdest alır ve (bağlı bulunduğu) birime giderdi. Büyük ordugâh askerin bir hayli uzağındaydı. Bu işlerin yapıldığı üç gün boyunca sultan ne çadıra girdi, ne de bir gölgeye sığındı.

156 Kannûc (=Kanavc) şehri: Delhi'nin 180 km güneydoğusunda Fetihgarh bölgesindedir. Tâzî, Age, s. 211.

İşte o günlerde ben cariyelerimle çadırdayken, Sünbül adlı hizmetkârım bana acele etmemi salık verdi, hemen çıktım. Hizmetkâr dedi ki:

"Hükümdar emretti, bu saatte kim hatunu veya gözdesi ile beraberse hemen öldürülecek!" Devlet adamlarının araya girip (zorda kalanları) kayırmasıyla hükümdar;

"Hemen şimdi karargâhta hiçbir kadın kalmamalı, hepsi Kenbîl Kalesi'ne[157] götürülmeli!" dedi. Kenbîl diye bilinen kale oraya üç mil uzaklıktaydı. Böylece ne ordugâhta, ne de sultanın huzurunda hiçbir hatun kalmadı. O geceyi harbe hazırlıkla geçirdik. İkinci gün hükümdar ordusunu bölük bölük ayırdı. Her bölüğe vuruşkan erlerin bindiği zırhlı filler verdi. Asker, zırhlarına bürünüp mücadeleye hazırlandı. O gece hepsi silâhları ve diğer savaş gereçleriyle yattılar.

157 Kenbîl: Fetihgarh'ın 28 mil kuzeyindedir; Gıyâseddîn buraya bir kale dikmiş idi. Tuğluk oğlu doğudan çekile çekile Kannûc'a kadar gelmişti. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 212.

Üçüncü gün isyancı Aynülmülk'ün ırmağı geçtiği haberi yayılmıştı ortalığa. Sultan endişelendi; sandı ki isyancı adam bir yolunu bulup huzurdaki kumandanlarla haberleşerek böyle bir harekete girişmişti. Beraberlerindekilere cins atlar verilmesini emretti o zaman. Bana da gönderdi. Ben, atlardan birini Emirülemirân Kirmanî isimli cesur bir arkadaşıma sundum. Boz bir hayvandı. İşe bakın, hayvanı topukladığı zaman hâkimiyetini kaybetti dostum ve feci bir şekilde düştü, öldü! Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın.

Hükümdar asinin kendinden önce Kannûc şehrine varmasından endişeleniyordu. Olabildiğince hızlı hareket ederek ikindiden sonra sözü edilen şehre vardı. O geceyi orduyu düzene sokmakla geçirdi. Biz hükümdarın amca oğlu Melik Fîrûz ile beraber öncü kuvvetlerin safındaydık. Sultan başımızda durdu biraz.

Emir Mühennâ oğlu Gadâ,[158] Seyyid Nâsıreddîn Mutahhar ve Horasanlı kumandanlar bizimle yan yanaydı. Hükümdar bizi seçkinler arasına alarak:

158 Seyfeddîn Gadâ (=İbn Mühennâ) soyu için bkz: 13/15. ve 17. notlar.

"Sizler benim katımda değerli kimselersiniz, benden Irak durmanız doğru değil!"dedi. Bu işin sonu iyi çıktı. İsyancılar gecenin bitimine doğru Vezir Havâce Cihân'ın yönettiği öncü kuvvetlere hücum edince asker arasında büyük bir kargaşa yaşandı. Hükümdar, hiç kimsenin yerinden kımıldamamasını ve herkesin sadece kılıçla savaşmasını emrettiğinden, ordu düşmana elde kılıç saldırdı; korkunç bir savaş oldu.

Hükümdar kendi askerine "Dihlî => Gazne" parolasını bildirmişti. Dolayısıyla asker, bir atlıya rastladığında "Dihlî" dediği zaman "Gazne" cevabını alıyorsa karşısındakinin arkadaşı olduğunu anlıyor ve onu bırakıyordu. Bu cevabı alamıyorsa hemen hamle ediyordu.

İsyancının amacı hükümdarın bulunduğu noktaya hücum etmekti. Ama kılavuzunun hatası yüzünden vezirin olduğu yöne saldırdı. Bu yüzden kılavuzunun boynunu vurdu!

Vezirin ordusunda bulunan Acem, Türk ve Horasan kökenliler Hintlilere düşman olduklarından iyi savaştılar, dövüşün hakkını verdiler. İsyancının ellibin civarında olan birlikleri tan yeri ağarırken müthiş bir bozguna uğramıştı bile.

Hükümdar, Aynülmülk'ün eyaletinin sınırları içinde bulunan şehirlerden Sündile'yi evvelce ıkta yoluyla Tatar Bencî (=Bengi yahut Binici) lakaplı Melik İbrahim'e vermişti. Melik İbrahim isyan işinde Aynülmülk ile birleşmiş, hattâ onun tarafından naip (=başyardımcı) olarak görevlendirilmişti. Kutbulmülk'ün oğlu Davud ile Meliküttüccâr'ın oğlu da asinin tarafına geçmişlerdi. Bunlar daha önce sultanın ahırına ve fillerine bakan görevlilerdi. Davud, isyancının mabeyincisi olarak görev almıştı bile!

Düşman, Havâce Cihân'ın karargâhına hücum ettiği zaman Davud açıkça sultana sövmüş, çirkin sözler söylemiş; sultan da onun sesini almış, hemen tanımıştı eski adamını! Aynülmülk, ordusunun bozguna uğraması üzerine naibi olan Tatar İbrahim'e seslenerek:

"Melik İbrahim! Ne diyorsun bu işe? Askerin büyük bölümü hem de en yüreklileri kaçtı! Canımızı kurtarmanın bir çaresi var mı sence?" dedi. Tatar İbrahim o anda arkadaşlarına kendi diliyle şöyle söylendi:

“Eğer Aynülmülk kaçmak isterse ben tutarım onu saçlarının topuzundan! Siz hemen atına vurun ki düşsün yere. Böylece kıskıvrak yakalayıp hükümdara götürürüz. Bu sayede işlediğim suçun bağışlanması mümkün olabilir!”

Gerçekten de Aynülmülk kaçmak istedi ama İbrahim:

“Nereye gidiyorsun Sultan Alâeddîn?” diyerek onun saçlarını topuzundan yakaladı. Öteki arkadaşları da Aynülmülk’ün atına vurdular, yere yuvarlandı adam. İbrahim zebellâ gibi çöktü üstüne, sımsıkı yakaladı. Vezirin adamları isyancıyı teslim almaya geldiklerinde İbrahim:

“Ben doğrudan vezire ulaşıp teslim işini yapıncaya kadar bırakmam bu adamı! Yoksa ölürüm daha iyi!” diye zorluk çıkardığından ses etmediler; gittiler. İbrahim, isyancı Aynülmülk’ü vezirin huzuruna kendi çıkardı.

Gün doğarken sultanın yanına götürülen fil ve sancaklara baktığımda Irak kökenli biri yanıma gelerek:

“Aynülmülk kıskıvrak yakalanıp vezire çıkarıldı” dediyse de pek inanamamıştım. Ama kısa bir süre sonra Temûr Şurbedâr geldi. Elimden tutup:

“Aynülmülk yakalandı! Şu anda vezirin huzurunda!” diye müjdeli konuştu. Sultan bizi yanına alarak Aynülmülk’ün Ganj nehri kenarında bulunan karargâhına doğru yola koyuldu. Oraya varıldığında asker, karargâhta bulunan eşyaları talan ettiği gibi Aynümülk’e bağlı erlerin çoğunu da nehre dökmüştü.

Kutbülmülk oğlu Davud, Meliküttüccâr’ın oğlu ve onların beraberindeki pek çok kişi yakalandı; malları, atları ve servetleri yağma edildi. Hükümdar nehrin karşıdan karşıya geçilen noktasının yakınlarında otağ kurdu. Vezir, isyancı Aynülmülk’ü bir öküze bindirilmiş ve yalnız cinsel organları kapatılmış hâlde sultanın huzuruna çıkardı. Adamın tam önünü kapatan çaput parçasını tutan ip yukarıya doğru uzanıyor, boynunda düğümleniyordu. Adam çadırın kapısında beklerken vezir sultanın yanına girdi. Sultan, vezirine şerbet sundu, onu onurlandırdı. Şehzâdeler Aynülmülk’ün yanına geldiler, ağır sözler söylediler; Aynülmülk’ü ve arkadaşlarını tokatlıyorlardı!

Nihayet sultan tarafından görevlendirilen büyük melik:

“Nedir bu yaptığın?” diye sorduğunda Aynülmülk’ten ses seda çıkmadı. Hükümdarın buyruğuyla ona katır çobanlarının elbisesi giydirildi, ayaklarına dört bukağı vuruldu, elleri de ensesine bağlanarak vezire teslim edildi; alıp bir yerde muhafaza etsin diye.

Aynülmülk’ün kardeşleri Avd (=Ayodha) şehrine, çoluk çocuklarının yanına kaçmışlardı. Onlar; hanımlarını, çocuklarını, toplayabildikleri mal ve serveti beraberlerinde götürmek için hazırlıklara başladılar. Gereken işler bitirildikten sonra kardeşleri Aynülmülk’ün hatununa:

“Bizimle beraber gel! Hem canını hem de oğullarını kurtar!” dediler. Kadın cevap verdi:

“Ben, kocalarıyla beraber kendini ateşe atan gâvur karıları kadar da mı olamam! Kocam ölürse ben de ölürüm, yaşarsa ben de yaşamak isterim!” Bu söz üzerine onu bırakıp kaçtılar. Kadının sözleri hükümdarın kulağına gitti. Hükümdar ona hem acıdı hem de saygı duydu.

Süheyl adında genç bir hizmetkâr, Aynülmülk’ün kardeşlerinden Nasrullah’ı yakalayıp öldürdükten sonra, kesik başını sultana getirdi. İsyancının annesi, kızkardeşi ve hanımı da vezire

teslim edilmiş, Aynülmülk'ün çadırının hemen yakınındaki başka bir çadıra yerleştirilmişti. Aynülmülk onların yanına gelir, bir süre oturduktan sonra hapsedildiği yere dönerdi.

Hükümdar savaşı kazandıktan sonra ikindi civarında Aynülmülk'le beraber mücadeleye katılıp esir düşen katır çobanları, çarşı esnafı, hizmetkâr köle ve benzeri önemsiz kimselerin serbest bırakılmalarını emretti. Daha önce sözü edilen Melik İbrahim Bencî de sultana getirildiği zaman başkumandan Melik Nuvâ şöyle demişti:

"Ey Hûnd-i Âlem (=Cihân Hükümdarı)! Derhal bu adamı öldür! Çünkü o da sana başkaldıranlardandır!" Vezir şu cevabı verdi:

"O isyancıyı teslim etmekle kendini kurtarmıştır!"

Böylece hükümdar, İbrahim Bencî'yi bağışlayarak memleketine gönderdi ve güneş battıktan sonra ahşap bir kuleye kuruldu. İsyancının ileri gelen önemli adamlarından altmışikisi sultanın huzurunda fillerin önüne atıldılar. Filler, dişlerine takılı bıçaklarla kurbanları paramparça ediyor ve havaya fırlatıyorlardı! Davul zurna sesi yeri göğü inletmekte, Aynülmülk ise ayakta arkadaşlarının can verişini seyretmekteydi. Ölülerin parçaları onun önüne de atıldı. Bu vahşetin ardından Aynülmülk tekrar hapsedildiği yere götürüldü.

Milletin kalabalıklığı, gemilerin azlığı nedeniyle hükümdar nehri geçmek için fazla bekledi. Nihayet tüm eşya ve hazinelerini fillere yükleyerek karşı kıyıya vardı. Yük taşıtmak için devlet adamlarına filler vermiş, bana da bir tane göndermişti. Eşyalarımı bununla taşıdım.

Hükümdar bizi beraberine alarak Behrâyic[159] şehrine hareket etti. Burası Serû[160] diye bilinen azgın ve büyük bir nehrin kıyısında kurulmuş şirin bir şehir. Hükümdar bu yörenin önemli bir bölümünü fetheden ve yaptığı gazâlarla ün salan ermiş Şeyh Sâlâr Ûd'un (=Salar Mesûd)[161] mezarını ziyaret etmek üzere Serû nehrinden geçti. Halk da karşıya geçmek için fazla acele ettiğinden itiş kakış oldu, kocaman bir gemi suya gömüldü! Tahminen üçyüz kişi vardı içinde! Onlardan sadece Emir Gadâ'nın dostu bir Arap kurtuldu. Biz küçük bir tekneye binmiştik, Hak Teâlâ bizi korudu. İşin garip olanı, boğulmaktan kurtulan Arabın ismi Sâlim'dir (=sağ salim, kurtulan)!

159 Behrâyic şehri: Nepal sınırında bu adı taşıyan bir mıntıka vardır. Bkz: Tâzî, Age,C. 3, s. 215.

160 Serû nehri: Burada Ganj kastolunmuş olmalıdır. Daha önce de Serû nehrinden büyük bir ırmak diye bahsetmiş idi. Bkz: 6/19. not.

161 Sâlâr Ûd (=Salar Mes'ûd): Bu şahıs belki de Gazneli Mahmud'un kardeşinin oğlu idi. O, 424/1033 yılında burada öldü; Onun mezarı daha sonraki yüzyıllarda bir ziyaretgâh hâline gelmiştir. Hindistanlılar ona, "Gâzî Miyân" demeye başlamıştılar. Bkz: Gibb, Age, C. 3, s. 726.

Bu adam daha önce bizimle aynı tekneye binmek istemişse de biz çoktan hareket ettiğimizden o geldiğinde ötekini bulmuş ve ona binmişti. Daha sonra batan gemiden kurtulunca halk onu bizim teknemizden zannetmiş. Arkadaşlarımız ve diğerleri onu o hâlde görünce bir çığlık koparmışlar, meğer bizi boğuldu sanmışlar. Sonra bizi gördüler, pek sevindiler.

Yukarıda bahsettiğimiz şeyhin kabrini ziyaret ettik. Burası bir kubbeyle örtülü. Öyle kalabalık ki içeri girmeye imkân yok! Bu yolculuğumuz sırasında bir sazlığa daldığımızda karşımıza ansızın bir gergedan çıktı; hemen hamle ettiyse de öldürüldü, başı kesilip getirildi. Bu hayvanın bedeni filden küçüktür ama daha önce anlattığımız gibi başı filin başından daha iri!

Sultanın Başşehre Dönüşü, Ali Şâh Ker'in İsyanı

Anlattığımız gibi Hükümdar, Aynülmülk'ü yendikten ikibuçuk sene sonra başşehre döndü.[162] Aynülmülk ve Telink'te (=Teling) ayaklanan Nusret Hân'ı affederek, ikisini de saray bahçelerinin bakıcılığı görevine tayin etti. Onlara hil'at verdi, at hediye etti; her gün onların evine bir miktar et ve un gönderilmesini emretti.

162 Sultanın dönüşü; yaklaşık 737/1337 ortalarına rastlamaktadır.

Daha sonra Kutlû Hân'ın arkadaşlarından Ali Şâh Ker'in hükümdara karşı ayaklandığı haberi geldi. Ker, kulağı zor işiten, sağır demektir.[163] Ali Şâh Ker yürekli, boylu boslu yakışıklı bir adamdı. O, Bedrakût şehrini ele geçirerek beyliğinin idare merkezi yaptı. Hükümdar, Ali Şâh Ker'le savaşmak üzere hocasını görevlendirdi. Yanına büyük bir ordu alarak harekete geçen hoca, Bedrakût'u kuşatıp burçlarda gedik açtı. Dehşetli bir korkuya kapılan Ali Şâh derhal aman diledi. Kutlû Hân ona aman verip ellerini bağlayarak sultana gönderdi. Sultan, Ali Şâh'ı affetti, Horasan bölgesinde bulunan Gazne'ye sürdü ama Ali Şâh orada bir süre hasret çektikten sonra vatanına dönmek istedi! Bu arzusu, mahvolmasına neden olmuştur. Nitekim Sint eyaletinde yakalanmış ve huzura çıkarıldığında sultan:

163 Ali Şâh Ker: Gulbarga'daki vergileri toplasın diye Devletabad valisi Kutluğ Han tarafından güneye gönderilmişti; olaylar böyle gelişti. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 217.

"Vay vay! Yeniden fitne fesat tohumlarını ekmeye geldin ha!" diyerek onun boynunu vurdurmuştur.

Emir Baht'ın Kaçması ve Yakalanması

Hükümdar, bizimle beraber huzuruna misafir gelmiş bulunan ve Şerefülmülk lakabıyla tanınan Emir Baht'a öfkelenerek maaşını kırkbinden bine indirdi! Ayrıca onu vezirin hizmetine girsin diye Dihlî'ye gönderdi. Rastlantı bu ya, o sırada serveti ve malları Dihlî'deki arkadaşları yanında bulunan Heratlı Emir Abdullah, Teling'de vebadan ölmüştü. Onun arkadaşları Emir Baht ile anlaştılar, malı alıp sıvışmak için! Vezirin, sultanı karşılamak için Dihlî'den çıktığı sırada onlar Emir Baht ile beraber yola düşmüşler, kırk günlük mesafede bulunan Sint'e yedi günde varmışlardı. Yanlarında yedek binekleri vardı.

Sint nehrini yüzerek geçmek istediler. Ama Emir Baht, oğlu ve yüzme bilmeyen adamlar kamıştan yaptıkları bir sala binerek geçtiler karşıya. Böyle bir sal yapmak için ipek ipler önceden hazırlanmıştı. Nehre ulaştıklarında ötekiler de bu büyük suyu yüzerek geçmekten korktu! İçlerinden ikisini Ûca (=Uç)[164] şehrinin valisi olan Emir Celâleddîn'e gönderdiler. Ona şöyle dedi bu iki adam:

164 Ûca (=Uç) şehri için bkz: 38/17. not.

"Orada nehri aşmak isteyen tacirler var. Geçmelerine yardım etmen için şu eyeri sana gönderdiler."

Sıradan bir ticaret kafilesinin böyle değerli bir eyer armağan etmesi emirde kuşku uyandırdı. Bu iki kişinin hemen tutuklanmasını emretti. Ama onlar kaçarak arkadaşlarının yanına gittiler. O sırada Şerefülmülk ile diğer arkadaşları yorgunluk ve uykusuzluktan dolayı sızmışlardı. Koşa koşa gelen iki adam durumun vehametini anlatınca onlar da alelâcele atlarına bindiler, topuklayıp kaçtılar!

Celâleddîn onlardan birini ele geçirmeyi başardı. Adam sıkı bir dayak faslından sonra Şerefülmülk'ün durumunu anlattı. Bunun üzerine Celâleddîn, kendi naibini –yanına asker katarak– onların ardına düşürdü! Takipçiler kaçakların izlerini sürdüler, yetiştiler ve ok yağdırdılar. Şerefülmülk oğlu Tâhir de okla karşılık verdi ve Celâleddîn'in naibini yaraladı. Sonuçta kaçaklar yenildi ve Celâleddîn'in huzuruna çıkarıldılar. Emir Celâleddîn onları el ve ayaklarından bağlattı; bir yazı göndererek durumu vezire bildirdi. Vezir onların başşehre gönderilmesini emredince Celâleddîn hepsini de gönderdi. Dihlî'de zindana atıldılar. Tâhir hapiste öldü.

Hükümdar, Şerefülmülk'e günde 100 kırbaç vurulmasını emretmişti, bir süre böyle devam etti bu. Ama daha sonra onu affederek Emir Nizâmeddîn Mir Necle ile Cendîrî (=Çendri)[165] eyaletine gönderdi. Şerefülmülk acınacak hâllere düştü; binecek atı olmadığı için hep öküz sırtında gidiyordu! Bir süre bu vaziyette ortalıkta dolaştıktan sonra Emir Nizâmeddîn'in beraberinde sultanın huzuruna çıkarıldığında şâşnikîrlik görevine atandı. Şâşnikîr, hükümdar yemeklerini getirip götüren, onun önünde et parçalayan adam demektir. Bu olaydan sonra hükümdar onun rütbesini yükseltti; hattâ iş o dereceye vardı ki Şerefülmülk rahatsızlanıp hasta olsa hükümdar onun yanı başına gelir, evini ziyaret ederdi! Daha önce, birinci kitapta anlattığımız gibi ağırlığınca altın tarttırıp teslim etmişti ellerine! Sultan bir süre sonra kızkardeşini onunla evlendirip Cendîrî eyaletini onun emrine verdi. Bir zamanlar Emir Nizâmeddîn'in hizmetinde ineğe bindiği eyaletti burası! Gönülleri değiştiren, insanı hâlden hâle sokan Hak Teâlâ'nın işine bak! Onun kudreti sonsuz!

165 Cendyerî (=Çendiri): Guna bölgesinde bulunan bir şehir. Bkz: Tâzî, Age, s. 218.

Sint'te Şâh Afgan'ın Ayaklanması

Şâh Afgan, Sint bölgesinin şehirlerinden Multân'da hükümdara karşı başkaldırarak şehrin emiri olan Bihzâd'ı öldürüp saltanat davasında bulundu. Sultan onun işini bitirmek için hazırlıklara başladı. Ama isyancı tek başına yeterli direniş gücüne sahip olmadığını bildiği için yalçın dağlarda yaşayan kendi ulusunun; Afganlıların yanına kaçtı. Onlar söz geçirilmez tepelerde yaşayan dövüşçü bir halktır.

Hükümdar onun bu hareketine çok öfkelendi, vali ve yüksek memurlarına ülke içindeki tüm Afganlıların yakalanmasını ferman buyurdu! İşte bu emir, Kadı Celâleddîn isyanına sebep olmuştur.

Kadı Celâleddîn'in Ayaklanması

Kadı Celâleddîn'le bir grup Afganlı Kinbâya (=Kenbay) ve Bulûdra (=Broach)[166] şehirlerinin civarında oturmaktaydılar. Hükümdar, yüksek memurlarına Afgan kökenlilerin yakalanmasını emrettiği zaman Cüzerât (=Gücerat) ve Nehrvâla[167] eyaletlerinde vezir yardımcısı olan Melik Mukbil'e;[168]

166 Buludra (=Broach/Broça): Broça diye bilinen şehir, bugün Narmada diye bilinen ırmağın Kambay (=Cambay) körfezine döküldüğü noktadadır. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 219; Gibb, Age, s. 730.

167 Nehrvâla (=Anhilvara): Gucerât'ın eski başşehridir. Bkz: 43/1. not.

168 Melik Mukbil: Aslen Telingana'daki Brahman tayfasından bir Hintli idi; Müslüman oldu ve Gucerât eyaletindeki pek çok isyanın bastırılmasında mühim roller üstlendi. Tuğluk oğlunun son zamanlarında sarayın nüfuzlu kişilerinden biriydi. Bkz: Tâzî, Age, s. 219.

“Kadı Celâleddîn ve yandaşlarının yakalanması için tuzak kurula!” diye ferman göndermişti. Bulûdra şehri ikta yoluyla melikülhükemâya bağlanmıştı. Melikülhükemâ (=yüksek rütbeli belde memurlarının başı), sultanın üvey annesiyle, yani baba Tuğluk’un diğer bir hatunu ile evlenmişti. O kadının Tuğluk’tan bir kızı olmuş, bu kız Emir Gadâ ile evlenmiştir. Melikülhükemânın eyaleti Mukbil’in sorumluluğu altında bulunuyordu, bu yüzden onun yanındaydı. Gücerât bölgesine vardıklarında Mukbil ona, Kadı Celâleddîn ile yandaşlarının yakalanıp getirilmesini emretti. Melikülhükemâ kendi eyaletine varınca hemşehrisi oldukları için Kadı Celâleddîn ile arkadaşlarını uyarıp:

“Mukbil yakalamak için sizi arıyor! Sakın ha onun yanına silâhsız girmeyin!” dedi.

Kadı Celâleddîn yaklaşık 300 zırhlı süvari ile Mukbil’in yanına gitti. Bu kalabalık grup:

“İçeri hep beraber gireceğiz” dediler. Mukbil, bu adamlar toplu olduğu sürece ele geçirilmelerinin imkânsız olduğunu farketti. Onlardan korkmuştu. Artık dönmeleri gerektiğini ima ederek onları himaye edeceğini de açıkça söyledi! Ama Afganlılar isyan bayrağını açıp Kinbâya şehrine girdiler. Oradaki ahalinin servetini, sultanın hazinesini ve aşağıda anlatacağımız gibi İskenderiye’de şirin bir medrese yaptıran tacir İbnü’l-Kavlemî’nin mallarını yağma ettiler. Melik Mukbil onlara karşı durmuşsa da acı bir yenilgiye uğramıştı. Melik Aziz Hammâr ile Melik Cihân Bunbul yedi bin kişilik bir atlı desteğiyle yardıma geldikleri hâlde perişan oldular. Bu haberi duyan haydut ve eşkıya taifesi su gibi aktı Afganlıların tarafına! Kadı Celâleddîn padişahlık davasında bulunarak çevresindekileri kendine biat ettirdi. Sultan ona ordu gönderdi ama kadı bu askeri de yendi. O sırada Devletabad’da bulunan Afganlılar da isyan ettiler.

Melik Mell’in Oğlunun İsyanı

Melik Mell’in oğlu[169] bir grup Afganlıyla Devletabad’da oturuyordu. Hükümdar orada kendi naibi olan ve hocası Kutlû Hân’ın da kardeşi olma şerefini taşıyan Nizâmeddîn’e, bu Afganlıların yakalanmasını emretti. Ayrıca ileri gelen kumandanlara dağıtılmak üzere heybe heybe elbise, altın, inci ve kışlık aba gönderdi. Hint hükümdarının âdeti, her şehrin emirine ve askerî birlik komutanlarına biri yazlık diğeri kışlık olmak üzere senede iki defa elbise armağan etmektir. Bu elbiseler geleceği vakit emir ve asker yola düşer, giysi getiren adamı görünce saygıyla bineklerinden inerler. Her biri hil’atini alır, omuzuna atar; sultanın bulunduğu yöne doğru eğilip reveransta bulunur. Hükümdar, Nizâmeddîn’e;

169 Nâsıreddîn İbn Melik Mell (=İsmail Muhh): Afgan asıllıdır. Y. Hikmet Bayur başka kaynaklara dayanarak bu ismi İsmail Nuh diye kaydetmiştir. 746/1346 yılında Nâsıreddîn Şâh unvanıyla Dekkan ülkesinin kralı olması istendi; bir yıl sonra subaylarından Hasan adlı birine makamını bıraktı; bu adam Dekkân’da Behmenîler Devleti’ni kuracak ve Alâeddîn Hasan Kanku diye bilinecektir. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, C. 1, s. 419; Tâzî, Age, C. 3, s. 220; Abdülkadir Bedaunî, Müntahabü’l-Lübâb, C. 3, s. 36; Molla Ebu’l-Kasım Firişte, Târîh-i Firişte, Luknov, 1323/1905, C. 1, s. 295.

“Afganlılar hil’at almak için atlarından indiklerinde kıskıvrak yakalansınlar!” diye emir verdi. Ama elbise getiren süvarilerden birinin Afganlıların yanına vararak durumu anlatması üzerine Nizâmeddîn’in kurduğu tuzak aleyhine döndü! Nizâmeddîn ata bindiğinde ötekiler de hayvanlarına binerek yola koyuldular. Hil’at getiren kafile ile karşılaşınca Nizâmeddîn hayvanından indi. İşte tam o sırada Afganlılar Nizâmeddîn ve adamlarının üzerine hücum ettiler. Onu yakaladılar, askerlerinin

çoğunu öldürdüler. Sonra şehre dönerek hazineleri ele geçirdiler ve Melik Mell'in oğlu Nâsıreddîn'i lider yaptılar. Eşkıya tayfasının da katılmasıyla güçleri büsbütün arttı.

Sultanın Kinbâya'ya Hareketi

Hükümdar, Afganlıların Kinbâya ve Devletabad'da yaptıklarını duyunca harekete geçti. İşe Kinbâya'dan başlamak, bilâhare Devletabad'a dönmek istiyordu. Hemen eniştesi A'zam Melik Bâyezîdî'yi dörtbin kişilik bir kuvvetle gönderdi. Bu ordu, Kadı Celâleddîn yandaşları tarafından feci bir bozguna uğratıldıktan başka sağ kalanlar Bulûdra şehrine kısıldılar ve kuşatıldılar! Şehir içinde şiddetli çatışmalar oldu.

Kadı Celâleddîn'in ordusu içinde Şeyh Cellûl adında bir cengâver vardı. Bu adam ansızın hamle eder, önüne geçeni öldürür, teke tek dövüşme duyurusunu yaptığı zaman bir Allah kulu karşısına çıkıp mücadeleye cüret edemezdi! İşe bakın, bu adam atını koştururken hayvanıyla beraber yere kapaklanıp çukura yıkılınca hemen öldürüldü. Üzerinde iki zırh bulundu. Kesik başı sultana gönderildi. Cesedi Bulûdra burçlarına asıldı, el ve ayakları da çeşitli şehirlere gönderildi.

Daha sonra hükümdarın kendi yönettiği ordu geldi ve Kadı Celâleddîn direnemeyip adamları ile kaçtı. Geride tüm servet ve ailelerini bıraktılar. Hepsi yağma edildi. Şehre böyle girildi. Hükümdar orada bir süre kaldıktan sonra döndü. Eniştesi olan Şerefülmülk Emir Baht'ı –ki onun kaçışından ve Sint'te yakalanışından bahsetmiş, hapsedildikten ve nice zillete maruz kaldıktan sonra yeniden yükseldiğini belirtmiştik– burada bırakmış; Celâleddîn'in yandaşlarının aranmasını emretmişti. Ayrıca onun; 'kılavuzluk etsin, sözleri ile yol göstersin' diye yanında tuttuğu fakihleri de araştırdı. Bu durum, daha önce anlattığımız gibi Şeyh Ali Haydarî'nin öldürülmesine neden olmuştur.

Kaçak Kadı Celâleddîn, Devletabad'da Melik Mell oğlu Nâsıreddîn'e katılarak onun taraftarlarından oldu. Hükümdar ordunun başına geçerek onların üstüne yürüdü. Afgan, Türk ve Hint ahalisi ile çeşitli kölelerden oluşan kırkbin kişilik isyancı tayfası dağılmayıp sözleştiler; sultana karşı durmak ve dövüşmek için!

Sultan isyancılarla karşılaştığında kaldığı yeri belli etmemek amacıyla kendi çadırını kurdurmadı. Savaş iyice kızıştığı zaman otağını kurdurunca onu gören isyancıların yüreği ağzına geldi; cesaretlerini kaybettiler, ağır bir yenilgiye uğradılar. Melik Mell'in oğlu Nâsıreddîn ile seçkin adamlarından dörtyüzünü yanına alan Kadı Celâleddîn, Duvaykîr (=Deogir) Kalesi'ne sığındı. İlerde anlatılacak olan bu muhkem yapı, Devletabad bölgesinin kalesidir. Burası dünyanın en sağlam kalelerindendir. Hükümdar, Devletabad'da bekleyerek asilere kaleden inip teslim olmaları için adam gönderdi. Ama onlar kendilerine emân (=aman; can emniyetini garanti etme) verilmedikçe teslim olmayacaklarını bildirdiler. Sultan onlara emân vermedi, lâkin lütuf ve merhamet babından yemek gönderdi. Orada bir süre kaldı. Benim onlarla ilgili bildiklerimin sonu budur.

Mukbil ile İbnü'l-Kavlemî'nin Savaşı

Bu savaş, Kadı Celâleddîn'in isyanından önce meydana geldi. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî büyük tacirlerdendi. Sultan için köle, deve, çeşitli kumaş ve silâhlardan oluşan armağanlarla beraber Türk ülkesinden gelmişti. Anlatılanlara göre hediyelerin kıymeti bir lek bile olmadığı hâlde, yaptığı iş

sultan nezdinde büyük kabul gördüğü için oniki lek verildi ona! Hükümdar bunun dışında nâibülvezîr (=vezir yardımcısı) olan Melik Mukbil'e bağlı Kinbâya beldesi valiliğini de Tâceddîn'e vermişti.

Tâceddîn, Kinbâya'ya ulaştığında Mulaybar (=Malabar) bölgesinin şehirlerine, Seylân ve diğer yörelere gemiler gönderdi. Ona da gemiler dolusu hediye gelince itibarı arttı. Bu yörenin servetini başşehre gönderme zamanı geldiğinde Melik Mukbil âdet olduğu üzere bu malların ve o tarafların hediye ve hazinelerinin kendisi aracılığıyla gönderilmesini salık verdi. Ama İbnü'l-Kavlemî:

"Ben kendim götürürüm, hizmetkârlar ile de gönderebilirim. Vezirin ve naibinin hükmü geçmez bana!" diye hediyeleri göndermekten kaçındı; hükümdarın ona yapıtığı iltifat ve saygıdan ötürü şımardı. Mukbil durumu vezire yazınca vezir şu cevabı iletti:

"Eğer şehirlerimizde güvenliği sağlamaktan âcizsen bırak her şeyi, bize gel!"

Mukbil bu cevabı alınca askerlerini ve hizmetkârlarını yanına alarak Kinbâya şehrinin dışına çıktı. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî ile Mukbil arasında savaş koptu. Tâceddîn İbnü'l-Kavlemî bozguna uğradı ama iki taraf da çok zayiat vermişti. Savaş meydanından kaçan İbnü'l-Kavlemî meşhur tacirlerden Nâhodâ[170] İlyas'ın konağında gizlendi. Mukbil şehre dalarak İbnü'l-Kavlemî'nin kumandanlarını öldürdü. Bu arada sultanın hazinelerini, onun verdiği hediyeleri ve şehrin gelirini bırakıp sadece kendi malını alması şartıyla bir emânnâme (=cangüvenliği belgesi) gönderdi Tâceddîn'e.

170 Nâhodâ: Farsça olup nav (=gemi) ve hodâ (=sahip) kelimelerinden mürekkeptir; kaptan demektir.

Böylece Mukbil orada bulunan servet ve gelirin tümünü sultana yolladı, bir mektup yazarak İbnü'l-Kavlemî'den şikâyette bulundu. Bu arada İbnü'l-Kavlemî de ondan şikâyet etmişti! Sultan onların arasını bulsun diye melikülhükemâyı soktu işin içine.

İşte bu olaydan sonra Kadı Celâleddîn ayaklanmış, İbnü'l-Kavlemî'nin mallarını yağmalamıştır. Böylece İbnü'l-Kavlemî adamlarının bir kısmını yanına alıp kaçarak sultana sığınmıştır.

Hint Ülkesinde Meydana Gelen Kıtlık

Sultan, Ma'ber eyaletine yönelip payitahtan uzak bulunduğu sıralarda korkunç bir kıtlık sardı her yanı.[171] Bir menn yani bir batman (buğday) altmış dirheme fırladı! Zamanla daha da pahalandı. Halkın durumu perişandı. Bir keresinde vezir ile görüşmek için şehirden çıkmıştım. Üç kadın gördüm; bilmem kaç ay önce ölen bir atın derisini parça parça keserek yemeye çalışıyorlardı! Durum o hâle geldi ki hayvan derileri pişirilerek çarşılarda satılır oldu. Bir öküz kesildiği zaman ahali birikip kanını toplar, ekmeğine katık edip yerdi! Horasanlı öğrencilerden bazıları bana şunu anlattılar:

171 Hint ülkesine düşen açlık için bkz: 43/16. not.

Hansî ile Sersetî arasında Akrûha (=Hisar)[172] adıyla bilinen bir şehre girdiklerinde etrafta kimsecikler yokmuş, ortalık ıssızmış. Geceyi geçirmek için girdikleri handaki odaların birinde aç bir adam ateşte insan ayağı kızartıyormuş!

172 Akruhâ (=Hisar) şehri: Burası bugün Hisar adıyla bilinmektedir. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 222.

Kıtlık şiddetlendiğinde hükümdar Dihlî ahalisine altı aylık yiyecek dağıtılmasını emretmişti. Kadı, kâtip ve emirler sokak sokak, mahalle mahalle dolaşarak halkın isimlerini yazıyorlardı. Her

birine Fas ölçüsü ile günlük birbuçuk ratldan hesap etmek üzere altı aylık erzak dağıtıyorlardı. Ben o sırada ilerde anlatacağımız gibi Sultan Kutbeddîn'in mezarlığında aş pişirtip yedirirdim. Bu işteki temiz niyetimden ötürü sevap kazanmışımdır inşallah...

Hint hükümdarı ile ilgili haber ve hikâyeleri, onun yönetimi sırasında meydana gelen olayları yeterince anlattım. Şimdi bizimle ilgili durumları; başşehre ilk varışımızı, koşulların değişmesiyle hizmetten ayrılışımızı; sonra elçilik göreviyle Çin'e gitmek üzere huzurdan çıkışımızı ve oradan kendi yurdumuza dönüşümüzü anlatalım...

KIRKALTINCI BÖLÜM - İBN BATTÛTA VE BERABERİNDE DİHLÎ'YE GELEN YABANCILARIN DURUMU, ÇİN'E GİDİŞ EMRİNİN ÇIKMASI

Hükümdar Yokken Saltanat Şehrine Varışımız ve Saraya Çıkışımız

Başşehir Dihlî'ye girdiğimizde dosdoğru sultanın kapısına (=sarayına) yöneldik. Birinci ve ikinci kapılardan geçip üçüncü kapıya vardığımızda daha önce anlattığımız nakiplerle karşılaştık. Onların reisi bizi gayet geniş ve süslü olan büyük salona (=kabul dairesine) götürdü. Vezir Havâce Cihân orada bekliyordu bizi. Önce Ziyâeddîn Hudâvendzâde ilerledi, onların ardından kardeşleri Kıvâmeddîn ile İmâdeddîn yürüdüler.[173] Ben de takip ettim önümdekileri. Benim arkamda, onların öteki kardeşi Burhâneddîn yürüyor, onun ardında da sırasıyla Semerkandlı Emir Mübarek, Arun Buğâ Türkî, Hudâvendzâde'nin kızkardeşinin oğlu Melikzâde ve nihayet Bedreddîn Fassâl yürüyordu.

173 Kıvâmüddîn ve kardeşleri: Seyyahımız daha önce Tirmiz'de Kıvâmüddîn ve kardeşleriyle karşılaşmış idi. Kıvâmüddîn Moğol egemenliği altındaki Tirmiz'de kadılık yapıyordu. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 223.

Üçüncü kapıdan geçtik; bin direk anlamına gelen Hezâr Üstûn[174] unvanlı muhteşem daireyi gördük. Hükümdar genel kabul günlerinde orada oturmaktadır. Oraya vardığımızda vezir başını yere doğru eğerek bizi selâmlayıp saygı ifadesinde bulununca biz de eğildik, parmaklarımızı yere değdirerek onun reveransına karşılık verdik. Sultanın tahtının bulunduğu yöne doğru eğilerek yaptık selâmı. Yanımızdakilerin hepsi aynı şekilde selâm verdiler. Bu merasimden sonra nakibler yüksek sesle "Bismillah" dediler ve salondan çıktık.

174 Hezâr Üstûn: Bu bina, Tuğluk tarafından Delhi'nin Cihanpenah kısmında inşa edilmiştir ve günümüze kadar kalıntıları muhafaza edilmiş ender yapılardandır. Bkz: Tâzî, Age, s. 224.

Hükümdarın Annesinin Sarayına Gidişimiz ve Bu Kadının Erdemine Dair

Erdemiyle meşhur kadınlardan olan ve çok sadaka veren Mahdûme Cihân yani valide sultan nice zaviyeler yaptırmış, gelen giden için daima aş kaynatmıştır. Onun gözleri kördür. Oğlu tahta çıktığı zaman o inci ve mücevher süslü altın bir taht üzerinde oturuyormuş. Beylerin ve kumandanların kızları en güzel kıyafetleriyle gelip ona saygıda bulundukları sırada ansızın görmez olmuş gözleri. Çeşitli ilaçlar kullanılmış iyileşsin diye ama hiçbirinin faydası dokunmamış. Oğlu onu çok sever, yere göğe komaz! Ana hakkı bilirliğinden olacak; bir keresinde anası onunla yolculuğa çıkıyor, sultan ondan önce varıyor (gidilecek yere). Valide hanım geldiğinde hemen karşılamaya çıkıyor, atından

inip yayan yürüyor ve onun ayaklarından öpüyor. Bu esnada kadın herkesin görebileceği bir tahtırevandaymış.

Konumuza dönelim, söze devam edelim…

Saraydan çıktığımızda vezir de bizimle beraber Hintlilerin Bâb-ı Harem adını verdikleri Sarf Kapısı'na geldi. Mahdûme Cihân'ın konağı orada. Evin kapısına vardığımızda bineklerden indik, hepimiz durumumuza göre armağanlar getirmiştik. Ülkenin başkadısı Kemâleddîn Burhân da bizimle beraber içeri girdi. Vezirle kadı girişte eğilip selâm verdiler, onların ardından biz de aynı şeyi yaptık. Kapı kâtibi armağanlarımızı tek tek kaydetti. Daha sonra bir grup genç erkek köle dışarı çıktı, onların reisleri bizim vezire yaklaştılar, bir şeyler fısıldaştıktan sonra köşke girdiler. Tekrar vezirin yanına geldiler, yine köşke döndüler. Bu sırada biz ayakta bekliyorduk. Daha sonra orada bulunan bir yükseltiye oturmamız emredildi. Bunun ardından Hintlilerin suyun dediği tencereye benzer altın taslarla yemek getirildi. Bu kaplar subuk adı verilen altın ayaklar üzerine oturtulmuştur. Yine altından kadehler, taslar ve ibrikler getirildi. Yemekler iki sofraya konulmuş, her sofrada misafirler iki sıra hâlinde oturtulmuş ve sıranın başına da oradakilerin en büyüğü kurulmuştu. Yemeğe geçmek için ilerlediğimiz sırada mabeyinci ve nakiplerin bizi selâmlayıp eğilmeleri üzerine karşılık verdik. Sonra şerbet getirildi, içtik. Hâcibler:

"Bismillah!" dediler. Yemekten sonra içecekler, onun ardından da tenbûl getirildi. Sonra hâcibler yine "Bismillah!" diye ünleyince hepimiz saygıyla eğildik, selâm verdik. Yemek bitiminde orada özel bir köşeye götürüldük. İpekten mamul sırmalı özel giysiler giydirildi bize. Köşkün kapısına dek refakat ettilir. Orada da eğildik selâm verdik, saygı merasimini yerine getirdik. Hâcibler yine:

"Bismillah!" dediler, vezir ayağa kalktı, biz de ona uyup dikildik. Daha sonra köşkten bizim namımıza keten, ipek ve pamuk nev'inden hiç dikilmemiş ham kumaşlarla dolu bir sandık çıkarıldı. Her birimize birkaç parça elbiselik hediye edildi. Önce kuruyemiş sonra şerbet daha sonra da tenbûl dolu üç altın kap getirildi art arda. Bunlar kim için getirilmişse o adamın kabı bir eliyle omuzuna koyması diğer elini yere dayayarak saygıyla eğilmesi âdettir. Vezir, –cömertliğinin ve alçakgönüllülüğünün eseri olacak– merasimin nasıl yapılacağını bana öğretmek amacıyla bir kabı eline aldı ve âdeti yerine getirdi. Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Ben de onun gibi yaptım.

Bundan sonra Dihlî şehrinde Dervâze-i Bâlem (=Palem Kapısı) civarında bize ayrılan konağa döndük. Bir yolcu için gerekli olan her şey bize gönderilmişti.

Misafirlik Olarak Verilenler

Konaklamam için hazırlanan eve vardığımda minder, hasır yaygı, kapkacak ve sedir gibi gerekli eşyaların hepsini karşımda buldum. Hint ülkesinde sedirler yeğniktir; bir kişi tek başına kaldırıp götürebilir. Yolculuğa çıkan, mutlaka sedirini yanına alır. Köle bu sedyemsi yatağı başı üzerinde taşır. Sedir koni şeklinde dört ayağa oturuyor. Bunların üzerine dört çubuk konulmuş, çubukların arasına ipek veya pamuktan bir tür ağ örülmüştür. Bunun üstüne yatılınca zaten bükülebilir ve yumuşak olduğundan rahatlığı sağlayacak başka şeylere gereksinim duyulmaz. Sedirin dışında tümü ipekten mamul iki örtü, iki yastık ve bir yorgan getirilmişti. Hindistan'da gerek yatak örtüsüne

gerekse yorgana pamuk veya ketenden yapılmış beyaz astar geçirmek âdettir. Bunlar kirlendikçe yıkanır ve iç kısım temiz kalır. O gece bize iki adam getirildi. Biri, oralıların harrâs dediği değirmenci, diğeri kassâb (=kasap) diye çağrılan et kesiciydi. Huzurumuzda;

"Undan şu kadar, etten şöyle, şundan şu kadar bundan da bu kadar alın!" diye birtakım yiyecekleri saydılar ama ne dediklerini şimdi anımsamıyorum. Oralıların âdetince ne kadar et verilirse o kadar da un verilir. Bahsettiğimiz bu misafirlik, hükümdarın annesi tarafından verilen bir ihsandır. Onun ardından şimdi anlatacağımız üzere sultanın misafirliği gelecekti.

Ertesi gün sultanın sarayına giderek vezire selâm verdik. Vezir bana, her birinde bin dinar dirhem bulunan iki kese uzatarak:

"Bu, serşüştî" dedi. Yani "baş suyu" için. Ayrıca gayet ince, keçi tüyünden dokunmuş özel bir giysi hediye etti; dostlarımı, hizmetçilerimi ve kölelerimi dört zümre hâlinde kaydetti. Birinci kısma girenlerin her birine ikiyüz, ikinci kısımdakilere yüzelli, üçüncü kısımdakilere yüz, dördüncü kısımdakilere yetmişbeş dinar verdi. Tümünün sayısı kırk civarındaydı, bu yüzden verilen harcırahın toplamı dörtbin dinarı geçmektedir.

Bunun ardından sultanın misafirliği geldi. Onun misafirlik olarak gönderdiklerini şöyle sayabiliriz:

1) Hint ölçüsüyle bin ratllık un. Bunun üçtebiri mîrâ denilen buğday unu, üçteikisi ise huşkâr denilen kepekli undur.

2) Bin ratl ölçeğinde et.

3) Kaç ratl olduğunu hatırlayamıyorum lâkin bol miktarda şeker, yağ, salep ve fevfel.

4) Son olarak bin ratl da tenbûl yaprağı vardı.

Hint ratlı, Fas ratlının yirmi katı; Mısır ratlının ise yirmibeş katıdır.

Dörtbin ratllık un, bir o kadar et ve demin anılan yiyeceklerden uygun ölçülerde de Hudâvendzâde'ye gönderildi.

Kızımın Ölümü ve Bununla İlgili Olarak Ne Yaptıklarına Dair

Hindistan'a gelişimizden bir ay sonra henüz yaşına basmamış olan bebeğim vefat etti.[175] Kızımın haberini duyan vezir, cenazenin Dervâze-i Bâlem (=Palem Kapısı) dışında yaptırdığı tekkede şeyhimiz Konyalı İbrahim'in kabri yanına gömülmesini emrettiğinden götürüp oraya defnettik. Vezir haberi sultana yazdı. Sultan başşehirden on günlük mesafede bulunan avlanma yerindeydi ama ikinci gün akşamleyin cevap ona ulaştı!

175 Seyyahın kızının ölümünden çıkan tarih: Burada seyyah, 733/1333 yılında Tarmaşirin'in karargâhına vardığında doğan kızını kastediyor olmalı. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, s. 226.

Hint halkının âdetine göre cenaze gömülüşünün üçüncü günü sabahleyin mezara gidilir. Kabrin çevresi kilim ve ipekli kumaşlarla döşenir. Üzerine Hindistan'da her mevsim yeşil bulunan çiçekler serilir. Bunlar yasemin, sapsarı bir çiçek olan kulşebbu (=gülşebboy), bembeyaz raybûl, beyaz ve sarı renklerde olabilen nesrîndir. Ayrıca üzerinde meyvesi bulunan limon ve turunç dalları da serilir. Dalların yemişleri yoksa ipliklerle meyveler asılır. Kabir üzerine kuruyemiş ve hindistancevizi

serpilir. Ahali toplanır, mushaflar getirilir, Kur'an okunur. Hatim indirildikten sonra orada bulunanlara şerbet dağıtılır. Bunların ardından herkese gülsuyu serpilir, tenbûl ikram edilir ve halk dağılır.

Ben de cenaze defninin üçüncü günü sabahleyin âdet üzere yukarıda saydığım koku, çiçek vesaireyi gücüm yettiğince sağlamaya çalıştım. Bu işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi için vezirin emriyle mezar üzerine büyücek bir çadır kurulduğunu gördüm. Sint yöresinde karşılaştığımız Hâcib Şemseddîn Hûşencî ile Kadı Nizâmeddîn Kervânî ve şehrin ileri gelenlerinden bir bölük adam benden önce kabre varmış, yerlerini alarak Kur'an okumaya başlamışlardı. Dostlarımla beraber mezarın kıyısına oturdum. Onların ardından güzel sesli hafızlar başladılar Kur'an okumaya. Onların da ardından kadı ayağa kalkarak kızım için bir mersiye okudu, sultanı öven cümleler söyledi. Hükümdarın adı geçince herkes ayağa kalkıyor, reveransta bulunup oturuyordu. Kadı gayet güzel bir dua yaptıktan sonra hâcible beraberindekiler herkese gülsuyu serptiler; sonra bardak bardak şerbet ve tenbûl dağıttılar. Böylece bana ve arkadaşlarıma onbir özel giysi getirildi.

Tören bittikten sonra hâciblerle beraber atlara bindik, saraya hareket ettik. Tahtın önüne vardığımızda yine âdet olduğu gibi eğildik, saygı gösterdik. Ben evime döner dönmez Mahdûme Cihân'ın sarayından yemekler geldi. Gelen yiyecek o kadar çoktu ki, hem benim evim hem de arkadaşların evleri yemekle dolmuştu. Dostlarımın tümü ve epey fukara bu yemeklerden tattıkları, karınlarını doyurdukları hâlde yuvarlak ekmekler, tatlılar ve hoş sebzeler artmıştı. Bunlar da günlerce yenildi. Bu işlerin tümü hükümdarın emriyle gerçekleşiyordu.

Daha sonra Mahdûme Cihân'ın konağından genç hizmetkâr köleler gelerek devlet adı verilen bir tür tahtırevan getirdiler. Bu tahtırevan kadınların taşınması için yapılmışsa da bazen erkekler de biner. Bu araç hükümdar tahtına benzemektedir, üstüne ipek yahut pamuktan örülmüş bir örtü serilir. Üzerinde, bizim oralarda bûca denilen gölgelikte olduğu gibi Hint kamışından mamul içi doldurulmuş bir direk vardır. Sekiz kişi grup hâlinde ikiye ayrılarak dörder dörder nöbetleşe bu perdeli tahtırevanı taşırlar. Mısır'daki büyük tahtırevanların işini Hindistan'da devlet adı verilen bu araçlar görmektedir. Halkın çoğu bunlar vasıtasıyla gider gelir işine. Bir adamın köleleri varsa bu tahtırevanı onlar taşır; yoksa para verir, hamal tutar. Çarşılarda, hükümdarın ve halkın kapıları önünde bu işi bekleyen hamallara rastlamak mümkün. Kadınlar için yapılan devletler ise ipek perdelerle örtülüdür. Genç erkek hizmetçilerin, valide sultanın sarayından getirdikleri tahtırevan da bu şekildeydi. Ona ölen kızımın annesi olan cariyemi bindirdiler. Ben bu cariyeyle beraber hediye olarak bir Türk cariye gönderdim sultan anasına. Ölen kızımın anası olan cariye orada bir gece kaldı, sabahleyin döndü. Ona bin dinar dirhem, altın kaplama bilezikler, yine altın kaplama bir mahfaza, ketenden yapılmış sırmalı bir gömlek, simli parlak bir hil'at ve çeşitli elbiseleri içeren bir sandık hediye edilmişti. Bu armağanlar yanıma getirildiğinde –istihbaratçılar durumu sultana yazdıkları için– kendimi ve şanımı korumak amacıyla hepsini arkadaşlarıma ve borçlu bulunduğum tacirlere verdim.

Sultan Başşehirde Değil Ama Bana Yaptığı İhsanlar Vezir Aracılığıyla Sürüyor

Orada bulunduğum sırada sultan senelik geliri beşbin dinar olan bazı kasaba ve arazilerin bana tahsis edilmesini emretmiş, vezir ile divan üyeleri de bunları saptamışlardı. Bana ayrılan kasabalara gittim, Bedelî, Besehî kasabalarıyla Belera kasabasının yarısı da bunlar arasındaydı.[176] Bu yöreler,

Sadî[177] Hindbut adıyla bilinen sadîdeydi. Dihlî'den onaltı kurûh (=mil) uzaktaydılar. Hindistan'da yüz köyü içine alan idarî bölgeye sadî denilir. Esas şehrin çevresi çeşitli sadîlere ayrılmıştır. Her sadînin bir çovtrîsi ve gelir toplamakla görevli memuru bulunur. Çovtrî,[178] o yöredeki Hint kâfirlerinin reisidir.

176 Bedelî, Besehî ve Belera kasabaları: Bu kasabalar Delhi'nin 60 mil kuzeyinde yer almaktadır ve şu anda Yeni Delhi'nin varoşlarıdırlar. Bkz: Gibb, Age, C. 3 s. 741.

177 Sadî: Yüz demektir.

178 Çovtrî (=Çovdheri): Hint dilinde bir köyün veya taifenin başı demektir; saygı kelimesi olarak da kullanılır. Bkz: John T. Platts, Age, s. 450.

Bu sıralarda hükümet merkezine kâfir tutsaklar getirilmişti. Bunlar arasından on cariye gönderdi bana vezir… Birini, getiren adama verdimse de razı olmadı. Onlardan üç tazeyi arkadaşlarım aldı. Diğerlerinin başına ne geldi bilmiyorum. Bu ülkede kadın tutsakların pahası pek düşük. Bunun sebebi, onların çok pis olmaları, şehir âdeti ve töresi nedir bilmemeleridir! Bu arada eğitim görmüş, terbiye edilmiş olanlar da ucuza satılıyor ama yine de kimse onları satın alma ihtiyacı duymuyor.

Hint ülkesinde gâvurlarla Müslümanların arazileri birbirine bitişik. Müslümanlar onların üzerinde egemen. Gâvur tayfası ancak dağlarda, yalçın tepelerde rahat yaşıyor. Ayrıca kamış ormanları da onların barınağı sayılır. İçleri boş olmayan kamışlar art arda uzayıp birbirine bitişir ve sarılırlar. Bunlara ateş etki etmez, gayet dayanıklı ve sağlam olurlar. Gâvur tayfası neredeyse bir kale gibi berkitilmiş olan bu kamış ormanlarında oturur. Böyle ormanların iç kısmında onların hayvanları, tarlaları ve birikmiş yağmur suyundan göletleri vardır. Güçlü dayanıklı bir ordu bu kamışları kesmeye yarayan âletlerle yola düşmedikçe o ormanlara girip iç kısımdakileri yenmek mümkün değildir.

Hükümdar Başşehirde Yokken Geçirdiğim Bayram

Hükümdar henüz başşehre dönmeden Ramazan bayramı gelip çattı.[179] O gün siyah elbiselere bürünen hatip efendi bir filin sırtına bindi. Onun rahatça oturması için filin üstüne bir tür taht yerleştirilerek dört köşesine dört sancak konduruldu. Müezzinler de fillere binerek hatibin önünde tekbir getire getire ilerlediler. Yörenin bütün fıkıh bilginleri ve kadıları hayvanlara binmiş, her biri namazgâha ilerlerken vereceği fıtrayı (=Ramazan sadakası) yanına almıştı. Namaz kılınacak yere kocaman bir yün çadır kurulup içi halılarla döşendi. Ahali tekbir getire getire toplandı. Namazın ardından hatip hutbeye çıktı, daha sonra cemaat evlerine döndü. Biz de saraya gittik. Meliklerin (=beylerin) emirlerin ve "muhteremler"in yani yabancıların hazır bulunduğu bir şölen verildi. Yemekten sonra herkes dağıldı.

179 O yılın Ramazan bayramı; 1334 yılının 4 Haziranı'na rastlar.

Hükümdarın Gelişi ve Onunla Görüşmemiz

Şevval ayının dördüncü günü[180] sultan başşehirden yedi mil uzakta bulunan Tilbet[181] köşkünde konakladı. Vezir bize sultanı karşılamamızı emrettiğinden herkes deve, at, Horasan meyveleri, Mısır kılıçları, köleler ve Türk ülkelerinden ithal edilmiş koyunlardan oluşan hediyesini yanına aldı; hep

beraber çıkıp köşkün kapısına vardık. Gelenler orada toplanıyor, derecelerine göre sultanın huzuruna çıkıyor ve onlara sırmalı keten giysiler giydiriliyordu. Sıra bana geldiğinde, huzura girdim; sultanı bir peykeye kurulmuş buldum. Hükümdar payitahtta yokken tanıştığım melikünnüdemâ (=nedimbaşı) Heratlı Nâsıreddîn Kâfî'yi görünceye kadar peykede oturan adamı mabeyincilerden biri sandım. Hâcib (=mabeyinci) saygıyla eğilince ben de ona uydum. Hükümdarın Fîrûz adlı amca oğlu Emir Hâcib beni karşıladı. Fîrûz selâm verdi; ben de ikinci defa selâm verdim. Nâsıreddîn bana dönerek:

180 O yılın 4 Şevval'i; 1334 yılının 8 Haziranı'na rastlar.

181 Tilbet: Burası Delhi'nin doğusunda bir yerdir; ancak ne kadar uzak olduğu hususunda kaynaklarda farklı ifadeler vardır. Gibb daha önce buranın şehirden 7 mil uzakta olduğunu belirtmişti. Bkz: Tâzî, Age, C. 3, 229; Gibb, Age, C. 3, s. 742.

"Bismillah! Mevlânâ Bedreddîn!" dedi. Ben Hindistan'da Bedreddîn olarak tanınır ve anılırdım. O ülkede gerek öğretmen gerekse öğrenci; ilimle uğraşan herkese mevlânâ denilir. Hükümdara yaklaştığımda o elimi tutup kucakladı. Bana son derece nazik davrandı, iltifat etti. Şöyle dedi Farsça:

"Bereket yağdı seninle! Hoş geldin! Rahat ol! Sana öyle güzel davranacak öyle hediyeler vereceğim ki memleketlin bunu duyar duymaz senin yanına koşacak!" dedi. Sonra yurdumu sordu, Mağripli olduğumu söyledim, bana tekrar dönerek;

"Sen Abdülmü'min'in[182] ülkesinden misin?" deyince,

182 Abdülmü'min b. Ali (=Muvahhidî Devleti'nin kurucusu) ve İbn Tûmert: Ebû Muhammed Abdü'l-Mü'min b. Ali Kûmî; Hac esnasında İbn Tûmert'le karşılaştı, ondan çok etkilendi, onu mehdi kabul edip bir numaralı tilmizi oldu. Gazâlî ve Turtûşî gibi hocalardan ders alan İbn Tûmert kendisinin mehdi olduğuna inanıyordu; o sıralarda Kuzey Afrika'yı yöneten Murâbıt Devleti'ni taklitçilik, donukluk ve antropomorfizmle suçladı; yerel Berberî kabilelerin dilinde vaaz verdi. Sabırlı, cesur, dayanıklı ve biraz deli bir adamdı, sayılarla ilgili takıntısı vardı; ilm-i cefre inanır, kendisine gelen ilhama göre hareket ederdi. O dönem şartlarında klasik bir devrimcinin tüm vasıflarını fazlasıyla taşıyordu. Çok uzun bir zaman uğraştı ve idareden memnun olmayan halk kesimini, bazı Berberî kabilelerini yönetime karşı ayaklandırdı ama hedefini gerçekleştirmeye ömrü yetmedi. Abdülmü'min, Kuzey Afrika'da İbn Tûmert'in ilkeleri doğrultusunda bir devlet kurmayı başardığı sıralarda İbn Tûmert vefat etmişti. Abdülmü'min de 558/1163 yılında vefat etti. Muvahhidî Devleti, kısa bir zamanda Kuzey Afrika'ya egemen oldu. Bu devlet, ulusçu ve sosyalist -rasyonalist eğilimli bazı Arap düşünürlerine ilham kaynağı olmuştur. Bkz: Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Şerhu Rakami'l-Hulel fî Nazmi'd-Düvel, notlandıran: Adnan Derviş, Dımaşk, 1991, s. 190-202; Muhammed Âbid Câbirî, Felsefî Mirasımız ve Biz, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 2000, s. 205 ve 241.

"Evet!" dedim. Ne zaman güzel bir söz söylese hemen elini öptüm. Böylece yedi defa öpmüş oldum. Bana hil'at giydirdikten sonra onun yanından çıktım.

Karşılama merasimi için orada bulunanlara şölen verildi.Fıkıh bilginlerinden kadılar kadısı Sadr-ı Cihân Nâsıreddîn Havârezmî (=Harizmî), tüm memâlîkin (=memlûk askerlerin) başkadısı Sadr-ı Cihân Kemâleddîn Gaznevî, memâlîk müfettişi İmâdülmülk Melik Celâleddîn Kîcî[183] ve hâciblerle emirlerden oluşan bir topluluk misafirlerin başında durdu. Bu ziyafette Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'in amca oğlu olup bizimle beraber yolculuk eden Hudâvendzâde Gıyâseddîn de vardı. Hükümdar ona hürmette kusur etmiyor, "kardeş" diye sesleniyordu. Bu adam yurdundan çıkarak defalarca Hint hükümdarını ziyaret etmiştir.

183 Celâleddîn Kîcî: Buradaki Celâleddîn Ûca şehrinin hâkimiydi. Bk; Tâzî, Age, s. 230.

Kendisine şeref giysisi armağan edilen misafirler şunlardı:

Hudâvendzâde Kıvâmeddîn, onun kardeşleri olan Ziyâeddîn, İmâdeddîn ve Burhâneddîn, onun kızkardeşinin oğlu Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn; –onun atası Vecîhuddîn Horasan veziriydi; dayısı Alâeddîn de vezir ve Hintlilere bakan bir yöneticiydi– babası Irak'ta vezir naipliğinde bulunan Emir Hibetullah b. Felekî Tirmizî, –baba Felekî Tirmizî, Tebriz'deki Felekiye okulunu[184] yaptırmıştı– Behrâmcûr (=Behramgor) soyundan Kisra sahibi (=Kisra şehrinin yöneticisi) Melik Kirây (=Giray), –bu adam, lâzeverd ve belahş diye bilinen yakut taşının ana yurdu Bedahşân'dandır[185]– Semerkandlı Emir Mübarek Şâh, Buharalı Arun Buğâ, Tirmizli Melikzâde, son olarak Tebriz'den sultana hediye getirirken yolda soyulan Şihâbeddîn Kâzerûnî…

184 Felekiye Medresesi: Tebriz'e 150 km uzaklıkta bulunan Merâga'dadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 230.

185 Bedahşân (=Belahşan): Afgan Türkistanı olarak bilinen bölge ve buradaki akarsu. Bazıları Gökçe Su derler ona. Bkz: 24/8. not.

Hükümdarın Başşehre Girişi ve Onun Emriyle Bize Ayrılan Binitler

Hükümdarı karşılamaya çıkışımızın ertesi günü her birimize saraya ait atlardan birer tane verildi. Atlar, süslü dizgin ve eyerleriyle gayet gösterişliydiler. Hükümdar başşehre girerken atına binince biz de atlandık, Sadr-ı Cihân ile öncüler arasında gittik. Sultanın önü sıra sancaklarla beraber kimi inci-mücevher işlemeli kimi de başka değerli malzemeyle kaplanmış güzel gölgelikler taşıyan onaltı fil yürümekteydi. Sultanın başucuna görkemli bir sayvan dikilmiş, önüne de incilerle süslü bir perde konmuştu. Onlar bu örtüye gâşiye diyorlar. Fillerden bir kısmına ra'âde adı verilen küçük toplar yüklendi ve sultan şehre yaklaştığında bunlarla dirhem ve dinar saçıldı ortalığa! Hükümdarın önünde giden atlılar ve yayalar bu paraları topluyorlardı. Bu hâl, hükümdar köşke varıncaya kadar devam etti. Önünde binlerce insan yürüyordu. Üzerleri ipek kumaşlarla örtülmüş ahşap kubbecikler çoktan kurulmuş, daha önce anlattığımız şarkıcı kadınlar yerlerini almışlardı bile.

Hükümdarın Huzuruna Girişimiz, Bize Verdiği Hediyeler

Hükümdarın payitahta gelişinin ikinci günü olan Cuma'da büyük salonun girişine varıp üçüncü kapının önündeki peykelere oturduk. Henüz içeri girmemiz için izin verilmemişti.

Bir süre sonra Hâcib Şemseddîn Hûşencî (=Hûşengî) çıkıp adlarımızın kaydedilmesini ve bizimle beraber birkaç arkadaşımızın da girmesine izin verilmesini söyledi kâtiplere. Benim yanımda girecek olanların sayısını sekiz olarak saptadı; nihayet kâtiplerle girdik içeriye. Daha sonra keseler ve kabbân diye adlandırılan terazi getirildi. Kadılar kadısı ile kâtipler oturup dışarıda bulunan muhteremleri (=yabancıları) çağırdı. Bu keseleri onlara pay ettiler. Benim hisseme 5.000 dinar düştü. Dağıtılan paranın tümü 100.000 dinardı. Bu parayı Valide Sultan oğlunun dönüşünü kutlamak amacıyla dağıtıyordu. Ve o gün böyle çıktık saraydan...

Bu ilk girişten sonra hükümdar bizi yine huzuruna çağırdı, hâl hatır sordu, güzel sözlerle bize iltifat etti. Bir gün bize şöyle dedi:

"Siz, gelişinizle yücelttiniz bizi! Sizin hak ettiğiniz armağana bizim gücümüz yetmiyor. Büyüğünüz babam, gün görmüş yaşlılarınız kardeşim, küçüğünüz oğlum gibidir! Memleketimde şu

şehrimden daha muhteşemi yoktur! Onu da size veriyorum!" Hükümdara teşekkür edip hayır duada bulunduk.

Sonra bize maaş bağladı. Benim için yıllık 12.000 dinar ayırdı. Daha önce bana ihsan ettiği üç kasabaya iki daha ekledi. Bunların biri Cevze diğeri Melikbûr adını taşımaktadır.

Hükümdar bir gün Hudâvendzâde Gıyâseddîn ile Sint valisi Kutbülmülk'ü bize gönderdi. Onlar karşımıza dikilip:

"Hûnd-ı Âlem (=Cihân hükümdarı) der ki aranızdan kim vezirlik, kâtiplik, emirlik, kadılık, müderrislik ve fakihlik görevlerinden birini yapacak güçte ise o işi ona vereceğim!" anlamında sözler söylediyse de kimseden ses çıkmadı. Çünkü herkes mal ve servet yığdıktan sonra yurduna dönmek arzusuyla yanıyordu! Demin sözü geçen Emir Baht b. Seyyid Tâceddîn:

"Vezirlik mirasım, kâtiplikse benim işimdir! Bunlardan başkasını bilmem!" dedi. Hibetullah b. Felekî de bu tür şeyler söyledi. Bu arada Hudâvendzâde bana Arapça:

"Seyyidî (=efendim) sen ne diyorsun?" diye sordu. Bu yöre halkı Arap gördü mü ona muhakkak "Yâ seyyidî" diye seslenir! Hükümdar da Arap milletine saygı duyduğu için böyle sesleniyor. Ben de şu cevabı verdim:

"Ne vezirlik ne de kâtiplik benim işim değil! Ama kadılık ve şeyhlik hem benim hem de atalarımın öteden beri yapageldiği işlerdir. Emirliğe gelince, bildiğiniz gibi Arap olmayanlar Arabın gücü ve kılıcıyla İslâmı kabul ettiler."

Hükümdar bu sözlerimi işitince hoşnut oldu, kelâmımı beğendi! O sırada Hezâr Üstûn'da yemek yiyordu. Bizi yanına çağırınca vardık beraber yedik. Sonra Hezâr Üstûn'dan dışarı çıktık.

Arkadaşlarım oraya çöktüler ama malûm yerimde çıban çıktığından ben oturamadım, ayrıldım. Hükümdar bizi yeniden çağırınca arkadaşlarım gidip benim adıma özür dilediler. İkindi namazından sonra tekrar gittim. Akşam ve yatsı namazlarını büyük salonda kıldım. Mabeyinci huzurdan çıkıp bizi davet etti. Yukarıda anılan kardeşlerin en büyüğü Hudâvendzâde Ziyâeddîn huzura girip hükümdar tarafından emir-i dâd makamına atandı. Emir-i dâd kademesinde olan kişi[186] büyük emirlerden sayılır ve kadı efendinin meclisinde oturur. Kimin bir emirle veya bir büyükle davası olur da ondan hakkını almak isterse emir-i dâd derhal o adamı huzura getirir. Hükümdar, Ziyâeddîn'e bu görev için yıllık 50.000 dinar bağladığı gibi geliri de bu civarda olan otlaklar verdi ona. Ayrıca nakit olarak 50.000 dinar ihsan ettiğini eklemeliyiz. Bunların dışında, ipek sırmalı bir hil'at giydirdi ona. Bu giysiye, göğüs kısmında ve arkada aslan resmi bulunduğu için sûret şîr adı verilmiştir; "yırtıcı (=aslan) sureti" anlamına gelir bu terkip. Bu giyside astarın üstüne işçilik için harcanan sırmanın değerini bildiren bir yafta dikilmektedir.

186 Emir-i dâd: Soruşturmaları yürütmek ve cezaları uygulamakla görevli memur. Dâd Farsça bir kelimedir; hak, adalet ve doğruluk demektir. Zend-Avesta lisanındaki benzeri Data, Sanskritçede ise Dha'dır. "Cac" diye okunan İngilizce Judge da bu kelimenin farklı bir versiyonudur sanıyorum. Bkz: Platts, Age, s. 499.

Hükümdar, Ziyâeddîn'e birinci sınıf bir küheylân da verdi. Ülkede dört cins at bulunuyor. Atların eyer kısımları Mısır işine benziyor. Eyerlerin büyük bir bölümü altın yaldızlıdır.

Sonra Emir Baht girdi huzura; hükümdar ona vezirle yan yana kendi peykesinde oturmasını ve divanların hesap işlerini incelemesini emretti. Yıllık 40.000 dinar bağladı Emir Baht'a. Bundan başka senelik geliri 40.000 dinarı bulan otlaklar tahsis ettiği gibi nakit para olarak da 40.000 dinar

verdi! Ayrıca koşum takımı mükemmel bir atla Ziyâeddîn'inkine benzer bir elbise verdi ona ve Şerefülmülk unvanıyla onurlandırdı onu.

Sonra Hibetullah b. Felekî geldi. Hükümdar onu Resûldâr[187] yaptı. Bu terim, sarayın yazışma ve irtibat görevlisi anlamına geliyor. Ona yıllık 24.000 dinarı bulan bir maaş bağladı, geliri de bu civarda olan otlaklar tahsis etti; peşin para olarak da 24.000 dinar verdi. Bunların dışında tam donanmış bir at ve özel giysi ihsan etti. Onu Bahâülmülk unvanıyla onurlandırdı.

187 Resûldâr: Dışişleri bakanı. İşi, yabancı ülkelerle iletişimi sağlama, elçi gönderme ve kabul etme gibi vazifeleri yürütmektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 233

Hibetullah'ın ardından huzura ben girdim. Hükümdarı köşkün ortasında tahtına yaslanmış bir vaziyette buldum. Vezir Havâce Cihân öndeydi. Melik Kebîr (=büyük bey) Kabûla ayakta bekliyordu. Selâm verdiğimde Kabûla şöyle dedi:

"Eğil! Çünkü dünyanın sultanı seni başşehir Dihlî'ye kadı yaptı! Yıllık 12.000 dinar maaş bağladı. Yine bu kadar geliri olan otlaklar tahsis etti sana! İnşallah yarın hazineden alacaksın; 12.000 dinar peşin para verdi! Ayrıca eğeri ve dizginleriyle koşum takımı mükemmel bir küheylân ile hil'at-ı mehâribî verilmesini emretti!"

Hil'at-ı mehâribî, göğüs ve sırt kısımlarında mihrap resmi bulunan özel giysinin ismidir. Eğildim, selâm reveransımı yaptım. Büyük bey Kabûla elimden tutup hükümdarın huzuruna çıkardı beni. Hükümdar bana:

"Dihlî kadılığını ufak bir iş sanma! Bizim katımızda en büyük hizmet budur!" dedi. Ben onun sözlerini gayet iyi anladımsa da o dilde gerektiği şekilde cevap verebilecek durumda değildim. Hükümdar da Arap dilini anlar fakat açık ve güzel konuşamazdı. Şöyle dedim:

"Efendimiz! Ben Malikî mezhebindenim. Bunlar Hanefî mezhebinden!.. Ayrıca dil bilmiyorum." Bu sözüm üzerine hükümdar şu cevabı verdi:

"Sana naip (=vekil ve yardımcı) olsunlar diye Bahâeddîn Multânî'yi ve Kemâleddîn Bicnevrî'yi görevlendirdim. Onlar seninle görüşürler; sen sadece yapılan sözleşme ve akitlerin üstüne mühür vurursun! Sen bizim için evlât gibisin!"

Ben bu iltifata:

"Hükümdarım! İşin doğrusu ben sizin hizmetkârınızım!" diye karşılık verdim ama o gayet alçakgönüllü ve müşfik bir tarzda Arapça olarak:

"Bilakis sen bizim efendimiz ve büyüğümüzsün!" dedi. Bu konuşmanın ardından Şerefülmülk Emir Baht'a dönerek şöyle buyurdu sultan:

"Bu adamın harcaması çok olacak. Ona maaş bağladımsa da yetmez; fazladan bir zaviye vereceğim emrine; dervişlerle ilgilenme sözü verirse! Bunu Arapça anlat ona!"

Hükümdar sanıyordu ki Emir Baht Arapçayı güzel konuşur! Oysa emir doğru düzgün bilmiyordu bu dili! Neticede bunu farkeden hükümdar şöyle seslendi Emir Baht'a:

"Berav ve-yekcâ bihusbî ve an hikâye ber û begû'î ve tefhîm kunî tâ ferdâ inşaallah pîş man beyâ'î cevâbi û bigû'î"

Bu cümle şu anlama geliyor:

“Bu gece gidiniz, aynı yerde yatınız! Sen de ona bu hikâyeyi anlat, sabah olunca inşallah yanıma gelir ne dediğini bana bildirirsin!”

Böylece hükümdarın huzurundan çıktık. Gecenin üçte biri geçmiş ve nöbet tokmağı vurulmuştu. Onların âdetine göre (tokmak) çalındıktan sonra kimse dışarı çıkamazdı. Bu yüzden vezirin çıkmasını bekledik; o çıkınca onunla beraber yola koyulduk.

Dihlî şehrinin kapıları tümüyle kapandığından Iraklı Seyyid Ebu’l-Hasan Abbâdî’nin Serâbûrhân sokağındaki evinde geceledik. Bu adam hükümdar malıyla ticaret yapar, onun namına Irak ve Horasan’dan silâh ve eşya satın alırdı.

Ertesi gün sultan bizi çağırdı. Malları, atı ve hil’atları aldık. Her birimiz bir kese para ve mal alıp omuzuna yüklemişti. Böylece huzuruna girip selâm verdik. Atlarımız yanımıza getirildi ve biz hayvanların tırnaklarını kumaş parçalarıyla örttükten sonra öptük. Böylece bu hayvanları sarayın kapısına kadar kendimiz götürdük. Bu işler, Hint halkının âdetlerindendir. Sonra saraydan çıktık.

Hükümdar benimle beraber gelenlere 2.000 dinarla 10 hil’at verilmesini emretmişti. Diğerlerinin arkadaşlarına bir şey vermedi. Benim yanımdakilerin havası yerindeydi! Onların tavrı hükümdarın da hoşuna gitmişti. Onlar huzurda eğilip selâm verince hükümdardan teşekkür aldılar.

Hükümdarın Bana Verilmesini Emrettiği İkinci İhsanın Biraz Gecikmesi

Kadılık görevine atandıktan ve hükümdarın çeşitli armağanlarına eriştikten sonraydı; hukukçu vâiz Tirmizli Mevlânâ Nâsıreddîn’le büyük kabul salonunda bir ağaç altında oturuyordum. Mabeyincilerden biri gelip Nâsıreddîn’i sultanın yanına çağırdı. Adam huzura girince hükümdar tarafından hil’at giydirilme şerefine erişti. Ayrıca hükümdar ona mücevher ve inci ile süslenmiş bir Kur’an-ı Kerim hediye etti. Sonra başka bir mabeyinci yanıma gelerek şöyle dedi:

“Bana bir şeyler ver, sana ödenmesi zaten sultan tarafından emredilen 1.200 dinarı getirmek için bir hatt-ı hurd alayım!” dedi.

Ben ona güvenmediğim için bu işi bir tuzak zannettim. Ama sözünde ısrar edince dostlarımdan biri;

“Onun istediğini verebilirim!” diyerek herife iki-üç dinar verdi. Mabeyinci “hazineden falancanın aracılığıyla şu adama bu kadar ihsan edilmesini sultan emretti!” anlamında bir hatt-ı hurd getirdi. Hatt-ı hurd küçük yazı demektir. Böyle yazılarda bildirme işini yapan adamın ismi yazılır, sonra o kâğıdın üstüne emirlerden üç kişinin imzası konulur. Bu üç kişi, hükümdarın hocası olup Hân-ı A’zam diye bilinen Kutlû Hân, kâğıt tomarları ile kalemlerin işine bakan harîtadâr ve sâhib-i devât (=başkâtip) Emir Nükbiye Devâdâr’dır. Bunların damgaları vurulduktan sonra o yazı divan-ı vizârete (=vezirler meclisi) gönderilerek orada divan kâtipleri tarafından yeniden yazılır, kayda geçirilir. Bununla kalınmaz, sözü geçen berat, divan-ı işrâf (=denetleme kurulu) ve divan-ı nazarda (=son tetkik kurulu) onaylanır, tescil edilir. Böylece bahsi geçen paranın ödenmesi için vezir tarafından başhaznedâra bir pervâne yazılır. Pervâne, emirnâme demektir. Başhaznedâr kendisine gönderilen pervâneyi kendi divanına kaydeder. O her gün hükümdar tarafından ödenmesi emredilen paraların listesini çıkarır sonra da huzura gönderir. Eğer sultan bu paraların hemen verilmesini emrederse haznedâr derhal gerekeni yapar. Şayet biraz bekletilmesini buyurmuşsa o zaman ödemeyi geciktirir. Fakat süre uzasa da bu para mutlaka ödenir. Bana ihsan edilen 12.000

dinar altı ay gecikti ama ilerde anlatılacağı gibi diğer hediyelerle beraber gönderildi. Hükümdar birine armağan verirse bunun ondabiri rüsum olarak kesilir. Mesela 100.000 dinar verilmesini emretmişse 90.000 verilir, 10.000 verilsin diye ferman çıkmışsa 9.000 ihsan edilir.

Alacaklıların Benden Paralarını İstemeleri, Hükümdarı Övmek İçin Yazdığım Kaside, Borcumun Ödenmesi Doğrultusunda Ondan Emir Çıkması ve Bu İşin Bir Süre Gecikmesi

Daha önce de anlattığım gibi yolda harcama yapmak, sultana çeşitli hediyeler sunmak ve burada kaldığım süre içinde sağa sola sarfetmek için tüccar tayfasından biraz borç almıştım. Adamlar yurtlarına dönecekleri sırada paralarını istediler. Bunun üzerine ben de uzunca bir kasideyle övdüm sultanı![188] Baş tarafı şöyledir:

188 İbn Battûta'nın şairliği (=manzumeciliği): İbn Battûta'nın şairliği yoktur. Bu manzume de onun şiir vadisinde tam manasıyla nasipsiz olduğunu gösteriyor. Bu bizim için iyi bir şey; zira şair olsaydı; devrin modasına uyar, seyahatnâmesini sultanın manzum methiyle doldurur; bize de okuyacak bir şey bırakmazdı. O gördüklerini ve duyduklarını meraklı ve samimi bir gazeteci gibi anlatıyor. O iyi bir hikâyeci, hattâ Hindistan'da girdiği bir savaşta gâvur elinden kaçıp yılanla aynı delikte gecelediği anları aktarırken usta bir gerilim ve mizah yazarıdır. Kendi şartları içinde olağanüstü gerçekçidir. Fas sultanı gibi birkaç kişi hariç, tanıdığı insanların iyi ve kötü yönlerini soğukkanlılıkla anlatır. Eğer şair olsaydı; bu kadar zengin bir malzeme asla sunmayacaktı bize; o devirde içinde bulunduğu grup neyi talep ediyorsa onu verecekti; ilerde tarihî coğrafya, dilbilim, folklor, iktisat tarihî ve antropoloji alanlarına malzeme olacak o güzelim ayrıntıları asla anlatmayacaktı.

"Sana ey müminlerin ulu emiri sadece sana,

Geldik ve uğrunda çöller geçtik, badireler atlattık.

Senin kapına dayandım, yüceler yurduna vardım,

Senin konağın sığınak, kimsesiz yolculara lâyık.

Eğer güneşten üstün bir makam olaydı,

Elbette sen oraya keyifle kurulurdun!

Sensin önder, sensin övülecek büyük adam,

Sensin mizacında sözle eylem birliği olan!

Senin huzurunda talebim öyle küçük ki!

Bir tek dileğim var derya-yı cûdundan

Dilimden baklayı çıkarayım mı şimdi?

Yoksa utandırmamak için sözü keseyim mi?

Çünkü en güzel ün olsa gerek,

zarif ve yüce gönüllü diye anılmanız.

Kapınıza gelen yolcuya yardım ediniz, borcunu ödeyiniz;

Zira alacaklılar pervasız!"

Bu kasideyi okuduğumda o tahtına kurulu vaziyetteydi; övgünün yazıldığı kâğıdı dizine koyarak bir ucundan kendi tuttu, diğer ucundan da ben tuttum. Ben bir beyti okuyup bitirince kadılar kadısı Gazneli Kemâleddîn'e dönüp;

"Anlamını sultana açıkla!" dedim. O da anlattı. Böylece tek tek açıklattım. Hint ahalisi Arapça şiirlere pek heveslidir; bu kaside de hükümdarın hoşuna gitti! En son beyte geldiğimde hükümdar:

"Marhamat!" dedi. Bu, "Sana acıdım, lütfedeceğim" demektir. Böylece mabeyinciler elimden tuttular, âdet olduğu üzere saygıyla eğilmem için beni bulundukları yere götürmek istedilerse de sultan:

"Durun, kasideyi tamamlayıncaya kadar bırakın onu!" dedi. Bitirdim, selâm verdim. Oradakiler bu övgüden ötürü beni kutladılar. Bir süre oturdum. Oralıların "arz-ı daşt" dediği dilekçeyi yazıp Sint valisi Kutbülmülk'e verdim, o da bunu sultana sundu. Hükümdar ona:

"Havâce Cihân'a var, bu adamın borcunu ödemesini söyle!" dedi. Böylece Kutbülmülk gidip durumu bildirdi. Havâce Cihân;

"Tamam, olur!" demişse de bir süre gecikti ödeme işi. Bu arada hükümdar, vezirin Devletabad'a gitmesini emretmiş, kendisi de ava çıkmıştı. Dolayısıyla hiçbir şey alamadım. Belli bir bir zaman geçti ve aldım. Paranın geç ödenmesinin sebebi şuydu:

Benden alacaklı olanlar yola çıkmaya niyetlendiklerinde onlara:

"Hükümdarın sarayına vardığımda siz yörenin âdeti gereğince beni drohâlayın!" dedim. Çünkü biliyordum, durumdan haberdar olan sultan beni kurtaracaktı. Hint töresince bir kimse, hükümdarın sevgi ve beğenisini kazanmış bir adamdan alacaklı olup paranın ödenmesini istiyorsa sarayın kapısına gider; borçluyu bekler. Borçlu içeri girmek isteyince;

"Hükümdarın drohâyı adına! Sultanın başı hakkı için, borcunu ödemedikçe içeri giremezsin!" diye diretir. Borçlu oracıkta parayı vermedikçe yahut alacaklıdan biraz daha mühlet koparmadıkça yerinden kımıldayamaz. (Drohây, adalet demektir.)

Bir gün sultan, babasının mezarını ziyaret ederek o civardaki bir köşkte konakladı. Alacaklım olan tüccar tayfasına:

"İşte tam zamanı; atılın hele!" dedim. Ben huzura çıkacağım sırada onlar köşkün girişini kesip:

"Sultanın drohâyı adına! Alacağımızı vermezsen içeri adım atamazsın!" diye bağrıştılar. Kapıda dikilen kâtipler meseleyi yazıyla hükümdara bildirince büyük fakihlerden Şemseddîn dışarı çıktı. O hâcib-i kıssadır (=şikâyet dilekçelerini dinleyen mabeyinci) Hemen onlara bana niçin hücum ettiklerini sordu. Onlar da kendilerine borcum olduğunu söylediler. Şemseddîn, hükümdarın huzuruna çıkarak durumu anlattı. Sultan;

"Borcun ne kadar olduğunu sor!" diye emredince, hâcib geldi, gruba sordu. Adamlar:

"55.000 dinar!" diye cevap verdiler. Şemseddîn, sultanın huzuruna dönerek vaziyeti bildirdi. Böylece sultan, mabeyinciye, tüccar tayfasının yanına dönmesini ve şöyle demesini salık verdi:

"Sultan diyor ki para bende, ben onların hakkını veririm; sakın borçludan bir şey istemeyin!" Hükümdar oracıkta İmâdeddîn Semnanî ile Hudâvendzâde Gıyâseddîn'e dönüp;

“Hezâr Üstûn’da oturalar, alacaklıların getirecekleri belgeleri inceleyip işin aslına bakalar!” diye emir verdi. Onlar da verilen emri tuttular. Adamlar ellerindeki senetleri getirdiler. İmâdeddîn’le Hudâvendzâde Gıyâseddîn, sultanın huzuruna çıkarak akitlerin (=senetlerin) kesin ve kurala uygun olduğunu bildirince hükümdar gülümsedi, şaka ederek:

“Biliyorum, o (=borçlu) kadıdır; işini ayarladı!” dedi. Ardından Hudâvendzâde’ye emretti, gerekli paranın hazineden ödenmesi doğrultusunda. İşe bakın, Hudâvendzâde benden bu iş için rüşvet almaya heves etti, hatt-ı hurd yazmaya yanaşmadı! Adama 200 tenge gönderdim fakat hiçbir akçeye dokunmayıp geri yollayarak kendi adına bir hizmetçisini muhatap etti bana! Hizmetçi:

“500 tenge istiyor!” dedi. Ben de buna yanaşmadım, işi İmâdeddîn Semnanî’nin oğlu Amîdülmülk’e ilettim. O da babasına bildirdi. Sonunda vezir durumdan haberdar olmuş, zaten Hudâvendzâde ile aralarında düşmanlık bulunduğundan vaziyeti derhal hükümdara bildirmiş, onun daha nice suçu varsa hepsini ihbar etmişti! Hükümdar, Hudâvendzâde için beslediği kanaati değiştirdi, onu hapse attırdı ve kükredi:

“Nasıl oluyor da birisi kalkıyor ona bir şeyler veriyor! Bu (=para dağıtma) işini durdurun! Benim yasakladığım bir şeyi verdiği veya ihsan ettiğim şeyi önlediği iyice bilinip anlaşılıncaya kadar tahkikat devam etsin!”

Bu yüzden borcumun ödenmesinde gecikme oldu.

Sultanın Ava Çıkması, Benim Ona Katılışım ve Bu Esnada Yaptıklarım

Hükümdar ava çıktığı zaman ben de hiç beklemeden onunla beraber düştüm yola. Gereken âlet ve edevatı önceden hazırlamış, Hint halkının düzenine uygun bir şekilde hareket etmiştim. Önce bir serâce (=serâçe) aldım. Serâçe, çit demektir ve kurulması serbesttir. Halkın ileri gelenleri için zaten gerekli bir eşyadır. Hükümdarın serâçesi kızıl rengiyle diğerlerinden ayrılır. Ötekiler beyazdır, nakışları ise mavidir. Ben, serâçe içinde gölgelenmek amacıyla kullanılan bir sayvan satın aldım. Sayvan, iki büyük direk üzerine konularak keyvâniye denilen adamlar aracılığıyla omuzlarda taşınır. Âdet olduğu üzere Hint ülkesinde her yolcu, keyvâniye kiralar. Daha önce bundan bahsetmiştik. Bundan başka –Hindular saman yedirmedikleri için– hayvanlara yeygi sağlayacak bir adam, mutfak eşyasını taşıyacak kahârîn, daha önce bahsettiğimiz devlet türü tahtırevanı kaldırıp yüklenecek bir hamal kiralaması gerekir. Bu adam devleti boşken de taşımalıdır. Ayrıca, serâçe kurup döşemek, yükleri develere bindirmek görevini üstlenecek ferrâşîn grubunu, son olarak önünde yürüyüp geceleyin meşale taşıyacak devâdeviye grubunu kiralaması gerektiğini de unutmayalım. İşte, bu saydıklarım arasında ihtiyacım olanları tuttum, gücümü belli ettim, çabamı gösterdim!

Hükümdarın ava çıktığı gün harekete geçtim. Benden başkaları hükümdarın çıkışından iki üç gün sonraya kadar orada kaldılar, yola düşmediler.

Hükümdar, ava çıktığı günün ikindisinden sonra, milletin ne durumda olduğunu öğrenmek, yola revan oluşta atik davrananlarla savsaklayanları anlamak amacıyla filine atladı; etrafı kolaçan ettikten sonra serâçe dışında bir tahta kuruldu. Ben onun yanına geldim, selâm vererek sağına dikildim. Hükümdar, “sercâmedâr”[189] büyük bey Kabûla’yı bana gönderdi, iltifat ederek oturmamı emretti. Sercâmedâr, hükümdarı sinekten kurtarandır. O gün benden başka kimse oturmadı.

189 Sercâmedâr: Aslında sultanın elbiselerini tutan, sultanın gardrobundan sorumlu kişi kişi demektir ama burada sinekkovan manasındadır. Elbisenin Farsçası olan "câme"yi, çamaşır, camekân gibi kelimelerimizde kullanıyoruz.

Daha sonra bir fil getirilince merdiven aracılığıyla hayvanın sırtına çıktı. Başucunda büyükçe bir gölgelik kuruldu. İleri gelen devlet adamları da hükümdarla beraber bineklerine bindiler. Böylece bir saat gezinti yapan hükümdar serâçeye döndü.

Oranın âdetince hükümdar hayvanına bindiği zaman, bütün emirler merâtibleriyle beraber kendi bineklerine kurulurlar. Merâtib; bayrak, davul, küçük boru, zurna ve merasime eşlik eden bir grup askerden oluşur. Hükümdarın önünde sadece mabeyinciler, rehberler, müzisyenler, küçük davul taşıyan davulcular ve zurnacılar ilerler. Hükümdarın sağ ve sol tarafında kadılar kadısı, başvezir, ileri gelen devlet adamları ve yabancı misafirlerden oluşan onbeşer kişi yer alır. Ben sağ cenahta bulunanlar arasındaydım. Sultanın önünde ilerleyenler arasında piyadeler ve rehberler bulunur. Arkasından sırmalı ipekten sancaklar ve davullar taşıyan develer gelir. Bu grubun ardından asker kullar, hükümdar yaranı, emirler ve halk yürür. Nerede konak verileceğini kimse bilmez. Hükümdar nereden hoşlanırsa orada durulur. Hükümdar çadırı kurulmadan kimsenin çadırı kurulmaz. Mola düzeninden sorumlu kişi herkesi yerine yerleştirir.

Bu esnada sultan bir ırmak kenarında yahut ağaçlar arasına keyifle yayılmıştır; önünde koyun, semiz tavuk, turna vesaire türlü türlü av etleri serilmiştir. Bey oğullarından her biri ateş yakarak ellerindeki şişlerle bahsettiğimiz etleri kebap hâline getirirler. Hükümdar için küçük bir çit kurulmuştur. Onun beraberinde gelen yüksek rütbeli görevliler çitin dışında oturmaktadırlar. Yemek hazırlandıktan sonra hükümdar bu adamlardan istediğini çağırır, sofrasına ortak eder.

Bir gün sultan, çit içindeyken dışarıda kimin beklediğini sorunca nedimlerinden Seyyid Nâsıreddîn Mutahhar Evherî şöyle dedi:

"Dışarıda pek bedbin ve endişeli gözüken Faslı biri var!"

Sultan, adamın niçin üzgün olduğunu sorunca Nâsıreddîn cevap verdi:

"Borcundan dolayı! Alacaklıları derhal paranın verilmesini istiyor. Hûnd-ı Âlem söz konusu borcun ödenmesini vezirine emrettiği hâlde vezir ödemeden seyahate çıktı! Şimdi, ulu makamdan nasıl bir emir gelecek? Vezir dönünceye kadar alacaklılar beklemeli mi yoksa haklarını almalılar mı?"

Bu arada hükümdarın amca diye seslendiği Melik Devletşâh karıştı söze:

"Ey Cihân hükümdarı! Bu Faslı her gün bana Arapça bir şeyler mırıldanıyor! Bense ne dediğini doğru düzgün anlamıyorum! Nâsıreddîn, sen bunun ne dediğini biliyor musun?"

Devletşâh'ın amacı bu açıklamayı tekrar ettirmekti. Nâsıreddîn:

"Adam borcundan bahsediyor!" deyince sultan ona:

"O mâr!" (=amca) diye seslendi ve ekledi:

"Başşehre gittiğimizde hazineye geç ve parayı ona ver!" Orada bulunan Hudâvendzâde araya girerek:

"Hükümdarım! Bu adamın masrafı çoktur. Ben onu bizim memlekette Sultan Tarmaşîrîn'in yanı başında gördüm!" dedi.

Bu olaydan sonra hükümdar beni şölene çağırdı. Orada cereyan eden konuşmalardan haberdar değildim. Hükümdar çadırından çıktığımda Seyyid Nâsıreddîn bana:

"Haydi Devletşâh'a teşekkür et!" dedi. Devletşâh ise:

"Sen Hudâvendzâde'ye şükret!" dedi.

O günlerde sultanla yan yana ava çıkıyorduk. O, büyük karargâhtan ata binmişti; izleyeceği yol benim çadırımdan geçiyordu. Ben onunla sağ cenahtaydım, dostlarım geride kalmışlardı. Hükümdar serâçesi yakınına kurulu küçük bir çadırım olurdu. Dostlarım bir defasında bu çadırın yanı başında dikilerek selâm verdiler sultana. Hükümdar, çadırın kime ait olduğunu sormak üzere İmâdülmülk'le Devletşâh'ı gönderdi. Arkadaşlarım, "çadır filancanındır" deyince haberi sultana ilettiler. Hükümdar gülümsedi, çadıra dokunmadı.

Ertesi gün buyruk çıktı; Nâsıreddîn Mutahhar Evherî, Mısır kadısının oğlu ve Melik Sabîh ile beraber şehre dönecektim. Bize hil'atler verildi. Payitahta döndük.

Hükümdara Armağan Ettiğim Deve

Hükümdar bir gün bana, Melik Nâsır'ın deveye binip binmediğini sordu. Cevap verdim:

"Hac günlerinde mehârî denilen develere biner, Mısır'dan Mekke'ye on günde gider. Fakat o hayvanlar buradakilere benzemez. Bende o cins develerden bir tane var!"

Başşehre döndüğümde Mısırlı Araplardan birini bularak ona mehârî cinsi[190] deveye vurulan palanın resmini çizdirdim. Bu taslağı doğramacı ustasına gösterdim. Mahir adamdı, çizimlere uygun şekilde yaptı eşyayı! Üzerine kumaş kaplattım, üzengi de koydurdum! Bunların dışında devenin sırtına gayet hoş bir örtü koydum. İpek bir yular yaptırdım. Dostlarım arasında tatlı uzmanı Yemenli biri vardı. Ona, hurmaya benzer tatlılar hazırlattım, deve ile tatlıları sultana iletmek üzere Devletşâh'a götürsün diye bir adamı görevlendirdim. Bu arada Devletşâh'a da hediye vermeyi unutmadım; ona bir at, iki deve hazırladım. Devletşâh armağanları alınca derhal sultanın huzuruna çıkarak:

190 Mehârî tipi deve için bkz: 7/24. not.

"Hükümdarım! Acaip bir şey gördüm!" dedi. Sultan merak içinde ne olduğunu sorunca:

"Falanca adam, şöyle palanlı bir deve göndermiş!" cevabını verdi. Hükümdar:

"Getirin hele!" diye emredince deve serâçeden içeri sokuldu; sultan dört köşe oldu! Önündeki sürücüme:

"Bin şu deveye!" deyince herif hayvana atlayıp sultanın önünde yürüttü. Hükümdar benim sürücüme 200 dinarla bir hil'at ihsan etti. Adam yanıma gelip durumu anlatınca ben de sevindim. Hükümdar başşehre döndükten sonra durmadım, iki deve daha sundum.

Hükümdara Verdiğim Diğer Develer, Tatlılar, Borcumun Ödenmesini Emretmesi ve Bununla İlgili Ayrıntılar

Deve gönderdiğim adam yanıma gelip olanları anlatınca iki palan daha yaptırdım. Her birinin ön ve arka taraflarını altın ve gümüş yaldızlarla süsleyip üzerlerini kumaşla kaplattım. Develerin üstünü çullamak için astarı kemha cinsinden olmak üzere zerdhane kumaşından iki yaygı

hazırladım. Her iki deve için gümüş halhallar yaptırdım. On bir tencere helva pişirterek her birinin üzerini ipek bir havluyla örttüm. Hükümdar av dönüşünün ertesi günü halkı kabul ettiği büyük salonda tahtına kurulduğunda develeri yolladım erkenden… Sultanın emriyle hayvanlar onun önünde koştular. Birinin halhalı uçtu. Hükümdar, Bahâeddîn b. Felekî'ye;

"Payilverdârî!" (=berdari) dedi. Bu cümle "halhalı kaldır!" demektir.

O da gerekeni yaptı.

Daha sonra tatlı tencerelerine bakan hükümdar:

"Çe dârî der an tabakhâ, helvâ est?" dedi.

Bu söz:

"Bu tabaklarda neyin var? Yoksa helva mıdır?" demektir. Ben de:

"Evet!" cevabını verdim. Fıkıh bilgini Tirmizli vâiz Nâsıreddîn'e dönerek:

"Ordugâhta bulunduğumuz sırada bize gönderdiği tatlının bir benzerini ne görmüşüm ne de yemişim!" dedi.

Böylece tencerelerin cülûs odasına götürülmesini emretti. Helva kapları oradan kaldırıldı. Daha sonra kendisi sedirine varıp beni de çağırarak yemek getirilmesini emretti. Güzelce yedim, karnımı doyurdum. Hükümdar daha önce gönderdiğim tatlılar arasında merak ettiği bir türü sordu. Cevap verdim:

"Hükümdarım! Bu tatlılar çeşit çeşit! Hangisini sorduğunuzu anlayamadım!" dedim. Onların tayfûr dedikleri tencereleri istedi. Huzuruna getirilince kapaklar açıldı. İçinde aradığı helvanın bulunduğu tencereyi gösterip:

"İşte! Ben bunu sormuştum!" dedi. Ben de:

"Bu tatlıya mukarrada[191] adı verilir!" dedim. Başka bir çeşidi önüne alarak:

191 Mukarasa tatlısı: Bu tatlının ismi bugün Tunus'ta mukarrada diye bilinir. Bkz: Tâzî, Age, s. 240.

"Bunun adı ne?" dedi. Cevap verdim:

"Bu tatlıya lukaymatülkadî (=kadı lokması) denilir."

Hükümdarın yanında Bağdat şeyhlerinden olup Sâmerrî adıyla bilinen ve Hz. Abbâs soyundan gelen zengin bir tüccar vardı. Hükümdar ona hep "babam" diye seslenirdi. Herif kıskançlık krizine tutularak beni utandırma amacıyla:

"Bak bak! Kadı lokması bu değil şu!" dedi ve celd-i feres (=at değneği)[192] diye adlandırılan tatlıdan bir parça aldı. Şeyhin tam karşısında nedimbaşı Heratlı Nâsıreddîn Kâfi vardı. Bu adam hükümdar huzurunda daima söz konusu şeyhle alay ederdi; Samerrî'ye dönerek:

192 Celd-i feres (=Mülebben) tatlısı: Seyahatnâme içinde 13. bölümün sonlarında bu tatlıdan bahsediliyor.

"Hoca! Atıyorsun! Kadı doğru söylüyor!" dedi. Hükümdar sebebini sorunca;

"Cihân hükümdarı! O adam kadıdır! Bu da onun lokması![193]Çünkü helvayı getiren o değil mi?" dedi. Hükümdar neşeyle kahkaha atarak:

193 Kadı Lokması (=Lukaymatülkâdî): Bildiğimiz kadı lokmasıdır bu.

“Doğru söylersin!” dedi. Yemekten sonra tatlılar yenildi ve fuka[194] denilen köpüklü arpa içkisi içildi. Daha sonra tenbûl alıp oradan ayrıldık.

194 Fukkâ için bkz: 38/25. not.

Kısa bir zaman geçti ki hazine görevlisi yanıma gelip:

“Parayı almak üzere dostlarını gönder!” dedi. Ben de gönderdim. Akşamüzeri evime vardığımda 6.233 tengenin üç keseye konulup verildiğini gördüm; böylece borcumu ödedim. Zira bu para borcum olan 55 bini karşıladığı gibi onda bir rüsûm vergisi olan 12 bini de ihtiva etmekteydi. Bir tenge, Fas altınıyla 2,5 dinar eder.

Hükümdarın Sefere Çıkması, Bana Başşehirde Kalmamı Emretmesi

Cemaziyülevvel ayının dokuzunda[195] hükümdar Ma’ber yöresinde başkaldıran isyancılarla savaşmak üzere harekete geçti. Borçlarımdan tamamen kurtulduğum için sefere katılmaya karar vermiş ve yukarıda adı geçen kahârîn, ferrâşîn, keyvâniye ve devâviyenin dokuz aylık ücretini sağlamışsam da hükümdardan emir çıktı; diğer pek çok kimseyle başşehirde kalayım diye! Hindistan’da “kişi kendisine tebliğ edilen emirnâme hükmündeki duyuruyu yadsıyabilir” endişesiyle çağrı yapılan adamdan özel bir belge alınması geleneği vardır. Bu yüzden mabeyinci işini yaptığına kanıt olmak üzere bizden bir belge aldı. Onda, emrin bize ulaştırıldığı bildiriliyordu.

195 Yediyüzkırkbir yılının Cumâdelûlâ ayının 9’u; 1341 yılının Ekim ayının 21’ine rastlar.

Hükümdar bana 6 bin dinar, Mısır kadısının oğluyla Dihlî’de bulunan diğer yabancı misafirlere 10’ar bin dinar ihsan edilmesini emretti. Ama yerlilere hiçbir şey vermedi. Bu arada bana, daha önce sözü geçen Sultan Kutbeddîn’in kabri başında görev almamı emretti. Oraya ben bakacaktım. Hükümdar, Kutbeddîn’in hizmetkârı (=onun himayesinde yetişen asker) olduğu için türbesine çok saygı gösterirdi. Hattâ burayı ziyarete geldikte merhumun pabuçlarını alıp öptükten sonra başına koyduğunu görürdüm! Hint ülkesinde ölünün pabuçlarını mezar yanında bulunan bir yastık üzerine bırakma geleneği vardır. Hükümdar, merhumun türbesine geldiği vakit sağlığında nasıl saygıda kusur etmiyorsa öyle eğilip hürmet ederdi. Hattâ Kutbeddîn’in hanımına saygı gösterir, kızkardeş diye seslenirdi. Bu kadını kendi haremine almış, sonra da Mısır kadısının oğluyla evermiştir. Sadece bu hatunun hatırı için Mısır kadısının oğluna kem söz sözlemez, iltifat yağdırırdı. Hükümdar her Cuma bu kadını ziyaret amacıyla gelir, hâl-hatır sorardı.

Hükümdar sefer için şehirden çıkacağı sırada veda amacıyla bizi çağırdı. Mısır kadısının oğlu:

“Ben Cihân hükümdarından ayrılamam!” dedi. Bu söz onun hakkında iyi sonuçlara gebe olmuştur. Sultan ona yönelerek:

“Haydi git! Seyahat için hazırlığını yap!” dedi. Sonra ben ilerledim vedalaşmak için. Aslında başşehirde oturmayı seviyor, tercih ediyordum ama bu işin sonu iyi olmadı! Hükümdar:

“Hacetin nedir?” diye sorunca altı maddeli bir kâğıt çıkarıp verdim.

“Kendi dilinle söyle!” deyince şu cevabı verdim:

“Cihân hükümdarı bana kadılık görevini lütfetmiştir. Oysa makamıma oturmadım bile. Kadılıktan gayem elbette o makamın yüceliği(ne uygun davranmaktır!)” Bu şikâyetim üzerine makamımda naiplerle beraber otururak vazifeyi yerine getirmemi emretti ve ekledi:

“Daha ne istersin?” Ben de şöyle dedim:

“Sultan Kutbeddîn’in türbesine nasıl bakacağım? Bu iş için dörtyüz altmış adama maaş veriyorum. Oysa o türbenin vakıflarının geliri bu adamlarının ne maaşını, ne de aşını karşılamaya yetiyor!”

Hükümdar vezire dönerek:

“50 bin dinar ver” dedi. Bunu Farsça “pença hezâr” şeklinde söylemişti. Sonra sözlerine devam etti:

“Sana hemen gerekli erzak verilmeli! Buna 100 bin batman pirinç ve buğday verilsin; türbenin ürünleri gelinceye kadar bu yıl idare ediversin!” Bir menn (=batman) yirmi Fas ratlıdır. Sultan daha sonra:

“Daha ne var?” deyince şunları anlattım:

“Bana ihsan ettiğiniz kasabalar yüzünden dostlarım zindana atıldı. Ben bu kasabaları başka şeylerle değiş tokuş ettim. Divan görevlileri bu alışverişten elime geçen servetin hemen verilmesini yahut bu işten beni muaf kılan bir padişah emri gösterilmesini istediler!”

Bu açıklamam üzerine hükümdar:

“Sen kaç para almıştın?” diye sordu.

“5 bin dinar!” dedim. Hükümdar;

“Bu para sana ikram olsun!” dedi. Ben devam ettim:

“Bana ayırdığınız evin kesinlikle onarılması gerekiyor!” Hükümdar, vezire:

“Bu adamın evini tamir edin!” dedi. Bu cümleyi Farsça söylemişti:

“İmâret kunid!” Sonra ekledi:

“Başka bir diyecek kaldı mı?” Bu cümleyi de Farsça şöyle ifade etmişti:

“Dîger nemâned?” Ben de:

“Hayır!” dedim. Daha sonra bana şu tembihlerde bulundu:

“Vasiyet dîger hest: (=sana bir diğer öğüt de şudur:) Altından kalkamayacağın borç alma ki adam kalkıp senden istemeye gelmesin, yakana yapışmasın! Her zaman bana durumunu bildirecek birini bulamazsın. Sana verdiğim kadar harca! Yüce Allah ulu kitabında ‘Elini boynuna bağlama, büsbütün de açma![196] Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz![197] O müminler ki harcadıklarında ne israf ederler ne de eli sıkı davranırlar. Bu ikisi arasındadır ölçü.’[198] diye buyurmuyor mu?”

196 “Elini boynuna...” Bu cümle, 17. sûrenin 29. âyetidir.

197 “Yiyiniz, içiniz...” Bu cümle, 7. sûrenin 31. âyetidir.

198 “O kimseler ki...” Bu cümle, 25. sûrenin 67. âyetidir.

Hükümdarın ayağını öpmek istedimse de bana engel oldu. Elini öptüm, yanından ayrıldım. Başşehre dönerek evimin onarım işleriyle uğraştım. Tamir için dört bin dinar harcadım! Bu paranın altıyüz dinarı divandan geliyordu, geri kalanını da ben ilâve ettim. Evimin karşısına küçük bir namazgâh yaptırdım. Ayrıca Sultan Kutbeddîn’in türbesini restore ettim. Hükümdar bu kabrin üzerine yüz arşın yüksekliğinde bir kubbe yaptırılmasını emretmişti. Böylece, Irak hükümdarı

Kazan'ın kabri üzerinde bulunan kubbeden yirmi arşın daha yüksek olacaktı.[199] Ayrıca bu türbeye gelir getirsin diye vakıf olarak otuz köy satın alınmasını emir buyurmuştu. Âdet olduğu gibi gelirin onda birini bana ayırarak o köyleri satın aldı, elime verdi.

199 Irak'taki İlhanlı hükümdarı Kazan'ın (=Gazan Han) kabri: Tebriz'in dış mahallerinden birindedir. Gazan Han'dan daha önce bahsedildi. Bkz: 12/4. not ve 26/24. not.

Mezarı Yeniden Düzenlerken Ne Yaptım?

Hint ülkesinde bir kimseye sağlığında nasıl saygı gösteriliyorsa öldükten sonra da aynısı yapılır. Fil ve atlar getirilerek süslü türbe kapısına bağlanır, ben de kabrin yeniden onarımında böyle hareket ettim. Oralılarca hatmiyyîn (=hatimciler) denilen yüz elli hafız, seksen öğrenci, bir imam, birkaç müezzin, güzel sesli aşirciler, meddahîn (=mizahbilir övgücüler), orada bulunmayanları belirleyip denetleyecek kâtipler ve muarrif adı verilen teşrifatçılar atadım. Bu grubun tümüne birden erbap (=işin ehli olanlar) adı veriliyor orada. Ayrıca hâşiye denilen bir grup daha düzenledim. Bunlar, ferrâşlar (=dayayıp döşeyenler), tabbâhlar (=aşçılar), devâdeviye, abdârlar (=su taşıyıcıları), meyve suyu ve şerbet dağıtma görevini üstlenen şürbedârlar, tenbûl dağıtan tenbûldârlar, silâhdârlar, nîzedârlar (=ok ve kargı taşıyan askerler) şaturdârlar (=çadır tutanlar) taştdârlar (=ibrikçiler), mabeyinciler ve nakiplerden oluşmaktadır.

Bunların toplamı 460 kişiyi buluyordu. Hükümdar, türbede her gün harcanmak üzere 12 batman unla 12 batman et ayrılmasını emretmişse de ben sultanın emrime verdiği tarlaların gelirine nispetle bu rakamların çok az olduğunu görerek her gün 35 batman un, 35 batman et ve bu oranda şeker, sebze, yağ ve tenbûl harcanmasını uygun buldum. Türbe hizmetinde bulunan maaşlılardan başka, gelen-giden misafirlere de yemek sunuyordum. O günlerde kıtlık vardı. Türbede verilen yemeği duyanlar guruldayan midelerini susturuyor, acılarını hafifletiyorlardı.

Melik Sabîh, Devletabad'a varıp hükümdarın huzuruna çıktı. Hükümdar ona halkın durumun sorunca:

"Eğer Dihlî'de falanca gibi iki kişi bulunup yetki alsaydı, kıtlık her yanı kırıp geçirmez, böyle büyümezdi!" dedi.[200] Hükümdar bu cevaptan memnun olarak bana kendi özel giysilerinden birini gönderdi.

200 Fiyatların yüksekliği ve kıtlık: Daha önce de bahsedilen 1336'daki meşhur kıtlık hâdisesi. Bkz: 43/16. not.

Ben bayramlarda, Yüce Peygamberimizin doğum gününde, Aşûre günlerinde, Şaban ayının onbeşinci gecesinde ve Sultan Kutbeddîn'in ölüm yıl dönümünde 100 batman un ve bir o kadar da et harcayarak aş pişirtir; fakirlerin, kimsesizlerin karınlarını doyurmaya çalışırdım. Türbede görev alanlara gelince; onların her birinin önüne sadece kendi payına düşen konurdu.

Bu konuya ilişkin âdetlerini anlatalım:

Halka Açık Ziyafetlerle İlgili Âdetleri

Hint ülkesi ile Serâ (=Saraycık; Kıpçak)[201] diyarında yemekten kalkıldığı zaman şerif, fakih, şeyh ve kadılardan her birinin önüne beşik şeklinde küçük bir masa konulması âdeti vardır. Bu masa dört

ayaklıdır. Üzeri hurma yaprağıyla örülmüştür. Bunun üstüne kuru yufka (=işkefe), kızartılmış koyun kellesi, içi sâbûniye[202] adı verilen tatlı ile doldurulmuş dört yuvarlak yağlı ekmek konulur. Bu tatlı ekmeklerin üstü de kiremit gibi helvayla kaplıdır! Ayrıca deriden yapılmış küçük bir sahan içinde helva ve semûsek[203] getirilir. Bu sahan yepyeni bir pamuk havluyla örtülür.

201 Serâ ülkesi: Kıpçak ülkesi yani Uzbek Han'ın ülkesi demektir. Bk; 35/4. ve 6. not.

202 Sâbûniye tatlısı: 38/22. not.

203 Semûsek: 38/23. not.

Derece bakımından bu saydıklarımızdan sonra gelen davetlilerin önüne oralıların zelle[204] dediği yarım koyun başı ile demin bahsedilen yemeklerin yarısı bırakılır.

204 Zelle (=Hafif yemek): Piknik gibi kısa gezilere çıkarken kişinin yanına alabileceği nevale; çabuk bozulmayan cinsten azık. Bkz: Platts, Age, s. 617; Tâzî, Age, C. 3, s. 245.

Mertebece bunların ardından gelen adamın önüne ise yemeğin dörtte biri konulur. Davetliler yemeklerini yedikten sonra sofralar herkesin kendi hizmetkârı tarafından kaldırılır. Ben bu geleneğe ilk defa Sultan Uzbek'in başşehri olan Serâ'da tanık olmuştum. Ama bu duruma alışık olmadığım için soframın adamlarım tarafından kaldırılmasına izin vermemiştim.

İleri gelenlerin evlerine de bu şekilde gönderilir şölen ve düğün yemekleri.

Hezâr Emrûhâ'ya Doğru Yola Çıkışım

Vezir, tekke için verilmesi emredilen erzaktan bana 10 bin batman vermiş ve geri kalanın Hezâr Emrûhâ'dan[205] alınması konusunda emir çıkarmıştı. Hezâr Emrûhâ'da yüksek vergi memuru Aziz Hammâr, yönetici ise Bedehşânlı Şemseddîn'di. Gönderdiğim kimseler ürünün bir kısmını topladılar ama Aziz Hammâr'ın yolsuzluklarından da şikâyetçi oldular. Bunun üzerine ürünün geri kalan bölümünü kurtarmak amacıyla yağmur mevsiminin başladığı sırada Hezâr Emrûhâ'ya gitmeye niyetlendim. Burası, Dihlî'ye onüç gün uzaklıktadır.

205 Hezâr Emrûhâ: Delhi'nin 130 km doğusunda bir mıntıka. Bkz: Tâzî, Age, s. 245.

Mevsim yağmurları başlamıştı. 30 arkadaşımla yola koyulmuştum. Seyahat esnasında beni eğlendirmeleri, gönlümü hoş etmeleri için şarkı söylemeyi beceren iki kardeşi de yanıma aldım. Bicnevr şehrine varınca orada rastladığım üç şarkıcı kardeşi de beraberime aldım. Her iki grup nöbetleşe şarkı söylüyorlardı.

Sonunda küçük ve şirin bir şehir olan Emrûhâ'ya vardık. Şehrin görevlileri beni karşılamaya çıktılar. Şehir kadısı Şerif Emir Ali ile yöre tekkesinin şeyhi beni güzelce ağırladılar. Aziz Hammâr, Serû kıyısında[206] Afganbûr (=Afganpur) adıyla bilinen bir yerdeydi. Orası ile aramızda nehir bulunduğu ve nehri aşmak için bir aracımız bulunmadığından ağaç ve bitkilerden yaptığımız bir sala eşyalarımızı yükledik; yola çıkışımızın ikinci günü nehri geçtik. Aziz'in kardeşi Necîb, adamlarıyla birlikte gelerek bizim için bir serâçe kurdurdu. Sonra yüksek vergi memuru olan kardeşi Aziz de yanıma geldi. Bu adam kıyıcılığı ve kandökücülüğü ile tanınmıştı. İdaresi altında bulunan köylerin sayısı 1.500'dü. Bunların yıllık geliri 60 leki buluyordu. Öşürün yarısı tamamen ona aitti.

206 Serû (=Saru): Herhalde Türklerin taktığı bir isim. Gağra nehrinin yukarılarını tarif ediyor. Ama Ganj kastolunmaktadır. Tâzî, Age, s. 245.

Kıyısına konakladığımız ırmağın hayret verici özellikleri vardı. Yağmur mevsiminde hiç kimse suyundan içemez, hayvanını da sulayamazdı. Orada üç gün kalmıştık ama bu sudan ne içtik, ne de yanına yaklaştık. Çünkü ırmak, altın madenlerinin bulunduğu Karâcîl (=Himalaya)[207] dağlarından seke seke iniyor, zehirli otlar üzerinden geçiyordu. Bu yüzden kendisinden içeni ağuluyordu.

207 (Karaçil) için bkz: 42/1. not.

Bu dağ üç ayda geçilebilen art arda tepelerden meydana gelmiştir. Oradan misk ceylânlarının bol olduğu Tübbet (=Tibet)[208] yöresine gidilir. Karâcîl dağlarında Müslüman askerlerin başına gelen olayları daha önce anlatmıştık. Bu bölgede bir grup Haydariye dervişi yanımıza geldi. Onlar ateş yaktılar, alevin içine girdiler fakat daha önce de andığımız gibi hiçbirine zarar gelmedi!

208 Tübbet (=Tibet): Müslüman bilginlerin klasik dönem coğrafya eserlerinde Tibet'ten bahsedilir. İbnü'l-Fakih de bazen Tibet miski vesilesiyle bazen de Ka'b diye bilinen bir sahabiye izafe edilen uzun bir öngörü vesilesiyle Tibet'ten bahsetmiştir. "…Sint (=Pakistan), Hint (=Hindistan) tarafından mahvedilecek; Horasan, Tübbet (=Kuzeydeki Dağlar, Himalaya) tarafından gelen bir belâ ile mahvedilecek; Tübbet ise Çin tarafından mahvedilecek.." Bu uzun öngörüler bazen o dönemin büyük savaşları ve tabiî afetleri vesilesiyle ortaya atılır, bazen de kaynağı bilinmeyen daha eski kitaplardan derlenerek anakronik bir şekilde tartışılırdı. Bazılarına göre Hıristiyanlıktaki apokaliptik edebiyatın etkisiyle yazılmış olsa dahi bunların bir kısmının, o dönemin dünyasını bilen ve jeostratejik dengelerden haberdar olan uz kişiler tarafından ortaya konulmuş olması mümkündür ve aynı dengelerin tekrar kurulduğu veya devam ettiği dönemlerde yeni yazılmış gibi canlı ve sarsıcı bir etki bırakması da bu yüzdendir. İbnü'l-Fakih milâdî 9. yüzyılda yaşamıştır. Bkz: İbnü'l-Fakih, Muhtasar Kitâbü'l-Buldân, de Goeje neşri, s. 258.

Bu beldenin emiri Bedehşânlı Şemseddîn ile yüksek vergi görevlisi Aziz Hammâr'ın arasına kara kedi girdi. Şemseddîn, Aziz'in üzerine hücum etti. Azîz sarayına sığındı. Dihlî'de bulunan vezir her ikisiyle ilgili şikâyetleri duyduğunda bana salık verdi; Emrûhâ'da sultanın dört bin asker kulunun başı olan Emirülmemâlîk Melikşâh ve Rumlu (=Anadolulu) Şihâbeddîn durumu araştırsın, hangisi haksızsa yakalayıp başşehre göndersin diye. Bunların hepsi benim evimde toplandılar.

Aziz Hammâr, Şemseddîn aleyhine bazı iddialarda bulunarak onun Multânlı Rıza adındaki hizmetçisinin, kendi hazine görevlisinin konağına gelip şarap içtiğini; görevlinin yanında bulunan keseden 5 bin dinar çaldığını söyledi! Rıza'yı sorguladım. Multân'dan çıktığından beri, daha doğrusu 8 seneden bu yana bir damla şarap içmediğini söyledi.

"Multân'da iken içmiş miydin?" diye sorduğumda;

"Evet!" dedi. Bu cevap üzerine ona seksen kamçı vurdurdum. Ayrıca üzerinde (=içki) pisliği bulundu. Böylece yukarıdaki iddia doğrulandı. Ona hapis cezası verdim.

Sonra Emrûhâ'dan çıktım.

Dihlî'den ayrılalı aşağı yukarı iki ay olmuştu. Her gün dostlarım için bir inek kesiyordum. Aziz'in vermesi gereken ürünü getirsinler diye arkadaşlarımı orada bıraktım. Aziz, yönetimi altında bulunan köylerin halkına 30 bin batman ürün dağıttı. Halk bunları üç bin öküze yükledi. Hintliler yolculukta yük ve eşyalarını sadece öküzlere bindirirler. Orada eşeğe binmek çok ayıp! Lâşe diye adlandırılan Hint eşekleri pek küçük. Bir kimse, dövüldükten sonra halka teşhir edilmek istenirse o zaman eşeğe bindirilir!

Bir Dostun Cömertliği

Seyyid Nâsıreddîn Evherî, yolculuğa çıktığı zaman bana 1.060 tenge emanet etmişti. Ben bu parayı kullandım. Dihlî'ye döndüğümde onun söz konusu meblağı takip işini vezirin yardımcısı olan Hudâvendzâde Kıvâmeddîn'e verdiğini anladım. Parayı kullandığımı söylemekten utanarak üçte birini onun eline tutuşturdum. Bir müddet evimde kaldım. Hastalandığım haberi ortalığa yayılınca Sadr-ı Cihân Nâsıreddîn Havârezmî (=Harizmli) ziyaretime gelerek:

"Sen hasta değilsin!" deyince cevap verdim:

"Kalbim hasta!" O ekledi:

"Anlat nedir bu iş!" Cevap verdim:

"Yardımcın olan şeyhülislâmı bana gönder ona derdimi anlatayım." Yardımcısı geldiğinde vaziyeti açıkladım; o da Sadr-ı Cihân Nâsıreddîn'in yanına dönüp meseleyi anlattı. Böylece Hârizmli Nâsıreddîn bana 1.000 dinar gönderdi. Oysa ondan evvelce 1.000 dinar daha almıştım. Bana cimrilik etmedi.

Bu arada Kıvameddîn'e olan borcumun benden istenmesi üzerine kendi kendime:

"Beni bu borçtan kurtaracak adam, yine deniz gibi serveti olan Hârizmli Nâsıreddîn Sadr-ı Cihân'dır" dedim. Ona koşum takımları 1.600 dinar değerinde bir at ile eyeri sayesinde 800 dinar eden başka bir at, 1.200 dinarlık iki katır, gümüş bir ok sadağı ve kınları gümüşle kaplanmış iki kılıç göndererek:

"Bunların değeri neyse bana gönder."dedim. O bütün bunlara 3.000 dinar değer biçerek 1.000'ini gönderdi, 2000'ini de alacağına saydı! Bu işe ziyadesiyle üzüldüm. İçime oturdu! Hummaya yakalandım. Kendi kendime söyleniyordum:

"Bu durumu vezire şikâyet edersem elâleme rezil olacağım!"

Böylece beş at, iki cariye ve iki erkek köle alıp hepsini henüz genç yaşta olan Semnanlı Melikülmülûk İmâdeddîn'in oğlu Melik Mugîsuddîn Muhammed'e gönderdim. Bu adam gönderdiğim şeyleri kabul etmeyerek özür diledi; bana 200 tenge verdi. Böylece borcumdan kurtuldum. Bakın iki Muhammed'in arasında ne büyük fark var!

Hükümdarın Ordugâhına Doğru Yola Koyuluşum

Hükümdar Ma'ber'e gitmek amacıyla yola çıkıp Teling'e vardığı sırada erler arasında veba salgını baş gösterdi. Bunun üzerine Devletabad'a dönerek Kenk (=Ganj) nehri kıyısında mola verdi. Orada halka bina yapılmasını emretti. İşte benim ordugâha gidişim o günlere rastlamıştır. Aynülmülk'ün daha önce anlattığım ayaklanması da o esnada meydana geldi. O günlerde sultanla sık sık görüşüyordum. Kendisine en yakın olanlara bölüştürdüğü cins cins atlardan bana da ihsan etti. Beni seçkin dostları arasında kattı.

Aynülmülk hâdisesinde hükümdarla beraber bulundum, sözü edilen adamın ele geçirilişine tanık oldum. Daha önce ayrıntılarıyla anlattığım gibi hükümdarla yan yana yolculuk ettim. Büyük ermiş Sâlârûd'un mezarını ziyaret etmek amacıyla sultanın yanında Ganj ve Serû ırmaklarını geçtim. Sonunda hükümdarla beraber başşehre döndüm.

Hükümdarın Beni Cezalandırmak İstemesi ve Yüce Allah'ın Lütfuyla Kurtuluşum

Hükümdarın beni cezalandırmaya niyetlenişinin sebebi şuydu:

Bir gün Şeyh Şihâbeddîn b. Şeyh Câm'ı Dihlî şehrinin dışında kazdığı mağarasında ziyaret ettim. Amacım bu mağarayı görmekti. Hükümdar, şeyhi tutukladığı vakit evlâtlarına; "babalarını kimlerin ziyaret ettiğini" sordu. Onlar benim de içinde bulunduğum pek çok kimsenin adlarını saydılar. Böylece hükümdar büyük salonda bulunan kölelerinden dördüne benim (=İbn Battûta'nın) yanımdan ayrılmamalarını emretti. Hükümdar bir kimse için böyle davranıyorsa onun kurtulması nadirdir!

Kölelerin beni gözaltında tutmaya başladıkları gün Cuma idi. Yüce Allah'ın yol gösterişi ve sezdirişi ile o gün 33 bin kere:

"Hasbunallâh ve ni'melvekîl" âyetini okudum,[209] yani;

209 "Hasbunallah..." Bu cümle, 3. sûrenin 167. âyetidir.

"Bize Allah yeter! Ve O ne güzel vekildir." diyordum. O salonda yatıyordum artık. Beş gün boyunca art arda oruç tuttum. Her gün Kur'an'ı hatmediyor, akşamleyin sade suyla orucumu açıyordum. Beş günün bitiminde oruca ara verdim Sonra dört gün arka arkaya tuttum. Şeyh efendi öldürüldü ve ben kurtuldum!

Vazifeden Ayrılışım, Dünyadan El Etek Çekişim

Bir süre sonra kadılık görevini bırakarak nice keramet sahibi, dünyaya değer vermeyen takva ehli, çağının yegâne adamı, büyük bilgin Şeyh Kemâleddîn b. Abdullah Gârî'nin hizmetine girdim. Bu adamda tanık olduğum olağanüstü hâlleri daha önce anlatmıştım. Kendimi o şeyhin hizmetine adadıktan sonra tüm servetimi yoksullara dağıttım. Şeyh efendi bazen 10 gün, bazen de 20 gün arka arkaya oruç tutuyordu; hiçbir şey yemeden! Ben de onun yaptığını yapmak istedim ama razı olmadı; Allah'a ibadet ederken nefse yumuşak davranmak gerektiğini söyledi ve şöyle dedi:

"Binitini hızlı sürüp dostlarından önde gidenler hem fazla yol almaz hem de binitinin canını çıkarır!"

Yanımda kalan eşya ve mal-mülkten dolayı benliğimde uyuşukluk belirdiğini düşünerek az-çok ne varsa hepsini elimden çıkardım. Sırtımdaki giysiyi bir yoksula verip onun libasına büründüm. O şeyhin sohbetlerine 5 ay devam ettim. O sıralarda hükümdar Dihlî'de değildi, Sint eyaletinde bulunuyordu.

Hükümdarın Beni Tekrar Göreve Çağırması, Dönmeyi Reddedişim ve İtikâfa Girişim

Hükümdar dünya işlerini bir kenara attığımı duyunca Sîvesitân[210] eyaletinde bulunduğu sırada beni çağırdı. Fakir bir derviş kıyafetinde onun huzuruna çıktım. Bana nazik bir şekilde seslenerek tekrar göreve başlamamı rica etti. Teklifini kabul etmedim ve Hicaz'a; kutlu topraklara gitmek için izin istedim. Gereken izni aldıktan sonra yola çıkıp hicrî yediyüzkırkiki senesinin Cumâdessâniye ayının sonlarında[211] Melik Beşir Zaviyesi diye bilinen tekkede mola verdim. Recep ayının başlarından Şaban'ın 10'una kadar orada ibadet ettim. Beş gün art arda oruç tuttum hiçbir şey yemeden. En sonunda iftarımı herhangi bir katık olmadan azıcık pirinçle yaptım. Her gün Yüce Kitabımız Kur'an'ı okuyor, geceleri gücüm yettiğince teheccüd (=gece namazı) kılıyordum. O hâle

geldim ki yemek yiyince zahmet çekiyor, yemeyince rahat ediyordum. Bu şekilde 40 gün geçti. Sonra ikinci defa beni yanına çağırttı sultan.

210 Sîvesitân: Sehvân diye de bilinen bu bölge Sint nehri kıyısında Haydarabad'ın kuzeyindedir. Tuğluk oğlu Muhammed, Afgan kökenli Şâh Lûdîlerin isyanı sonrasında Sint taraflarındaydı. Bkz: Tâzî, Age, s. 248.

211 Yediyüzkırkiki yılı, Cumâdessâniye'nin sonu; 1341'in Aralık ayına rastlar.

Hükümdarın, Elçi Olarak Çin'e Gitmemi Emretmesi

Kırk gün tamamlandığında hükümdar bana koşumları mükemmel bir at, cariyeler, köleler, elbiseler ve para göndererek yanına çağırttı. Böylece onun gönderdiği elbiselere büründüm, saraya doğru yola koyuldum. Kendimi ibadete adadığım sırada giydiğim içi astarlı mavi pamuk cübbeyi çıkarıp sultanın gönderdiği hil'atı giyince nefsimi ayıpladım, alçak buldum ruhumu! O cübbeye ne zaman baksam iç dünyamda bir ışık parlardı. Denizde gâvurların soygununa uğrayıncaya kadar o cübbe hep yanımdaydı. Huzuruna çıktığımda hükümdar bana her zamankinden fazla iltifat ederek şöyle dedi:

"Biliyorum sen gezip tozmayı seversin! Bu yüzden seni Çin hükümdarına elçi göndermek üzere çağırtmıştım!"

Seyahat için gerekli hazırlıkları yaptım. Hükümdar isimlerini daha sonra anacağım kişileri de yanıma katmıştı.[212]

212 Çin seyahatine ilişkin itirazlar: Gibb vefat ettikten sonra İbn Battûta'yı çevirme işini üstlenen Beckingham seyyahın Çin yolculuğunun hiçbir Çin ve Hint kaynağında yer almadığını belirtiyor. Bizce bu durum onun asla Çin'e gitmediği şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü Çin hakkında verdiği bazı bilgiler gerçektir. Bkz: Beckingham, The Travels of İbn Battuta, London, 1994, s. 773. Bundan sonra Gibb diye değil Beckingham diye atıf yapacağız. Bu arada şunu da söyleyelim; İbn Battuta'nın İngilizceye tam şerhli çevirisine Gibb tarafından 1922'de başlanmış; 1958'te 1. cilt, 1962'de 2. cilt, 1971'de 3. cilt Gibb'in elinden çıkmıştır. Epey hasta olan Gibb, Rıhle'nin çeviri ve notlandırma projesini yakın dostu olan Beckingham'ın yürütmesini "vasiyet" edip ölünce Beckingham bu zorlu vazifeyi yavaş yavaş üstlenmiş ve çeviri bittikten sonra metin içinde eş sesli, eş yazılımlı bazı terimleri doğru manasıyla çevirmenin ne kadar zor olduğunu yana yakıla anlatmıştır, 4. cildin başında. Bkz: Beckingham, Age, 4. cilt, giriş kısmı.

Çin'e Hediye Gönderilmesinin Sebebi, Benimle Beraber Gidenler ve Söz Konusu Hediyeye Dair

Çin hükümdarı, Hint hükümdarına yüz köle ve câriye; yüzü Zeytûn, yüzü de Hansâ şehirlerinde üretilen cinsten beş yüz top kemha kumaşı, beş batman misk, inci işlemeli beş kat giysi, beş adet simli ok tirkeşi, beş adet kılıç göndererek evvelce bahsettiğimiz Karâcîl dağının eteğinde; Çin halkının ziyaretgâhı olan ve Müslüman askerler tarafından ele geçirilerek yağmalanan Semhel'de bir putevi inşasına izin verilmesini rica etti.

Bu hediyeler yığın yığın getirildikte hükümdar şu mealde cevap yazdı:

"İslâm dininde bu teklifin onaylanmasına imkân yoktur! İslâm toprağında ancak cizye verenlerin kilise yapmalarına müsaade edilir. Sen de cizye vermeye yanaşırsan putevi yapımı için izin verebiliriz! Kurtuluş hidâyete uyanlarındır."

Bu sözlerinden sonra Çin hükümdarının gönderdiği hediyelere karşı daha kıymetlilerini gönderdi. Bunları şöyle sayabiliriz:

Eyeri, üzengisi vs. koşum takımı mükemmel yüz adet cins at, yüz erkek köle, dans ve şarkıda uzman yüz Hindu câriye, bayramiye[213] adıyla bilinen ve her biri yüz dinar değerinde güzellikte benzersiz yüz kat pamuk elbise, cüzz[214] diye bilinen ve dört-beş renkli iplikten dokunan ipekli kumaşlardan yüz top; yüz parça salâhiye kumaşı, yüz parça şîrînbâf kumaşı,[215] yüz top şânbâf kumaşı; yüzü siyah, yüzü beyaz, yüzü kırmızı, yüzü yeşil ve yüzü mavi olmak üzere tam beşyüz top ince keçi tüyünden yapılan bir cins kumaş; yüz parça Anadolu keteni, yüz kısa bürümcek elbise, bir serâçe (=çit),[216] altı özel kubbe, dört adet altın savaş pıtrağı, beş adet gümüş kaplı savaş pıtrağı, ibrikleriyle beraber dört altın leğen, altı gümüş leğen, hükümdar için on sırmalı giysi, biri cevâhirle bezeli olmak üzere kendi serpuşlarından on adet, yine biri inci ile bezenmiş on sırmalı tirkeş; birinin kını mercan taşlarıyla bezenmiş on kılıç, mücevherle süslü bir çift eldiven ve onbeş genç köle!

213 Bayramiye cinsi kumaş: Beyaz Hint kumaşıdır. 16. yüzyılın başlarında yaşayan Portekizli yazar Duart Barbosa da bu kumaştan bahsetmiştir. Herhalde bugün Bangladeş'in başşehri olan Dakka'ya özgü ipekten mamul bir elbise türü kastedilmektedir. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 7.

214 Cüzz (=Cuzz) cinsi kumaş: Beckingham, Mzik'e dayanarak bu kelimeyi Khazz okumuştur. Bu durumda ağır bir ipekli kadife söz konusudur. Bkz: Beckingham, Age, s. 774.

215 Şirinbâf cinsi kumaş: Kaliteli bir yünlü bez türü. Bkz: Beckingham, Age, s. 774.

216 Serâçe: çit, tente demektir

Hükümdar bu hediyeleri götürmek üzere büyük bilginlerden Zencânlı Emir Zahîruddîn'le genç hizmetkâr Kâfûr Şurbedârî'yi yanıma kattı. Hediyeler Kâfûr'a teslim edildi. Hükümdar, Heratlı Emir Muhammed kumandasındaki 1000 kişilik bir süvari birliğine, gemiye bineceğimiz yere kadar bizi koruma görevi verdi. Tursî adlı birinin başkanlığındaki onbeş kişilik Çin heyeti, yanlarında 100 kadar hizmetçiyle hareket ettiğinde biz de onlarla beraberdik.

KIRKYEDİNCİ BÖLÜM - DİHLÎ'DEN KİNBÂYA'YA DOĞRU

Bir yığın asker eşliğinde büyük bir kafile oluşturarak yola çıktık. Hükümdar, ülkesinin sınırları içinde yolculuk yaparken (her konakta) güzelce ağırlanmamızı emretmişti. Seyahatin başlangıcını hicrî yediyüzkırküç yılı Safer ayının onyedisi olarak belirlediler.[217]Çünkü Çinliler yolculuk için ayın ikinci, yedinci, onikinci, onyedinci, yirmiikinci ve yirmiyedinci günlerinden birini tercih ediyorlardı.

217 Yediyüzkırküç yılının Safer ayının onyedisi: 1342 yılının Temmuz ayının 22'sine rastlar.

İlk olarak Dihlî'den 2,33 fersah uzaklıkta bulunan Tilbet'te (=Tilpet) mola verdik.[218] Oradan Avu'ya vardık. Sonra Hîlû'da konakladık. Sonra Beyâna'ya[219] vardık. Burası gayet güzel ve geniş bir şehirdir. Çarşıları şendir. Şehrin ana câmiinin mimarîsi şahanedir. Duvarları ve çatısı taştan. Şehir emiri Muzaffer b. Dâye'nin annesi, sultanın dadısıdır. Ondan önceki adam, evvelce anlattığımız nüfûz sâhibi beylerden İbn Ebi'r-Recâ Melik Mücîr idi. Bu adam Kureyş kabilesinden geldiğini savunuyordu. Son derece kıyıcı ve zorba olan Melik Mücîr, bu şehrin ahalisinden nicelerini öldürmüş nicelerine de işkence yaparak çeşitli organlarını kesmiştir. Ahaliden güzel yüzlü birini el ve ayakları kesilmiş bir hâlde evinin hayatında otururken gördüm.

218 Tilbet (=Tilpet): bkz: 46/9. not.

219 Beyâna (=Beyâne): bkz: 42/5. not.

Anlatılanlara göre sultan bir gün şehre uğrayınca halk Melik Mücîr'den şikâyetçi olmuş. Bunun üzerine hükümdar onu yakalatıp boynuna halka taktırmış. Adamı divanda vezirin huzuruna oturtmuşlar. Ahali peş peşe gelerek şikâyetlerini yazılı olarak bildirmiş. Hükümdar şikâyetçilerin gönüllerinin hoş edilmesini emredince onlara para verilmiş. Daha sonra da zalim Melik Mücîr öldürülmüş.

Şehrin ileri gelenlerinden biri de Zübeyr İbnü'l-Avvam'ın –Hak Teâlâ ondan razı olsun– soyundan gelen büyük fıkıh bilgini İzzeddîn Zübeyrî'dir. Ben Kâliyûr'da (=Gwalyor) A'zam Melik diye bilinen İzzeddîn Benetânî'nin[220] yanında onunla görüşmüştüm.

220 Melik İzzeddîn Benetânî (Bendat): Sultan ona Satgaon (=Satgavan) bölgesini ikta olarak verdiği gibi A'zam Melik unvanını da münasip gördü. Satgaon daha sonra Fahreddîn Bengâlî'ye kalacaktır. Bkz: Beck, Age, C. 4, s. 775; Mahdi Husain, Age, s. 89.

Beyâna şehrinden çıkarak Kovil[221] beldesine vardık. Burası yemyeşil bağlık bahçelik şirin bir şehirdir. Buradaki ağaçların çoğu anbâdır (=mango). Şehir dışında geniş bir alanda mola verdik. Orada İbn Tâcülârifîn diye bilinen ermiş Şeyh Şemseddîn ile buluştuk. Bu adam, görme nimetinden mahrum bir ihtiyardır. Daha önce anlatıldığı gibi Şeyh Şemseddîn hükümdar tarafından hapsedilerek zindanda can vermiştir.

221 Kovil: bkz: 44/5. not.

Kovil Şehri Civarında Tanık Olduğumuz Bir Çarpışma

Kovil (=Kuvil; Aligerh) şehrine vardığımızda bir grup Hindunun yedi mil uzaklıkta Celâlî şehrini[222] kuşattıkları haberi geldi. Bunun üzerine Celâlî şehrine doğru yola koyulduk. Hinduların, şehir halkıyla dehşetli bir mücadeleye giriştiklerini, ahalinin handiyse tamamen telef olduğunu gördük. Gâvurlar henüz bizi farketmemişti. Biz gümbür gümbür hücum ettiğimiz vakit gelişimizden haberdar oldular. Onlar bin kadar süvari ile üçbin piyadeden oluşmaktaydı. Hepsini kılıçtan geçirdik, atlarını ve silâhlarını aldık. Bizimkilerden yirmiüç süvari, elli beş piyâde şehit oldu. Kendisine hediye teslim edilmiş olan sakı Kâfûr da şehitler arasındaydı. Durumu sultana bildirerek cevabı bekledik.

222 Celâlî: Aligerh'ın 17 km doğusunda küçük bir şehir. Bkz: Beck, Age, s. 77.

O sıralarda çevredeki yüksek sarp tepelerden inen Hindular Celâlî şehrinin civarına baskınlar düzenlemekteydiler. Savunmada ahaliye yardım amacıyla arkadaşlarımız her gün yöre emirinin yanında, at sırtında düşmana karşı akın ederlerdi.

Esir Edilişim, Kurtuluşum, Daha Sonra Yüce Allah'ın Bir Veli Kulu Aracılığıyla Başka Bir Dertten Yakayı Sıyırışım

İşte o günlerde bir grup arkadaşla atlarımıza binmiş, mevsim sıcak olduğundan biraz şekerleme yapmak için bir bostana girmiştik ki ansızın bir feryat işittik! Tekrar atlandık, Celâlî köylerinden birine hücum eden Hindu eşkıyasının peşine düştük. Sıkı bir takipte bulunmak istedik ama önümüzdekiler öteye beriye dağıldılar! Arkadaşlarımız da onları bulmak için etrafa yayıldılar. Ben beş kişiyle kaldım. Civardaki korudan bir grup süvari ve piyade birden üzerimize hücum etti. Gayet

kalabalıklardı. Kaçtık; içlerinden yaklaşık on kişi benim ardıma düştü. Diğerleri döndüyseler de üçü hiç peşimi bırakmıyordu. Önümde bir yol yoktu ve arazi kayalıktı. Bu yüzden hayvanımın ön ayakları çakıltaşlarına gömüldü. Ben aşağı indim. Atın ön ayaklarını kurtardıktan sonra tekrar bindim.

Hindistan'da insanlar iki kılıç kuşanır. Biri rikâbî (=üzengilik) adını taşır ve eyerde asılı durur. Diğeri de tirkeşte tutulur. Altınla süslenmiş rikâbî kılıcım düşünce onu almak için attan indim. Kılıcı alıp kuşandım ve yine hayvana bindim. Düşman peşimdeydi hâlâ. Nihayet büyücek bir çukur kenarına varıp içine indim. Bundan sonra beni izleyen Hindulardan hiçbirini görmedim.

Neden sonra etrafı ulu ağaçlarla çevrili, tam ortasından yol geçen bir vadiye indim. Vadinin nerede son bulduğunu bilmeden hep yürüdüm, yürüdüm. Ansızın ellerinde yaylarla, kırk kadar Hindu çevremde türeyip beni kuşattı! Kaçma teşebbüsünde bulunursam bir anda üstüme ok yağdıracaklar diye korktum. Üzerimde zırh yoktu. Kendimi yere atarak tutsaklığı kabul etmek zorunda kaldım. Hindular böyle yapanları öldürmezler. Beni kıskıvrak yakalayarak cübbem, donum ve gömleğim hariç nem varsa hepsini aldılar! Beni evvelâ demin bahsettiğim koruya, sonra da ağaçlar arasında bir gölet kenarına götürdüler; orada oturuyorlarmış. Bana maş verdiler. Maş, burçaktan yapılan ekmektir. Bundan yedim ve su içtim. Onların yanında iki Müslüman vardı. Bana Farsça seslenerek nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara bir şeyler söyledim ama hükümdar tarafından görevlendirildiğimi gizledim. Bu iki Müslüman:

"Ya bunlar ya diğerleri mutlaka seni öldürürler! Ama şunu bilesin; karşındaki adam onların başıdır!" deyip bir adam gösterdiler bana. Müslümanların tercümanlığıyla o adama selâm verdim, yumuşak konuştum. Adam, başıma üç kişi dikti. Bunlardan biri epey ihtiyardı, diğeri onun oğluydu. Üçüncü adam şeytanî bir zenciydi; bana söyledikleri sözlerden, idam edileyim diye emir aldıklarını anladım.

O gün akşamüstü beni bir mağaraya götürdüler. Hak Teâlâ heriflerden zenci olanını sıtmaya düşürdü! Adam tir tir titremeye başlayıp ayaklarını üzerime koydu. Yaşlı adamla oğlu uyudular. Sabahleyin aralarında bir şeyler fısıldaşıp hep beraber havuza gitmek üzere beni dürtüklediklerinde öldürme niyetinde olduklarını anladım! Yaşlı adama dil döktüm, kalbini merhamet duygularıyla fethetmeye çalıştım. Nihayet bana acıdı. Kaçarsam arkadaşlarının onu sorumlu tutmaması için gömleğimin iki kolunu kesip ona verdim! Öğleden sonra havuz tarafından sesler işittik. Yanımda bulunan haydutlar konuşanların kendi arkadaşları olduğunu sanarak "kalkıyoruz" anlamında bana işaret verdiler. Oraya vardığımızda başka adamlar gördük. Onlar yanımdaki haydutlara "gelin" diye işaret verdiler ama berikiler kabul etmediler. Nihayet üçü karşıma oturarak taşıdıkları ipi yere koydular. Bu sırada onlara bakıyor, kendi kendime;

"Beni bu iple bağlayıp öldürecekler!" diyordum. Bir an böylece oturdum. Beni esir eden gruptan üç kişi yanaşınca karşımdakiler onlara bir şeyler söylediler. Şu kadarını anlamıştım:

"Niçin onu öldürmediniz?" Yaşlı adam, sıtmaya tutulmuş arkadaşını göstererek güya onun hastalığı yüzünden idam emrini infaz edemediklerini bildirdi. Karşımda dikilen üç adamdan biri aydınlık yüzlü bir delikanlıydı. Bana seslendi:

"Seni serbest bırakmamı ister misin?" Cevap verdim:

"Evet isterim!"

"O hâlde serbestsin!"

Üzerimdeki cübbeyi ona verdim. O da sırtındaki çift argaçlı eski elbiseyi bana verdi ve yolu gösterdi. Böylece yürümeye başladım. Onların fikir değiştirip tekrar beni yakalamalarından endişe ediyordum. Hemen bir sazlığa girerek güneş batıncaya kadar oraya sindim. Sonra çıkıp gencin gösterdiği yola girdim. Bu yol beni bir suya ulaştırdı. İçtim ve gecenin üçte birine kadar hiç durmadan yürüyerek ulu bir dağa varıp eteğinde uyudum. Sabahleyin gün ağarırken tekrar yola düşüp kuşluk vaktinde yer yer mugaylan ve sedir ağaçları bulunan taşlık bir tepeye ulaştım. Sedir (=köknar) ağacının meyvesini devşirip yedim. Bu ağaçların dikenlerinden ötürü kolumda meydana gelen yaraların izleri hâlâ bellidir!

Bu tepeden aşağı inip pamuk ekili bir araziye yöneldim. Orada keneotu çalıları bulunuyordu; civarda bâin denilen türden bir kuyu vardı. Bâin, taşla örülmüş geniş kuyuya denilir. Bu kuyuya merdivenle inilerek kaynağa varılır. Bir kısmının etrafında taş kubbeler, yükseltiler ve oturma mekânları bulunur. Hükümdar ve emirler susuz yollara böyle kuyular yaptırmak konusunda sanki birbirleriyle yarış etmektedirler. Gördüğümüz kuyuların bir kısmını ilerde anlatacağım. Bâine ulaşınca hemen su içtim. Orada birinin yıkarken düşürdüğü taze hardal dallarını bularak bir kısmını yedim, bir kısmını da sakladım. Sonra bir keneotu çalısının altında uykuya daldım.

Bu esnada 40 kadar zırhlı süvari gelip bâinden su içti. Bir kısmı tarlaya girdiyse de sonra hep beraber gittiler. Hak Teâlâ beni korudu, onlara göstermedi. Daha sonra elli civarında silâhlı adam gelerek bâine indi. Onlardan biri karşımdaki ağacın altına geldiyse de beni farketmedi. Ben de hemen pamuk tarlasına girerek günün geri kalan kısmını orada geçirdim. Silâhlı adamlar bâinin yanında kalarak elbiselerini yıkadılar, birbirleriyle şakalaştılar. Geceleyin sesler tamamen kesildiğinde onların ya geçip gittiklerini yahut uyuduklarını düşünerek pamuk tarlasından çıktım. Ay ışığı ile aydınlıktı etraf. Atların izini takip ederek üzerinde kubbe bulunan diğer bir bâine vardım. İndim su içtim, yanımda bulunan hardal tanelerinden atıştırdım. Sonra kubbeye girdiğimde ortasının, kuşların topladığı otlarla dolu olduğunu gördüm. Oracıkta uyuyakaldım. Otlar arasında bir hayvanın kımıldadığını hissederek onu yılan sandım ama öylesine yorgundum ki endişelenmeye bile fırsatım olmadı!

Sabahleyin tan yeri ağarırken geniş bir yola girdim. Bu yolun ucu harap bir köye varıyordu. Daha sonra başka bir patikaya girdim. Burası da bir köye varıyordu. Böylece aradan günler geçti. Nihayet etrafı ağaçlarla çevrili bir göletin kıyısına ulaştım. İçi ev gibiydi bu ağaçların. Havuzun çevresinde ayrıkotu ve benzeri bitkiler vardı. Yüce Allah tarafından beni insanlı, şenlikli bir yere götürecek herhangi biri gönderilinceye kadar orada dinlenmek istedim. Ama yorgunluğumu atınca öküz izleriyle dolu bir patikaya saptım. Üzerinde semer ve tırpan bulunan bir boğa gördüm kenarda! Bu yolun Hindu köylerine gittiğini sezerek başka bir yola saptım. Böylece harap bir kasabaya vardım. Orada gördüğüm iki siyah adamdan çok korktum. Ağaçların altına çömelip gece olunca köye sızdım.

Köyde, yaklaştığım evin odalarından birinde Hintlilerin erzak saklamak için yaptırdıkları kocaman, derin mi derin küpe benzer bir bölme buldum. Tam altında insanın sığacağı kadar iri bir delik vardı; içeri aktım. Küpün ortasında biraz saman vardı. Başımı orada bulduğum taşa koyup uyudum. Üstte bir kuş geceleyin sık sık kanat çırptı. Hayvan benden korkmuştu galiba; iki korkak bir küpte geceledik!

Esir düştüğüm Cumartesi gününden bu yana yedi gün geçmişti böylece. Yedinci gün mamur bir Hindu kasabasına ulaştım. Orada bir gölet ve sebze bahçeleri vardı. Karnım açtı, yemek istedim

ama vermediler. Bir kuyunun kıyısında bayırturpu yaprakları buldum ve yedim. Nihayet kasabaya girdim. Birkaç Hinduya rastladım, reisleri beni yanına çağırdıysa da gitmeyip yere oturdum. İçlerinden biri yalın kılıç yaklaşıp işimi bitirmek için hamle ettiyse de çok yorgun olmamdan ötürü dönüp bakmadım bile! Üstümü aradı, bir şey bulamadı. Gömleğimi aldı. Bu giysinin kollarını kesmiş, benim başımda görevli olan yaşlı adama vermiştim daha önce.

Sekizinci gün yükseldiğinde yanıyordum susuzluktan! Bir damla içecek yoktu. Eski, harap bir köye gidip orada çevreyi araştırdım ama gölet bulamadım. Oysa halk yağan yağmur sularının toplanması için küçük havuzlar yapardı; sene boyunca buralardan faydalanırdı. Nihayet takip ettiğim yol beni bir kuyuya ulaştırdı. Burası taşla döşenmemiş bir su kaynağıydı. Kuyunun üstünde ottan örülme bir halat vardı ama suyu çekecek bakraç yoktu. Başımda bulunan kumaş parçasını ipe bağlayıp kuyuya sarkıttım; biraz su emdirdim. Kumaşın emdiği su bana yetmedi. Pabuçlarımdan birini ipe bağlayarak aşağı sarkıttım, tekrar su çektim. Yine suya kanamadığımdan ikinci defa saldım ipi! İp koptu, pabuç kuyuya düştü. Durmadım, öbür papucu kullandım içimdeki ateş sönene kadar içtim.

Daha sonra papucu ikiye ayırıp üst kısmını kuyunun ipi ve civarda bulduğum yama parçalarıyla ayağıma tutuşturdum. Ben bunları bağlamakla uğraşıp bir yandan da ne yapacağım diye düşünürken ansızın karşıma biri çıktı!

Adama dikkatli baktığımda simsiyah olduğunu gördüm. Elinde ibrik ve baston, omuzunda bir dağarcık vardı. Bana selâm verdi, selâmını aldım. Farsça seslendi:

“Çi kesi?” Yani sen kimsin diye soruyordu. Cevap verdim:

“Ben yolunu kaybetmiş şaşkın biriyim!” O da:

“Ben de öyleyim!” dedi. İbriği yanındaki ipe bağlayarak kuyudan su çekti, içmek istedim.

“Hele sabret!” diyerek dağarcığını açtı. İçinden biraz pirinçle bir avuç kavrulmuş siyah nohut çıkardı. Hemen yemeğe başladım. Üzerine su içtim. Adam abdest alıp iki rekât namaz kıldı. Ben de abdest alıp namaz kıldım. Bana döndü, ismimi sordu,

“Adım Muhammed!” dedim. Ben de ona adını sordum:

“Kalb-i Fârih!” cevabını verdi. Bu cevaba pek sevindim, ismini hayra yordum.

“Bismillah! Haydi benimle yola koyulsana!” dedi. Peki diyerek biraz yürüdüm onunla. Sonra azalarımda ciddi bir bitkinlik hissettim, doğrulamayıp çöktüm.

“Ne oldu?” diye sorunca,

“Seninle görüşmeden önce yürüme gücüm vardı ama şimdi hiç mecâlim kalmadı!” dedim.

“Sübhânallah! Gel boynuma bin!” deyince:

“Sen çelimsiz, aruk birisin beni kaldırmaya gücün yetmez!” diye karşılık verdim ama:

“Hak Teâlâ bana kudret verir! Gel bin!” dedi. Boynuna çöreklendim. Bana tavsiyede bulundu:

“Hasbunallah ve ni’melvekîl (=Bize Allah yeter! O ne güzel vekil) âyetini[223] hep oku!”

223 “Hasbunallah...” Bu cümle Âl-i İmrân Sûresi’nin 173. âyetidir.

Bu âyeti art arda okumaya başladım. Bir zaman sonra gözlerim kapandı. Yere bırakıldığımı hissedince uyandım. O adam yoktu. Kendimi insanların yaşadığı mamur bir köy yakınında buldum. Yanaştığımda oranın bir Hint köyü olduğunu, yöneticisinin de Müslüman olduğunu farkettim. Halk benim geldiğimi bildirince reis yanımda dikildi.

"Bu köyün adı nedir?" diye sorduğumda,

"Tâcbûra!"[224] cevabını verdi. Burası arkadaşlarımın bulunduğu Kovil beldesinden 2 mil uzaktaydı. Reis beni evine götürürek sıcak yemek ikram etti ve yıkandım. Bu arada bana şöyle dedi:

224 Tâcbûra (=Tacpur) kasabası: Aligarh'ın 5 km kuzeybatısındadır. Burası, Cemal M. Sıddîkî'nin mühim arkeolojik mekânları gösteren haritasında da işaretlenmiştir. Bkz: Beck, Age, s. 781.

"Kovil karargâhı askerlerinden Mısırlı bir Arabın emanet ettiği elbise ve sarık var yanımda!" Ben de:

"Onları bana getir, ordugâha varıncaya kadar giyeyim!" dedim. Bu elbise ve sarık getirildiğinde baktım ki Kovil'deyken o Araba hediye ettiğim elbise ve sarık! Hayret ettim. Beni omuzunda taşıyan adamı düşündüm. Birinci kitapta bahsettiğimiz Allah dostlarından Ebû Abdullah Mürşidî'nin:

"Hint ülkesine gideceksin! Orada kardeşim Dilşâd ile görüşeceksin. Seni içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtaracak!" sözünü hatırladım.[225] Öyle ya, onun ismini sorduğumda Kalb-i Fârih cevabını vermişti. Bu tamlamanın Farsça karşılığı Dilşâd idi (=huzurlu gönül). Bu adam, Ebû Abdullah Mürşidî'nin görüşeceğimi haber verdiği adamdı. Ve kendisi de Allah dostlarındandı! Ama ben onun beraberliğinden fazla yararlanamamış, sadece demin andığım kadar nasiptar olmuştum.

225 Ebû Abdullah Mürşidî: bkz: 4/1. not.

O gece Kovil'deki dostlarıma sağ salim olduğumu bildiren bir mektup gönderdim. Onlar yanıma gelirken bir at ve elbise getirdiler, beni görmekten memnun oldular. Sultandan onlara cevap gelmiş, Kâfûr'un yerine Sünbül Câmedâr adlı bir genç gönderilmişti. Sultan yola devam etmemizi emrediyordu. Arkadaşlarımın, başımdan geçen macerayı sultana yazdıklarını ve Kâfûr'un şehadetinden ötürü bu seferi uğursuz saydıklarını öğrendim. Onlar geri dönmeyi düşünmüşlerse de sultanın kesinlikle yola devam edilmesi doğrultusundaki fermanını görünce ben de aynı kanıya vardım. Kararım kesinleşti. Oysa arkadaşlarım bana çıkışıyordu:

"Bu seyahatin başlangıcında neler olduğunu gördün! Hükümdar sana bir şey demez, mazeretini kabul eder. Ya sultanın yanına dönelim veya cevabı gelinceye kadar bekleyelim!" Ama ben şöyle karşılık verdim:

"Beklemeye imkân yok! Zaten nerede olursak olalım cevabı alırız!" Kovil şehrinden hareket ettik, Bûrcbûra'ya[226] vardık. Orada şirin bir tekkede göbeğinden aşağıya peştamal sarıp vücudunun diğer taraflarını çıplak bırakmasından ötürü Uryân Muhammed adıyla bilinen huyu güzel, yüzü aydın bir şeyhe geldik. Bu adam, Mısır'ın Karâfe Kabristanı'nda oturan adaşı Uryân Muhammed'in müritlerindendi.

226 Burcbûra (=Burcpur): Aligarh ile Kanavc (=Kanuc) arasında Mainpur'a 16 km uzaklıktadır. Beck, Age, 781.

Şeyh Uryân Muhammed'in Hikâyesi

Bu adam Hak Teâlâ'nın dostlarındandır. Kendini bir köşeye atmış, beline tennûre sarmıştır. Vücudun göbekten aşağı kısmını örten peştamala tennûre denilir. Anlatılanlara göre yatsı namazını kıldıktan sonra tekkede o günden arta kalan yemeği, katığı ve suyu çıkarıp kimsesizlere dağıtır, kandilin fitilini koyar; böylece ne yiyip içtiği kimse tarafından bilinmeden sabahlar. Ama gün ağarırken müritlerine mutlaka ekmek ve bakla sunar. Bu âdetini hiç bırakmamıştır. Ekmekçi ve baklacılar birbirleriyle yarışa yarışa onun tekkesine koşarlar. Şeyh efendi, dervişlere yetecek miktarda yiyeceği onlardan alır, kimden alışveriş yaptıysa ona "otur" der, ikramda bulunur. Adam, az yahut çok şansı neyse onu alır şeyhten.

Şeyhin hikâyelerinden biri de şudur:

Tatar hükümdarı Kazan ordusuyla Şam'a ulaşıp kale hariç tüm Dımaşk'ı fethedince Melik Nâsır müdafaa için askerleriyle yola düştü.[227] Her iki tarafın orduları şehre iki günlük mesafede, Kaşhab adlı mıntıkada karşılaştı. O sıralarda Melik Nâsır henüz gençti. Savaşa ve çatışmalara alışkın değildi. Yanı başındaki Şeyh Uryân atından indi. Bir halkayı tuttu, Melik Nâsır'ın atının ayağına geçirdi; Nâsır'ın gençliği ve tecrübesizliği sebebiyle vuruşma esnasında geri çekilip Müslümanların hezimetine sebep olmamasını istiyordu. Melik Nâsır savaşta iyi direndi. Tatar ordusu feci bir yenilgiye uğradı, büyük bir kısmı öldürüldü, birçoğu da üzerlerine açılan bendin suları altında boğuldu. Zaten bu olaydan sonradır ki Tatar taifesi İslâm ülkelerine saldırma cesaretini bir daha bulamamıştır. İşte Şeyh Uryân Muhammed'in mürîdi olan Uryân Muhammed küçük yaşta olmasına rağmen bu olay esnasında orada bulunduğunu bana anlatmıştır.

227 Memlûk sultanı Nâsır'la ilgili hâdise (Mercüssaffâr Savaşı): 702/1303 Ramazan'ında İlhanlı hükümdarı Gazan'ın gönderdiği ordu ile Memlûk ordusu arasında cereyan eden savaş sonunda Melik Nâsır; Emir Çoban ve Kutluğ Şah tarafından yönetilen Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Makrîzî bu savaşın canlı bir tasvirini yapmış ancak seyyahın bahsettiği şeyleri söylememiştir. Demek ki Makrîzî zamanında (845/1441) Rıhle heniz doğuya; Mısır'a gelmemişti. Burada Kaşhab diye kaydedilen isim, herhalde Kuşaf olmalıdır. Bkz: İbn İyâs, Bedâiu'z-Zuhûr, Kahire, 1982, C. 1, s. 413; A. J. Boyle, Cambridge History of Iran, C. 5, s. 394; Beckingham, Age, s. 783.

Bûrcbûra'dan Âb-ı Siyâh[228] denilen bir su kıyısına vardık. Oradan Kınavc (=Kannûc, Kanavc)[229] şehrine vardık. Burası gayet büyüktür, binalarının mimarîsi pek güzeldir ve iyi korunmaktadır. Yiyecek ve içecek maddeleri ucuz. Bol bol şeker üretimi yapılıyor. Dihlî'nin şekeri buradan geliyor. Şehrin etrafı muazzam surlarla çevrili. Daha önce anlatıldı burası.

228 Âb-ı Siyâh (=Karasu; Kalindi ırmağı): Urduca Kala Nadi; kara su demektir. Bu ırmak Ganj'ın kollarındandır. Bkz: Beck, Age, s. 784.

229 Kınavc, Kannûc (=Kanauj; Kanavc): Seyyah tarafından farklı şekillerde kaydedilen bu yer, Fetihgarh bölgesinde Ganj'ın sağ yakasında kurulu bir şehirdir. Bkz: Tâzî, Age, C. 4, s. 16; ayrıca bu eser, 45/15. not.

Şeyh Muînuddîn Bâharzî bizi ağırladı. Şehir emiri, Kisra şehrinin sahibi Behrâmcûr (=Behramgor) soyundan gelen Bedehşânlı Fîrûz'dur. Kınavc şehrinde Evlâd-ı Şeref Cihân diye bilinen dindar ve güzel ahlâklı bir cemaat var. Onların atası Devletabad şehrinin başkadısıymış. Hint ülkesinin önderliği bu iyiliksever, cömert adama varıp onda düğümleniyormuş.

Başkadı Şeref Cihân'ın Hikâyesi

Anlatılanlara göre Şeref Cihân bir defasında kadılıktan azledilir, düşmanlarından biri ondan 10 bin dinar alacağı olduğunu iddia ederek yeni kadıya başvurur. Adamın elinde bir belgesi olmadığından Şeref Cihân'a yemin ettirmek istediğini bildirdirir. Böylece yeni kadı onu çağırır. Şeref Cihân, tebliğ memuruna:

"Hakkımda ne iddia ediyor?" deyince memur:

"10 bin dinar vereceğin varmış!" der. Şeref Cihân parayı kadı efendinin huzuruna gönderir. Para davacıya verilir. Sultan Alâeddîn bu olaydan haberdar olunca meseleyi enine boyuna araştırır. Sonuçta davanın haksız yere açıldığı anlaşılır. Böylece Hükümdar, Şeref Cihân'ı yeniden kadılığa tayin eder ve ona 10 bin dinar verir.

Kınavc şehrinden üç gün kaldık. Bu sırada hükümdardan bir cevap geldi benimle ilgili:

"Eğer falanca adamın nereye yittiği, ne olduğu belli olmazsa, onun yerine Devletabad kadısı Vecîhülmük gitsin!"

Kınavc şehrinden çıktık; Henavl, Vezîrbûr, Becâlisa konaklarından geçerek Mavrî şehrine vardık. Burası küçük bir belde ama çarşıları şen ve kalabalık. Orada Ferganalı Haydar adıyla tanınan yaşlı Şeyh Kutbeddîn ile görüştüm. Hastaydı. Bana yolluk olarak arpa ekmeği verdi, hayır dualar etti. Yaşının 150'den fazla olduğunu söylüyordu. Arkadaşları şeyhin art arda iftar etmeden oruç tuttuğunu, bir köşeye çekilip hep ibadet ettiğini söylediler. Halvet köşesinde kırk gün kalıyor, günde bir tane hurma yiyormuş. Dihlî'de Şeyh Burkuî'nin[230] kırk hurmayla halvete girip kırk gün kaldıktan sonra çıktığında, onüç hurmanın arttığını gördüm ben!

230 Receb Burku'î: Melik'ten Halife'ye hediye götüren kişi olarak seyahatnâmenin ilk bölümlerinde ismi geçti. Bkz: Tâzî, Age, s. 17.

Mavrî'den çıkıp Marh şehrine vardık.[231] Burası muazzam bir şehir, son derece sağlam duvarları var. Ahalinin büyük çoğunluğu İslâm hâkimiyetini kabul edip korunan gâvurlardan (=zimmîler) oluşuyor. Orada başka yerde eşi benzeri olmayan çok lezzetli buğday yetişiyor. Dihlî'nin buğdayı buradan gider. Bu tahıl, iri ve uzun tanelidir. Rengi sapsarıdır. Sade Çin'de gördüm bunun gibisini. Marh şehri Hint urukların dan Mâlava'nın (=Malva)[232] elindedir. Bu kabilenin üyeleri iri gövdeli, uzun boylu ve yakışıklıdır. Kadınları da dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Onlar baş başa kalındığında iyi eğlendirmek, beraberlik lezzetini en yüksek düzeyde yaşatmak niteliği ile ünlenmişlerdi. Marhata[233] ve Zîbetülmehel (=Maldiv Adaları[234])kadınları da böyledir.

231 Marh şehri: Mzik bu kelimenin, "Mauh"tan tahrif edilmiş olabileceğini belirtiyor. Beckingham; Age, s. 785.

232 Mâlva: Madhya Pradesh eyaletinin kuzeybatısında hâlâ aynı isimle bilinen bir etnik grup. Bkz: Tâzî, Age, s. 17.

233 Marhata (=Maharaştra): Burası bugün Maharashtra diye bilinen ve Bombay şehriyle Arap denizine açılan büyük eyalettir. Bkz: Tâzî, Age, s. 17.

234 Zîbetülmehel (=Maldiv adaları): İlerde bahsedilecek olan Maldiv adalarıdır. Bu adalar Hint yarımadasının güneybatı sahillerindedir.

Bundan sonra küçük bir kasaba olan Alâbûr19'a (=Alapur) gittik. Buranın halkının çoğu cizye veren gâvurlardan oluşur. Buradan bir günlük mesafede Katam isminde bir gâvur hükümdarı Cenbil'i yönetmektedir. Bu adam Keyâlîr (=Gwalyor) şehrini kuşattıysa da daha sonra öldürülmüştür.

Katam'ın Hikâyesi

Bu gâvur hükümdar daha önce Cûn (=Cumna; Yamuna) ırmağı kıyısında pek çok köye ve ekili araziye sahip Râberî (=Rapri) şehrini kuşatmış. Şehrin emiri, Hattâb Afganî adında biriydi. Katam, kendi gibi gâvur olan ve Sultânbûr'u (=Sultanpur) payitaht edinen Racû isimli hükümdardan yardım aldı. İkisi birden Râberî'yi sıkıştırınca Emir Hattâb, sultandan yardım istedi. Fakat söz konusu şehir, payitaht Dihlî'den kırk gün uzakta bulunduğu için beklenen yardımın gelmesi bir hayli gecikti. Emir Hattâb düşmanın bir zafer elde edeceği endişesiyle 300 Afgan, 300 köle, 400 de diğerlerinden oluşan hatırı sayılır bir kuvvet topladı. Bu askerler sarıklarını hayvanlarının boyunlarına sardılar. Hint ülkesinde oturanlar Hak Teâlâ yolunda can vermek isteyince böyle yaparlar. Hattâb, önce kendi kabilesiyle ileri atıldı, diğerleri de onları takibetti. Günün erken saatlerinde şehir kapısını açıp yaklaşık onbeş bin kişiden oluşan gâvur ordusuna ansızın hücum ederek zafere ulaştılar. Katam ile Racû'yu kıskıvrak yakaladıktan sonra kesik başlarını sultana gönderdiler. O hâdisede gâvur taifesinden sadece tabanları yağlayıp kaçanlar kurtulabildi.

Alâbûr (=Alâpur) Emirinin Şehit Oluşu

Alâpur emiri, hükümdarın kölelerinden Habeşli Bedr idi. Bu adam cesaretiyle halk deyişlerine geçmişti. Gözünü budaktan sakınmaz, tek başına gâvur saflarına dalar, ansızın yaptığı baskınlarla kimini öldürür kimini esir alırdı. Bu yüzden şöhreti her tarafa yayıldı, kâfirler onun korkusuyla yaşar oldular.

Bu adam iri cüsseli, uzun boylu ve pek iştahlıymış. Bir oturuşta bir koyunu afiyetle midesine indirdiği gibi Habeş asıllıların töresi gereğince yemekten sonra 1,5 ratl yağ içermiş; böyle diyorlar. Bu Habeşli yiğidin aynı kendi gibi cesur, aslan yürekli bir oğlu varmış. Bir gün yanına bir grup kölesini alan Bedr, kâfir kasabalarından birine baskın düzenler. Ansızın atı tökezleyip ikisi beraber çukura yuvarlandıklarında köylüler etrafına toplanırlar. İçlerinden biri kattâra denen âletle bizim cengâvere feci bir hamle indirir. Kattâra, saban demirine benzeyen madenî bir âlettir. El boydan boya içine sokulunca kolu sarar, zırh vazifesi görür. Ön kısmı iki arşın uzunluğundadır. Şiddetli vurulunca insanı öldürür! Köylü adam kahraman emiri bu demirle öldürmüş.

Ama Bedr'in köleleri iyi savaşmışlar, köyü yerle bir edip direnen erkekleri kılıçtan geçirerek kadınları ve çocukları esir almışlar. Bedr'in çukura yuvarlanan atı sağ salim doğrulunca cengâverin oğluna götürülür. İlginç bir rastlantı; oğul aynı ata binerek Dihlî'ye hareket eder ve gâvur tayfasıyla yaptığı bir savaşta can verir. Sadık at, geri dönüp sahibinin arkadaşlarına gelir. Hayvanı Bedr'in ailesine teslim ederler. Bu ata Bedr'in damadı biner daha sonra. O da aynı şekilde bir çarpışma sırasında gâvurlar tarafından öldürülür!

(Gwalyor'dan Perven'e)

Alâpur'dan ayrılıp zaman zaman Keyâlîr diye de adlandırılan Kâliyûr'a (=Gwalyor) yöneldik. Burası hakikaten büyük bir şehir. Yüksek mi yüksek, alabildiğine sarp bir dağın zirvesine inşa edilmiş muhkem bir kalesi var. Daha önce Sultan Kutbeddîn hikâyesinde anlattığımız gibi kale kapısında taştan yapılmış bir fil ile fil sürücüsünün heykelleri bulunuyor. Şehir emiri Sîrhân oğlu

Ahmed'dir. Bu yolculuktan önce onun evinde kalmıştım; bana güzel davranmış, hayli ikramda bulunmuştu. Bir gün gâvurlardan birini tam ortadan ikiye böldürmek üzere emir çıkaracağı sırada yanına vardım:

"Allah aşkına bunu yapma! Ben hiç görmedim karşımda bu şekilde birinin canına kıyıldığını!" dedim. O da gâvurun hapse atılmasını emretti. Bu sayede adam kurtuldu.

Kâliyûr'dan Perven (=Nerwan)[235] şehrine doğru hareket ettik. Burası küçük bir Müslüman şehirdir. Her yanı gâvur beldeleriyle çevrili. Yönetici olan emir Türk asıllı Bayram oğlu Muhammed'dir.

235 Alâbûr (=Alâpur): Gwalyor'un 7 km güneydoğusundadır. Mzik, İbn Battûta'nın Hindistan ve Çin seyahatleriyle ilgili çalışmasında Gwalyor'un 37 km kuzeybatısında Alâpur isimli başka bir mevkiin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durumda İbn Battûta Kanûc'dan epey uzakta oluyor. Bkz: Beckingham; Age, s. 785; Hans von Mzik, Die Reise Des Arabers Ibn Batuta durch Indien und China, Hamburg, 1911, s. 264.

Buranın yırtıcısı çok! Hattâ şehir kapıları sıkı sıkı kapatıldığı hâlde bir aslanın gece karanlığında şehre sızarak insan parçaladığını ve ölenlerin bir kişiyle sınırlı kalmayıp bayağı bir yekûn tuttuğunu ahaliden biri anlattı bana. Bu canavarın şehre nasıl girdiğine herkes şaşmaktaymış.

Oradaki komşum Pervenli Muhammed Tavfirî aslanın geceleyin ansızın kendi evine dalarak mahatın üstündeki bir bebeği kapıp götürdüğünü anlattı. Başka biri şu olayı anlattı: Bir grup davetliyle gelin o adamın evinde misafir imişler. Aralarından biri helâ ihtiyacını gidermek için dışarı çıkar çıkmaz aslan tarafından paramparça edilmiş. Dostları onu merak edip dışarıya çıktıklarında adamcağızı yerde bulmuşlar. Ve aslan, kurbanının etini yememiş sadece kanını içmiş! O aslan insanlara hep böyle yaparmış!

İşi iyice acayip kılan rivayetlerden biri de şu ki zavallıyı bu hâle getiren aslan değil yırtıcı hayvan şekline bürünen ve cûkî (=yogi) diye bilinen sihirbazlardan biriymiş! Ben bu söylentiyi işitince şaşkınlığımı gizleyemedim, oysa bunu anlatan kalabalık bir gruptu.

Cûkî denilen sihirbazlara ilişkin bazı hikâyeleri anlatalım:

Cûkî Büyücüler (=Yogiler)

Cûkî tayfasının pek şaşırtıcı özellikleri duyulur, bilinir.[236] Meselâ kimi aylarca ağzına bir lokma koymadan, bir damla su içmeden yaşayabilir. Onların çoğu yeraltında kendileri için kazılan çukurlarda kalmakta, üstlerine de ev yapılmaktadır! Herifler içeri girdiklerinde üst taraf örtülür ve sırf hava girecek kadar minik bir delik bırakılır. Bu cehennemî çukurlar içinde aylarca kalmaktadırlar. Hattâ bazılarının bir sene kaldıklarını dahi işittim!

236 Bervan (=Nerwar?): Burada Gwalyor eyaletindeki Nerwar kastolunmuş olmalıdır. Nerwar, Delhi ile Dekken arasındaki münbit mıntıkalardan biridir. Bkz: Beckingham.; Age, s. 787.

Mencerûr şehrinde cûkîlerden ders almış, onların yöntemlerini öğrenmiş bir Müslümanla karşılaştım. Bu adam kendisi için yapılmış bir masa üstünde yemeden içmeden tam yirmi beş gün oturdu. Ben oradan ayrıldıktan sonra daha ne kadar böyle kaldığını bilmiyorum!

Halk inanıyor ki cûkîler özel haplar üretiyor; bir tanesiyle günlerce hattâ aylarca idare ediyor, bunun sayesinde hiç susuzluk ve açlık hissetmiyorlar. Cûkîler bilinmeyenden (=gaybdan) haber veriyorlar. Hükümdar onlara saygı göstererek meclisine çağırıyor. Bu sihirbazların bir kısmı sadece

sebze yemektedir. Pek çoğu ete elini bile sürmez. Yüzlerinden, duruşlarından, yürüyüşlerinden bellidir; kendilerini ruhî amaçlı bir perhize verdikleri. Ne dünyaya ne de süslere ihtiyaçları var. Hiçbirini istemiyorlar. Öyle cûkî var ki yoldan geçen adama şöyle bir göz dikse hemen öldürüverir. Halkın dilinde dolaşan söylentilere göre adam sihirbaz cûkîlerden birinin o feci bakışıyla can verdiği vakit göğsü yarılsa kalbi bulunamazmış! Çünkü adamın kalbi yenmiştir! Ve bu tür işleri çoğu kez kadınlar yapar. Bu işle uğraşan kadına keftâr (=sırtlan, kan içici) denilir.

Bir Sihirbaz Kadının Hikâyesi

Hint ülkesinde kıtlık nedeniyle feci bir açlık başgösterince Telink'te (=Teling)[237] bulunan hükümdar, Dihlî halkından her birine günlük 1,5 ratllık erzak verilmesini emretti. Vezir ahaliyi toplayıp yoksul olanları, karınları doyurulmak üzere emir ve kadılar arasında bölüştürdü. Benim payıma 500 kişi düşmüştü. Onlar için iki konakta çardaklar yaptırıp hepsini buralara yerleştirdim. Beş günde erzaklarını verdim. Bir gün bir kadını yanıma getiren adamlar;

237 Cûkî tayfası (=Yogiler; Yoga yapanlar; Yoğunlaşanlar) ve Cûki kelimesi: Kelimenin aslı Sanskritçe "Cogi"dir. Kökü olan "Cog", bağlantı kurma, sabitlenme, uyum, elverişlilik, demektir ve mistik bir terim olarak evrensel üst benlikle birleşme, onda yok olma için ruhsal yoğunlaşma manasına gelir. Cogi veya Yogi ise bu işi yapana denir. Kelime İslâm dünyasında bazı eski yazarlar tarafından bilinmektedir. Meselâ İbn Haldun, Cûkiyye tayfasından bahseder. Batı'da bu kelime önce 1298'de, sonra 1553'te ve 1575'te duyulmuştur. Batı dillerinde önce Joug, sonra Jogue, daha sonra loghi ve Yogi şeklinde söylenmiştir. Baş harfin C, J veya Y olması, son harfin de G, K, veya GH olması anlam bakımından o kadar önemli değildir; o dilin veya o ağzın özelliğinden kaynaklanır; neredeyse her dilin bazı lehçe ve ağızlarında bu harfler birbirleriyle yer değiştirebilirler. Türkçede ise Yoğun kelimesi Yog'u çağrıştırıyor. Daha şaşırtıcı bir husus şudur; Yunus'un dili olan Eski Türkmen söyleyişiyle Yoğ kelimesi bile Yog ile akraba olabilir. Çünkü mistik Tanrı'da; bilim adamı konuda; âşık maşukta yoğunlaştıkça yok olup fânileşmez mi? Bedenî varlığın yoğ olup ruhun göğe ağması münasebetiyle düzenlenen hem kutlama hem ağıt mahiyetindeki eski Yuğ törenlerine ne demeli? Belki bizdeki kökü Hint'e dayanır; ama onların bizden alması da mümkün. Zira milat öncesi ve hemen sonrası Hindistan tarihi ile, Prototürk denebilecek bazı kavimlerin tarihi, özellikle Kuzey Hindistan coğrafyasında iç içe girmiştir. Hattâ Budizm'in, Hindu sistemindeki tefessüh ve haksızlığa tepki olarak kuzeyde, tam da Saka özelliği taşıyan bir çevrede doğmuş olma ihtimali bile mevcuttur. Bkz: İbn Haldun, Mukaddime, Lübnan bas, s. 898-899; Tâzî, Age, s. 20.

"Şu var ya şu; cazu bir keftârdır! Yanındaki çocuğun kalbini yedi!" dediler. Çocuğun cansız bedenini de getirmişlerdi. Büyücü kadının hükümdar naibine sevkedilmesini emrettim. Naip kadının şöyle bir sınavdan geçirilmesini salık verdi:

Kadının el ve ayakları teker teker ağzına kadar suyla dolu dört küpe bağlandı. Cazuyu işte bu hâlde Cûn nehrine attılar ama o boğulmadı! Bu deneme sonucunda onun keftâr olduğu anlaşıldı. Çünkü sihirbaz olmasaydı asla kurtulamayacak, su yüzeyine çıkmayacaktı! Naip keftârın yakılmasını emretti. Şehrin kadın ve erkekleri karınca gibi toplaştılar; yanan cadının külünü aldılar. Çünkü bu ahali keftâr[238] külüyle tütsülenen insanın bir senelik de olsa cadı büyüsünden emin olacağına inanıyor!

238 Telink; Tilink (=Telingâna): bkz: 41/25. not.

Başka Bir Cûkî Hikâyesi

Bir gün başşehirde saraydaydım. Hükümdar beni yanına çağırttı. Huzuruna vardığımda yanı başında bazı özel adamlarıyla iki cûkî bulunuyordu. Cûkîler büyücek bir çarşafa bürünüp başlarını

sıkıca örterler. Herkes koltuk altını yolar, bunlarsa başlarını! Hem de külle ovalaya ovalaya cascavlak ederler! Hükümdar oturmamı emrettiği için oturdum. Sihirbazlara dönerek:

"Bu aziz insan uzak diyarlardan geldi. Haydi göreyim sizi, ona hayatı boyunca hiç görmediği şeyleri gösterin!" dedi. Cûkîler:

"Elbette!" dediler.

Biri hemen bağdaş kurdu. Gözlerimin önünde yerden yavaş yavaş yükselip havada tam üstümüzde durdu! Hayretten aklım çıktı, yere yığıldım kaldım! Hükümdar yanında hazır tuttuğu bir ilacın içirilmesini emredince kendime geldim dikildim. Sihirbaz hâlâ havada bağdaş kurmuş oturuyordu! Arkadaşı, yanındaki keseden çedik çıkararak güya kızıyormuş gibi yere vurdu. Çedik, havada bağdaş kuran adamın boynu hizasına varıncaya kadar yükseldi ve herifin ensesine vurmaya başladı! Havadaki yavaş yavaş yere inip kenarımıza çömeldi. Bu hâdiseden sonra sultan bana dönerek:

"Şu bağdaş kuran adam çediklinin öğrencisidir!" dedi ve ekledi:

"Eğer kafayı yemeyeceğini bilsem karşındakilere daha büyük ve esrarengiz işler yapmalarını emrederdim!"

Hükümdarın huzurundan ayrıldığımda kalbim güp güp atıyordu. Bir an içim eridi, kendimi hâlsiz hissettim. Ama daha sonra hükümdarın gönderdiği bir şerbeti içtim ve hâlsizlikten kurtuldum.

(Yola Devam)

Kaldığımız yerden devam edelim... Perven'den çıktık, Emvârî konağına vardık. Daha sonra Kacerrâ'ya (=Hacuraho) ulaştık.[239] Kacerrâ'da yaklaşık bir mil uzunluğunda büyük bir gölet bulunuyor. Civarında epey kilise (=tapınak) var. İçlerinde put bulunuyorsa da Müslümanlar tarafından düzlenmiş, uzuvları kırılmış bu heykellerin.

239 Keftâr kelimesi, cadılık ve korku edebiyatı: Keft, Farsça yarmak demektir. Keftar ise, sırtlan (=hyena) anlamına gelmektedir. Bu durumda cadı kadın, sırtlan ruhunu taşımış; sırtlana benzetilmiş; sırtlan ile cadılık arasında bir bağ olduğu varsayılmıştır. Sanıyorum Batı'da kurt adamın ve kurda dönüşmenin cadılıkla bağlantılı görülmesi gibi bir olgu bu; hattâ belki coğrafyadan ötürü sadece hayvanlar değişmiş diyebilirim. Çünkü yakalanan kadının keftar olup olmadığının test edilmesi için suya batırılması, Batı'daki cadılara da uygulanmıştır! Tam da seyyahımızın çağında, Güney Fransa'da (1320-1350) kitlesel cadı avları düzenleniyordu. Cadı çılgınlığı 13. yüzyılda başlamış, 15 ve 16. yüzyılda doruğa ulaşmış, ancak 18. yüzyılda biraz azalabilmişti. Hint-Avrupa milletlerinin karanlık, cadı ve şeytanla ilgili böyle derin, kalıcı inançlara; son derece karmaşık ritüellere sahip olması, herhalde kötülüğe ve kötülüğün kaynağına özel ve eternal bir anlam vermelerinden kaynaklanıyor. Avrupa tarihinde cadılığa dair Türkçe yazılmış en kapsamlı kitap, Haydar Akın'ın eseridir. Özellikle son bölümündeki kronoloji ve notlarda (s. 341-343) verilen "Garp literatüründe mufassal cadı isimleri bahsi" meraklı okuyucuyu ziyadesiyle tatmin eder. Bkz: Haydar Akın, Ortaçağ Avrupasında Cadılar ve Cadı Avı, Dost Yay, İstanbul, 2001.

Suyun tam ortasında kırmızı taşlardan yapılmış üç katlı üç kule bulunuyor. Dört köşesinde de birer kule var. O yörede bir grup cûkî (=yogi) oturuyor. Onların saçları birbirine dolanıp keçeleşmiş ama ha bire uzatırlar hattâ boyunlarından aşağı akar da yere erişir. Öyle perhiz etmişler ki renkleri sararmış, yüzleri solmuş. Pek çok Müslüman, eğitim görmek ve öğretilerini anlamak için bu grubu ziyaret ediyor. Söylentilere göre cüzam ve sedef hastalığına yakalanıp perişan olanlar uzun bir süre bunların yanında kalarak Yüce Allah'ın izniyle sağlık buluyorlarmış.

Bu taifeyi ilk defa Türkistan hükümdarı Sultan Tarmaşîrîn'in karargâhında görmüştüm. Sayıları 50 civarındaydı. Onlar yerin dibine kendileri için kazılan mağarada oturuyor, sadece helâ ihtiyacı için yer üstüne çıkıyorlardı. Ellerinde boynuz gibi bir boru; güneş doğarken, batarken ve gece ortasında öttürüp duruyorlardı. Hep gizem içindeydiler. Ma'ber yöresinin hâkimi Damgânlı Gıyâseddîn'in cûkîsi de bu gruptan çıkmıştır. O adam, Gıyâseddîn'in cinsel beraberlik gücünü arttıracak haplar yapıyormuş. Hapların karışımında demir tozu varmış. Gıyâseddîn bu ilacı pek hazzetmiş ama ihtiyaçtan fazla kullanınca küt diye teslim etmiş ruhunu! Ondan sonra kardeşinin oğlu Nâsıreddîn tahta geçmiş. Bu adam da o becerikli cûkîye ikramlarda bulunmuş, makamını yükseltmiş.

Her neyse, Cendyerî (=Çendiri)[240] şehrine vardık. Burası büyük bir şehirdir. Çarşıları (satılacak mallarla) doludur. Yörenin emirülümerâsı (=beylerbeyi) olan ve A'zam Melik diye çağrılan Benetânlı İzzeddîn burada oturur. İzzeddîn, iyilik yapmayı seven erdemli biridir. Daima bilginlerle arkadaşlık eder. Onun sohbet ve ders meclisinde fıkıh bilgini İzzeddîn Zübeyrî, daha önce bahsettiğimiz Beyâne şehrinden Vecîhüddîn Beyânî, kadî-i hâssa adıyla çağrılan (=şehir kadılığı yapan) fakih İmam Şemseddîn gibi hatırı sayılır kişiler bulunur. Şemseddîn tümünün önderi konumundadır. Emir A'zam Melik'in hazine işlerine yardımcısı Kamerüddîn bakar, askerî işlerine yardımcısı Telingli Saâde bakar. Bu adam meşhur cengâverlerden olup ordu onun önünde resmi geçit yapar. İzzeddîn A'zam Melik, Cuma günleri hariç diğer günler nadiren konağından çıkar.

240 Kacerrâ (=Hacuraho): Burası Çetrpur bölgesinin 27 mil doğusundaki Khajurraho (=Hacura) olabilir. Bazı zikzaklara rağmen seyyahımızın verdiği isimler Hint coğrafyasıyla uyuşmaktadır. Bkz: Gibb, Selections, s. 363.

Çendiri'den kalkarak Zıhâr şehrine yöneldik. Zıhâr, Mâlva (=Malva) şehrinin bir diğer ismidir. Malva bu bölgenin en mamur en büyük beldesidir. Başta buğday olmak üzere tahılı gayet boldur. Malva'dan Dihlî'ye tenbûl yaprakları gönderilir; aralarında yirmidört günlük mesafe vardır. Bu iki şehir arasındaki yolun kenarlarına direkler dikilmiş; hepsinin üzerine kaç mil katedildiğine dair yazılar nakşedilmiştir. Her iki direk arasındaki mesafenin ne kadar olduğu orada belirtilir. Yolcu bir günde ne kadar yol aldığını, en yakın konağa veya gideceği son noktaya ne kadar kaldığını, direkler üzerindeki işaretlere bakarak anlayıverir. Zıhâr şehri, aslen Maldiv adaları halkından olan Şeyh İbrahim'e ıkta olarak verilmiştir.

Şeyh İbrahim'in Hikâyesi

Şeyh İbrahim bu şehrin yakınlarına geldiğinde çevresindeki sahipsiz toprakları işleyerek her yere bostan ekti. Elde edilen ürün o civarda benzeri görülmemiş lezzetteydi. Ahali o yörede bostan ekmesine rağmen lezzetli olmuyordu. İbrahim gelen geçeni, yoksul ve kimsesizi doyurdu. Hükümdar, Ma'ber bölgesine sefer ettiği sırada[241] Şeyh İbrahim tarafından hediye edilen karpuzun tadını beğendi ve Zıhâr şehrini İbrahim'e ıkta olarak verdiğini söyledi, şehre hâkim bir tepe üzerine tekke yaptırmasını emretti. Şeyh aldığı emir üzerine gayet güzel bir tekke yaptırarak orada gelen gideni konuk etmeye başladı.

241 Cendyerî (=Çendiri): Burası Guna bölgesindedir. Bkz: 45/24. not.

Senelerce burada kalan İbrahim nihayet sultanın huzuruna 13 lek götürerek şöyle dedi

"Halkı yedirmek için harcadığım paradan geriye kalan budur. Bu para benim değil beytülmâlin hakkıdır!"

Hükümdar kendisine verilen parayı aldı ama Şeyh Efendi bu parayı biriktirdiği ve yoksulların yemeğine harcamadığı için hoşlanmadı onun tarzından...

Vezir Havâce Cihân'ın bu şehirde oturan yeğeni, dayısını öldürmek ve malını alarak Ma'ber'de isyan eden adamın yanına gitmek istedi. Ama haberi duyunca ansızın harekete geçen dayı Havâce Cihân, hem onu hem de diğer kumandanları yakalatarak sultanın huzuruna götürdü. Hükümdar, kumandanları öldürtüp yeğeni Havâce Cihân'a geri gönderdi; onu vezir öldürttü!

Vezirin Yeğeni Nasıl Öldü?

Vezir, yeğeni iade edilince onun da arkadaşları gibi öldürülmesini emretti. Yeğen, çok sevdiği bir cariyesini yanına çağırdı. Ona tenbûl sunduktan, kendisi de onun elinden tenbûl yedikten sonra kucaklaşarak ayrıldılar. Bu kısa görüşmenin ardından vezirin yeğenini fillerin önüne attılar. Adamın derisi yüzüldü, içine saman dolduruldu. Sevgilisinin ölümüne dayanamayan cariye gece karanlığında dışarı sızarak yârinin katledildiği yerin yakınındaki kuyuya attı kendini. Ertesi gün kızın cesedi farkedildi; kuyudan çıkartıldı ve yeğenin lime lime olmuş etlerinin gömüldüğü mezara defnedildi. Bu yüzden o noktaya halk kubûr-i âşıkan demiştir. Onların dilinde bu, "sevgililer mezarı" demektir.

(Uceyn, Devletabad ve Ürkünç Zindan)

Sonra Zıhâr şehrinden kalktık, Uceyn'e gittik. Kalabalık ve güzel bir şehir. Erdem sahibi ulu bilginlerden Melik Nâsıreddîn b. Aynülmülk bu şehirde otururdu. O, Sendâbûr adasının alınışı sırasında şehit olmuştur. İlerde anlatacağım gibi[242] onun mezarını ziyaret ettim. Aslen Gırnatalı olan doktor fakih Cemaleddîn Mağribî de bu şehirde oturur.

242 Hint sultanının Ma'ber'e seferi: Bu sefer 735/1335 yılında gerçekleşmiş idi. Bkz: hemen önceki bölümler.

Uceyn'den çıkıp Devletabad'a[243] gittik. Burası büyüklüğü ve şöhretiyle hükümranlık merkezi olan Dihlî'ye benzer; neredeyse ona denk bir şehirdir. Üç bölüme ayrılıyor:

243 İbn Battûta'nın, Sultan Nâsıreddîn'in kabrinden ve diğer bazı hâdiselerden bir daha bahsedemeyişi: İbn Battûta nihayet Fas Sarayı'nda oturup seyahatlerinin dökümünü yaparken tıpkı bir araştırmacının not düşmesi gibi zaman zaman "ilerde anlatacağım şunları.." demiş olmalı. Ancak binlerce isim ve hâdiseyi toparlayıp hiç unutmadan vermek ne mümkün? Meselâ, sonraki bölümlerde Emir Haryab'dan ve Sendabur'un fethinden kısaca bahsederken de "detaylı anlatacağım" diyecek ama sözünü tutamayacaktır. Fakat muhteşem hafızasıyla, yine de çağının tarihî, iktisadî ve folklorik haritasını çıkarabilmiştir bize.

Birinci kısım Devletabad diye adlandırılmıştır. Burası hükümdar ve ordunun konaklaması için özel yapılmıştır.

İkinci kısma Keteke[244] adı veriliyor.

244 Devletabad (=Deogir): bkz: 41/16. not.

Üçüncü kısım ise Duvaykîr (=Deogir) diye bilinen şehir kalesidir. Sağlamlıkta buranın bir benzeri yok.

Hükümdarın hocası Hân-ı A'zam Kutlû Hân'ın karargâhı bu şehirdedir. O, buranın emirliğini yürüttüğü gibi civardaki Sagar ve Teling bölgelerinin hükümdar adına naipliğini (=genel valiliğini)

yapmaktadır. Devletabad'a bağlı araziler üç aylık yol tutacak kadar geniş olup her köşesi meskûndur. Zira Kutlû Hân'ın otoritesi ve vekaleti altındadır bu araziler.

Duvaykîr Kalesi dümdüz bir sahada yekpare bir kayanın üstüne bindirilmiştir. Yukarıya deriden mamul bir merdivenle çıkılıyor. Geceleyin merdiven kaldırılıyor.

Kalede çoluk çocuğuyla birlikte müfridler oturmaktadır. Zimâmî Müfridler,[245] kale koruyucuları demektir. Orada kuyuvari hücrelerde ağır suçlular kalmaktadır. Bu zindanda kediden büyük devasa fareler cirit atmaktadır. Hattâ onları gözüne kestiremeyen pisipisiler korkuyor ve kendilerini korumaktan bile âciz bulunuyorlar! Çünkü fareler onları hezimete uğratıyor. Bu koca fareleri ancak tuzakla yakalayabilirsiniz! Ben bu hayvanları gördüğümde hayretler içinde kaldım.

245 Kataka: Sanskritçe krala bağlı askerler demektir.

Azgın Farelerden Kurtulan Adamın Hikâyesi

Bu kalede Cübbü'l-fîrân (=fare kuyusu) diye adlandırılan kuyuda hapis yatmış Afganlı Melik Hattâb anlatıyor:

"Fareler beni yemek için geceleyin çevreme toplandıklarında onlarla kıyasıya savaşır, bu yüzden çok acı çekerdim. Nihayet düşümde biri bana yanaşıp: 'Yüzbin defa İhlas Sûresi'ni okursan Hak Teâlâ seni kurtaracaktır!' deyince öğüdünü tuttum ve okumaya başladım. Virdimi tamamen bitirince kuyudan alınıverdim! Zira yanımdaki çukurda da Melik Mell hapsedilmişti. Adamcağız hastalandığında azgın fareler onun gözlerini oyarak canını aldılar. Hükümdar bu feci hâdiseyi duyunca 'Hattâb'ı çıkarın! Onun da başına gelmesin bu facia!' dedi."

İbn Battûta devam ediyor:

Hattâb'ın bahsettiği Melik Mell'in oğlu Nâsıreddîn ve Kadı Celâleddîn, hükümdar tarafından yenilgiye uğratıldıkları zaman bu kaleye sığınmışlardı.[246]

246 Zimâmîler: Bunlar orduda özel muhafız kısmına kayıtlı askerlerdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 24.

Devletabad halkı Marhata (Maharata) kabilesindendir. Marhata kadınları Ulu Tanrı'nın özenerek yarattığı, burun ve kaşlarını fevkalâde kıldığı kadınlardır. Onlarda, başka kadınlarda olmayan bir halvet tadı ve sevişme bilgisi vardır.[247]

247 Nâsıreddîn İbn Melik Mell ile Kadı Celâleddîn hâdisesi için bkz: 44/22. ve 45/28. notlar.

Şehrin gâvurları hep ticaretle uğraşmaktadırlar. Genellikle kıymetli taş alıp satıyorlar. Malları çok! Onlar sâha diye adlandırılmaktadırlar.[248] Sâhanın tekili sâh'tır. Onlar Mısır ülkesindeki ekârim gibiler.

248 Maharata (=Marahata) kadınlarının güzelliğine ilişkin diğer tanıklıklar: Beckingham, Maharata kadınlarının güzelliği hususunda başka seyyahların da İbn Battûta ile aynı fikirde olduğunu söyler. Bkz: Beck, Age, s. 794.

Devletabad'da üzüm ve nar yetiştirilmektedir. Yılda iki defa ürün alınır. Nüfüsunun çokluğu, topraklarının genişliğinden ötürü normal vergi ve haraç bakımından en önemli, en büyük şehirlerdendir. Bana anlatıldığına göre –daha önce belirttiğimiz gibi bir baştan bir başa üç ayda aşılabilen– bu şehirle ona bağlı kasaba ve köylerin vergilerini bir Hindu tam 17 kurûra iltizam etmiş! (=Mültezimlik görevi alarak bölgenin tüm geliri kendisine olmak üzere devlete 17 kurûr veriyormuş)

Bir kurûr 100 lek, 1 lek ise 100.000 dinardır. Ama sözü edilen Hindu bu işi yürütemeyerek borca battığından elindeki malı alınmış, derisi de yüzülmüş!

Şarkıcılar Çarşısı

Devletabad'da sadece kadın ve erkek şarkıcıların bulunduğu bir çarşı vardır. Oraya sûk-ı tarbabad[249] denilir. Çarşıların en güzeli ve en büyüğüdür. Bir sürü dükkân bulunuyor. Her dükkânın doğrudan sahibinin evine açılan bir kapısı vardır. Evin başka bir kapısı daha bulunmaktadır. Dükkân olarak kullanılan mekân gayet güzel döşenmiştir. Ortadaki kocaman, beşik şeklindeki yükseltide türlü türlü ziynetlerle bezeli bir şarkıcı kadın oturmakta yahut kıvrılıp uzanmaktadır. Çevresindeki cariyeler beşiği sallamaktadırlar. Çarşının orta yerine altın yaldızlı muazzam bir kubbe çakılmıştır. Şarkıcıların emiri (=başsanatkâr) her Perşembe günü ikindi namazından sonra önünde hizmetkâr ve köleleri olduğu hâlde oraya gelir kurulur. Daha sonra küme küme yanaşan şarkıcı dansöz hatunlar reisin huzurunda gün batıncaya kadar dans eder, şarkı söyler ve nihayet dağılırlar. Bu muazzam çarşıda namaz kılmak için mescitler de vardır. Ramazan ayında bu mescitlerde imamlar tarafından teravih namazı kıldırılmaktadır. Hint ülkesinin gâvur hükümdarlarından bazıları bu çarşıdan geçerken demin bahsettiğimiz şatafatlı kubbeye yönelir, dansözleri huzura çağırıp şarkı söyletirlerdi. Bir kısım Müslüman hükümdarlar da böyle yapmaktadır.

249 Sâha: Saha veya Sahu, Hint dilinde tacir ve para babası için kullanılır. Bkz: Beck, Age, s. 795.

(Nezerbâr ve Sagar Şehirleri)

Sonra Nezerbâr (=Nandurbar) şehrine yöneldik.[250] Burası küçük bir şehir. Ahalisi Marhata kabilesinden. Onlar çeşitli zanaatlarda ilerlemiş maharetli insanlardır. Doktorlar ve yıldız ilmini bilenler de onlardan. Marhatalıların ululuarına Berâhime (=Brahmanlar) adı verildiği gibi Ketriyyûn (=Kşatriyalar) da denilir.[251] Onlar pirinç, sebze ve susam yağı yerler. Hayvanlara acı çektirmek, onları boğazlamak istemezler. Cünüp kişi nasıl baştan aşağı yıkanıyorsa onlar da yemek için öyle yıkanırlar! Bir akraba ile evlenmenin şartı yedi ata (veya daha fazla) uzaktan olmasıdır. Şarap içmezler, bunu en büyük kusur sayarlar. Hint ülkesinde Müslümanlar arasında da durum böyledir. Orada bir Müslüman şarap içse derhal seksen değnekle cezalandırılır ve sırf yemek vaktinde açılan bir çukurda üç ay hapis tutulur.

250 Tarbabad: Farsça eğlence ve rahatlama yeri demektir.

251 Nezerbâr (=Nandurbar): İbn Battûta böylece geldiği yoldan geri dönüyor; çünkü daha Devletabad'dayken Kalikut'a doğru yola devam etmenin tehlikeye atılmak olduğunu farkediyor. Bkz: Mzik, Age, s. 276.

Nezerbâr'dan kalkıp Sagar'a (=Songarh) gittik.[252] Burası, Sagar adlı gür bir nehrin kıyısına kurulmuş kocaman bir şehirdir. Irmağın kenarlarında sudolapları ve bahçeler dizilidir. Üzüm, muz ve şekerkamışı bu bahçelerin her yanını tutmuştur. Sagar şehrinin ahalisi, din-diyanet bilen, temiz kalpli güvenilir insanlardır. Hayat tarzları Hak Teâlâ'nın rızasına uygundur. Güzel bahçeler yapmışlar, gelen gidenin kalabileceği tekkeler ve zaviyeler kondurmuşlar yeşillikler içine! Kim bir tekke yaptırsa oraya bir bahçe vakfederek yönetim işini soyundan gelenlere bırakır. Çocukların nesli kesilirse vakıf yönetimi kadılara kalır. Şehir nüfusu bir hayli kalabalıktır. İnsanlar buraya

yöneliyor; çünkü ahalisinden feyiz almak niyetindeler. Ayrıca, şehrin ticarî vergi ve diğer ödentilerden azade oluşu milletin buraya gelmesinin başka bir sebebidir.

252 Maharataların Ketriyyûn (=Kşatriyalar) olması: Bunlar eskiden beri Hint toplumunda seçkin bir konumu olan Kşatriyalardır; yani savaşçılar. Clausewitz de Savaş Üzerine adlı eserinde Marahatlardan (=Maharatlar) bahsederken çok dirençli olduklarını ve 1763-1778 yılları arasında İngilizlere karşı çok şiddetli bir savaş sergilediklerini belirtmiştir. Bkz: R. E. Enthoven, The Tribes and Castes of Bombay, C. 2, s. 207; C. V. Clausewitz, Savaş Üzerine, çev. Fahri Çeliker, İstanbul, 1999, s. 167.

KIRKSEKİZİNCİ BÖLÜM - KİNBÂYA'DAN KALİKÛT'E DOĞRU

Sözünü ettiğimiz Sagar şehrinden çıkıp Kinbâya (=Cambay) şehrine gittik. Şehir, yarı nehir konumundaki bir körfezin (=deltanın) üstüne kurulu. Med ve cezirin yaşandığı bu körfeze sığınıyor gemiler. Gemilerin cezir anında çamura demirlediğini, med anındaysa suda kaydığını gözlerimle gördüm! Bu şehir, yapılarının sağlamlığı ve mescitlerinin şenliğinden ötürü dünyanın en güzel yerleşim birimlerindendir. Çünkü ahalisinin büyük bir kısmı yabancı tacirlerden oluşmaktadır. Onlar güzel evler, ilginç ve hoş mimarîli mescitler inşa etmekte birbirleriyle yarışmaktadırlar. Oranın büyük konakları arasında Şerif Sâmurrî'nin evini sayabiliriz. Hani şu helva meselesinden ötürü onunla benim aramda tatsız şeyler geçmişti de "melikünnüdemâ" (=nedimbaşı) onu yalanlamıştı. İşte o adamın konağında hiçbir yerde görmediğim büyüklükte ahşap bloklara tesadüf ettim. Evin kapısı şehir kapısı gibi! Civarındaki büyük namazgâh, Sâmurrî Mescidi diye biliniyor. Meliküttüccar Kâzerûnî'nin konağını da bu muazzam evler arasında sayabiliriz. Onun da yanında mescidi var. Yine tacir Şemseddîn Kulâhdûz'ün evini de bunlardan saymak gerek. Kulâhdûz, serpuş diken demektir.

(Üç Direnişçinin Hikâyesi)

Daha önce anlattığımız Afgânlı Kadı Celâl'in isyanı patlak verdiğinde Şemseddîn Kulâhdûz, şehir ileri gelenlerinden Nâhûda İlyas ve melikülhükemâ –ki daha önce ondan bahsettik– asiye karşı şehri korumaya karar verdiler. Şehrin surları olmadığı için civarına hendek kazmaya başladıysalar da Kadı Celâl onları yendi ve içeri daldı. Bu üç kişi hemen bir eve sindi. Ele verilmekten korktular ve kendilerini öldürmeye karar verdiler. Her biri daha önce niteliklerinden bahsettiğimiz kattâra âletiyle arkadaşına vurdu. İkisi öldü; melikülhükemâ kaldı.

Kinbâya şehrinin ileri gelen işadamlarından biri de Necmeddîn Cîlânî'dir. Yakışıklı ve pek zengindir. Burada muhteşem bir konak ve namazgâh yaptırmıştır. Sultan ona merâtib (=bando) vererek Kinbâya emirliğini lütfetmişse de bu iş onun hem servetine hem de canına mal olmuştur.

(Telingli [Telinkli] Mukbil)

Kinbâya'ya ulaştığımızda oranın emiri hükümdar nezdinde saygın biri olan Mukbil Telingî idi. Yanında bulunan Şeyhzâde Isbahânî bütün işlerde onun vekili durumundaydı. Isbahânî hem geniş bir servete hem de saltanat işlerinde tecrübe ve derin bilgiye sahipti. Bir yandan kendi yurduna mal gönderiyor, diğer yandan kaçma planları yapıyordu.

Onun haberi nihayet sultana ulaştı; adamın sıvışmak niyetinde olduğu bildirildi. Hükümdar, Emir Mukbil'e haber salarak Şeyhzâde Isbahânî'yi yakalayıp huzuruna göndermesini emretti. Mukbil onu yakaladı, bir ulağın yanına katarak efendisine gönderdi. Isbahânî huzura çıkarılıp gözlem altına alındı. Genelde hükümdarın gözlem altına aldığı kişi binde bir kurtulur. Ama şeyhin planı tuttu; kendini denetleyen adamı parayla elde etti; beraber kaçtılar!

Doğru sözlülerden biri, Kalhât[253] şehrindeki mescidin sütunları dibinde şeyhzâdeyi gördüğünü söyledi bana. Onun anlattığına göre sonradan yurduna ulaşan şeyhzâde tüm servetine erişip kaygılarından azat olmuş.

253 Kalhât: Umman'da bir şehir. Bkz: 30/18. not.

Körlerin Atışması ile İlgili Hikâye

Bir gün Melik Mukbil evinde bize ziyafet çekti. İlginç ve az rastlanan bir durum meydana geldi:

Bir yanda sağ gözü kör olan şehir kadısı, öbür yanda hem suratı hem de özürüyle ona benzeyen –sol gözü görmeyen– Şerif Bağdâdî oturuyordu. Yemek sırasında Şerif Bağdâdî kadı efendiye bakarak gülüyordu. Kadı onu azarlayınca:

"Beni azarlama! Ben senden daha güzelim!" dedi şerif.

Kadı:

"Nasıl yani?" deyince şu cevabı verdi:

"Çünkü senin sağ gözün, benimse sol gözüm kördür!" Bu cevap üzerine Emir ve öteki davetliler gülüşmeye başladılar; kadı utanmıştı ama hiçbir karşılık veremedi. Çünkü Hint ülkesinde şerifler hep el üstünde tutulur, ziyadesiyle saygı görür.

Bu şehirde aslen Diyarbekirli Hacı Nâsıreddîn adında bir ermiş vardı.[254] O, büyük câmiin (çevresindeki) kubbeli odalardan birinde kalırdı. Huzuruna çıktık, yemeğini yedik. Kadı Celâleddîn isyan bayrağını açarak Kinbâya şehrine girdiği zaman Nâsıreddîn asinin yanına varmış, dualar etmişti. Bu hareketi hükümdara haber verildiğinde Haydarî gibi öldürülmemek için tez davranan Nâsıreddîn, bir yolunu bulup kaçmıştır.

254 Hindistan'da bir Diyarbekirli: O devirde, tasavvufî akımların etkisiyle şeyh ve müritlerin zaman zaman uluslararası elçi statüsünde vazife yapması (bkz: Sühreverdî) gibi bazı faktörlerden dolayı; Hindistan kadar uzak coğrafyalarda bile Anadolu ve Suriye kökenli insanlara rastlanıyordu. Yine seyyahımızın bildirdiğine göre, Anadolu veya Irak kökenli Türk tacirler (bkz: İbn Köyük ailesi) Mısır üzerinden Mali ve Büyük Sahra'ya mal satabiliyor, Afrikalı hükümdarlara kredi verebiliyorlardı. İbn Battûta'yı iktisat ve uluslararası ilişkiler tarihi bakımından incelemek başlı başına bir tez konusu olabilir ve buna değer.

Kinbâya'da bulunan temiz kalpli yüce ruhlu insanlardan biri de tacir Havâce (=Hoca) İshâk'tır. Onun, gelen giden yolcuyu, kimsesizi ve dervişleri doyurduğu bir tekkesi vardır. O kadar dağıttığı hâlde serveti eksilmez hattâ artardı.

Buradan çıkıp Kâvî (=Kava) şehrine gittik. Kâvî,[255] med ve cezirin egemen olduğu bir delta üzerine kurulmuştur. Burası biraz sonra anlatılacak olan Ray Câlansî (=Câlansî kralı yahut Kral Câlansî) gâvurunun bölgesi içindedir. Kâvî'den kalkarak Kandhâr'a hareket ettik. Kandhâr bir körfeze kurulmuş muazzam bir gâvur şehridir.

255 Kâvî (=Kava): Burası, günümüzde Mahi nehrinin denize döküldüğü güney sahillerinde Kinbaya önlerinde Kava diye bilinen yer olmalı. Denize bir mil mesafede kurulu bir şehirdir. Bkz: Beck, Age, s. 798; Tâzî, Age, s. 29.

Kandhâr Hükümdarı

Kandhâr (=Gandhar)[256] hâkimi, Câlansî adında bir gâvurdur. İslâm yönetimi altında her sene Hint hükümdarına hediyeler gönderir. Şehre vardığımızda bizi karşılamaya çıkıp hürmetini eksik etmedi. Bizi sarayında ağırladı. Onun yanında kalan Havâce (=Hoca) Bühre evlâdı[257] gibi nüfuzlu Müslümanlar hemen ziyaretimize koştular. Altı gemisi bulunan Nâhûda İbrahim de onlardandır. Bu şehirden itibaren denize açıldık.

256 Kandhâr (=Gandhar): Burası Afganistan'daki Kandehar değil elbet. O dönemde Dandar ırmağının denize döküldüğü yerde Kava'nın tam da güneyinde, Gandhar namıyla bilinen önemli bir liman vardı. Şimdi Gandhar bir balıkçı kasabasıdır. Bkz: Beck, Age, s. 799.

257 Havâce (=Hâce) Bühre (=Bohra; Bora) ve oğulları: Bohra diye bilinen Gücerât ve Bombay kökenli etnik grup, şimdi bile son derece faaldir. Tâzî, 1975 yılında Bohra denen grubun dinî bir kutlama merasimine katıldığını, Bohraların ticaret işlerinde son derece örgütlü çalıştığını söylüyor. Kaynaklarda Gücerat ve Bombay Bohralarının İsmailiye mezhebine mensup olduğu, Konkan'ın kuzeyindeki Bohraların ise Sünnî olduğu belirtilmiştir. Bkz: Beck, Age, s. 800; Tâzî, Age, s. 30.

Denize Açılışımız

Sözünü ettiğimiz İbrahim'in câker türü gemisine bindik. Çin hükümdarına hediye olarak götürülen atların yetmişini o gemiye, geri kalanıyla arkadaşlarımızın atlarını İbrahim'in kardeşine ait manûrt tabir edilen gemiye yüklettik. Ray Câlansî'nin ayarladığı tekneye de Zahîreddîn ile Sünbül ve dostlarının atlarını bindirdik. Câlansî bize su ve yol azığı verdiği gibi hayvanlarımız için gerekli olan yiyeceği de tedarik etti. Bununla kalmayıp kendi oğlunu, ukayrî tipi gemiye bindirerek yanımıza kattı. Ukayrî denilen gemi, gurâb[258] türü (hızlı) teknelere benzemekteyse de daha geniştir ve altmış küreği vardır. Çatışma esnasında kürekçilere ok ve taş isabet etmesin diye geminin üstü çatı gibi örtülüyor. Benim bindiğim câkerde elli okçu ve elli zenci cengâver bulunuyordu. Onlar bu denizin kabadayısıdırlar. Hindin gâvuru da, korsanı da onlardan birinin bulunduğu gemiye katiyen yanaşmazlar!

258 Gurâb türü tekne: Gurâb, son derece hızlı giden hafif bir tekne türüydü; posta işinde kullanıldığı gibi sahil koruma gibi görevlerde de kullanılırdı. Bkz: Tâzî, "El-Ustûlü'l-Mağribî abre't-Târîh", Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî (dergi), Kasım, 1982, s. 39.

Yolculuğa çıkışımızdan iki gün sonra karadan dört mil uzaklıkta bulunan ıssız Bayram adasına[259] çıktık, oradaki göletten su aldık. Bayram adası gâvur elinden alındıktan beri harap ve sahipsiz kalmıştır. Daha önce bahsettiğimiz meliküttüccâr burayı şenlendirmek için birkaç Müslümanı getirip yerleştirmiş. Ayrıca adada bir kale yaptırarak çevresine mancınıklar koydurtmuş.

259 Bayram (=Piram) adası: Kinbâya körfezine yakın bir adadır. Burası Tuğluk oğlu Muhammed'in hücumundan önce korsanlarıyla meşhur bir adaydı. Bkz: Beck.; Age, s. 800.

Sonra bu adadan kalktık ve yolculuğumuzun ikinci günü Kûka şehri kıyılarına vardık. Güçlü bir cezir etkisinden ötürü şehirden dört mil öteye demir attık. Kûka[260] hakikaten pek muazzam bir şehirdir; çarşıları gayet büyüktür. Cezir anında dostlarımla beraber "uşârî" türünden bir kayığa

binerek suya indim, şehre girmek için. Ama aşârîmiz çamura saplandı! Şehirle aramızda bir mil vardı. Kayıktakiler, karaya ayak basmadan med olacak diye beni korkuttular çünkü ben yüzmeyi bir türlü beceremezdim! Neyse ki zor-şer Kûka'ya vardım, çarşılarını dolaştım. Orada Hızır İlyas'a nispet edilen bir namazgâh gördüm; –Hak Teâlâ'nın selâmı ve esenliği onları kuşatsın– akşam namazını burada kıldım. İçeride şeyhleriyle beraber bir grup Haydariye dervişi[261] gördüm. Sonra gemiye döndüm.

260 Kûka (=Goga) şehri: Goga, Bayram adasının hemen kuzeyinde, Kinbaya körfezinin batı sahilinde bir yerdir. Burası seyyahımızın rotasında değil; ancak teknik bir arıza veya akıntı sebebiyle gemi buraya gelmiş olmalı. Mzik, Age, s. 283.

261 Haydariye taifesi için bkz: 22/13. not ve 32/93. not.

Kûka Hükümdarı

Kûka hükümdarı Dunkûl adlı bir gâvurdur. Aslında söz dinlemeyen bir isyancıdır ama Hint hükümdarına boyun eğen sadık biri gibi gösteriyor kendini. Buradan çıktık, üç gün sonra Sendâbûr'a vardık. Sendâbûr kocaman bir ada.[262] Ortasında otuzaltı köy vardır. Her yanı deltayla kuşatılmıştır. Cezir anında suyu tatlı, med anında ise acı ve tuzludur. Adanın merkezinde iki şehir var. Biri çok önceleri gâvurlar tarafından kurulmuş. İkinci şehri ise Müslümanlar adayı ilk fethettiklerinde kurmuşlar. Orada Bağdat mescitlerine benzeyen muhteşem bir ana câmi (=ulucâmi) vardır.[263] Bu mabedi, Hinavrlı Sultan Cemaleddîn Muhammed'in babası Nâhûda Hasan yaptırmış; ilerde bundan bahsedilecek. Ayrıca adanın ikinci fethi esnasında onun yanında geçirdiğim maceralardan da bahsedeceğim inşallah. Bu adada fazla eğleşmeyip yine açıldık suya; içinde kilise, bağ-bahçe ve gölet bulunan küçük ve karaya yakın bir ada kıyısına demir attık.

262 Sendâbûr (=Sendpur): O dönemde Goa körfezine ve Goa adasına verilen isim. Burası en eski Müslüman tacirler tarafından bile biliniyordu. Bkz: Beck.; Age, s. 801; Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 31.

263 İçinde mabet bulunan küçük ada (=Anjidiv): Goa'nın 100 km güneyinde bulunan Anjidiv adası bu tarife uymaktadır. Daha da ilginci Vasco da Gama 1498 yılında burayı ziyaret ettiğinde İbn Battûta'nınkine benzer bir manzara görmüş olmalı ki, onun da anlattıkları seyyahımızınkine benzemektedir. Bkz: Tâzî, Age, s. 31.

Orada bir cûkî vardı.

Bu Cûkînin Hikâyesi

Bu küçük adaya çıktığımızda bir cûkînin büdehane (=budhane; Buda heykellerinin bulunduğu mekân; puthane) duvarına dayandığını, iki put arasında durduğunu gördük. Büdehane putların durduğu ev demektir. Üzerinde ruhî ve bedenî arınma çabasının izleri vardı açıkça. Bir şeyler konuştuk fakat cevap vermedi. Yanında yiyecek var mı diye onu süzdük, bir şey göremedik. Biz ona bakarken ansızın tiz bir nara attı. Derhal önüne bir "nârcîl" (=nargil; hindistancevizi) düştü. Onu alıp bize verdi. Hayretten dilimiz tutulmuştu! Dinar-dirhem ve yiyecek sunmak istedikse de kabul etmedi. Önünde deve tüyünden yapılmış bir aba (=sert yaygı) vardı; elimle evirdim, çevirdim. Onu bana verdi. Elimde "zeylaî"[264] tarzdaki tespihi gördü; dokundu, evirip çevirdi. Ona verdim. Tespihi koklayıp öptü. Evvelâ göğe sonra da kıbleye yöneldi. Dostlarım onun işaretlerini anlamadılar fakat ben adamın Müslüman olduğunu ve ada halkından bu inancını gizlediğini farkettim.

264 Zeyla: Burası Doğu Afrika'da Barbara ahalisinin merkezi idi ve ticarî bakımdan çok faaldi. Bkz: 29/1. not. Zeylî yöreden gelen ürün için kullanılan bir sıfattır.

O adam oradaki ceviz ağacıyla yaşıyordu. Veda ederken elini öptüm. Dostlarım bu hareketi ayıpladılar. Fakat adam, arkadaşlarımın yergi dolu tavırlarını hissedince hemen eğildi, benim elimi öptü. Gülümseyerek bize dönmemiz gerektiğini ima etti. Yanından ayrıldık. En son ayrılan bendim. Eteğimden tutup çekince başımı ona çevirdim. Bana 10 dinar uzattı. Daha sonra arkadaşlarım:

"Niçin eteğini çekti?" diye sordular. Ben de:

"Bu paraları verdi!" dedim. 10 dinardan üçünü Zahîreddîn'e üçünü de Sünbül'e uzatarak dedim ki:

"Bu adam Müslüman! Hak Teâlâ'yı bildiğini, ona inandığını belli etmek amacıyla göğe; Allah elçisini kabul ettiğini göstermek amacıyla da kıbleye doğru nasıl işaret ettiğini görmediniz mi? Zaten tespihi alması bu iddiamı doğruluyor!"

Bu sözlerden sonra iki arkadaşım cûkînin olduğu yere döndülerse de onu bulamadılar. Böylece yola çıktık.

(Hinavr Şehri)

Ertesi gün Hinavr (=Honavar) şehrine vardık.[265] Burası büyük gemilerin rahatça girebildiği kocaman bir körfeze kuruludur. Şehrin denize uzaklığı yarım mil. "Buşkâl" sırasında bu denizde dört ay boyunca öyle bir fırtına kopar ki avlanma dışında bir amaç için kimse suya açılmaya cesaret edemez. Buşkâl yağmur mevsimi demektir.

265 Hinavr (=Honavar): Kanara bölgesinde, Şaravati nehrinin denize döküldüğü yerdedir. Bkz: Tâzî, Age, s. 33.

Hinavr şehrine vardığımız gün Hint cûkîlerinden biri gizlice yanıma yaklaşarak 6 dinar uzattı ve şöyle dedi:

"Bu parayı, senin tespih verdiğin brahman cûkî gönderdi!" Parayı alıp bir dinarı adama verdimse de kabul etmedi. Sonra yanımdan ayrıldı. Meseleyi iki dostuma açtım;

"İsterseniz payınızı alın!" dedim. Kabul etmediler. Ama cûkînin yaptıklarına şaşarak:

"Bize verdiğin 6 dinara bir o kadar daha ekleyip tümünü, o adamı gördüğümüz iki putun arasına koymuştuk!" dediler. Şaşkınlığım iyice arttı. Adamın armağan ettiği dinarları sakladım.

Hinavr ahalisi Şâfiî mezhebindendir. Dinlerine düşkün, yiğit adamlardır. Onlar sürekli denizlerde cihat ederler. Bura ahalisi deniz savaşıyla ünlenmişse de biraz sonra anlatacağımız gibi, Sendâbûr'u fethettikten sonra talih onlara küsmüştür.

Bu şehirdeki âbitlerden Şeyh Muhammed Nâkavrî ile görüştüm. Bana tekkesinde mükellef bir ziyafet çekti. Bu adam cariye ve köleden iğrendiği için yemeğini kendi pişirirdi. Orada Allah kitabının öğreticisi, asil ruhlu güzel huylu, günaha düşmekten çok sakınan fakih İsmail Efendi ile görüştüm. Ayrıca şehir kadısı Nûreddîn Ali ve ismini şu anda anımsayamadığım hatip de görüştüklerim arasındaydı.

Bu şehrin hattâ tüm kıyı şehirlerinin kadınları dikişsiz elbise giymektedirler. Giysinin bir ucunu elleriyle tutuyor, geri kalan kısmını baş ve göğüslerine uzatıp o âzaları böyle örtüyorlar. Onlar çok güzel ve namusludurlar. Her birinin burnunda altın bir halka vardır.[266] Onların bir üstünlüğü de tümünün Yüce Kur'an'ı ezberlemiş olmasıdır. Bu şehirde, onüçü kız çocuklarına, yirmiüçü erkek çocuklarına ait olmak üzere tam otuzaltı okul gördüm! Bu duruma başka yerde tanık olmadım. Ahali, deniz ticaretiyle geçimini sağlıyor. Ekim dikim işleriyle uğraşmıyorlar. Mulaybâr (=Malabar) ahalisi Sultan Cemaleddîn'e her yıl bir şeyler verir. Çünkü onun denizlerdeki üstün gücünden korkmaktadırlar. Tüm süvari ve piyadesiyle Sultan Cemaleddîn'in ordusu, 6 bin civarındadır.

266 Burna takılan hızma (=Nath): Bu hızmayı burunlarının soluna takarlar ve Nath diye isimlendirirler. Nath, boğanın burnuna takılan halkaya da denilir. Bu kökten türeyen Nathi, kadın için evlenme gibi manalara gelir. Bkz: Platts, Age, s. 1111-1112; Tâzî, Age, s. 34.

Hinavr Hükümdarı

Seçkin ve ulu sultanlardan Cemaleddîn Muhammed b. Hasan, bu bölgenin hükümdarıdır. O, ilerde bahsedeceğimiz Haryab[267] adlı bir gâvur hükümdarına bağlıdır. Sultan Cemaleddîn, namazlarını hep cemaatle kılmaktadır. Seherden önce namazgâha gelip tan yeri ağarıncaya kadar Kur'an okuma âdeti vardır. Sabah namazı vakti girer girmez namazını kılıp atına biner ve şehirden çıkar. Güneş yükselip kuşluk vakti girince mescide gelip kuşluk namazını kılar, daha sonra köşküne gider. Eyyâm-ı Bîd'da (=gecenin dolgun ay ışığıyla beyazladığı günlerde; hicri ayın 13, 14. ve 15. gününde[268])oruç tutar. Yanında bulunduğum sırada beni hep iftara çağırırdı. Bu davetlerde benden başka fakih Ali ve fakih İsmail de bulunmaktaydı. Yere dört küçük iskemle konulur, birine kendisi diğerlerine biz otururduk.

267 Hükümdar Haryab: İbn Battûta ne yazık ki bir daha Haryab'dan bahsetmeyecek. Acaba bu ve buna benzer göndermeler, seyyahımız tarafından daha sonra bahse konu oldu da İbn Cüzeyy editörlük yapayım derken temizledi mi bu kısımları? Öyle ya, "tekrara hacet yok" diye düşünmüş olabilir… Haryab isimli hükümdarın asıl adının Harihara Nripala olduğu Rıhle uzmanlarınca tespit edilmiştir. Bkz: Stéphane Yerasimos, Voyages de Ibn Battuta (eski D. & S. neşri üzerine notlandırma), Paris, 1990, C. 3, s. 193.

268 Eyyâm-ı Bîd (=Beyaz günler): Kamerî ayın 13, 14. ve 15 günleridir. Peygamberimiz bugünlerde oruç tutardı.

Hinavr Hükümdarının Yemek Düzeni

Oralılarca havance (=khwânçe, hônçe)[269] denilen bakır sini getirilip üzerine tâlam denilen bakır tabak konulur. İpeklere bürünmüş güzel bir cariye yaklaşarak yemek tencerelerini hükümdara sunar. Elinde bulunan büyücek bakır kepçeyle bir kepçe pirinç alıp tâlamın içine koyar, üstüne susam yağı döker. Tuzlu karabiber salkımları, yeşil zencefil, salamura limon ve mango ekler mönüye. Herkes yemeğinden bir lokma aldıktan sonra bu baharatlardan atıştırır biraz. İpeklere bürülü cariye, tâlama koyduğu bir kepçe pirinç bittikten hemen sonra harekete geçer bir kepçe daha döker. Böylece bir sahan içinde pişmiş tavuk servisi yapılır; pirinç bu tavukla beraber yenir. Bu pirincin ikinci kepçesi bitince başka bir tür tavuk yemeğinden konulur. Bu da pirinçle yenilir. Çeşitli tarifelerle yapılmış tavuk yemekleri tamamen bittiğinde yine pirinç eşliğinde muhtelif balık yemekleri getirilir. Balık bitince yağ ve sütte pişirilmiş sebze servisi yapılır, bunu da pirinçle yiyorlar! Yemeklerin sonunda "kûşân" takdim edilir. Kûşân, ziyafet sonunda yenilmesi âdet olan süt

ürünüdür (=kesmik veya yoğurt). Bu sofraya konulduğu vakit, artık yenecek bir şey kalmadı demektir ve sıcak su içilir. Çünkü yağmur mevsiminde soğuk su zarar verir.

269 Havance (=Khônçe; khwantche): Khvan yemek, sofra demektir. Çe ise küçültme eki olduğuna göre bu kelime ufak sofra anlamına geliyor.

Hinavr sultanının yanında hiçbir yere ayrılmadan onbir ay kalmıştım. Onların yemekleri sade pirinç olduğundan asla ekmek yiyemedim! Zîbetülmehel (=Maldiv), Seylân, Ma'ber ve Mulaybâr (=Malabar) yörelerinde geçirdiğim üç sene boyunca pirinçten başka bir şey yiyemedim. O hâle gelmiştim ki pirinci ancak suyla yutabiliyordum!

Sultan Cemaleddîn'in elbisesi ince ipek ve keten örtülerden ibarettir. Beline bir peştamal sarıyor ve üst üste iki örtüye bürünüyor. Saçlarını örerek üstüne küçük bir sarık konduruyor. Ata bindiği zaman bir kaftan geçiriyor sırtına. Bunun üstüne de iki peştamal sarıyor. Önünde davullar çalınıyor, borular öttürülüyor.

Bu gelişimizde Hinavr sultanının yanında üç gün kaldık. Bize yol azığımızı vermeyi ihmal etmedi.

(Malabar)

Hinavr'dan çıkarak üç gün sonra Mulaybâr'a (=Malabar) vardık.[270] Burası biber ülkesidir. Bu bölge, Sendâbûr'dan Kavlem'e kadar deniz boyunca uzanıyor. Bir uctan bir uca iki ayda varılır. Yol boyunca ağaçlar ardı ardına sıralanmıştır. Her yarım milde ahşap bir bina bulunur. İçindeki peykelerde gelen giden yolcular oturup dinlenir. Bu evlerin yakınında bir su kuyusu vardır. Kuyunun bekçiliğini bir gâvur yapar. Gelen yolcu gâvursa ona kapla su verilir, Müslüman ise adam iki eliyle ona su içirir! Müslüman yolcu eliyle işaret edinceye, yahut çekilinceye dek suyu akıtır bekçi.

270 Mulaybâr bölgesi (=Kerala; Ma'bar): Bu bölge karabiberiyle meşhurdur; bugün Hindistan'ın Kerala eyaleti sınırları içindedir.

Mulaybâr bölgesinde hiçbir Müslüman, gâvur evine girmez; onların kaplarından yemek yemez. Eğer Müslüman tesadüfen gâvur kabından yemek yese çevredeki gâvurlar o kabı derhal paramparça eder yahut Müslümanlara verirler. Bir Müslüman bu bölgede hiç Müslüman evi bulunmayan bir semte girse gâvurlar ona yemek pişirerek muz yaprakları üzerinde servis yaparlar. Üzerine katık eklemeyi de ihmal etmezler. Müslümanın sofrasından artan yemekleri köpekler ve kuşlar yer.

Bu yoldaki menzillerin hepsinde Müslüman evleri bulunmaktadır. Müslüman yolcular oralarda konaklamaktadır. Ev sahipleri (=hancılar) yolculara yemek hazırlar ve ihtiyaç duyulan her şeyi satarlar. Onlar da olmasa buralara asla Müslüman gelmez...

Bahsettiğimiz iki aylık uzun yol boyunca her karış toprak değerlendirilmiş ve işlenmiştir. Herkesin kendine ait bir bahçesi ve bu bahçenin ortasında evi bulunur. Bahçelerin etrafı tahta çitlerle çevrilidir. Yol ardı ardına bitip tükenmek bilmeyen bahçelerin içinden geçer. Her iki bahçe arasında ağaç bir merdiven bulunur. Bu merdivenlerle bir bahçeden öbürüne inilir. Tam iki ay süren yolun çevresi aynen böyle! Bu bölgede kimse hayvana binerek dolaşmaz. At sadece sultanda bulunur. Halk çoğunlukla köleler yahut kiralık işçiler tarafından taşınan devletlere (=dûle, tahtırevan) biner. Bunun dışında başka bir şeye de pek binilmez, yayan gidilir! Ticaretle uğraşsın ya da uğraşmasın; kişi taşınacak yükünü ve malını kiraladığı adamların sırtına atar, işini halleder. Bu yörede bir tüccarın yanında, eşya taşımak üzere görevlendirilen yüz civarında kiralık adam görülür!

Bu hamalların her birinin elinde alt ucu sivri, üst ucu ise demir kancalı kalın bir değnek vardır. Hamal bitkinleştiği vakit çömelmek isteyip de şöyle rahat oturacağı bir peyke bulamayınca ucu sivri sopayı yere dikerek sırtındaki yükü üst kısma asar. Dinlendikten sonra başkasının yardımına gereksinim duymadan yükünü omuzlayıp yola revan olur.

Ben bu güzergâh kadar emniyetli bir yol görmedim! Bir hindistancevizi dahi çalınsa hırsızı öldürebilirler. Meyveler yere dökülür de kimse eğilip almaz; nihayet ağacın sahibi gelip toplar.

Bana anlattıklarına göre bir gün Hindular grup hâlinde yoldan geçerken içlerinden biri uzanıyor, yerden bir ceviz alıyor. Haberi duyan "hâkim" (=bölge emniyet amiri), yere bir kazık çakıp üst tarafının sivriltilmesini emrediyor. Bu sırığa evvelâ bir tahta levha geçiriliyor sonra da o adam oturtuluyor levhanın üzerine! Sırık adamın karnından girip sırtından çıkıyor! Ve adam (günlerce) bu hâlde bırakılıyor ibret olsun diye! Millet seyredip akıllansın diye yol boyunca dikilmiş daha nice kazıklara rastladık.

Geceleyin bu yolda gâvurlarla karşılaştığımızda onların bizi görür görmez rahatça geçelim diye kenara çekildiklerine şahit olduk. Müslümanlar burada en üstün durumdalar ama demin de belirttiğimiz gibi kâfirler onlarla yemek yememekte, onları evine sokmamaktadırlar.

Mulaybâr bölgesinde oniki gâvur hükümdar vardır. Bazıları gayet güçlüdür ve elli bin askere sahiptir. Bazıları ise zayıftır; üçbinden fazla adamı yoktur. (Lâkin) aralarında çekişme yok! Güçlü olan zayıfın elindekini alma peşinde değil. Her birinin devletçiği diğerine ahşap bir kapı ile açılır; kapının üstünde;

"Buradan itibaren falanca hükümdarın sınırı başlıyor" şeklinde bir yazı vardır. Bu (sınır) kapısına "Falancanın Eman Kapısı" derler meselâ. Bir Müslüman yahut kâfir suç işleyip de bulunduğu memleketten kaçarak diğerinin eman kapısına (=bâb-ı emân) gelirse canını kurtarır; yanından kaçtığı hükümdar güçlü bir orduya ve teçhizata sahip olsa da o adama dokunmaz!

Bu bölgedeki hükümdarlar devleti ve saltanatı öz evlâda değil kızkardeş oğluna bırakmaktadır. İlerde anlatacağımız gibi; ağzını ve burnunu saran Messûfe kabilesinden[271] gayrı bu âdete sahip başka bir topluluk görmedim.

271 Messûfe (=Berberî kabilesi): Batı Sahra'yı mesken tutmuş Tuaregler diye de bilinen Berberî kabilelerindendir. Anaerkildirler; soy anaya nispet edilir. Bkz:Tâzî, et-Târîhu'd-Diblumâsî li'l-Mağrib, C.5,s.17.

Burada bir hükümdar halka alışveriş yasağı koymak isterse kölelerine emreder; dükkânlara yapraklı ağaç dalları assınlar diye. Bu dallar durdukça kimse mal satın alamaz dükkânlardan!

Biber

Biber ağaçları üzüm asmasına benzemektedir. "Nârcîl" (=hindistancevizi) hizasına dikilir; aynı asma gibi nârcîle sarılarak büyür. Ancak asmanınki gibi yeşil yumuşak ipliksi dalcıkları yoktur. Biber ağacının yaprakları sedef ve böğürtlen yaprağına benzer; küçük salkımlarının taneleri yeşilken "Ebû Kuneyne"ye benzer. Biber sonbaharda toplanır. Aynı üzüm gibi, güneşe karşı yaygılar üstüne serilir. Tamamen kuruyup simsiyah oluncaya dek altı üstüne getiriliyor defalarca. Daha sonra biberi tacirlerine satıyorlar. Bizim memleketin halkı, biberin ateşte kurutulduğuna ve bu yüzden buruştuğuna inanıyorsa da işin aslı böyle değil. Buruşukluk, güneşten ötürüdür. Kalikût yöresinde biberin bizim ülkemizdeki anlî (=akdarı) gibi kilo ile tartıldığını gördüm.

(Ebuserûr'dan Fâkenevr'e)

Mulaybâr (=Malabar) bölgesinin şehirleri arasında ilk ziyaret ettiğimiz, Ebûserûr'dur (=Barselor).[272] Ebûserûr, kocaman bir körfez üstüne kurulmuş küçük bir şehir. Orada hindistancevizi boldur. Müslümanların oradaki önderi, Ebû Sitte diye çağrılan Şeyh Cuma'dır. Bu adam, eli açık, asil ruhlu kişilerdendir. Tüm servetini beş parasız kalıncaya kadar dervişlere ve kimsesizlere dağıtmıştır.

272 Ebûserûr (=Barselor) şehri: Burası pirinç üretim merkezlerindendi. Sömürge döneminde Hollandalılar buraya ticarî bir ajans açmışlardı.

İki gün sonra Fâkenevr'e (=Bakkanor) ulaştık.[273] Yine körfez kenarında ama muazzam bir şehir. Buranın şekerkamışı hem bol hem de kalitelidir. Bölgenin başka taraflarında böylesi yetişmemektedir. Orada Hüseyin Sellât adlı birinin başkanlığında Müslüman bir grup yaşar. Bu cemaatin hem kadısı hem de hatibi vardır. Bahsettiğimiz Hüseyin, Cuma namazı için bir mescit yaptırmıştır orada.

273 Fâkenevr (=Bakkanor): Bugün Barkur diye bilinen kasabadır. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 39.

Fâkenevr Hükümdarı

Fâkenevr (=Bakanor) hükümdarı Bâsedev adlı bir gâvurdur. Onun otuz civarındaki savaş gemisinin kaptanı ise Lûlâ adlı bir Müslüman! Haydutlar taifesinden olan Lûlâ, daima denizi tutmak ve tüccar soymakla meşguldür! Fâkenevr'e demir attığımızda hükümdar, oğlunu bizim yanımıza gönderdi. Çocuk gemide (can güvenliğimizi sağlayan) bir rehin gibi kalırken biz hükümdarın yanına gittik. Fâkenevr hükümdarı, Hindistan hükümdarına saygısını belirtmek, ona olan vazifesini yerine getirmek ve gemilerimizdeki tacirlerle alışveriş yaparak kendine yarar sağlamak için üç gün boyunca bizi ağırladı, hepimize ziyafet verdi! Bu diyarda gemi bir şehrin yakınından geçiyorsa kıyıya demir atmalı, şehir yöneticisine "hakk-ı bender" (=liman muhafızının payı) adıyla bilinen bir armağan vermelidir; âdet böyle! Bir gemi bu tarzda hareket etmezse şehir ahalisi tez ayak koşup teknelerine atlayıverir, söz dinlemeyen gemiyi takip ederek zorla limana sokar! Ayrıca iki kat vergi alırlar o gemiden! Hattâ o gemiyi diledikleri kadar tutar, yoldan alıkoyarlar!

Fâkenevr'den hareket ettik. Üç gün sonra Mencerûr (=Mangalor) şehrine ulaştık.[274] Bu şehir, Mulaybâr (=Malabar) diyarının en büyük körfezi olan Dunb girintisine kurulmuş muhteşem bir yerdir. Îrân ve Yemen kökenli işadamlarının büyük bölümü bu şehirde konaklar. Burada biber ve zencefil tepe tepe yığılır.

274 Mencerûr (=Mangalor): Kanara'nın güneyinde Delly dağının kuzeyindedir. Bkz: Tâzî, Age, s. 40.

Mencerûr Hükümdarı

Bu diyarın en büyük hükümdarıdır. Adı Râmedev'dir. Oradaki dört bin civarında Müslüman, şehir kıyısına kurulu bir varoşta yaşamaktadır. Onlarla şehir halkı arasında hep çatışma olur. Ama hükümdar ticaret bilir insanlara ihtiyaç duyduğu için arayı düzeltir. Mencerûr şehrinin asil ruhlu,

erdemli insanlarından Bedreddîn Ma'berî, Şâfiî mezhebinden olup (islâmî) ilimlerin başhocalığını yapmaktadır. Bu adam, gemiye çıkıp bize teklifte bulundu; onun beldesine misafir olalım diye.

"Ora hükümdarı, bir süre yanımızda rehin kalması için oğlunu gemimize göndermedikçe bu iş olmaz!" cevabını verdik. O da şöyle dedi:

"Fâkenevr hükümdarı, ülkesinde yaşayan Müslümanlar güçlü olmadığı için böyle yapmış. Oysa burada hükümdar bizden korkuyor!"

Hükümdarın oğlunu göndermemesi durumunda söz konusu teklife olumlu cevap veremeyeceğimizi belirttik ve neticede o da diğeri gibi oğlunu gönderdi; böylece onlara misafir olduk. Bizi el üstünde tuttular, saygıda kusur etmediler.

Orada üç gün kaldıktan sonra Hîlî'ye doğru açıldık.[275] İki günde vardığımız bu şehir, büyük gemilerin rahatça girebildiği geniş bir körfeze kuruludur. Bu büyük şehrin binaları da güzeldir. Çin gemileri sonunda buraya gelmektedir. O gemiler sadece buraya değil, Kavlem ve Kalikût limanlarına da girebilmektedir. Hîlî şehri, nur saçan bereketli ulucâmiinden ötürü hem Müslümanlar hem de kâfirler nezdinde hürmet görmektedir. Deniz yoluyla seyahat edenler bu câmiye bol bol adak adarlar. Mabedin pek zengin bir gelir sandığı vardır. Hatîb Hüseyin'le Müslümanların emiri konumundaki Hasan Vezzân'ın gözetimi altındadır bu sandık. Bu câmi içinde ilim öğrenip vakıftan düzenli bağış alarak geçimini sağlayan bir grup öğrenci vardır. Ayrıca, geleni gideni ve yörenin fakir Müslümanlarını doyuran aşhanesi vardır câmiin. Yemekler burada hazırlanmaktadır.

275 Hîlî (=Eli): Pek çok müellif Eli'den bahsetmiştir, Marco Polo da karabiberin ve zencefilin (=Gingembre) burada bol bulunduğunu söyler. İbn Battûta'nın büyük körfez diye bahsettiği yer, herhalde Madai mıntıkasındadır ki burası Delly dağının 8 mil güneyindedir. Bkz: Gibb, Travels in Asia and Africa, s. 364.

Mabette, Makdeşev (=Mogadişu)[276] ahalisinden Saîd adlı iyi yürekli, dindar mı dindar, misafire karşı hoş davranışlı bir fakihle görüştüm. Sürekli oruç tutuyordu. Mekke ve Medine'de ondörder sene kaldığını; birinci şehirde Ebû Nümeyy'in, ikincide ise Mansûr b. Cemmâz'ın emirlik dönemine yetiştiğini, ayrıca Hint ve Çin ülkelerine de yolculuklar yaptığını söyledi bana.

276 Makdeşev (=Mogadişu) için bkz: 29/2. not.

Hîlî'den çıkıp Curfattan'a ulaştık.[277] Burası Hîlî'den üç fersah uzaktadır. Orada Bağdatlı ulu bir fakihle görüştüm. Bu adam, Kûfe yolu üzerinde Bağdat'a 10 mil uzaklıkta bulunan Sarsar'dan[278] geldiği için Sarsarî diye anılıyor. O belde, bizim Mağrip'teki Sarsar adlı yöreyle adaştır. Sarsarî'nin Curfattan'da çok zengin bir kardeşi varmış. Adam vasiyetinde küçük çocuklarının ağabey Sarsarî'nin gözetimine bırakılmasını söylemiş. İşte, Sarsarî çoluk çocuğu Bağdat'a götürme hazırlığındayken ben onun yanından ayrılmıştım. Âdet olduğu üzere "Sudan" (=siyahlar) gibi Hintliler de ölünün malına dokunmaz, geriye binlerce altın bıraksa da. Merhumun malı, şeriat gereğince hak sahibi olanlar gelip teslim alıncaya kadar yöredeki Müslümanların büyüğünde (=imamında) kalır.

277 Curfattan: Burası Yule'un tahminine göre Kananor'dur (=Cannanore). Mzik buranın Kananor veya Balipatam olabileceğini söyler. 16. yüzyılda yaşayan Warthema, Kananor limanından bahseder; buna göre İran diyarından getirilen atlar bu limanda tacirlere sunulmaktadır. Bkz: Mzik, Age, s. 297; Yule, Cathay and the Way Thither, H. Cordier tarafından yeni neşr, (4 cilt) London, 1913, C. 4, s. 76; Tâzî, Age, C. 4, s. 41.

278 Sarsar: Bağdat'tan Kûfe'ye doğru yola çıkınca ilk menzildir. Bağdat'la Sarsar arasında 9 mil vardır. Bu şehir, Sarsar nehri kıyısına inşa edilmişti. Bkz: İdrisî, Nüzhetü'l-Muştâk, Napoli bask, C. 6, s. 668.

Curfattan Hükümdarı

Bu adamın ismi Kuvayl[279] olup Mulaybâr bölgesinin en büyük hükümdarlarındandır. Umman, Fâris ve Yemen'e ticarî seferler yapan pek çok gemisi var. İlerde anlatacağımız Dehfattan (=Dharmapattam) ve Budfattan (=Pudupattana) yöreleri de onun ülkesinin sınırları içindedir.

279 Hükümdar Kuvayl: Burası Batı Hint sahillerinin güçlü hanedanlarından Kollatri hanedanı tarafından yönetilen Mulaybar memleketinin ilk bölgesidir. Ma'bar (=Mulaybar) memleketine hâkim olanlara Sanskritçe "deniz kralı" anlamında Samuri'den bozma Zamorin denilirdi Avrupa'da. Bkz: Tâzî, Age, s. 42; Beck.; Age, s. 812.

Curfattan'dan çıkıp Dehfattan'a gittik.[280] Burası bağı bahçesi bol bir körfez üstüne kurulmuş büyük bir şehirdir. Orada hindistancevizi, biber, fevfel, tenbûl ve bol miktarda kulkas (=fil kulağı) yetişiyor; kulkası etle pişiriyorlar.[281] Hiçbir yerde buradaki gibi ucuz ve bol muz görmedim!

280 Dehfattan: Burası, güney sahilinde Kananor'un 5 mil kuzeyinde Valarpattanam diye bilinen yerdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 42.

281 Kulkâs (=Lat: Arum Colocasia; Fil Kulağı): Kulkas denen bu bitki, yemeklerde hazmı artırıcı ve sofrayı güzelleştirici bir yeşillik olarak kullanılırdı. Fârâbî'nin, (farmakoloji ilmine dair) Kitâbu's-Saydane'sinin Dihlî kökenli Farsça çevirisinde Kulkas'ın bir özelliğinin de şehveti artırmak olduğu belirtilir: "ve yekî ez havâss-ı û, ânest ki bâh ra kuvvet dihd" Fârâbî, Kitâbu's-Saydane, ed. kritik: Abbâs Zeryâb, Tahran, 1991, s. 502; Tâzî, Age, s. 42.

Burada beşyüz adım uzunluğunda üçyüz adım genişliğinde büyük bir "bâin" (=sun'î gölet) var. Bu muazzam gölet, kırmızı yontma taşlarla örülmüştür. Çevresinde yine taştan yapılmış yirmisekiz kubbe bulunmaktadır. Her birinde basamağımsı dört taş peyke yer alır. Bu kubbelere de taş merdivenlerle çıkılır. Bâinin ortasında üç katlı büyük bir kubbe yer almaktadır. Her katta dört oturak vardır. Bana anlatıldığına göre burayı yaptıran adam, Kuvayl'ın babasıymış. Tam karşıda Müslümanlar için inşa edilmiş bir ulucâmi bulunmaktadır. Oradan merdivenlerle bâine inilmektedir. Millet, abdest ve gusülü orada yapmaktadır. Fakih Hüseyin'in bana anlattığına göre hem câmii hem de bâini yaptıran adam, Kuvayl'in atalarından olan bir Müslümanmış. Onun Müslüman oluşu ile ilgili enteresan hikâyeyi anlatalım.

Câmi Hizasında Bulunan İlginç Ağaca Dair

Câmiin hemen yanı başında yemyeşil bir ağaç gördüm. Yaprakları incir yaprağına benziyorsa da daha yumuşaktı. Bir duvar sarmış çevresini, dibinde de bir mihrap var. Orada iki rekât namaz kıldım. Oralılar bu ağaca dıraht-ı şehâde (=şehadet ağacı) adını vermişler. Her yıl sonbaharda bu ağaçtan bir yaprak düşermiş, rengi önce sarıya sonra kırmızıya dönüşen… Üstünde kudret kalemiyle "Allah'tan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisi" yazılı olurmuş. Fakih Hüseyin'le bir grup güvenilir adam bu yaprağı gözleriyle gördüklerini ve üstündeki yazıyı okuduklarını söylediler bana. Fakih Hüseyin'in ifadesine göre yaprağın düşüş zamanında Müslüman ve gâvur taifelerinden güvenilir kişiler ağacın altına otururmuş. Yaprak düşüverince yarısı Müslümanlar tarafından alınır, öbür yarısı gâvur hükümdarının hazinesine konulurmuş. Bu yaprakla hastaları iyileştirirlermiş.

İşte Hükümdar Kuvayl'ın, câmiyle bâini inşa eden atasının İslâma giriş sebebi bu ağaçtır. O adam Arap yazısını bildiği için yaprağı okur okumaz manasını anlayarak İslâmı kabul etmiş ve Müslümanlığını gerektiği şekilde yaşamış. Bu adamın hikâyesi oralılar arasında pek yaygın. Fakih Hüseyin'in anlattığına göre adı geçen hükümdarın çocuklarından biri, babasından sonra gâvur olup

azmış, ağacın köklerinin sökülmesini emretmiş! Böylece ağaç kütür kütür sökülmüş, izi bile kalmamış. Ama daha sonra yeniden dirilen ağaç eskisinden de alımlı olmuş. Bu arada gâvur evlât da çarçabuk gebermiş!

Sonra Budfattan'a gittik.[282] Büyük bir körfez üstüne kurulu görkemli bir şehirdir. Şehir dışında denize yakın bir noktada mescit vardır. Yörede hiç Müslüman bulunmadığı için dışarıdan gelen yabancı Müslümanlar bu mescide sığınmaktadır. Buranın limanı, ülkenin en güzel limanlardandır. Yörenin suyu tatlı, fevfeli boldur. Hint'e ve Çin'e buradan yükleniyor fevfel. Ahalinin büyük bir kısmı Brahman'dır. Bura ahalisi, gâvurlar tarafından el üstünde tutulmakta, Müslümanlar nezdindeyse hiç sevilmemektedir. Bu yüzden aralarında Müslüman yoktur.

282 Budfattan: Burası Darmapattanam diye bilinen yer olmalıdır; bu kelime, "Rahmet Mekânı" demektir. Darmapattanam, Ancarakandi ve Teliçeri nehirlerinin getirip bıraktığı alüvyonlarla oluşmuş bir adadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 43.

Mescitle İlgili Hikâye

Onların, adı geçen mescidi sağlam bırakmalarının sebebi bana şöyle anlatıldı:

Brahmanlardan biri, dam yapmak için mescidin çatısını yıkınca evinde bir ateş peyda olmuş! Adam, çocukları ve eşyasıyla beraber yanıp kül olmuş. Böylece ahali o mescide saygı göstermiş ve bir daha kötü niyetle yaklaşmamış. Hepsi oranın hizmetkârı olmuş. Gelen gidenin içmesi için de su koymuşlar yanına. Kuşlar girmesin diye de kapısına ağ örmüşler.

Budfattan şehrinden çıkıp Fandrayna (=Panderani) şehrine yollandık.[283] Bahçeleri ve çarşıları ile gayet güzel ve büyücek bir şehir. Orada Müslümanların üç mahallesi var ve her mahallede bir mescit bulunmaktadır. Şehrin büyük mescidi (=ulucâmii) sahildedir. Bu mabet, ilginç bir mimarîye sahiptir. Denize bakan pencereleri ve mecâlisi (=taraça ve balkonları) muhteşemdir. Oranın kadılık ve hatipliğini yürüten Ummanlı imamın iyi yürekli bir kardeşi vardı. Çin gemileri kışı burada geçirmektedir.

283 Fandrayna (=Panderani): Şimdi Pantalayini diye bilinen bu yer İbn Battûta'nın çağdaşı olan Odrik de Bordenon tarafından Flandrine diye kaydedilmiştir. Pantalayini eskiden Payanad diye bilinen bir hanedanın başşehriydi; İbn Battûta'nın geldiği dönemde ise Kalikut'u, Ma'bar ülkesini yöneten Samurilere (=Zamorin) bağlı bir şehir idi. Buranın büyük câmii de bir Oğuz türkü olan Dinar Malik tarafından inşa edilmiştir. Bkz: Tâzî, Age, s. 44.

KIRKDOKUZUNCU BÖLÜM - KALİKÛT'A AÇILIŞ, ÇİN SEYAHATİNİN AKSAMASI VE KAVLEM

Fandarayna'dan Kalikût'a doğru hareket ettik.[284] Burası Mulaybâr (=Malabar) bölgesinde bulunan büyük ticaret merkezlerindendir. Çin, Câva, Seylân, Maldiv, Yemen ve Fâris asıllılar buraya gelmekte; dört bucağın tüccarı burada toplanmakta! Liman dünyanın en büyük limanlarındandır.

284 Kâlikût (=Kalikut): O dönemin en önemli liman şehriydi. Kalküta'yla karıştırılmamalıdır. Seydi Ali Reis'in Mir'atü'l-Memâlik'inde Kalikût'tan bahsedilir. Bkz: Tâzî, Age, s. 44; Seydi Ali Reis, Mir'at, s. 89.

Kalikût Hükümdarı

Buranın hükümdarı Sâmurrî diye bilinen yaşlı bir gâvurdur.[285] Sakalını bir Rum taifesi gibi keser. Kalikût'ta gördüğüm bu adamı inşallah ilerde anlatacağız. Şehirdeki tacirlerin reisi Bahreynli İbrahim Şâhbender'dir.[286] Erdemli ve asil ruhlu olan İbrahim'in evinde tacirler toplanırlar ve sofrasında yemek yerler. Şehir kadısı Fahreddîn Osman asil ruhlu, cömert biridir. Oradaki tekkenin sahibi Kâzerûnlu Şeyh Şihâbeddîn'dir. Hint ve Çin kökenlilerin, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'ye[287] tuttukları adaklar; Şeyh Şihâbeddîn'e teslim edilir. Hindistan, Çin, Yemen ve İran arasında mekik dokuyan pek çok ticaret gemisinin sahibi ünlü Nâhûda Miskal da bu şehirde oturmaktadır. Oraya vardığımızda bizi karşılamaya gelenler arasında İbrahim Şâhbender, kadı, Şeyh Şihâbeddîn, nüfuzlu tacirler ve hükümdarın Kulâc adlı naibi bulunuyordu. Kendi gemilerinde davul, zurna, boru ve sancakla karşıladılar bizi. Bu diyarda bir benzerini görmediğim müthiş bir tantanayla girdik limana ama ardından sıkıntı gelecek kısa bir rahatlamaydı bu! Kıyıda 13 Çin gemisi vardı. Bir süre limanda bekledikten sonra şehre çıktık. Her birimiz bir konakta ağırlandık. Çin'e gidiş zamanının gelmesini beklerken üç ay gâvur hükümdara konuk olduk.

285 Sâmurrî (=Zamorin): Portekizlilerin Zamorin dedikleri grup. Hindistan'ın doğu sahillerinde yani Mulaybar'da hüküm süren hükümdarların büyük bir kısmı bu unvanı kullanırdı. Evvelce de açıkladığımız gibi bu kelime Sanskritçede "Deniz Kralı" anlamına gelmekteydi. Samurrîlerde nispeten anaerkil bir sistem vardı; kral ölünce taht büyük kızkardeşin oğluna kalırdı. Seydi Ali Reis, Kalikût padişahından bahsederken şöyle der: "Kalikût padişahı Sâmurî'nün saâdetlü Padişah hazretlerine inkıyad ve itaatin arz idüb rûz ü şeb Portukal kâfiri ile cenk üzere olduğun i'lâm itdüklerinde kadırgalarda olan muallimlerden ol vilâyetden Muallim Ali ile Sâmurî'ye 'İnşaallah an karib Mısır'dan Donanmayı Humâyun gelüp ol diyarları kâfir elinden halâs itmek mukarrerdür. Siz dahi er gibi olun!' diyü mektub yazup zikr olınan gemiler ile irsâl idüp…" bkz: Tâzî, Age, s. 45; Seydi Ali Reis, Mir'atü'l-Memâlik, inceleme: Mehmet Kiremit, Ankara, 1999, s. 89.

286 İbrahim Şâhbender: Bizdeki şehbenderle aynı. Bender liman demektir; Şahbender, gümrük işlerini takip edenlerin başıydı. Hindistan'daki şahbenderler genellikle Müslümanlardan olurdu. Bir kısmının soyu ise yüzyıllardan beri Batı'dan buraya ticarî gemi gönderen Araplara dayanırdı. Bkz: Tâzî, Age, s. 45.

287 Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî için bkz: 24/49. not.

Çin denizinde yalnız Çin gemileriyle yolculuk edilir. Şimdi bu gemilerin düzenini anlatalım:

Çin Gemileri

Çin gemileri üç bölüktür. En büyüklerine "cunûk" denilmekte.[288] Bu kelimenin tekili "cunk"tur (=conk). Orta boylusuna "zav"[289](=dhao), küçüğüne ise "kekem"[290] (=Ho-hang) denilir. Büyüklere üç ilâ on iki civarında yelken asılmaktadır. Yelkenler "hayzurân" (=bambu) dallarından hasır gibi örülmekte olup asla indirilmezler. Rüzgârın esişine göre ayarlanıp çevrilirler. Demir atıldığı vakit yelkenler olduğu gibi bırakılır. Her gemide bin kişilik personel grubu bulunmaktadır. Altıyüzü gemici, dörtyüzü savaşçıdır bunların. Savaşçılar arasında okçular, "dark" (=kalkan, savunma) ve "çarhıye" (=hafif top veya arbalet) işiyle uğraşanlar vardır. Onlar "neft" (=yanıcı madde) atmaktadırlar.[291] Her büyük geminin ardından üç küçük gemi gelir. Bu küçük gemilere "nısfî" (=yarımlık), "sülüsî" (=üçte birlik) ve "rubuî" (=çeyreklik) denir. Bunlar sadece Çin'in Zeytûn şehrinde yahut Sınkelân diye bilinen Sînussîn'da (=Kanton)[292] üretilmektedir.

288 Cunk: Kelimenin aslı Cava dilindendir. Conk diye telâffuz edilir. Bkz: Tâzî, Age, s. 46.

289 Zav (=Dhow; Dov): Kelimenin aslının Çince "Tsao" olması mümkündür. Bu kelime Yemen'den Malezya'ya, çok geniş bir coğrafyada kullanılırdı. Dov, Üçgen şeklinde bir teknedir; iki seren direği, iki de yelkeni vardır. Bkz: Tâzî, Age, s. 46.

290 Kekem: Kelime Çincedir; aslı Hokhang'dır. Bkz: Yule, Age, C. 4, s. 25; Beck, Age, s. 812; Tâzî, Age, s. 46.

*291 Neft, Dark ve Çarhıye: Pehlevî dilinde Neft, Zend-Avesta dilinde Nap; yeni Farsçada Neft, klasik Yunancada Naphtha (bitumen): "Siyah, yanıcı, koyu sıvı" anlamıyla Doğuda ve Batıda pek çok dile aynen geçmiş olan "neft", farklı coğrafya ve zaman dilimlerinde elde edildiği maddeye bağlı olarak çeşitli dillerin sözlüklerinde de değişik tariflerle açıklanmıştır; katran, zift, kahverengimsi yeşil akıcı ve yanıcı peltemsi madde; maden kömüründen elde edilen yağ, ham petrol veya eski usûlle arıtılmış petrol gibi… Osmanlı'da daha çok "neft yağı" terkibi kullanılırdı. İslâm klasik çağında molotof kokteyline çok benzeyen bir terkip vardı; yanıcı sıvı maddeyle dolu bir şişe, özel yaylarla uzağa fırlatılırdı; bu şişeye Karûretü'n-neft denilirdi. Karûrenin tarifi Salahaddîn Eyyûbî'nin silâh mucidi Tarsûsî'nin Tebsıra adlı kitabında mevcuttur. *Derk: Tarsûsî tarafından da yuvarlak deri kalkan diye tarif edilen Derka, Cahiliye dönemi Arapçasında bile "deri kalkan" anlamına gelmektidir; ilk bakışta kelimenin Farsça koruma, engelleme anlamında "Dirîğ"den geldiği söylenebilir. Ancak kelimenin aslının Eski Türkçe Tergi'den (=Dergi) gelme ihtimalini daha kuvvetli buluyorum; Araplara ve diğer milletlere de eski çağlarda bizden geçmiş olabilir. Zira tergi hem sofra ve yuvarlak tabak anlamına geliyor hem de deriyle ilgili şey; derilip toplanmış nesne demek oluyor; yani deri kalkanın hem derilip toplanan bir deri oluşuna, hem de yuvarlak oluşuna işaret ediyor. Buradaki "Derk Ehli" ok vesair karşı tarafın attığı zarar verici maddelerden gemiyi koruyan özel bir birlik olmalı. "Carhıye" (=Çarhıye) kelimesinin kökü olan "Çarh" Farsçadır; Zen dilinde Çakhra, Sanskritçe Çakra aynı şeydir. Bu kelime, tekerlek, çark, çıkrık, dönen nesne, gökler ve yay gibi anlamlara geliyor. Seyyahın bahsettiği "Çarhıye", hafif topları veya arbalet tabir edebileceğimiz zenberekli büyük okları kullanan grup olabilir. Eyyûbî dönemi silâh mucidi Tarsûsî, çarh ve akâr adını verdiği büyük yaylı silâhlardan bahseder. Çarh-endaz bu yüzyılın başında Hindistan'da ok atma işinde ustalaşmış kişilere deniyordu. Çarh, eskiden ok yayı anlamına da geldiği için daha sonraki dönemlerde tüfek ve tüfeğe benzer küçük toplara da kullanılmıştır. Ordu ve savaş ıstılâhlarının büyük ölçüde Memlûk ve Osmanlı Türklerinden devşirildiği Mehmed Ali Paşa dönemi Mısır'ında bile Çarhacıye taifesi, ordunun başında bulunur ve düşmana karşı küçük hareketli topları kullanırdı. Çarhıye Osmanlı ordusundaki Çarhacı taifesini de anımsatıyor. Bunlar harekete geçmiş ordunun en başında yer alan son derece cevval; zenberek gibi bir gruptu. Ansızın dönme, savrulma, ileri atılma, savuşturma ve saldırma işlerini iyi becerirlerdi. Çarhıyenin günümüzdeki benzerleri, RPG tipi taşınabilir roketleri omuzlayan çevik savaşçılar olabilir; bu tür bir saldırı gerilla tipi savaşlarda uygundur. Bkz: Mardî b. Ali Tarsûsî, Tebsıratü Erbâbi'l-Elbâb, fî Keyfiyyeti'n-Necât mine'l-Hurûb, ed-kritik: Karin Sadır, Beyrut, 1998, s. 122-126 ve 146; John T. Platts, A. Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English, Londra 1911, s. 429 ve 1144; Ferheng-i Ziyâ, C. 1, s. 694; Muhammed Mahmûd Surûcî, el-Ceyşü'l-Mısrî fi'l-Karni't-Tâsi' Aşar, Kahire, 1967, s. 364; M. Abdülkerîm Hatîb, Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elkâbi't-Târîhıyye, s. 271.*

292 Sınkelân; Sînussîn: Çin'de Guangzhou; Kanton diye bilinen meşhur liman şehri.

Gemilerin Nasıl Yapıldığını Anlatalım:

İki ahşap duvar dikilerek bunların arasında devasa tahtalar konulur. Bu tahtalara koca koca çiviler çakılarak enine boyuna ana gövdeye temas etmeleri sağlanır. Bir çivinin (=kazığın) uzunluğu üç arşındır. İki cephe bu tahtalarla sımsıkı bitiştirildiği zaman cephelerin üstüne geminin yatağı yerleştirilir. Ve cepheleri denize salıp geri kalan işi suda tamamlarlar. Bu iki cephe ve tahtalar suyla temas eder vaziyette bırakılır. (İşçiler) suya inip tepeden tırnağa ıslanarak işlerini yapmaktadırlar. Sözünü ettiğimiz tahtaların etrafında kürekler bulunur. Bunlar seren direği gibi koskocamandır. Sadece birini çekmek için on-onbeş kişi toplanmaktadır. Küreklerin ayakta çekildiğini belirtmeliyiz. Her gemiye dört güverte yapılır. Bu güvertelerde iş adamları için özel odalar, "mısriye"[293] tipi kameralar ve bölmeler yer alır. Mısriyelerin çoğunda birkaç bölme ve

tuvalet bulunmaktadır. Kapısındaki anahtarı sadece sahibi almakta ve gerektiğinde mısrıyeyi kapamaktadır. Adam, cariye ve hatunlarını beraberinde getirip oraya yerleştirebilir. Bazen biri çok uzun bir süre mısriyesinden dışarı çıkmaz ve gemideki diğer yolcular onu tanıyamaz. Nihayet bir ülkeye vardıklarında birbirleriyle karşılaşıp aynı gemide olduklarını anlarlar! Gemiciler ise gemi içinde çoluk çocuklarıyla beraber hayat sürerler. Ahşap havuzlarda zencefil, bahçe bitkileri ve sebze ekim-dikimi yaparlar!

293 Mısriye: Tâzî'nin bildirdiğine göre Fas'ta evin kıyısına, kenarına eklenen küçük oda demektir. Tâzî kelimenin aslının Mısır'dan geldiğini bildiriyor; "demek ki Mısır'da ana binaya eklenti olarak evceğizler, ilâve odalar yapılıyordu" diyor. Ben de Memlûk dönemi Kahire atmosferini muhafaza eden Batniye semtini gezdiğimde kadim evlerin ikinci veya üçüncü katında mükemmel işlenmiş tahta parmaklıklar içinde büyük balkonlar gördüm (1991-1996). Belki de iklimin tesiriyle bu tür yapılara ihtiyaç vardı. Memlûk dönemine ait bu tahta kafeslerin ağaç işçiliği o kadar güzel ki, yüzyılların tesiriyle kararmış olsalar da hâlâ muhteşem görünüyorlar. Bkz: Tâzî, Age, s. 47.

Vekîlü'l-merkeb (=gemi acentası; simsar) büyük bir bey gibidir. Karaya çıktığı zaman okçular ve siyah hizmetkârlar kargıları, yayları, davulları, zurnaları ve borularıyla adamın önüne dizilirler. O evine vardığında, kapının iki tarafına mızrak diken bu adamlar, vekil orada kaldığı sürece muhafızlık işine devam ederler. Çin halkı arasında sürüyle gemiye sahip olan ve bu gemilerle vekillerini çeşitli ülkelere gönderen nice zenginler vardır. Dünyada Çinlilerden daha zengin kimse yok!

Çin Seyahatine Başlamamız, Bu İşin Sonu

Çin'e sefer etme vakti geldiğinde Sâmurrî derhal Kalikût limanında bulunan onüç cunktan birini bizim için hazırlattı. Geminin vekili Süleyman Safedî Şâmî (=Suriyeli) adlı biriydi. Aramızda tanışıklık olduğu için dedim ki:

"Yanımda cariyelerim var! Sade bana ait bir mısriye istiyorum, çünkü bu gözdelerle yolculuk etmektir âdetim!" Bana şu cevabı verdi:

"Çin tacirleri gidiş-dönüş için mısriyeleri kiralamaktadırlar. Ama kaynımın bir mısriyesi var, onu sana verebilirim. İçinde tuvalet olmadığını da ekleyeyim. Tabiî, bu mısriyeyi değiştirmen de mümkün!"

Dostlarıma salık verdim, yanımda bulunan eşyaları gemiye taşıdılar. Köle ve cariyeler de cunka bindiler. Bu iş Perşembe günü gerçekleşti. Ben Cuma namazını kılıp onlara katılırım diye karada kalmıştım. Bu arada Melik Sünbül ve Zahîreddîn hediye çıkardılar gemiye. Sonra Hilâl adlı genç hizmetkârım Cuma sabahı yanıma gelerek şöyle dedi:

"Cunkta kiraladığımız mısriye çok dar, işe yaramaz!" Durumu Nâhûdaya (=kaptana) anlattım.

"Başka çare yok! Ama kekeme binmek istersen orada istediğin gibi kamara bulunmakta!" cevabını verdi. Razı oldum, dostlarıma el ettim; eşyaları kekeme getirdiler, cariyeler de oraya taşındı. Cuma namazından önce bir güzel yerleştiler.

Her gün ikindiden sonra koca koca dalgalar kopar bu denizde. O esnada kimse cesaret edip gemiye binemez. İşte o gün bütün cunklar daha önce yola koyuldu. Geriye sadece iki cunk ve benim bineceğim kekem türü gemi kaldı. Cunklardan biri bizim hediyelerle yüklüydü, diğeri ise Fandarayna'da kışı geçirmek isteyenlerin gemisiydi. Cumayı Cumartesiye bağlayan akşam gemiye

çıkma imkânı olmadı, sahilde kaldık. Gemide bulunanlar da karaya çıkamadılar. Yanımda sadece kilim vardı; yaydım, üstüne uzandım. Cumartesi sabahı gün ışırken baktım ki cunkla kekem limandan gayet uzak bir noktada duruyorlar. Fandarayna'da kışlamak isteyenlerin cunku ise azgın denizde parçalanmış, mürettebatından bir kısmı can vermiş, bir kısmı da zor-şer kurtulmuştu. Bu gemide bir tacirin güzel bir cariyesi vardı. Adam, aşkıyla yandığı bu kadını kurtarana 10 dinar altın vereceğini duyurdu. Kadıncağız, batan cunkun arka tarafındaki bir direğe sıkı sıkı tutunmuştu. Hürmüzlü gemicilerden biri adamın çağrısını duyunca harekete geçti ve cariyeyi kurtardı ama dinarları almayıp şöyle dedi:

"Bu işi Hak Teâlâ'nın rızası için yaptım!"

O gün gece olduğunda hediye dolu cunk da battı. İçindekilerin tümü can verdi. Sabahleyin cesetlere baktık. Zahîreddîn'in başı paramparça olmuş, beyni dağılmıştı. Melik Sünbül'ün yanaklarından birine çivi saplanmıştı. Cenaze namazlarını kıldık, hepsini toprağa verdik. Bu arada Kalikût'un kâfir hükümdarıyla karşılaştım. Beline büyük beyaz bir peştamal kuşanıp göbeğinden dizine kadar örtünmüş, başına da ufak bir sarık takmıştı. Ayakları çıplaktı ve bir köle onun başına gölgelik tutuyordu.

Hükümdar kıyıda bekliyor, halkın denizden karaya vuran şeyleri yağma etmemesi için adamlarını görevlendiriyordu. Hükümdarın önünde ateş yanıyordu. Malabar diyarında bir gemi parçalandığı zaman tüm yükü hazineye aittir. Oranın âdeti böyle. Burada böyle bir âdet yok, suya saçılan eşyaları sadece sahipleri alır. Bu yüzden insanlar daha çok gelip gider olmuşlardı buraya ve mamur kılmışlardı bu şehri.

Kekem türü gemide bulunanlar cunkun hâlini görünce yelken açtılar; bütün eşyamı, kölelerimi ve cariyelerimi alıp gittiler. Ben kıyıda yapayalnız sap gibi kaldım! Gerçi yanımda daha önce azat ettiğim genç bir hizmetkâr vardı ama o da başıma gelenleri görünce sıvışıp gitti! Yanımda bir zamanlar cûkînin verdiği 10 dinarla üstüne uzandığım kilimden başka şey kalmadı! O kekemin mutlaka Kavlem limanına gireceğini öğrenince oraya gitmeye karar verdim. Her iki limanın arası karadan da gidilse nehirden de gidilse on gün tutmaktadır. Ben ırmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Kilimi taşısın diye bir Müslümanı kiraladım. Irmakta yolculuk yapılırken âdet olduğu üzere akşamleyin karaya çıkılır, gece sahildeki köylerden birinde geçirilir ve gündüzleyin gemide yolculuğa devam edilir. Biz de böyle yaptık. Bu teknede, kiraladığım adamdan başka Müslüman yoktu. O da zaman zaman karaya çıktığımızda gâvur tohumlarıyla bir olup şarap içer, benimle kavga ederdi! Yolculuğumuzun beşinci günü Yahudilerin yaşadığı bir şehre; dağlık bölgenin zirvelerine kurulmuş Kuncîkerî'ye ulaştık.[294] Onların kendi aralarında bir önderi vardır. Bu cemaat, cizyeyi Kavlem hükümdarına vermektedir.

294 Küncîkerî'deki Yahudi azınlıklara dair: Chennamangalam adasının doğusunda Kanjirapuzha vadisinin bir bölümünde çok eski yüzyıllardan bu yana Yahudilerin yaşadığını söyleyen J.B. Segal'ın eseri bu konuyu aydınlatıyor. Segal eserinde Hindistan'ın Kerala bölgesindeki Yahudilerin tarihini inceliyor. Bkz: J.B. Segal, A History of the Jews of Cochin, Londra 1993, s. 10; Beck, Age, s. 816.

Tarçın ve Bakkam (=Kızılağaç)

Bu ırmak kenarında bulunan ağaçların tümü tarçın ve bakkamdır. Hattâ odun olarak bile bu ağaçlar kullanılıyor! Biz de yemeklerimizi pişirmek için yol boyunca yakıtımızı bunlardan sağladık.

ELLİNCİ BÖLÜM - KAVLEM'E GİRİŞ, MALABAR SAHİLİNDE SEYAHAT

Yolculuğumuzun onuncu günü Mulaybâr (=Malabar; Ma'bar) bölgesinin en güzel şehirlerinden olan Kavlem'e vardık.[295] Şehrin çarşıları gayet güzel, cıvıl cıvıl. Burada Sûlî[296] kökenli tacirler çok zengin. Onlardan biri tüm donanımı ile koca bir gemiyi kiralayıp kendi konağından çıkardığı mallarla onu doldurabilir. Kavlem'de gayet kalabalık bir Müslüman işadamları cemaati var. Önderleri Irak'ın Âva şehri ahalisinden Alâeddîn Âvacî'dır. Râfizî olan bu adamın, aynı mezhepten pek çok dostu var. Onlar mezheplerini gizlemiyor, açıkça gereğini yapıyorlar. Şehir kadısı Kazvînli bir soyludur. Kavlem şehrindeki Müslümanların büyüğü, Muhammed Şâhbender adlı biridir. Onun, Takıyyüddîn isimli erdemli bir kardeşi vardır. Şehirdeki büyük câmii Havâce (=Hoca) Mühezzeb adlı tüccar yaptırmıştır.[297] Bu mabet çok hoştur. Şehir, Malabar bölgesinin Çin'e en yakın şehridir. Ahalinin büyük kısmı Çin'e gidip gelmektedir. Burada Müslümanlar büyük saygı görmekte, el üstünde tutulmaktadırlar.

295 Kavlem (=Kuilon): Marko Polo'nun da bahsettiği bu şehrin ticarî önemi Varthema ve Barbosa tarafından da vurgulanmıştır. Bkz: Tâzî, Age, s. 49.

296 Sûlî (=Soli) tacirlerin kökeni: Seylân (=Sri Lanka) ve Ma'bar'da (=Mulaybar) Müslüman tacirlere Sûlî denmekteydi. Kelime neredendir? Muhtemel faraziyeler arasında biz de şunu zikredebiliriz. Bunlar, İran'da yerleşik bulunan Sul (=Çul, Şul, Şor) Türklerinin torunları olabilirler. İran'daki Sûlîler, çok eskiden merkezî Türkistan'dan gelmiş olmakla birlikte zamanla İranîleşmiş ve Kürtleşmiş savaşçı kabilelerdi. Sul kelimesi ile ilgili olarak Zeki Velidi Togan hocanın mütâlaaları mühimdir. İbn Battûta daha önce de bu kavimden bahsetti. Bkz: Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 216; MEB İslâm Ans, C. 11, s. 584.

297 Kavlem Câmii'ni yaptıran kişi: Bu adam, Arap ve Hint tarihçilerinin ittifakıyla bütün bir Mulaybar bölgesine İslâmı tanıtma gayretinde olan Dinar Malik adında bir Oğuz Türkü idi. Çünkü Ma'bar (=Mulaybar) sahillerindeki devletlerin kökü Cheruman Perumal adlı ataya dayanmaktadır. Bu adam İslâmı kabul ederek hacca gitti; Mekke'de vefat etmeden önce el-Guzz yani Oğuz kökenli Dinar Malik'i (ö: 591/1195) hem temsilciliğini yapması hem de İslâmı yayması için Mulaybar'a gönderdi; Dinar Malik, Mulaybar'ın bütün adalarını ve mühim merkezlerini dolaştı; pek çok mescit yaptırdı. Bkz: Tâzî, Age, s. 41 ve 49.

Kavlem Hükümdarı

Tîreverî diye bilinen bir gâvurdur.[298] Bu adam, Müslümanlara hürmet göstermektedir; hırsızlar ve pezevenkler aleyhine çıkardığı sert yasaları vardır.

298 Kavlem hükümdarı Tîreverî: Yule bu kelimenin Sanskritçe "Tirupati"den gelmiş olabileceğini söylüyor. Tiru-pati, Kutsal Efendi demektir. Bkz: Yule, Age, C. 4, s. 40.

Bir Kısas Olayı

Kavlem'de tanık olduğum olaylardan biri şudur:

Iraklı bir okçu kendi grubundan birini öldürerek Âvacî'nın evine kaçtı. Âvacî'nın serveti büyüktü. Müslümanlar öldürülen adamı gömmek istedikleri vakit hükümdarın naipleri buna engel oldular; şöyle dediler:

“Katili bize teslim etmelisiniz ve o hemen öldürülmeli! Yoksa mevta gömülemez!”

Ceset tabut içine konularak Âvacî’nın kapısı önüne bırakıldı; yavaş yavaş kokmaya ve bozulmaya başlayınca Âvacî katili teslim etti. O, canına kıyılmamak koşuluyla tüm servetini onlara verebileceğini teklif ettiyse de naipler bunu kabul etmediler ve hemen öldürdüler katili! Böylece asıl maktul de toprağa verilmiş oldu.

Hükümdarın Sertliğine Dair Bir Olay

Bana anlatıldığına göre Kavlem hükümdarı bir gün şehir dışına çıkmaya niyetlenerek atına binmiş; takip ettiği güzergâh bahçeler arasındaymış. Yanında kendisi gibi asil ve meşhur beyzâdelerden olan damadı bulunmaktaymış. Damat bahçelerdeki ağaçlardan yola düşen bir üzüm tanesine uzanıp yemiş. Bunu gören hükümdar hemen onu ortadan ikiye bölmüş! Cansız bedenin bir parçasını yolun sağına, öbür parçasını da soluna astırmış. Bu arada üzüm tanesini de ikiye bölerek cesedin parçalarına bölüştürmüş. Görenler ders alsın diye ceset öylece bırakılmış!

Benzeri Bir Hikâye

Kalikût’ta da buna benzer bir olay meydana geldi:

Hükümdar naibinin yeğeni, Müslüman işadamlarından birinin kılıcını gaspetti. Tacir onu amcasına şikâyet edince probleminin çözüleceğine dair söz aldı. Naip (=yardımcı) kendi kapısı önünde otururken birden yeğeni çıkageldi. Gaspederek aldığı kılıç da elindeydi. Naip yeğenini yanına çağırarak:

“Şu elindeki âlet o Müslümanın kılıcı mı?” dedi. Öteki:

“Evet!” cevabını verince naip:

“Bunu ondan para ile mi aldın?” diye sordu. Yeğen:

“Hayır!” diye karşılık verince kollukçularına dönen naip:

“Tutun şunu!” dedi. Yeğen hakkında kesin buyruk çıktı; gaspettiği kılıçla boynu vuruldu!

(Çin Elçilerinin Son Durumu, Hinavr’a Seyahat)

Kavlem şehrinde bir süre Şeyh Şihâbeddîn Kâzerûnî’nin oğlu Şeyh Fahreddîn’in tekkesinde kaldım. Şihâbeddîn, Kalikût Tekkesi’nin postnişinidir.

Bizim kekemle ilgili herhangi bir haber alamadım. Kavlem’de bulunduğu sırada Çin hükümdarının bizimle beraber yolculuk eden elçileri geldi. Onların bindiği cunk da parçalanmıştı. Çinli tacirler bu elçilere giyim kuşam verdiler. Böylece memleketlerine döndüler. Ben daha sonra Çin’de onlarla yeniden görüştüm...

Çin hükümdarına gönderilen armağanların başına gelenleri anlatmak amacıyla (Hint) hükümdarının yanına dönmek istedimse de: “Niçin hediyelerin peşini bıraktın?” diye paylamasından korkarak Hinavr sultanı Cemaleddîn’in huzuruna çıkmaya ve kekem türü gemiden bir haber alıncaya kadar orada kalmaya karar verdim ve Kalikût’a döndüm. Orada Hint hükümdarının hâciblerinden

Seyyid Ebu'l-Hasan adlı Arabın kumandasında gönderilen gemileri buldum. Hükümdar, Araplara olan sevgisi nedeniyle Hürmüz ve Katîf'ten mümkün olduğu kadar çok Arap toplayıp getirsin diye göndermişti o adamı. İşte onun yanına vardım.

Emir kış mevsimini Kalikût'ta geçirip Arap şehirlerine gitme niyetindeydi. Hükümdarın yanına dönme konusunu onunla görüştüğümde bu niyetimi hiç uygun bulmadı. Böylece Kalikût'tan gemiyle ayrıldım. Denizde yolculuk mevsimi sona ermek üzereydi. Yarım gün seyahat ediyor sonra demir atıp ertesi günü bekliyorduk. Derken dört savaş gemisiyle karşılaştık! Başımıza iş çıkacak diye yüreğimiz ağzımıza geldiyse de herifler bize saldırmadılar. Sonunda Hinavr şehrine vardık. Sultanın huzuruna çıkarak selâm verdim. Beni bir evde ağırladı. Orada bana hizmet edecek hiç kimse yoktu! Hükümdar namazları kendisiyle beraber kılmamı istedi. Ben o günlerde daima sultanın mescidinde oturur, her gün bir hatim indirirdim. Sonra günde iki hatim indirmeye başladım. Sabah namazından sonra okumaya başlıyor, güneş tepeden inmeye yüz tutarken bir hatim indiriyordum. Sonra abdest tazeleyip yeniden başlıyor, gün batarken bir daha hatmetmiş oluyordum. Üç ay devam ettim bu ibadete. Bu süre içinde erbaîn çıkardım; kırk gün bir köşeye çekilip kendimi Allah'a verdim.[299]

299 İbn Battûta'nın itikâfa girip "erbaîn" çıkarmasının hikmeti: Seyyahımız, saf dervişâne bir zevk ile itikâfa girmemişti! Rıhle şârihlerinden Tâzî'nin de dediği gibi durum kritiktir; seyyahın arkadaşları öldürülmüştür; onu seven bir dost "Aman ha Dihli'ye dönmeyesin!" gibi uyarılarda bulunmaktadır. Bu durumda en "sâlim" yol herhalde biraz dinlenip ortalıkta görünmemekti.

Savaşa Çıkışımız ve Sendâbûr'un Fethi

Hinavr sultanı Cemaleddîn, Sendâbûr'u fethetmek amacıyla elli iki pâre gemi hazırlatmıştı. Sendâbûr hükümdarı ile oğlunun arası eskiden beri limonî idi. Sendâbûrlunun oğlu, Hinavr sultanı Cemaleddîn'e bir mektup göndererek onu Sendâbûr fethine davet etmiş ayrıca İslâmiyeti benimseyeceğini ve sultanın kızkardeşiyle evleneceğini, vaadetmişti. Gemiler hazırlanıp suya açılma vakti geldiğinde benim de cihada katılasım geldi. "İstihâre" yapmak; en güzeli bulmak amacıyla Kur'an-ı Kerim'i açtım, hemen sayfanın başında:

"Onlar, başka şey değil, sadece Rabbimiz Allah'tır dedikleri için haksız yere yurtlarından sürülmüş kimselerdir. Eğer Allah bir kısım insanları diğer bir kısmıyla defedip önlemeseydi içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılıp giderdi. Allah, dinine yardım edenlere muhakkak yardım eder. Kuşkusuz Allah güçlüdür!" âyetiyle karşılaşınca pek sevindim.[300]

300 Bu âyet, savaşmaya ilk defa izin verilen âyetin devamıdır. Bkz: Hacc Sûresi (22. sûre), âyet: 40.

Hükümdar ikindi namazını kılmak için mescide geldiğinde ona:

"Ben de sefere gitmek istiyorum!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Öyleyse sen onların önderi olursun!"

Kur'an'ı açtığımda karşıma çıkan âyetten bahsettim ona; ziyadesiyle memnun oldu. Daha önce bizzat gazâya katılma niyeti taşımıyordu ama bu konuşmadan sonra kararını değiştirdi, o da katılacaktı.

Bir Cumartesi günü beraber açıldık denize. Pazartesi akşamı Sendâbûr körfezine girdik. Şehir halkı mancınıkların başına geçmiş, savaş için tetikte bizi gözlüyordu. O geceyi şehrin açıklarında

geçirdik. Sabahleyin gün ışırken, davul, boru ve zurna sesleri arasında gemiler şehre doğru kaymaya başladılar. Karşı taraf, gemilere mancınıklarla taş yağdırıyordu. Bu sırada havada uçan bir taşın, hükümdarın yanında dikilenlerden birine isabet ettiğini gördüm. Gemidekiler kalkan ve kılıçlarıyla suya attılar kendilerini. Sultan derhal bizdeki şillîr türü tekneye benzeyen ve ukayrî diye bilinen gemiye bindi.[301] Ben de diğerleriyle beraber suya attım kendimi. Yanımızda içi atlarla dolu arkası açık iki gemi vardı; tarîda cinsinden. Bu gemiler süvarilerin içeride atlarına rahatça binip zırhlarını giyebileceği tarzda yapılmıştı. Onlar da öyle yaptılar...

301 Ukayrî ve Şillîr türü gemiler: Dozy, lügatinde ukayrî'nin büyük yelkenli olduğunu, şillîr'in ise bir tekne türü olduğunu belirtir. Bkz: Dozy, Supplément aux dictionnaires arabes, Leiden, 1881, ukayrî mad.

Allah'ın izniyle adanın fethi gerçekleşti. Ellerimizde kılıçlarla şehre girdik. Gâvur taifesinin büyük bölümü hükümdar sarayına sığınmıştı. Orayı ateşe verdik, dışarı çıktılar; hepsini yakaladık. Sonuçta Sultan Cemaleddîn onları affetti, emân (=yaşam güvencesi) vererek çoluk çocuklarını ve eşlerini kendilerine iade etti. Onlar onbin civarındaydılar. Hükümdarın emriyle şehrin dış mahallelerinde iskân edildiler.

Hükümdar saraya kurulup çevredeki konakları devletin ileri gelenlerine ve yakın hizmetkârlarına verdi. Bana da adanın yerlisi olan Lemkî adlı cariyeyi verdi. Ben ona Mübareke adını verdim. Onun kocası geldi, fidye ödeyip hanımını geri almak istediyse de ben kabul etmedim. Bu arada hükümdar, gâvur hazinesinden ele geçirilen ganimetler arasındaki bir Mısır feracesini giydirdi bana.

Sendâbûr'un fethedildiği 13 Cumâdelûlâ'dan (=Cemaziyilevvel) Şa'bân ortalarına kadar[302] hükümdarın yanında kaldım. Sonra yola çıkmak için izin istedim. Benden söz aldı, tekrar yanına döneyim diye. Böylece izin verdi.

302 Yediyüzkırkiki yılının onüç Cumâdelûlâsı'ndan Şaban ortalarına kadar; 15 Ekim 1342'den 1343 yılının Ocak ayının ortalarına kadar demektir.

Deniz yoluyla, yukarıda bahsettiğimiz Hinavr, Fâkenevr, Mencerûr, Hîlî, Curfattan, Dehfattan, Budfattan, Fandarayna ve Kalikût'a uğradıktan sonra dünyanın en hoş şehirlerinden olan Şâliyat'a vardım. Burada şehrin ismiyle bilinen (=şal) güzel kumaşlar üretilmektedir.[303] Orada uzun süre kaldıktan sonra Kalikût'a döndüm. Kekemde bulunan kölelerimden ikisi Kalikût'a gelmişti. Derdi içimi yakan şu hamile cariyenin vefat ettiğini, diğer cariyelerin Câva hükümdarı tarafından alındığını, eşya ve mallarımın tamamen yağmalandığını, seyahat arkadaşlarımın ise Çin, Câva ve Bencâle (=Bangladeş) ülkelerine dağıldığını haber verdiler bana!

303 Şâliyat (=Şaliyam) ve Şal kelimesinin kökü: Portekizliler buraya Chiliate (=Şiliyat) veya Chale (=Şali) derlerdi. Bugün burası Kalikut'un 7 mil güneyinde Beypore adıyla bilinmektedir. Bu şehir tarih boyunca kaliteli kumaşları ile meşhur oldu; bütün bir Doğu ve Batı âleminde bilinen "Şal" kelimesinin kökeni buraya dayanır. Bkz: Mzik, Age, s. 314; Tâzî, Age, s. 53.

Bunları işitince Hinavr'a döndüm; Muharrem ayının sonlarında Sendâbûr'a gelerek Rebîulâhir ayının ikisine kadar orada kaldım. Bu arada Sendâbûr'un gâvur hükümdarı şehri Müslümanlardan geri almak üzere harekete geçmişti. Gâvur milleti onun yanına sığınmıştı. Müslüman sultanın ordusu öteye beriye dağılmış olduğundan biz yalnızdık. Gâvurlar bizi sıkıştırmaya başladılar. Vaziyet kötüleşince şehri terkederek Kalikût'a döndüm. Böylece, daha önce hakkında pek çok şey işittiğim Zîbetülmehel'e (=Maldiv adalarına) doğru açılmaya karar verdim.

ELLİBİRİNCİ BÖLÜM - ZÎBETÜLMEHEL ADALARI

Kalikût'ta gemiye atladıktan on gün sonra, hakkında epey hikâye dinlediğim Zîbetülmehel (=Maldiv) adalarına ulaştık. "Zîbe", zîb (=dhîb: kurt) kelimesinin dişil kalıbındandır.[304] Bu ilginç adaların tümü ikibine yakın.[305] Bunlardan yüz tanesi yahut daha azı bir daire oluşturacak şekilde sıralanmıştır ve dairenin tek bir girişi vardır. Gemiler sadece oradan girebiliyorlar. Adalardan birine gelen gemi diğer adalara girmek için mutlaka halktan birinin kılavuzluğuna gereksinim duyar. Bu küçük kara parçaları birbirlerine çok yakın. Handiyse bir adadan çıkılırken öteki adanın hurma ağaçları göz kırpar, palmiyelerin kelleleri gözükür. Bir gemi yolunu şaşırmışsa bu adalara giremez. Rüzgâr onu Ma'ber veya Seylân kıyılarına atar.

304 Zîbetülmehel (=Maldiv adaları): Zîb Arapça kurt demektir. Seyyah tıpkı Ahı ve Sakary kelimesinde olduğu gibi yabancı olan bir lafzı, Arapça kelimelere benzeterek açıklıyor. Dvipa, Sanskritçe ada demektir; Mehel ise oranın ismi. Böylece bu tamlama, "Mehel adası" anlamına geliyor. Avrupa dillerinde ise Mal-div; Maldiv şeklinde biliniyor burası. Maldiv adaları, Hindistan'a bağlı Laccadiv adalarının güneyindedir. Hint yarımadasının güney ucunun 450 km kadar güneybatısında alçak mercan resiflerinden, atollerden müteşekkil adalar ve kayalıklardan ibarettir. Topu topu 300 km2'dir. Halk, yerli Maldivlilerin, Hindistanlıların, Malayların ve Arapların karışımından meydana gelmiştir. Maldiv adalarını tarihte ilk defa ayrıntılı bir şekilde tanıtan, İbn Battûta'dır. Bu yüzden Maldivliler, İbn Battûta'ya özel bir ilgi gösterir, tarih bilincini oluştururken ondan faydalanırlar. Maldiv halkının büyük çoğunluğu bugün de Müslümanlardan oluşur; ada ekonomisinde turizm ve hindistancevizi, pirinç, balık ticareti öne çıkmıştır. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 53; Beckingham, The Travels of Ibn Battuta, C. 4, s. 822; Sami Öngör, Coğrafya Sözlüğü, s. 535.

305 Maldivlerin bin ada civarında olup olmadığı: Maldivler, 20 kadar atol denilen halka şeklinde mercan adasından ve 1200 civarında adacıktan oluşur. Bkz: Tâzî, Age, C. 4, s. 53

Bura halkının tümü Müslümandır. Adalar birtakım bölgelere ayrılmış. Her bölgede Kerduî denilen bir vali bulunmakta. Bölgeleri şöyle sıralayabiliriz:[306]

*306 Maldiv adalarının isimleri: *Kerdubî (=Kerdui): Bu kelime Kettânî nüshasında Kardui şeklinde kaydedilmiştir. Eski Maldivce söylenişiyle Kerudaveri'dir burası. Bugün Atoluveri diye bilinir. *Bâllîbûr (=Palipur): Fransız denizci Francois Pyrard de Laval tarafından Fadiffolu adıyla kaydedilmiştir. *Kennelûs (=Kinalus): Burası Kinnalos diye bilinen adadır. *Mehel (=Male): Biri kuzeyde diğeri güneyde birbirine yakın iki adanın oluşturduğu bu kısma Male denilmektedir. Burası bütün Maldivlerin başşehridir. *Telâdîb (=Tuladu veya Malosmadulu): Burası ya güneydeki Tuladu adasıdır yahut güney ve kuzey istikametinde iki adadan müteşekkil olan Taladib olmalıdır. *Kerâydû (=Karhidu): Tek başına, ötekilerden uzak kalmış Karhidu adası olmalıdır. *Etteym (=Oteym; Utimu): Eski haritalarda Oteim, yeni haritalarda Utimu diye kaydedilen kuzeydeki adadır; burası idari bakımdan Tilladimati'yi bağlıdır. *Teledummatî (=Tilladimati): Aynen Tilladimati diye bilinen adadır. *Heledummati (=Haddumati): Eskiden Heldümmeti diye kaydedilen bu ada şimdi Heddumati diye bilinir. *Bereydû (=Falidu?): İbn Battûta'nın Maldivler'e dair verdiği isimler arasında en zor belirlenen budur. Burasının Falidu olması mümkündür. *Kendekel (=Keyndekolu; Kedikolu): Eski haritalarda Kaindecolu diye kaydedilen bu yer, bugün Miladummadulu adlı mercan adasında Kedikolu diye bilinen kısımdır. *Mulûk (=Mulaku): Bugün Mulaku diye bilinir. *Süveyd (=Suvadiva): Bugün de Suwayd veya Suadiva diye bilinir. Bkz: Tâzî, Age, s. 54; Beck, Age, s. 822-823.*

1- Bâlîbûr (=Balipur)

2-Kennelûs (=Kinalus)

3-Mehel (=Male); hükümdarlar burada oturmaktadır; adalar toptan bu isimle bilinmektedir.

4- Telâdîb (=Taladib veya Tuladu)

5- Kerâydû (=Karhidu)

6- Etteym (=Utimu)

7- Teledummatî (=Tilladumati)

8- Heledummeti (=Haddummeti); bu kelimenin kalıbı bir önceki ile aynı, yalnız ilk harf "h" olacak.

9- Bereydû (=Braidu)

10- Kendekel (=Kaindecolu)

11- Mülûk (=Mulaku)

12- Süveyd (=Suwaid veya Suadiva); burası en uzak bölgedir.

Bu adaların hiçbirinde hububat yetişmiyor. Sadece Suveyd bölgesinde anlî (=akdarı) benzeri bir tür tahıl yetiştirilmektedir. Oradan Mehel'e gönderiliyor. Halkın temel gıdası "beyrûn"a (=ton balığına) benzeyen ve oralılarca "kulbulmâs" diye adlandırılan bir balıktır.[307] Bu balık yağsız ve eti kırmızı! Tıpkı davar eti gibi kokuyor! Ada halkı bu balığı avlayınca dört parçaya böler. Biraz pişirdikten sonra hurma dallarından yapılmış sepetlere koyarak ipe asar. Tamamen kuruyunca afiyetle yerler. Kulbulmâs balığı Hint, Çin ve Yemen ülkelerine ihraç edilir.

307 Kulbulmâs (=Kalubilimas) ve Beyrûn (=Berberî dilinde tonbalığı): Birinci kelimenin aslı "kalu-bilimas"tır; bu tamlama, kelimesi kelimesine "siyah-ton-balığı" demektir. Bu balık türü bugün de Maldivler'in birinci kalem ihraç ürünüdür. Maldivler, Rıhle şarihi Faslı diplomat Tâzî'ye 1991 Mayısı'nda millî gün kutlamaları münasebetiyle bu balıktan hediye etmişler. Beyrûn kelimesi ise Berberî dilindeki Abeyron'dur. Abeyron, bu dilde ton balığı demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 55; M. Şefîk, el-Mu'cemu'l-Arabî el- Emâzîğî, Mağrip Akademisi neşr, Fas.

Bu Adaların Ağaçları

Adalarda yetişen ağaçların büyük bir kısmını "nârcîl" (=hindistancevizi) oluşturmaktadır.[308] Halkın temel gıdası nârcîl ile yukarıda adı geçen balıktır.

308 Nârcîl'in evvelki anlatımı: Hindistancevizinin muhtelif şekillerde kullanımına seyyah daha önce de değinmiştir.

Nârcîl ağacının garip özellikleri vardır. Ayda bir salkım verir ki senede oniki salkım eder bu. Salkımların bir kısmı büyük, bir kısmı küçük, bir kısmı kuru, bir kısmı da yeşildir. Daha önce de anlattığımız gibi hindistancevizinden süt, yağ ve bal kıvamında şerbet elde edilir. Onun şerbetinden tatlı yapılır ve kuru cevizle karıştırılıp afiyetle yenir!

Hindistancevizinden elde edilen bu ürünlerin tümünde ve onların sürekli yedikleri o balıkta müthiş bir afrodizyak etki vardır. Eşi benzeri yoktur bu hususta! Adalar halkının mevzu ile ilgili acayip meziyetlerinden bahsedilir! Oradayken cariyelerim dışında dört eşim vardı. Her gün tek tek hepsine uğrardım. Geceyi ise nöbeti olan hatunun yanında geçirirdim. Maldiv adalarında bir buçuk sene işte böyle yaşadım...

Burada yetişen ağaçlar arasında "cammûn" (=eugenia jambolana) "ütruc" (=portakal) limon ve "kulkas" ağaçları[309] anılabilir. Yerli halk kulkasın kökünü un hâline getirip bundan tel şehriyeye

benzer bir şey üretiyorlar. Onu hindistancevizinin suyuyla pişirdiklerinde ağızlara lâyık, nefis bir yemek çıkıyor ortaya. Bu yemeği ziyadesiyle sever ve hep ondan yerdim.

309 Kulkâs: bkz: 48/29. not.

Bu Adaların Ahalisi, Bazı Töreleri ve Evleri

Bu adaların ahalisi temiz kalpli, din-diyanet bilen; doğru inançlı, iyi niyetli kimselerdir. Helâl yerler ve duaları Allah katında geri çevrilmez. Onlardan biri bir adamla karşılaşınca (selâm cümlesi olarak):

"Allâhu Rabbî ve Muhammed Nebiyyî ve Ene Ümmî Miskin!" derler.

(Anlamı: "Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed'dir. Ben okuma yazma bilmez bir garibim!")

Bünyeleri pek zayıftır. Kavga ve savaştan hiç anlamazlar. Yegâne silâhları duadır. Bir defasında orada bir hırsızın elinin kesilmesini emrettiğim zaman, seyredenlerin çoğu bayılıp düştü. Hint korsan ve hırsızları, bura halkından bir şey çalan bahtsızın başına mutlaka belâ geldiğine tanık olduklarından kesinlikle Maldivlilere dokunmazlar! Düşman gemileri bu memlekete geldiklerinde buralı olmayan yabancılardan bulabildiğini toplar götürür, fakat yerli halktan kimseye bir kötülük yapamaz! Gâvur tayfasından biri bu adalardan bir limon dahi çalsa reisi onu hemen cezalandırır! Böyle olmasaydı buranın yerli halkı yabancı düşmanlar karşısında pek fena duruma düşer, bünyeleri çelimsiz olduğu için muhtemel bir savaş hâlinde yerlere serilirlerdi. Buradaki adaların her birinde şirin mescitler vardır. Ada halkının evlerinin büyük bir kısmı ağaçtandır.

Ahali temizlik konusunda pek titizdir. Pis şeye elini sürmez. Halkın çoğu, aşırı sıcaktan terlediği zaman bu dertten kurtulup temizlenmek için günde iki defa tepeden tırnağa yıkanır! Yıkanma faslından sonra sandaliye gibi güzel kokuları sürünürler, ayrıca Makdaşav'dan (=Mogadişu) ithal edilen hoş kokulu gâliye kremini de cömertçe kullanırlar.[310] Onların âdetince sabah namazı kılındıktan sonra her kadın, kocasına veya oğluna sürme, gül suyu ve gâliye kremi getirir. Adam veya çocuk gözlerine sürme çeker, gül suyu ve kremle her yanını ovalar; böylece cilt canlanır, yüzdeki karaltı ve şekilsizlikler yok edilir.

310 Gâliye kremi: Misk ve amber karışımıyla yapılan bir krem bkz: Tâzî, Age, s. 57

Onların giysileri peştamaldır. Bir peştamalı şalvar yerine bellerine dolayıp sırtlarına da "vilyân" denilen bir kumaş atarlar. Peştamal ve sırt örtüsü bu hâliyle hac için giyilen ihram elbiselerine benzemektedir. Bazıları sarık takar, bazıları da sarık yerine başa küçük bir mendil dolar. Halktan biri, kadı veya hatibe rastlarsa omuzundaki örtüyü kaldırır; sırtını açar. Onunla beraber yürürken bu hâldedir; hattâ evine varıncaya kadar bu vaziyet üzere devam eder yürüyüşüne. Halkın âdetlerinden biri de şu:

Damat, hanımının evine yöneldiğinde gelin, dış kapıdan içerideki zifaf odasına kadar tüm zemini pamuklu kumaşlarla döşer. Koca, esas odaya girinceye kadar sağa sola, pamuklu kumaşlar üzerine avuç avuç "veda"[311] koyar! Bu esnada gelin zifaf odasının kapısında dikilmekte, damadı seyretmektedir. Damat bu şekilde odaya vardığında gelin, erkeğinin ayaklarına bir kumaş parçası atar. Bu kumaşı damadın hizmetçileri hemen çekip alırlar.

311 Veda hakkında kısa bilgi: Araştırmacılar deniz kabuğunun kara Afrika'nın bazı bölgelerinde de para gibi kullanıldığını söylüyorlar. Tâzî, Age, s. 61.

Ama gelin damadın evine gidecek şekilde bir düğün olursa damat evi güzelce döşenir, her yanına mavi boncuklar bırakılır. Bu durumda gelin, damadın yanına varır varmaz hemen ayaklarına atar o örtüyü.[312]

312 Düğün merasiminin benzeri: Seylân adasındaki Sinhalalılar arasında mevcuttur. Tâzî, Age, s. 57.

Buralılar, sultanı selâmlarken de aynı âdeti uygularlar; muhakkak onun ayağına atılacak bir kumaş parçası gereklidir! Bunu ilerde anlatacağız.

Evler ağaçtandır. Adaların toprağı epey rutubetli olduğundan nemden korunmak amacıyla evler zemin seviyesinden daha yükseğe yapılır; önce iki-üç arşın uzunluğundaki taşları düzeltip yontarak birkaç sıra hâlinde dizerler. Bunların üzerine hindistancevizi ağacının kütüklerini döşerler. Evin esas tabanı budur. Bunun üzerine ahşap duvar yapılır. Bu konuda dudak uçuklatacak bir ustalık sergilerler! Evin avlu kısmına "mâlem" adı verilen bir bölme yaparlar; evin erkeği sohbet meclisini buraya kurar. Bu bölmenin iki kapısı vardır. Biri avluya açılır; oradan herkes girebilir. Diğeri eve açılır; oradan sadece ev sahibi girebilir. Bu bölmenin hemen yanında su dolu bir küp bulunmaktadır. Küpün kıyısındaysa hindistancevizinin kabuğundan yapılmış "valanc" adlı maşrapa bulunur.[313] Maşrapanın sapı iki arşın uzunluğundadır; uzak olmayan kuyulardan (ve göletler) su çekerler bununla.

313 Valanc: Sinhala dilinde pişirme işinde kullanılabilir kap demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 58.

Hangi sınıftan olursa olsun ahalinin tümü yalın ayak dolaşır. Sokaklar ve çarşılar pek temizdir, daima süpürülür. Ağaçlar sokakları bir baştan bir başa gölgeler; oradan geçen kendini bahçe içinde zanneder. Ama yine de eve girmek isteyen kişi, mâlem odasındaki küpte bulunan suyla ayaklarını yıkamalı, oraya serilmiş bir hasıra silmelidir. Bu hasır, kaba bir liften yapılmıştır. Mescide girerken de böyle yapılır.

Halkın geleneklerinden biri de şudur:

Adaya gemi geldiğinde bir bölük insan yanlarına tenbûl ve kerenbe yani yaş hindistancevizi alarak kündüre denilen küçük botlara atlayıp gemiye yanaşırlar.[314] Her biri elindeki yiyeceği, gemide bulunan yolculardan istediğine sunar ve yolcu onun misafiri olur. Sanki aralarında akrabalık varmış gibi adamın eşyalarını evine taşır.

314 Kündüra (çoğulu: Kenâdir): Kelimenin aslı, Sanskritçe mahzen ve erzak deposu anlamında "bhandara"dır. Portekiz kaynakları da Gundralardan bahsederler. Sinhalalılar Maldiv gemilerine kündüra derler. Bkz: Tâzî, Age, s. 59.

Misafirler arasında ada kadınlarından biriyle evlenmek isteyen olursa hemen evlenebilir. Ama adadan ayrılacağı zaman kesinlikle kadını boşamak zorunda! Çünkü bura kadınları, ülkelerinden katiyen çıkmazlar! Yabancı buraya gelir, uzun müddet kalır ve evlenmezse onun hizmetini misafir kaldığı evin hanımı üstlenir. Ona yemek pişirir, gerekli yardımı yapar ve yola koyulacağı zaman da azığını hazırlar. Bütün bu iyiliklerine karşılık o kadın çok küçük bir hediyeye razı olur.

Burada bender adı verilen hazine geliri, ticaret gemilerindeki her malın bir kısmının belirli bir bedel karşılığında satın alınmasıyla sağlanır.[315] Söz konusu bedelin, malın esas değerine eşit veya artık olması farketmez. Bu işe şer-i bender (=bender yasası; bender hakkı) adını vermişler.

315 Bender: Farsça liman demektir. Daha önce de geçtiği gibi Şah-bender, liman vs. gümrüklerden sorumlu büyük memur demektir.

Her adada benderin (=hazinenin) korunup saklanması için yapılmış ahşap bir ev bulunur; becensâr denilen. Vali, yani oralıların deyişiyle kardûrî bütün malları orada toplayıp satar veya takas eder. Orada bir tencere beş-altı tavuğa satılır.Toprak testiler de bir tavuk karşılığında satılır.

Yabancı ticaret gemileri adalardan mal alırken yukarıda bahsettiğimiz balık, Hint cevizi, peştamal, vilyân ve pamuktan mamul sarıklar ana kalemi oluşturur. Ayrıca orada bol miktarda bulunan bakır kaplarla, veda (=denizden çıkarılan parlak kabuk, katır boncuğu) ve kanbar cinsi Hint cevizi lifini de alırlar. Bu lifler deniz kıyısında açılan çukurlarda bir güzel temizlenip terbiye edildikten sonra kazmayla dövülür, sonra kadınların ellerinde ip gibi eğrilir! Elde edilen üründen gemilerin direklerini birbirine bağlamakta kullanılan halatlar yapılır. Bildiğimiz kınnabdan (=kındaptan, kendirden) daha dayanıklı olan bu ipler, Çin Hint ve Yemen ülkelerine ihraç edilir. Hint ve Yemen gemilerinin seren direkleri hep bu iple birbirine bağlıdır. Çünkü buranın denizinde taş (=mercan kayalıkları) boldur. Eğer o büyük gemilerin esas aksamı demir çivilerle tutturulsaydı herhangi bir mercanla karşılaşıldığı anda geminin omurgası paramparça olurdu. Ama sözünü ettiğimiz iplerle birbirine bağlanan tahtalar, böyle bir kaza esnasında esnekliği sebebiyle kolay kolay kırılmaz!

Bu adaların halkı para olarak veda'yı kullanırlar. Veda aslında denizden toplanan kabuklu bir hayvandır. Bunları kıyıdaki çukurlara koyarlar. Eti tamamen soyulup bembeyaz kabuğu kalınca para hazır demektir! Halk bu kabuğun yüz tanesine siyah, yediyüz tanesine fâl, onikibin tanesine küttâ ve yüzbin tanesine bustuvâ adını vermektedir. Buralarda her türlü alışveriş bu deniz boncuğu ile yapılır. Dört bustuvâ bir dinar altın değerindedir.

Bu deniz boncuklarının değeri düşer zaman zaman ve on bustuvâ bir altın dinara satın alınabilir. Maldivliler, Bencâle (=Bengâle; Bangladeş) ahalisine bu deniz boncuklarını verip karşılığında pirinç alırlar. Pirinç de Bencâlelilerin para birimidir. Bunun dışında Yemenlilere de bu deniz boncuklarını sattıkları görülür. Yemenliler büyük ticarî gemilerinde safra olarak kum yerine bu boncukları kullanırlar. Veda denilen bu deniz kabukları, Sudanîler (=batıdan doğuya tüm Orta Afrika siyahları) tarafından da para birimi olarak kullanılır. Mâllî (=Mali) ve Cavcav'da (=Gavgav'da) binelli deniz boncuğunun bir altın dinara satıldığını gördüm.

Buranın Kadınları

Buranın kadınları başlarını örtmezler. Onlara hükümdarlık eden kadın da örtmez. Onlar saçlarını güzelce tarayıp bir tarafta toplarlar. Çoğu sadece göbekten aşağısını peştamalla örterek vücudunun diğer kısımlarını açıkta bırakır. Çarşı ve diğer mekânlarda böyle gezerler!

Maldiv'de bana kadılık görevi verildiği zaman bu âdeti kaldırmaya, kadınlara elbise giydirmeye çok çalıştım. Ama başaramadım. Fakat hiçbir kadını, bedeni iyice kapalı olmadığı sürece huzuruma kabul etmez, davasına bakmazdım. Ne yapayım, bundan ötesine gücüm yetmedi! Bazı kadınlar göbekten aşağı giyilen peştamalla beraber kolları kısa ve geniş olan bir tür gömlek de giyinirler. Giysileri Dihlî halkının giydiklerine benzeyen cariyelerim vardı orada. Onlar başlarını da örtmekteydiler ama böyle giyinmeye alışkın olmadıkları için örtü onları süsleyeceğine çirkinleştiriyordu!

Kadınların süs eşyası bileziktir. Her kadın bileğinden dirseğine kadar iki koluna da bilezik takar, neredeyse teni gözükmez! Bilezikler gümüşten yapılmıştır. Altın bileziği özellikle hükümdar hanımları ve akrabası takar.

Maldiv kadınları bâyil denilen halhalları kullandıkları gibi göğüslerine altın gerdanlık taktıkları da vâkidir. Bu gerdanlığa besdered adını verirler. Buralı kadınların enteresan işlerinden biri de beş dinar gibi belirli bir ücret karşılığında ev hizmetçiliği yapmalarıdır. Yiyecekleri ev sahibinin kesesinden karşılanır. Kadınlar bunu ayıp saymıyor! Kızların çoğu bu tür hizmetçiliğe gider. Bir zenginin evinde bu şekilde on ilâ yirmi hizmetçi kadın görmek mümkündür. Onların ev içinde kırdıkları kapların bedeli kendi zimmetlerine kaydedilir. Hizmetçi kadın bir evden çıkıp başka bir eve girmek isterse gireceği evin sahibi hizmetçinin borçlandığı kadar parayı doğrudan ona verir. Hizmetçi de aldığı bu parayı götürür daha önceki ev sahibine teslim eder. Böylece hizmetçinin üzerindeki borç sonrakilere kalmaktadır.

Ev hizmetçilerinin esas işi kanbar eğirmektir.

Bölge âdetinde mehrin (=nikâh neticesinde kadının sahip olduğu malî teminatın) azlığı; bir de kadınların iyi huylu ve geçimli oluşu sebebiyle evlenmek kolaydır. Çokları mehri, "müsemmâ" (=iki tarafın anlaşmasıyla belirli) hâle getirmezler; şahitlikten sonra "mehr-i misl" (=genel olarak akranlarının aldığı mehir neyse o miktarı) alırlar sadece. Büyük ticaret gemileri kıyılara yanaştıkta yeni gelen misafirler ada halkından kadınlarla rahatça evlenir; ayrıldıkları zaman da onları boşarlar. Bu aslında bir tür mut'a nikâhıdır (=ayrılma vakti baştan belirlenmiş nikâh). Onlar, ülkelerinden asla ayrılmayan kadınlardır. Ben dünyada eşiyle bu kadar iyi geçinen kadın görmedim. Burada kadın kocasının hizmetini başkasına bırakmaz, kendi yapar. Yemeğini de kendi götürür. Sofrayı önünden kendi kaldırır. Kocasının ellerini yıkar ve abdest için suyunu getirir. Uyuyacağı zaman da ayaklarını örter!

Onların garip geleneklerinden biri de şu: Kadın yemeği kocasıyla beraber yemez; erkek karısının ne yediğini bilmez. Ben bu ülkede pek çok kadınla evlendim. Bazıları ben direttiğim için benimle beraber yemek yediyse de diğerleri yanı başımda hiç sofraya oturmamıştır. Onları yemek yiyor hâlde görmedim! Bunu başarmak için çeşitli yollar denedimse de faydası olmadı.

Bu Adaların İslâma Girişinin Sebebi ve Her Ay Buraya Gelen İfritlerin Hikâyesi

Maldiv halkından Yemenli fakih İsa, fakih Muallim Ali, Kadı Abdullah ve bir grup sözüne güvenilir adam bana şunları anlattı:

Adaların asıl halkı önceden kâfirmiş. Her ay gözlerine bir ifrit gözükürmüş, deniz tarafından gelen. Bu yaratık, kandillerle donanmış ışıklı bir gemiye benzermiş. Ahali o devi görünce töreleri gereği bakire bir kızı süsleyip sahildeki puthaneye götürürmüş. Puthanenin kemer şeklinde bir penceresi varmış, oradan görülürmüş içi. Kızı bir gece orada bırakırlar, sabahleyin geldiklerinde zavallıyı ölü bulurlarmış; hem de bekâreti bozuk hâlde! Her ay aralarında kur'a çekilir, kime rastlarsa onun kızı gönderilirmiş.

Gel zaman, git zaman; ülkeye Ebu'l-Berekât Berberî adında Fas kökenli bir hafız teşrif ediyor; Mehel adasında ihtiyar bir kadının evine misafir oluyor. Bir gün kadının yanına vardığında civardaki herkesin orada toplandığını ve ev halkının hüngür hüngür ağladığını görüyor, sebebini soruyor. Onlar

dertlerini anlatamıyorlar. Hemen bir tercüman gelip o ayki kur'anın bu eve isabet ettiğini, yaşlı kadının tek bir kızı olduğunu ve onun da cin tarafından öldürüleceğini anlatıyor. Ebu'l-Berekât kadına dönerek:

"Geceleyin, biricik kızının yerine ben gider kurban olurum!" diyor.

Ebu'l-Berekât köseymiş! O gece bizim Mağripliyi götürüp puthaneye bırakıyorlar. Abdestli olan Ebu'l-Berekât yavaş yavaş Kur'an okumaya başlıyor. Azgın cin pencereden şöyle bir göz attıysa da Ebu'l-Berekât oralı bile olmuyor; hiç aldırış etmeden okumaya devam ediyor.

İfrit, Hak kelâmını işitecek denli yaklaştıkta korkuyor, hemen denize dalıyor! Ebu'l-Berekât Kur'an okuya okuya günü ışıtıyor. İhtiyar kadın ve ailesi ada halkıyla beraber –âdetleri gereği- kurbanı çıkarıp yakmak için puthaneye geldiklerinde karşılarında Kur'an okuyan Mağripliyi buluyorlar; onu yanlarına alıp dönemin "Şenûrâza"[316] adlı hükümdarına götürerek olayı anlatıyorlar. Hükümdarın o anda gözleri faltaşı gibi açılıyor, dili tutuluyor! Faslı Ebu'l-Berekât, Müslümanlık çağrısı yapınca şöyle diyor hükümdar:

316 Şenûrâza (=Şano Raca): Bu kelime Sinhala dilinden geliyor, anlamı "ulu kumandan"; bu unvan, devletin üst düzey memurlarına veriliyor. Bkz: Tâzî, Age, s. 62.

"Gelecek aya kadar yanımızda kal! Bu yaptığını tekrarlayabilir ve ifritten yine kurtulursan İslâmiyeti kabul ederim!"

Ebu'l-Berekât Berberî böylece adalar halkının yanından ayrılmamış. Hak Teâlâ'nın inayetiyle hükümdar ay sonu gelmeden Müslüman olmuş, çoluk çocuğu ve devlet erkânı da İslâma girerek yücelmişler. Yeni ay girdiğinde Ebu'l-Berekât puthaneye gelmiş fakat bu defa cin görünmemiş. Mağripli sabahlara kadar Kur'an okumaya devam etmiş. Hükümdar ve beraberindekiler puthaneye girdikleri zaman onu Allah kelâmıyla baş başa bulmuşlar. Putları bir bir kırıp put evini hâk ile yeksân etmişler. Ada halkı tümüyle İslâmiyeti kabul ettiği gibi diğer adalara elçiler göndererek onların da Müslümanlıkla şereflenmelerine vesile olmuşlar.

Faslı Ebu'l-Berekât Berberî, Maldiv'de saygın bir adam olarak geçirmiş günlerini. Ahali onun mezhebi olan Malikîliğe meyletmiş. Bugün bile Mağriplilere çok saygı göstermektedirler. Ebu'l-Berekât Berberî, kendi adıyla anılan bir mescit yaptırmış. Ben mescidin müezzin mahfelindeki ahşap levha üzerinde şu cümleyi gördüm:

"Sultan Ahmed Şenûrâza, Mağripli Ebu'l-Berekât Berberî aracılığıyla İslâma girmiştir"[317]

317 Maldivlilerin İslâma girmesi ve mescitteki yazı: Bu levha bakırdan değil tahtadandır. Tâzî bu levhada Tebrîzî değil Berberî kelimesinin yazılı olduğunu söyleyerek bazı araştırmacılara muhalefet ediyor. S. Yerasimos, Maldiv adalarının İslâma girmesine yol açan kişinin ismini Tebrîzî şeklinde kaydetmiş, Hrbek ise Somâlî şeklinde kaydetmiştir. Tâzî ise bu konu hakkında ayrıntılı bir inceleme yayınlayarak kendi tezini uluslararası konferanslarda da savunmuştur. Bkz: Tâzî, Age, s. 63; Ivan Hrbek, Ibn Battuta and The Maldives Islands, Prag Doğubilimleri Enstitüsü, 1992, s. 56; Beck, Age, s. 830.

Bu hükümdar, adasına gelen bir misafir sebebiyle İslâma girdiği için adaların gelirinin üçte birini sadaka olarak misafirlere ayırmıştır. Bu gelenek hâlen devam ediyor.

Yukarıda bahsettiğimiz ifrit yüzünden adaların çoğu İslâm gelmeden önce harap olmuştur.

Adalara girdiğimiz zaman bu olaydan haberim yoktu. Kendi işlerimle uğraşırken bir gece ansızın yüksek sesle tekbir getirildiğini işittim, çocukların başlarında mushaf taşıdıklarını, gördüm,

kadınların bakır leğen ve kaplara güm güm vurduklarına tanık oldum. Hayretler içinde kalarak sebebini sordum:

"Bir baksana denize!" dediler. Başımı çevirip suya baktığımda her yanı kandil ve meşalelerle donanmış muazzam bir gemi gördüm. Dediler ki:

"İşte ifrit bu! Her ay bir kere zuhur eder, boy verir! Biz de gördüğün gibi (yollara dökülünce) dönüp gider, zarar veremez!"

Bu Adaların Kadın Hükümdarı

Bu adaların ilginç bir özelliği de Celâleddîn kızı Hadîce adlı bir kadının sultanlık etmesidir.[318] Ömer diye bilinen Celâleddîn,[319] Bencâleli Sultan Salâhaddîn Sâlih'in oğludur. Devlet kuşu daha önce kadının dedesine, ondan sonra da babasının başına konmuş. Baba vefat edince kardeşi Şihâbeddîn[320] tahta oturmuş. Şihâbeddîn'in yaşı küçük olduğundan Vezir Hadramutlu Abdullah b. Muhammed onun anasıyla evlenerek zorla saltanatı ele geçirmiş.

318 Maldivler'in kadın hükümdarı Hadîce: Hadîce Sultan 740/1340 yılında kardeşi Şihâbeddîn'den sonra başa geçti. Bkz: Zeyneb Fevvâz, ed-Durru'l-Mensûr fî Tabakâti Rabbâti'l-Hudûr, Hicrî 1312, s. 182.

319 Celâleddîn Ömer Bengâlî: Maldiv ulusal müzesinde tahtadan mamul tarihî levhada Celâleddîn'in, büyük mescidi 738/1339 yılında restore eden Şihâbeddîn Ahmed'in babası olduğu belirtiliyor. Bkz: Tâzî, Age, s. 65.

320 Şihâbeddîn (=Hadîce'nin kardeşi): Yukarıda bahsedilen tahta levhaya göre Şihâbeddîn, mescidi restore eden sultandır. Tâzî, Age, s. 65.

Şu anki hükümdar Hadîce'nin kocası Cemaleddîn o sıralarda vefat edince zorba Abdullah, Hadîce'yi nikâhı altına almış. Bu arada Şihâbeddîn ergenlik çağına gelince üvey baba Abdullah'ı tahttan uzaklaştırarak Süveyd adalarına sürmüş ve saltanatı ele geçirmiş; hemen Ali Kelekî adındaki kölesini vezir yapmış kendine. Üç sene sonra onu da görevinden alarak Süveyd'e sürmüş. Söylentilere göre Sultan Şihâbeddîn gece karanlığı çöktüğünde devlet büyüklerinin haremlerine girip çıkarmış. Bu yüzden onu tahttan indirip Heledütteniî bölgesine sürmüşler; daha sonra orada idam edilmiş Şihâbeddîn! Böylece hanedandan geriye son sultanın kızkardeşleri olan büyük Hadîce, Meryem ve Fâtıma'dan başka kimse kalmamış. Bu yüzden halk Hadîce'yi tahta geçirmiş.

Hadîce evvelce hatip Cemaleddîn ile nikâhlıymış; Cemaleddîn ölmeden önce başvezirlik makamına yükselerek devlet işlerine el atmaya başlayınca oğlu Muhammed'i de kendi yerine hatip tayin etmiş. Ama bütün fermanlar Hadîce adına yürütülmekte. Burada ferman, bıçağa benzeyen eğri bir demirle hurma yaprağına yazılmakta, kâğıt ise yalnız mushaf ve ilim kitapları için kullanılmaktadır. Hatip Cuma hutbesinde devlet başkanı olarak Hadîce'nin adını anmaktadır.

Buraya gelen bir yolcu dâr adı verilen büyük kabul dairesine çıktığında yanına muhakkak iki örtü almalıdır; hükümdarı selâmlamak için eğildiği zaman örtülerden birini onun önüne atar. Diğerini ise Vezir Cemaleddîn'in önüne atar; selâmlama zamanı gelince. Bu kudretli hatunun bin civarında yabancı askeri var. Ordusunun bir kısmı yerli askerlerden oluşmaktadır.

Ordu her gün dâr adı verilen büyük daireye gelip bağlılığını bildirdikten sonra karargâhına döner. Bu askerlerin maaşı pirinçten ibaret! Her ay benderden (=devlet hazinesinden) onlara bir miktar pirinç verilir. Ay başında askerin tümü dâra gelerek eğilir; bir ağızdan selâm verir ve vezire şöyle der:

“Hükümdarımıza hürmetlerimizi ilet; maaşlarımızı istemeye geldiğimizi bildir!” İstekleri derhal yerine getirilir!

Yörenin kadısı ve Maldivlilerin vezir dedikleri yüksek rütbeli memurlar da her gün “dâr”a gelerek bağlılıklarını bildirirler. Onların gelişi genç hizmetkârlar tarafından huzura iletilir; kadı ve memur tayfası selâm verdikten sonra dönüp gider.

Buranın Düzenini Yürütenler ve Siyaset Tarzları

Hükümdar hatunun yardımcısı olan büyük vezire “kelekî”; kadıya ise “fandayâr kalû” diyorlar. Burada bütün emirler kadıdan çıkar. Ada halkı nezdinde kadı herkesten büyüktür. Onun emri hükümdarın emriymişçesine hattâ daha fazla dinlenir. Kadı, dâr denilen büyük salonda bir halı üzerinde oturur. Onun üç adası vardır. Bunların gelirini eski Sultan Ahmed Şenûrâza’nın koyduğu kurallar gereğince kendisi almaktadır. Orada hatibe hendîcerî,[321] sahib-i divana (=vüzerâ meclisi başkanına) fâmeldârî, vergi tahsildarına mâfâkelû ve hâkime (=çarşı pazar işlerine bakan ve küçük yörelerdeki anlaşmazlıkları çözen zabıta müdürüne) fitnâyek adını veriyorlar. Amirale ise “mânâyek” diyorlar. Bunların her biri vezirlik makamındadır.

321 Hindîcerî (=Hadegeri): 1834 yıllarına uzanan bir belgeye göre Hadegeri özel müsteşar; genel bütçe sorumlusu anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 66.

Maldiv adalarında zindan yok! Suçlular ticarî malların korunması için yapılan ahşap ambarlarda hapsedilmektedir. Bizim orada Hıristiyan esirlere yapıldığı gibi her suçlu bir ahşap hücreye konulmaktadır.

Bu Adalara Varışım, Durumumun Değişmesi

Maldiv adalarına vardığımda[322] Kennelûs adındaki karaya çıktım. Burası, içinde pek çok mescit kurulu hoş bir adadır. Yerli halktan dindar, iyi yürekli bir adamın evinde konakladım. Orada fıkıh bilgini Ali bana bir ziyafet çekti. Ali erdemli bir insandı, kendini ilme vermiş çocukları vardı. Bu adada Zafâru’l-Humûd ahalisinden Muhammed adlı biriyle tanıştım. Bana yemek verdi ve şöyle dedi:

322 İbn Battûta’nın Maldivler’e varış vakti: O hâlde İbn Battûta’nın 1343 yılının Aralık ayının başlarında bu adalara varmış olması gerekir. Bkz: Tâzî, Age, s. 68.

“Eğer Mehel adasına girersen oranın veziri seni bırakmaz! Çünkü kadıları yok!”

Ben oradan kalkıp Ma’ber, Serendîb (=Seylân) ve Bencâle’ye uzanmak, son olarak da Çin’e gitmek niyetindeydim. Bu yüzden Hinavrlı Hacı Nâhûda Ömer’in gemisiyle gelmiştim buraya.

Kennelûs adasına vardığımızda Hinavrlı Ömer orada on gün kaldıktan sonra hükümdar hatuna ve kocasına ait hediyeleri Mehel adasına götürmek için “kündüre” denen küçük bir bot kiraladı. Ben de beraber gitmek istiyordum, lâkin adam;

“Kayık seni ve arkadaşlarını almaz! Ama yalnız gitmek istiyorsan sen bilirsin!” dedi. Bu teklifi kabul etmedim. Kendisi gitti, yolda fırtınaya tutuldu; dört gün sonra geri döndü! Benden özür dileyip arkadaşlarımla beraber ona refakat edebileceğimizi söyledi ve bu ricasında ısrar etti.

Her sabah tan yeri ağarırken denize açılır, gün ortasında adaların birinde konaklar, sonra oradan kalkıp geceyi başka bir adada geçirirdik. Bu minval üzere dört gün sonra Etteym bölgesine ulaştık. Oranın Hilâl adlı "kerdûi"si (=valisi) beni hürmetle karşıladı. Yanına dört kişi alıp bize yanaştı. Bu adamlardan ikisinin omuzlarında bir sırığa dizili dört tavuk, diğer ikisinin omuzlarındaysa yine bir sırığa dizili on Hint cevizi vardı. Böyle değersiz bir şeye gösterdikleri ilgi garibime gitmişti. Daha sonra duydum ki onlar (bana olan) saygılarından ötürü böyle bir merasim tertiplemişler.

Oradan çıkarak altıncı gün Cezîre-i Osman denilen adaya vardık. Buranın sahibi olan Osman, erdemli ve seçkin insanlardandır. Bize ikramda bulundu, mükellef bir ziyafet çekti.

Sekizinci gün Telemdî adlı vezirin adasına, onuncu gün sultan hatunun ve eşinin kaldığı Mehel adasına ulaştık; limana demir attık. Onların âdeti gereği, izin almadan hiç kimse limana giremez. Bize izin verdiler. Adaya çıkar çıkmaz ben bir mescide gitmek istedimse de kıyıdaki hizmetkârlar engel olarak;

"Şimdi vezirin huzuruna çıkman gerekir!" dediler. Oysa gemi sahibine tembih etmiştim; biri beni sorarsa;

"Bilmiyorum!" diyecekti. Çünkü beni bu adada alıkoyacaklarından endişeleniyordum. Bilmiyordum ki boşboğaz gevezenin biri adaya mektup yazmış, benim daha önce Dihlî'de kadılık ettiğimi bildirmiş!

Kabul dairesi olan büyük salona vardığımızda üçüncü kapı hizasındaki peykelere dizildik. Yemenli kadı İsa yanaştı, selâm verdi. Ben de vezire eğildim, selâm verdim. Hinavrlı Nâhûda Ömer on parça kumaş getirerek hükümdar hatuna eğildi, selâm verdi ve birini attı. Sonra aynı şekilde vezirin önünde eğildi, selâm verdi, bir diğerini attı. Böylece bütün kumaşları dağıttı. Nâhûda'ya beni sordular. O da:

"Bilmiyorum!" dedi.

Daha sonra bize tenbûl ve gül suyu sundular. Onlar nezdinde saygı ve ikramdır bu. Vezir, "dâr"da ağırladı bizi. Yemek çıkarttılar; büyük bir kapta kurutulmuş etle karışık pirinç, tavuk, yağ ve balık sundular.

Ertesi gün Yemenli kadı İsa ve büyük geminin sahibiyle beraber adanın öte ucundaki zaviyeyi ziyaret ettik; karanlık çöktüğünde geri döndük. Bu zaviye, Şeyh Necîb tarafından yaptırılmıştır.[323] Vezir ertesi sabah bana bir kat elbiseyle beraber pirinç, yağ, kuru et, hindistancevizi ve hindistancevizinden üretilmiş bal gönderdi. Onlar bu bala "kurbânî" adını veriyorlar.[324] Bu sözcük, şeker suyu anlamına gelmektedir. Ayrıca harcırah olarak yüz bin veda vermeyi de ihmal etmedi.

323 Şeyh Sâlih Necîb'in zaviyesi: Şeyh Necîb'in zaviyesi başşehir Male'nin Lonu Ziyara mıntıkasındadır. Tâzî, Age, s. 69.

324 Kurbânî kelimesi: Sinhala dilindendir; esmer şeker suyu demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 69.

Aradan on gün ya geçti ya da geçmedi, Arap ve Acem dervişleriyle dolu bir gemi yanaştı limana. Onlar beni tanıdıkları için durumumu vezire anlattılar. Vezir adaya teşrifimden ötürü dört köşe oldu! Ramazan ayı girdiğinde beni yemeğe çağırdı.[325] Orada diğer emir ve vezirlerin de hazır bulunduğunu gördüm. Bir sürü sofra hazırlanmıştı. Her bölük, bir sofranın çevresine dizilmişti. Ben; Vezir Kadı İsa, Vezir Fâmeldarî ve Vezir Ömer Deherd ile aynı sofraya oturdum; deherd başkomutan

demektir. Onların yemekleri pirinç, tavuk, yağ, balık, güneşte kurutulmuş tuzlu et ve pişmiş muzdan ibaret! Yemekten sonra güzel kokan ve hazmı kolaylaştıran hindistancevizi balından içiyorlar.

325 O sene Ramazan ayının başlangıcı; 16 Ocak 1344'e denk gelir.

Ramazanın dokuzuncu günü vezirin damadı vefat etti. Vezirin kızı daha önce Sultan Şihâbeddîn'in nikâhlısıydı. Ama yaşının küçüklüğü sebebiyle iki kocasıyla da gerdeğe girememişti. Babası kızını yanına alarak onun evini bana verdi. Bu ev, oranın en iyi evlerindendi.

Ben, Kadem-i Âdem'i (=Âdem Peygamber'in ayak izini) ziyaret edip dönen dervişlere yemek vermek için vezirden izin istedim. Bana müsaade etti; pirinç, tavuk, yağ ve baharat ile beş koyun gönderdi. Burada koyun Ma'ber, Mulaybâr (=Malabar) ve Makdaşav'dan (=Mogadişu) ithal edildiği için kıymetli bir hediyedir. Bunları, Vezir Süleyman Mânâyek'in evine gönderdim. Vezir yemeklerin iyi pişirilmesine dikkat etti, her şeye gözkulak oldu. Sonra bana sofra için gerekli kaplar ile beraber döşeme eşyası gönderdi.

Her zamanki gibi iftarı vezirle birlikte hükümdarın sarayında yaptık. Vezir Mânâyek'e rica ettim; vereceğim ziyafete bazı yüksek memurlar da katılsın diye.

"Ben de gelirim!" cevabını verdi; ona teşekkür edip evime döndüm.

Nihayet yanında diğer büyük memurlar ve devlet adamları olduğu hâlde teşrif etti; ahşaptan mamul, yüksek bir kubbe altına oturdu. Her gelen emir ve vezir, Süleyman Mânâyek'e eğiliyor, selâm veriyor, yere dikişsiz bir örtü bırakıyordu. Yüze yakın örtü birikti; yoksul ve kimsesiz insanlar bu giysileri topladı.

Sonra yemek servisi yapıldı. Yemeğin ardından bülbül sesli hafızlar Kur'an okudular. Sonra semâ ve sufî raksı başladı. Ateşler yakıldı, dervişler yürüdü alev üstünde. Ayaklarıyla çiğnediler közleri. Bazıları helva yer gibi ateş yediler; korlar tamamen pörsüyüp sönünceye kadar!

Vezirin Bana Yaptığı İyilikler

Geceleyin ziyafet bittiğinde vezir konağına dönerken ben de onunla yan yana yürüyordum. Hazineye ait bir bahçeden geçerken bana dönen vezir;

"Bu bahçe senin! Orada oturman için bir ev yaptıracağım!" dedi. Bu lütfundan ötürü ona teşekkür ettim, hayır dualarda bulundum. Ertesi gün ondan bana bir cariye getiren hizmetkârı şöyle diyordu:

"Vezir; 'Eğer bu kadın hoşuna giderse ne âlâ, yoksa Marhatalı bir cariye gönderebilirim!' dedi!"

Marhatalı cariyeler beni daima cezbederdi. Bu yüzden;

"Ben Marhatalı isterim!" diye tutturdum. Vezir bana Kulistan adlı Marhatalı bir cariye gönderdi. Kulistan (=Gülistan) bahçe çiçeği demektir. Bu kadın Farsça biliyordu, ondan çok hoşlandım. Maldivlilerin kendilerine özgü bir dili vardı ve ben bilmiyordum. Vezir bununla kalmadı, ertesi gün Anberî adlı Ma'berli bir cariye gönderdi. Bir sonraki gün geceleyin yatsıdan sonra birkaç arkadaşıyla yanıma geldi vezir. Eve girdiğinde yanında iki küçük çocuk vardı. Ona selâm verdim. Bana hâl hatır sordu. Teşekkürümü bildirdim, temennâ çektim, hayır dua ettim. Bu arada çocuklardan biri vezirin

önüne bukşa (=bohça)[326] bıraktı. Bukşa, sebeniyyenin (=Mağribe özgü bohçanın) bir benzeridir. İçinden ipek kumaşlar ve mücevher dolu bir kutu çıkarıp bana uzattı; şöyle dedi:

326 Bukşa kelimesi: Bizim de kullandığımız bohça kelimesi; aslı Farsçadır.

"Eğer bunları sana cariyeyle gönderseydim, 'bu benim malım, efendimin evinden getirdim!' derdi. Bunlar senindir."

Vezire dua üstüne dua yağdırdım, teşekkür ettim. O şükranla anılmaya lâyık biriydi, Allah rahmet eylesin.

Vezirin Ekşimesi, Gitmeye Niyetlenişim ve Bu Niyetimden Sonra Yine de Orada Kalışım

O günlerde vezir Süleyman Mânâyek bana haber göndererek kızıyla evlenmemi teklif etti. Ben de Vezir Cemaleddîn'e haber saldım izin versin diye. Haberci döndüğünde şöyle diyordu:

"Bu haber hoşuna gitmedi. O, kendi kızını iddeti (=önceki koca gittikten sonra gerekli olan bekleme süresi) sona erdiğinde seninle evermek istiyor!"

Oysa iki kocası da gerdeğe girmeden tahtalı köyü boyladığı için Vezir Cemaleddîn'ın kızında uğursuzluk olduğuna kanaat getirmiştim! Bu yüzden onun evlilik teklifini kabul etmedim!

İşte o sıralarda sıtma hastalığına yakalandım, yatağa düştüm. Adaya ayak basan herkes bu yoldan geçer; sıtmaya yakalanır![327] Oradan ayrılmaya niyetlendim; birkaç süs eşyasını deniz boncuğu karşılığında satıp Bencâle'ye gitmek üzere tekne kiraladım. Vedalaşmak için vezire vardığımda yolda beni karşılayan kadı:

327 Maldiv Humması: Bugün de tıp literatüründe Maldiv Humması (=Male ons) diye bilinen ateşli hastalık olmalı. Bkz: Tâzî, Age, s. 71.

"Vezir dedi ki; eğer yolculuğa çıkmak niyetindeyse ona ihsan ettiklerimizi tek tek geri verip öyle gitsin!" demesin mi! Ben de şu cevabı verdim:

"Süs eşyalarının bir kısmıyla deniz boncuğu aldım. İşte bunlar sizin olsun! Ne isterseniz yapın!"

Kadı meseleyi huzura aktardı. Sonra yanıma gelip;

"Vezir diyor ki; biz sana altın verdik, deniz boncuğu vermedik!" dedi. Ben şu karşılığı verdim:

"Tamam öyleyse! Onları satıp size yine altın veririm!"

Boncukları benden satın almaları için tüccar tayfasına haber saldım. Ama vezir boş durmuyordu; beni seyahatten alıkoymak amacıyla işadamlarına teklifimi kabul etmemelerini salık veriyordu! Arkadan bana gönderdiği adamlarından biri:

"Vezir der ki; bizim yanımızda kalırsa arzu ettiği şeylere kavuşur!" dedi. Kendi kendime mırıldanıyordum:

"Şu anda onların boyunduruğu altındayım! Kendi arzumla kalmazsam beni zorla burada tutacaklar. İyisi mi boyun eğeyim!"

Haberciye dönerek şöyle dedim:

“Tamam ayrılmayacağım, onun yanında kalacağım.” Adam vezirin yanına çıktı. Vezir cevabımdan pek memnun kalmıştı. Beni çağırttı. Yanına vardığımda hürmetle ayağa kalktı, boynuma sarıldı:

“Biz istiyoruz ki hep yanımızda olasın! Ama senin gönlün firaktadır; daim kaçmak dilersin!” dedi. Özür diledim, kabul etti. Ben de ekledim:

“Eğer burada kalmamı istiyorsanız şartlarımı kabul etmelisiniz!”

“Yeter ki söyle, elbet kabul ederiz!” cevabını verdi.

“Evvelâ binitsiz dolaşmayacağımı belirteyim!” dedim. Bu diyarın töresine göre vezirden başka kimse hayvanına atlayıp gezemez. Bana evvelce at verilmişti. Binip dolaşmaya başladığım zaman yaşlı-genç herkes hattâ çocuklar bile hayretle bakışıyor, peşimden geliyordu. Durumu vezire aktarmış, şikâyette bulunmuştum. Hemen harekete geçilmiş, dunkura çalınmış, hiçkimsenin beni takip etmemesi ilân edilmişti. Dunkura, bakır bir leğene (=gonga) benzemektedir; bir demir parçası ile güm güm vurulur üstüne. Ses çok uzaklardan duyulur. Bir yandan çalınırken bir yandan da duyuru yapılır.

Vezir:

“Eğer “devlet”e (=dûlet; tahtırevan) binmek istiyorsan mesele yok! Canın devlet istemezse bizde iki binek var. Biri kısrak, biri aygır. Hangisini arzu edersen ona bin!” dedi. Kısrağı tercih ettim. Hemen getirildi ve beraberinde elbiseler de verildi. Bu arada vezire sordum:

“Satın aldığım deniz boncuklarını ne yapayım?” Cevap verdi:

“Bırak dostlarından birine, senin hesabına Bencâle’de satsın.”

Ben de şart koştum:

“Ona yardımcı olması için birini görevlendirirsen tamam!”

Vezir:

“Peki öyle olsun!” deyince hemen Ebû Muhammed b. Ferhân adlı dostumu gönderdim. Onun yanına Hacı Ali adında birini kattılar.

Rastlantı bu ya, deniz coştu; gemide bulunanlar azıklarına, sularına, direklerine hattâ babafingolarına kadar yanlarında ne varsa hepsini denize atmak zorunda kaldılar! Tam onaltı gece dümensiz, yelkensiz kısaca hiçbir âlet olmaksızın deryada mahsur kaldılar. Nice bir açlık, susuzluk ve belâdan sonra Seylân adasına kapağı attılar. Arkadaşım Ebû Muhammed b. Ferhân tam bir sene sonra yanıma geldi. Bu arada Hz. Âdem’in ayağını da ziyaret etmişti. O, benimle beraber ikinci kez orayı ziyaret etmiştir.

Onlarla Beraber Geçirdiğim Bayram

Ramazan bittiğinde vezir bana bir kat elbise gönderdi. Büyük namazgâha gittik. Vezirin geçeceği yol konaktan namaz sahasına kadar süslenmiş, zemin çeşitli örtülerle döşenmişti. Sağa sola öbek öbek veda (=deniz boncuğu) saçılmıştı. Bu güzergâh üzerinde emir ve ileri gelen devlet memurlarından evi bulunanların hepsi yol kenarlarına küçük Hint cevizi ağaçları, fevfel ve muz dikmiş; bir fidandan diğerine şeritler çekerek yeşil cevizler sarkıtmıştı.

Namazgâha doğru ilerleyiş esnasında kenardaki ev sahipleri kapı önünde duruyor, vezir geçerken onun ayaklarına ipek yahut pamuktan bir örtü atıyor, vezirin köleleri atik davranarak bu örtüyü ve yol üzerindeki deniz boncuklarını topluyordu. Vezir yayandı; sırtında ince keçi tüyünden Mısır yapımı bir ferace, başında ise kocaman bir sarık vardı. Belindeki peştamal ipektendi. Tepesinde dört gölgelik yürütülüyordu. Ayaklarında sandalet vardı. Öteki memurlar yalın ayaktı. Davul, zurna ve borulardan oluşan bando grubu vezirin önünde ilerliyor, askerler önü ve arkayı tamamen kaplıyordu. İbadet yerine varılıncaya kadar hep bir ağızdan tekbir getirildi. Namaz kılındıktan sonra vezir oğlu hutbeye çıktı. Hutbenin ardından "mihaffe" türü (=kölelerce taşınan) tahtırevan getirerek veziri aldılar. Emirler ve diğer yüksek memurlar ona selâm için eğildiler; âdet olduğu üzere kumaş astılar. Aslında mıhaffe denilen bu tür tahtırevanlara binmek hükümdara özgü bir şeydir; vezir daha önce böyle bir şeye binmemişti.

Nihayet hamallar onu kaldırdılar, ben de atıma bindim. Böylece köşke girdik. Vezir yanında devlet erkânı ve ümerâ ile yüksek bir yere kuruldu. Köleler kılıç, değnek ve kalkanlarıyla ayakta dikilmekteydiler. Yemek yendi ve ardından fevfel, tenbûl sunuldu. Nihayet sandal-ı mukasırî denilen[328] esansla dolu küçük bir tabak getirildi. Her grup yemeğini bitirdikçe sandal sürünüyordu. O gün bazılarının sofrasında Kavlem'den gönderilmiş sardalya salamurası gördüm. Bu tür balık Mulaybâr'da boldur. Vezir bir sardalya alıp yemeğe başladı. Bana dönerek:

328 Sandal-ı Mukâsırî: bkz: 43/3. not.

"Bundan yemelisin, çünkü bu meret bizim memlekette hiç bulunmaz!" dedi. Cevap verdim:

"Pişmemiş şeyi nasıl yiyeyim?"

"Pişmiştir, pişmiştir!" deyince ben de:

"Bu balığı iyi bilirim; bizim memlekette çoktur!" dedim.

Evlenişim ve Kadılık Görevine Atanışım

Şevval ayının ikisinde[329] vezir Süleyman Mânâyek'le sözleştik, onun kızını alacaktım. Vezir Cemaleddîn'e haber gönderdim, onun huzurunda köşkte nikâh merasimi yapılsın diye. Davetimi kabul etti, âdetlere uyarak tenbûl ve sandal hazırlattı. Halk nikâhın kıyılacağı yere vaktinde gelip birikmişti ama vezir Süleyman bir hayli gecikti. Peşine adam gönderildiğinde kızının rahatsızlandığını bahane ederek özür diledi. Bu arada vezir Cemaleddîn kulağıma yanaşarak şöyle demesin mi:

329 Şevval'in ikisi; 6 Şubat 1344'e denk gelir.

"Muhakkak onun bizzat kızı gelmekten çekinmiştir! Zira o kız kendi başına karar verebilir. Şu anda herkes burada. Hükümdar hatunun üvey annesini almak ister misin? Vezir oğlu da o kadının kızıyla evlenmişti!"

Bu teklifi kaçırmadım; "olur!" dedim. Hemen kadıyla tanıklar getirtildi, nikâh kıyıldı. Vezir benim yerime mihri ödedi. Birkaç gün sonra kadın geldi, beraber olduk.

Bu hatun, en iyi kadınlardandı. Öylesine güzel huylu ve anlayışlıydı ki üzerine evlendiğimde bile güle eğlene beni hazırlar, her yanıma güzel kokular sürer; giysimi öd ve amberle tütsülerdi. Suratını ekşitmez, hiçbir şeye bozulmazdı.

O hatunla evlendiğim zaman vezir beni kadılığa zorladı. O benim kadı olmamı istiyordu, çünkü bir keresinde kadı efendiye itiraz etmiştim. Adam, mirası sahiplerine bölüştürürken onda birini kendine ayırıyordu! Kadıya dönmüş;

"Sadece onlarla kararlaştırdığın ücreti alabilirsin! Başka şey alamazsın!" demiştim. Herif doğru düzgün bilmiyordu meseleyi!

Kadılık makamına getirildiğimde şer'î kuralları uygulamaya çalıştım var gücümle. Burada, bizim memleketteki gibi derin anlaşmazlıklar yok. İlk kaldırdığım kötü geleneklerden biri, dul kadınlarla ilgiliydi. Âdet olduğu üzere boşandıkları erkeklerin evlerinde oturmaya devam ediyorlardı. Yani, başka bir talip çıkıncaya kadar önceki eşin evinde kalıyorlardı. Bu işe dur dedim! Böyle davranmaya devam eden yirmibeş adamı huzuruma çıkardım, hepsine ceza vererek sopa attırdım, sokaklarda millete seyrettirdim! Evlerindeki kadınları çıkardım. Ayrıca namaz konusunda da gevşekliğe son verdim. Erkeklerin Cuma namazından sonra hemen sokaklara çarşılara dalmalarını; namaz kılmayan birini yakaladıkları anda tutup getirmelerini tembih ettim! Böylelerini değnekle cezalandırdım, halka seyrettirdim. Devletten maaş alan imam ve müezzinleri uyardım, görevlerine dört elle sarılmaya mecbur ettim onları! Bu konuda bütün (Maldiv) adalarına emirnâmeler gönderdim. Kadınların mahrem yerlerini örtmeleri konusunda pek ziyade çalıştıysam da bunu başaramadım!

Sultan Şihâbeddîn'in Süveyd Yöresine Sürdüğü Vezir Abdullah b. Muhammed Hadramî'nin (=Hadramutlu) Gelişi ve Aramızda Geçen Olaylar

Ben bu adamın üvey kızını almış ve bu kızı tutkuyla sevmiştim. Asıl vezir haberci gönderip o adamı Mehel adasına geri getirttiği zaman hemen hediyeler gönderdim. Onu karşılamaya çıkarak büyük köşke kadar yanından ayrılmadım; bu esnada Abdullah b. Muhammed, asıl vezirin önünde eğildi, selâm verdi. Vezir onu gayet güzel bir eve yerleştirdi. Ben zaman zaman onu ziyaret ederdim.

Ramazanda îtikâfa girmiştim. Herkes ziyaretime geliyordu. Ama Vezir Abdullah gelmedi. Vezir Cemaleddîn bir gün samimiyet peyda olsun diye yanıma Abdullah'ı getirdi; ama ikimizin arasında gerginlik oldu!

Îtikâftan çıktığımda Abdullah'ın üvey kızı olan hatunumun dayıları bana onu şikâyet ettiler. Söz konusu dayılar, Vezir Cemaleddîn Sencerî'nin oğullarıydılar. Baba Cemaleddîn, Vezir Abdullah'ı oğullarına vasî olarak atamış. Daha sonra çocuklar büyüyüp şeriatın hükmü gereğince vesayetten çıkmışlar ama malları Abdullah'ın elinde kalmış. Onlar Abdullah'ın kadı huzuruna çıkmasını, âdilce yargılanmasını istediler. Ben davalılardan birini mahkemeye çağıracağım zaman âdetim olduğu üzre yazılı bir kâğıt gönderirdim. İlgili kişi duyuruyu alır almaz mahkemeye koşardı. Gevşeklik ederse cezalandırırdım. Abdullah'a da böyle bir duyuru yazısı gönderdim. O küplere bindi; nasıl gönderir diyerek bana kin tuttu! Ama içten kaynayan bir kazan gibi nefretini açığa vurmadı. Kendisi mahkemeye çıkacağına, vekâleten birini (=müvekkel: avukat) gönderdi. Bu arada benim hakkımda ileri geri konuştuğu haberini aldım.

Orada büyük küçük herkesin Vezir Cemaleddîn'e hıdme ettikleri (=eğilip selâm verdikleri) gibi Abdullah'a da saygıyla eğilmeleri süregelen bir âdetti. Hıdmenin (=selâmın) usûlü şöyledir: Önce işaret parmağı yere değdirilir, sonra bu parmak öpülüp başa konulur. Tavrımı göstermek amacıyla

tellallara emir saldım; “Her kim büyük vezire eğilip selâm verdiği gibi Abdullah’a da selâm verirse ceza görecektir!” dedim. Bunu hükümdar konağında duyurdum. Hiç kimsenin bu kuralı çiğneyemeyeceğine dair and içtim; Abdullah’ın kini arttı.

Bu arada ceddi Sultan Davud olan bir vezir kızıyla, daha sonra Sultan Şihâbeddîn’in eski hanımı olan bir kadınla evlendim. Vezir kızı ahali nezdinde itibarlı biriydi. Çünkü Sultan Davud, efsanevî Sultan Ahmed Şenûrâza’nın torunuydu.[330] O vezirin bana verdiği büyük bahçeye üç ev yaptırdım. Dördüncü karım Vezir Abdullah’ın üvey kızı ise kendi evinde oturuyordu. Bu kadın, eşlerim arasında en sevdiğim ve üstün tuttuğumdur. İşte adını saydığım bu kişilerle evlilik yoluyla akrabalık kurduğum için öteki vezir ve ada âyânı acze düşüp benden çekindiler. Ama boş durmayıp benimle vezir arasına fitne soktular, laf getirip götürdüler! Vebali onun boynuna; bu işte Vezir Abdullah’ın büyük rolü vardı. Sonunda ayrılık ve yabancılık hissi egemen oldu aramızda.

330 Sultan Davud (=Şano Raca’nın torunu): Bu adam 701/1301 yılından 706/1306 yılına kadar tahtta kalan Davud b. Yusuf olabilir. Bkz: Tâzî, Age, s. 74.

Onlardan Ayrılışım ve Bunun Sebebi

Rastlantı bu ya, bir gün sultanın kölelerinden biri hakkında vezire şikâyet geldi. Şikâyeti yapan, o kölenin hanımıydı. Kadın, kocasının bir hükümdar gözdesiyle beraber olduğunu; yani açıkça zina ettiğini bildirdi. Vezirin gönderdiği tanıklar cariyenin evine vardıklarında köleyi onunla aynı yatakta uyurken buldular. İkisini de hapse attılar! Sabahleyin olaydan haberdar oldum. Büyük salona gidip makamıma kuruldum. Ama konu hakkında tek söz söylemedim. İleri gelenlerden biri bana yanaşıp:

“Vezir, bir ihtiyacın var mı diye soruyor!” dedi.

Ben de:

“Hayır!” cevabını verdim. Vezirin amacı cariye ile köle hakkında bir şeyler söylememi sağlamaktı. Çünkü âdetim olduğu üzre, ortada bir dava varsa hemen hüküm verirdim. Vezirle aram bozulunca kadılık görevimi bırakmıştım. Ama konağıma döndüm, yargı makamıma oturdum. Hemen bir yüksek memur sökün etti ve bana seslendi:

“Vezir sana der ki; dün cariyeyle köle arasında şöyle bir hâdise vuku bulmuştur. Gereğini yapasın ve ikisi hakkında şeriatla hükmedesin!”

“Bu konu hakkında ancak sultanın sarayında hüküm vermem doğru olur!” dedim. Saraya döndüm.

Ahali toplandı, cariye ve köle huzura çıkarıldı. Kimse yokken baş başa kalmaları sebebiyle ceza olarak ikisine de biraz kötek atılmasını emrettim; kadını serbest bırakıp köleyi hapse attırdım, evime döndüm. Vezir boş durmuyordu; ileri gelenlerden oluşan bir heyet göndererek kölenin de serbest bırakılmasını talep etti. Ben şu cevabı verdim:

“Efendisinin ırzını çiğneyen bir zenci köle için mi aracı oluyorsunuz? Oysa siz değil misiniz daha dün bir kölesinin evine girdiği için Sultan Şihâbeddîn’i tahttan indirip katledenler?”

Hemen köleyi çağırttım, onu hayzurân (=bambu) çubuklarıyla dövdürdüm. Bunlar kamçıdan daha çok acıtır. Ayrıca kölenin boynuna ip taktırdım, ada halkına seyrettirdim. Olay vezire bildirildi. Herif küplere bindi; kalktı oturdu, kalktı oturdu, derhal ileri gelen memurlarla yüksek

rütbeli kumandanları toplayıp beni çağırdı. Yanına vardığımda eğilip selâm verme âdetini bir kenara atarak sadece “Selâm aleyküm!” dedim ve oradakilere dönerek:

“Hepiniz tanıksınız! Ben artık âciz kaldığım için kadılık görevinden kendimi azlettim!” diye sitem ettim. Vezir bana söylenmeye başladı. Yüksek bir yere çıkıp tam hizâsına geçtim ve ona ağır bir karşılık verdim.

Müezzinin sesi duyuldu, akşamı okuyordu. Vezir söyleniyordu:

“Bir de bana hükümdar diyorlar! Şu haytayı çağırdım, suratına bağırmak için; tuttu o bana öfkelendi!”

Böyle diye diye konağına girdi. Benim onlara karşı kendime güvenişimin, burnu havada oluşumun sebebi Hint sultanıydı. Çünkü onlar Hint sultanı nezdindeki itibarımı iyi biliyorlardı. Çok ama çok uzakta da olsa onun korkusu kalplerine egemendi. Vezir, konağına vardığında daha önce görevinden alınan cesur kadıyı yanıma gönderdi. Kadı mırıldandı:

“Efendimiz senin için diyor ki nasıl da utanmadan herkesin yanında saygısızca davrandı, önümde eğilmedi!” Cevap verdim;

“Gönlüm ondan hoşnut, sinem ona açıkken elbet eğilir, saygıyla selâmlardım! Araya gerginlik girip hava bozunca bu âdeti bıraktım. Hem, Müslümanların dirlik, esenlik ve rahmet bildirisi selâm değil midir? Ben de selâm verdim!”

Gitti...

Vezir tarafından bir süre sonra tekrar yanıma gönderildi;

“Senin amacın buradan çekip gitmektir! Kadınların “mihr”ini (=evlilik hakkı olarak alacakları malı) ver, halkın borçlarını da öde! Bundan sonra istersen çek git!” dedi; hemen kabul ettim, saygıyla eğildim!

Evime döndüm, üzerimdeki tüm borçları ödedim. O sıralarda vezir bana eve döşenen birkaç eşya ile kapkacak vermişti. Her istediğimi veriyor, beni el üstünde tutuyordu. Ama artık hakkımdaki düşünceleri değişmiş, benden korkmaya başlamıştı.

Zaman geldi, borçlarımdan tamamen kurtulduğumu ve gitmek için hazırlıklara başladığımı haber alan vezir tüm söylediklerine pişman olarak seyahat için gerekli izni vermekte yavaş davrandı, işi savsakladı. “Kesinlikle gideceğim!” diye ağır yeminler ettim. Yanımdaki eşyaları sahil kıyısındaki bir mescide taşıdım. Hanımlarımdan birini boşadım, öteki hatunum hamileydi, ona dokuz ay içinde döneceğimi; dönmezsem dilediği gibi hareket etmekte serbest olacağını söyledim. Sultan Şihâbeddîn’in dulu olan hanımımı yanıma aldım, Mülûk adasında oturan pederine teslim etmek için. İlk karımı da yanıma aldım. Bu hatunumun kızı hükümdarın kızkardeşiydi. Vezir Ömer Deherd ve deniz komutanı olan Vezir Hasan’la anlaştım; Ma’ber ülkesine gidecektim; oranın hükümdarı benim bacanağımdı. O, bu adaların kendi egemenliği altına girmesi için asker gönderecek, ben de onun vekili olacaktım bu işte! Buradakilerle aramdaki parola gemilere beyaz bayrak çekilmesiydi; işareti görür görmez karada isyan başlayacaktı. Vezirle aramızda tatsızlık olmadan önce böyle fesat işleri aklımın ucundan bile geçirmemiş; kendime bile fısıldamamıştım...

Vezir benden korkuyor, herkese şöyle diyordu:

“Bu adam mutlaka pâyemi alacak! Ya yaşarken göreceğim bunu, ya da öldüğümde bu işi yapacak!”

Benim durumuma dair sorular sorar ve hep mırıldanırmış:

“Duyduğuma göre Hint hükümdarı ona koca bir servet göndermiş, bana karşı ayaklansın diye!”

Denize açılma isteğimi hep endişeyle karşılıyordu; bir gün Ma’ber ülkesinden ordularla döneceğimi sanıyordu. Nihayet adam gönderdi; bana bir gemi hazırlatıncaya kadar burada kalmalıymışım! Ama ben reddettim.

Hükümdar hatunun kızkardeşi, anasının benimle gitmesinden ötürü ablasına şikâyette bulundu. Hükümdar hatun benimle giden annesini yoldan çevirmek istediyse de başaramadı! Kadının kararlığını görünce işi zora koştu ve şöyle dedi ona:

“Takıların tümü benderin malıdır! Eğer Celâleddîn’in bunları sana armağan ettiğine dair tanık bulabilirsen ne âlâ! Aksi takdirde hepsini geri vermelisin!”

Söz konusu takılar son derece kıymetli olmasına rağmen anne hepsini geri verdi! Bu arada ben mescitteyken yüksek devlet memurlarıyla saygın kişiler yanıma gelip seyahat fikrinden vazgeçmemi istediler.

“Eğer ağır yeminler etmeseydim fikrimden cayardım!” dedim.

“Eh, ille de yemininin yerini bulmasını istiyorsan var bir adaya, sonra geri gel!” dediler. Onları hoşnut etmek için:

“Tamam öyle yaparım!” dedim. Suya açılacağım gece elveda demek için asıl vezirin (=hükümdar hatunun kocasının) yanına vardım; beni kucakladı, ağladı. Gözyaşları ayağıma damladı. Ardımdan akraba ve dostlarım ayaklanır endişesiyle o geceyi adanın her yanına adam salıp nöbetçi dikerek uyumadan geçirdi sayın vezir!..

Yola çıktım, Vezir Ali adasına vardım. Hanımım feci bir sancıya yakalanarak geri dönmek istediğini söyledi. Kadını orada bırakarak durumu bir yazıyla asıl vezire ilettim. Çünkü bu kadın, vezir oğlunun kayınvalidesiydi. Süre belirleyerek evlendiğim hanımı da boşayıp sevdiğim cariyeyi götürdüm gideceğim yere. Bölgeden bölgeye geçerek dolaştık durduk bu adalarda.

Tek Memeli Kadınlar

Bu adaların birinde gördüğüm kadının göğsünde tek memesi vardı. Onun kızlarından biri kendi gibi tek memeli, diğeriyse normaldi. Ama iki memesinden biri büyük ve süt dolu, diğeri küçücük ve kupkuruydu. Onların durumuna şaştım kaldım.

(Tek Evli Ada, Nâhûda İbrahim’in Misafirperverliği ve Mehel’e Dönüş)

Yolda uğradığımız adalardan birinde sadece bir hane vardı! Sahibi, hanımı ve çocuklarıyla burada yaşayan bir adamdı. Adam, küçük Hint cevizi ağaçlarından yapılmış kayığına atlar, suya açılıp balık avlar, aklı estiğinde dilediği adaya giderdi. Orada iki kargadan başka kara kuşuna rastlamadım! Adaya ayak bastığımızda kargalar önümüzde uçuşup gemimizin üstünde dört döndüler!

Allah'a andolsun, bu adama gıpta ettim! "Bura benim olsaydı bir kuytuya çekilir, hakikat (=ölüm) gelinceye kadar öylece yaşardım" diye geçirdim içimden…

Daha sonra Mülûk adasına vardım. Ma'ber'e gitmek üzere bineceğim gemi oradaydı. Gemi sahibi Nâhûda İbrahim dostlarıyla karşıladı beni. Müthiş bir şölen verdiler şerefime. Asıl vezir bu adaya yazılı emirnâme göndermişti; bana yüzyirmi "bustuvâ" deniz boncuğu, yirmi kadeh "atvân" (=Hint cevizi balı) hergün bir miktar tenbûl, fevfel ve balık verilsin diye. Burada yetmiş gün kaldım, iki hatunla evlendim.

Adaların en güzeli olan Mülûk adası bir uçtan bir uca yemyeşildi. Garip bir özelliği vardı bu adanın; orada yetişen herhangi bir ağaçtan kesilen dal toprağa veya duvara dikilse hemen boy verir, yaprak yaprak gülümseyerek ağaç hâline gelir. Bir de şunu söylemeli, buranın Hint cevizleri sene boyunca hiç durmadan meyve veriyor.

Adanın yerli halkı, Nâhûda İbrahim'in bir yağma hareketine girişmesinden endişelenmiş, gemisinde bulunan tüm silâhları oradan ayrılacağı güne kadar alıp bir yerde tutmak istemişti. Bu yüzden kavga çıktı.

Mehel adasına döndük, ama karaya çıkmadık. Meseleyi yazıyla asıl vezire bildirdim. Vezir yazılı cevabında, silâhların geri alınmasının mümkün olmadığını bildirdi. Yeniden Mülûk adasına döndük. Yediyüzkırkbeş senesinin Rebîulâhir ortalarında[331] Mülûk'tan ayrıldık. O sene Şaban ayında Vezir Cemaleddîn vefat etti. –Allah rahmet eylesin– hükümdar hatun ondan hamile kalmış, ölümünün ardından doğum yapmıştı. Bu hatunla daha sonra Vezir Abdullah evlenmiştir.

331 Yediyüzkırkbeş yılının Rebîulâhir ayının ortaları; 26 Ağustos 1344'e denk gelir. Bu senenin Şaban'ı ise 1344'ün Aralık ayına rastlar.

ELLİİKİNCİ BÖLÜM - (SEYLÂN'A VE MA'BER ÜLKESİNE DOĞRU)

Yanımızda işini iyi bilen doğru dürüst bir kaptan yoktu ama yolculuğa devam ettik. Maldiv adalarıyla Ma'ber arası üç gün tutuyor. Tam dokuz gün gittikten sonra Seylân adasına çıktık. Karşımızda safi duman bir sütun gibi göklere yükselen Serendîb dağı vardı.[332] Ada ile ilgili olarak denizciler bize dedi ki:

332 Serendîb adası: Bazı kitaplarda Hz. Âdem'in Cennet'ten bu adaya indiği ve ayak izinin de burada olduğu söylenir. Serendîb kelimesi Sanskritçe "Sinhala Dvipa" tamlamasının önce Farsçaya, oradan da Arapça ve İslâm kültürüne geçmiş hâlidir. Daha sonraki dönemlerde Seylon veya Seylân diye söylenir oldu. İbn Battûta döneminde Seylân'da birkaç krallık vardı; kuzeyde Tamil Krallığı, güneyde ve batı sahillerinde Cafne Krallığı ve adanın orta yerinde Sinhala Krallığı hüküm sürmekteydi. Seyyahımızın Ayri Şakarvati diye adlandırdığı kişi dönemin Tamil kralı Arya Şakravarti'dir. İbn Battûta'nın burada verdiği bilgiler, Seylân yani Srilanka'daki Tamiller ile Sinhala kökenli merkezî hükûmet arasındaki kavganın ne kadar eski bir tarihe dayandığını da gösteriyor. Bkz: Vernon L. B. Mendis, Currents of Asian History, Colombo, 1981, s. 172, 182 ve 337; Tâzî, "İbn Battûta fî Srilankâ", el-Alemü'l-Mağribî, 8, Kasım, 1988.

"Buranın limanı, tüccar tayfasının güvenle girip çıktığı bir hükümdar ülkesinin limanı gibi değildir. Hattâ şunu söyleyelim; bu liman azgın zalimlerden olan Ayrî Şakarvatî adlı zorbanın ülkesindendir! Onun gemileri denizlerde gemi soyar, korsanlık eder!"

Kulağımıza fısıldanan bu söylentilerden ötürü limana çıkmaya korktuk. İşe bakın, gayet sert ve tehlikeli bir rüzgâr esmeye başlayınca deryaya batıp boğulacağız diye yüreğimiz ağzımıza geldi. Ben dayanamadım, gemi sahibine çıkıştım:

"Beni kıyıya at! Merak etme, senin için bu hükümdardan "emân" (=güvenlik belgesi) alırım!" dedim. Adam beni sahile çıkarttı. Gâvur ahali yanımıza gelip:

"Siz de kimsiniz?" diye sual ettiklerinde, Ma'ber sultanının bacanağı ve arkadaşı olduğumu, onu ziyaret etmek için yolculuğa çıktığımı, gemide bulunan her şeyin hediye olarak ona götürüldüğünü haber verdim. Adamlar gitti, hükümdarlarına durumu anlattılar.

Ayrî Şakarvatî beni çağırdı. Battâla (=Puttalam) şehrinde[333] huzuruna çıktım. Burası ülkenin idare merkezidir, küçük fakat şirin bir şehirdir. Her yanı tahta duvarla çevrili. Şehrin bütün kıyıları sel sularının taşıyıp yığdığı "kırfe" (=tarçın) kütükleriyle dolu. Tepeler gibi üst üste! Ma'ber ve Mulaybâr (=Malabar) ahalisi herhangi bir ücret ödemeden kütükleri alıp götürüyorlar. Ama bunun karşılığında hükümdara kumaş vesaire hediye etmekten geri durmuyorlar. Ma'ber ülkesi ile bu adanın arası bir gün bir gece tutar. Burada "bakkam" (=kızılağaç) ve "kelahî" adlı bitkiden geçilmiyor. Kelahî Hindistan'a özgü öddür. Ama bu bitki (diğer bir esans kaynağı olan) "kumârî" ve "kakullî"ye benzemiyor. İlerde anlatacağız.

333 Battâla (=Puttalam): Seylân'ın kuzeybatı sahilindeki Puttalam'dır burası. Bkz: Beck, Age, s. 849.

Seylân Hükümdarı

İsmi Ayrî Şakarvatî'dir. Denizde kudretli bir hükümdar. Bir keresinde Ma'ber'deydim, bu adamın ora limanına büyüklü küçüklü yüz kadar gemisinin geldiğine tanık oldum. Kıyıda Yemen'e gitmek üzere Ma'ber sultanının sekiz gemisi vardır. Ma'ber sultanı ne olur ne olmaz diyerek hazırlıklı olunmasını ve gemilerin muhafazası için adam toplanmasını emretti. Seylânlılar karşılarındakini tetik bulup etrafı yağmalama fırsatını ele geçiremeyince:

"Bizim de sizinle Yemen'e gidecek gemilerimiz var, onları korumak için geldik!" dediler!

Seylân hükümdarının huzuruna çıktığımda o ayağa kalktı, beni yanına oturttu. İltifat ederek şöyle dedi:

"Dostların can korkusu olmadan limana çıksınlar! Ayrılıncaya kadar da benim misafirim olsunlar. Çünkü Ma'ber sultanıyla aram iyidir."

Ayrî Şakarvatî'nin yanında üç gün kaldım, her gün gittikçe artan bir saygı ve ikramla yanaştı bana. Farsça anlıyordu. Gezdiğim ülke ve hükümdarlar hakkında anlattığım şeyleri ağzı kulağında dinliyordu. Bir gün huzuruna çıktığımda pek çok inci gördüm; ülkesinin sınırları içinde bulunan inci avlama yerlerinden getirilmiş bu kıymetli mücevherlerin en iyileri sarayın has adamları tarafından ayıklanıyor ve bir köşeye bırakılıyordu. Hükümdar sordu:

"Dolaştığın ülkelerde inci avlama mekânları gördün mü?"

Cevap verdim:

"Evet İbnü's-Sevâmelî'nin Kays ve Kişm adalarında gördüm."

Hükümdar:

“Daha önce hiç duymamıştım bunu!” diyerek eline birkaç inci aldı ve sordu:

“Oralarda şunun gibisi var mı?”

Cevap verdim:

“Hayır, öylesini değil daha kalitesizini gördüm.”

Bu sözümden hoşlandı;

“Şu inciler senin!” dedi ve ekledi:

“Çekinme! Dile benden ne dilersen!”

Ben de isteğimi belirttim:

“Bu adaya ayak bastığımdan beri içimi yakan ateş Kadem-i Âdem’i (=ayak izini) görmektir. Hak Teâlâ’nın selâmı onun üzerine olsun. Başka bir arzum yoktur!” dedim. Oralılar Âdem Peygamber’e “Bâbâ”, Hz. Havvâ’ya “Mâmâ” diyorlar. Hükümdar:

“Bu iş kolay! Seni oraya götürsün diye yanına bir kılavuz katarız!” deyince:

“Ben de bunu istiyorum!” diye cevap verdim ve devam ettim:

“Beni getiren şu büyük gemi inşallah güven içinde Ma’ber ülkesine ulaşacaktır. Ben Âdem Peygamber’in mübarek ayak izini ziyaretten döndüğüm vakit sen yardım eder; kendi gemilerinle götürürsün beni.”

“Peki olur!” diye cevapladı hükümdar. Bu işi bindiğim geminin sahibine anlattığımda:

“Sen oradan dönmedikçe, bir sene beklesem de buradan ayrılmam!” dedi. Gemi sahibinin ısrarını Ayrî Şakarvatî’ye anlattım. Şu cevabı verdi:

“Tamam, sen ziyaretinden dönünceye kadar gemi sahibi benim konuğum olsun!”

Böylece özel olarak bana kendi köleleri tarafından taşınan bir devlet (=dûlet) verdi. Bu ziyaret için beraberimde giden kafile bir hayli kalabalıktı; erzağı taşımak için onbeş kişi, her sene bu kutlu yeri ziyarete giden dört cûkî (=yogi), üç brahman ve onların arkadaşları olan on kişi. Su konusunda endişe etmedik, yolda gayet bol miktarda bulunuyordu.

İlk gün bir nehir kıyısına vardık. Hayzurân dallarından yapılmış bir salla nehri geçtik. Böylece Menâr Mendelî (=Minnari Mandel)[334] adlı şirin şehre ulaştık. Burası hükümdara ait arazinin hudududur. Halk bize mükellef bir ziyafet çekti. Yemek, civardaki ormandan avlanıp henüz diriyken getirilen manda yavrusunun taze eti, pirinç, yağ, balık, tavuk ve sütten oluşuyordu. Orada, hastalandığı için yarı yolda kalmış bir Horasanlıdan başka Müslüman görmedik. O da bizimle beraber düştü yola. Güzergâhımıza devam edip Bender Selâvât[335] adlı küçük kasabaya ulaştık. Oradan da hareket edip gayet sulak ve aşılması pek güç yerlerden geçtik.

334 Menâr Mendelî: Minnar Mandel, Puttalam burnunun kuzey ucunda Puttalam’a 10 mil uzaklıktadır. Bkz:Tâzî, Age, s. 80.

335 Bender Selâvât (=Şilâm): Güneyde sahil üzerindeki Şilam şehridir.

Oralarda her taraf fil kaynıyorsa da gelen gidene ve ziyaretçilere zararları dokunmuyor. Kuşkusuz onların bu uysallığı Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf’in kerametindendir.

Eskiden gâvurlar, Müslüman grupların bu mübarek yeri ziyaret etmesine engel olur, yol kesip eziyet eder, onlarla beraber oturup yemek yemez hattâ alışverişten dahi kaçınırlardı. Bu kutlu mekânı ziyaret için takip edilen yolu ilk kateden ve güvenliği sağlayan Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'tir. İlk ciltte anlattığımız gibi filler şeyhin tüm arkadaşlarını öldürmüş ve sadece o kurtulmuştu. Daha da ötesi şeyh efendiyi sırtlarına alıp taşımışlardı. İşte o olaydan beri gâvur tayfası Müslümanlara saygı göstermeye, evlerine konuk etmeye, çoluk çocuklarıyla beraber onlara karşı sakin ve barışçıl görünmeye başladılar. Gâvurlar hâlâ Şeyh Ebû Abdullah'a derin bir hürmet beslemekte, onu Şeyh-i Kebîr (=Büyük Üstad) diye anmaktadırlar.

Daha sonra Kunakâr şehrine ulaştık.[336] Bu şehir ülke hükümdarının payitahtıdır. Şehir, Hûr-ı Yâkût (=Yâkût körfezi) denilen bir körfez kıyısına iki dağ arasına kurulu. Bu körfez, içinde yakut bulunmasından ötürü böyle isimlendirilmiş. Şehir dışında Şâvuş (=Çavuş) adıyla bilinen Şirazlı Şeyh Osman'ın mescidi bulunuyor.[337] Gerek yörenin hükümdarı gerekse ahalisi Şeyh Osman'ı ziyaret ediyor, ona karşı pek hürmetli davranıyorlar. Önceleri Hz. Âdem'in ayak izini ziyaret edenlere bu şeyh kılavuzluk yaparmış. Ama el ve ayakları kesilince onun görevini oğulları ve köleleri üstlenmiş. Şeyh Osman'ın el ve ayaklarını kaybetmesinin sebebi bir sığırı boğazlamasıdır. Çünkü Hint gâvurunun yasasına göre sığır boğazlayan ya hemen öldürülür yahut sığır derisi içine konularak yakılır! Lâkin Şeyh Osman saygıdeğer biri olduğu için sadece el ve ayaklarını kesmişler. Daha sonra bir çarşıdan alınan vergiyi ona tahsis etmişler!

336 Kunakâr şehri (=Kurungala): Burası ülkenin iç kısımlarındaki Kurungala olmalı; 638/1248 yılından beri Sinhala Devleti'nin merkezi olmuştur. Bkz: Tâzî, Age, s. 81.

337 Srilanka'da Çavuş Osman Şîrâzî Mescidi: Bu kadar uzak ve garip bir coğrafyada Şirazlı Osman Çavuş'un mescidini görmek o çağlarda Türklerin kültür kelimesi yaratma ve aktarmada ne kadar faal olduğunu gösteren müthiş bir delil. Tıpkı Malabar sahillerini dolaşan Oğuz kökenli Dinar Malik gibi.

Konakâr Sultanı

Kunâr diye bilinirdi. Beyaz bir fili vardı. Dünyada bundan başka beyaz fil görmedim.[338] Hükümdar bu hayvana bayram günleri biner, alnına da koca koca yakut taşları asardı. Vakit gelip devletin nüfuzlu adamları bu hükümdara karşı ayaklanarak gözlerini kör edince oğlu geçmiştir tahta; Kunâr orada kör olarak hayatına devam etmektedir.

338 Beyaz filin mitolojik ehemmiyeti: Beyaz fil Güneydoğu Asya kültüründe şans, kudret ve ihtişamı temsil eder. Discovery Channel'da seyrettim.

Yakuta Dair

Behremân adlı enteresan yakut sadece bu şehirde bulunuyor.[339] Bu taş cinsinin bir kısmı körfezden çıkarılır. Ahali nezdinde yakutun en kıymetlisi, bu türden olanlardır. Bir bölümü ise toprak altından çıkartılır. Zaten Seylân adasının her yerinde yakut var. Ama orada satın alma yoluyla arazi sahibi olmak mümkün. Meselâ kişi bir parça arazi satın alıp yakut bulmak amacıyla kazsa önce kaya gibi beyaz taşlarla karşılaşır. İşte bu taşların iç kısmındaki gözeneklerindedir yakut. Adam bu beyaz taşları erbabı olan oyuculara getirir. Oyucu, yakutları çıkarıncaya kadar taşları sabırla kazar ve oyar. Yakut denen taşın kırmızı, sarı ve oralıların "neylem" dediği mavi renkte olanları vardır. Ahalinin töresine göre kıymeti yüz "fenem"e ulaşan yakut hükümdara aittir.

Hükümdar karşılığını ödeyerek bu taşı alır. Kıymetçe bundan aşağı olanlar sahibine aittir. Yüz "fenem", altı dinar altın eder.

339 Behremân denen yakut: Açık kızıl renkli olanı (=L. Escarbouches); sadece Seylân'da bulunuyor; bunun Topazes denen sarı cinsi de vardır; bu türün mavi olanına ise Safir diyorlar. Neylem Sanskritçe mavi demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 82-83.

Seylân adasındaki kadınların işte bu yakutlardan yapılmış rengârenk takıları vardır. Bunları bilezik ve halhal yerine el ve ayaklarına takıyorlar. Hükümdarın cariyeleriyse safi yakutla süslenmiş türbanları başlarına geçiriyorlar. Büyük beyaz filin alnında her biri tavuk yumurtasından daha büyük yedi yakut gördüm! Hükümdar Ayrî Şakarvatî'nin yanında avuç içi kadar yakuttan yapılmış bir kâse gördüm. İçinde öd yağı vardı. Gözlerimdeki hayreti gören Ayrî Şakarvatî şöyle dedi:

"Bizde bundan daha irileri var!"

Daha sonra Kunakâr'dan ayrılıp Ustâ Mahmûd Lûri'nin adıyla bilinen bir mağaraya vardık. Buraya adını veren Mahmûd ermiş insanlardanmış. Mağarayı küçük bir körfez kıyısında bulunan tepenin eteğine kazmış. Yolumuza devam ettik, Hôr-i Bûzne denen körfeze ulaştık. Bûzne maymunlar anlamına geliyor.[340]

340 Hor-i Bûzne / Hôr Bûzne: Yani maymun körfezi. Buradaki maymunlar kutsal olmalı. Gümüşî kızıl kılları olan, ancak boynu ve vücudunun diğer kısımları simsiyah olan bir maymundur bu. Tâzî, Age, C. 4, s. 83.

Maymunlar

Bu dağlarda maymun çok. Bu simsiyah hayvanların kuyrukları uzun. Erkekleri tıpkı insan gibi sakallı! Şeyh Osman ile oğlu ve diğerlerinin bana anlattığına göre maymunların bir başkanı varmış, hükümdar gibi itaat görürmüş hemcinslerinden. Hükümdar maymun, başına ağaç yapraklarından bir şeyler sarar ve asâya dayanır, sağında solunda eli sopalı dört maymun dikilirmiş. O oturunca dört maymun derhal onun başucunda beklemeye başlarmış. Ayrıca dişisi ve yavruları her gün gelip önünde elpençe divan dururmuş. Diğer maymunlar huzura çıktıklarında hükümdardan daha öteye çömelir, bir hayli mesafeli otururlarmış. Sözü geçen dört maymundan biri bir şey söyleyince tüm maymunlar sırtlarını çevirip çıkarlarmış huzurdan. Daha sonra her birinin elinde muz, limon veya benzeri bir meyve ile geldiği görülürmüş; meyveleri hükümdar ve dört yaveri ile yavrular yermiş afiyetle!

Cûkîlerden birinin bana anlattığına göre dört maymun, hükümdar huzurunda bir maymunu sopayla dövmüş ve tüylerini yolmuş!

Güvenilir adamların bana anlattığı şu ki, maymunlardan biri kendini savunmaktan aciz bir kız çocuğunu yakaladığında onunla cinsel ilişkiye giriyormuş. Adanın ahalisinden biri bana şunları söyledi:

Adamın evine maymunlardan biri girmiş. Ev sahibinin kızı odalardan birine varınca bu maymun da hemen arkadan dalıveriyor. Kız çığlığı basıyorsa da maymun galip geliyor.

Adam sözlerini şöyle bağladı:

"Odaya girdiğimizde maymunu kızcağızın iki bacağı arasında bulduk ve hemen öldürdük hayvanı!"

(İbn Battûta anlatıyor)

Yolumuza devam ettik, Hayzurân Körfezi'ne açıldık. Birinci ciltte belirttiğimiz gibi Ebû Abdullah b. Hafîf bu körfezden iki yakut çıkarmış ve ada hükümdarına vermişti.

Sonra Beyt-i Acûz (=kocakarı evi) diye bilinen ve insanların yaşadığı mıntıkanın sonu olan bir noktaya vardık. Orada ermişlerden Baba Tâhir'in mağarasını ziyaret ettik. Sonra Sebîk Mağarası'na vardık. Sebîk, gâvur hükümdarlarındandır. Dünyadan el etek çekip bu mağaraya sığınmıştır.

Uçan Sülükler

Burada gerçekten uçan sülükler gördük. Onlara zûlû adını veriyorlar.[341] Zûlûlar su kenarlarındaki ağaç ve otların üstünde yaşıyor. Bir insan zûlûya yaklaşınca ansızın atlar bu hayvan! Ve vücudun neresine yapışırsa hemen doymaz, ciddî miktarda kan emer! Ahali bu hayvanlardan korunmak için yanlarında limon taşıyor! Çünkü zûlûnun üstüne limon sıkılınca yapıştığı yeri zınk diye bırakıyor! Sülüğün yapıştığı kısmı bu işe özgü tahta bir bıçakla çiziktirip soyarlar. Anlatılanlara göre ziyaretçilerden biri söz konusu sülüklü mevkiden geçerken vücuduna yapışan hayvancıklara önem vermeyip üstüne limon sıkmadığı için aşırı kan kaybetmiş ve canından olmuş! İşte o adam Bâbâ Hûzî adını taşıyormuş. Burada bu isimle anılan bir mağara mevcut.

341 Zulû denen sülük: Kelime Farsçadır. Seylân'da yaşayan bu sülükler Mzik tarafından Haemoddella Ceylanica diye kaydedilmiştir ve gayet küçük olmasına rağmen çok tehlikelidir. "Dikkat, âgâh olasız ki, bu sülüğün şifa niyetiyle bacağa yapıştırılan akıllı, uslu, faideli sülükle hiç alâkası yoktur!" bkz: Tâzî, Age, C. 4, s. 85.

Yolumuza devam ettik, Yedi Mağara denilen yere vardık. Sonra Akabe-i İskender'e (=İskender yokuşu) vardık. Orada İsfahanlı Mağarası diye bilinen bir oyuk, bir su kaynağı ve ıssız bir kale var. Issız kalenin alt tarafı Gûtekâh-ı Ârifân (=erenlerin dalış yeri) adıyla bilinen meşhur bir körfezdir. Yine o civarda Nârenc (=portakal) Mağarası ile Sultan Mağarası bulunuyor. Dervâze-i Cebel de tam bu mağaranın yanındadır; yani dağın kapısı, giriş yeri demek...

Serendîb Dağı

Dünyanın en yüksek dağlarındandır.[342] Aramızda dokuz günlük bir mesafe varken denizden gördük bu ulu dağı. Zirveye çıktığımız zaman bulutlar dağın alt tarafını görmemizi engelliyordu; topuklarımızda sis vardı. Burada yaprak dökmeyen cinsten nice ağaçlar, rengârenk çiçekler ve avuç içi büyüklüğünde kırmızı gül yetişiyor. Bu cins gülde bir yazı olurmuş. Halk inanıyor ki, bu yazı okunduğunda Hak Teâlâ'nın ve onun elçisinin adları çıkarmış; Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın.

342 Serendîb Dağının (=Âdem Dağı) zirvesi: 2243 metredir, ancak Seylân'ın en yüksek dağı değildir. Bu dağ hem Budistlerce hem de Müslümanlarca mukaddes sayılmıştır. Budistler bu dağda Buda'nın izini aramışlar; Müslümanlar ise Cennet'ten inen Âdem'in ayak izinin burada olduğunu düşünmüşlerdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 86.

Dağda Âdem ayağına gitmenin iki yolu vardır. Biri Bâbâ yolu diğeri Mâmâ yolu diye adlandırılmıştır. Onlar Âdem ve Havvâ'ya Bâbâ ve Mâmâ diyorlar. –Allah'ın selâmı Âdem ve Havvâ üstüne olsun– Mâmâ yolu gayet kolaydır; ziyaretçiler dönüşte bu güzergâhı takip ederler ama Âdem ayağına bu yoldan çıkanlar orayı ziyaret etmiş sayılmazlar! Bâbâ yolu ise pek çetindir. Oradan

çıkmak ömür törpüsüdür! Dağın alt tarafında, tam dervâzenin (=kapının) olduğu yerde İskender Mağarası diye bilinen bir oyuk ve su kaynağı vardır.

Eski ziyaretçiler dağa çıkmak için bir tür merdiven yapmışlar kayaları yontarak! Demir kazıklar çakılmış ve çıkanların tutunmaları için zincirler asılmış bu kazıklara.[343] On zincir var. İkisi dağın eteğinde, kapının bulunduğu yerde. Yedisi hemen bunun üstünde, ardı ardına yukarı doğru uzanıyor. Onuncu ise şahadet zinciri diye anılıyor. Çünkü insan o noktaya çıkıp dağın dibine bir göz attığında düşecekmiş korkusuna kapılır da kelime-i şahadet getirir!

343 Tırmanışta işe yarayan zincir: Böyle bir zincir, bugün hâlâ mevcuttur. Tâzî, Age, s. 86.

O zinciri geçtiğinde bakımsız sarp bir yol bulursun önünde. Onuncu zincirden Hızır Mağarası'na kadar yedi millik bir mesafe vardır. Bu mağaranın çevresi geniştir. Hemen yanında balık dolu Hızır Kaynağı görülür. Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın; kimse bu balıkları alamaz! Mağaranın yanında, gidip-gelinen yolun iki tarafında taş içine oyulmuş iki gölet bulunuyor. Ziyaretçiler yanlarında taşıdıkları eşyayı Hızır Mağarası'na bırakıp iki mil daha tırmanırlar; Kadem'in (=Âdem ayağının) bulunduğu zirveye dek.

Kadem-i Âdem

Babamız Âdem'in kutlu ayağının izi düz bir alanda yükselen siyah bir kaya içindedir. Hak Teâlâ onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın. Ayak kayaya gömülmüş, derin bir oyuk bırakmıştır. Uzunluğu onbir karıştır. Eski zamanlarda Çin halkı buraya gelerek kayadaki ayak izinin başparmak ve devamını kırmışlar, Zeytûn şehrindeki bir mabede koymuşlardır. En uzak diyarlardan ziyaretçi gelir bu mübarek yere. Kayada ayak izinin bulunduğu yere dokuz çukur kazılmıştır. Gâvur ziyaretçiler bu çukurlara altın, yakut ve inci bırakıyor. Bir de bakarsın ki fakir fukara tayfası Hızır Mağarası'na vardıklarında birbirleriyle yarış edercesine koşmaya başlamıştır; çukurlardaki serveti almak için! Biz birkaç ucuz taş ve altından başka bir şey bulamadık, bunları da kılavuza verdik. Buranın âdeti, ziyaretçilerin Hızır Mağarası'nda üç gün kalıp sabah akşam mübarek ayağı ziyaret etmeleridir. Biz de böyle yaptık. Üçüncü gün tamam olunca Mâmâ yoluyla dönerek Şeym Mağarası'nda konakladık. Burada Şeym, Âdem Peygamber'in oğlu Şît'tir. Sonra sırayla Semek Körfezi'ne, Kurmule kasabasına, Ceber Kâvân kasabasına ve Dildîneve kasabasına geçtik. Oradan Atkalanca kasabasına vardık. Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf kışı Atkalanca'da geçirdi.

Bahsettiğimiz bu konakların hepsi Serendîb dağındadır. Bu güzergâhta, dağın eteğine yakın bir yerde Dıraht-ı Revân (=yürüyen ağaç) denilen artık yaprağı dökülmez bir yaşlı ağaç var. Onun yaprağını gören birine rastlamadım. Bu ağacı mâşiye (=yürüyen) diye de nitelendirirler. Çünkü zirveden bakan onu kendisinden çok uzak ve dağın eteğine yakın görmektedir; oysa dağın dibinden bakan bu ağacı ta yukarılarda sanmaktadır. Dıraht-ı Revân'ın yaprak döküşünü seyretmek amacıyla devamlı dağ eteğinde bekleyen bir bölük cûkî gördüm. Ağaç ulaşılacak bir yerde değil aslında. Onların bu ağaca dair birtakım uydurmaları var. Güya, yapraklarından yiyen kimse pir-i fâni de olsa hemen gencelirmiş! Gerçek olmayan, saçma bir söz!

Bu dağın alt tarafında dibinden yakut çıkarılan muazzam bir körfez var. Suyu masmavi, gök renginde görünür uzaktan.

Oradan yola çıktık, iki gün seyahattan sonra deniz kıyısında tacirlerin yaşadığı Dînever (=Dundra)[344] şehrine vardık. Oradaki büyük mabette Dînever diye bilinen bir put var. Mabet içinde bin civarında brahman ve cûkî, beşyüz kadar da Hindu kızı bulunuyor. O kızlar her gece putun yanında şarkı söyleyip dans ediyor. Şehrin tüm vergisi putun bakımına vakfedilmiş! Mabette yaşayanlar ve orayı ziyaret edenler bu gelirle geçiniyor. Dînever putu insan büyüklüğünde. Som altından yapılmış olan bu heykelin gözleri iki iri yakuttur. Bana anlatılanlara göre gece karanlığı çöktüğünde çıra gibi yanar, etrafa ışık saçarmış bu gözler!

344 Dînever (=Dundra): Burada belirtilen şehir, Kürdistan'daki Dînever değildir; Portekizlilerin 1587'de kırdıkları büyük Vişnu heykelinin bulunduğu Dundra şehridir burası. Bkz: Tâzî, Age, s. 90.

Yolumuza revan olduk, Dînever'den altı mil uzaklıkta küçük bir şehir olan Kalî'ye ulaştık.[345] Orada Nâhûda İbrahim adlı bir Müslüman bizi davet ederek mükellef bir ziyafet çekti. Buradan Kelenbû'ya (=Kolombo) hareket ettik.[346] Kelenbû, Serendîb ülkesinin en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Beraberinde yaklaşık beşyüz zenci bulunan deniz bakanı Vezir Câlestî bu şehirde oturuyor.

345 Kalî: Dundra'nın batısında sahil kıyısında bir şehirdir.

346 Kelenbû (=Kolombo): Yine batı sahillerinde bulunun bir şehir; bugün Srilanka Devleti'nin başşehridir.

Oradan hareket ettik, üç gün sonra evvelce sözünü ettiğimiz Battâla'ya (=Puttalem) ulaştık. Battâla hükümdarının huzuruna çıktık. Nâhûda İbrahim'i orada beni bekler buldum. Beraberce Ma'ber ülkesine doğru yola koyulduk. Rüzgâr sert esiyordu, gemi neredeyse su ile dolacaktı. İşi bilen bir kaptanımız yoktu. Sonra bir taşlığa (=mercan kayalığına) vardık, gemi parçalanma tehlikesi geçirdi. Sonra sığ bir denize girdik, gemi oturdu! Ölümü gördük bu gözlerle! İnsanlar yanlarında taşıdıkları her şeyi atıyor, birbirleriyle vedalaşıyordu. Geminin seren direğini kestik, suya saldık. Gemiciler bu direkten bir sal yaptılar. Karaya iki mil mesafe kalmıştı; ben gemiden sala inmek istiyordum, gemide iki arkadaşım ve iki cariyem vardı. Bana seslendiler:

"Bizi bırakıp da inecek misin?" Onları kendimden üstün tuttum;

"Siz, iki arkadaş hemen inin ve sevdiğim cariyeyi de beraberinizde indirin!" dedim. Cariye şöyle diyordu:

"Ben yüzmesini iyi bilirim. Salın iplerinden birine asılarak onların yanında su içinde giderim!" İki dostum aşağı indiler. Onlardan biri Tûzerli Muhammed b. Ferhân, diğeri ise bir Mısırlıydı. Cariyelerden biri onlarla diğeri ise denizin içinde sal ipine asılmış vaziyette gidiyordu! Gemiciler sala bağladıkları halata tutunarak yüzüyorlardı. Yanımdaki kıymetli eşyayı, incileri ve amberi onların yanına bıraktım. Rüzgâr müsait olup onlara yardım ettiği için sağ salim karaya ulaştılar. Ben gemide kalmıştım. Gemi sahibi de bir tahta parçasına tutanarak karaya çıktı...

Gemiciler dört sal daha yapmaya başladılar. Bunlar tamamlanamadan akşam çöktü, su koynuna aldı bizi! Geminin kuyruk kısmına çıkarak orada sabahladım. Sabahleyin kayıklarıyla yanımıza gelen birkaç gâvurla beraber Ma'ber kıyılarına çıktık. Onlara hükümdarlarının dostu olduğumuzu bildirdik. Durumu iki gün uzaklıkta savaş eden hükümdara rapor ettiler. Ben de başımdan geçenleri tafsilatıyla bildiren bir mektup gönderdim hükümdara. Bu gâvur tayfası bizi büyük bir ormana soktu. Sonra önümüze karpuza benzeyen bir meyve koydular. Bu, mukl ağacının meyvesiydi.[347] (Mukl, Afrika'da yetişen ve esans üretiminde hammadde olan bir bitkidir.) Meyvenin içinde şerbetli

pamuğa benzer bir bölüm vardı. Bu maddeyi çıkarıp ondan tel adı verilen bir helva yapıyorlar, şeker gibi bir şey.[348] Yemekte gayet lezzetli balıklar da getirdiler.

347 Mukl ağacı (Akgünlük ağacı) için bkz: 17/9. not.

348 Tel kelimesi: Sanskritçe asıllıdır; hem ağaca hem de meyvesine tel denilir. Tâzî, Age, s. 91.

Orada üç gün kaldık. Sonra hükümdar tarafından gönderilen Emir Kamerüddîn ve liderliğindeki piyade ve süvarilerden oluşan grup, bir devlet (=dûlet; tahtırevan) ile on at getirdi yanımıza. Ben, arkadaşlarım, gemi sahibi ve cariyelerimden biri, gelen atlara bindik. Diğer cariyem dûlete bindi. Böylece Herkâtu Kalesi'ne ulaştık. Geceyi orada geçirdik. Cariyeleri, birkaç köleyi ve arkadaşları orada bıraktım.

İkinci gün hükümdarın karargâhına vardık.

Ma'ber Ülkesinin Hükümdarı O, Gıyâseddîn Damgânî'dir.

Daha önce Sultan Muhammed'in hizmetçilerinden Melik Mücîr b. Ebî Recâ'nın cengâveriyken sonradan Emir Hacı b. Seyyid Sultan Celâleddîn'in adamı olmuş ve nihayet iktidarı ele geçirmiştir. Bu olaydan önce Sirâceddîn adıyla bilinirdi. Tahta geçişinden beri Gıyâseddîn adını aldı.

Ma'ber ülkesi, önceleri Dihlî hükümdarı Sultan Muhammed'in egemenliğindeydi. Bir süre sonra kayınpederim Şerif Celâleddîn Ahsen Şâh[349] burayı ele geçirdi ve tam beş sene hüküm sürdü. Nihayet öldürülünce onun emirlerinden Alâeddîn Udeycî[350] geçti başa. Alâeddîn tahta oturduktan bir sene sonra gâvura savaş açmış, bol bol ganimet ele geçirerek yurduna dönmüştü. Ertesi yıl da gâvura karşı hücuma geçti, onları yendi, hatırı sayılır miktarda eksiltti gâvuru! Ama bir gün su içmek için başından tolgasını çıkardığında kimden geldiği belirsiz bir okla ruhunu teslim etti.

349 İsyancı Celâleddîn Ahsen Şâh: bkz: 42/1. not.

350 Alâeddîn Udeycî: 739/1339'dan 741/1342'ye kadar burayı yönetti; ülkenin bir kısmını elinde tutan yerel Pandya Devleti'yle savaştı. Beck.; Age, s. 85.

Yerine damadı Kutbeddîn geçirildiyse de devlet adamları onun gidişatını ve ahlâkını beğenmedikleri için kırk gün sonra işini bitirdiler! Onun ardından tahta geçen Sultan Gıyâseddîn, Sultan Şerif Celâleddîn'in kızıyla evlendi. Ben, işte bu Şerif Celâleddîn'in kızkardeşiyle Dihlî'de nikâh kıymıştım.

Sultan Gıyâseddîn'in Huzuruna Varışımız

Hükümdarın konağına yaklaştığımızda, bizi karşılamak için mabeyincilerden birini göndermişti bile. O ahşap bir kulede oturuyordu.

Hindistan'dakilerin âdeti, ayağa mest geçirmeksizin hükümdar huzuruna çıkmamaktır. Bende mest yoktu; gâvurlardan biri hemen bana mest verdi. Oysa orada bir grup Müslüman vardı, gâvur tayfasının Müslümanlardan daha işbilir olmasına şaştım! Hükümdar, huzuruna çıktığımda bana oturmamı emrederek Kadı Sadruzzamân Hacı Bahâeddîn'i yanına çağırdı. Hükümdar, çevresindeki üç çadırda ağırladı beni. Onlar bu çadırlara "hıyâm" diyorlar. Yatak gönderdi, onların yediği yemekten getirtti. Bu, pirinç ve etten ibaret bir yemekti.

Tıpkı bizim ülkemizdeki gibi onların da âdeti yemeğin üstüne “leben-i râib” (=kesik süt; kesmik; lor veya yoğurt) içmektir. Yemekten sonra sultanla görüşerek Maldiv adalarının durumunu anlattım. Oraya asker göndermesini teklif ettim. Bu işe iyice niyetlenerek gemileri hazırlattı. Ayrıca Maldiv adalarının kadın hükümdarı için hediye hazırladı, vezirleri ve ileri gelen devlet adamları için de hil’atlar (=özel giysiler) yaptırdı. Böylece kadın hükümdarın kızkardeşiyle evlenmeyi kafasına koyarak bu işi halletme görevini bana verdi! Bunun dışında ada halkının yoksul kesimlerine dağıtılmak üzere üç gemi erzak ve benzeri ihtiyaç maddeleri yükletti. Bana dönerek:

“Beş gün sonra dönüş yaparsın!” deyince deniz komutanı Havâce (=Hoca) Serlek şu açıklamayı yaptı sultana:

“Adalara sefer işi bu vakitten ancak üç ay sonra yapılabilir!” Bu ifade üzerine hükümdar;

“Tamam, öyleyse sen hemen Fattan’a gel! Ki bu işi bitirip payitahtımız Mutra’ya (=Madura) dönelim. Oradan hareket edilir” dedi.

Hükümdarın yanında kaldım, bu arada cariyelerle arkadaşları getirttim.

Hükümdarın Yolculuk Düzeni; Kadınları ve Çocukları Öldürtmek Konusundaki İğrenç Tavrı

Takip edeceğimiz yol ağaç ve kamışlardan oluşan yekpâre bir ormandan geçiyodu. Kimse tek başına ilerleyemiyordu bu yolda; hükümdar orduda büyük küçük herkesin bu cangılı açmak için yanına bir nacak almasını emretti.

Karargâh kurulunca yanındakilerle beraber hayvanlara binerek ormana atıldı. Hep birlikte sabah alacasından öğlen güneşi devrilinceye dek ağaç kestiler. Sonra yemekler getirildi, grup grup sofralar kuruldu. Bu molanın ardından akşam karanlığına kadar kesme işine devam ettiler. Ormanda gâvur tayfasından kimi buldularsa esir ederek orada budadıkları iki ucu sivri kazıkları bunların sırtlarına yüklediler. Esirlerin yanında hanımları ve çocukları da vardı. Orada âdet, karargâh çevresini dört kapılı tahta bir surla çevirmektir. Bu sura “ketker” diyorlar.[351] Ayrıca hükümdarın kaldığı yerin çevresine ikinci bir ketker daha yapıyorlar. Büyük ketkerin dış kısmına bel hizasında yükseltiler yapıp geceleyin bunların üzerinde ateş yakıyorlar. Köle ve bekçiler geceyi orada geçiriyor. Her birinin elinde bir demet kamış vardır.

351 Ketker (=Kath-Kâr) kelimesi: Aslı Kath’den gelir ki, Hint dilinde “kath” ağaç, odun demektir. Kâr ise iş, amel demektir. Böylece kathkâr odundan, ahşaptan yapılan şey demek olur. Bkz: John T. Platts, A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English, London, 1911, s. 798.

Gâvur ansızın gece karanlığında karargâha hücum etmeye kalktı ve bekçiler ellerindeki demeti tutuşturdu. Bir anda gece gündüze döndü, süvariler gâvurun peşine düştü. Sabahleyin gün ağardığında akşamdan tutsak edilen gâvurlar dört grup hâlinde ketkerin kapılarına getirildiler. Bir gün önce hazırlanan tahta kazıklar bu kapıların önüne çakıldı ve esirler bu kazıklara oturtuldu! Sonra onların kadınları boğazlandı ve ardından bu kazıklara bağlandı saçlarından! Minicik yavrular kadınların kucağındayken boğazlanıyor ve oraya bırakılıyordu!

Sonra başka bir karargâh kuruluyor başka bir cangıl kesilip dümdüz ediliyor ve esirlere aynı şey yapılıyordu. Bu, iğrenç, aşağılık, hayvanca bir iş! Ben ömrüm boyunca hiçbir hükümdarın böyle davrandığını görmedim. Bu huyu yüzünden Hak Teâlâ o zalimin canını tez aldı!

Bir gün ben solunda, kadı sağında olmak üzüre hükümdarla beraber yemek yiyorduk. Yedi yaşındaki oğlu ve karısıyla bir tutsak çıkarıldı huzura. Hükümdar hemen eliyle işaret verdi;

"Uçurun onun kellesini!" diyerek. Sonra ekledi;

"Ve Zenû ve Piserû!" Bu söz, "karısının da oğlunun da" demektir! Onların da boyunları vuruldu. Ben dayanamamış, gözlerimi çevirmiştim. Döndüğümde hepsinin başları yere atılmıştı.

Bir gün yine bu hükümdarın yanındaydım. Bir kâfir getirildi. Adam anlamadığım bir şeyler söylüyordu. Ansızın bir grup cehennem zebânisi hançerlerine davrandılar. Tez davranıp kalktım, hükümdar hemen sordu;

"Nereye?" Cevap verdim;

"İkindiyi kılacağım!" Beni anladı ve haince güldü! Biçarenin el ve ayaklarını kestirdi! Döndüğümde adam kanlar içinde kıvranıyordu.

Kâfirleri Yenmesi

Bu olay, büyük işlerdendir. Sultan Gıyâseddîn'in memleketine komşu olan bir gâvur hükümdar vardı, Bellâldiyev[352] adında. Bu adam kâfir hükümdarların en büyüklerindendi. Yüzbini aşan askeri vardı ve beraberinde kaçkın köleler, suçlular ve kanunsuzlardan oluşan yirmibin civarında da Müslüman bulunuyordu! Bu adam Ma'ber ülkesini ele geçirmeye çalıştı. Ma'ber'de Müslüman askerin sayısı altıbindi. Onların yarısı usta cengâverdir; diğer yarısında ise iş yok, onlardan hayır gelmez!

352 Bellâl Diyev (=Ballala III): Hoysala Krallığı'nın son sultanıdır.

Müslümanlar Kubbân (=Koppam)[353] şehrinin yakınlarında karşılaştılar Bellâldiyev'le. Bellâldiyev onları feci bir yenilgiye uğrattı. Askerler Mutra'ya ricat ettiler. Gâvur, ülkenin en büyük ve korunaklı şehirlerinden Kubbân'a indi. Burayı tam on ay kuşatma altında tuttu. İçeridekilerin ondört günlük erzağı kalmıştı. Gâvur haber salmıştı kaledekilere; "Can güvenliği içinde kaleden çıkın ve şehri bırakın!" diye. Kaledekiler gâvura şu cevabı verdiler:

353 Kubbân (=Konnanor-Koppam): Burası Andra Pradesh eyaletinin en güney noktasında yer almaktadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 95.

"Bu durumu kesinlikle hükümdarımıza bildirmemiz gerekir!"

Böylece içeridekilere ondört günlük bir süre tanıdı Bellâldiyev. Kaledekiler vaziyetlerini Sultan Gıyâseddîn'e yazdılar. Gıyâseddîn eline geçen mektubu Cuma günü halka okudu. Ahali gözyaşına boğulup hep bir ağızdan:

"Kendimizi Allah'a satıp can vereceğiz. Çünkü gâvur o şehri ele geçirirse bizi de kuşatmaya gelir. Kılıçlar altında ölüm elbet yakışandır bize!" diye bağrıştı.

Ölüme sözleştiler ve ertesi gün sabahleyin yola düştüler. Sarıklarını başlarından çıkarıp atların boyunlarına taktılar. Bu, ölümü arzulayanın işaretiydi. Gözünü budaktan sakınmayan üçyüz kişilik bir grubu öncü ettiler. Sağ kanadın idaresini; dininde titiz, cesur fıkıh bilgini Seyfeddîn Bahâdur'a verdiler. Sol kanadın idaresini de Melik Muhammed Silâhdâr'a verdiler. Sultan, üçbin kişilik grubuyla merkezde gidiyordu. Esedüddîn Keyhüsrev Fârisî de üçbin kişilik bir artçı kuvvetle ordunun gerisini koruyordu.

Müslümanlar, öğlen uykusu esnasında gâvur karargâhına saldırdılar. Oradakiler hazırlıksızdılar ve atları meradaydı. Bu baskın karşısında gâvurlar saldırı yapanları hırsız zannetti! Doğru dürüst hazırlık yapmadan, silâh kuşanmadan Müslümanlara karşı savaşmaya çalıştılar. Sultan Gıyâseddîn de savaş meydanına ulaştı, gâvur tayfası korkunç bir yenilgiye uğradı. Seksen yaşında olan hükümdarları atına davranmak istediyse de Gıyâseddîn'in yeğeni Nâsıreddîn yetişti ve koca azgını alaşağı etti. Nâsıreddîn daha sonra tahta geçecek adamdır. Yakaladığı gâvur hükümdarını tanımıyordu, bu yüzden hemen öldürmek istedi. Ama oradaki bir köle:

"Bu hükümdardır!" deyince adamı esir edip amcasına sundu. Sultan huzuruna çıkarılan hükümdarı yüzüne karşı övdü yüceltti. Tüm servetini, fillerini ve atlarını aldıktan sonra onu serbest bırakacaktı güya! Fakat adamın nesi var nesi yok hepsini ele geçirdikten sonra derhal boynunu vurdurdu, derisini yüzüp içine saman doldurdu ve Mutra şehrinin surlarına astırdı. Ben onu asılı hâldeyken gördüm!

Şimdi asıl sözümüze dönelim.

Ordugâhtan çıkıp Fattan'a doğru yola koyuldum. Fattan, sahile kurulmuş gayet büyük ve güzel bir şehirdir. Limanı çok enteresan. Kalın tahtalar üzerine kurulu muazzam bir ahşap kubbe var orada. Bu kubbeye yine ahşaptan yapılmış bir yolla çıkılıyor ve yolun üstü örtülü! Suda düşman gemileri gözükünce limandaki gemiler bu kubbeye bağlanır ve okçular yukarı çıkar. Düşman hücum için asla fırsat bulamaz.

Şehirde taştan yapılmış şirin bir mescit bulunuyor. Üzümü ve narı pek lezzetli bu şehrin.

Orada saçlarını omuzlarından aşağı sarkıtan, kendini Allaha adamış dervişlerden Nişaburlu Şeyh Muhammed ile görüştüm. Yanında eğittiği bir aslan vardı! Hayvancağız dervişlerle sofraya oturuyor, onlarla yiyor onlarla kalkıyordu. Şeyh Muhammed'in yanında otuz derviş vardı. Onlardan birinin ceylânı, aslanla yan yana bulunurdu da vahşi hayvan ilişmezdi ötekine! Fattan'da epey kaldım.

Cûkîlerden biri Sultan Gıyâseddîn için cinsel gücü artıran haplar yapmış. Anlatılanlara göre bunların karışımında demir tozu bulunuyormuş. Hükümdar hapların dozunu fazla kaçırınca hastalanmış. Böyle hâlsiz bir vaziyette Fattan'a gelmiş. Onu karşılamaya çıktım, hediye sundum. Hükümdar şehre yerleşince deniz komutanı Havâce (=Hoca) Serûr'u çağırtarak;

"Maldiv adalarına gidecek gemilerle uğraş, başka şeye dalma!" diye emir verdi.

Benim sunduğum hediyenin tutarını bana vermek istediyse de çekindim, almadım. Ama bu kararıma pişman oldum! Çünkü (kısa bir süre sonra) öldü ve ben hiçbir şey alamadım!

Sultan Gıyâseddîn, Fattan'da onbeş gün kaldıktan sonra başşehre döndü. Ben onbeş gün daha kalarak payitaht olan Mutra'ya hareket ettim.

Mutra büyük bir şehirdir. Daha önce kayınpederim Sultan Celâleddîn Ahsen Şâh burayı kendine başşehir yaptığı için şehri Dihlî'ye benzer bir hâle getirmiş ve imar işlerine özen göstermişti.

Buraya geldiğimde ahaliyi kırıp geçiren bir vebayla karşılaştım. Salgına yakalanan talihsiz hastalığın ikinci veya üçüncü günü ruhunu teslim ediyordu. Ölüm biraz ağır davransa dördüncü gün yetişiyordu. Dışarı çıktığımda ya bir hasta ya da bir mevta ile karşılaşıyordum. Sağlıklı olduğunu sanarak satın aldığım bir cariyem ertesi gün vefat etti. Bir gün Sultan Ahsen Şâh'ın vezirlerinden birinin hanımı, yanında sekiz yaşında afacan oğulcağızıyla bana geldi, yoksulluktan dem vurdu, ona

biraz yardım ettim, para verdim. İkisi de sapasağlamdı. Ertesi gün kadın tekrar yanıma gelerek oğlu için kefen istedi. Çocuk ölmüş meğer.

Sultan vefat ettiğinde büyük salondaydım. Orada yüzlerce kadın hizmetkâr gördüm. Bu kadınlar sultanın dışında (halk ve devlet erkânına) yemek yapılsın diye ayrılan pirinci ufalayıp dövmek için orada bulunuyorlardı. Hepsi hastaydılar, güneşin alnında oraya buraya serilmişlerdi.

Sultan Gıyâseddîn, Mutra'ya geldiğinde anasını, hanımını ve oğlunu hasta buldu. Üç gün kaldı şehirde. Sonra bir mil ötedeki nehrin kıyısına gitti. Orada gâvurlara ait bir mabet vardı.

Perşembe günü hükümdarın yanına gittim. Bana kadıyla yan yana kalmamı emretti, orada misafir edilecektim. Tam bana ait çadırlar kuruluyordu ki insanların koşuştuğunu, birbirleriyle itişip kakıştığını gördüm. Biri:

"Sultan öldü!" diyor, diğeri:

"Ölen onun oğludur!" diyordu. Sonra bu işi araştırdık, vefat edenin oğlu olduğunu anladık. Ondan başka çocuğu yoktu hükümdarın. Bu yüzden derdi arttı, hastalığı depreşti. Bir sonraki Perşembeye de hükümdarın annesi vefat etti!

Hükümdarın Ölümü, Yeğeninin Başa Geçişi ve Benim Oradan Ayrılışım

Üçüncü Perşembe Sultan Gıyâseddîn can verdi. Haberi alır almaz kargaşadan endişe ederek acele davrandım, şehre doğru koştum. Yolda ordugâha doğru ilerleyen yeğen Nâsıreddîn'le karşılaştım. Bu adam Gıyâseddîn'den sonra tahta geçecek olandır. Hükümdarın oğlu yoktu, bu yüzden onu tayin etmişti tahtına. Bana geri dönmemi, beraberce ordugâha gitmeyi teklif etti. Kabul etmedim, bu tavrım onun kalbini kırdı!

Nâsıreddîn denen bu adam, amcası tahta geçmeden önce Dihlî'de hizmetkârdı. Amca hükümdar olunca onun yanına kaçtı; kaderin cilvesi bu ya, ardından tahta oturdu! Kendisine bağlılık sözü (=biat) verildiğinde şairler övgü dolu dizeler söylediler. Bol bol dağıttı Nâsıreddîn. Hediyeler yağdırdı herkese. Ona ilk şiir söyleyen Kadı Sadruzzamân'ı beşyüz dinar ve bir hil'atla ödüllendirdi. Onun ardından şiir düzen Kadı lakaplı vezire ikibin dinar verdi. Bu arada bana da üçyüz dinarla bir hil'at armağan etti. Yoksullara, kimsesizlere sadaka dağıttı. Onun adına ilk hutbeyi okuyan hatibin üstüne altın ve gümüş tabaklarla dinar ve dirhem saçtı...

Sultan Gıyâseddîn'in vefatı dolayısıyla başsağlığı merasimi yapıldı. Her gün mezarının başına gelip Kur'an okuyor, hatim indiriyorlardı. Sonra "aşşârîn tayfası" (=özel aşirciler; Kur'an'dan bir bölümü yavaş ve makamlı bir biçimde okuyanlar) geliyordu mezara. Bunların ardından halka yemek dağıtılıyordu. Durumuna göre herkese bir miktar dirhem veriliyordu. Kırk gün ardı ardına bu işe devam edildi. Onlar her vefat yıldönümünde kırk gün art arda aynı merasimi yapar, geleneği devam ettirirler.

Sultan Nâsıreddîn ilk önce amcasının vezirini görevden almış, ondan servet istemişti. Vezirlik makamına Melik Bedreddîn'i tayin etti. Bu adam, amca Gıyâseddîn tarafından Fattan'dayken beni karşılamaya gönderilen adamdı. Çok geçmeden vefat etti, yerine deniz komutanı Havâce Serûr tayin edildi. Nâsıreddîn, emir saldı; Havâce (=Hoca) Serûr'a artık "Havâce Cihân" densin diye.

Çünkü Dihlî Sarayı'nda vezire "Havâce Cihân" (=Cihanın Hocası) derler. Hattâ, bu unvandan başka bir ad ile seslenen kişi bir miktar para cezası ödemeye zorlanır.

Daha sonra, amca Gıyâseddîn'in kızının kocasını (=hala oğlunu) öldüren Nâsıreddîn o kızla evlendi! Hala oğlunu ölmeden önce zindanında ziyaret eden Melik Mes'ûd, ispiyon edildi. Nâsıreddîn hemen onu öldürttü. Asil, erdemli ve cesur insanlardan olan Melik Bahâdur da öldürüldü.

Hükümdar Nâsıreddîn, Maldiv adalarına sefer edilsin diye amcasının ayarladığı gemilerin tümünü benim emrime verdi.

Ama ben buranın öldürücü sıtmasına yakalandım! İşim bitik diye düşünüyordum. Hak Teâlâ'nın içime doğurduğu sezgiyle bu ülkede bol olan temr-i hindîden (=hint hurması) bir ratl aldım; suda ıslattıktan sonra içtim. Üç gün boyunca ishal oldum. Ve Allah beni kurtardı hastalığımdan! Bu şehirden tiksindim. Yolculuk için izin istedim. Sultan:

"Nasıl yola çıkacaksın? Maldiv adalarına sefer için bir aydan az zaman var! Kal ki Hûnd-ı Âlem'in (=Hint sultanının) senin için emrettiği her şeyi verelim!" dedi bana. Kabul etmedim. Benim namıma Fattan'a emir gönderdi, dilediğim gemiyle seyahate çıkayım diye. Böylece Fattan'a döndüm, Yemen'e gidecek sekiz gemi buldum orada; birine bindim.

ELLİÜÇÜNCÜ BÖLÜM - MALDİV ADALARINA DÖNÜŞ VE BENCÂLE' YE (=BENGALE'YE) AÇILIŞ

Yolda dört korsan gemisiyle karşılaştık, bizimle biraz çatıştıysalar da çekilip gitti bu gemiler. Ve Kavlem'e vardık.[354] Bende hastalık artığı hâlsizlik devam ediyordu; üç ay bu şehirde kaldım. Sonra Sultan Cemaleddîn Hinavrî'ye varmak niyetiyle bir gemiye bindim. Hinavr ile Fâkenavr arasında gâvurların hücumuna uğradık!

354 İbn Battûta'nın Kavlem'e (=Kuylon) varış vakti: Seyyahın Kavlem'e 1345 yılının Ocak başlarında varması gerekiyor; hicrî yediyüzkırkbeş yılının Ramazan ayının başlarına denk düşüyor bu tarih.

Gâvurun Bizi Soyup Soğana Çevirmesi

Hinavr ile Fâkenavr arasında bulunan küçük bir adaya ulaştığımızda oniki gâvur gemisinin hücumuna uğradık! Bize karşı iyi dövüştüler ve bizi yendiler. Zor zamanlar için biriktirdiğim her şeyi aldılar. Seylân hükümdarının verdiği inci ve yakutları, ermişlerin bana ihsan ettikleri nice elbise ve yollukları kaptılar. Donvâri bir şalvardan gayrı hiçbir şey bırakmadılar! Diğer yolcuların da her şeyi alındı. Böylece bizi kıyıya attılar.

Ben Kalikût'a döndüm, mescitlerden birine girdim. Bir fakihten bir elbise, oranın kadısından sarık ve bir iş adamından da diğer bir elbise gönderildi bana. Bu sırada aldığım haberlere göre Vezir Cemaleddîn öldükten sonra Vezir Abdullah, Sultan Hadîce'yle evlenmiş. Öte yandan hamile bıraktığım hatunumun bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti.

(Maldiv Adalarına ve Bengâle'ye Doğru)

İçimde adalara gitme isteği uyandı. Ama Vezir Abdullah'la aramızdaki düşmanlığı hatırlayarak endişe ettim, (doğru karar verebilmek için) Kur'an-ı Kerim'i açtığımda şu âyet çıktı karşıma:

"Onların üstüne melekler inecek ve Korkmayın, üzülmeyin! diyecekler."

Yüce Allah'dan, istihâremde (=doğru olanı arayışımda) bana yardım etsin diye niyazda bulundum ve yola koyuldum. On gün sonra Zîbetülmehel'e (=Maldiv adalarına) ulaşarak Kennelûs adasına çıktım.[355] Oranın valisi Abdülazîz Makdaşâvî (=Mogadişulu) bana hürmette kusur etmedi, ihsan yağdırdı ve benim için bir tekne hazırlattı.

355 Maldivlere tekrar dönüş; yediyüzkırkaltı yılının Rebîussânî ortalarında vuku bulmuş ise bu tarih 1345 Ağustosu'na rastlar.

Daha sonra hükümdar hatunla kızkardeşlerinin gezip tozmak ve yüzmek amacıyla gittikleri Hululî[356] adasına vardım. Halkın gemilerde oynayıp eğlendiği bu tür gezilere "tebahhur" diyorlar. Hükümdar hatun bu adaya geldikçe vezir ve emirler ona hediyeler gönderir.

356 Hülüllî adası: Bu ada bugün Maldiv Cumhuriyeti'nin uluslararası havalimanının bulunduğu adadır. Rıhle şarihi Tâzî de bu adaya inip evvelce bahsettiğimiz tarihî levhayla ilgili incelemeler yaptığını söylüyor. Bkz: Tâzî, Age, s. 100.

Bu adada hükümdar hatunun kızkardeşiyle kocası Hatip Muhammed İbnü'l-Vezîr Cemaleddîn'i buldum. Ayrıca daha önce eşim olan annesini gördüm. Hatip yanıma geldi, yemek getirmişti. Ada halkından bir grup Vezir Abdullah'a giderek benim geldiğimi bildirdiler. Abdullah, ne durumda olduğumu, kimlerle geldiğimi sorduğunda iki-üç yaşlarındaki oğlumu götürmek için geldiğim söylendi ona. Çocuğumun annesi vezire koşup şikâyetçi olduysa da vezir:

"Ben, onun oğlunu götürmesine engel olamam!" cevabını verdi. Beni adaya sokan vezir bununla da kalmadı; her an kontrol altında tutmak için kendi köşküne yakın bir eve konuk etti beni! Bir kat giysi ile töreleri gereğince tenbûl ve gül suyu göndermeyi de ihmal etmedi. Eğilip selâm verme anında bırakmak üzere iki ipek kumaş götürdüm. Bunları hemen aldılar.

O gün benimle görüşmeye çıkmamıştı vezir. Oğlumu getirdiler. Çocuğun onlarla kalması daha iyiydi kendi açısından, bu yüzden geri verdim.

Adada beş gün kaldım. Artık yola çıkmalıyım diye düşündüm, izin istedim. Vezir beni çağırmayınca gittim, huzuruna çıktım. Benden aldıkları iki kumaşı geri getirdikleri için selâm esnasında âdet olduğu üzere bunları önüne attım vezirin. Beni yanına oturttu, hâl hatır sordu. Beraber yemek yedik, aynı leğende el yıkadık. Oysa bu yakınlığı kimseye göstermezdi! Son olarak tenbûl sunuldu ve huzurdan ayrıldım.

Bana giysi ve "bustuvâ" (=fazla miktarda deniz boncuğu) gönderdi,[357] iyi davrandı.

357 Besâtî: Bustuva kelimesinin çoğulu "besâtî"dir. Bustû yüzbin "veda" yani deniz kabuğudur.

Böylece yola çıkıp kırküç gece denizin sırtında kaldıktan sonra Bencâle (=Bengâle; Bangladeş) ülkesine ulaştık. Burası pirinci bol, geniş mi geniş bir ülkedir. Dünyada yiyecek fiyatlarının daha düşük olduğu başka bir yer görmedim ama pek kasvetli, çetin bir memleket. Horasanlılar buraya:

"Dûzah est pur ni'met!"[358] derler ki şu anlama gelir:

358 Dûzah est pur ni'met: Cümle Farsçadır; nimet dolu Cehennem demektir. Bugünkü Bangladeş'in geçmiş yüzyıllardaki durumu anlatılırken yine yağmur, sel, bataklık ve bol pirinçten; kısaca suyun nimet ve külfetlerinden bahsedildiğini görüyoruz. Bangladeş için kullanılan "Dûzah" kelimesi hepimizin bildiği "tuzak" kelimesidir.

"Nimet dolu cehennem!"

Pazarlarında yirmibeş Dihlî ratlı tutarındaki[359] pirincin bir gümüş dinara satıldığını gördüm! Bir gümüş dinar, sekiz dirhem eder. Bunların dirhemi bir gümüş dirheme eşittir. Dihlî ratlı ise yirmi Mağrip ratlı eder. Oralılar bu fiyata da pahalı diyorlar!

359 Dihlî ratlı: Bir Dihlî ratlı, 20 Mağrip ratlı; yani sekiz kg idi.

Eskiden bu ülkede oturmuş ve Dihlî'de iken yanı başımda vefat etmiş olan iyi kalpli Muhammed Masmûdî Mağribî; bir eşiyle bir hizmetkârı olduğunu, kendisinin de dahil olduğu bu üç kişilik gruba bir yıl yeten erzakı sekiz dirheme satın aldığını anlatmıştı. Ayrıca seksen Dihlî ratlı tutarındaki kepekli pirinci sekiz dirheme aldığını, bunu ayıklayıp dövdüğü zaman tam elli ratl, daha doğrusu on kantar öz pirinç çıktığını da eklemişti sözlerine! Bu ülkede sağmal bir ineğin üç gümüş dinara satıldığını gördüm. Buranın davarı hep mandadan oluşuyor. İri semiz tavukların sekizi bir dirheme, güvercin cücüklerinin onbeşi bir dirheme, semiz bir koç iki dirheme, bir Dihlî ratlı tutarındaki şeker dört dirheme, bir ratl şerbet sekiz dirheme, bir ratl katı yağ dört dirheme, bir ratl susam yağı iki dirheme, kaliteli ince pamuk kumaşın otuz arşını iki dinara satılıyordu. Ayrıca güzel yüzlü "firâşlık" (=hizmetlik değil yataklık) cariyenin bir dinar altına verildiğini gördüm. Buranın bir dinar altını, Fas altınıyla ikibuçuk dinar eder.[360] İşte bu fiyata Âşûre adında dilber mi dilber, endamı can yakar bir cariye aldım! Arkadaşlarımdan biri de Lûlû adında yaşı küçük kabiliyetli bir köleyi iki dinar altına satın almıştı.

360 Bengala'daki (=Eski Bangladeş) fiyatların çağdaş dille karşılığı: Bu durumda bir inek 600 kg pirince veya 192 tavuğa veya 12 koyuna veya 48 kg şekere veya 48 kg yağa veya 96 litre zeytinyağına veya 22.5 metre pamuklu kumaşa denk düşüyordu. Bkz: Tâzî, Age, s. 101.

Bencâle ülkesinde ilk ayak bastığımız yer Sudkâvân şehriydi.[361] Burası, Büyük Deniz (=Hint okyanusu) kıyısında kurulu kocaman bir şehirdir. Hintlilerin ziyaret ettikleri Kenk (=Ganj) ile Cûn (=Cumna)[362] nehirleri orada birbirlerine kavuşarak denize dökülmektedir. Bencâle halkının bir sürü gemisi vardır ırmakta yüzen. Onlara binip Leknavtî[363] halkına karşı savaşıyorlar.

361 Sudkâvân şehri: Seyyahın tarif ettiği şehir, harita üzerinde iki ayrı şehre de uygun geliyor; biri Satgaon diye bilinen şehirdir ki Kalküta'nın güneyinde büyük deltanın batısında Hooğlı nehri üzerine kurulmuştur. Burası, Türk ve Müslüman hâkimler gelmeden önce ve sonra etkinliğini devam ettirmiş bir limandı. Ancak 16. yüzyılda tamamen terkedildi. İkinci ihtimal bu şehrin Şitagonk (=Chittagong) olmasıdır. Şitagonk, büyük deltanın doğusunda, Dakka'nın güneydoğusuna yayılmış bir şehirdir. İkinci ihtimal daha güçlü görünüyor; zira Bengal körfezinde Hint okyanusu kıyısında bulunan tek büyük liman burasıdır. Bkz: Bangladeş haritası; Beck, Age, C. 4, s. 868.

362 Cûn ırmağı (=Cumna; Yumna nehri): Buradaki Cumna veya Yumna nehri, Brahmaputra'dır.

363 Leknavtî (=Lahnavti; Batı Bengâl; Eski Gavr şehri): Burası 600/1204 yılından itibaren Müslüman Bengal hâkimlerinin başşehri oldu; Leknavtî'nin ihtişamlı günlerinden geriye kalan harabeler Malda yakınlarındadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 101; ayrıca bkz: 41/14. not; Y. Hikmet Bayur, Age, s. 381. Bengâl sultanı Fahreddîn (=Fahreddîn Mübarekşâh): Muhammed Tuğluk tahta çıkınca babasının evlâtlığı olup Doğu Bengal vilayetini (=Sonargavan) yöneten Tatar Han'a Behram Han unvanını verdi ve onu Genel Bengâl Valisi yaptı. Muhammed Tuğluk daha sonra Doğu Bengâl'i yönetsin ve Behram'a yardımcı olsun diye askerî aristokratlardan Buğra Han'ın torunu Gıyaseddîn Buhadur Buğra'yı Doğu Bengal'e gönderdi; ancak Gıyâseddîn Bahadur Buğra ayaklandı ve

1330'da öldürüldü. Böylece Bengâl ülkesinde Balaban soyundan ve Buğra Han soyundan kimse kalmadı; bu sülâle çok uzun bir zaman Bengâl'i yönetmişti. Bundan sonra hâdiseler sis perdesi altına girmiştir; ancak genel bir ifadeyle diyebiliriz ki 1336'da (yahut 1338'de) Tatar Behram Han, 1338'de de Leknavti valisi Melik Bidar Halac Han öldürüldü. Onu öldüren kişi silâhdarı olan Fahreddîn Han idi; seyyahın bahsettiği Fahreddîn işte budur ve Mübarekşâh diye de bilinir. Dihlî Sarayı'ndaki Muhammed Tuğluk ise Bengâl'le uğraşacak durumda değildir. Zaten Bengâl'dekiler de Dihlî'yi takmamaktadırlar. Böylece Bengâl'de birbiriyle savaşan iki devlet (=Doğu ve Batı Bengâl devletleri) belirdi; uzun mücadelelerden sonra Melik İlyas 1343 yılında Batı Bengâl'de ipleri eline geçirdi ve 1352 yılında da Doğu Bengâl'i fethetti. Bkz: Y. Hikmet Bayur, Age, s. 382; Tâzî, Age, s. 103.

Bencâle (=Bengâle) Hükümdarı

Bu adam, Fahre lakabını alan erdemli Sultan Fahreddîn'dir.[364] Yabancılara, özellikle de sufî ve dervişlere gönlü açıktır. Bu ülkenin hükümdarlığı evvelce Sultan Gıyâseddîn Balaban'ın oğlu Nâsıreddîn'in elindeydi. Daha önce anlatıldığı gibi, Nâsıreddîn'in oğlu Muizziddîn Dihlî'de ansızın tahta oturmuş, baba Nâsıreddîn oğluyla savaşmaya niyetlenmişti. Nihayet baba ile oğul ırmakta birbirlerine kavuşmuşlar; bu olaya "Lika-i Sa'deyn" (=iki talihlinin buluşması) adı verilmişti. Baba, tahtı oğula terkederk Bencâle'ye dönmüştü. Ölünceye kadar burada kaldı Nâsıreddîn…

364 Sunurkâvân (=Sonargaon; Sonargavan): Burası Müslüman-Türk hükümdarlar zamanında Doğu Bengâl'in idarî merkezi olan Sonargavan'dır. Dakka'nın 15 mil güneyindedir. Bkz: Tâzî, Age, s. 104; Y. Hikmet Bayur, Age, s. 381.

Kendisinden sonra yerine geçen oğul Şemseddîn de vefat edince Şihâbeddîn oturdu tahta. Onun ardından kardeşi Gıyâseddîn Bahâdur Bûr yönetim yularını eline aldı. Kaderin cilvesine bakın; Şihâbeddîn derhal Sultan Gıyâseddîn Tuğluk'un desteğiyle Bahâdur Bûr'u tutsak etti. Sonraları Gıyâseddîn Tuğluk'un oğlu Muhammed, ülkesini bölüp paylaştırmak şartıyla Bahâdur Bûr'u esirlikten kurtardıysa da Bahâdur verdiği sözde durmamıştı. Böylece Muhammed ona savaş açmış, nihayet işini bitirerek kayınlarından birini vali olarak tayin etmişti. Ama onu yok etti ordu! Ve o sırada Leknavtî'de bulunan Ali Şâh, Bencâle'yi bir baştan bir başa işgal etti.

Egemenliğin Sultan Nâsıreddîn soyundan çıkıp gittiğini gören Fahreddîn, –ki efendisiydi onlar– Sudkâvân ve Bencâle'de isyan başlatarak bağımsızlığına kavuştu. Bu yüzden Ali Şâh ile Fahreddîn arasında fitne çıktı. Kış gelip yağmurlar yağınca Fahreddîn, Leknavtî ülkesine deniz yoluyla akın ederdi; suda güçlü olduğu için! Kurak günler kapıya dayanınca Ali Şâh karadan hücum ederdi Bencâle'ye; karada güçlü olduğu için!

Dervişlere Saygıyla İlgili Hikâye

Sultan Fahreddîn dervişlere karşı öylesine sevgi doluydu ki onlardan Şeydâ adlı birini Sudkâvân'da yerine vekil bırakıp gitti düşmanıyla savaşmaya gitti… Fırsatını bulan Şeydâ hemen başkaldırarak Fahreddîn'in biricik oğlunu idam etti! Sultan durumu haber alır almaz başşehre döndüyse de Şeydâ ile yandaşları Sunurkâvân şehrine kaçmışlardı.[365] Gayet muhkem bir kalesi vardır buranın... Sultan kuşatma için ordu gönderdiğinde kale halkı kendi canlarının derdine düşerek Şeydâ'yı yakalayıp gelen orduya teslim ettiler. Durumu haber alan hükümdar, isyancının kellesinin gönderilmesini emretti! Şeydâ'nın başı kesilip iletildi. Bu kargaşa yüzünden kalabalık bir derviş grubunun toptan işi bitirildi!

365 Kâmerû (=Kamarapu): Kelimenin aslı Sanskritçe Kamarupa'dır; Assam eyaletinde bir bölge olan Kamarupa, Bhutan ile Bangladeş arasındadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 104.

Sudkâvân'a girdiğimde hükümdarı ziyaret edemedim. Çünkü adam, Hint hükümdarına karşı ayaklanmıştı ve ben başıma bir iş gelecek diye kaygılanıyordum!

Sudkâvân'dan bir ay uzakta olan Kâmerû[366] dağlarına çevirdim yönümü, düştüm yola. Bu dağlar pek geniş bir alanı kaplar, Çin'e ve misk ceylânlarının gezindiği Tübbet (=Tibet) ülkesine kadar uzanır.[367] Bu dağlarda oturanlar Türklere benzer. Onların hizmet konusunda elleri uzdur. Oralı bir çocuk (=hizmetçi) başka çocuklardan kat kat üstündür. Büyüde ustalaşmış ve ün salmışlardır. Bu tarafa uzanışımın sebebi, yöredeki Allah dostlarından Tebrizli Şeyh Celâleddîn ile görüşmekti.

366 Tübbet ülkesi (=Tibet): Tam da seyyahın belirttiği gibi Tibet sınırı burada başlar ve bir yandan da Çin'e komşudur buralar. Tibetlilerin dayanıklılığı ve çekik gözlü oluşu seyyahta onların Türk olduğu yolunda bir izlenim uyandırmıştır. Belki de, o dönemde daha tam Tibetlileşmemiş Türk asıllı Budistler çoktu o mıntıkada. Tibet için ayrıca bkz: 46/36. not.

367 Habank (=Havang Tila) şehri: Bugün Havang Tila diye bilinen bu şehrin harabeleri, Silhet bölgesinde Habganj'ın 10 mil güneyindedir. Tâzî, Age, s. 106.

Şeyh Celâleddîn

Bu şeyh, ulu ermişlerden; nev'i şahsına münhasır adamlardandır. Herkesçe bilinen olağanüstü hâllere ve keramete sahiptir. Uzun ömürlülerden olan bu ermiş –Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın– bana; Halife Müsta'sımbillah dönemine yetiştiğini hattâ halifenin öldürülüşü esnasında orada bulunduğunu söyledi!

Çok sonraları o ermişin yüzelli yaşında bu dünyadan göçtüğünü ve on günde bir iftar ederek tam kırk yıl oruç tuttuğunu dinledim, dostlarının birinden…

Bir ineği vardı; onun sütüyle orucunu açar, bütün gece namaz kılardı. Uzun boylu, seyrek sakallı, narin bedenliydi. İşte bu dağların ahalisi hep onun huzurunda İslâma girmiş. Bu yüzden onların arasında sürdürdü hayatını.

Şeyh Celâleddîn'in Bir Kerameti

Dostlarından birinin bana aktardığına göre, şeyh efendi ölümünden bir gün önce onları yanına çağırarak Allah kaygusuna sahip muttakî kullardan olmalarını öğütlemiş ve şöyle demiş:

"İnşallah yarın sizin yanınızdan göçeceğim. Sizi Allah'a emanet ediyorum. Ondan başka Tanrı yok!"

Ertesi gün öğle namazını kılarken son secdede Hak Teâlâ çekip almış onun ruhunu. Oturduğu mağaranın yanında kazılı bir çukur bulmuşlar. Çukurun üzerinde de kefen ve tütsü! Yıkamışlar, kefenlemişler, namazını kılıp oracığa gömmüşler. Allah rahmet eylesin!

Bir Keramet Daha

Bu şeyhi ziyaret etmeye niyetlendiğimde dört mürîdi beni karşılamıştı; şeyhin oturduğu yere iki günlük yol vardı daha. Bana anlattıklarına göre şeyh efendi çevresindeki dervişlere şöyle demiş:

“Size Mağrip’ten bir gezgin (=derviş) geldi! Haydi onu karşılayın!”

Şeyhin emrinden ötürü buraya gelmişler. O bana dair hiçbir şey bilmiyordu. Ancak içine doğduğu, açıkçası “keşif sahibi olduğu” için gönderdi onları. Müritlerle beraber gittim şeyhe. Mağara dışındaki tekkesine vardım, orada hiç ev yoktu. Bu ülkenin Müslüman-kâfir tüm ahalisi onu ziyaret etmeye gelir, hediyeler getirir; dervişler ve gelen giden yolcular da bunlardan geçinirdi. Oysa şeyh bir inekle yetinmekte, daha önce anlattığımız gibi on günde bir bu hayvanın sütüyle iftar etmekteydi. Huzuruna çıktığımda ayağa kalktı, beni kucakladı, ülkeme ve yolculuklarıma dair sorular sordu. Anlattım uzun uzun. Şöyle dedi bana:

“Sen Arapların seyyahısın!” Hemen orada bulunan müritleri atıldılar:

“Arap olmayanların da efendimiz!” Şeyh efendi:

“Ve Arap olmayanların da seyyahısın. Ona saygı gösterin ve ikram edin!” dedi.

Beni tekkeye götürdüler, üç gün misafir ettiler.

Kerametlerle Dolu Enteresan Bir Hikâye

Şeyhin huzuruna çıktığım gün üzerinde ince keçi tüyünden bir ferâce gördüm ve hoşlandım. Kendi kendime:

“Şeyh keşke bunu bana verse!” dedim. Nihayet veda etmek için yanına vardığımda kalkıp mağaranın kenarına doğru yürüdü, ferâceyi çıkardı, bana giydirdi; başından takkeyi de çıkarıp uzattı! Öylece kalıp yamalı bir elbiseye büründü.

Dervişlerin bana aktardığına göre şeyh efendi aslında bu ferâceyi giymek âdetinde değilmiş. Benim gelişim esnasında sırtına geçirivermiş bunu ve şöyle demiş müritlerine:

“Bunu Mağripli isteyecek. Bir gâvur hükümdarı ondan bunu alarak kardeşimiz Burhâneddîn Sagarcî’ya verecek. Bu giysi o hükümdarın töreninde onun olacaktır!” Dervişler bu sözü bana aktardıklarında şöyle demiştim:

“Bana elbisesini sunarak giydirdiğinden beri şeyhin nice uğuru ve bereketi yansıdı bana! Müslüman ya da gâvur hiçbirinin huzuruna bu giysiyle çıkmam!”

Şeyh efendiden ayrıldım. Aradan epey bir zaman geçti. Çin ülkesine girerek Hansâ şehrine vardım. Yoğun kalabalık sebebiyle dostlarım benden ayrılmışlardı. Sırtımda ferâce yolda yürürken ansızın vezirle yüz yüze geldim, yanında büyük bir grup vardı. Gözü bana düştü, yanına çağırdı, elimden tuttu, nereden geldiğimi sordu. Beni bırakmadı, hükümdarın sarayına kadar beraber yürüdük. Ayrılmak istedimse de engelledi ve huzura çıkardı.

Hükümdar, Müslüman sultanlara dair sorular yöneltti, ben cevap verdim tek tek. Ferâceye bir göz attı, hoşlandı! Bunun üzerine vezir:

“Onu çıkar!” deyince bu emre karşı gelmenin imkânı yoktu artık!

Giysiyi alan hükümdar bana on hil’at, koşum takımı mükemmel bir at ve para verilmesini emretti. Bu olaydan ötürü canım sıkıldıysa da şeyhin sözünü anımsadım; öyle ya, bir gâvur hükümdarı alacaktı bu giysiyi. Çok şaşırdım.

Ertesi yıl Hânbâlık'taki (=Pekin) Çin hükümdarının sarayına girmeye niyetlenmiştim. Ve hemen Şeyh Burhâneddîn Sagarcî'nın tekkesine yöneldim. Onu bulduğumda bir şeyler okuyordu ve benim ferâce aynen üzerindeydi! Şaşkınlıktan dilim tutuldu, aldım giysiyi, evirdim çevirdim. Şeyh efendi sordu:

"Niye evirip çeviriyorsun, yoksa biliyor musun bunu?"

"Evet! Hansâ hükümdarı benden almıştı bunu" dedim. Şeyh devam etti:

"Bu ferâceyi kardeşim Celâleddîn benim için yaptırmıştı. Ayrıca mektup yazarak ferâcenin falanca adamın eliyle bana ulaşağını bildirmişti." Sonra bana yazılı bir kâğıt parçası çıkardı. Şeyhin sezgisine (=keşfine) ve inancının duruluğuna hayran oldum!

Burhâneddîn efendiye hikâyenin başını anlattım, bana şöyle dedi:

"Kardeşim Celâleddîn bu işlerin hepsinden de ötededir. O tüm varlıklarla irtibat kurabilir, her şeyi etkileyebilir. Hak Teâlâ'nın engin iyiliğine ve rahmetine kavuştu artık!"

Sonra şunları ilâve etti:

"Kulağıma gelenlere göre o her gün sabah namazını Mekke'de kılar, her sene hacca uzanırmış. Çünkü Arife ve bayram günleri insanların gözünden yitermiş. Kimse bilmez; nereye gidermiş."

(Mavi Su Nehrinin Gemileri)

Şeyh Celâleddîn'le vedalaştıktan sonra Habank (=Havang Tila) şehrine yollandım. Ülkedeki şehirlerin en büyüğü ve en güzelidir Habank. Kâmerû dağlarından inen Nehr-i Ezrak (=Mavi Su)[368] bu şehirden geçer. Bencâle ve Leknavtî ülkelerine de bu ırmak üzerinden gidilir.

368 Nehr-i Ezrak (=Mağna; Mavi Su): Bu nehir, Bangladeş'in başşehri Dakka'nın kıyısından geçen Mağna nehri olabilir.

Sağ ve sol yakalarda Nil'deki gibi sudolapları, bahçeler ve köyler dizilmiş. Buranın halkı, zimmî gâvurlardan oluşuyor. Onların ekip biçtiklerinin yarısı alınır. Başka vergileri de vardır. Bu nehirde tam onbeş gün boyunca köylerle bahçeler arasında yolculuk ederken sanki bir pazardan geçiyorduk. Irmağın sırtında sayılamayacak kadar çok tekne vardı. Her teknede bir davul! İki gemi karşılaşınca davullar çalınıyor, gemiciler selâmlaşıyor. Daha önce bahsettiğimiz Sultan Fahreddîn'in emriyle bu nehirde dervişlerden hiçbir navl (=navlun; ücret)[369] alınmayacağı, yol azığı olmayanlara da yardım edileceği bildirilmiştir. Bir yabancı veya sufî şehre geldiğinde ona hemen yarım dinar yardım yapılır.

369 Navl (Naul; Navlun; Nolis) kelimesi: Geçiş parası, yani navlun demektir. Çin'den İspanya'ya, Kırım'dan Afrika'ya kadar her tarafta kullanılan uluslararası bir kelimedir.

ELLİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM - HİNT ADALARINA VE ÇİN'E DOĞRU AÇILIŞ

Irmakta onbeş gün seyahat ettikten sonra Sunurkâvân'a vardık (=Sonargânu).[370] Bu şehir, isyancı derviş Şeydâ'nın sığındığı fakat halk tarafından yakalanıp teslim edildiği şehirdir. Oraya

vardığımızda kırk günlük mesafede bulunan Câva ülkesine açılmaya hazır bir cunk (=Çin gemisi) bulduk.[371] Bu gemiye atlayarak iki hafta sonra Berehnekâr ülkesine ulaştık.

370 Sunurkâvân (Sonargaon / Sonargauan) için bkz: 53/12. not.

371 Cunk türü geminin gittiği Câva: Burada cunklar Cava'ya değil Sumatra'ya gidiyor. Asıl Cava ise Arap coğrafyacıları tarafından Mul Cava diye kaydedilmiştir. Bkz: Beck.; Age, s. 873; Tâzî, Age, s. 107. Cunk için bkz: 49/5. not.

Berehnekâr halkının ağız yapısı köpeğinki gibidir. Bu taife öylesine ilkel ve yabanî ki ne Hinduların ne de başka bir grubun dinini tanır![372] Deniz kıyısında üzeri yeşil otlarla örtülü kamış evlerde kalıyorlar. Orada muz, fevfel ve tenbûl ağaçları çok. Erkekleri genel olarak şekilce bize benzese de ağızları köpek ağzı gibi. Oysa kadınları, dikkat çekici bir güzelliğe sahip. Erkekler çırılçıplak dolaşıyor, hiç örtünmüyorlar. Ancak içlerinden biri, cinsel organlarını kapayacak küçüklükte bir perdeyi göbeğinden aşağı sarkıtmış. Bu perde nakışlı sazlardan yapılmış. Kadınlar ağaç yapraklarını giysi edinmişler. Onların arasında Bencâle ve Câva'dan gelen bir grup Müslüman var ama ayrı bir yerde yaşıyor. Bu Müslümanların bize aktardıklarına göre, oralılar tıpkı hayvanlar gibi çiftleşir, asla gizlenmezlermiş!

372 Berehnekâr ve bu konu ile ilgili tartışmalar: Berehnekâr'ın Andaman ve Nicobar adaları olması mümkündür; bu adalar, Burma'ya bağlı Arakan bölgesinin başlıca yerleşim birimleridirler ve Negarais adasına yakındırlar. Ancak seyyahın üslûbundan anlaşılan o ki Berehnekâr coğrafî bir mıntıka ismi değil, tanımlanamayan bir halkın ismidir. Bkz: Yule, Cathay, C. 4, s. 93; Gibb, Selections, s. 367; Beck, Age, s. 874; Tâzî, Age, s. 107.

Bu halkta her erkeğin otuz hattâ daha fazla karısı varmış. Kesinlikle usûlsüz beraberliğe; zinaya yanaşmazlarmış. Zina eden erkeğin cezası ölünceye kadar bir yerde asılı kalmasıymış. Bir dostu veya kölesi onun yerine kendisini asarsa kurtulabilirmiş. Eğer kadın zina ederse oranın hükümdarı emreder, bütün hizmetkârlar kadına tecavüz etmeye başlarmış; kurban ölünceye dek sürermiş bu! Ve iş hükümdarın huzurunda meydana gelirmiş! Ardından ceset denize salıverilirmiş. Bu yüzden kıyılarına yanaşan gemilerden hiç kimsenin inmesine müsaade etmiyorlar. Ancak gemideki adam onlarla beraber yaşayan; orada ikamet edenlerden olursa inmesine izin veriyorlar.[373]

373 İdrisî'nin bölge halkının evliliğiyle ilgili değerlendirmeleri: İdrisî Nüzhetü'l-Müştâk isimli muhteşem eserinde bu halkla ilgili şöyle der: "Erkek, bir kadınla evlenmek isterse kadının ailesi ona şart koşar; mutlaka bir adamı öldürmeli ve onun kafatasını getirmelidir. Eğer erkek bu şekilde elli kişiye öldürüp kafataslarını sıra sıra dizerse o zaman ona herkes kız verir ve o, elli kadınla aynı anda gerdeğe girebilir; halkı ona kahraman muamelesi yapar. Onlar daima çıplaktırlar; hiçbir şey giymezler. Kadınları da öyle; hattâ cinsel ilişki esnasında bile gizlenmezler, bütün 'malları' meydandadır. Onların ahlâk telâkkisinde bu durumu ayıplama yoktur. Bu kavmin suratları pek çirkindir. Yüz organları, insanda güzellik duygusunu uyandıran orandan yoksundur; yani çarpık yüzlüdürler." bkz: İdrisî, Nüzhetü'l-Müştâk, C. 2, s. 78.

Bu halk, diğer insanlarla alışverişlerini sahilde yapıyor. Yolcuların ihtiyacı olan suyu fille getiriyor. Çünkü su kaynağı kıyıdan bir hayli uzak. Dışarıdan gelen yabancıları kıyıdan içeri salıp kaynaktan su içmelerine izin vermiyorlar. Aslında kendi hanımlarının ayartıcılığından korkuyorlar! Kadınlar meğer azgınmış, yakışıklı erkeklere yanaşmak arzusuyla yanarlarmış!

Onların fili çok ama bu hayvanları sultandan başkası satamaz; karşılık olarak giysi satın alır. Dilleri çok ilginç; ancak orada oturanlar ve sürekli onların yanına gidip gelenler anlayabiliyor. Kıyıya vardığımızda içi oyulmuş ağaç kütüklerinden yapılan kayıklarla yanımıza geldiler; muz, pirinç, tenbûl, fevfel ve balık getirdiler.

Berehnekârlıların Hükümdarı

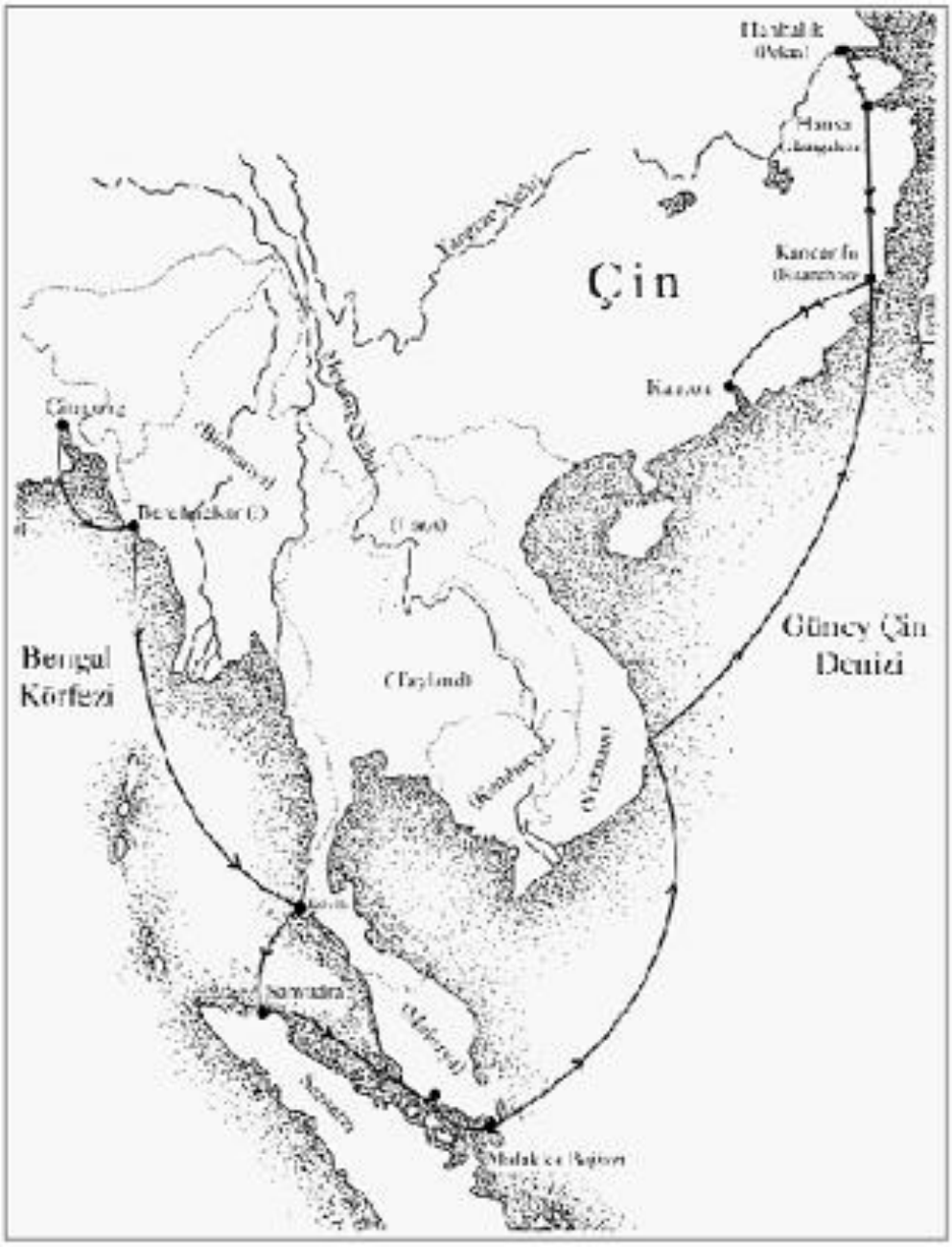
Hükümdar bir fil üstünde geldi yanımıza. Filin sırtında deriden yapılmış semere benzer bir şey vardı. O, tüylü kısmı dışarıda keçi derisinden mamul bir elbise geçirmişti sırtına. Başına rengârenk ipekten üç sargı sarmış, eline kamış bir kargı almıştı. Beraberinde gelen yirmi kadar akrabası da fil üstündeydi. Ona biber, zencefil, tarçın, Maldiv balığı ve Bencâle işi giysiler hediye ettik. Bizim armağan ettiğimiz bu giysileri sırtlarına geçirmezler! Sadece bayram günlerinde fillerin üstüne atıverirler. Bu hükümdar, memleketine gelen her gemiden bir cariye, bir erkek köle, fillere örtmek üzere kumaş, kendi hatununun kuşağına ve ayak parmaklarına takmak için altın takılar alır! Bu garip vergiyi vermeye yanaşmayanlara denizi kabartan bir büyü yaparlar! Böylece adam ya mahvolur ya da ölümün kıyısından döner.

Zina Yapan Kölenin Hikâyesi

Berehnekâr limanında misafir olduğumuz gecelerin birinde oralılarla sıkı ilişkisi olan bir gemi sahibinin kölesi gemiden çıkarak ahaliden saygın ve güçlü bir adamın hanımıyla randevulaşıyor, iki âşık kıyıda mağaraya benzer bir oyukta buluşmaya karar veriyorlar. Kocanın kulağına tez varıyor haber. Adamlarını toplayıp ansızın mağaraya baskın yapıyor ve ikisini kıskıvrak yakalıyor. Suçlular hükümdar huzuruna çıkarılıyor; hükümdar ceza olarak kölenin cinsel organlarının kesilmesini sonra da asılmasını emrediyor. Kadına gelince herkesin altına girecek, ölesiye düzülecektir! Sahile gelen hükümdar, cereyan eden olaydan ötürü gemi sahibine özürlerini bildirir ve şöyle der:

“Biz kendi kanunlarımızı kesinlikle uygulamak durumundayız. Başka yolu yok.”

Daha sonra asılan köleye karşılık gemi sahibine başka bir köle verir.

Güneydoğu Asya ve Çin Seyahati. Kaynak: Tazi, Rihle, Dunn.

(Câva Adası)

Berehnekâr limanından ayrılarak yirmibeş gün sonra Câva'ya vardık.[374] "Lubbân-i Câvî" (=Câva günlüğü) diye bilinen bitki burada yetişir. Adayı suda yarım günlük mesafeden gördük. Her tarafı yeşil.

374 Câva adası: Cava kelimesi genel olarak Malay takımadaları için kullanılır. Küçük Cava diye de adlandırılan ada ise Büyük Cava'nın hizasındaki Sumatra'dır. Büyük Cava'ya sadece Cava da derler. İbn Battûta buraya 1346'nın Ocak ayında varmış olmalıdır. Bkz: D. Van Huseyn Azmî-D. Hârûn, ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî Mâlizyâ, 1985; Tâzî, Târîhu'd-Diblûmâsi'l-Mağribî, C. 7, s. 311.

Ağaçların büyük bir kısmını, hindistancevizi, fevfel, karanfil, Hint ödü, şekî, berkî,[375] anba, cemûn (=cumûn / cemen),[376] tatlı portakal ve kâfûr kamışı oluşturuyor. Yöre halkı, alışverişini kalay parçalarıyla bazen de işlenmemiş saf Çin altınlarıyla yapıyor. Adadaki esans ürünlerinin büyük bir kısmı kâfirlerin bulunduğu taraftadır. Müslümanların olduğu yerde böyle şeyler az.

375 Şekî ve Berkî için bkz: 39/3. not.

376 Cumûn / Cemûn (=Eugenia Jambolana): Küçük lezzetli bir meyvedir. Ayrıca bkz: 39/5. not.

Limana ulaştığımızda ahali küçük teknelere binerek yanımıza geldi. Yanlarında hint cevizi, muz, anba ve balık vardı. Âdetleri gereğince dışarıdan gelen tacirlere böyle şeyler hediye edilir. Her tüccar kendi gücüne ve zenginliğine göre çeşitli armağanlar verir.

Adadaki sâhibu'l-bahr[377] (=bahriye nâzırı) yardımcısı gemimize çıkarak beraberimizde hangi tacirlerin bulunduğunu kontrol etti ve karaya ayak basmamıza izin verdi. Deniz kıyısında büyücek bir kasaba olan Bender'e çıktık. Orada ahalinin serhâ diye adlandırdığı evler bulunuyor. Bu kasaba ile asıl şehir arasındaki mesafe dört mildir.

377 Nâibü'l-bahr unvanı: Ferrand bu kişinin, çeşitli ticarî vergiler, liman gelirleri ve gümrükten sorumlu "şâhbender"in vazifesini üstlendiğini söylüyor. Bkz: G. Ferrand, Relations de voyages et textes géographiques arabes persans et turcs relatifs a l'Extrême-Orient, Paris, 1914, C. 2, s. 439. Ayrıca şâhbender için bkz: 49/3. not.

Bahriye nazırının yardımcısı Behrûz, hükümdara bir mektup yazarak geldiğimi haber verdi. hükümdar hemen Emir Devlese, Kadı Seyyid Şerif Şîrâzî, Tâceddîn İsfahânî ve bunların dışında birkaç fakihi beni karşılasınlar diye yanıma saldı. Onlar sultana ait bir atla diğer binekleri getirdiler. Arkadaşlarımla hayvanlara bindim. Böylece hükümdarın başşehri olan Sumatra'ya vardık. Sumatra, çevresi tahta perde ve kulelerle berkitilmiş büyük ve güzel bir şehirdir.

Câva Hükümdarı

Sultan Melik Zâhir,[378] cömert, asil ruhlu, erdemli hükümdarlardandır. Şafiî mezhebinden olan Melik Zâhir fıkıh bilginlerini sever. Onlar, hukukî konuları anlatmak ve okumak için hükümdar meclisine gelirler. Hükümdar cihattan geri durmayan, kâfir hududuna sürekli akınlarda bulunan biri. Alçakgönüllüğünden ötürü Cuma namazına yayan gider. Ülkesinin halkı hep Şâfiî mezhebindendir. Buralılar cihadı seviyorlar. Hükümdarla beraber sevap amacıyla akınlara çıkıyorlar. Çevrelerindeki tüm gâvur toplulukları alt etmiş bir ahali bu! Kâfirler, barış içinde yaşamak için bu cesur ahaliye cizye vermektedirler.

378 Câva sultanı Melik Zâhir: Bu adam Sumatra'nın ilk Müslüman hükümdarı melik Sâlih'tir. 696/1297 yılında vefat etmiştir. Bu tarihten itibaren 14. yüzyıl boyunca Melik Sâlih soyundan gelen hükümdarlar egemen oldu Sumatra'ya. İbn Battûta'nın huzuruna çıktığı ve 1345 (veya 1346) yılında yanında kaldığı hükümdar ise yine Melik Sâlih soyundan gelen Melik Zâhir idi. Melik Zâhir başarılı bir hükümdardı; Malay vakâyinâmesi Hikâyât Naja Raja Pasai onu Melik Tâhir diye kaydeder. Bkz: A. Hill, "The Coming to North Sumatra", Journal of Southeast Asian History, 4, 1963, s. 6-21; Beck, Age, s. 877; Tâzî, Age, s. 114.

Hükümdarın Sarayına Girişimiz ve Bize Verdiği Armağanlar

Hükümdar sarayına doğru yola koyulduğumuzda, bina yakınında yolun iki tarafına dikilmiş kargılar gördük. Bunlar attan inilecek yeri gösteren işaretlerdir. Hayvan sırtında gelenler o noktalardan ileri geçemez. Biz de tam orada bineklerimizden inerek "mişver"e (=büyük salon; kabul dairesi) yöneldik. Orada Umdetü'l-mülk diye çağırılan başyardımcıyı bulduk. Bizi ayakta karşıladı, selâmladı. Onların selâmı, kucaklaşmadır. Yanımıza oturarak gelişimizi hükümdara duyurmak üzere genç hizmetkâra bir kart teslim etti. Cevap aynı kâğıt üzerinde geldi. Daha sonra

delikanlılardan biri bukşa (=bohça)[379] getirdi ve bohçayı eline alan başyardımcı, elimden tutarak beni ferdhane[380] denilen küçük bir odaya aldı. Bu sözcük zerdhane kalıbındadır ama ilk harfi "f"dir. Ferdhane, onun gündüzleyin dinlendiği yerdir. Çünkü âdet gereği hükümdarın başyardımcısı, sabah namazının ardından büyük daireye gelir, ancak yatsıdan sonra gider. Vezirler ve ileri gelen devlet adamları da böyle yaparlar. Başyardımcı, bohçadan biri saf ipek, diğeri ipek ve pamuk karışımı, üçüncüsü ise ipek ve keten karışımı olan üç peştamal çıkardı. Yine peştamal türünden sayılıp oralılarca tahtâniyât (=altlık) denilen üç giysi, vustâniyât (=bellik ve üstlük) denilen çeşitli kumaş türlerinden mamul üç giysi, biri beyaz olmak üzere üç örmek (=kül rengi yün kaban) ve son olarak üç sarık çıkardı.

379 Bukşa (=Bohça) kelimesi: Bu kelime Farsçadır ancak Türkler çok kullanırlar; Türkçeleşmiş hâliyle bohça bu.

380 Ferdhane: Özel, ferde özgü oda demektir; Farsçadır.

Âdet gereği şalvar yerine peştamallardan giyindim, ayrıca her türden bir giysi geçirdim sırtıma. Geri kalanları da dostlarım aldılar.

Sofraya çoğu pirinçten yapılmış yemekler getirildi ve fuka (=foka şerbeti) sunuldu. Nihayet dönüş vaktinin gelip çattığını gösteren tenbûl servisi yapıldı. Tenbûllerimizi alıp kalktık. Başyardımcı da bizimle beraber kalkmıştı. Büyük daireden çıkıp hayvanlarımıza bindik. Başyardımcının bizi götürdüğü bahçenin her yanı tahta perdelerle çevriliydi. Tam ortada yine tahtadan yapılmış bir ev vardı. Bina, oralıların muhmalât dediği cinsten (=yumuşak, üzeri tüylendirilmiş) pamuk kadifesiyle döşeliydi. Kadifelerin bir kısmı boyalı, bir kısmı boyasızdı.

Evin içinde hayzurân (=kamış) dan yapılmış sedirler vardı. Üzerlerinde ipek örtüler, yumuşacık yorganlar ve bavâlişt[381] adını verdikleri yastıklar bulunuyordu. Evde, başyardımcıyla beraber oturduk. Daha sonra Emir Devlese yanımıza gelip iki cariye ve iki hizmetçi getirdi. Bana dönerek şöyle dedi:

381 Balişt, Baluşt (çoğulu Bavâlişt): Yastık anlamına gelir; Farsçadır. Bugün yumuşak oyuncak bebeye ve hayvana da pelüş deniyor. Pelüş, Fransızca yumuşak tüylü kumaş demektir; belki de Fransızcaya Farsçadan geçmiştir. Balişt zamanla çekmeceye ve sandığa vurulan bağ anlamına da gelmiştir. İbn Battûta'nın anlattığına göre Moğolların yönettiği Çin'de paraya Balişt deniliyordu. Bkz: Ferheng-i Ziyâ, C. 1, s. 255; Tâzî, Age, s. 115.

"Hükümdar diyor ki, bu armağan Sultan Muhammed'in[382] değil bizim seviyemize göredir!" Başyardımcı odadan çıkınca Emir Devlese kalmıştı yanımda. Bu adam, daha önce elçi olarak Dihlî'ye geldiği için aramızda eskiden kalma bir tanışıklık vardı. Ona sordum:

382 Sultan Muhammed'den kasıt, Hint hükümdarı Tuğluk oğlu Muhammed Şâh'dır.

"Sultan ne zaman görülür, huzuruna ne vakit çıkılır?" Cevap verdi:

"Bize gelen misafirin seyahat yorgunluğundan sıyrılması ve kafasının dinlenmesi için üç gün istirahat etmesi gerekir. Sonra sultanın huzuruna, selâma çıkar."

Biz de üç gün bekledik. Üç öğün yemek geliyordu her gün.

Cumaya rastlayan dördüncü gün Emir Devlese yanıma gelip:

"Namazdan sonra mescidin mahfilinde hükümdara selâm verir eğilirsin!" deyince câmie giderek Hâcib Kayrân'la Cuma namazını kıldım. Namazdan sonra hükümdarın huzuruna çıktım. Yanında Kadı Emir Seyyid ile öğrencileri bulunuyordu. Benimle kucaklaştı. Selâm verdim, saygıyla eğildim. Beni

sağ tarafında bir yere oturttu. Sultan Muhammed ve yaptığım yolculuklar konusunda çeşitli sorular sordu. Cevap verdim. Şâfiî mezhebi üzerine fıkıh dersine döndü, ikindi namazına kadar devam etti. İkindi namazını kıldıktan sonra yakın bir odaya girerek elbisesini çıkardı. Bu giysi sadece hukukçulara özgü bir cübbeydi. Sultan Cuma günleri bundan giyer, yürüyerek câmie gelir, sonra da hükümdarlık giysisini sırtına geçirirdi.

Hükümdarın Saraya Dönüşü ve Ona Yapılan Selâm Merasimi

Hükümdar câmiden çıktığında kapıda fil ve atları hazır bulur. Âdet şudur:

Sultan file binince beraberindekiler ata biner; sultan ata binerse ötekiler file biner. Kendini ilme vermiş büyük bilginler Hükümdarın sağ tarafında yer alır.

O gün file binmişti. Biz de atlara binerek hep beraber mişvere (=büyük daireye) hareket ettik. İnilmesi gereken işaretli yerde indik. Hükümdar inmedi. Büyük dairede vezirler, emirler, saray kâtipleri, diğer devlet adamları ve ileri gelen askerlerden oluşan epey büyük bir kalabalık saf saf dizilmişti. Dört vezir ile kâtipler ilk sıradaydı. Önce onlar sultana selâm verip eğildiler. Yerlerine döndükten sonra emirler hükümdara selâm verip eğildiler. Onlar da yerlerine gitti. Her grup böyle yaptı. Daha sonra bilginler, hükümdarın can dostları, hekîmler (=bilge doktorlar) şairler, rütbeli askerler, hizmetkârlar ve nihayet köleler çıktı huzura.

Hükümdar cülûs kubbesinin karşısında bir filin üzerine otururdu. Üstünde süslü bir şatur (=gölgelik) vardı. Sağına ve soluna tepeden tırnağa bezenmiş ellişer fil ile ve yüzer at dizildi. Bunlar nevbet (=nöbet; bando) atlarıdır. Daha sonra hâshâcibler (=özel mabeyinciler) hükümdarın huzurunda ayağa kalkıp öylece dikildiler. Nihayet sadece erkek müzisyenlerden oluşan bir saz takımı çıktı huzura ve şarkılar söyledi. Bu arada üstünde ipek örtü, ayaklarında altın halka bulunan ve sırmalı ipekten dizginleriyle dikkat çeken küheylânlar getirilerek sultanın önünde acayip bir şekilde oynatıldılar. Çok şaşırdım bu işe! Atların böyle oynayışını daha önce Hint hükümdarının yanında görmüştüm.

Güneş batarken saraya girdi sultan. Ve millet de evine döndü.

Hükümdarın Yeğeninin İsyanı ve Bu Olayın Sebebi

Hükümdarın bir yeğeni vardı. Hükümdar onu kızıyla evlendirmiş, bir eyaletin de valisi yapmıştı. Fakat delikanlı, emirlerden birinin güzel kızına tutularak onunla dünya evine girmek istedi. Bu ülkenin törelerine göre evlenecek yaşa gelmiş kızı olan bir adam; ister emir olsun ister alelâde biri, evlâdının mürüvetini görebilmek için kesinlikle sultandan izin almalıdır!

Hükümdar iş bilen bir kadını göndererek kız hakkında malûmat toplar. Eğer kızın endamını beğenirse hemen kendine nikâhlar! Eh, pek hazzetmezse babasına izin verir, kimle evlendirirse evlendirsin diye! Ahali de aslında kızlarının hükümdarla evlenmesini istiyor, işin ucunda saygınlık, makam, lüks ve menfaat var çünkü.

Yeğenin tutulduğu kızın babası evlendirme izni için sultana başvurunca, “kıza baksın” diye saray tarafından biri gönderiliyor! Ve sultan alıyor kızı!

Öte yanda âşık yeğenin tutkusu büsbütün alevlenmekte, sevgilisine kavuşmak için çare bulamamaktadır. Bir aralık hükümdar uzak mı uzak, neredeyse bir aylık mesafede bulunan düşmanla savaş etmeye çıkınca isyan bayrağını çeken yeğen, o sıralarda henüz surları bulunmayan Sumatra şehrine girer; kendini hükümdar ilân eder! Ahalinin bir bölümü onun sultanlığını kabul etmişse de diğerleri buna yanaşmaz. Durumu haber alan amca, orduyu durdurarak geriye, Sumatra'ya döner. Yeğen alabildiği kadar servet ve azıkla yola düşüp sevdiği kızla beraber Mulcâva'ya,[383] gâvur ülkesine kaçar. İşte bu maceradan sonra hükümdar, Sumatra şehrinin her yanını tahta surlarla çevirmek zorunda kalmıştır.

383 Mulcâva; Mul Cava: Pek çok araştırmacı buranın neresi olduğu ve seyyahın bu bölümle ilgili güzergâhı konusunda hayrete düşmüştür. Yule, İbn Battûta'nın burada bahsettiği Mul Cava'nın Malay yarımadası olduğunu söylüyor. Ancak Tibbets bu görüşü çürütmüştür. Bkz: H. Yule, Age, s. C. 4, s. 155; G.R. Tibbets, A Study of the Arabic Texts containing Material on South-East Asia, London, 1979, s. 151.

Sumatra'da hükümdar yanında onbeş gün kaldıktan sonra gitme izni istedim, çünkü yolculuk mevsimi gelip çatmıştı. Buradan her istenilen zamanda Çin'e gidilmiyor. Hükümdar bizim için bir cunk hazırlatıp yolluğumuzu verdi ve pek çok şey armağan etti; ayrıca adamlarından birini misafir olarak yanımıza kattı. Allah, ona lâyık olduğu mükâfatı versin.

Tam yirmibir gece sultanın ülkesinin sınırları içinde ilerledikten sonra Mulcâva'ya ulaştık. Burası bir gâvur memleketidir. Bir ucundan öteki ucuna iki ayda gidiliyor. Orada çeşitli esans bitkileri yetişir; kakullî[384] ve kamârî[385] denilen öd ağaçları bulunur. Zaten Kakulla ve Kamâra bu ülkenin şehirlerindendir. Sultan Zâhir'in ülkesi olan Câva'daysa günlük ve kâfûr bitkileriyle biraz karanfil biraz da ûd-i hindî (=Hindistan'a özgü öd ağacı) yetişmektedir. Bu bitkilerin asıl kaynağı Mulcâva'dadır. Bunlar arasında asıllarının ne olduğu konusunda inceleme yaptıklarımız şunlardır:

384 Kakulla: Bu isim başka Arap coğrafyacıları tarafından da zikredilmiştir. Bir Çin kaynağı buranın Tenasserim kıyıları olduğunu belirtir. İbn Battûta'nın burayı, Sumatra'ya giderken ziyaret ettiği farzediliyor. Bkz: Beck, Age, s. 880; P. Wheatley, The Golden Khersonese, Kuala Lumpur, 1961, s. 224-228.

385 Kamâra ya da Kmâre (=Khmer; Kmer ülkesi): Burası Kamboçya'dır. Kızıl Kmerler diye bilinen örgüt de tarihî bir referansa sahip olmak için kendilerine bu adı seçmiş olmalı. İbn Battûta'nın yaşadığı dönemde Kamboçya'nın durumu hakkında fazla malûmat yoktur. Seyyahın söylediği Kamâre kelimesini, tütsü münasebetiyle başka seyyahlar da anmıştır. Bkz: Tâzî, Age, s. 117.

Lubbân (=Günlük Ağacı)

Günlük ağacı en çok bir adam boyuna varan bodur bir bitkidir.[386] Dalları enginar dallarına benzemektedir. Yaprakları gayet ince ve ufaktır. Bazen yaprakları tamamen dökülerek çıplak kalabilir. İşte "lubbân" (=günlük ağacının ürünü) bu bitkinin dallarında bulunan yapışkan maddedir. Daha çok Müslüman bölgelerde yetişir, kâfirlere ait bölgelerde ise daha azdır.

386 Lubbân (=Günlük) ağacı için bkz: 30/11. not.

Kâfûr Ağacı

Kâfûr ağacı bizim oraların kamışına benzer; ancak dalları daha uzun ve kalındır. Kâfûr denen şey işte bu içi boş, uzun tüpçüklerde bulunur. Kamış kırıldığı zaman iç kısmından kâfûr ortaya çıkar.

Bu bitkinin ilginç yanı: Köklerinin olduğu yerde bir hayvan kesilmedikçe kamışın içinde kâfûr maddesi oluşmaz! Kurulukta (dolayısıyla kalitede) en ileri düzeyde olan ve bir dirhemciğiyle bedeni kaskatı edip ölüme yol açan kâfûr, onların hardale adını verdikleri türdür. İşte bu tür kâfûr kamışının dibinde insan boğazlanır. Bazen insan yerine küçük fillerin de kesildiği olur.

Hindistan'a Özgü Öd Ağacı

Hindistan ödü, pelit ağacına benzer. Kabuğu daha ince olsa da yaprakları tıpkı pelitinki gibidir. Meyvesi olmayan bu bitkinin gövdesi fazla büyümez. Kökleri gayet uzun olup esans maddesi bunlardadır. Dal ve salkımlarından faydalanılmaz.

Müslümanlara ait bölgelerdeki öd ağaçları tamamen sahiplidir. Gâvur yörelerindeki ağaçların çoğu sahipsizdir. Bunlardan sahipli olanlar Kakulla'da bulunanlardandır. Zaten ödün en kalitelisi de bunlardır.

Kamâra bölgesine özgü bir öd bitkisi de iyi türlerdendir. Bunları, Câva halkına giysi karşılığında satıyorlar. Kamâra bölgesine özgü bir tür daha var ki bal mumu gibi şekil alır, üzerine basıldı mı (iz çıkar). "Attâs"a gelince; bunun kökleri kesilerek aylarca toprağa gömülü bırakılır da kokusunun gücü ve keskinliği devam eder! Öd ağacının en ilginç türlerindendir bu.

Karanfil

Karanfil (=karanfil) ağaçları uzun ömürlü ve kalındır. Daha çok gâvur arazisinde yetişir. Çok yetiştiği için sahiplenilmez. Bizim oralara getirtilenler, bu ağacın salkımlarıdır. Bizimkilerin nüvvârü'l-karanfil (=karanfil çiçeği) adını verdiği şey, bitkinin çiçeklerinden dökülmekte ve portakal çiçeğine benzemektedir. Karanfilin meyvesi, bizim yöremizde cevzetü't-tîb (=koku cevizi) diye bilinen buvâ cevizidir (=misk cevizi). Onun iç kısmındaki çiçek, besbâse diye adlandırılır. Bunların tümünü gördüm; yakından seyrettim.

(Kakulla)

Yolculuğumuzun devamında Kakulla limanına vardık; hırsızlığa ve saldırgan (=korsan) gemilere karşı koymak amacıyla hazırlanmış özel cunklar gördük limanda. Zira orada her gemi belirli bir ücret karşılığında korunur.

Gemiden indiğimizde güzel bir şehirde bulduk kendimizi. Çevresinde yontma taştan yapılmış bir sur yükseliyor. Bu sur, üç filin yan yana geçebileceği kalınlıkta inşa edilmiş! Şehir dışında gördüğüm ilk şey "ûd-i hindî" (=Hindistan ödü) taşıyan filler oldu. Ahali bunu evlerinde odun olarak tüketiyor! Fiyatı bizim tarafların odun fiyatına denk, belki de daha düşük! Doğal olarak, kendi aralarında

alışveriş yaptıkları zaman böyle ucuz! Ama yabancı tacirlere bunun bir çuvalını bir yün elbiseye karşılık verirler. O yörede pamuklu kumaş, ipekli kumaştan daha değerli sayılır.

Her taraf fil kaynıyor. Bu hayvanlar binek olarak kullanıldığı gibi yük taşıma işini de görür. Herkes filini kapısına bağlıyor. İşadamları fillerini dükkânlarının yan tarafına bağlamakta, evine gidip gelirken ve yük taşırken hayvanını kullanmaktadır. Çin ve Hıtâ (=Kuzey Çin; Hıtây) halkı da aynı düzen içindedir.

Mulcâva Hükümdarı

Bu adam gâvurdur. Onu sarayı dışında kubbeli bir yerde otururken gördüm. Devlet adamları yanındaydı. Altında herhangi bir yaygı yoktu. Askerler yayan olarak önünden geçiyordu. Orada sadece hükümdarın atı vardır. Diğerleri file biner ve fil üstünde savaş ederler.

Oraya geldiğimi duyan hükümdar beni huzuruna çağırdı. Geldim ve şöyle dedim:

“Ve’s-selâmu alâ meni’t-tebea’l-hudâ!”

(Manası: Selâm, doğruya uyanlara; hidayete erenlere)

Sadece selâm sözcüğünü anladılar bu cümleden! Bana iltifatta bulunan ve yer açan hükümdar rahat oturmam için bir yaygı serilmesini emretti. Tercümana dönerek:

“Hükümdar toprağa oturmuşken ben nasıl bunun üstüne kurulayım?” dedim. Tercüman cevap verdi:

“Onun âdeti böyle! Alçakgönüllü davranarak yere oturur. Sen misafirsin, büyük bir hükümdarın yanından geliyorsun. Sana ikram etmek, saygı göstermek gerek!” Ben de oturdum. Hükümdar, yanından çıktığım hükümdarla ilgili soru sorduysa da uzatmadı; kısa kesti ve şöyle dedi:

“Bize üç gün misafir olursun. Sonra dönersin!”

Hükümdar Meclisinde Tanık Olduğum Garip Bir Olay

Bu hükümdarın meclisinde bir adam gördüm; dal budama bıçağına benzer bir bıçak vardı elinde. Keskin âleti boynuna koydu, hiçbir şey anlamadığım bir dille uzun uzun mırıldandı. Sonra bıçağı boynuna çaldı. Bıçak öyle keskindi ve adam öyle sıkı yapışmıştı ki yere, kelle ansızın düştü! Hayret ettim bu işe!

Hükümdar soruyordu:

“Sizin yanınızda böyle yapabilen biri var mı?” Cevap verdim:

“ Böyle bir şey görmedim!” Hükümdar güldü ve ekledi:

“Bunlar bizim kölelerimizdir; bize olan sevgileri uğruna canlarına kıyıyorlar!”

Hemen buyruk verdi, ceset kaldırıldı ve yakıldı. Onun yakılış merasiminde hükümdar yardımcıları, ileri gelen devlet adamları, askerler ve bir kısım halk hazır bulundu. Hükümdar,

zavallının ailesine, çocuklarına ve kardeşlerine, hatırı sayılır bir rızık akıttı (=dolgun maaş bağlattı). Adamın bu hareketinden ötürü yakınları yüceltildi, iltifat gördü. Mecliste bulunanlardan biri, kendini öldüren adamın söylediği sözlerin hükümdara duyduğu bağlılığı gün yüzüne çıkardığını, zaten onun babasının, hükümdarın babası uğrunda, dedesinin de hükümdarın dedesi yolunda can verdiğini aktardı bana!

Böylece meclisi terkettim. Üç gün boyunca yemek gönderdi bana hükümdar. Sonunda oradan gemiye binip otuzdört gün suda seyahat ederek "Bahr-i Kâhil"e ulaştık; "Râkid Deniz" demektir bu (=Pasifik).[387] Bu denizde bir kırmızılık var; oralılar bunun çevredeki kara parçalarının toprağından ileri geldiğini sanıyor. Bunca genişliğine rağmen ne rüzgâr, ne dalga, ne hareket; hiçbiri yok. Denizin bu durgunluğundan ötürü Çin cunklarından her birine evvelce söylediğimiz gibi, üç gemi eşlik eder. Bu gemiler kürek çekerek cunku harekete geçirirler. Ayrıca her cunkta yirmi civarında, gemi sereni gibi kocaman kürekler bulunur. Her küreğin etrafına yaklaşık otuz kişi toplanarak birbirlerine karşı duracak vaziyette iki sıra oluşturur ve ayakta dikilirler. Her kürekte topuza benzeyen iki halat yer alır. Bir sırada olanlar halatı çekip bırakır, sonra diğer saftakiler öteki halatı çeker. Bu sırada kürekçiler güzel ve uyumlu seslerle şarkı söylemeye başlar, çoğu kez "lâlâ, lâlâ" diye bağrışırlar.

387 Bahr-i Kâhil (=Pasifik): Farsça bir terkiptir; durgun deniz demektir. Maksat Pasifik okyanusu olabilir. Bkz: Tâzî, Age, s. 121.

Bu denizde otuzyedi gün seyahat ettik. Gemiciler bu defa yolculuğun kolay geçmesinden ötürü şaşkındılar. Çünkü çoğu kez bu koca suyu geçmek için kırk-elli gün didinirlermiş. Bu seferki en kısa yolculuk imiş.

(Tavâlisî Ülkesi)

Sonunda Tavâlisî ülkesine vardık.[388] Yörenin hükümdarının adı Tavâlisî'dir. Bu ülke çok büyük. Sahibi, Çin hükümdarı seviyesindedir. Onun pek çok cunku var. Sürekli Çinlilere karşı savaşıyor, ancak iyi bir şey alırsa barış masasına oturuyor! Yöre halkı puta tapıcıdır. Çehreleri aydın ve güzeldir. Herkesten çok Türklere benzemektedirler. Renkleri kırmızıya çalıyor. Cesur, hızlı ve sert insanlar! Kadınları ata biner, iyi ok atar ve erkek gibi dövüşürler.

388 Tavâlîsî (=Tavalisi): Bu ülkenin neresi olduğu Rıhle şarihleri arasında hâlâ tartışma konusudur. Filipinli tarih profesörü N. Zafra, araştırmacı Yamamoto gibi Tavalisi'nin Hindî Çin'deki Champa Krallığı olduğunu düşünmektedir. Zira Champa Krallığı'nda "Taval" soylulara ve kumandanlara verilen bir unvandır. H. Yule gibi araştırmacıların bir kısmı ise Filipinler'in güneybatısındaki Sulu'nun Tavalisi olduğunu savunmuşlardır. Joze Rizal ise Tavalisi'nin Filipinler'deki Luzon bölgesi olduğunu savunmuştur. Japonlar da Tavalisi'nin kendi ülkelerinde olduğunu sanmışlar ki 1976'da Fas elçisi Japonya'ya gelince Japon bakanı Takiyo Miki "Sayın İbn Battûta'dan yüzyıllar sonra gelen ikinci Faslı elçiyi karşılamaktan memnuniyet duyduğunu" izhar etmiştir! Kuşkusuz bizim için keyif verici olan, Tavalisi ülkesinin aristokrat tabakasının Türkçe konuşmasıdır. Tavalisi'yi paylaşamayan muhtelif milletlere mensup "Ibnbattutaologlar" nedense prensesin niçin Türkçe konuştuğu üzerinde fazla durmamışlar. Sadece şu kadarı söyleniyor; seyyah daha önce Uzbek Han'ın hatunlarının özgür tavırlarına tanık olunca onlardan birinin ismini yakıştırmış Tavalisi ülkesinin prensesine. Oysa seyyahı da satır aralarından "okuduğumuz" zaman (yaptığı tercih, hakikate değil fiksiyona da dayansa) şu gerçek, güneş gibi beliriyor: Seyyahımız bütün bir İslâm dünyasını, Afrika'yı ve Güney Asya'yı kapsayan 30 yıllık bir seyahatten sonra siyaset etme vasfını bir Türk kadınına yakıştırıyor. Bkz: T. Yamamoto, "On Tavalisi as described by Ibn

Battuta", Memoires of the Research Department of the Toyo Bunko, sayı: 8, 1936, s. 93-133; H. Yule, Cathay, C. 4, s. 158; Tâzî, Age, s. 121; Beck, Age, s. 884.

Yörenin en güzel, en büyük şehirlerinden olan Keylûkerî[389] şehrinin limanına demir attık. Şehzâde bu şehirde oturuyor. Biz demir atar atmaz askerler yanımıza geldi. Nâhûda (=gemi patronu) hemen şehzâdeye sunulmak üzere bir armağan hazırladı, onun hakkında sorular sordu. Askerler hükümdarın, şehzâdeye başka bir şehir verdiğini, bu şehri de Urducâ isimli kızına bahşettiğini söylediler.

389 Keylûkerî (=Keylukeri): Yamamoto Keylukeri'nin Klaung Garai kelimesinden bozma olduğunu söylüyor. Bu ismin ise Champa Krallığı'yla ilgisi vardır. Bkz: bir önceki not.

Bu Prensese Dair

Keylûkerî limanına varışımın ikinci günü Melike (=Prenses) Urducâ[390] ora geleneğine uyarak misafirlik yemeği verdi. "Nâhûda" yani gemi sahibini; "kerânî" yani gemi kâtibini, iş adamlarını, reisleri; "tendîl" yani piyadelerin başını "sipâhsâlâr" yani süvarilerin başını da davet etti. Nâhûda benim şölene katılmamı rica ettiyse de ahali Müslüman olmadığı için yemeklerini yemek caiz değildi; kabul etmedim. Tüm davetliler geldiği zaman Melike onlara sormuş:

390 Melike Urducâ: Bazı araştırmacılar, seyyahın bu ismi Uzbek Han'ın 4. hatunundan aldığını söylüyor. Bazıları ise Brunei halkının kullandığı bir unvandan; Urdana Raca unvanından kaynaklandığını savunuyor. Bkz: Beck, Age, s. 885.

"İçinizden gelmeyen kimse kaldı mı?" Nâhûda cevap vermiş:

"Bir adam gelmedi. O "bahşî"dir, yemek yemez."

Onların dilinde "bahşî" (=bakşı) fakih; din adamı demektir.[391] Urducâ emir vermiş; "O adamı çağırın!" diye. Böylece muhafızlarla beraber nâhûdanın arkadaşları yanıma gelip;

391 Bahşî kelimesi: Aslı Sankritçedir; Türkler ve Moğollar arasında Budist rahibe Bahşı denilrdi.

"Melike Urducâ'nın çağrısına uy!" dediklerinde prensesin yanına vardım. Büyücek bir koltuğa kurulmuştu. Önünde kadınlar, ellerindeki belgeleri prensese sunuyorlardı. Onun çevresini vezirlik görevini üstlenmiş yaşlı kadınlar kaplamıştı. Prensesin önünde tahtın alt tarafına, sandal ağacından yapılmış koltuklara erkekler dizilmişti. Taht ipek kumaşla döşenmişti ve üstten aşağı ipek perdeler sarkıyordu. Sandal ağacından yapılmış tahtın üst yüzü altın plakalarla süslüydü. Büyük salondaki ahşap yükseltilere küp, testi ve bardak gibi büyüklü küçüklü bir sürü altın kapkacak dizilmişti. Nâhûdanın söylediğine göre bu kaplarda güzel koku karıştırılmış bir şerbet vardı. Ziyafete gelenler yemekten sonra içiyordu bundan. Tadı güzel, kokusu hoş olan bu şerbet; insana neşe veriyor, ağız kokusunu gideriyor, hazmı kolaylaştırıyor ve şehveti arttırıyormuş.

Prensese selâm verdiğim zaman bana Türkçe:

"Hasen misen, yahşî misen?" dedi; bu cümle "Keyfe hâluke, keyfe ente?" (=Durumun nasıl, nasılsın?) demektir. Beni yan tarafına oturttu. Arapça yazmayı beceriyordu. Hizmetçilerinden birine seslendi:

“Deva ve bitik kâtûr!” Bunun anlamı “ed-devât ve’l-kâğıd”dır (=kalem ve kâğıt). Emrettiği şeyler getirildiğinde şöyle yazdı kâğıda:

“Bismillâhirrahmânirrahîm” ve sordu:

“Bu nedir?” Cevap verdim:

“Tandarî nâm!” Bu sözcükler, “Allah adına” anlamına geliyor[392].Prenses:

392 Tandrî Nâm ve diğer Türkçe cümleler: “Tanrı namı” ile demek istiyor. Herhalde seyyâh, Tañrı kelimesindeki nazal Ñ’yi, tam anlayamadığı için Arapçanın Dhat harfiyle çevirmiş. “Deva ve béték kätur” cümlesi eski sert Hakanî Türkçesi’nin tadını veriyor. Seyyah burada Urducâ’yı Oğuz tesiri taşımayan sert Kıpçak ağzıyla konuşturuyor. Bu durumda Urducâ, Orta Asya kokan bir kız; aslen Moğol olup Karahanlı geleneğinden beslenen Uygur hocalardan Türkçe öğrenmiş bir prenses gibi vasfedilmiş.

“Hoş!” dedi. Bu söz, “ceyyid!” (=hoş; iyi) demektir. Daha sonra hangi ülkeden geldiğimi sorunca Hindistan’dan geldiğimi söyledim. Bu cevabım üzerine şöyle dedi:

“Biber ülkesi mi?” Cevap verdim:

“Evet!”

Ülkenin (siyasî) ahvâline dair sorular sordu, tek tek karşılık verdim.

Şöyle devam etti sözlerine:

“Kesinlikle oraya savaş açmalıyım! O ülke benim olmalı! Zenginliği ve askerlerinin çokluğuyla beni çekiyor!”

“Yapın öyleyse!” dedim.

Böylece bana çeşitli giysilerle iki fil yükü pirinç, iki dişi manda, on koyun, dört ratl gülsuyu ve son olarak tümü deniz yolculuğuna hazırlık olsun diye tuzlanmış zencefil, biber, limon ve anbâ (=mango) ile dolu dört martaban[393] verilmesini emretti. Martaban, büyük tencere demektir.

393 Martabân kelimesi: Birmanya’da yapılan toprak kaplara martaban denilirdi. Barbosa’nın notlarında martabanlara değinilir. Bkz: Tâzî, Age, s. 123.

Nâhûda sonradan bana şunları aktarmıştır:

“Bu prensesin askerleri arasında nice kadın hizmetçi ve cariye, erkek gibi savaşır. O, kadın ve erkeklerden oluşan ordusuyla akına çıkar. Düşmanına baskın yapar, çarpışmanın kalbinde yer alır ve cengâverlere meydan okur.”

Nâhûda şunları da söyledi bana:

Düşmanla yapılan bir savaşta askerlerinin çoğu can veriyor. Feci bir yenilgiye ramak kalmışken prenses ansızın ileri atılıyor, kızılca kıyametin koptuğu safları yara yara düşman hükümdarına yanaşıyor, bir hamlede onu yere seriyor ve savaşın seyrini değiştiriyor; düşman acı bir yenilgiye uğruyor! Yenik hükümdarın kesilmiş başını bir kargının ucuna takarak getiriyor ve düşmanın ailesi ancak yüklü bir servet ödeyerek kopmuş kelleyi teslim alıyor prensesten! Prenses Urducâ babasının yanına döndüğünde hükümdar peder, evvelce oğluna ait olan bu bölgeyi kızına teslim ediyor.

Nice bey oğulları, nice asilzâdeler onunla dünya evine girmek için çağrıda bulunmuş, adam göndermiş ama o hep şöyle dermiş:

“Ancak bana meydan okuyup dövüşte galip gelecek erkekle evlenirim!”

Damat adayları çekinmişler, onunla karşı karşıya gelememişler; prenses üstün gelirse şanlarına leke düşer diye kaygılanmışlar.

ELLİBEŞİNCİ BÖLÜM - ÇİN

Tavâlisî ülkesinden çıkışımızdan onyedi gün sonra Çin'e ulaştık. Rüzgâr yanımızdaydı, hızlı ve rahat bir şekilde kaydık suda. Çin arazisi pek geniş. Meyvesi, tahılı, altını ve gümüşü bol; çok zengin bir ülke. Dünyanın hiçbir bölgesi buraya benzemez. Âb-ı Hayât diye bilinen nehir bu ülkeyi delip geçer. Anlamı, hayat suyu! Ona Sebr (=Sarı) nehir de denilir. Tıpkı Hindistan'daki ırmağın adı bu! Kaynağı Hânbâlık (=Pekin) şehri civarında bulunan Kûh-i Bûzne'dir; Maymun dağı yani.

Irmak, Çin'in tam ortasından geçerek altı aylık bir mesafe boyunca akar, Sînüssîn (=Kanton, Sınkelân) bölgesine ulaşır. Irmak çevresinde tıpkı Nil gibi köy, kasaba, bahçe ve çarşılar dizilidir. Ama burada işlenmiş arazi ve ev Nil'den daha fazladır. Nehir kıyısında art arda sıralanmış bir sürü sudolabı bulunuyor. Çin ülkesinde, Mısır şekeri ayarında belki de daha iyi şeker bulunur. Üzüm ve erik de çok. Çin'deki eriği görünceye kadar Dımaşk'ta yetişen ve Osmanî diye adlandırılan eriğin bir benzeri yok sanırdım. Bu ülkede Havârezm (=Hârizm) ve İsfahan'da yetişenler gibi lezzetli karpuzlar var. Bizim taraflardaki her meyvenin bir benzeri hattâ daha güzeli bulunuyor Çin'de! Buğday da bir hayli çok. Oranın buğdayından daha hasını görmedim! Mercimek ve nohut da aynı.

Çin İşi Toprak Kaplar

Çin'e özgü toprak kaplar sadece Zeytûn[394] ve Sınkelân[395] yörelerinde üretilir. Hammaddesi civardaki dağların toprağıdır. Bu toprak ileride anlatacağımız gibi kömürü andırır, alev olup yanar. Çinli toprak kap imalatçıları, bu toprağa biraz taş eklerler ve üç gün ateşte pişirdikten sonra su dökerler üstüne. Eldeki malzemenin tümü toprağa dönüşür, sonra yoğururlar. En kalitelisi, bir ay boyunca yoğrulan türüdür. Daha fazla yoğrulmaz. Yoğurma süresinin en kısası onbeş gündür. Bunların fiyatı, bizim oraların toprak kap fiyatlarına eşit veya daha aşağıdır. Buradan yükleme yapılır Hindistan'a ve diğer ülkelere. Hattâ bizim memlekete, Mağrip'e de gelir. Pişmiş toprağın en sanatlısı, Çin işi olanıdır.

394 Zeytûn (=Kuanz-hou) şehri: Ortaçağlarda İslâm ülkelerindan gelen tacirleri ağırlayan Çin şehri. Bkz: Beck, Age, s. 889.

395 Sınkelân (=Guangzhou; Kanton): Sıynü's-Sıyn diye de kaydedilen bu mıntıka, Kanton'dur. Bkz: Beck, Age, s. 889.

Çin Tavukları

Çin'in tavuğu ve horozu pek iridir, bizim oranın kazlarından daha yapılıdır. Bu tavukların yumurtası bizim kazların yumurtasından büyük. Ama buranın kazları ufak tefek ve aruk! Bir tavuk

satın aldık, pişirmek istediğimizde etinin tek çömleğe sığmadığını gördük, iki çömleğe ayırdık! Oranın horozları devekuşu gibi; bazen tüyleri dökülür de kırmızı bir et parçasını andırır. Böyle bir horozu ilkin Kavlem şehrinde gördüm, devekuşu sandım, hayrete düştüm! Bir de sahibi:

"Çin'de bundan daha irileri var!" demesin mi!

Çin'e vardığımda adamın horozla ilgili sözlerinin dosdoğru olduğuna inandım!

Çin Halkının Bazı İşleri

Çinliler tıpkı Hintliler gibi ölü yakar, putperesttirler. Çin hükümdarı Tinkîz Hân'ın (=Çingiz Han) soyundan gelen bir Tatardır.[396] Şehirlerin her birinde Müslümanların oturduğu bir mahalle bulunuyor. Cumayı ve diğer namazları kılacakları mabetleri var. Müslümanlar orada saygı görmekte, el üstünde tutulmaktalar. Çin kâfirleri domuz ve köpek eti yiyor, çarşılarında da satıyorlar. Aslında zengin ve yaşam seviyesi yüksek bir halk ama yemeğe ve giysiye düşkün değiller! Sayılamayacak kadar malı olan koskocaman bir işadamını, sırtında kaba bir pamuk cübbeyle görürsün! Bütün Çinliler altın ve gümüş tabak düşkünüdür. Her birinin avcunda ucu demirli bir sopa bulunuyor. Yürürken ona dayanır;

396 Tinkîz Hân (=Çingiz) soylu Çin imparatoru: O dönemde Çin'i yöneten Moğol asıllı hükümdar Toğan Temur idi. Toğan Temur 1333'ten 1370'e kadar tahtta kaldı. O, Moğol asıllı Çin hükümdarlarının sonuncusudur. Bkz: Beck.; Age, s. 889.

"Bu değnek üçüncü ayak!" derler.

Orada ipek çok. Çünkü oranın ipekböceği meyvelere dadanır, beslenir; fazla ilgiye ihtiyacı yoktur. İpek yoksulların ve kimsesizlerin giysisidir. İşadamları da olmasa hani, beş para etmez! Çinliler arasında bir pamuk elbise bir yığın ipek elbiseye denktir. Onların geleneğince işadamı yanında taşıdığı bütün altını ve gümüşü eritir, parça parça kalıplara döker. Her parça bir kıntar civarında, belki biraz daha hafif veya ağırdır. Bu altın parçaları evin kapısına asılır. Böyle beş parçası bulunan adam, parmağına tek yüzük, on parçası olansa iki yüzük takar. Onbeş parçası olana Setî[397] adı verilir. Setî, Mısır'daki kârimî'nin karşılığıdır. Çinliler, böyle eritilmiş altının bir parçasına (=külçesine) berkâla[398] derler.

397 Setî kelimesi: Setî Hindistan kökenli chetty olmalı. Güney Hindistan'da ticarete önem veren bir sosyal grubun ferdine chetty denilmektedir. Bkz: Beck, Age, s. 890.

398 Berkâla kelimesi: Pergâle kelimesi Farsçadır; bir parça demektir.

Alışverişte Kullandıkları Kâğıt Paralar

Çinliler alışverişlerini dinar ve dirhemle yapmazlar. Onların ülkesine gelen dinar ve dirhemin tümü yukarıda belirttiğimiz gibi parça parça kalıplara dökülür. Alışverişlerinde kâğıt parçalarını kullanıyorlar. Her kâğıt el ayası kadardır; üzerinde hükümdarın mührü vardır. Bu kâğıtlardan yirmibeşine "balişt"[399] diyorlar. Bizdeki dinar anlamına geliyor bu. Kâğıtlar eskir veya elde parçalanırsa sahibi bizim oraların darphanesine benzeyen bir yere gider, yırtığı verir yenisini alır.

Ne bu iş için ne de başka şey için para ödemez! Çünkü kâğıt işiyle uğraşanların rızkları (=maaşları) hükümdar tarafından ödenir. Bu darphanenn yönetimi büyük beylerden birine verilmiştir. İnsan bir dirhem gümüş yahut altınla çarşıya çıkıp bir şeyler satın almak istese balişt ile değiştirmedikçe onun elindekine bakmaz kimse! Ancak baliştle istediği şeyi satın alabilir!

399 Balişt: Bu kelime Farsçadır; yastık, kese, vs. anlamına gelir. Moğollar döneminde altın veya gümüş plakalar için de kullanılır olmuştur.

Çinlilerin Kömür Yerine Yaktıkları Toprak

Bütün Çin[400] ve Hıtâ (=Kuzey Çin; Hıtây, Türk-Moğol Bölgesi)[401] ahalisi kömür yerine toprak yakıyorlar. Bu toprak bizim oranın tafl'ı gibi sımsıkı ve yapışıktır. Rengi de tafla benzer. (Tafl: Kumaş boyamada kullanılan bir sarı toprak türü) Filler aracılığıyla taşınan bu toprak bizdeki kömür parçaları gibi kesilip ateşe atılır. Tıpkı kömür gibi yanar ve ondan daha fazla ısı verir! Ateşlikten geçip küle döndüğünde suyla ıslatırlar. Kurutulduktan sonra tekrar yakarlar onu! Tamamen yok olup hiçbir şey kalmayıncaya dek sürer bu. Çinliler bu toprakla bölgeye özgü kapkacak yaparlar ve daha önce anlattığımız gibi içine taş eklerler.

400 Çin halkı tabiri, daha çok Güney Çin'dekileri kapsamaktadır.

401 Hıtâ; Hatâ bölgesi: Kuzey Çin'e Kitay, Khıtâ, Hatây, Cathay gibi isimler verilmiştir; hepsinin kökü aynıdır. 907'den 1122'ye kadar bu bölgeye egemen olan medenî bir Moğol zümresinden; Kianlardan ötürü bu ismi almıştır Kuzey Çin. Ruslar öteden beri Çin'e Kitay demektedirler.

Çinlilerin Özelliği; Çeşitli İş ve Sanatlarda Ustalık

Çinliler çeşitli iş ve sanatlardaki kabiliyetleriyle tüm ulusları geçmiş, hepsinden mahir olmuşlardır. Onların başta gelen özellikleri budur. İnsanlar evvelce bazı kitaplarda bu nitelikten bahsettiler, uzun uzadıya konuştular. Resme gelince ne Hıristiyanlar ne de başkaları Çinlilerden daha becerikli değildir. Onlar bu konuda çok yetenekli. Benim tanık olduğum ilginç olaylardandır; Çin'de ne zaman bir şehre girsem ikinci gelişimde benim ve arkadaşlarımın duvarlara ve çarşıda kâğıtlara çizilmiş resimlerimizi görürdüm! Bir keresinde dostlarımla beraber Irak halkına özgü giysilere bürünerek başşehre gittik. Nakkaşlar çarşısından (=oymacılar ve ressamlar çarşısından) geçip hükümdar sarayına vardık. Günbatımı alacasında saraydan dönerken aynı çarşıya uğradık. Bir de ne görelim; hepimizin resimleri duvara yapıştırılmış bir kâğıttaydı! Her birimiz dostuna ve dostunun resmine bakıyor, benzetmeyi kusursuz buluyordu!

Bana söylendiğine göre hükümdar emretmişti bunu. Biz huzurdayken saraya gelmişler, seyretmişler ve çaktırmadan resmimizi yapmışlardı! Çin halkının âdeti, yanlarından geçen herkesin resmini yapmaktır.

Bunda öyle ilerlemişler ki yabancı biri kaçmayı gerektirecek suç işlediğinde hemen resmini şehirlere yolluyor ve aramaya başlıyorlar. Nerede bu resme benzer biri bulunursa hemen yakalanıyor!

İbn Cüzeyy der ki:

Bu iş, tarihçilerin İran hükümdarı Sâbûr Zülektâf (=İkinci Şapur)[402] hâdisesiyle ilgili anlattıklarına benziyor. İran hükümdarı kendini gizleyerek Rum ülkesine giriyor; oranın yöneticisi tarafından düzenlenen bir düğün yemeğinde hazır bulunuyor. Meğerse resmi bir yemek kabına çiziliymiş. Kayser'in hizmetkârlarından biri, resmin Sâbûr'a tıpatıp benzediğini farkedince efendisine dönerek şöyle diyor:

402 Sâbûr Zülektâf (=İkinci Şapur): Miladî 309-379 yılları arasında hüküm sürmüş olan Sâsânî hükümdarı. Romalılarla çetin savaşlara girmiştir. Bkz: Tâzî, Age, s. 133.

"Bu resim, İran Kisrası'nın bizimle aynı mecliste olduğunu göstermekte!" Adamın dediği aynen çıkıyor. Böylece Sâbûr hakkında kitaplarda yazılı olaylar meydana geliyor.

İbn Battûta devam ediyor:

Gemilerde Bulunan Her Şeyi Kaydetme Âdetleri

Çinlilerin âdetindendir; cunklarından biri suya açılacağı zaman deniz kumandanı ile yazıcılar gemiye çıkıp içerideki okçuların, hizmetkârların ve denizcilerin isimlerini tek tek yazarlar. Böylece hareket izni verilir onlara. Gemi Çin'e geri döndüğünde bu görevliler yine yukarı çıkarak daha önce isimlerini kaydettikleri kimselerin mevcut olup olmadığını kontrol ederler. Eksik çıkarsa gemi sahibini sorumlu tutarlar. Gemi sahibi, o adamın kaçtığına, vefat ettiğine yahut bir kazaya uğradığına ilişkin kanıt getirmekle yükümlüdür! Aksi hâlde cezalandırılır! İnsanlarla ilgili kayıt işi bittikten sonra gemi sahibine, eşya türünden az-çok ne varsa ayrıntılı bir liste hazırlamasını emrederler. Bu esnada gemideki yolcular karaya çıkartılır. Onların yanında bulunan eşyalar, gümrük divan kâtipleri tarafından tek tek gözden geçirilir. Eğer izinsiz, kaçak bir şey bulunursa gemiyle beraber tüm eşya ve mallara hazine el koyar! Bu iş bir tür zulümdür! Ne kâfir ülkesinde ne de Müslümanların arasında böyle bir uygulama gördüm. Sade Çin'de var. Bir de Hindistan'da buna benzer olayların meydana geldiğine tanık olmuşumdur. Örneğin bir adamın elinde vergiden kaçırılmış mal yakalanırsa ceza olarak o verginin on bir katı alınırdı! Ama daha sonra Sultan Muhammed vergileri tamamen kaldırınca bu âdet de kalktı.

İş Adamlarını Yolsuzluktan Alıkoymakla İlgili Uygulamaları

Müslüman tacir, Çin şehirlerinden birine ulaştığı zaman orada yerleşmiş Müslüman iş adamlarından birinin evine yahut bir hana gidip konaklamakta serbesttir. Eğer Müslüman tacirin yanında konaklamak isterse malı tek tek sayılarak ev sahibine teslim edilir. Ev sahibi onun malından belli bir bölümünü masrafları için harcar. Misafir tacir yolculuğa çıkacağı zaman bütün malı yeniden gözden geçirilir. Eksik çıkarsa, malını teslim ettiği tacir kesinlikle bunu kapatmak zorundadır!

Dışarıdan gelen tacir, handa konaklamak isterse bütün malı han sahibine teslim edilir. Han sahibi, tacirin istediği her şeyi onun namına satın alır. Yabancı tacir, odalık cariyesi olsun istiyorsa han sahibi onun adına bir cariye satın alır ve kapısı hanın içine açılan (özel) bir daireye yerleştirir

yabancıyı. Her ikisinin de masraflarını hancı görmektedir. Bu ülkede cariyeler çok ucuz. Dahası da var; bütün Çin halkı, kız olsun erkek olsun kendi evlâtlarını satılığa çıkarmakta! Bu onlara göre hiç de ayıp değil. Fakat satılan kız ve erkekler alıcılarıyla beraber yolculuğa çıkmaya zorlanamaz! Ama kendileri bunu isterse engel de olunmaz.

Eğer dışarıdan gelen tacir evlenmek isterse hemen evlenebilir. Fakat servetini kötü yollarda kullanmasına kesinlikle izin yoktur. Çinliler şöyle derler daima:

"Müslümanların servetlerini bizim ülkemizde har vurup harman savurduklarına ve memleketimizin 'kaçmış fırsatların ve sapkınlığın yurdu' olduğuna dair söylentilerin İslâm ülkelerine yayılmasını asla istemeyiz!"

Yollarda Misafirleri İyi Koruduklarına Dair

Çin ülkesi, misafirlerin güvenliği hususunda tüm memleketlerden iyidir. Orada bir yolcu yanında epey bir servetle dokuz aylık güzergâhı hiç kaygılanmadan tek başına aşabilir. Bu sistem şöyle işliyor:

Çin'de her konak yerinde bir han bulunuyor. Orada yayan ve atlı koruyuculardan oluşan bir grup asker vardır. Onların âmiri konumundaki adam, özel kâtibiyle akşamleyin hana gelir ve ağırlanan yolcuların adlarını deftere geçirir, altına mühür basar. Sonra da hanın büyük kapısını kilitler.

Sabahleyin yine yazıcıyla gelen başgörevli, herkesi adıyla çağırıp ayrıntılı bilgi alır. Böylece, yolcuları bir sonraki konağa ulaştırsın diye yanlarına adam katar. Bu adam, misafirlerden hepsinin ikinci konağa ulaştığına ilişkin bir belge alır varılan hanın başgörevlisinden. Adam bu yazıyı kesinlikle bir önceki hanın görevlisine getirmek zorundadır. Yoksa suçlu durumuna düşer.

Sînussîn'den (=Kanton, Sınkelân) Hânbâlık (=Pekin) şehrine kadar yol boyunca her konakta böyle yapılıyor. Güzergâhtaki hanlarda misafirlerin gereksinim duyduğu yiyecekler, özellikle de tavuk ve kaz bulunur. Fakat orada koyun gerçekten azdır.

Kendi yolculuğumuzu anlatmaya dönelim:

(Zeytûn)

Bir süre denizde yolculuk ettikten sonra ilk vardığımız şehir Zeytûndu (=Kuanz-hou). Ne bu şehirde ne diğer Çin şehirlerinde, ne de Hint ülkesinde zeytin namına hiçbir şey var! Ama buraya Zeytûn demişler.

Burası çok büyük bir yer. Zeytûnî diye bilinen kemha ve atlas türü kumaşlar burada üretiliyor. Bunlar Hansâ (=Hangzhou) ve Hânbâlık kumaşlarından üstün. Zeytûn limanı, dünyanın en geniş limanlarındandır; hattâ en büyüğü diyebiliriz! Orada yüz büyük cunk gördüm. Küçük gemilerin sayısını kestirmek imkânsız. Liman aslında kocaman bir körfez. Denizden karaya doğru bir hayli sokulmuş ve daha yukarılarda büyük bir nehre karışmış. Bizim tarafların Sicilmâsa şehrinde olduğu

gibi Zeytûn'da ve Çin'in diğer şehirlerinde herkesin bir bahçesi vardır. Ev, bahçenin tam ortasında. Bu yüzden Çin şehirlerinin yerleşim alanları çok geniştir.

Burada Müslümanlar ayrı bir semtte oturmaktadırlar. Zeytûn'a ulaştığım gün kimi gördüm dersiniz? Armağan sunmak için elçilik göreviyle Hindistan'a hareket edip yarı yolda cunku batmış emiri! Onunla bu görev münasebetiyle tanışlığımız vardı. İşte bu adam bana selâm verdi ve sâhib-i divan denilen yüksek memura takdim etti beni. Sâhib-i divan beni muhteşem bir köşke yerleştirdi. Kadı Tâceddîn Erdevîlî (=Erdebilli), Şeyhülislâm Kemaleddîn Abdullah İsfahânî ve ileri gelen bazı iş adamları ziyaretime buyurdular. Onlar arasında Hindistan'dayken borç para aldığım, iyi davranışına tanık olduğum tacirlerden Şerefüddîn Tebrîzî de vardı. O Kur'an hafızıydı, daima Kur'an okurdu.

Buradaki tacirler hayatlarını gâvur ülkesinde geçirdikleri için bir Müslüman yanlarına geldikte bayram etmişcesine sevinir;

"İslâm toprağından biri geldi!" diyerek mallarının zekâtını ona yağdırırlar! Misafir adamcağız hemen onlardan biri kadar mal mülk sahibi olur da döner memleketine!

Zeytûn şehrinde büyük şeyhlerden fazilet sahibi Kâzerûnlu Burhâneddîn vardır. Onun tekkesi şehir dışında. İş adamları, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî[403] adına tuttukları adakları Şeyh Burhâneddîn'e teslim ederler.

403 Ebû İshâk Kâzerûnî için bkz: 24/49. not.

Sâhib-i divan denen görevli benimle ilgili bilgi edinip hakkımda söylenenleri duyunca, gelişimi Kaan'a bildirdi. Kaan onların büyük hükümdarıdır.[404] Benim Hint hükümdarı tarafından gönderildiğimi söylemiş sâhib-i divan. Bu arada ben ondan rica ettim, kendi eyaleti sınırları içinde bulunan ve oralılarca Sınkelân diye adlandırılan Sînüssîn[405] şehrine gitmek için yanıma birini katsın diye. Büyük Kaan'ın cevabı gelinceye kadar orayı gezecektim. Sâhib-i divan, dileğimi kabul ederek adamlarından birini benimle gönderdi.

404 Çin'in büyük Kaanı Toğan Temur için bkz: bu bölüm 3. not

405 Sınkelân: Sıynü's-Sıyn ve Kanton aynı yerin farklı isimleridir. Bkz: bu bölüm 2. not.

Nehirde bindiğim gemi bizim tarafların savaş teknelerine benziyorsa da kürekçiler teknenin tam ortasında ayakta dikilerek hep beraber kürek çekiyor, yolcular baş ve kıç tarafında bulunuyordu. Bu yönüyle bizim gemilerden ayrılıyor bu tekne. Ayrıca güneşten korunmak amacıyla ketene benzer, oraya özgü bir bitkiden mamul kumaş geminin üzerine geriliyor. Bu bitki keten değildir ve kendirden daha incedir.

(Kanton)

Tam yirmi yedi gün bu nehirde ilerledik. Her gün öğlenleyin kenarda bir köy kıyısına demir atar, ihtiyaçlarımızı satın alır; öğle namazını kılar ve (yola koyularak) güneş battıktan sonra başka bir köye çıkardık. Sınkelân (=Kanton; Guangzhou) şehrine varıncaya kadar böyle yaptık. Burası Sînussîn denilen yerdir. Çin işi toprak kaplar burada ve Zeytûn şehrinde üretilir. Âb-ı Hayât (=Sarı Irmak) adlı nehrin denize karıştığı noktayı Mecmaü'l-Bahreyn (=iki denizin birleştiği yer) diye isimlendiriyorlar.

Sînussîn, dünyanın en büyük şehirlerindendir. Çarşı bakımından en şirin şehirlerinden. En büyük çarşısı, toprak kapların satıldığı çarşıdır. Diğer Çin şehirlerine, Hint'e ve Yemen'e buradan gider Çin işi porselenler.

Şehrin göbeğinde dokuz kapılı kocaman bir tapınak (=pagoda) var. Kapıların iç kısımlarında direklerin üstüne kurulu çardaklar ve peykeler bulunuyor. Tapınak sakinleri buralarda oturuyor. İkinciyle üçüncü kapı arasında körlerin oturduğu bir bölüm vardır. Onların yiyecek ve giyecek masrafları tapınak vakfından karşılanıyor. Diğer kapıların arasında da bu tür bölümler mevcuttur. Hastane ve mutfak da tapınak içindedir. Doktor ve hizmetçiler orada hazır.

Bana anlatıldığına göre çalışıp para kazanmaya gücü yetmeyecek derecede ihtiyarlamış insanların yiyeceği ve giysisi bu tapınak tarafından karşılanıyormuş. Aynı şekilde yetimler ve hiç malı olmayan dullar da buradan faydalanıyormuş. Hükümdarlardan biri bu tapınağı yaptırınca, tüm şehri ve kıyısındaki köyleri, bahçeleri buraya vakfetmiş. Hepsinin geliri tapınağa akıyor. Bu hükümdarın tapınakta resmi yapılmış. Onlar ona tapıyor!

Şehrin bir tarafında Müslümanlara ait bir semt vardır. Onların büyük câmileri, tekke ve çarşıları burada. Çin şehirlerinin tümünde Müslümanların işine bakan bir şeyhülislâm bulunuyor. Aralarındaki sorunları halletmek için kadı da mevcut. Nüfuz sahibi zengin Müslümanlardan birine; Evhadüddîn Sincarî'nin evine konuk oldum, ondört gün kaldım. Kadı ve diğer Müslümanların hediyeleri üstüme akıyordu. Her gün orada yeni bir davet verirler, uşârî tipi (on arşın boyunda) güzel kayıklarda, şarkıcılarla beraber gelirlerdi.

Bu şehrin ötesinde ne kâfirlerin ne de Müslümanların bir şehri bulunur. Bana anlatıldığına göre burayla Ye'cûc Me'cûc duvarı arasında altmış günlük yol varmış. Orada adam eti yiyen göçebe kâfirler yaşarmış! Ele geçirdikleri adamn işini bitirirlermiş. Bu yüzden onların ülkesine kimse gitmez, oraya doğru seyahate çıkan da olmaz. Bu bölgede o duvarı gören veya göreni gören birini görmedim!

İlginç Bir Olay

Sınkelân'dayken yaşı ikiyüzü geçmiş bir ihtiyarın bulunduğunu; yemek yemediğini, su içmediğini, güçlü kuvvetli olmasına rağmen kadınlara yanaşmadığını, kimseyle konuşmadığını ve şehir dışında bir mağarada yaşayarak ömrünü ibadetle geçirdiğini duydum. Mağaraya gittim, ihtiyarı kapıda buldum. Bedenen pek arı kuru; üzerinde ibadet nuru, rengi kızıla doğru sakalsız bir pir-i fâniydi. Selâm verdim; elimi tuttu, kokladı ve dilmaça dönerek:

"Bu, dünyanın bir ucunda. Biz de öbür ucundayız" dedi. Sonra ekledi:

"Sen garip bir şey görmüştün! İçinde tapınak bulunan adaya geldiğin gün; orada putlar arasında oturan ve sana on dinar altın sunan adamı anımsıyor musun?" diye sordu.

"Evet!" dedim. Devam etti:

"İşte ben oyum!" İhtiyarın elini öptüm. Bir an düşünceye daldı. Sonra mağaraya girdi ve bir daha yanımıza çıkmadı. Söylediklerinden ötürü pişman olmuştu sanki. İçimize dolan heyecanla

mağaraya hücum ettikse de onu bulamadık. Karşımızda o değil arkadaşlarından biri vardı şimdi; avcunda balişt denilen kâğıt paralardan bir öbekle bize dönerek:

“Bu misafirliğinizdir, ihtiyaçlarınızı bununla göresiniz!” dedi.

“Adamı bekleriz!” diye direttikse de şu cevabı verdi:

“On sene dikilseniz de onu göremezsiniz! Âdetidir, bir kişi onun sırlarından birini öğrenirse artık ona gözükmez! Ama senin yanında olmadığını sanma, hattâ burada beraberindedir belki o!”

Şaşırdım ve geri döndüm.

Olayı kadıya, şeyhülislâma ve Evhadüddîn Sincarî’ye anlattığımda şöyle dediler:

“Âdetidir; yabancılardan biri geldiğinde böyle davranır. Kimse onun hangi dinden olduğunu bilmez. Hani siz içeri girdiğinizde onun dostlarından birini gördüğünüzü sanmıştınız ya, o aslında esrarengiz ihtiyarın ta kendisidir!”

Onların anlattığına göre bu ihtiyar adam, elli seneden beri yokmuş ülkede. Döneli henüz bir yıl olmuş. Hükümdarlar, beyler, ileri gelen kimseler hemen ziyaretine koşmuşlar. İhtiyar, gelenlere durumlarına uygun armağanlar yağdırıyormuş. Ayrıca her gün huzuruna koşan yoksullara ve dervişlere derecelerine göre bir şeyler dağıtırmış. Oysa yaşadığı mağarada göz dolduracak türden hiçbir şey bulunmazmış! Çok eski zamanlarda meydana gelen hâdiseleri haber veren bu ihtiyar, Peygamberimizi de anar –Allah’ın rahmeti ve selâmı onu kutsasın– ve şöyle dermiş:

“Beraber olsaydım elbet onun yardımına koşardım!” Bu adam Halife Ömer b. Hattâb ile Ali b. Ebî Tâlib’i saygıyla anar, onlara övgüler yağdırır ama Muâviye oğlu Yezîd’e lanet edermiş. Hattâ Muâviye hakkında da ileri geri konuşurmuş. Bu ihtiyarla alâkalı çok şey anlattılar bana.

Evhadüddîn Sincarî bana şunları söyledi:

“O ihtiyarın yanına, mağaraya vardım. Elimden tuttuğunda kendimi büyücek bir köşkte hissettim. Başında tacıyla bir tahta kurulmuştu. İki yanında güzel hizmetçiler bulunuyordu. Oracıkta bulunan ırmaklara patır patır meyve dökülüyordu. Ben ısırmak için bir elmaya uzanıyordum ki ansızın kendimi tekrar mağarada buldum! İhtiyarın karşısındaydım, bana gülüyordu!

Sonra aylarca süren zorlu bir hastalığa yakalandım, bir daha onun yanına varamadım.”

Buralılar, ihtiyarın Müslüman olduğuna inanıyorlarsa da namaz kıldığını gören yok.

Oruca gelince, sürekli oruçlu bu adam! Kadı bana şunları anlattı:

“Bir gün ihtiyara namazdan bahsettim. Bana dönerek ‘Ne yaptığımı biliyor musun ki? Benim namazım senin namazın gibi değildir!’ dedi.”

Bu adamla ilgili olayların hepsi enteresan.

(Zeytûn’a Dönüş, Kancanfû’ya Yolculuk)

İhtiyarla görüştükten iki gün sonra Zeytûn şehrine dönmek amacıyla yola koyuldum. Şehre varışımdan birkaç gün sonra ırmaktan ya da karadan, nasıl istersem o şekilde başşehre gidebileceğime dair Kaan’ın emri gelmişti. Irmak yoluyla gitmeyi tercih ettim. Vali ve beylerin

bindiği cinsten bir gemiye koydular beni. Ayrıca kadı, ümerâ ve Müslüman tacirlerden oluşan bir grup bana bir hayli azık gönderdi. Emir, kendi adamlarını da yanıma katmıştı.

Yolculuk esnasında kahvaltıyı bir köyde, akşam yemeğini başka bir köyde yiyorduk. On gün gittik, Kancanfû şehrine vardık. Burası geniş bir vadiye kurulu, her yanı bahçeyle çevrili, çok güzel ve büyük bir şehir. Sanki Dımaşk'ın Gûta'sı!

Şehre yaklaştığımızda kadı, şeyhülislâm ve tacirler beraberlerinde bayraklar, davullar, büyük borular, zurnalar ve saz takımı olduğu hâlde karşımıza çıktılar. Bizim için getirdikleri atlara bindik. Onlar önümüzde yayan gitti. Sadece kadıyla şeyhülislâm binmişti ata. Şehrin valisi hizmetkârlarıyla bizi karşılamaya çıktı. Onlara göre hükümdarın konuğu, en çok saygı gösterilmesi gereken kişidir. Şehre böyle girdik.

Buranın dört büyük suru var. Birinci surla ikincisi arasında hükümdarın köleleri oturuyor. Onlar basvânân diye çağrılırlar; gece gündüz şehri korurlar (Pasban: koruyucu, gözetleyici, gece bekçisi). İkinciyle üçüncü sur arasında süvari askerler ile şehir hâkimi olan bey oturur. Üçüncü surun iç kısmında ise Müslümanlar oturur. Biz orada Müslümanların şeyhülislâmı olan Zahîruddîn Kurlânî'ye misafir olduk. Dördüncü surun iç kısmında Çinliler oturmakta. Bu bölüm şehirdeki dört semtin en büyüğüdür. Şehrin her kapısının bir sonrakiyle arasındaki mesafe üç dört mil tutar! Daha önce söylediğimiz gibi herkesin bahçesi, evi ve toprağı vardır.

Eski Bir Dostla İlgili Hikâye

Zahîruddîn Kurlânî'nin evindeydik. Oralıların pek saygı gösterdiği fıkıh bilginlerinden birine ait muazzam bir gemi yanaştı limana. O adam adına izin istendi benden;

"Efendimiz Kıvâmüddîn Sebtî!" dediler. Adamın ismine şaştım. Yanıma çıktı. Selâmdan sonra hoşbeşe başlayınca onunla tanışık olduğumu anladım ve göz gezdirdim;

"Bakıyorum da beni tanıyormuş gibi süzüyorsun!" dedi. Sordum:

"Memleket nere?" Cevap verdi:

"Sebte'denim!"

"Ben de Tanca'dan!" dedim. Yeniden selâm verdi, esenlik dileklerini sundu, hüngür hüngür ağladı. Onun ağlamasından ötürü ben de göz yaşlarımı tutamadım ve sordum:

"Hindistan'a gittin mi?"

"Evet, payitaht Dihlî'ye gittim!" dedi. Bunu söyler söylemez adamı hatırladım;

"Sen Bişrî' misin yoksa?" dedim.

"Evet!" cevabını verdi.

Bu adam gençlik çağında, Mürsiyeli Ebu'l-Kasım'la beraber Dihlî'ye gelmişti. Yetenekli öğrencilerdendi. Muvattâ kitabını[406] ezberliyordu. Onu Hint hükümdarına ben takdim etmiştim. Sultan, ona üçbin dinar vererek huzurunda kalmasını emretmişse de kendisi, Çin'e uzanmak niyetinde olduğu için teklifi kabul etmemişti.

406 Muvattâ kitabı: İslâm hukukuna dair ilk eserlerdendir. İmam Malik tarafından derlenip yazılmıştır.

Çin'de ün sahibi olmuş. Çok para kazanmış, servet yığmış. Bana söylediğine göre elli erkek kölesi, bir o kadar da cariyesi var. İki erkek köle, iki cariye ve yığınla armağan sundu bana.

Daha sonraları Sudan (=siyah insanlar) diyarında onun kardeşiyle karşılaştım. Aralarındaki mesafe ne denli büyük bir bak!

Onbeş gün kalıp ayrıldım Kancanfû'dan.

(Bayvam Kutlû ve Hansâ'ya Doğru)

Çin, güzellikten nasibini almış bir ülke ama beni çekmedi pek! Hattâ gâvurun burada üstün olması sebebiyle içimde bir sıkıntı, bir sızı taşıdım hep. Evimden çıktığımda bir sürü çirkin şey görür, acı duyardım. Zaman geldi, eve yapıştım; kesin bir gerekçe olmadıkça burnumu uzatmadım dışarı! Bu ülkede Müslümanlarla karşılaştığım zaman ailemi ve yakınlarımı görmüş gibi sevinçten uçuyordum.

Fakih Bişrî'nin beyefendiliğinden olacak; zahmet etti, benimle beraber Kancanfû'dan Bayvam Kutlû şehrine kadar dört gün yol tepti. Bayvam Kutlû,[407] askerlerin ve alelâde Çinlilerin oturduğu küçük bir şehirdir. Orada Müslüman yok, yalnız Bişrî'nin yakınlarının oturduğu dört ev var. Onlardan birinin evine konuk olduk, üç gün kaldık. Böylece Fakih Bişrî'ye veda edip ayrıldım.

407 Bayvam Kutlû: Kelimenin şahıs unvanı olup Bayan şeklinde okunması gerektiği söylenmiştir. Bayan şanslı kişi demektir ve Toğan Temur'un komutanlarından birinin ismi de Bayan'dır. Bkz: Beck, Age, s. 900.

Her zamanki âdetimce ırmağa bindim. Kahvaltı bir köyde, akşam yemeği başka bir köyde, yoluma devam ettim.

Tam onyedi gün sonra Hansâ'ya (=Hangzhou veya Hang-tchou-fou)[408] vardık. Bu şehrin adı kadın şair Hansâ'nın adı gibi. Ama sözcük Arapça asıllı mı, yoksa sadece benzerlik mi var bilmiyorum! Hansâ, yeryüzünde gördüğüm en büyük şehir! Bir baştan bir başa üç günde varılır. Misafir bu güzergâhta epey yol teper, mola verir! Çin'e özgü şehircilik düzeniyle ilgili daha önce söylediklerimiz burada da aynen geçerli. Herkesin bahçesi ve evi var. İlerde anlatacağımız gibi şehir altı semte bölünmüş. Buraya vardığımızda Kadı Fahreddîn, Şeyhülislâm ve Osman b. Affân Mısrî'nın çocukları –bunlar oralı Müslümanların büyükleridirler– yanlarında beyaz bayrak, davul, zurna ve büyük borularla bizi karşılamaya çıktılar. Ayrıca şehrin beyi de yakın adamlarıyla bizi karşılamaya gelmişti.

408 Hansâ şehri: Burası Hang-Chou olmalıdır. Bkz: Beck, Age, s. 902.

Şehre girdik. Altı semte ayrılmıştı. Her semtin bir duvarı vardı. Ayrıca bütün semtler tek bir surla çevriliydi. Birinci semtte şehir muhafızlarıyla onların beyi oturmakta. Kadı ve diğerlerinin bildirdiğine göre bunların sayısı onikibine yakınmış. İlk geceyi beyin evinde geçirdik. İkinci gün Bâbü'l-Yehûd (=Yahudi Kapısı) denilen girişten ikinci semte vardık. Burada Yahudiler, Hıristiyanlar ve güneşe tapan Türkler oturuyordu. Sayıları çok! Buranın yöneticisi Çin ahalisindendir. İkinci geceyi onun yanında geçirdik. Üçüncü gün üçüncü semte girdik. Burası Müslümanların yurdu. Şehir çok güzel. Çarşıları tıpkı İslâm şehirlerindeki gibi düzenlenmiş. Orada câmiler ve müezzinler vardı.

Semte girişimizde öğle ezanını okuyorlardı. Burada Osman b. Affân Mısrî'nin soyundan gelenlerin evine misafir olduk. Osman büyük tacirlerdenmiş. Bu semti beğenmiş, kendine yurt edinmiş ve burası onun adıyla anılır olmuş. Adam, sevabı çocuklarına geçecek bir güzel makam ve ün bırakmış. Onlar da babaları gibi yoksula, kimsesize, dervişe yardım elini uzatıyorlar. Osmaniye diye bilinen şirin bir tekkeleri var. Bu tekkenin gideri pek çok vakıftan karşılanıyor. İçinde bir grup derviş oturuyor. Osman, bu semtte büyük bir câmi yaptırarak tekke ve câmiin masraflarını karşılasın diye vakıflar eklemiş hayratına. Şehir bir hayli Müslümanı barındırıyor. Onların arasında onbeş gün kaldık. Her gün, her gece, bir davetten öbür davete koştuk. Çeşit çeşit yemekler sundular; her Allahın günü şehrin etrafını gezdirmek için bizimle beraber atlara bindiler, üşenmediler.

Bir gün onlarla beraber hayvanlarımıza binerek Dârü'l-Emîr diye bilinen dördüncü semte vardık. Orada Emir Kurtay[409] oturuyordu. Kapıdan içeri girince arkadaşlarım benden ayrıldılar. Beni karşılayan vezirle, Büyük Emir Kurtay'ın huzuruna çıktık. Daha önce anlatmıştım; Allah dostu Şirazlı Celâleddîn'in bana verdiği cübbeyi büyük emirin nasıl aldığını…

409 Büyük Emir Kurtay: Bu şahıs 1329'dan sonra Şiyanşi (=Chiang-che) bölgesine vali tayin edilen Hulatay olmalıdır. Bkz: Beck, Age, s. 902.

Bu semt altı semt arasında en güzel olanıdır. Orada sadece hükümdarın köleleri ve hizmetkârları oturur. Ortasından üç nehir akar: Biri büyük nehrin çıkıntısı olan körfezdir. Şehrin yiyecek ve yakacağı küçük kayıklarla buradan gelir. Gezi tekneleri de buradadır. Hükümdarın büyük kabul avlusu bu semttedir ve muhteşemdir! Büyük Beyin konağı da avlunun tam ortasında; avlu her yandan kuşatıyor konağı. İç kısımda üstü örtülü bölmeler (=çardaklar) var; savaş araç-gereçleri ve değerli kumaş üreten ustalar oturuyor burada. Emir Kurtay'ın bana anlattığına göre binaltıyüz civarında usta bulunuyormuş. Her birinin yanında üç-dört çırak çalışırmış. Tümü Kaan'ın kölesi ve ayakları zincirli! Yaşadıkları evler köşkün dışında. Semtin dışına çıkmamak koşuluyla çarşılarda gezmelerine izin veriliyor. Bu adamlar her gün yüzer kişilik gruplar hâlinde geçit merasimi yaparlar, biri eksik çıksa başlarındaki âmir sorumlu olur. Oralıların töresine göre kölelerden biri on sene hizmet edince ayağındaki zincir çözülür. Ya zincirsiz hizmete devam etmek, ya da Kaan'ın şehirlerinden dilediğine girip bir daha oradan çıkmamak şıklarından birini seçerler. Elli yaşına gelenin eli ayağı çekilir işten; emekliye ayrılır, maaşı verilir! Aslında elli yaşında veya buna yakın ömür sürmüş herkese hükümet tarafından maaş bağlanır! Altmış yaşına gelen ise çocuk sayılır Çinlilerin gözünde. Onun hakkında hiçbir yasal uygulama yapılmaz! Çin'de yaşlılara çok saygı gösterilir. Orada her yaşlıya atâ diye hitap edilir. Atâ, vâlid (=baba) demektir.

Büyük Bey Kurtay

Kurtay, Çin'in emîrü'l-ümerâsıdır (=beylerbeyidir). Bizi evine misafir ederek şölen düzenledi. Onlar bu çağrıya tovâ (=toy, şölen) diyorlar. Şehrin ileri gelenleri de oradaydı. Müslüman aşçılar getirtilip hayvanlar onlara kestirildi. Yemekleri de onlar yaptı. Büyük emir, yüksek makamına rağmen kendi eliyle bize yemek sunuyor ve et kesiyordu. Üç gün misafiri olduk onun. Bizimle gezip dolaşsın diye oğlunu körfeze gönderdi. Harrâkaya benzeyen bir gemiye bindik (Harrâka: Güvertesinde ateş topu atan âletlerin bulunduğu hızlı ve orta boylu tekne). Bey oğlu da bir diğer gemiye binmişti. Onun yanında özel saz takımı ve müzik grubu vardı. Onlar Çince, Arapça ve Farsça

şarkılar söylüyorlardı. Bey oğlu Farsça şarkı söylenmesinden çok hoşlanıyordu. Bu yüzden bu dilden dizeler döktürdüler. Onlara defalarca emretti tekrar söyleyin diye bu şarkıları! Ben de onların ağzından kaptım garip bir makamda söylenen şu dizeleri:

Tâ dil be mihnet (be mehabbet) dâdiyem,

Der bahr-ı fikr oftadiyem

Çûn der nemâz istâdiyem

Gavî be mihrâbem enderiyem[410]

410 Farsça şiirin sahibi: Sâdi Şirâzi'dir. Bkz: Tâzî, Age, s. 147.

Türkçesi:

Gönlü derd-i aşka saldıktan beri

Bir kaygu okyanusu yuttu beni

Vakt erişub namaza durduğumda

Can gelir canıma mihrap içeri

Bu körfezde gemilerden oluşan büyük bir grup vardı; rengârenk yelkenleri, ipek gölgelikleriyle. Çok güzel süslenmişti tekneler. Herkes birbirine portakal ve limon atıyordu! Karanlık bastığında beyin köşküne döndük, orada geceledik. Saz takımı geldi, türlü türlü enteresan şarkılar söyledi.

Hokkabaz Hikâyesi

O gece Kaan'ın kölelerinden bir hokkabaz da gelmişti. Bey derhal emir verdi:

"Göster bize acaip işlerinden birkaçını!"

Hokkabaz, üzerindeki deliklerden uzun sırımlar geçirilmiş ahşap bir küreyi eline alıp havaya attı; küre gözden yitecek kadar yükseldi. Sıcakların iyice bastırdığı günlerde oluyordu bu iş ve biz büyük avlunun tam ortasındaydık. Hokkabazın elinde sırımın kısacık ucundan başka bir şey kalmamıştı. Birden, usta edâsıyla buyruğunu verdi; çırak o sırıma sarılarak yukarı doğru yükselmeye başladı, nihayet gözümüzden kayboldu!

Hokkabaz çırağını üç defa çağırdı, sanki öfkelenmiş gibi eline bıçağını aldı ve sırıma sarılarak gözden kayboldu.

Bir süre sonra çırağının elini, ayağını; sırayla öteki elini, diğer ayağını, gövdesini ve nihayet başını yere fırlattı! Elbisesi kan içinde soluya soluya indi yere. Yeri öptü beyin önünde. Onunla Çince konuştu. Bey ona bir şeyler emretti.

Ve hokkabaz, çömezinin organlarını tek tek birleştirdi! Ayağıyla dürtükleyince çocuk sapasağlam, düpdüzgün kalktı! Öyle şaşırdım ki kalbim tekledi, yığıldım! Hint hükümdarının huzurunda benzeri bir olaydan ötürü başıma gelenler burada da başıma geldi! Bir ilaç içirdiler de rahatladım. Bu sırada Kadı Efharuddîn (=Fahruddîn) yanı başımdaydı. Şöyle diyordu:

"Allah'a andolsun! Ne yukarı çıkış, ne aşağı iniş, ne kesme, ne doğrama; hiçbiri yok! Varsa yoksa göz boyama!"

(Beşinci Semt, Altıncı Semt ve Hıtâ Ülkesi)

O gecenin sabahında beşinci şehre girdik. Burası hepsinden büyük. Avam tabakası burada oturuyor. Güzel çarşılarında çeşitli iş ve zanaatların en yetkin temsilcileri bulunuyor. Hansâ'ya özgü, hansâviye diye bilinen kumaşlar burada dokunuyor. Üretilen eşyalar arasında en ilginci, dest adını verdikleri sazdan örme kâselerdir. Sazlar ustaca birbirine yapıştırılarak cilalı kızıl boyayla sıvanıyor. Bir takımda iç içe girmiş tam on tabak bulunur; ama ince oldukları için hepsini tek tabak sanır gören! Ayrıca tümünü kapatan bir kılıf yapıyorlar. Bu sazlardan düz sahanlar da yapılıyor; çok yüksekten düşmelerine rağmen kırılmamaları dikkat çekicidir. İçine sıcacık yemek konduğu hâlde boyası dökülmez ve malzemesi pörsümez! Bunlar Hansâ'dan çıkar; Hint, Horasan ve diğer ülkelere ihraç edilir.

Oraya girdiğimiz günün gecesini, şehir beyinin misafiri olarak geçirdik. Ertesi gün keştîvânân (=keştibânân) denilen kapıdan altıncı semte girdik. Orada gemiciler, balıkçılar, kayıkçılar, dûdgerân (=dülgerân) denilen marangozlar, ıspâhiye (=sipâhiyan) denilen okçular ve piyâde diye adlandırılan yaya askerler oturuyor. Hepsi de hükümdarın kölesidir. Aralarında kendilerinden olmayan kişi barınamaz! Sayıları çoktur.

Bu şehir kocaman bir ırmağın kenarına kuruludur. Şehir beyinin konuğu olarak geceyi orada geçirdik. Emir Kurtay'ın bizim için hazırlattığı gemiye azık vs. ihtiyacımız olan her şey kondu. Gittiğimiz her yerde resmî konuk sıfatıyla bizi ağırlasınlar diye adamlarından birini yanımıza kattı!

Çin arazisinin sonu olan bu şehirden ayrılarak Hıtâ ülkesine[411]girdik. Burası, dünyanın en bakımlı ve işlenmiş memleketlerindendir. Ülke sınırları içinde insan eli değmeyen hiçbir yer yok. Çünkü sahip olduğu araziyi işlemeyenden haraç alınır! Hansâ'dan Hânbâlık şehrine dek altmışdört gün tutan güzergâh boyunca nehrin iki yakasında köylerin bahçelerin ve tarlaların dizili olduğu görülür. Bu bölgede, gelip geçici yolcular hariç tek bir Müslüman bulunmaz. Çünkü buralar oturulacak (=yerleşime açık) alana girmez! Orada derli toplu, büyük bir şehir yoktur. Bölge tamamen köy ve arazilerden meydana gelmektedir. Tahılgiller, meyve ve şeker; her yere bunlardan ekilmiştir! Anbâr'la Âne arasında dört günde aşılan bir bölge dışında; bura gibisini görmedim dünyada! Her gece bir köye misafir olurduk.

411 Hıtâ bölgesi için bkz: bu bölüm 8. not.

Sonunda Hânbâlık yahut Hânikû diye adlandırılan şehre vardık (=Pekin). Burası Kaan'ın oturduğu yerdir. Kaan, Çin ve Hıtâ'nın tüm bölgelerine egemen olan büyük hükümdardır. Oraya vardığımızda yasa gereği kıyıdan on mil açığa demir attık. Gelişimiz deniz beylerine haber verildi. Onlar izin verince limana girdik. Böylece şehre çıktık.

Dünyanın en büyük şehirlerinden biri burası. Çin şehirlerinin çoğunun aksine bağ ve bahçeler şehir dışındadır. Hükümdarın semti, ilerde bahsedeceğimiz gibi şehrin tam ortasında bir kasabayı (=büyücek bir mahalleyi) andırıyordu.

Hint hükümdarının kırkbin dinar gönderip davet ettiği Şeyh Burhâneddîn Sagarcî bu parayla borcunu ödemiş fakat hükümdarın yanına gitmeyi kabul etmemişti. İşte ben bu adamın evine konuk oldum. Burhâneddîn Sagarcî Çin'e varınca Kaan onu ülkesindeki Müslümanların başkanı yaparak Sadr-ı Cihân diye çağırmıştır.

Kaan Diye Adlandırılan Çin ve Hıtâ Hükümdarı

Çin'de egemen olan bütün hükümdarlara Kaan adı verilir, Lûr ülkesinde hükümdarlık yapanlara Atabek denildiği gibi. Çin kaanının ismi Bâşây'dır.[412] Yeryüzünde onun ülkesinden daha büyük bir kâfir memleketi yoktur.

412 Bâşây (=Paşa) kelimesi: "Padişah"tan bozma olabilir. Bazıları Başağa'dan bozma olduğunu savunabilirler.

Kaan'ın Köşkü

Kaan'ın köşkü ahalinin oturduğu şehrin tam ortasında. Büyük bir bölümü oymalı ahşaptan yapılmış. Garip ama hoş tarzda bir inşa edilmiş. Yedi kapısı var. Birinci kapıda Kutvâl oturur. Kutvâl, kapıcıların başı demektir. Kapının sağ ve sol tarafında bulunan yükseltilerde perdedâriye diye çağrılan ve köşkün girişini koruma görevini üstlenen köleler oturur. Sayıları beşyüzdür. Daha önce bin kişi oldukları söylendi bana.

İkinci kapıda ıspâhiye (=sipâhiyan) oturur. Bu kelime okçular anlamına geliyor. Sayıları beşyüz.

Üçüncü kapıda nîzedâriye oturur. Bu kelime, kargılı erler anlamına gelir. Onlar da beşyüz kişidir.

Dördüncü kapıda tığdâriye oturur. Bu kelime, kılıçlı kalkanlı askerler demektir.

Beşinci kapıda divan-ı vizâret (=vezirler meclisi) bulunur. Orada pek çok peyke (=büro masası) var. En büyük peykede (Baş) Vezir yüksek bir sedire oturmaktadır. Bu yüksek sedire mesned denilir. Vezirin tam önünde altından yapılmış büyük bir devât (=hokka vs. yazı takımı) bulunuyor. Bu peykenin karşısında sır kâtibinin, onun sağ tarafında ise ferman kâtiplerinin peykeleri bulunuyor. Vezire ait peykenin sağ tarafında küttâb-ı eşgâlin (=hazine ve maliye ile ilgili konuları kaydeden kâtiplerin) peykeleri bulunmaktadır. Bunların tam karşısında dört peyke daha var. Biri divan-ı işrâf (=denetleme kurulu) diye adlandırılır. Orada asıl müşerrif (=başmüfettiş) oturur. İkincisine divan-ı

mustahrec (=vergi takip kurulu) denilir. Buraya başkanlık eden kişi beylerin büyüklerinden olur. Mustahrec; vali ve beylerin, sahip oldukları ıkta arazilerden tahsil edip hazineye ödemeleri gereken vergidir.

Üçüncüsüne divan-ı gavs (=yardım ve destek kurulu) adı verilir. Orada büyük beylerden biri oturur, yanında da hukukçu ve kâtipler vardır. Bu bey haksızlığa uğrayanların derdini dinler, problemlerini çözer. Dördüncüsüne divan-ı berîd (=istihbarat kurulu) adı verilir. Orada istihbaratçı ve casusların müdürü oturur.

Köşkün altıncı kapısında candâriye (=özel muhafız alayı) ve onların büyük başkanı oturur.

Yedinci kapıda fityân (=hizmetçi delikanlılar) oturur. Onların üç peykesi vardır. Birincisi siyahlara, ikincisi Hintlilere, üçüncüsü ise Çinlilere aittir. Burada her grubun başında mutlaka Çin halkından olan bir reis vardır.

Kaan'ın Amca Oğluyla Savaşa Çıkması ve Öldürülmesi

Başşehir Hânbâlık'a vardığımızda Kaan şehirden çıkmış, Karâkurum[413] ve Bişbâlığ (=Başbalık) yörelerinde kendisine karşı ayaklanan Fîrûz'la savaş etmeye gitmişti. Hıtâ bölgesinden olan Bişbâlığ ve Karâkurum ile başşehir Hânbâlık arasında; tamamen işlenmiş arazilerin bulunduğu üç aylık bir mesafe vardır. Sadr-ı Cihân Sagarcî'dan duyduğuma göre; Kaan seferberlik ilân eder etmez yüz grup süvari toplamış! Her grup onbin atlıdan meydana geliyormuş (=bir tümen) Onların başındaki kumandan Emîr-i Tûmân diye çağrılırmış.

413 Karâkurum için bkz: 35/53. not.

Ayrıca hükümdarın özel birlikleri ve ehl-i dıhleti (=seçkin iç askeri) de ellibini buluyormuş, piyadelerin sayısı da beşyüzbin imiş.

Kaan savaşa çıkınca beylerin çoğu, Yasâk'ta değişiklik yaptığı gerekçesiyle onu tahttan indirmek konusunda sözbirliği etmişler ve amca oğlu tarafına geçmişler! Hansâ şehrinin ıkta yoluyla ona verileceğini, artık tahtı bırakması gerektiğini yazmışlar. Ama Kaan bu teklifi kabul etmemiş, onlarla savaşıp yenilmiş ve öldürülmüştür. Yasâk ataları Tinkîz Hân –ki İslâm ülkelerini mahvedendir– tarafından konulmuş kurallardır.

Biz başşehre vardıktan birkaç gün sonra Kaan'ın ölüm haberi geldi. Şehir baştan başa süslendi, davullar çalındı, zurnalar öttürüldü, tam bir ay boyunca çılgın bir eğlence yaşandı.

Sonra öldürülen Kaan ile amca oğulları ve yakınlarından yaklaşık yüz kişinin cesetleri getirildi. Kaan için büyük bir nâvûs[414]kazıldı. Nâvûs, yeraltı evi demektir. Evin içi gayet güzel bir şekilde döşendi, Kaan'ın cesedi silâhlarıyla beraber oraya konuldu. Köşkte bulunan altın ve gümüş kaplar oraya gömüldüğü gibi yanında içki sürahileri bulunan dört cariye ile altı özel kölesi de çukura bırakıldı. Sonra evin kapısı örüldü, üstüne yığın yığın toprak döküldü; mezar koca bir tümsek hâline geldi.

414 Nâvûs kelimesi: Aslı Yunancadır; Araplar da gizli mezar için naus kelimesini kullanırlar. Bkz: Tâzî, Age, s. 155.

Daha sonra dört at getirdiler. Yorulup duruncaya kadar mezarın çevresinde koşturdular. Kabir üzerine bir direk diktiler. Atları da bu direğe astılar. Ama evvelce her atın arkasından bir kazık sokulup ağzından çıkarıldığını ve bu şekilde asıldıklarını söylemeliyiz! Kaan'ın daha önce bahsettiğimiz yakınları da, silâhları ve evlerindeki kapkacaklarıyla başka nâvûslara konuldular. Onlardan ileri gelen on kişinin mezarlarına üçer adet; geri kalanların mezarlarına ise birer at asıldı.

O gün, kadın erkek bütün Müslüman ve gâvurların katılımıyla muazzam bir tören yapıldı. Herkes matem elbisesi giyinmişti. Gâvurların matem giysisi başa sarılan büyük ak sargılar, Müslümanlarınki ise ak elbiselerdi. Kaan'ın tüm hatunları ve yakınları mezarın yanında çadırlar kurarak kırk gün kaldılar. Bir kısmı bu bekleyişi bir seneye kadar uzattı. Onlar ihtiyaçlarını kendileri için kurulan civardaki pazardan sağlıyorlardı.[415]

415 Eski Moğol cenaze âdetleri için bkz: Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1994, s. 219-234.

Ben, çağımızda böyle bir geleneğe sahip başka bir ulus bilmiyorum. Hintliler ve Çinliler ölülerini yakıyor. Diğer milletlerse ölüyü doğrudan toprağa gömüyor, yanında hiç kimseyi bırakmıyorlar. Sözüne güvenilir birinin anlattığına göre Sudan diyarında (=Güney Mısır'dan Nijerya'ya kadar Orta Afrika'da) kâfirler, hükümdarları ölünce bir nâvûs yaparlarmış. Sürekli yanında olan seçkin adamlarından bir kısmıyla zâdegân sınıfının oğul ve kızlarından otuzunu, el ve ayaklarını kırdıktan sonra hükümdarın cesediyle beraber oraya sokarlarmış! Yanlarına da şarap testileri bırakırlarmış.

Kûbar ülkesinde siyahlarla beraber oturan ve oranın hükümdarı tarafından seçkinler arasına alınan ihtiyar bir Messûfeli[416] bana şunları anlatmıştı:

416 Messûfeliler için bkz: 48/19. not.

"Siyahların hükümdarı vefat edince benimkini de ötekilerin çocuklarıyla beraber kabre sokmak istemişlerdi. Onlara şöyle dedim:

'Bunu nasıl yaparsınız? Çocuk ne sizin dininizden ne de sizin soyunuzdan!'

Nihayet yüklü bir servet tutan fidye ile onu kurtardım!"

Kaan'ın öldürülmesiyle amca oğlu Fîrûz başa geçti. Fîrûz, Türkistan ve Mâverâünnehir beyliklerini ellerinde bulunduran amca oğullarının arazisine yakınlığı sebebiyle Karâkurum şehrini başşehir yapmışsa da Büyük Kaan'ın ölümünde parmağı olmayan diğer beyler isyan bayrağını çektiler, yolları kestiler ve ortalık yine karıştı.

ELLİALTINCI BÖLÜM - ÇİN'İN GÜNEYİNE VE DAHA SONRA HİNDİSTAN'A DÖNÜŞÜM

Ülkede isyan çıkıp fitne ateşi alevlenince Şeyh Burhâneddîn ve diğerleri, olaylar yayılmadan Çin'e dönmem gerektiğini öğütlediler. Onlarla beraber Fîrûz'un naibine (=başyardımcısına) gittik. Başyardımcı yanıma üç adam katarak gittiğim her yerde konuk kabul edileyim diye bir emimâme yazdı. Irmaktan aşağı doğru seyahat ederek evvela Hansâ'ya sonra Kancanfû ve Zeytûn'a ulaştık. Zeytûn'a geldiğimde Hindistan'a hareket etmeye hazır cunklar buldum. Bu gemiler arasında Câva hükümdarı Melik Zâhir'e ait bir cunk vardı; mürettebatı da Müslümandı! Gemi sahibinin vekili beni hemen tanıdı, gelişime çok sevindi.

On gün boyunca müsait esen rüzgâr Tavâlisî ülkesine yaklaştığımızda değişti! Hava karardı, müthiş yağmur yağdı ve bütün bunların ardından on gün güneş görmedik!

Sonra hiç bilmediğimiz bir denize girdik. Cunktakiler endişeye kapıldılar, Çin'e geri dönmek istedilerse de başaramadılar. Tam kırkiki gün hangi denizde olduğumuzdan habersiz geçirdik zamanımızı!

Rohh

Kırküçüncü gün şafak söktükten sonra yaklaşık yirmi mil uzaklıkta bir dağ belirdi suda! Rüzgâr bizi ona doğru sürüklüyordu. Gemiciler şaşırarak:

"Karaya yakın değiliz! Bu denizde dağ belirmesi de alışılmış bir hâl değil; rüzgâr bizi oraya atarsa mahvoluruz!" dediler.

Herkes yalvarmaya, içinden gelerek dua etmeye başladı; tövbelerini yeniledi. Hak Teâlâ'ya yakardık durduk, onun kutlu elçisini anarak niyazda bulunduk. Yüce Allah onu rahmeti ve esenliğiyle kuşatsın! Tacirler yüklü miktarda sadaka vereceklerine dair sözler söylediler, adaklar tuttular. Bunları elimle tek tek bir deftere kaydettiydim o zaman!

Nice bir zaman sonra rüzgâr dindi, hava sakinleşti. İşte, güneş ufuktan yükselirken bizi korkutan dağ göğe çıkmaya başladı! Onun kütlesi ile deniz arasında epey bir mesafe belirdi, oradan ışık sızdı. Hayretten donakaldık! Denizcileri seyrettim; hepsi ağlıyor, birbirleriyle vedalaşıyorlardı. Sordum;

"Size ne oluyor?" diye. Cevap verdiler:

"Bize dağ gibi gözüken, aslında Rohh'tur. Bizi gördüyse mahvolduk!"

Aramızda on milden az bir mesafe vardı. Sonra Hak Teâlâ bize elverişli bir rüzgâr gönderdi de bu rotadan çevirebildik yüzümüzü! Bir daha onu görmedik, aslı astarı neydi hiç bilmedik.

Bu olaydan iki ay sonra Câva'ya vardık, Sumatra'da mola verdik.[417] Hükümdar Melik Zâhir henüz savaştan dönmüştü. Beraberinde getirdiği yığınla esir arasından iki cariyeyle iki köle armağan etti bana. Âdeti gereği beni konuk etti. Kendi oğluyla kardeşinin kızını evlendiriyordu, düğün yemeğinde bulundum.

417 Dönemin Sumatra sultanı: Pasai vekâyinâmesi Sultan Ahmed'in 30 çocuğu olduğunu, bunlardan Zeynelâbidîn'i 1360 yılında kendisine halef kıldığını belirtiyor. Tâzî, Age, s. 158.

Melik Zâhir'in Oğluna Gelin Verilmesi

Cilve günü ben de oradaydım. Onları seyrettim; büyük salonun ortasına ipek örtü giydirdikleri muhteşem bir koltuk koydular. Köşkün iç kısmından buraya dek yürüyerek gelen gelinin yüzü açıktı. Beraberinde hükümdar, ümerâ ve vüzerâ hatunlarından kırk kadarı yürüyor, onun kuyruğunu tutuyorlardı. (=Cilve günü: Gelinin, damada doğduğu gün demektir.)

Bu kadınların yüzleri açıktı; soylu yahut avam, kadın yahut erkek orada bulunan herkes tarafından seyredilmekteydiler. Yüz açmak buralı kadınların her zamanki hâli değildir, sadece kız everme gününde böyle yaparlar. Gelin, önünde kadın-erkek karışık çalıp oynayan eğlence grubuyla büyük koltuğa çıktı. Sonra başında tacı, altında tahtı, süslü bir fil sırtında damat geldi. Oturduğu üstü kubbeli taht, bir bûcayı andırıyordu (=Bûca: üstü kapalı özel bir tahtırevan türüdür). Beyzâde ve asilzâdelerden oluşan yaklaşık yüz kişilik bir grup damatın sağında ve solunda yerlerini almışlardı. Bu grubun hepsi beyaz giyiniyordu. Altlarında gösterişli aygırlar, başlarında simli parlak serpuşlar! Hepsi güveyin yaşıtıydı ve hiçbiri sakallı değildi.

Damat teşrif ettiği anda milletin üstüne dinar ve dirhem saçıldı. Hükümdar kendisi için yapılmış bir seyir koltuğundan bakıyordu insanlara. Şehzâde filden inerek babasının ayağını öptü ve gelinin yanına, büyük koltuğa çıktı. Gelin damada doğru kalktı, elini öptü; damat kızın yanı başına çöktü. Hatunlar gelinin ötesinde berisinde yelpaze sallarken diğerleri fevfel ve tenbûl servisi yaptılar. Damat hemen fevfele uzandı, birazcık alıp eşinin ağzına götürdü; gelin de iki eliyle damatın ağzına fevfel sundu.

Sonra bir tenbûl yaprağını ağzında tutan güvey, aynen bu şekilde kızın ağzına verdi. Bu tören herkesin gözü önünde cereyan ediyordu. Sonra kız yaptı delikanlının yaptığını. Nihayet kızın üzerine bir perde örtüldü. Gelinle güvey büyük koltuk üzerinde oturur hâlde havaya kaldırıldılar, köşkün içine taşındılar. Herkes yemek yedi ve dağıldı.

Ertesi gün ahali toplandı, hükümdar tekrar oğlunu veliaht yaptığını duyurdu, insanlar ona bağlılık sözü verdiler. Hükümdar, herkese bol bol giysi ve altın dağıttı.

Bu adada iki ay kaldıktan sonra bir cunka bindim. Hükümdar bana epey öd, kâfûr, karanfil ve sandal hediye etti, yol için azık verdi.

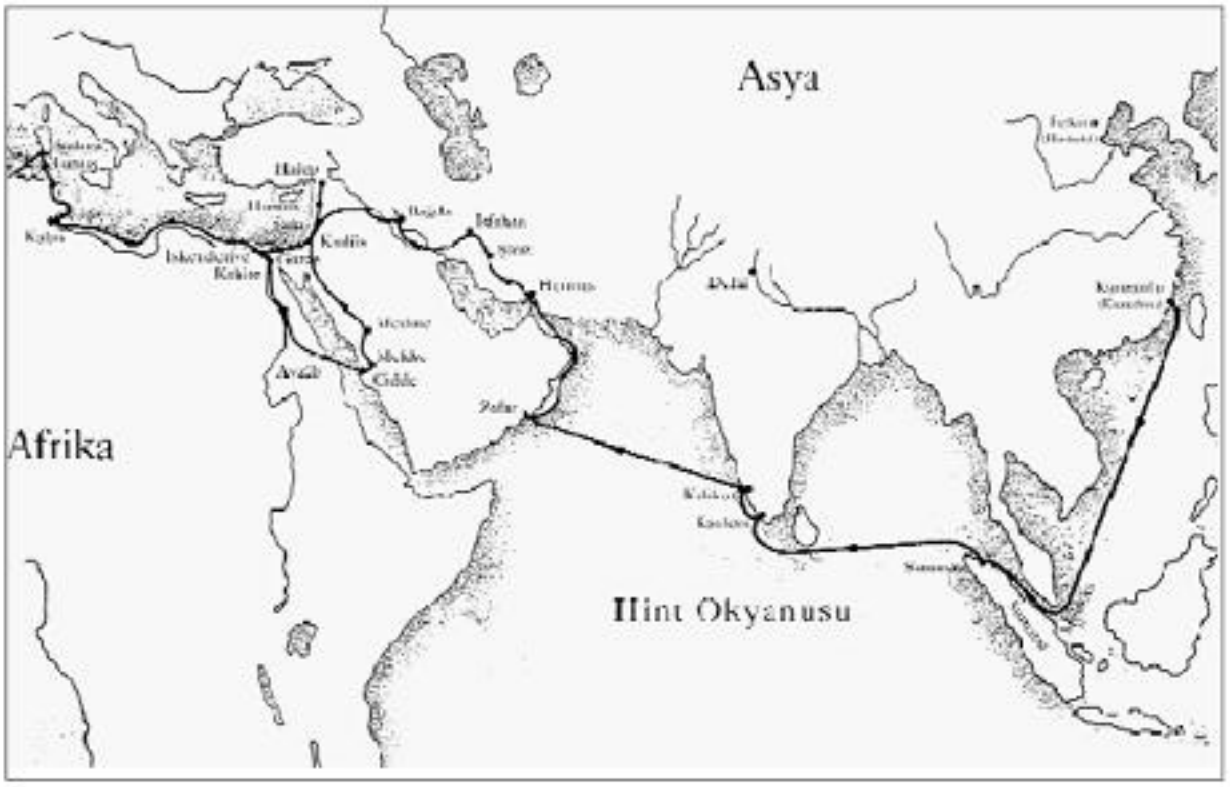
Oradan çıktım, kırk gün sonra Kavlem'e vardım, Müslümanların kadısı Kazvînî'nin konuğu oldum. Aylardan Ramazan'dı. Bayramı Kavlem Câmii'nde kıldım.[418] Oralıların âdeti, geceleyin câmie gelip sabah namazına kadar Allah'ı anmaktır. Sabah namazından sonra yine zikre başlarlar; bayram namazı vaktine dek devam ederler. Bayram namazını kılar, hutbeden sonra dağılırlar.

418 Yediyüzkırkyedi yılının Ramazan Bayramı; 15 Ocak 1347'ye rastlar.

Kavlem'den Kalikût'a geçtim, orada birkaç gün kaldım. Dihlî'ye dönmeyi arzuladıysam da çekindim,[419] gidemedim! Ve denize bindim; yirmisekiz gece sonra yediyüzkırksekiz senesinin Muharrem ayında Zafâr'a vardım.[420] Orada Hatip İsa b. Ta'ta'nın evine konuk oldum.

419 İbn Battûta'nın Dihlî'ye dönmeyi istemiş iken korkup denize açılması: Tâzî'nin de dediği gibi seyyah Hindistan'ın uçuk hükümdarı Tuğluk oğlu Muhammed'den korkuyordu.

420 Yediyüzkırksekiz yılının Muharrem ayının birinci günü; 13 Nisan 1347'ye rastlar.

Çin'den Tanca'ya dönüş. Kaynak: Dunn.

Zafâr Hükümdarı

Bu gelişimde karşımda hükümdar olarak Melik Nâsır'ı[421] buldum. Bu adam, önceki gelişimde hükümdar olan Melik Mugîs'in oğluydu. Yeni hükümdarın naibi ise, Türk kökenli emîr-i candâr (=özel muhafızların başı) Seyfeddîn Ömer idi. Melik Nâsır beni konuk etti, güzelce ağırladı.

421 Zafâr sultanı için bkz: 30/1. not.

Sonra denize açıldım, Maskıt'a vardım. Burası küçük bir şehirdir; kulbulmâs diye bilinen balık çoktur burada.

Sonra yoluma devam ettim, Kurayyat limanına ulaştım. Oradan Şebbe'ye daha sonra da Kelbe limanına vardım. Bu sözcük, köpek anlamına gelen kelb sözcüğünün dişilik takısı almış hâlidir. Böylece Kalhât'a vardık; daha önce buradan bahsedildi. Bu şehirlerin tümü Hürmüz'e bağlıdır. Yolculuğumuza devam ettik; Hürmüz'e geçerek orada üç gün kaldık. Sonra karayoluyla Kevristan (=Kûristan), Lâr ve Huncbâl'a (=Hunçupal) vardık. Oradan Kârzî'ye geçerek üç gün mola verdik.

Seyahatimize devam ederek, Cemekân, Meymen ve Bessâ'ya eriştik. Sonra Şiraz'a vardık. Buranın hükümdarı olan Ebû İshâk[422]tahttaydı ama biz vardığımızda şehirde değildi. Şiraz'da

üstadımız, şeyhimiz, erdemli insan, büyük bilgin, kadılar kadısı Mecdüddîn ile görüştüm; gözleri görmüyordu. Hak Teâlâ ona (şifa) versin, onu çevresine faydalı kılsın.

422 Şiraz hükümdarı Ebû İshâk ve devamındaki yer, şahıs vs. isimleri için bkz: 24/48. not ve devamı.

Yolumuza revan olduk, daha önce anlattığımız Mâyin, Yezdühâs, Kelîl, Köşk-i Zer, Isbahân, Tüster, Huveyzâ ve Basra'ya vardık. Basra'da mübarek kabirleri, yücelerin mezarlarını ziyaret ettim; yani şunlardan bahsediyorum; Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Halîme Sa'diye, Ebûbekre, Enes b. Mâlik, Hasan Basrî, Sâbit Bunânî, Muhammed b. Sîrîn, Mâlik b. Dînâr, Muhammed b. Vâsi, Habîb Acemî, Süheyl b. Abdullah Tüsterî. Hak Teâlâ hepsinden razı olsun.

Sonra Basra'dan çıkıp Meşhed'e vardık; Hz. Ali'nin ziyaretgâhına uğradık. –Allah ondan razı olsun– Oradan Kûfe'ye geçerek şehrin mübarek mescidini ziyaret ettik. Böylece Sahibuzzaman meşhedinin bulunduğu Hılle şehrine vardık. Orada kaldığımız birkaç gün içinde şunlar oldu:

Şehrin yönetimini eline alan bir emir, halka Sâhibüzzemân Mescidi'ne yönelip orada uzun süre beklemelerini yasakladı. Ayrıca onların her gece emirden bir hayvan almaları geleneğini de kaldırdı. Ansızın bir hastalığa yakalanan bu emir çok geçmeden vefat etti! Olay Râfizîlerin ortalığı karıştırma eğilimini artırdı, onların ekmeğine yağ sürdü! Şöyle diyorlardı:

"Hayvan vermediği için hastalandı!"

Böylece bir daha da engellenmedi bu âdet, eskiye devam edildi.

Sonra Sarsar'a geçtik; nihayet Bağdat şehrine ulaştık, yediyüzkırksekiz senesinin Şevval ayında.[423] Orada görüştüğüm bir Mağripli, Tarîf hâdisesini ve Hıristiyanların Hadrâ'yı işgal edişini anlattı bana. Allah Müslümanların bu acısını dindirsin, yarasını sarsın!

423 Yediyüzkırksekiz yılının Şevval ayı; 1348 yılının Ocak ayına rastlar.

Irak Hükümdarı

Yediyüzkırksekiz yılında Bağdat'a geldiğimde Irak hükümdarı merhum Ebû Saîd'in halazâdesi Şeyh Hasan tahttaydı.[424] Sultan Ebû Saîd vefat edince Şeyh Hasan Irak'ı egemenliği altına almış, ölen hükümdarın hatunu Dilşâd'ı da kendine eş yapmıştı. Dilşâd, Emir Cûbân'ın (=Çoban'ın) oğlu Dımaşk Hoca'nın kızıdır. Zaten Sultan Ebû Saîd de daha önce Şeyh Hasan'ın hanımını almıştı.

424 Şeyh Hasan Celâyirî'nin İlhanlılara vâris oluşu için bkz: 24/16. not.

Bağdat'a geldiğimizde Şeyh Hasan, Lûr bölgesinin sahibi Atabek Afrâsiyâb'a karşı savaşa gitmişti, şehirde değildi.

Bağdat'dan çıkıp, Anbâr, Hît ve Hadîse'ye uğradıktan sonra Âne'ye vardım. Buralar, dünyanın en ucuz ve güzel yerlerindendir. Bu şehirler arasında yol işlektir, evlerle doludur; güzergâh boyunca insan kendini çarşıda sanır. Çin ırmağı kıyısında uzanan şehirlerin bir benzerini görmediğimizi, sadece bu yörenin Çin'e benzediğini daha önce de söylemiştik.

Sonra Rahba şehrine vardım. Buranın kurucusunun Mâlik b. Tavk olduğu söylenir. Rahba, Irak bölgesinin en güzel şehridir, Şam (=Suriye) bölgesine de sınırdır. Oradan çıktık, gayet şirin bir yerleşim mıntıkası olan Sahna'ya ulaştık. Ahalinin büyük bir kısmı Hıristiyan gâvurudur burada.

Suları çok sıcak olduğu için Sahna adını almış. Bu şehirde kadın ve erkekler için ayrı hamamlar vardır. Halk kullanacağı suyu geceleyin çekiyor, damlara koyuyor, bir güzel soğusun diye!

Sonra cinlerin, Allah'ın Peygamberi Süleyman için inşa ettiği Tedmur şehrine vardık. Şair Nâbiga şöyle der:

"Tedmur'u kuruyorlar berrak taşla ve sütunlarla!"

Oradan ayrıldık, Şam bölgesinin Dımaşk'ına ulaştık.

Tam yirmi yıl önce bu şehirden ayrılmış, karnı burnunda bir eşimi bırakmıştım. Hindistan'dayken duydum ki bu eşimden bir erkek çocuk doğmuş. Hemen kayınpederime kırk dinar Hint altını göndermiştim. Kayınpederim, Mağrip'in Miknâse ahalisindendi.

İşte bu kez Dımaşk'a ulaşır ulaşmaz heyecanla oğlumu sordum. Mescide vardığımda hoş bir sürpriz oldu, Malikîlerin imamı ve temsilcisi olan Nûreddîn Sahâvî'ye rastladım, selâm verdim. Adam beni tanımadı! Kendimi tanıttım, hemen yavrumu sordum;

"12 yıl önce göçtü dünyadan!" dedi. Sözlerine devam ederek, Tancalı bir fıkıh bilginin Zâhiriye Medresesi'nde kaldığını haber verdi. Alelacele yavrumdan, ailemden bir şeyler duyayım diye Tancalının yanına koştum. Karşımda iyice ihtiyarlamış, çökmüş bir adam buldum; selâm verdim ve nesebimi tanıttım. Babamın 15 yıl önce öldüğünü, anamınsa henüz hayatta olduğunu söyledi.

O yılın geri kalan kısmını Dımaşk'ta geçirdim.[425] Müthiş bir kıtlık vardı. 7 okıyelik ekmek 1 gümüş dirheme çıktı! Dımaşklıların okıyesi, 4 Mağrip okıyesi eder. (1 okıye, okkanın altıda biri kadardır. 1 okka ise 1278 gr'dır; eski bir ölçü olan ratlın yarısıdır.) O sıralarda Malikî başkadısı Cemaleddîn Mislâtî idi. Bu adam, Konyalı Şeyh Alaeddîn'in yakın çevresinden olup onunla beraber Dımaşk'a gelmiş, tanınmış ve kadılık makamına getirtilmişti. O sıralarda Şâfiîlerin başkadısı Takıyyuddîn b. Sübkî idi. Dımaşk'ı yöneten vali ise Melikülümerâ (=beyler beyi) Argûn Şâh'dı.

425 Dımaşk'ta senenin (=Yediyüzkırksekizin) geri kalan kısmını geçirmek; 1348 yılının Mart ayının sonuna kadar burada kalmak demektir.

Harâfîş Grubuyla İlgili Bir Olay

O günlerde Dımaşk'ın ileri gelenlerinden biri vefat etti. Bu adam tüm servetinin yoksullara dağıtılmasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirme işini üstlenen adam bol bol ekmek satın alıyor, her gün ikindiden sonra muhtaçlara dağıtıyordu. Bir gece sabırsız yoksullar akın akın yığıldılar, adamın dağıttığı ekmeği zorla kaptılar; işi büyüterek fırıncıların ekmeğine de el attılar! Olay, Emir Argûn Şâh'ın zebânilerini harekete geçirdi! Zabıta memurları o gün karşılarında bir yoksul görünce;

"Hadi gel ekmeğini al!" diyorlardı. Böylece kalabalık bir yoksul ve işsiz grubu toplandı, o gece tümü hapse atıldı.

Ertesi gün atına binerek onların yanına gelen Argûn Şâh, hepsini kale bedeninin dibine topladı, el ve ayaklarının koparılmasını emretti! Oysa oradakilerin çoğu suçsuzdu! Argûn Şâh Harâfîş tayfasını[426] apar topar Dımaşk'tan sürdü. Bu grup, Humus, Hama ve Halep şehirlerine dağılmıştır. Bana anlatılanlara göre bu emir, o olaydan sonra çok yaşamamış. Öldürmüşler adamı!

426 Harâfîş tayfası için bkz: 6/29. not.

Dımaşk'tan çıktım, Humus, Hama, Maarra, Sermîn ve Halep'e uğradım. O sıralarda Halep emiri, Hacı (U)ruğtay adında biriydi.[427]

427 Hâcc (=Hacı) Ruğtay (=Uruktay): Memlûk ümerâsındandır; 757/1357 yılında öldü. Bkz: İbn Tağriberdî, el-Menhelü's-Safî, C. 2, s. 328.

Garip Sözler Söyleyen Antepli Dervişin Hikâyesi

O günlerde şöyle bir olay meydana gedi: Ayntâb (=Antep) şehri civarındaki bir dağda Şeyhülmeşâyih diye bilinen bir derviş oturmaktaydı. Halk devamlı onun ziyaretine gider, bereketinden istifade ederdi. Dervişin yanından hiç ayrılmayan bir de mürîdi vardı.

Yalnız, kadınsız ve münzevi bir hayat süren adam bir konuşmasında şöyle demiş:

"Peygamber –Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın– kadınlara hiç dayanamazdı. Bense onlara karşı kendimi engelleyebiliyorum!"

Bazıları dervişin aleyhinde tanıklık etmişler; bu sözleri söylediği kadı nezdinde de kesinleşince durum melikülümerâya arzedildi. Böylece derviş ile onun sözünü destekleyen mürîdi huzura çıkarıldı. Dört kadı her ikisinin katline fetva verdiler ve infaz gerçekleştirildi. Bu kadılar şöyle: Malikîlere bakan Şihâbeddîn, Hanefîlere bakan Nâsıreddîn İbnü'l-Adîm, Şâfiîlere bakan Takıyyuddîn Sâiğ ve Hanbelîlere bakan İzzeddîn Dımaşkî'dir.

(Veba)

Yediyüzkırkdokuz yılının Rebîulevvel başlarında Halep'te bulunduğumuz sırada duyduk ki veba Gazze'yi sarmış; bir günde bini aşkın can telef oluyormuş.[428] Ben Humus'a gittim, vebanın oraya da damgasını vurduğuna tanık oldum. Daha şehre girdiğim gün üçyüz civarında insan can vermişti. Sonra Dımaşk'a döndüm, Perşembe günü şehre vardım. Ahali üç gün oruç tutmuş, Cuma günü Akdâm Mescidine çıkmıştı; birinci ciltte anlattığımız gibi. Nihayet Allah vebayı hafifletti onlara. O gün vebadan ölenlerin sayısı ikibindörtyüz civarındaydı.

428 Yediyüzkırkdokuz yılının vebasına dair: Kara Vebâ (=et-Tâun el-Esved) diye adlandırılan bu korkunç salgında bütün Akdeniz ülkeleri çaresiz duruma düştü; milyonlarca insan öldü. İbn Haldun da ana-babasını bu hastalıkta kaybettiği için detaylı bir şekilde bahseder bu dönemden. Bkz: İbn Haldun, Mukaddime, Beyrut, 1956, s. 51.

Sonra Aclûn'a geçtim. Oradan Beyt-i Makdis'e vardım. Veba buradan da geçmişti. Orada Mısır başkadısı İzzeddîn'in amca oğlu İzzeddîn b. Cemâa ile görüştüm.[429] Bu adam Beyt-i Makdis'in

hatibiydi. Kendisi erdem sahibi, asil ve cömert insanlardandır. Hatiplik görevinden ayda bin dirhem maaş alır.

429 İzzeddîn Bedreddîn İbn Cemâa ailesi için bk: 6/39. not.

Hatip İzzeddîn'in Verdiği Sözle İlgili Hikâye

İzzeddîn bir gün davet düzenledi, diğerleriyle beraber beni de çağırdı. Sebebini sorduğumda; "veba salgınından kurtulur ve bir günü cenaze namazı kılmaksızın geçirirse ziyafet çekeceğine" dair adak adadığını söyedi. Sonra şöyle tamamladı sözlerini:

"Dün kimsenin cenaze namazını kılmadım. Ölen olmadı. Bu yüzden söz verdiğim gibi ziyafet düzenledim!"

Kuds'te (=Kudüs'te) daha önce tanıştığım şeyh ve üstadların çoğu bu dünyadan göçmüştü. Allah hepsini engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın! Çok azı kalmıştı geriye, İmam Kîkeldioğlu Salâhaddîn Alâî ve Mescid-i Aksâ Tekkesi'nin şeyhi erdemli insan Şerefüddîn Huşşî gibi. İmam Salâhaddîn hadîste uzman bir bilgindi. Burada Şeyh Süleyman Şîrâzî ile görüştüm. Beni ağırladı. Şam ve Mısır bölgesinde Şeyh Süleyman dışında Hz. Âdem'in ayağını ziyaret eden başka birine rastlamadım.

(Gazze ve Dimyat'a Doğru)

Sonra Kuds'ten çıktım, hadîs bilgini vâiz Şerefüddîn Süleyman Milyânî ile Kuds'teki Mağriplilerin üstadı büyük sufî Talhatü'l-Abdülvâdî bana eşlik ettiler. Beraberce Halîl şehrine vardık. Allah'ın selâmı İbrahim Halil Peygamber'in üzerine olsun; onun ve yanındaki diğer peygamberlerin kabirlerini ziyaret ettik.

Sonra Gazze'ye geçtik, vebadan can verenler öyle çoktu ki şehri ıssız ve bomboş bulduk! Şehir kadısının söylediğine göre orada udûl (=herkesin güvendiği özel jüri) üyelerinin sayısı daha önce seksenmiş. Dörtte biri kalmış geriye. Bir günde ölenlerin sayısı binikiyüze varıyormuş. Sonra yola koyulduk, Dimyat'a vardık. Burada ömrünü oruçla geçiren Kutbeddîn Nakşüvânî ile görüştüm. Bu adam Dimyat'tan çıkışta bana eşlik etti; Fâreskûr, Semennûd ve Ebûsîr yöresine kadar beraber yolculuk yaptık. Ebûsîr'da bir Mısırlının tekkesine konuk olduk.

Garip Bir Ölüm Hikâyesi

O tekkede kaldığımız sıralarda bir derviş bize yanaştı selâm verdi. Ona yemek sunduk;

"Ben sadece sizi ziyaret için geldim!" diyerek teklifimizi kabul etmedi. Rükû ve secde ile gecesini ihya etti. Sabah namazını kıldık, zikre daldık. O sırada derviş tekkenin bir köşesini tutmuştu. Şeyh efendi yemek getirip dervişi çağırdıysa da sesi sedası çıkmadı. Yanına vardığında ruhunu çoktan teslim ettiğini gördü!

Dervişin namazını kıldık, naaşını toprağa gömdük. Allah'ın engin rahmeti her yandan kuşatsın onu!

Sonra yola düştüm, Mahalle-i Kebîre, Nehrâriye, Abyâr, Demenhûr ve İskenderiye'ye uğradım. İskenderiye'de veba bir günde binseksen kişiyi alıp götürdükten sonra yavaşlamıştı. Sonra Kahire'ye doğru yola koyuldum. Duyduğuma göre burada veba hâkimken ölenlerin sayısı bir günde yirmibirbine dayanıyormuş! Daha önce orada tanış olduğum tüm üstadlar ve şeyhler mevtaydı şimdi! Hak Teâlâ onları engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın.

Kahire Sultanı

O tarihte Mısır hükümdarı, Melik Nâsır Hasan'dı. Bu adamın babası Melik Nâsır Muhammed, dedesi ise Melik Mansûr Kalâvûn'dur. Melik Nâsır Hasan bir süre sonra tahttan indirilince yerine kardeşi Melik Sâlih geçti.

Kahire'ye geldiğim ilk günlerde başkadı İzzeddîn b. Bedreddîn b. Cemâa büyük bir kafileyle Mekke'ye gitmeye hazırlanıyordu. Bu kafile Recep ayında yola çıkacağı için Recebî diye adlandırılır. Duydum ki veba Akabet-i Eyle denilen yere kadar onları kasıp kavurmuş ama orada tamamen durmuş.

(Hacca Gidiş, Tekrar Kahire'ye Dönüş ve Tunus Badiresi)

Kahire'den çıktım, daha önce anlattığım Saîd bölgesine vardım, oradan Ayzâb'a geçtim. Buradan gemiye bindim, Cidde'ye ulaştım. Sonra Cidde'den çıkıp Mekke'ye geldim. Hak Teâlâ Mekke'yi yüceltsin, kutlu etsin.

Yediyüzkırkdokuz Şaban ayının yirmiikisinde[430] Mekke'ye girdiğimde Halil diye bilinen Malikî imamı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman'ın evine konuk oldum. Bu adam iyi yürekli, veli karakterli bir insandır. Ramazan orucunu Mekke'de tuttum. Her gün Şâfiî mezhebine uyarak umre yaptım. Daha önce tanıştığım Mekke şeyhlerinden Şihâbeddîn Hanefî, Şihâbeddîn Taberî, Ebû Muhammed Yâfiî, Necmeddîn Isfahânî ve Harrazî ile görüştüm. O sene haccımı yapıp Şam kervanıyla peygamber şehri güzel Medine'ye doğru yola koyuldum.

430 Yediyüzkırkdokuz yılının Şaban ayının yirmibiri; 16 Kasım 1348'e rastlar.

Efendimizin mübarek kabrini ziyaret ettim. Allah oranın bereketini artırsın. Güzelim mescitte namaz kıldım; Allah orayı apak etsin, daima yüceltsin. Bakî Mezarlığı'ndaki Peygamber dostlarının kabirlerini ziyaret ettim; Allah hepsinden razı olsun. Orada şeyhlerden Ebû Muhammed b. Ferhûn'la görüştüm.

Ulu şehir Medine'den çıkarak daha önce hepsinden tek tek bahsettiğimiz Ulâ, Tebûk, Beyt-i Makdis, Halîl ve Menâzilu'r-reml üzerinden Kahire'ye geçtik. Burada haber aldık ki müminlerin emiri, dinin destekçisi, âlemlerin sahibine güvenen efendimiz Ebû Inan Allah'ın yardımıyla Merînî Devleti'ndeki dağınıklığı düzeltmiş,[431] Hakk'ın bereketiyle Mağrip ülkesini düştüğü hastalıktan

kurtarmış, asillere ve avama hediyeler yağdırmış ve tüm halk derya gibi nimete gömülmüş! Nice can onun kapısında eğilmek ve üzengisinden öpmek hasretiyle yanarmış.

431 Merînî hükümdarının bütün Mağribi (=Tilimsan ve Tunus da dahil tüm Kuzeybatı Afrika) birleştirmesi: Sultan Ebû Inân'ın babası Ebu'l-Hasan 737/1337'de Tilimsan'ı geri aldıktan sonra 747/1347'de de Tunus'u geri aldı; böylece Mağrip (=Batı Arap Dünyası) birliğini sağlamış oldu. Bkz: Tâzî, Age, s. 184.

İşte bu haberi alır almaz onun ulu huzuruna çıkma niyeti doğdu bende. Zaten, geçmişi hatırlamaktan, aile ve yakın dostların özlemiyle inlemekten ve yurdum için beslediğim önü alınmaz sevgiden ötürü içimde bir ukde vardı, beni boğan…

Benim vatanım, tüm ülkelerden üstündür benim gözümde!

"Tenimin toprağa ilk değdiği dâr,

Orada asıldı bana muskalar!"

Yediyüzelli yılının Safer ayında[432] bir Tunuslunun kurkûra tipi küçük gemisine atlayarak Cerbe'ye kadar seyahat ettim; oradan gemi Tunus'a doğru yoluna devam etti ve düşman baskınına uğradı! Sonra başka bir küçük tekneyle Kabis'e yöneldim, Kabis ve Cerbe emirleri olan Ebû Mervân ile Ebû Abbâs'ın misafiri oldum. Bu iki kardeş, Mekkî'nin oğullarıdır. Allah elçisinin doğum gününü bunların yanında kutladım. Hak Teâlâ onu yüceltsin, esen kılsın.

432 Yediyüzelli yılının Safer ayı; 1349 yılının Nisan ve Mayıs'ına rastlar.

Sonra yine bir gemiye binerek Safakus ve Büliyâna'ya, oradan da karayoluyla bedevîler eşliğinde Tunus'a ulaştım. Yolculuk bir hayli zor geçti. O sıralarda Tunus şehri bedevîler tarafından kuşatılmıştı.

Tunus Hükümdarı

Tunus, efendimizin yönetimindeydi.

O, Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, tüm âlemleri yaradan Allah'ın savaşçısı, öncülerin öncüsü, ulu hükümdarların birincisi, aslanların aslanı, cömertlerin cömerdi, hep Hakk'a dönen, ona ibadet eden, sadece ondan çekinen Ebu'l-Hasan'dır.

Onun babası, Müslümanların emiri, tüm âlemleri yaradan Allah uğrunda savaş eden efendimiz Ebû Saîd'dir. İslâm dininin dostu ve yardımcısıdır o. Onun cömertliği hakkında çeşitli örnekler getirilmiş, erdemi ve üstünlüğüne ilişkin haberler nice ülkelere yayılmıştır. O, menkıbelerin, övgülerin, yüceliklerin ve güzel ünün sahibi; adaletten anlar, faziletperver hükümdar!

Onun babası da Müslümanların emiri, dinin yardımcısı, âlemleri yaradıp gözeten Yüce Allah'ın savaşçısı efendimiz Ebû Yusuf b. Abdülhak'tır. O, kâfirleri mahveden, işlerini bitiren, cihadın meyvelerini devşiren, halka yeni bir gazâ ruhu aşılayan imanın kalesidir. Merhameti ve sevgisi ile kâinatı ayakta tutan Allah uğrunda savaşan, ona eğilen, ona secde eden ve sadece ondan

çekinendir. O, kendiyle barışık, Rabbiyle barışık bir ulu hükümdardır. Allah hepsinden hoşnut olsun, güç ve devleti onların elinden almasın, kıyamet gününe dek!

Tunus'a vardığımda, aramızda kan bağı ve hemşehrilik bulunduğu için Hacı Ebu'l-Hasan Nâmisî'ye yöneldim. O da beni evinde ağırladı. Benimle beraber hükümdarın büyük salonuna geldi. Yüce daireye girdim, efendimiz Ebu'l-Hasan'ın elinden öptüm; Allah ondan razı olsun; bana oturmamı emredince oturdum. Mübarek Hicaz'a (Hicaz bölgesine) ve Mısır hükümdarına ilişkin sorular sordu, cevap verdim. Ayrıca İbn Tîferâcîn'le ilgili sorular da yöneltti. Ben de Mağriplilerin ona nasıl davrandığını haber verdim. Onların, İbn Tîferâcîn'i İskenderiye'de öldürmek istediklerini, efendimiz Ebu'l-Hasan'ın öcünü almak amacıyla ona reva gördükleri muameleyi anlattım durdum. Allah, hükümdarımız Ebu'l- Hasan'dan razı olsun!

Huzurunda fıkıh bilginlerinden imam Ebû Abdullah Satti, İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Sabbağ, Tunus halkından şehir kadısı Ebû Ali Ömer b. Abdürrefî' ve Ebû Abdullah b. Hârûn vardı. Böylece yüce divandan ayrıldım.

İkindiden sonra efendimiz Ebu'l-Hasan beni tekrar çağırdı yanına. Savaşın yapıldığı meydana bakan bir kulede oturuyordu. Yanında büyük üstadlar vardı; Ebû Ömer Osman b. Abdülvâhid Tenâleftî, Ebû Hassûn Zeyyân b. Emdiyûn Alevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Süleyman Askerî, Hacı Ebu'l-Hasan Nâmisî gibi. Hint hükümdarı ile ilgili sorular sordu. Ben de sorduklarına cevap verdim.

Tunus'ta kaldığım otuzaltı gün boyunca her gün hükümdarın yüce divanına gider gelirdim. O sıralarda bilginlerin en büyüğü ve sonuncusu üstad imam Ebû Abdullah Übüllî ile görüştüm; hastaydı, yatağına uzanmıştı. Yolculuğumla ilgili çok şey sordu.

ELLİYEDİNCİ BÖLÜM - FAS'A DOĞRU AÇILIŞ, HÜKÜMDARIMIN ÜSTÜNLÜKLERİ

Sonra Tunus'tan çıktım, Katalânîlerle (=Katalonyalılarla) beraber deniz yolculuğu yapıp Serdâniye (=Sardunya) adasına vardık. Hıristiyan adalarından olan Sardâniye'nin büyük kalaslarla çevrili ilginç bir limanı vardır. Kapıya benzer girişi ancak oralıların izni ile açılır. Adada etrafı duvar örülü korunaklı bölgeler bulunuyordu. Onlardan birine girdik. İçinde bir sürü sokak vardı. Allah bizi buradan kurtarırsa iki ay arka arkaya oruç tutacağım diye söz verdim! Çünkü adadan çıkar çıkmaz halkın peşimize düşeceğini, bizi esir etmek niyetinde olduğunu sezdik![433]

433 Sardunya-Merînî ilişkileri ve seyyahın korkusu: Seyyah buraya geldiğinde Fas sultanı ile Sardunya'nın bağlı olduğu Aragon kralı arasında 1339'dan 1349'a kadar süren saldırmazlık anlaşmasının müddeti henüz bitmiş idi. Bkz: Tâzî, Age, s. 190.

Neyse ki sağ salim çıktık buradan. On gün yolculuğun ardından Tenes[434] şehrine ulaştık. Sonra Mâzûna'ya,[435] Müstagânem'e ve Tilimsân'a (=Tilimsan) vardık.

434 Tenes: Bölgenin en eski şehirlerindendir; Başşehir Cezâyir'in 204 km batısındaki sahildedir. Bkz: Tâzî, Age, s. 190.

435 Mâzûna: Osmanlı döneminde Cezâyir dayılarının karargâhı idi. Bkz: Tâzî, Age, s. 190.

Ben burada yönümü Ubbâd'a çevirdim, Şeyh Ebû Medyen'i[436]ziyaret ettim. Allah ondan razı olsun, bereketinden nasiplenmek fırsatı versin. Sonra Nedrûma yoluyla oradan ayrıldım, Ahandkan

yoluna girdim ve Şeyh İbrahim'in tekkesinde geceledim. Kafilecek oradan ayrılıp Azagnegân'a yaklaştığımızda ansızın iki atlı önderliğinde elli yayanın saldırısına uğradık! Beraberimde Hacı İbn Kuray'ât Tancî ile kardeşi Muhammed vardı; bu adam daha sonra denizde şehit olmuştur. Heriflerle vuruşmaya niyetlendik! Ama sonra bayrak kaldırdık. Bizimle barışa yanaştılar da geri durduk Allah'a şükür! Böylece Tâze (=Taza) şehrine vardım. Annemin vebadan öldüğü haberini orada aldım. Yüce Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

436 Şeyh Ebû Medyen Şuayb: Endülüs ve Mağrip'in en meşhur sufîlerendendir. 593/1196'da vefat etti. Bkz: Tâzî, Age, s. 190.

Sonra Tâze'den çıkarak yediyüzelli yılının Şaban ayı bitiminde Cuma günü başşehir Fas'a (=Fas) ulaştım. Ulu efendimiz, yüce önder, müminlerin emiri, âlemleri yaratan Allah'a güvenen Ebû İnân'ın huzuruna çıktım. Allah onun yüceliğini devamlı kılsın, düşmanını sürüm sürüm süründürsün! İşte onun heybeti bana Irak hükümdarının heybetini unutturdu, ihsanı Hint hükümdarının ihsanını unutturdu, iyi huyları Yemen hükümdarının iyi huyluluğunu unutturdu, cesareti Türk hükümdarının cesaretini unutturdu, uysallığı Bizans hükümdarının uysallığını unutturdu, dindarlığı Türkistan hükümdarının dindarlığını unutturdu, bilgisi Câva hükümdarının bilgisini unutturdu!

Huzurunda erdemli veziri Ebû Zeyyân b. Vudrâr da bulunuyordu.[437] Herkesçe bilinen güzel işlerin sahibi, nice menkıbelerin konusu olan bu vezir, Mısır diyarı ile ilgili sorular sordu bana. Çünkü daha önce oraya gitmişti. Sorduklarına cevap verdim. Bu adam, beni efendimizin –Allah Teâlâ desteğini ondan çekmesin– nice ihsanıyla tanıştırdı; öyle çok ki teşekkür etmekten âcizim bunlara! Allah verecektir ona ödülünü!

437 İbn Vudrâr Ebû Zeyyân: Merînîlerin meşhur siyasîlerindendir. İbn Vudrar akıllı ve ileri görüşlü bir adamdı; İbn Battûta'yı savundu ve onun sayesinde Rıhle, Merînî Sarayı'nda gereken ilgiyi buldu. Rıhle'nin önemi konusunda İbn Haldun'u uyaran da odur. Bkz: Giriş kısmı.

Hükümdarımın ülkesinin en güzel vatan olduğunu hissettim sağduyumla. Böylece gezi asâmı oraya bıraktım. Çünkü onun ülkesinde meyveler bol ve kolay erişilir yerdedir. Yiyecek ve suya hemen ulaşılır, imkânsız değil bunlar. Bunların hepsine birden sahip ülke öyle az ki! Şair ne güzel demiş:

"Batı'dır dünyanın en güzel yeri,

Bununla ilgili bir delilim var,

Dolunay oradan beklenmektedir,

Güneş hiç durmadan oraya akar!"

Batı'nın (=Mağrip ülkesinin) dirhemleri küçük ama faydası çoktur. Oranın fiyatlarını Mısır ve Şam'ınkilerle karşılaştırırsan bu hükmün doğruluğu sana da ayân olur, Mağrip ülkesinin üstünlüğü gün gibi ortaya çıkar! Anlatayım:

Mısır ülkesinde koyun etinin 18 okıyesi 1 dirhem nukraya satılır. 1 dirhem nukra 6 Mağrip dirhemi eder. Oysa fiyatlar ateş pahası olduğu zaman bile Mağrip'te 18 okıyelik et 2 dirheme satılır. Bu 2 dirhem de 1 dirhem nukranın üçte biri eder. Katı yağ ise çoğu zaman bulunmaz Mısır'da! Mısır halkının yemekte kullandığı türlü türlü katığa Mağrip'te iltifat edilmez! Çünkü

Mısırlıların katığı büyük ölçüde mercimek ve nohuttur. Koca koca kazanlarda susam yağı ile karıştırıp pişirirler bunları! Besillâ denilen bir burçak türünü de zeytinyağı ile pişirirler. Kabağı da süt karıştırıp pişirirler. Semizotunu da böyle pişirirler. Badem dalının gözlerini (=sürgün verdiği yumuşak noktaları) pişirip üstüne süt dökerler. Kulkas bitkisinin yemeğini yaparlar. Bunların tümü kolayca bulunur Mağrip'te. Ama Yüce Allah, et, yağ, tereyağı, bal ve diğer şeylerin bolluğundan ötürü Mağriplileri muhtaç etmedi deminki garip şeylere! Sebzeye gelince, Mısır'da azın azıdır bu ve meyvenin çoğu da Şam'dan ithal edilir oraya! Üzüm ise fiyatlar düşünce Mısır'a özgü ratlla 3 ratlı 1 dirhem nukraya satılır. Mısırlıların ratlı, 12 okıye eder.

Şam diyarında (=Suriye bölgesinde) meyve bol ama Mağrip ülkesindeki kadar ucuz değildir. Şamlıların ratlıyla 1 ratl üzüm, 1 dirhem nukraya satılır. Onların ratlı, Mağrip ratlının 3 katıdır. Fiyatlar düşünce 2 ratl üzüm 1 dirhem nukraya satılır. 10 okıye erik 1 dirhem nukraya satılır. Nar ve ayvanın tanesi 8 fülüse satılır. 8 fülüs bir Mağrip dirhemi eder.

Sebzeye gelince, orada 1 dirhem nukraya alınan yeşillik bizim memleketin küçük dirhemiyle alınandan daha azdır. Onlara özgü ratlla 1 ratl et, 2,5 dirhem nukraya satılır. Bunları dikkatli düşünürsen Mağrip ülkesinin diğerlerinden daha ucuz, daha ve daha bayındır olduğunu anlarsın!

Hak Teâlâ müminlerin emiri efendimiz önderliğindeki Mağrip ülkesini yükselttikçe yükseltti, üstünlüğüne üstünlük kattı. Efendimiz bu ülkeyi huzura sokmuş, hiçbir köşesini adalet güneşinden yoksun etmemiş, şehirlisine ve köylüsüne yağmur gibi ihsan yağdırmış, taşını toprağını bozgunculardan temizlemiş, dünya ve dinin îcaplarını yerine getirmiş, şeriat kurallarına uymuştur. Şimdi onun adaletine, sabrına, cesaretine, zamanını ilimle geçirişine, fıkıh bilirliğine, kesintisiz hayır dağıtan kurumlarına ve zulmü ortadan kaldırışına ilişkin kendi gözlerimle gördüğüm şeyleri anlatayım.

Allah Yardımcısı Olsun; Efendimizin Güzel Davranışlarından Birkaçı Adaleti, yazıya ve dile dökülenden daha yaygındır.

Yönettiği halk arasında şikâyeti bulunanları dinlemek için divan kurması, Cuma gününü yoksullara tahsis etmesi; o gün kadınla erkek arasında ayırım yaparak –zayıf olmaları sebebiyle– kadınlara öncelik tanıması onun adaletine dair birkaç örnektir.

Kadınlar şikâyet hikâyelerini (=dilekçelerini) Cuma namazından sonra ikindiye kadar okuyup dururlar. Sırası gelen kadın kendi adıyla çağrılır, yüce huzurda dikilir; aracısız bir şekilde hükümdarla konuşur. Kadıncağızın hakkı yenmişse derhal verilir hakkı. Kendisine bir şeyler ihsan edilmesini istiyorsa yıldırım hızıyla armağan yağdırılır, işi görülür.

İkindi namazı kılındıktan sonra erkeklerin şikâyet hikâyeleri okunur. Onlara da aynı işlem yapılır. Bu arada fıkıh bilginleri ve kadılar şikâyet divanında hazır bulunmaktadırlar. Şer'î hükümlerle ilgili konular onlara arzedilir. Bu işi, böyle mükemmel bir düzen içinde yürüten ve adalette de aynı duyarlığı gösteren başka hükümdar görmedim ben! Eh, Hint hükümdarı bir emirine halkın dilekçelerini alıp özetini çıkararak huzura takdim etme görevi vermişse de dilekçenin asıl sahibi hükümdar karşısına çıkmamaktadır.

Sabrına, merhametine ve esnekliğine gelince; bununla ilgili enteresan hâdiselere tanık oldum; Allah desteğini ondan çekmesin, isyan bayrağını çekerek ordusuna karşı savaşma cüretinde bulunmuş nicelerini affetti, ağır suçluları bağışladı. Öyle suçlular ki ancak Rabbine güvenen ve "İnsanları bağışlayanlar.."[438] âyetinin anlamını ilm-i yakîn ile bilen kişi onları affedebilir!

438 "ve insanları bağışlayanlar..." cümlesi 3. sûrenin 133. ve134. âyetleridir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah onu hep desteklesin, efendimizin merhameti ve yufka yürekliliği ile ilgili benim tanıklık edeceğim en güzel gerçektir; yediyüzelliüç yılının sonlarında ulu kapısına geldiğimden bu yana –yediyüz elliyedi yılının başlarına dek– sırf o buyurduğu için katledilen hiç kimseyi görmedim! Ancak Yüce Allah'ın bir hadd'inden ötürü (=nassça cezası belirtilmiş bir suçun işlenmesinden ötürü) şeriat tarafından kısas yoluyla, bir de savaş yoluyla öldürülenler başka. İşte memleketin büyüklüğüne, şehirlerin genişliğine, etnik ve dinî grupların onca farklılığına rağmen böyledir sultanımız! Böyle bir şey, ne geçmiş asırlarda ne uzak ülkelerde işitildi.

İbn Battûta devam ediyor:

Cesaretine gelince; nice büyük meydanda gösterdiği kararlılık ve atılganlık herkesçe bilinmektedir. Meselâ Abdülvâdîoğulları ve diğerleriyle çarpıştığı gün. Ben bunun haberini Sudan (siyahlar) ülkesindeyken almıştım. Oranın hükümdarı savaştan haberdar olunca:

" Hah! Böyle savaşmalı işte! Yoksa hiç yanaşmamalı!" dedi.

İbn Cüzeyy der ki:

Eski hükümdarlar aslan öldürmek ve düşmanı yenilgiye uğratmakla övünüp dururlardı. Allah ondan desteğini çekmesin; efendimiz için aslan öldürmek, aslanın koyunu parçalamasından daha kolaydır! Selâ tarafında insanların yaşadığı bayındır araziden olan Neccarîn vadisinde askerlere bir aslan hücum edince, kahramanlar hemen kenara kaymış, nice yiğit süvari ve piyade çil yavrusu gibi canavarın önünden kaçmıştı da –Allah desteğini çekmesin– efendimiz gözünü kırpmadan, endişeye düşmeden ileri atılarak iki gözünün ortasından, alnının çatından vurmuştu hayvanı! Bu kargı darbesiyle azgın hayvan ön ayakları ve çenesi üzre yere kapaklanmıştı.

Düşmanlarını hezimete uğratmasına gelince; hükümdar taifesi bakımından bu iş ordunun kararlılığı, cengâverlerin atılganlığı ile ilgilidir. Hükümdarın payına düşen ise direngenlik ve askeri savaşa kışkırtabilirliktir. Allah desteğini çekmesin; efendimiz herkesin kaçtığını bildikten, beraberinde çarpışan hiç kimsenin kalmadığını kesinkes anladıktan sonra dahi kendi aziz canıyla baş başa iken atılmıştı hasmının üstüne! İşte o zaman yüreği korku ile dolan düşman, çil yavrusu gibi dağılmıştı hünkârımızın önünde.

Bir ulu kumandanın önünde nice kavmin kaçışı hakikaten acayiptir! Allah vergisidir bu, dilediğine verir. Allah'ı hakkıyla bilip yasalarını çiğnemekten korkanlar asıl hedefe erişir.

Bu güzel işlerin tümü, –makamı hep yüce olsun– padişahımızın Allah'a duyduğu sarsılmaz güven ve teslimiyetinin meyvesidir; bunlar Allah'ın ihsanıdır; başka şey değil![439]

439 "Bunlar Allah'ın ihsanıdır..." cümlesi, 5. sûrenin 64. âyetidir.

İbn Battûta devam ediyor.

Bilgiye gelince; Yüce Allah onun yardımcısı olsun, her gün sabah namazından sonra ilim meclisleri düzenleyerek en büyük fıkıh bilginlerini, en seçkin talebeleri muhteşem sarayının mescidinde toplar. Huzurunda Ulu Kitap Kur'an'ın yorumu, Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın hadîsi, –Allah onu bereketiyle kuşatsın ve esen kılsın– İmam Mâlik'in mezhebine uygun fıkıh eserleri ve tasavvuf kitapları okunur. Bu ilimlerin tümünde ilerlemiş, keskin zekâsıyla zor problemlerini çözmüş, inceliklerini ezbere anlatır olmuştur.

Allah'ın dosdoğru yola ilettiği imamların ve gerçekten yetkin halifelerin hâli böyledir işte!

Dünyada bu denli ilme önem veren başka hükümdar görmedim! Evet, ben Hint hükümdarının huzurunda sabah namazından sonra özellikle aklî ilimlerin öğretildiğine, Câva hükümdarının huzurunda Cuma namazından sonra Şâfiî mezhebi üzerine furû fıkıh okunduğuna tanık olmuşumdur. Efendimizin tüm namazları cemaatle kıldığını, Ramazan orucu tutmaya özen gösterdiğini görünceye kadar Türkistan hükümdarının yatsı ve sabah namazlarını hep cemaatle kılışına hayran olurdum.

"Allah, dilediğine özgü kılar rahmetini!"[440]

440 "Allah dilediğine özgü kılar rahmetini..." Bu cümle, 2. sûrenin 105. âyetidir.

İbn Cüzeyy der ki:

Bir bilgin gecesini gündüzüne katarak ilim peşinde koşsa –Allah'ın desteğinden mahrum olmasın– efendimizin çeşitli ilimlerde vardığı noktaların en altta olanına bile erişemez! O ayrıca milletin derdiyle dertlenmekte, uzak bölgelerin yönetimiyle uğraşmakta, başka hükümdarların asla anlayamayacağı bir şekilde memleket işiyle yakından ilgilenmekte, zulme uğrayanların şikâyetlerini kendisi dinlemektedir. Bütün bunlara rağmen yüce divanında hangi ilimle ilgili olursa olsun bir mesele tartışılsa düğümü çözer, incelikleri bulur, derunda gizlenmiş yönleri açığa çıkarır, meclistekilere o meselenin halleddilemeyen noktalarını gösterir ve anlatır.

Sonra şunu da belirtmeliyiz ki, efendimiz arınmakla ilgili yüce bilgiye (=tasavvuf ilmine) sahip yüceler topluluğunun söz ve işaretlerini anlamış, onların ahlâkına bürünmüştür. Bunun berlirtileri; ulu bir makamda olmasına rağmen gösterdiği alçakgönüllülük, halkına karşı şefkatli davranışı ve tüm siyasetini rıfk (=esneklik, yumuşaklık ve denge) ile yürütmesidir.

Edebiyatta da nasibi vardır; Allah onun ruhuna yüksek bir edebî zevk vermiştir. Tam hedefi vuran kıymetli sözler söylemiştir. Günahkârların şefaatçısı, elçilerin efendisi Peygamberimizin –Allah onu rahmeti ve bereketiyle kuşatsın, esen kılsın– kutlu tertemiz bahçesine (=türbesine) gönderdiği ve kendi elceğiziyle yazdığı muhteşem bir mektup ve kaside[441] vardır. Onun yazısı güzellikte bahçeleri gölgede bırakır. Zamanın hükümdarlarından hiçbiri böyle bir şey yazamadı, hiçbirinin gönlünde bunu anlamak arzusu uyanmadı! Allah daima yardımcısı olsun, efendimizin elinden çıkan emirnâme ve yazıları düşünen; bunların nasıl ortaya konduğunu etraflıca bilen kişi Allah'ın efendimize bahşettiği üstünlüğü, etkin söz söyleme yeteneğini derhal hisseder. Allah Teâlâ ona doğarken vermiş bunu! Ve O, yaradılıştan gelen yeteneğine yeni şeyler eklemiştir.

441 Merînî hükümdarının Medine'ye, Ravda'ya (=Peygamberimizin makamına) gönderdiği mektup ve kaside: Gerçekten de Ebû İnân bir kaside göndermişti Medine'ye. Bu kaside Mağrip ülkesinin sefiri olan Ebu'l-Kasım el-Gassânî tarafından yazılmıştı. Tarihî belgeler için bkz: Tâzi, Age, s. 198 ve kitap sonundaki ilâve bölümler.

İbn Battûta devam ediyor:

Ardı kesilmez hayratına ve bütün ülkede gelen-gideni doyurmak için inşâsını emrettiği tekkelere gelince Sultan Atabek Ahmed'den gayri hiçbir hükümdarın yapamadığı şeyleri yapmıştır. Şunu da söylemeliyiz ki efendimiz, evsiz barksızlara hergün çıkardığı yemek ve evi barkı olup da durumunu gizleyenlere gönderdiği tahıl yardımıyla Sultan Atabek Ahmed'i geçmiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah daima yardımcısı olsun, efendimiz hiç kimsenin aklından geçmeyen şeyler icat etti! Bu fikirlere erişmek hükümdarlara da nasip olmamıştır! İşte bunlardan birkaçı:

1-Ülkenin tüm şehirlerinde evsiz barksızlara sürekli yardım dağıtması,

2-Dört bir yanda hapis yatanlar için yeterli miktarda gıda vermesi,

3-Bu yardım ve sadakaların tümünün yenilebilir türden iyi pişmiş ekmek ve aş olması,

4-Ülkenin her yanındaki kimsesizleri, çaresizleri, yaşlı kadın ve erkekleri, câmilerden ayrılmayan düşkünleri bir güzel giydirmesi,

5-Kurban bayramında bu tür aciz kimselerin hayrına kurbanlar kestirmesi,

6-Ramazan'ın yirmiyedisinde ülke kapılarında toplanan vergilerin tümünü, bu mübarek günün hatırı ve hakkı için yoksullara dağıtması,

7-Ülkenin her yanında Peygamberimizin doğduğu kutlu mevlid gecesinde[442] halka yemek sunması ve mevlid merasimi

8-Toplantılar düzenleyerek yetim çocukları sünnet ettirmesi,

9-Aşure günü onları urbalara büründürmesi,[443]

10-Zayıflara ve iş göremeyecek kadar güçsüz kalanlara çeşit çeşit tahıl vererek onların iki yakasını bir araya getirmesi,

11-Başşehirdeki gariplere uyuyacakları zaman uzansınlar diye yumuşak halılar ve iyi cins kadife kumaşlar ihsan etmesi. Dünyada bir benzeri bilinmez bu ikramın!

12-Ayrıca ülkenin tüm şehirlerinde hastaneler yaptırarak hastaların gideri için pek çok vakıf kurması; istekleri karşılansın ve tedavileri güzelce yapılsın diye doktorlar tayin etmesi de onun buluşlarındandır.

442 Mevlid-i Nebî'nin Fas'taki özel anlamı: Merînîlerle beraber Mevlid günü Fas'ta dinî-resmî bayramlardan biri olarak kutlanır oldu. Bkz: Tâzî, Age, s. 199.

443 Fas tarihinde Âşurâ: Fas'ta Âşurâ'nın matem havasında geçmediğini söylüyor Tâzî. Ben de Mısır'daki Âşurâ merasimlerinde matem havasına şahit olmadım. Bkz: Tâzî, Age, s. 199.

Ortaya koyduğu daha başka nice güzel işler, hayırla yâdedilesi nice iyilikleri vardır. Yüce Allah, ona mükâfatını versin, nimetini yağdırsın.

İbn Battûta devam ediyor:

Halktan ağır vergileri kaldırmasına gelince; daha önce yollarda murûriye (=geçiş vergisi) diye bir haraç alınmakta, böylece ciddî oranda bir gelir sağlanmaktaydı. Allah onu daima desteklesin,

efendimiz bu kazanca iltifat etmeyerek o vergiyi tümüyle kaldırdı! Elbette Allah nezdindeki kazanç daha iyi, daha kalıcıdır![444] Zalim pençeleri kırmasına gelince herkesçe bilinen bir şey bu! Allah, desteğini çekmesin, efendimizin yüksek memurlarına şöyle dediğini işittim:

444 "Elbette Allah nezdindeki kazanç daha iyi ve daha kalıcıdır." Bu cümle, 28. sûrenin 60. âyetidir.

"Sakın ha, halka zulmetmeyin!" Üstüne basa basa yapıyordu bu tembihi!

İbn Cüzeyy der ki:

Hakk'ın desteği onunla olsun; efendimizin ahalisine duyduğu sevgi ve merhamete örnek olmak üzere zekât toplayıcılarının ve şehir valilerinin halktan tadyîf (=konukluk) adıyla aldıkları vergiyi kaldırdığı dile getirilse, bu bile parlak adaleti ve apaçık şefkati konusunda yeterli olur! Bunca haksızlığı kaldırdığı, sayılamayacak denli fayda ve güzelliği yorgan gibi yaydığı kesin iken artık ne söylenebilir?

Bu kitabın yazıldığı günlerde de 'hapistekilere iyi davranılması ve onlardan alınmakta olan ağır vergilerin kaldırılmasına' ilişkin fermanı çıkmıştır. Ülkenin her yanında geçerli olan bu emir, tam da onun tarzına yakışan ve ondan umulandır. Aynı şekilde kadı ve çarşı hâkimlerinden (=müfettişlerden) haksız davrandığı belirlenenlerin cezalandırılacağına dair emir çıkardı! Bu da zalimlerin ürkmesi, zorbaların pısıp geri adım atması demektir.

İbn Battûta devam ediyor:

Cihad için Endülüs halkının yardımına koşması, sınır boylarındaki kalelere mal, yiyecek ve silâhla destek vermeye özen göstermesi, savaş âletlerini hazırlayıp gücünü göstererek düşman bileğini bükmesiyle ilgili işleri herkesçe biliniyor! Doğudakiler de batıdakiler de bu bilgiden mahrumdur! Ve bu konuda onu hiçbir hükümdar geçememiştir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah yardımcısı olsun; efendimizin, Müslümanların menfaatlerini koruma ve gâvura karşı mücadele etmeyle ilgili çabalarını öğrenmek arzusuyla yananlar için İfrîkıyye'deki (=Kuzey Afrika'daki) Trablus şehri uğruna yaptıkları yeterlidir. Çünkü düşman burayı işgal edip kin yumağı yumruğuyla ezmeye çalıştıkta mesafenin uzaklığı sebebiyle ordu göndererek yardım edemeyeceğini anlayan efendimiz –Hakk'ın yardımından mahrum olmasın o– Libya şehirlerinde bulunan memurlarına Trablus'u fidyeyle kurtarmaları doğrultusunda buyruk göndermiştir. Şehrin ellibin dinar tutarında nakit altınla geri alınabileceği haberini duyan efendimiz:

"Trablus'u böyle kolay bir bedelle gâvur elinden geri alma nimetini bahşeden Allah'a şükür!" diyerek söz konusu paranın hemen İfrîkıyye'ye yollanmasını emretmiş, güzelim şehir onun elinde yeniden İslâma geçmiştir.[445]

445 Trablus (garb) şehrinin geri alınışı: Trablus 755/1354'te Ceneviz gâvuru Filippo Dorya tarafından işgal edilmişti. Fas sultanı yüklü bir meblağ ödeyerek geri aldı bu şehri. Bkz: Tâzî, Age, s. 201.

Rabbimiz yardımcısı olsun, yâdedilesi bir gönül zenginliği olarak efendimiz tarafından bu iş gerçekleştirilinceye kadar hiç kimsenin havsalası almıyordu; birinin çıkıp beş "kıntar"

altına[446]"kolay bedel" diyeceği! Hükümdarlar arasında buna benzer bir tutum sergileyen azdır, bu örnek onlar için ne denli ağır!

446 Buradaki kıntârın manası: Seyyah zamanında bir kıntâr onbin altın dinar idi. Bkz: Tâzî, Age, s. 201.

Efendimizin ihatla ilgili işlerinden biri de şudur: kıra (=savaş)[447]anında hazır olsun ve gâvurun iştahını kessin diye asayiş berkemal iken kıyılarda donanmalar inşa etmiş ve deniz araçlarını çoğaltmıştır. Hakkın yardımından mahrum olmasın, daha geçen sene bu iş için yola düşmüş ve Canâta dağlarına doğru sefer etmiştir. Gemi yapımında kullanılacak kerestelerin kesimini yakından görmek, bu işe önem verdiğini göstermek ve cihat işini kendi omuzunda yürütmek için o dağlara gitti! Hak Teâlâ'nın vereceği sevabı uman ve ahiretteki armağanın güzelliğine bağlanandır o!

447 Kıra kelimesinin hikâyesi: Bazı yazarlar kelimenin "Guzat"tan bozma olduğunu sansalar da gerçek öyle değildir. Kelime İspanyolca "Guerre" kelimesinin Arap ağzına geçmiş biçimidir. "Guerre", çatışma, savaş demektir. Dolayısıyla "kıra günleri" savaş zamanı demektir. "Guerrilla" da bu kökten geliyor. Bkz: Tâzî, Age, s. 202

İbn Battûta devam ediyor:

Onun muazzam işlerinden biri de başşehir Medine-i Beydâ'da yaptırdığı yeni câmidir. Bu mabet, şirinlik, sağlamlık, iç mekân aydınlığı ve olağanüstü mimarîsiyle öne çıkmış, diğer mescitlerden ayırdedilir olmuştur. Fas civarında el-Kasr adıyla bilinen mıntıkada yaptırdığı büyük medrese ise genişliği, güzelliği, eşşizliği, suyunun bolluğu ve iyi bir konumda bulunuşu sebebiyle yeryüzünde benzeri olmayan bir yapıdır. Şam, Mısır Irak ve Horasan medreseleri arasında bunun bir benzerini görmedim.

Medine-i Beydâ dışında Gadîru'l-Hımmıs civarında yaptırdığı büyük zaviyenin de bir benzeri yoktur; konumunun ilginçliği ve mimarîsinin üstünlüğünden ötürü. Doğuda yapı tasarımındaki yenilik bakımından en üstün gördüğüm zaviye, Melik Nâsır tarafından inşa edilen Siryâkus Zaviyesi'dir. Oysa bizim ülkemizdeki zaviye, sağlamlık ve dâhiyâne mimarîsiyle Melik Nâsır'ınkinden üstündür. Yüce Allah, efendimize güzel niyetlerini gerçekleştirme yolunda yardımcı olsun, erdemli oluşunun mükâfatını versin, İslâm ve Müslümanların hayrına ömrünü uzun etsin; daima muzaffer kıldığı bayrağına ve sancağına yenilgiyi hiç tattırmasın.

Seyahatimizi anlatmaya dönelim.

ELLİSEKİZİNCİ BÖLÜM - ENDÜLÜS'E DOĞRU

Bu ulu makamı gördükten ve hükümdarımızın ihsanına kavuştuktan sonra annemin kabrini ziyaret etmeye niyetlendim; böylece Tanca'ya, annemin mezarına vardım. Sonra Sebte[448] şehrine yöneldim. Burada epey kaldım; üç ay hasta yattım! Nihayet Allah'ın izniyle sağlığıma kavuştum.

448 Sebte şehri: Fas'ın en mühim ve faal şehirlerindendir. Tarık b. Ziyad Avrupa'ya buradan geçmiştir. Bkz: Tâzî, Age, s. 211.

İstedim ki cihatta ve sınır savunmasında benim de payım olsun. Şattî türü (=iki yelkenli)[449] küçük bir gemiye bindim Sebte'den; Asîlâ[450] halkından birine aitti bu gemi. Endülüs'e vardım. Allah

Endülüs'ü korusun; burada yaşamayı sürdüren, burayı ziyaret eden, kısa süreli de olsa burada kalan Müslümanlar için büyük ödül vardır Hak Teâlâ nezdinde.

449 Şattî: Kelime Latince olup iki yelkenli gemi demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 211.

450 Asîlâ şehri: Arâiş ile Tanca arasında, Atlas okyanusuna bakan tarihî bir şehirdir. Bkz: Age, s. 211.

Hıristiyanların büyük zorbası Alfûnş (=Alfons) Cebel (=Cebel-i Târık)[451] bölgesini on aydan beri kuşatma altında tutuyorken ansızın geberdi! İşte ben tam o sırada geldim Endülüs'e. Alfons Müslümanların elinde kalan diğer Endülüs arazisini de ele geçireceğini sanıyordu. Ama hiç ummadığı bir vakitte yakaladı onu Yüce Yaradan! İnsanlar arasında vebadan en çok korkan oydu; korktuğu başına geldi, göçtü dünyadan.

451 Cebel-i Fetih (=Cebel-i Târık): Tarık b. Ziyad buraya 92/711 yılında geldi; İspanya'yı fethetmek için açıldı, karşısında Got kralı Odrik vardı; Odrik ağır bir yenilgiye uğradı. Batı dillerindeki Gibraltar ismi de Tarık'tan geliyor. Buranın tarihi hakkında bkz: İbn Sâhibi's-Salât, el-Mennü bi'l-İmâme, ed-kritik: Abdülhâdî Tâzî, Beyrut, 1987, s. 84-88.

İlk gördüğüm Endülüs şehri Cebel-i Fetih (=Cebel-i Târık) idi. Orada şehrin hatibi Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sirâc Rundî (=Rondalı) ve Kadı İsa Berberî ile görüştüm. Kadı İsa'nın evine misafir oldum; onunla Cebel bölgesini dolaştım. Hakk'ın hoşnutluğunu kazansın ve mükâfatına erişşin diye duacı olduğum (eski) efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı savunma amaçlı enteresan yapıları gördüm; bunlara efendimiz tarafından eklenen yeni bölümleri de seyretme fırsatını buldum, Allah yardımcısı olsun! O an hayatımın sonuna kadar burada bir sınır nöbetçisi olarak dikilmeyi öyle istedim ki…

İbn Cüzeyy anlatıyor:

(Cebel-i Târık)

Cebel-i Fetih haça taparların boğazına oturmak için enlemesine inşa edilmiş bir İslâm kalesidir.

Burası efendimiz Ebu'l-Hasan'ın güzel eserlerindendir. Hakk'ın rızasını kazanmak için yaptırmıştır; kıyamette alnını ak edecek, önünü aydınlatacak bir hayır bu.

Burası cihat aslanlarının yatağıdır, içi savaş âletleriyle doludur.

Burası, inancın zaferini müjdeleyerek tebessüm eden, onca kahır ve korkunun ardından mazlum Endülüs halkına huzuru tattıran uç beyliğidir. En büyük fetih buradan başladı; Musa b. Nusayr'ın[452] azatlısı Târık b. Ziyâd, Endülüs'e geçerken önce buraya indi. Ondan ötürü Cebel-i Târık (=Târık Dağı) adını alan bu mıntıka, fethin başlangıç yeri olduğu için de Cebel-i Fetih diye ünlendi. Târık b. Ziyâd ile beraberinde gelenler tarafından yapılan surun kalıntıları hâlâ duruyor. Bu duvarlara Sûru'l-Arab (=Arap Suru) diyorlar. Yüce Allah tekrar Müslümanlara hediye etsin; Cezîre bölgesi kuşatıldığı zaman oradaydım[453] ve bu kalıntıları gözlerimle gördüm.

452 Musa b. Nusayr: Endülüs'ü fetheden kumandan. Musa deniz savaşlarından iyi anlayan zeki bir kumandandı. Evvelce de Kıbrıs'a girmiş orada kaleler yaptırmıştı. Baştan sona başarılarla dolu bir hayat hikâyesi vardır. 97/715 yılında Medine'de vefat etti. Bkz: Tâzî, Age, s. 213

453 El-Cezîra'nın muhasara edilişi: 13. Alfonso tarafından 742/1342'de kuşatıldı. Bkz: Tâzî, et-Târîhu'd-Diblumâsi, C. 7, s. 83-84.

Cebel-i Târık mıntıkasını son olarak efendimiz Ebu'l-Hasan yeniden fethetmiş, evvelce yirmi sene orada hüküm süren Hıristiyanların elinden almıştır. Efendimiz, söz konusu kaleyi kuşatmak için

oğlu azametli Emir Ebû Mâlik'i gönderdi; bu iş halledilsin diye büyük bir servet ve cengâver bir orduyla oğlunun yardımına koştu.

Altı ay süren kuşatmadan sonra yediyüzotuzüç senesinde[454] kale düştü. Kalenin o zamanki hâli şimdikine benzemiyordu. Efendimiz Ebu'l-Hasan –Allah'ın engin rahmeti çepeçevre kuşatsın onu– kalenin üst tarafına bir Kalahurra (=yüksek kule) yaptırdı. Bu noktada daha önce küçük bir burç vardı ama mancınık taşlarıyla yıkıldığından yerine bildiğimiz büyük kulenin inşa edilmesi gerekmiştir. Cebel-i Târık'ta daha önce hiç Dârü's-Sınâa (=araç gereç üretim yeri, fabrika) yoktu; efendimiz hemen kulenin olduğu yere bir (silâh) üretim merkezi yaptırdı. Bu üretim merkezinden başlayarak Kurmada'ya kadar uzanan ve Türbe-i Hamrâ'yı çepeçevre saran büyük bir sur inşa etti. Daha sonra müminlerin emiri (şimdiki) efendimiz Ebû İnân bu suru sağlamlaştırıp yenilemiş, hattâ Cebel-i Fetih mıntıkasının sonuna kadar uzatmıştır. Bu duvar yörenin en yararlı, en mükemmel suru olmuştur. Ebû İnân bununla da kalmamış, mıntıkaya yeterli miktarda silâh, erzak ve ahali için altyapı hizmeti götürmüştür. Bu konuda son derece samimi davranmış, iyi niyeti sayesinde Allah ona güzel işler yaptırmıştır.

454 Yediyüzotuzüç yılı; 1333 yılına rastlar.

Yediyüzelli senesinin son aylarında Cebel-i Fetih'te meydana gelen bir olay,[455] efendimizin Yüce Allah'a ne denli güçlü bir imanla bağlandığını, tüm işlerinde bütünüyle ona güvendiğini göstermiş, yakaladığı mutluluk ve bahtın yalancı değil sahici olduğu ortaya çıkmıştır. Şöyle:

455 Yediyüzellialtı yılının son günü; 1355 yılının 14 Aralığına rastlar.

Cebel-i Fetih valiliğine atanan ve son demlerini pek bedbaht geçiren hain görevli İsa b. Hasan b. Ebî Mindîl kırılası elini isyan için kaldırarak Müslümanları koruma görevini ihmal etmiş, bu tavrıyla ikiyüzlülüğünü göstermiş ve eşkıyalık yoluna saptığını belli etmişti. Kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokuyor, hareketinin sonu neye varacak diye hiç düşünmüyordu. Herkes, büyük paralar harcanıp bölük bölük piyade ve süvariler gönderilerek söndürülecek bir fitnenin ilk alevi sanıyordu bu olayı. Efendimizin bahtı açık, inancı sağlamdı. Bu yüzden kaygıyla beklenen felâket gerçekleşmedi; hattâ olay sıra dışı bir sonuçla noktalandı! Fazla değil birkaç gün sonra Cebel halkı aklını başına devşirdi, isyancı aleyhine harekete geçti, eşkıyaya başkaldırdı! Böylece, kendilerine yakışan bağlılığı gösterdiler, asiyi ve ikiyüzlülükte yardımcısı olan oğlunu yakaladılar, ellerini ayaklarını kıskıvrak bağlayıp yüce payitahta getirdiler. İsyancılarla ilgili Tanrı buyruğunun gereği neyse yapıldı onlar için! Allah bu iki haydudun şerrinden kurtardı milleti. Bozgun ateşi sönünce efendimiz hemen Endülüs diyarına oralıların aklından bile geçiremeyeceği yardımlarda bulunmuş, Cebel-i Fetih mıntıkasına kutlu ve bahtı açık oğlu Ebûbekir'i göndermiştir.

Ebûbekir, bir hükümdara özgü niteliklerden olan saadet vasfıyla anılır; Saîd diye çağrılır. Allah onu hep mutlu etsin! Hükümdarımız cesur savaşçıları, kabilelerin ileri gelenlerini ve nice gün görmüş olgun er kişiyi oğlunun yanına kattı. Onlara yağmur gibi erzak akıttı; bol bol ıkta verdi, sorumlu oldukları bölgeleri vergiden azat etti ve sonu gelmez ihsanlar yağdırdı onlara.

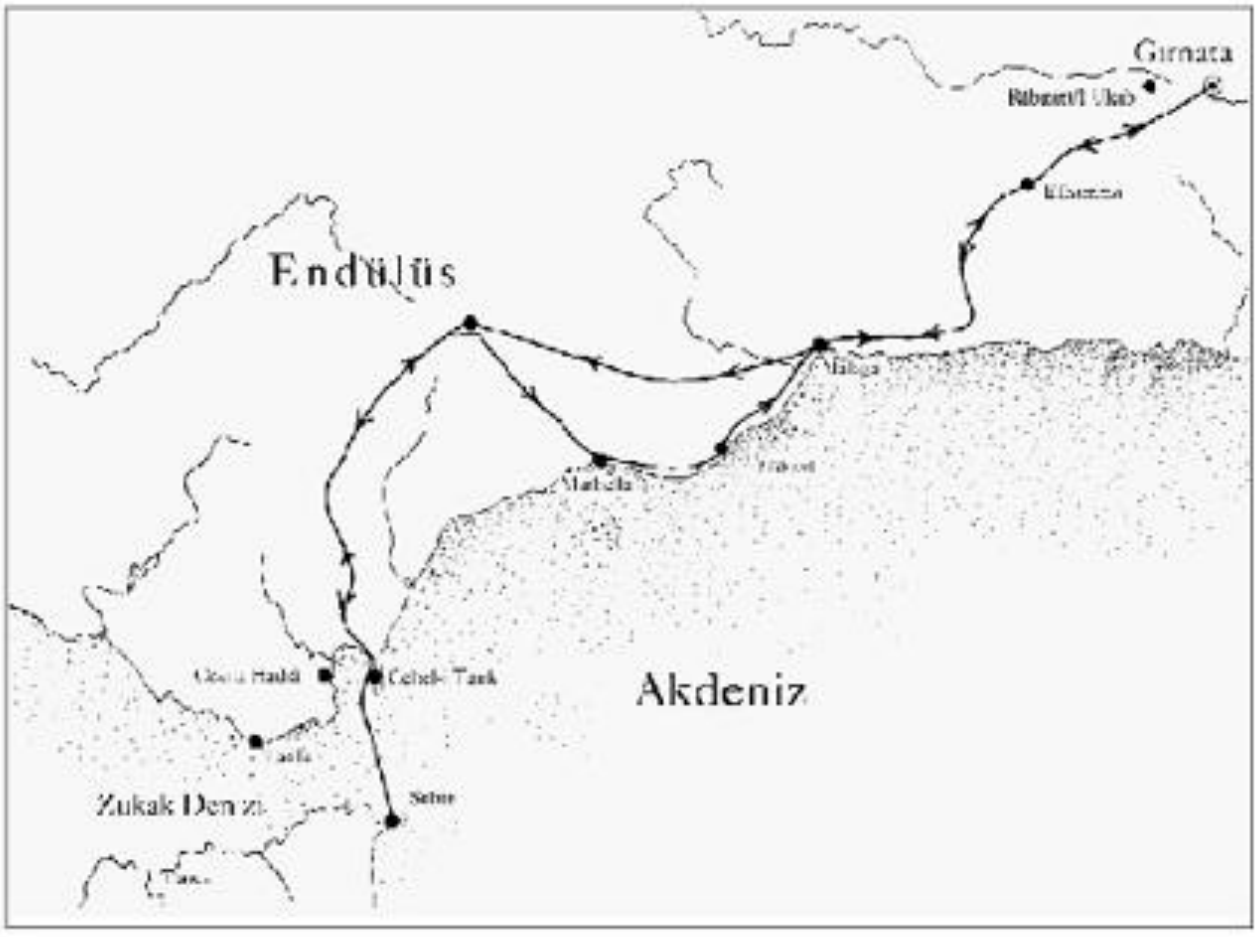
Cebel mıntıkasına olan ilgisi iyice artan efendimiz o arazinin tamamen benzeri olan bir maket kurulsun istedi. Surları, burçları, kapıları, silâh üretim evi, mescitleri, savaş araç gereçlerinin konulduğu depoları, tahıl ambarları, oradaki dağ ve Türbe-i Hamrâ'nın dağa bitişik yüzü... İşte bunların tümü bir maket hâlinde, büyük dairenin ortasına kuruldu! Bu maket hakikaten ilginçtir. Ustalarının ne denli mahir olduğunu göstermektedir. Onun değerini Cebel mıntıkasını gördükten

sonra gelip seyredenler bilir ancak! Cebel yöresinin iyi korunması, tüm gereksinimlerinin karşılanması ve sürekli gözlenmesine önem verdiği için bunu yaptıran efendimiz sürekli şunu arzulardı: Yüce Tanrı, onun eliyle Cezîre-i Garbiye bölgesinde İslâmı galip kılsın, nice gâvur şehrinin fethini gerçekleştirsin ve haça taparların hevesleri kursaklarında kalsın, önlemleri işe yaramasın! İnşallah efendimiz muradına kavuşur.

Bu satırları yazarken etkili söz söylemeyi beceren eşsiz şair, büyük edebiyat ustası Ebû Abdullah Muhammed b. Gâlib Rusâfî Bâlensî'nin Abdülmü'min b. Ali'yi överken söylediği şu dizeleri anımsadım:

"Hidayet nârına Tûr yanından geleydin,

Nasibini alırdın bilgi ve nurdan!"

Fas'tan Endülüs'e gidiş ve dönüş. Kaynak: Tazi.

Kasidesine bu dizelerle başlayan şair aslında bize Cebel'i anlatıyor. Şair, kaside başında gemileri ve bunların karşı kıyıya geçişlerini vasfettikten sonra Cebel mıntıkasıyla ilgili beyitlere geçiyor. Süslü nazımda henüz aşılamamış mısralardandır bunlar:

"Nihayet vardı gemiler iki zafer dağına,

Nesiller boyu unutulmayan kudret otağına.

Burnu havada ortayaş güzeli, bakar buğulu buğulu,

Düğmesiz elbise gibi dikip giyinmiş bulutu.

Perçemine tâc olur yıldızlar gün batınca,

Gerdanına dolanıp parlayarak altın gibi.

An gelir şakağında zülüfler dans eder,

Zülüfler, yanağında titreyen bûseler.

Ön dişleri dökülmüş besbelli tecrübeden!

Belâ üstüne belâ öğütmüş hiç inlemeden.

Bazen gülmemiş, bazen gülmüş talihi,

Deve süren çoban gibi önüne katmış tarihi.

Adımını yavaş atar ve kendinden de emin,

Yüzünde esrar perdesi geçmişin, geleceğin.

Susmuş, eli çenesinde durmadan düşünmüş,

Gizlemiş sevincini, sessiz bir çöle dönmüş.

Kim bilir kıyamet korkusuyla gözleri mahzun,

Kökünden koparılmak var, serilmek upuzun.

Oysa dağlar yarın yerinden oynadıkta

Huzur düşer payına onun,

Tüm dertlerden uzakta."

Şair, Abdülmü'min b. Ali'nin[456] övgüsüne başlayarak kasidesine devam eder.

456 Abdülmü'min b. Ali (=Muvahhidî Devleti'ni kuran kişi): bkz: 46/10. not.

İbn Cüzeyy der ki; Üstad Ebû Abdullah İbn Battûta'nın sözlerine dönelim:

Cebel-i Fetih'ten çıkarak İslâm kalelerinin en sağlamı ve konum itibariyle en güzeli olan Ronda Kalesi'ne gittim. O sıralarda kale kumandanı, Şeyh Ebu'r-Rebî Süleyman b. Davud Askerî[457]idi. Kadı ise amca oğlum, fıkıh bilgini Ebu'l-Kasım Muhammed b. Yahyâ b. Battûta'ydı. Bu kalede edebiyattan anlayan uzman hukukçu Kadı Ebu'l-Haccac Yusuf b. Musa Münteşâkarî ile karşılaştım. Bu adam beni evinde ağırladı. Ayrıca Hatip Hacı Ebu'l-İshâk İbrahim ile de görüştüm. Şenderuh

adıyla tanınan bu erdemli adam Mağrip şehirlerinden Selâ'da vefat etmiştir. Abdullah Saffâr gibilerinin de bulunduğu bir grup salih adamla görüştüm. Burada beş gün kaldım.

457 Ebu'r-Rebî' Süleyman Askerî: Ebû İnân'ın vezirlerindendi. 1355 yılında Hafsîlere karşı yapılan savaşta en ön safta savaşanlardandı. Bkz: Tâzî, Age, s. 217.

Sonra yolculuğuma devam ederek Marbela[458] şehrine yöneldim. Bu iki şehir arasındaki yol gayet sarptır. Marbela, bereketli ve şirin bir şehircik. Orada Malakka'ya[459] (=Malaga) gitme niyetinde olan bir grup atlıya rastlayınca onlarla yolculuk etmek istedim. Neyse ki Hak Teâlâ lütfetti, beni korudu. Adamlar benden önce gittiler, yolda esir edildiler. İlerde bunu anlatacağız. Onların ardından ben yola düştüm. Marbela sınırını geçerek Süheyl arazisine vardığımda bir çukura rastladım, içinde at leşi vardı! Biraz sonra yere atılmış bir balıkçı küfesi gördüm. İçimde şüphe uyandı. Tam önümde bir bekçi kulesi bulunuyordu. Kendi kendime:

458 Marbela şehri: Ronda'nın güneydoğusuna düşen eski bir şehirdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 218.

459 Mâlakka: O sıralarda Gırnata krallığının limanı, dış dünyaya açılan penceresiydi. Bkz: Tâzî, Age, s. 218.

"Burada bir düşman görünse kuledeki adam mutlaka onu haber verirdi!" diyordum.

Böylece o civardaki bir eve doğru ilerleyince kenarda da ölü bir at buldum! İşte ben o hâldeyken ansızın bir figan işittim arkamdan. Arkadaşlarımı geride bırakmış, bir hayli önde yürüyordum. Yanlarına döndüğümde Süheyl Kalesi kumandanını onlarla beraber gördüm. Kumandanın demesine göre bu civarda dört düşman gemisi belirmiş; bekçi kulede değilken düşmanlardan bir kısmı karaya çıkmış, Marbela'dan ayrılan oniki atlıyla karşılaşınca birini öldürmüşler, diğerlerini esir etmişler. Küfesi yere atılan balıkçı da onlarla beraber katledilmiş! Kumandan, Malakka'ya sağ salim ulaşmam için evinde gecelememi tavsiye etti. Geceyi onun yanında râbıta (=sınır) kalesinde geçirdim. Bu kalenin Süheyl tarafından yaptırıldığı söylenir. Bahsettiğimiz düşman gemileri kalenin kıyılarına demir atmıştı.

Ertesi gün kumandanla beraber atlarımıza bindik. Endülüs'ün en güzel şehirlerinden ve kalabalık merkezlerinden olan Malakka'ya vardık. Burası kara ve denizin tüm avantajlarını toplamıştır. Kolaylığı çok, meyvesi bol bir şehirdir. Çarşılarında 8 ratl üzümün 1 küçük dirheme satıldığını gördüm. Buranın yakut rengindeki narının dünyada benzeri yok! İncir ve bademe gelince buradan ve çevre arazilerden toplanır da nice doğu ve batı memleketine ihraç edilir.

İbn Cüzeyy der ki:

Malakkalı Hatip Ebû Muhammed Abdülvahhâb b. Ali de hoş bir cinas içeren şu dizelerinde buna işaret eder:

"Yaşa Malakka ve Malakka inciri!

Gemiler senin hatırına buranın misafiri!

Dokunur diye doktorum seni yar etmez bana,

Ne oluyor doktora dur diyor hayatıma!"

Kadı'l Cemâa Ebû Abdullah b. Abdülmelik de cinas yaparak şu dizileri ekledi deminkilere:

“Humus’un da incirini sakın unutma,

Hatırla incirle zeytinini yan yana!”

İbn Battûta devam ediyor:

Malakka şehrinde altın suyuyla boyanmış pek güzel çanak çömlekler üretilir. Buradan dünyanın öbür ucuna; uzak ülkelere ihraç edilir. Şehrin câmii büyük bir alana kuruludur. Bereketi herkesce biliniyor. Güzellikte avlusunun bir benzeri yok. Bu avluda koca koca narenciye ağaçları vardır.

Malakka’ya girdiğimde şehir kadısı erdemli hatip Ebû Abdullah’ı büyük câmide bir köşeye kurulmuşken gördüm. Bu adamın babası eski şehir hatibi olan Ebû Ca’fer’dir. Dedesi ise yine buranın eski hatiplerinden; Allah’ın veli kullarından Ebû Abdullah Tancalî’dir.

Şehir kadısı câmide oturmuş, fıkıh bilginleri ve ileri gelenler onun etrafını çevrelemişti. Daha önce bahsettiğimiz esirleri kurtarmak için fidye topluyorlardı. Kadıya yöneldim:

“Beni koruyan ve esirler arasında bulundurmayan Allah’a şükür!” dedim.

Sonra talihsiz adamların ardından yola çıkışımı anlatım. Kadı efendi hayret etti; biraz sonra bana yemek getirtti. Allah Teâlâ engin merhametiyle kuşatsın onu. Şehir hatibi Ebû Abdullah Sâhilî de beni ağırlamıştır. Bu adam Muammem (=başı daima sarıklı) diye bilinir

Malakka’dan çıkarak 24 mil ötedeki Belleş’e (=Vélez)[460] vardım. Burası güzel bir şehirdir. Acayip bir mescidi var. Malakka’da olduğu gibi burada da üzüm, incir ve pek çok meyve yetişiyor.

460 Belleş (=Vélez) şehri: Malakka’nın Velez’i diye bilinen şehirdir. Malakka’nın 24 mil güneyindedir. Bkz: Age, s. 220.

Sonra oradan çıktım, Elhamma’ya[461] gittim. Sanatkârane bir şekilde inşa edilen mabedinin eşi benzeri yoktur. Şehirden bir mil uzakta, ırmak kıyısında bir sıcak su kaynağı var. Orade erkek ve kadınlar için özel hamamlar bulunuyor.

461 Hamma: İdrisî’ el-Hamma’dan ve muhteşem câmiinden bahseder. Burası o zaman çok güzel ve diğer şehirlerden farklı imiş. Bkz: Tâzî, Age, s. 220.

Bu küçük şehirden çıkarak Endülüs ülkesinin merkezi olan Garnâta (=Gırnata) şehrine yöneldim. Burası tüm Endülüs bölgesinin gelinidir. Çevresi öyle güzel ki dünyada eşi yok diyebilirim. 40 millik bir alan! Ünlü Şennîl nehri ortadan ayırır bu alanı. Orada başka ırmaklar da var. Art arda bahçeler, yeşillikler, köşkler ve üzüm bağları şehri her yandan sarıp kucaklamış. Mesire yerlerinden biri de Aynu’d-Dem’ (=Gözyaşı membaı) diye adlandırılan noktadır. Burası bağlar ve bahçelerle dolu bir dağdır. Bir benzeri yok!

İbn Cüzeyy der ki:

Eğer ırkçılık damgası yemekten korkmasaydım, fırsat elime geçmişken Garnâta’ya dair uzun bir nutuk çekerdim. Ama böyle dillere destan bir şehir için lafı uzatmanın bir manası yok. Sonradan Garnâta’yı yurt edinen üstadımız Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Şibrîn Sebtî şu dizeleri söylediği için Tanrı’nın armağan yağmuruna tutulsun derim!

“Hak saklasın Garnâta’yı, şu gerçek vatanı,

Dertliyi sevince boğan, yurtsuza yurt olanı.

Gözlerin yoruluyor dostum uzun uzun bakınca,

Karlı meralarına; donmaya yüz tutunca.

Hak Teâlâ korusun buranın ahalisini,

Bir serhad soğuk değilse serhad olabilir mi?

Garnâta Sultanı

Garnâta’ya girdiğim sıralarda buranın sahibi Sultan Ebu’l-Haccâc Yusuf b. Sultan Ebu’l-Velîd İsmail b. Ferec b. İsmail b. Yusuf b. Nasr idi. Hasta olduğu için görüşemedim onunla. İyi yürekli bir hatun olan annesinin gönderdiği altın dinarlar çok işime yaramıştır.

Garnâta’da bir grup iyi insanla karşılaştım. Bunlardan sayabildiklerim şöyle: Kadı’l-cemâa Şerif Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Hüseynî Sebti, müderris fıkıh bilgini Hatip Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim Beyyânî, İbn Übb adıyla tanınan Hatip Ebû Saîd Ferec b. Kasım ve yine kadı’l-cemâalık (=başhâkim) yapan bir bilgin; çağının eşsiz âlimi Ebu’l-Berekât Muhammed b. İbrahim Sülemî Bilfîkî.[462] Bu adam o sıralarda Meriye’den (=Almari) yeni dönmüştü. Onunla bir araya geldik sohbet ettik; fıkıhçı Ebu’l-Kasım Muhammed’in bahçesinde. Ebu’l-Kasım da meşhur kâtip ve fıkıh bilgini Ebû Abdullah b. Âsım’ın oğludur. Orada iki gün ve bir gece kaldık.

462 Ebu’l-Berekât Belfîkî (=Bilfîkî): Velfikue şehrindengeldiği için ona Belfîkî veya Bilfîkî denmiştir. İbn Battûta’dan bahseden nadir kaynaklardan birini yazmıştır. Bkz: Tâzî, Age, s. 223.

İbn Cüzeyy der ki:

Bahsedilen bostanda onlarla beraber idim. Şeyh Ebû Abdullah İbn Battûta yolculuğu esnasında vuku bulan olayları anlatarak bizi memnun etti, neşelendirdi. Ben de üstadın seyahatı esnasında rastladığı ünlülerin adlarını kaydediyordum. Ondan enteresan ve yararlı şeyler işittik, istifade ettik. Ayrıca Garnâtalıların seçkinlerinden oluşan bir grup vardı yanımızda. Nev’i şahsına münhasır garip huylu müthiş şair Ebû Ca’fer Ahmed b. Rıdvân b. Abdülazîm Cüzâmî de bu gruptandı. Bu delikanlının durumu ilginçtir; çölde doğup hiç eğitim almadığı, eğitim alanlarla da hiç görüşmediği hâlde kaliteli şiir söylemede olağanüstü bir yeteneğe sahip olmuştur. Büyük söz ustaları ve bir hayli mürekkep yalamış öncü edipler dahi nadiren onun kadar iyi dizeler söyleyebilir. Şöyle diyor:

“Ey gönlüme lütfedip taht kuran sultan,

Onun kapısı elbet onu süzen gözdür.

Açıldı kapım, uyandığımda rüyanızdan

Onu yine kitleyecek sürgü hayâlinizdir.”

İbn Battûta devam ediyor:

Garnâta'da oralı şeyhlerin ve sufîlerin üstadı Ebû Ali Ömer ile karşılaştım. Bu adam büyük veli Ebû Abdullah Muhammed b. Mahrûk'un oğludur. Onun Garnâta dışındaki tekkesinde birkaç gün kaldım, beni yere göğe komadı, ikramlara boğdu.

Onunla beraber yola çıktık; manevî güzelliği ve bereketi ile ünlenmiş Râbıtatü'l-Ukab adlı tekkeyi ziyaret ettik. Ukab, Garnâta'ya 8 mil uzaklıkta bir dağdır. Bugün artık harabe olan Elbîre şehri civarındadır. Şeyh Ebû Ali Ömer'in yeğeni olan fıkıhçı Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahrûk ile de kendi zaviyesinde görüştüm. Bu zaviye Licamîye diye anılır. Garnâta şehrinin dışında, Necd adlı dış mahallenin üst tarafında kurulmuştur ve Sebîke dağına bitişiktir.

Kendi memleketlerine benzediği için Garnâta'yı yurt edinmiş bir grup yabancı sufî vardır orada: Hacı Ebû Abdullah Semerkandî'yi, Hacı Ahmed Tebrîzî'yi, Hacı İbrahim Kûnevî'yi (=Konyalı), Horasanlı Hacı Hüseyin'i, Hindistanlı Hacı Ali'yi, yine Hindistanlı Hacı Reşid'i ve diğerlerini sayabiliriz.

Garnâta'dan çıktım, Elhamma'ya yöneldim; oradan da Belleş ve Malakka üzerinden Zekvân Kalesi'ne vardım. Meyvesi, suyu, ağacı bol şirin bir korunak burası. Buradan çıkarak Ronda'ya yöneldim; oradan da Benî Riyâh köyüne vardım. Köyün şeyhı Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhî beni ağırladı. Bu adam nüfuzlu, erdemli ve cömert insanlardandır. Geleni gideni doyurur. Beni de güzel ağırladı.

ELLİDOKUZUNCU BÖLÜM - AFRİKA'YA DÖNÜŞ, SİYAHLAR ÜLKESİNE YOLCULUK

Böylece Cebel-i Fetih'e vardım. Daha önce denizi geçerken bindiğim ve Asîlâ halkına ait olduğunu söylediğim gemiye atlayarak Sebte'ye ulaştım. O esnada şehir yöneticisi, Emir Ebû Mehdi İsa b. Süleyman b. Mansûr'du. Kadı ise Fakih Ebû Muhammed Zücünderî idi.

Şehirden çıkarak Asîlâ'ya yöneldim. Burada birkaç ay kaldıktan sonra Selâ şehrine gittim. Oradan da Merrâkeş'e geçtim. Merrâkeş güzel şehirlerdendir. Büyük bir alana yayılmıştır. Hayrâtı çok. Mescidü'l-Kütbiyyîn[463] gibi pek çok ulucâmie sahiptir. Ucu göğü delen, seyredeni şaşkına çeviren yüksek bir minaresi var. Üstüne çıktığımda şehir ayaklarımın altında kalıyordu. Fakat şehrin her yanı virandır şimdi. Burayı ancak Bağdat'a benzetebilirim. Lâkin Bağdat çarşılarının daha güzel olduğunu söylemeliyim. Bu şehirde Müslümanların önderi efendimiz Ebu'l-Hasan'ın yaptırdığı enteresan bir medrese var. Gerek konumundaki güzellik gerekse inşa tarzındaki yetkinlik bu yapıyı diğerlerinden ayırıyor. Hak Teâlâ efendimizden hoşnut olsun.

463 Mescid-i Kütbiyyîn'in minaresi: 67 metredir; bugün hâlâ ayaktadır. Bkz: Age, s. 229.

İbn Cüzeyy der ki:

Merrâkeş hakkında şehir kadısı tarihçi Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik Evsî şu beyitleri söyler:

"Allah aşkına, şu aydınlık Merrâkeş ne güzel şehir,

Halkı cana yakın ve ne kadar da efendi!

Yersiz yurtsuz bir garip orayı sığınıverse,

Teselli bulur; kalmaz aile, vatan derdi.

Şarkılar onu söyler, gözler onu süzerse,

İner gözle kulak arasına haset perdesi!"

İbn Battûta devam ediyor:

Sonra Merrâkeş'ten çıktık. Allah yardımcısı olsun, efendimizin kafilesiyle beraber Selâ şehrine döndük. Daha sonra Miknâse'ye ulaştık. Burası dört yanı bağ, bahçe ve zeytinliklerle çevrili güzel bir şehirdir. Nihayet başşehir Fas'a ulaştık. Yüce Allah burayı korusun!

Orada efendimize veda ettim;[464] Sudan'a (=Siyahlar ülkesi) niyetlenerek yola koyuldum.

464 İbn Battûta'nın Afrika seyahatı, Merînî sultanının emriyle mi oldu? Bazı araştırmacılar seyyahın saraydan talimatla özel bir görev için Afrika'ya gittiğini söylüyorlar. Nitekim seyyah Tekeddâ'dayken birden ferman gelince dönüyor Fas'a. Bkz: Tâzî, Age, s. 239.

Önce Sicilmâsa'ya[465] vardım, en güzel şehirlerdendir burası. Hurması pek lezizdir. Hurma bolluğu yönünden Basra, Sicilmâsa'ya benziyorsa da buranınki daha kaliteli. Hele hele iyrâr denilen türünün dünyada benzeri yok! Sicilmâsa'da Fakih Ebû Muhammed Bişrî'nin evine konuk oldum. Bu adamın kardeşiyle Çin'de Kancanfû şehrinde görüşmüştük. Aradaki mesafeye bak, ne denli uzak!

465 Sicilmâsa: 140/757 yılında inşa edildi; 15. yüzyıla kadar mühim ticarî merkezlerden idi. Bkz: Age, s. 239.

Ebû Muhammed bana bol bol ikram etti. Sicilmâsa'dayken birkaç deve ile bu hayvanların dört aylık yemini satın aldım.

Yediyüzelliüç senesi Muharrem ayı başlarında[466] bir kafileyle yola düştüm. Hak Teâlâ ganî ganî rahmet eylesin; kafile başı Ebû Muhammed Bendekân Messûfî idi. Kervanımızda Sicilmâsa tacirlerinden oluşan bir grup vardı, öteki yolcularla beraber.

466 Yediyüzelliüç yılının Muharrem ayının başı; 1352 yılının 18 Şubat'ına rastlar.

Yirmibeş gün sonra Tegâzzâ'ya vardık.[467] Uğursuz bir köy burası! Garip tarafları vardır; tüm evleri ve mescidi kayatuzundan inşa edilmiş, tavanlar ise deve derisinden gerilmiş! Ne bir ağaç, ne bir ot; sade kum! İçinden tuz çıkarılır. Zemin biraz kazılınca üst üste, öbek öbek oturmuş büyük tuz tabakalarına rastlanır. Bir deveye bunlardan ancak iki tabaka yüklenebilir. Tegâzzâ şehrinde sadece Messûfeli[468] köleler oturuyor, onların işi gücü tuz çıkarmaktır. Gıdaları Sicilmâsa'dan gelen hurma ve deve etiyle Sudan'dan gönderilen anlî[469] türü darıdır.

467 Teğazzâ: Ebû Ubeyd Bekrî buranın Sicilmasa'dan 20 menzil uzak olduğunu söylüyor. Teğazzâ, Taudini'nin kuzeybatısındadır. Bkz: Age, s. 239.

468 Messûfe için bkz: 48/19. not.

469 Anlî: Bilimsel adı, Penissetum Typhoideum'dur. Akdarı diye çevriliyor. Bkz: Age, s. 241.

Siyahlar kendi ülkelerinden buraya gelir ve tuz alıp geri dönerler. Bir yük tuz İyvallâten[470] ve Mâllî'de 20-30 miskale, zaman zaman da 40 miskale satılır. Zenciler altın ve gümüş gibi kullanırlar tuzu! Kalıp kalıp keserler ve alışverişi bununla yaparlar! Tegâzzâ köyü onca küçüklüğüne rağmen yöre halkı alışverişini civardaki madenden çıkarılan saf altınla yapıyor!

470 İyvâllâten; Valâte: Berberî dilindeki Malinkiya kelimesinin arapçalaştırılmış hâli Valâ'dır. Valâ gölgelik rahat yer demektir. Bkz: Age, s. 241.

Burada zar-zor on gün kalabildik. Çünkü suyu acı ve tuzluydu! Ayrıca sivrisineğin bol bulunduğu bir yerdir Tegâzzâ!

Bu köyden sonra on günde aşılan bir çöle girilir. Suyun pek nadir bulunduğu bu sahra için hazırlıklar yapılır; Tegâzzâ'dan su alınır. Bu kurak mıntıkayı aşarken sık sık yağmur sularının biriktiği gölcüklere rastladık. Seyahat esnasında kayalıklardan oluşan tepeler arasında bir gölet gördük. Suyu tuzlu değil tatlıydı! Hemen abandık, susuzluğumuzu giderdik; elbiselerimizi yıkadık. Bu çölde yermantarı bir hayli fazla yetişiyor. Buranın biti de çok! Herkes boynunda bu hayvancığı öldüren cıvalı ipler taşıyor!

Yolculuk esnasında biz kafilenin en önündeydik. Elverişli bir mekân bulduğumuzda hayvanlarımızı otlatırdık. Bu minval üzere seyahatimize devam ederken İbn Zîrî adlı bir adam çölde yitti! Ürktüm ve bundan sonra kervanın ne önünde ne de kuyruğunda bulunmaya cesaret ettim! İbn Zîrî ile kendi dayıoğlu İbn Adî arasında daha önce bir tartışma çıkmıştı. Karşılıklı küfürleştiler. İbn Zîrî dostlarından geride kalarak yolu şaşırdı. Kervan mola verdiği zaman ondan bir haber çıkmadı. Adamcağızın izini aramak için Messûfelilerden birinin ücretle tutulup gönderilmesi gerektiğini söyledim İbn Adî'ye. Ama herif kabul etmedi. Ertesi gün Messûfelilerden biri hiç para almadan onu aramaya razı oldu. Nihayet bir o yana bir bu yana şaşkın şaşkın dolaştığını gösteren ayak izlerini buldu. Ama ondan bir haber alamadı.

Bu arada yolda rastladığımız bir kafile, içlerinden bazılarının gruptan koptuğunu haber verdi. Daha sonra onların bahsettikleri birini çöl ortasında küçük bir ağacın dibinde bulduk! Cansız bedenin üstünde elbise, elinde kamçı vardı. Ve su, zavallıya yedi mil kadar uzaktaydı.

Sonra yolculuğumuza devam ederek içimlik suyu bulunan Tâserehlâ'ya vardık. Kervanlar burada mola vererek üç gün dinlenir, su kırbalarını onarıp doldururlar. Kırbaların üstüne mutlaka telis dikerler çünkü rüzgârdan korkmaktadırlar.

Tekşîf[471] denilen adam da bu konaktan gönderilir.

471 Tekşîf: Kelime burada, yolu bilme, rehberlik yapabilme anlamına geliyor. Bu işi yapana yani izci-rehbere ise Keşşaf deniyor. Bkz: Age, s. 242.

Tekşîf

Kafiledeki yolcuların kendilerinden önce İyvallâten'e ulaşmak üzere Messûfe kabilesinden kiraladıkları herkese Tekşîf adı verilir. Bu adam kervandakilerin yazdıkları mektupları götürür, dostlarına iletir. Böylece bu tanıdıklar, kervandakiler için ev kiralar ve İyvallâten'e girmeden dört gün önce kervana erişip su ihtiyacını karşılarlar. Eğer bir kimsenin İyvallâten'de bir tanıdığı yoksa o yörenin fazilet ve cömertlikle tanınmış bir tüccarına mektup gönderir. Bu adam ona iyi davranır,

yol gösterir. Önümüzdeki sahrada zaman zaman Tekşîflerin bile mahvolduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumda İyvallâten halkı kervandan haberdar olamaz ve yolcuların ya tümü yahut büyük bir bölümü can verir susuzluktan.

Bu çölün cini şeytanı çok! Tekşîf görevlisi yalnızsa cinler ve şeytanlar onunla oynamaya başlarlar, yolunu şaşırtırlar! Adamcağız nereye gideceğini bilemez; helâk olur. Zira bu çölün gözle görülür bir yolu yoktur ve hiçbir iz rehberlik edemez insana! Zaten rüzgârın bir o yana bir bu yana taşıdığı kumlardan ibarettir burası. Sen, an gelir bir yerde art arda dizili kum tepeleri görürsün, biraz sonra o tepelerin başka yere taşındığını farkedersin! Burada ancak çevreyi iyi tanıyan, defalarca güzergâhtan gidip gelmiş olan zeki birisi rehberlik yapabilir. Bizim kılavuzun bir gözü kör diğer gözü hastalıklıydı.[472] Ama yolu herkesten iyi biliyordu. Şaştım bu işe! Bu seyahatimizde Messûfelilerden birini yüz miskal altın karşılığında Tekşîf olarak tuttuk.

472 Kör rehberlere dair: Körlerin koku alma duyularıyla muhtelif çöl arazilerini tanıdıkları ve rehberlik yaptıklarına dair başka tarihî kayıtlar da vardır. Bkz: Age, s. 243.

Yedinci gece bizi karşılamak için yola düşenlerin ateşlerini gördük uzaktan; sevindik, coştuk! Bu tarafın çölü ıpışıktır; kalbe huzur verir, ruhu kaygılardan kurtarır. Ayrıca hırsızı, yol keseni de yoktur.

Burada yaban sığırı sürü sürü gezer, munisçe yaklaşır insanlara.[473] Bu hayvanları köpeklerle yahut okla avlayabilirsiniz. Ama eti çabuk susatır insanı! Bu yüzden çokları yaban sığırının etini yemekten çekiniyorlar. İşin daha da ilginç yanı şu: Bu sığırlar kesildiklerinde işkembelerinden su çıkar! Ben, Messûfelilerin bu işkembeleri sıkarak içindeki sıvıyı içtiklerini gördüm!

473 Vahşi sığır; Mahâ diye bilinen Addax Nasomaculatus'tur.

Bu çölün yılanı da çok!

Yılanla OynayanTacirin Hikâyesi

Kafilede Hacı Zeyyân adlı Tilimsânlı bir tacir vardı. Hep yılan tutar avâre avâre oynardı. Ona bu işten vazgeçmesini söylerdim; bana kulak asmazdı. Bir defasında elini bir keler deliğine soktu. Keler yerine bir yılan bularak eline aldı. Üstten bastırıp sıkı sıkı yakalamak isteyince hayvan can havliyle adamın sağ işaret parmağını soktu. Hacı Zeyyân dehşetli bir sancıyla yerinden hopladı. Elini dağladıysa da akşamüzeri ağrısı iyice arttı. Nihayet bir deve keserek elini işkembesine soktu; öyle yattı o gece.[474]

474 Yılan zehrine karşı hayvan işkembesi: Bu tedavi bugün hâlâ Cezâyir'in Gegur bölgesinde uygulanmaktadır. Bkz: Age, s. 243.

Daha sonra adamın parmağının etleri delik deşik oldu. O da kökünden kesti attı parmağını! Messûfelilerin demesi o ki Hacı Zeyyân yılan sokmadan önce su içmeseymiş mutlaka ölürmüş zehirden…

(İyvallâten Yoluna Devam)

Bizim için yola çıkanlar yanımıza gelince hayvanlarımızı suvardık. Yolumuza devam ettik; harareti epey yüksek olan ve daha önce gördüklerimize hiç benzemeyen bir sahraya girdik. Burada ikindi namazının ardından yola koyulur, bütün gece ilerler ve sabaha doğru mola verirdik. Messûfe, Berdâme[475] ve diğer kabilelere mensup pek çok kişi su yükleriyle yanımıza geldiler. Amaçları su satmaktı.

475 Berdâme: Fulanîler sahranın dayanıklı ve cesur insanları olan Tuareglere Berdemâ derlerdi. Bkz: Age, s. 24.

Sicilmâsa'dan ayrılışımın ikinci ayı dolunca Sudan şehirlerinin ilki olan İyvallâten'e ulaştık. Rebîulevvel ayının ilk günüydü. Orada hükümdarın vekili olarak Ferbâ Hüseyin bulunuyordu. Ferbâ,[476]naip, yardımcı anlamına gelen bir sözcüktür.

476 Ferbâ kelimesi: Bambera'dan geliyordu; yani Malli krallığını temsil eden kişi demekti. Bkz: Age, s. 244

İyvallâten'e ulaştığımızda tacirler mallarını geniş bir alana bıraktılar. Zenciler bu malların korunacağına ilişkin garanti verdiler. Tüccar tayfası, Ferbânın yanına vardı. Ferbânın adamları, ellerinde mızrak ve yaylarla onun önü sıra dikilmişler, Messûfe'nin önde gelen kişileri naibin arkasında yerlerini almışlardı. Tacirler huzura çıkınca ayakta beklediler. Gayet yakın duruyorlardı ama Ferbâ küçümseme amacı güderek dilmaça[477] bir şeyler söyledi; tacirlere iletsin diye. İşte o zaman bu heriflerin terbiyesizlikleri, beyazları aşağı görmeleri yüreğime oturdu, ülkelerine geldiğime pişman oldum! Aslen Selâ halkından olan İbn Beddâ adlı nüfuzlu kişinin evine yöneldim. Daha önce ona bir ev kiralamasını söylemiştim. O da gerekeni yapmıştı.

477 Tercüman tutulması küçümsemek için mi? Tercüman küçümsemek için değil diplomatik ilişkilerde gerektiği için tutulur. Nitekim bugün resmî misafir gittiği ülkenin dilini bilse bile yine de yanında tercüman bulundurulur. Bkz: Age, s. 244.

Daha sonra İyvallâten müşerrifi[478] (=müfettişi) Menşâcû, kafilede bulunanları ziyafete çağırdı. Katılmak istemediysem de dostlarımın ısrarı üzerine gitmek zorunda kaldım. Getirilen yemek fazla dövülmemiş anlî türü darının biraz bal ve sütle karıştırılmış hâliydi. Bunu kova gibi kullandıkları bir kabağın yarısına kadar doldurmuşlardı. Misafirler çorbamsı yemeği içtiler ve dağıldılar. Ben dostlarıma dönerek:

478 Müşerrif: Avrupa dillerine de Almojarif diye girmiştir. Bkz: Age, s. 244.

"Zenciler bunun için mi bizi çağırdılar?" dediğimde:

"Elbette! Onların en büyük yemeği budur!" cevabını verdiler. O zaman hissettim ki bu heriflerden hayır gelmez! Ve hemen İyvallâten hacılarıyla beraber yola düşmek istedim.

Sonra onların hükümdarının oturduğu şehri görmek niyetiyle yolculuğa devam dedim.

İyvallâten'de elli gün kaldım. Ahali bana saygıda kusur etmedi, ikram yağdırdı. Şehir kadısı Muhammed b. Abdullah b. Yenûmar'la kardeşi fıkıh bilgini Müderris Yahyâ beni el üstünde tutanlardandır.

İyvallâten şehri çok sıcak. Orada küçük hurma ağaçlarının gölgesine kavun karpuz ekiliyor. Su, kuyulardan sağlanıyor. Koyun eti bol. Ahalinin giydiği elbiseler Mısır işidir, pek güzeldir. Halkın büyük bir kısmı Messûfe kabilesindendir. Kadınlarının dikkat çekici bir güzelliği var. Onlar, nüfuz ve itibar bakımından erkeklerden daha üstün.

Fas'tan Batı Afrika'ya gidiş ve dönüş. Kaynak: Tazi.

İyvallâten'de Oturan Messûfeliler

Bu grubun hâli pek ilginç. Akıl almaz işleri var. Erkeklerinde zerrece kıskançlık yok! Hiçbiri babasının adıyla anılmaz. Herkes dayısının adıyla anılır. Kişi öldüğü zaman mirası kendi çocuklarına değil, kızkardeşinin oğullarına kalır. Böyle bir âdeti dünyada görmedim; Mulaybâr ülkesinin gâvur Hintlileri hariç! Ama Messûfeliler namazlarını kaçırmayan, İslâm hukuku öğrenmeye gayet eden ve Kur'an ezberleyen Müslümandırlar.

Kadınlarına gelince vaktinde namaz kılmalarına rağmen erkeklerden çekinmeyen, kaç-göç yapmayan hanımlardır. İsteyen herkesle evlenirler; lâkin kocalarıyla beraber asla yolculuk etmez ve

yerlerinden ayrılmazlar. İçlerinden biri çıkar da eşiyle birlikte gitmek isterse ailesi duvar gibi dikilir, engel olur.

Buralı kadınlar namahrem erkeklerle arkadaş olabiliyorlar. Erkekler de namahrem kadınlarla bir araya geliyor, sohbet ediyorlar.[479] Adam evine geldiğinde hanımını bir erkekle sohbet ederken bulur da hiç yadırgamaz! Bu ne biçim iş!

479 Messûfeli kadınların arkadaşlık ilişkileri: Seyyah sanki yüzyıllar sonra 1776'da oraya giden ve benzeri bir muameleyle karşılaşan Mehdi Gazzal gibi konuşuyor. Tâzî, et-Târîh, C. 1, s. 270.

Bununla İlgili Bir Olay

Bir gün İyvallâten kadısının yanına çıktım. Orada genç ve çok güzel bir kadın vardı. Onu görünce çekindim ve dönmek istedim. Kadın benim hâlime güldü, hiç sıkılmadan! Kadı efendi:

"Niye geri gidiyorsun? Bu benim arkadaşımdır!" dedi.

Onların bu durumuna şaştım! Çünkü kadı efendi hacca gitmiş, fıkıh öğrenmiş hocalardandı. Hattâ duyduğuma göre o bu sene hanım arkadaşıyla yan yana hacca gitmek için sultandan izin istemiş… Bilmiyorum, bahsedilen hanım arkadaşı bu muydu yoksa başkası mı? Ama sultan izin vermemiş!

Benzeri Bir Olay

Bir gün kafile arkadaşım olan Messûfeli Ebû Muhammed Bendekân'ın yanına vardım. Bir yaygının üstüne kurulmuştu. Evinin ortasında, üstünde gölgelik bulunan bir sedirde oturan kadın yanındaki erkekle sohbet ediyordu. Arkadaşıma sordum:

"Bu kadın kim?" Cevap verdi:

"Hanımım!"

"Yanındaki herif kim oluyor?" diye sorduğumda;

"Onun arkadaşıdır!" cevabını verdi. Hemen çıkıştım:

"Sen bizim ülkemizde oturdun; dinî konuları bildiğin hâlde bu işe nasıl razı oluyorsun?"

Karşılık verdi:

"Bizde kadınların namahrem erkeklerle edebini koruyarak sohbet etmesine ses çıkarılmaz, şüpheyle bakılmaz. Onlar sizin ülkenizin karıları gibi değil!"

Herifin ahmaklığına hayret ettim, çıkıp gittim ve bir daha uğramadım ona! Defalarca beni çağırdıysa da kabul etmedim.

(Mâllî'ye Doğru)

İyvallâten'den yirmidört gün uzakta bulunan Mâllî'ye gitmeye niyelendiğimde bir Messûfeliyi kiraladım, rehber olarak. Bu yol gayet güvenilir olduğu için kervanla seyahat etmeye gerek yoktur.

Üç arkadaşla çıktık. Güzergâhımızda ağaç çoktu. İri, asırlık ağaçlardı bunlar.[480] Sadece birinin gölgesine koca bir kervan sığar! Bir kısmının ne dalı ne yaprağı var ama kuru kütüğü bile insanları gölgelendirebilir. Bu ağaçların bir kısmı da hastalıktan ötürü içten içe çürümüş. Kovukları kuyuya dönmüş, yağmur sularını kucaklamış. Millet bu sudan içiyor. Bazılarının kovuğunda ise kovan kovan bal var. Herkes bu balı topluyor.

480 Muazzam ağaçlar: Baobab diye bilinen garip ağaçlar. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 247.

Bu dev ağaçlardan birinin önünden geçerken ne göreyim! Adam içeride oturmuş, tezgâhını kurmuş halı dokuyor! Ağzım açık kaldı.

İbn Cüzeyy der ki:

Endülüs ülkesinde iki kestane ağacı vardı. İçlerine kumaş dokuyan iki usta yerleşmişti. Bu ağaçlardan biri Vâdî Âş'ta dağ eteğinde,[481] diğeri ise Garnâta'ya bağlı Büşşâre yöresindedir.

481 Vâdî Aş'taki dev kestane ağacı: Vadi Aş, Gırnata'nın kuzeydoğusundadır. Bu satırları çevirirken Kütahya'da askerliğim esnasında fırsatını bulup görmeye gittiğim yüzlerce yıllık muhteşem kestane ağaçlarını hatırlamamak mümkün değil.

İbn Battûta devam ediyor.

İyvallâten ile Mâllî arasındaki ormanda yetişen bu ağaçların bir kısmı erik, elma, şeftali ve kayısıya benziyorsa da apayrı cinslerdir. Oradaki ağaçların bazıları ham kavuna benzeyen meyveler veriyor. Bunlar eriştiği zaman çatlayıp un gibi bir toz çıkartıyorlar. Bu madde hem pişiriliyor hem de çarşılarda satılıyor.

Ahali bu topraklardan baklaya benzer taneli bitkiler çıkartarak kavurup yiyor. Tadı, kavrulmuş nohut gibi. Zaman zaman bu bitkiyi öğüterek sünger gibi pofur pofur bir börek yapar ve gartîyle kızartırlar. Gartî,[482] kayısıya benzeyen çok lezzetli bir meyvedir. Ama bu yemek beyaz insanlara dokunuyor. Bitkinin çekirdeğinden çıkartılan yağ çeşitli işlerde kullanılıyor. Meselâ yemek pişirmede, kandilleri yakmada, az önce sözünü ettiğimiz süngerimsi puf böreğini kızartmada kullanıyorlar. Ayrıca vücuda masaj yapmak ve orada bulunan bir tür toprakla karıştırıp duvarları sıvamak için de bu çekirdekten faydalanılır. Çekirdeğin yağı gayet kolay üretilir, her tarafta bulunur.

482 Gartî: Görünüşü limon ağacına benzeyen bir bitki; tadı armudu andırıyor. Bkz: Tâzî, Age, s. 248.

Bir şehirden diğer şehirde koca koca kabaklar taşınır. Bu kabaklar bizim oraların küpleri kadar iridir! Siyahlar ülkesinde yetişen kabaklar tabak yerine kullanılıyor. Meselâ bir kabağı ortasından bölerek iki tencere yapıyorlar ve etrafını güzelce süslüyorlar. Siyah adam yolculuğa çıktığı zaman, köle ve cariyeler onun yatağını ve yükünü taşırken yeme içmede kullandığı kabak-çanakları da götürmeyi de ihmal etmez!.

Gezgin insan bu diyarda katık, dinar ve dirhem taşıma gereğini duymaz. Sadece kayatuzu parçaları, güzel kokular ve nazm denilen camdan yapılmış süsleri yanında bulundurması yeter. Onlar en çok karanfil, sakız ve tâsergant denilen kokuyu beğenirler. En sevdikleri koku tâserganttır.[483] Gezgin kişi bir köye vardığında siyah kadınlar hemen anlî denilen darıyla, süt, tavuk, sedir unu, pirinç, fûnî ve ve bir tür bakla unundan (=lubya)[484] oluşan yiyecekleri getirir.

Fûnî, hardal tanesine benzemektedir; kuskus[485] ve asîde (=kavut; un hellesi) yapılır bundan. Yolcu dilediğini satın alır. Ama şu bilinmeli; burada pirinç beyazlara dokunur. Fûnî pirinçten daha iyi.

483 Tâsergant: Berberice bir kelimedir; iyice Arapçalaşmış hâli Sergayne'dir. Bu bitki, Atlas okyanusu sahillerinde yetişir; yakılmaya ihtiyacı olmayan çok kaliteli bir koku kaynağıdır. Bkz: Age, s. 248.

484 Lubya: Buradaki lubya, börülce, yunan fasulyesi de denilen bir bakla türüdür. Güney Amerika kökenli fasulye söz konusu değildir. Bkz: Age, s. 249.

485 Küsküsû; Kuskus: Kuzey Afrika'nın ulusal yemeklerindendir. Bkz: Age, s. 249.

İyvallâten'den ayrılışımızın onuncu gününde Zâgarî kasabasına vardık. Burası büyücek bir köydür. Vancarâta denilen zenci tacirler burada oturuyor. Onların arasında Hâricî mezhebinin İbâdiye kolundan olan[486] bir grup beyaz bulunuyor. Bu beyazlara Sagangû denilmektedir. O civarda yaşayan ve Malikî mezhebinden olan beyaz Sünnîlere Tûrî adı verilmiştir. Anlî denilen darı İyvallâten'e bu köyden gönderilir.

486 İbâdiye mezhebi: Hâricîlerin bu kolu Kuzey Afrika'ya ilk yerleşen Müslümanlar arasında vardı. Hattâ tarihte Rüstemîler diye bilinen Hâricî Devleti'ni de onlar Kuzey Afrika'da kurmuşlardır. İbâdiye mezhebinin genel karakteri bütün bir bölge halkına da zamanla tesir etmiştir. Bkz: Tâzî, et-Târîh, C. 10, s. 238.

Zâgarî'den çıkıp büyük nehre vardık. Büyük nehir Nil'dir (=Nijer ırmağı)[487] ve Kârsahû şehri bu ırmağın kıyısına kurulmuştur. Su önce Kâbera'ya oradan da Zâga'ya iner. Bu son iki şehrin sultanları Mâllî hükümdarına bağlıdırlar. Zâga ahalisi çok eskiden İslâma girmiştir. Din-diyanet bilir ve ilim peşinde koşarlar.

487 Batı Afrika Nil'i: Bazı Müslüman coğrafyacılar Afrika kökenli birkaç ırmağa birden Nil diyorlardı. Burada kastolunan Nijer ırmağıdır. Bkz: Kraçkovski, el-Edebü'l-Cuğrafî, s. 210.

Nil daha sonra Zâga'dan kıvrılıp Tunbuktû ve Kavkav (=Gavgav) şehirlerine, oradan da Mûlî'ye uğrar. Tunbuktû ve Kavkav'dan daha sonra bahsedeceğiz. Mûlî, Mâllî ülkesinin son şehridir; Lîmlilerin yaşadığı yerdir.[488] Daha sonra Yûfî'ye kavuşur bu nehir. Yûfî, siyahlar ülkesinin büyük şehirlerindendir. Hükümdarı da onların ulu hükümdarlarındandır. Beyazlar Yûfî'ye giremezler. Çünkü oraya varmadan önce siyahlar tarafından işleri bitirilir! Bu büyük nehir kıvrılarak yoluna devam eder ve Nûba ülkesine, oradan da Donkola'ya ulaşır. Nûba halkı Hıristiyandır. Donkola,[489]siyahlar ülkesinin en büyük şehridir. Hükümdarları İbn Kenziddîn[490] diye çağrılır. Bu adam (Mısır sultanı) Melik Nâsır döneminde İslâma girmiştir.

488 Lîmîlerin ülkesi; Eski coğrafyada lime lime insan yiyenlerin mekânı: Bekrî gibi eski Arap coğrafyacıları da bu bölgede yaşayan yamyam kabilelerden bahsetmişlerdir. Bkz: Bekrî, el-Mesâlik, C. 2, s. 192.

489 Donkola: Sudan'ın kuzeyindeki krallık. Donkola Krallığı, milâdî 6. yüzyıldan beri bilinen bir ülkedir. Bkz: Tâzî, Rıhle, C. 4, s. 251.

490 Sultan Kenzüddîn'e dair: Beckingham bu şahsın adının Kenzüddevle olduğunu ve seyyahın verdiği bazı bilgilerin yanlış olduğunu söylüyor. Bkz: Beck, Age, s. 954.

Böylece Nil nehri, Cenâdil (=çağlayanlar) bölgesine erişir. Cenâdil siyahlar ülkesinin sonu, Saîd-i Mısr'daki (=Orta ve Güney Mısır) Asvân mıntıkasının başlangıcıdır. Nil'in o yöresinde su kıyısında gördüğüm bir timsah neredeyse küçük bir kayık kadardı! Bir gün su dökünmek için Nil kıyısında inmiştim. Bir zenci belirdi, ırmakla benim arama dikildi. Herifin edepsizliğine, utanmazlığına şaştım, olayı birine anlattım. O şöyle izah etti:

"Siyah adam timsahın sana zarar vermesinden endişe ettiği için böyle davrandı!"

Sonra Kârsahû'dan geçerek Sansara ırmağına vardık. Sansara, Mâllî'den on mil uzaklıktadır. Oradaki yerlilerin töresi gereği, izin almadan bu ırmağa giremez kimse! Ben daha önce namıma ev kiralasınlar diye oradaki beyaz gruba mektup yazmıştım. Onların ileri gelenleri, Muhammed b. Fakih Cezûlî ile Şemseddîn b. Nakuvîş Mısrî'dir. Irmak kıyısına vardığımda bir sala binerek karşıya geçtim, kimse beni engellemedi.

Böylece siyahların hükümdarının başşehri olan Mâllî'ye vardım. Orada şehir mezarlığının yakınına geldim. Beyazların mahallesine giderek Muhammed b. Fakih'i buldum. Evinin tam karşısında benim için bir yer kiralamış. Vakit geçirmeden oraya yerleştim. Damadı fıkıh bilgini Abdülvâhid ziyaretime geldi; bir mum ile biraz yiyecek getirdi. Ertesi gün Muhammed b. Fakih ile Şemseddîn b. Nakuvîş yanlarına talebe zümresinden Merrâkeşli Ali Zûdî'yi alarak ziyaretime geldiler. Bu arada evime teşrif eden Mâllî kadısı Abdurrahman ile görüştüm. Abdurrahman siyahlardandır; İyi huylu erdemli bir hacıdır. Bana misafirlik olarak bir inek gönderdi. Orada siyahların önde gelen kişilerinden Tercümân Dûgâ ile görüştüm. Tercümân Dûgâ bana bir boğa gönderdi. Fıkıh bilgini Abdülvahid ise iki çuval fûnî ile tepeleme gartî dolu bir tencere gönderdi. Muhammed b. Fakih pirinç ve fûnî hediye etti. Şemseddîn de boş durmadı, yemek gönderdi. Onlar benim için gereken her şeyi yaptılar. Allah onlara bu güzel davranışlarından ötürü hediye yağdırsın! Muhammed b. Fakih, sultanın amca kızıyla evliydi. Bu kadıncağız bile boş durmadı; neyimiz var neyimiz yok diye bizi yokladı, yemek vesaire gönderdi.

Oraya varışımızdan on gün sonra kulkasa benzeyen ve kafî diye adlandırılan ottan yapılmış bir bulamaç yedik. Bu yemek, orada bütün gıdalardan üstün tutuluyor. Ertesi gün sabahleyin tümümüz hastaydık! Tam altı kişi! İçimizden biri Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Sabah namazını kılmaya gittim. İbadet sırasında ansızın bayıldım. Mısırlı birinden mide söken ilaç istedim. Beyder diye bilinen bir bitki kökü getirdi. Onu anason ve şekerle karıştırıp suyla bir güzel ezdi. Afiyetle içtim! Epey bir safrayla beraber yediğim her şeyi kustum. Hak Teâlâ beni ölümden çevirdi. Ama iki ay hastalık çektim.

Mâllî Sultanı

Mâllî sultanı, Mensâ Süleyman'dır.[491] Mensâ, hükümdar anlamına geliyor. Süleyman o adamın ismidir. Mensâ Süleyman eli sıkı bir hükümdar! Ondan asla büyük bir armağan beklenmez! Orada bir hayli uzun kaldığım hâlde hastalığım sebebiyle hükümdarı hiç göremedim. Daha sonra Efendimiz Ebu'l-Hasan'ın vefatı münasebetiyle[492] resmi tören düzenledi Mâllî sultanı. Yüce Allah efendimizden hoşnut olsun. Bu törene emirlerini, fıkıh bilginlerini, kadıyı ve hatibi çağırdı. Ben de onlarla beraber geldim. Biraz sonra dört köşe küçük sandıklar getirildi; içlerinde Kur'an cüzleri bulunmaktaydı. Hatim indirildi ve Efendimiz Ebu'l-Hasan ile Mensâ Süleyman adına dualar edildi. Yüce Allah, efendimizi engin merhametiyle kuşatsın.

491 Mâllî'deki siyahların sultanı Mensâ Süleyman: 741/1341'den 761/ 1361'e kadar Malli İmparatorluğu'nu yönetti. Mensa Süleyman yine kendisi gibi meşhur olan Mensa Musa'nın kardeşidir. Bkz: Tâzî, Age, s. 255.

492 Sultan Ebu'l-Hasan'ın vefatı dolayısıyla verilen taziye yemeği: Sultan Ebu'l-Hasan Merînî 752/1352 yılında vefat etmişti. Bkz: Tâzî, Age, s. 255.

Bu tören bittikten sonra Mensâ Süleyman'a selâm verdim. Kadı, hatip ve İbnü'l-Fakih benim kim olduğumu ona anlattılar. Mensâ Süleyman oralıların diliyle cevap verdi. Berikiler bana dönerek şöyle dediler:

"Hükümdar sana Allah'a şükret diyor!"

Ben de karşılık verdim:

"Tüm övgüler Allah'a! Hangi durumda olursak olalım şükürler olsun Yaradana!"

Siyahların Kalitesiz ve Lezzetsiz Ziyafetleri;

Buna Verdikleri Önem

Törenden sonra bana misafirlik hediyesi gönderildi. Bu hediye önce kadı efendinin konağına getirildi. Kadı da bunu adamlarıyla İbnü'l-Fakih'in evine yollamış. İbnü'l-Fakih evinden seğirterek çıktı, yalın ayak yanıma geldi;

"Kalk! Hükümdarın kumaşı ve hediyesi geldi sana!" dedi.

Kalkıverdim, getirilenlerin elbise ve mal olduğunu zannettim. Bir de ne göreyim, üç yuvarlak ekmek, gartî ile kızartılmış bir parça sığır eti ve kesikle (=yoğurt, ekşimik) dolu bir kabak! Bu manzaraya güldüm de güldüm! Heriflerin akıl noksanlığına şaştım, böyle basit bir şeyi bu denli önemsemelerine hayret ettim.

Hükümdara Söylediğim Sözler ve Bana Yaptığı İyilik

Söz konusu misafirlik hediyesi geldikten sonra iki ay kaldım orada. Ve hükümdar hiçbir şey göndermedi! Ramazan ayına girdik,[493] sık sık büyük daireye gidiyor, hükümdarı selâmlıyor, kadı ve hatibin yanına çörekleniyordum. Bir ara Tercümân Dûgâ bana:

493 Ramazan ayının girmesi; 11 Ekim 1352'ye rastlar.

"Hükümdara iki çift laf et, ben gerektiği şekilde yorumlarım senin sözlerini!" dedi.

Böylece hükümdarın Ramazan ayı başlarında kurduğu halk divanına çıkarak şunları söyledim:

"Ben nice ülkeler gezmiş biriyim! Pek çok hükümdarla görüştüm. Nah şuracıkta senin ülkende de tam dört ay kaldım! Ne misafir ettin beni; ne ihsan yağdırdın bana! Diğer hükümdarlara ne diyeyim senin hakkında?"

Mensâ Süleyman cevap verdi:

"Ben seni hiç görmedim; kimsin, necisin bilmedim!"

Kadı ile İbnü'l-Fakih söze girerek:

"Bu adam size selâm vermişti, siz de ona yemek göndermiştiniz!" dediler.

Bu sohbetten sonra hükümdar bana yemek gönderdi, hemen yanı başında bir evin benim adıma tutulmasını emretti. Ayrıca bana maaş bağladı. Daha sonra Ramazanın yirmiyedinci gecesinde (=Kadir gecesinde)[494] kadıya, hatibe ve fıkıh bilginlerine para dağıttı. Buna zekât diyorlar. Onlarla beraber bana da 33,3 miskal altın verdi. Yola çıkacağım zaman da ayrıca 100 miskal ihsan etti.

494 Ramazan'ın 27. gecesi Kadir Gecesi'dir. Demek ki o gün yardım amacıyla yoğun bir şekilde mal ve para dağıttıkları için Zekât adını kullanıyorlar.

Kubbeli Mekânında Oturuş Tarzı

Hükümdarın yüksek kubbeli bir mekânı var. Buranın kapısı sarayının içindedir. O çoğu vakit burada oturur. Bu mekânın büyük salona bakan yüzünde kemer şeklinde tahtadan yapılmış üç pencere bulunmaktadır. Bunlar gümüş plakalarla kaplanmıştır. Kemerli pencerelerin aşağısında ya altın suyuna batırılmış gümüşle yahut altın plakalarla kaplı üç pencere daha var. Sultan içeriye kurulunca bunların yün perdeleri kaldırılır; makamında olduğu anlaşılır böylece… Hükümdar oraya geçtiğinde hemen o pencerelerin birinden ipek püskül çıkartılır. Bu püsküle Mısır işi çizgili bir mendil bağlanmıştır. Halk mendili görünce davullar çalınır, zurnalar öttürülür. Daha sonra köşkün kapısından üçyüz civarında köle çıkar. Bir bölüğün ellerinde yaylar, diğer bölüğün ellerindeyse küçük kargı ve kalkanlar bulunur. Elinde kargı olanlar sağ ve sol tarafta dikilirler. Yaylılar da iki tarafa dağılıp çömelirler. Sonra eyeri ve dizgini olan iki atla iki koç getirilir. Onlar bu hayvanların göz değmesine karşı etkili ve faydalı olduğunu söylüyorlar.

Hükümdar oturur oturmaz üç kölesi seğirtir, naip (=başyardımcı) Kancâ Musa'yı çağırırlar. Böylece hatip, fıkıh bilginleri ve Ferâriye[495] grubu gelip büyük dairenin sağ ve sol tarafında silâhtarların tam önüne otururlar. Ferâriye, kumandanlar demektir. Bu arada Tercümân Dûgâ sırtında zerdhane[496] cinsinden pahalı bir ipek elbise, başında kenarlı bir sarık, belinde altın kınlı kılıç, ayaklarında mahmuzlu sert ayakkabılarla büyük dairenin kapısında dikilmektedir. Zenciler, zâtü'l-havâşî denilen bu kenarlı sarığı pek hoş bir tarzda sarmaktadırlar başlarına. O gün Tercümân Dûgâ'dan başka hiç kimse sert ayakkabı (=kalın mest, çizme) geçiremez ayağına. Elinde uçları temrenli biri altın, diğeri gümüş iki kısa kargı bulunmaktadır.

495 Ferâriye kelimesi: Maling dilinde askerî lider demektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 259.

496 Zerdhane cinsi kumaş: İnce ipekle işlenen ve üzerinde mutlaka bir hayvan resmi bulunan kumaş. Bu kumaş İskenderiye'de dokunurdu. Bkz: Age, s. 256.

Askerler, valiler, genç hizmetkârlar Messûfeliler ve diğerleri büyük dairenin dışında gepgeniş, ağaç dolu bir alanda otururlar. Her kumandanın önünde mızraklı, yaylı, davullu zurnalı adamları yer alır. Onların zurnaları fildişindendir. Ayrıca kamış veya kabaktan yapılan değneklerle çalınan ve garip sesler çıkaran çalgılar bulunur her birinde. Her kumandan elinde yayı, omuzları arasında tirkeşi ile at sırtındadır. Ona bağlı erlerin bir kısmı piyade, bir kısmı süvaridir.

Büyük dairenin içinde kemerli pencerelerin altına bir adam dikilir; hükümdarla konuşmak isteyen kişi önce Dûgâ'yla konuşur, Dûgâ ayakta dikilenle söyleşir, o da durumu hükümdara bildirir.

Hükümdarın Büyük Dairede Oturuş Tarzı

Hükümdar, bazen büyük dairede de oturur. Orada bir ağaç altında benbî[497] (=banbu) denilen üç basamaklı bir peyke vardır. İpekle döşeli bu peykeye yastıklar konulmuştur. Üzerine kubbeye benzer ipek bir şatur (=çadır) kurulur. Şaturun tam tepesine doğan büyüklüğünde altın bir kuş

kondurulmuştur. Hükümdar, elinde yayı sırtında sadağıyla sarayın köşesindeki kapıdan çıkar. Başında altın bir şeritle bağlanmış altın bir serpuş bulunmaktadır. Uzunluğu bir karışı aşan bu başlığın bıçak gibi ince uçları (=sarkıntıları) vardır. O çoğu kez mutanfas denilen Hıristiyan kumaşından yapılmış tüylü kırmızı bir cübbe giyer. Hükümdarın önüne, ellerinde altın ve gümüş kanâbir[498] (=kumbara şeklinde çalgı âletleri) bulunan şarkıcılar çıkar. Hükümdarın arkasındaysa üçyüz civarında silâhlı köle bulunmaktadır. O yavaş yavaş yürür, çok sakin hareket eder, bazen durur. Benbîye varınca durup halka bakar, sonra da hatibin minbere çıktığı gibi ağır ağır peykeye yükselir. Makamına kurulur kurulmaz davullar dövülür, borular öttürülür, zurnalar çalınır. O sırada üç köle hemen seğirtip hükümdar naibiyle emirleri çağırırlar. Onlar gelip otururlar. Yanlarında demin bahsettiğimiz iki atla iki koç vardır.

497 Benbî; Maling dilindendir; yerden yüksekçe oturak, sedir demektir. Bkz: Beck, Age, s. 959; Tazî, Age, s. 267.

498 Kanâbir türü çalgı: Bir tür mandolin gibidir ama sadece iki teli vardır. Şimdi Fas'ın ulusal çalgılarındandır. Bkz: Age, s. 257.

Dûgâ kapıda bekler, diğer insanlar dış alanda ağaçlar altında bekleşirler.

Siyahların, Hükümdarlarına Karşı Alçalışları; Ona Saygı Göstermek İçin Toprak Saçmaları ve Diğer İşleri

Siyahlar hükümdarlarına karşı alçakgönüllü davranma konusunda tüm insanları geride bırakırlar; yemin ederken "Mensâ Süleyman Kiy"[499] derler. Demin bahsettiğimiz kubbeli makamında otururken birini çağırsa çağrılan adam sırtındaki giysileri çıkarıp eski püskü çaputlara bürünür, başındaki sarığı çözüp kirli bir şapka giyer, şalvarını yukarı çekerek huzura girer. Son derece ezik ve perişan bir hâlde ilerler. Dirseklerini sertçe yere vurur, kafasını öne doğru eğerek rükû hâlinde bekleyip hükümdarın sözlerine kulak verir. Biri hükümdarla konuşur ve karşılık alırsa elbisesini ansızın sırtından sıyırıp üstüne başına toprak saçmaya başlar; tepeden tırnağa yıkanır gibi! Ben onların bu vaziyetine şaşardım; nasıl oluyor da gözleri kör olmuyor?

499 Kiy kelimesi: "Buyurur ki; onun fermanıdır ki" anlamında. Bkz: Beck, Age, s. 960; Tâzî, Age, s. 259.

Hükümdar mecliste iki çift lâf ettiğinde oradakiler başlarından sarıklarını çıkarıp sessiz sedasız kulak verirler söylenilenlere. Zaman zaman içlerinden biri hükümdarın huzuruna çıkıp onun hizmetinde neler yaptığını sayıp dökerek:

"Şu gün şöyle yaptım, bugün şunu öldürdüm!" der. Bunu bilenler hemen adamı doğrularlar. Evetleyiş tarzları şöyledir:

Tanıklık etmek isteyen kişi ok atar gibi yayının kirişini gerer ve salar. Hükümdar adama dönüp;

"Doğru söyledin!" der veya teşekkür ederse beriki hemen giysilerini çıkarır, üstünü başını toprağa beler ve bağdaş kurup oturur. Onlara göre böyle davranmak hükümdara duyulan saygının gereğidir.

İbn Cüzeyy der ki:

Allah aziz kılsın, bilgin dostum fıkıhçı Ebu'l-Kasım b. Rıdvân'ın anlattığına göre; Hacı Musa Vancarâtî, Mensâ Süleyman tarafından efendimiz Ebu'l-Hasan'a elçi olarak gönderilmiş. Ulu divana çıktığı zaman beraberindekilerden biri yanında toprak dolu bir sepet taşıyor ve efendimiz ona güzel bir söz söyleyince kendini toprağa beliyormuş; memleketinde yaptığı gibi!

Hükümdarın Bayram Namazında ve Bayram Günlerinde Yaptığı Şeyler

Ramazan ve Kurban bayramlarında Mâllî'deydim.[500] Ahali bembeyaz, tertemiz elbiselere bürünerek hükümdar köşkü kıyısındaki büyük musallâya (=Cuma kılma yeri) çıktı. Hükümdar, başında taylasanlı bir sarıkla (=bir ucu serbest bırakılmış sarık) atına bindi. Siyahlar sadece bayram günlerinde taylasanlı sarık takarlar. Kadı, hatip ve bilginler diğer günlerde de bu tür bir sarık sarabilirler. Onlar bayram günlerinde hükümdar huzurunda tekbir getirirler. Bu arada hükümdarın önü sıra kırmızı ipek sancaklar[501] götürülmektedir. Namaz kılınacak büyük meydana çadır kurulur. Sultan oraya teşrif eder ve törene hazırlanır; sonra meydana çıkar. Namaz kılınıp hutbe okunur ve hatip minberden inerek hükümdarın tam önüne oturur, uzun bir vaaz çeker. Orada elinde mızrak tutan bir adam dikilmektedir; hatibin sözlerini halka kendi dilleriyle açıklar. Genel olarak bu sözler hükümdarı öven, ona itaati teşvik eden cümlelerden oluşur. Sultan her iki bayramda da ikindi namazından sonra oturur. Silâhdâriyye tayfası (=silâhlı özel muhafızlar) oraya gelirken yanlarında altın ve gümüş sadaklar, kını altından yapılmış, her yanı altınla bezenmiş kılıçlar; som altın ve gümüş mızraklar, billur topuzlar bulunur. Hükümdarın başucunda dört kumandan dikilmektedir; ellerinde eyer üzengisine benzeyen gümüş bir yelpaze vardır; sinek kovarlar! Kadı, hatip ve ferâriye tayfası (=emir ve kumandanlar bölüğü) her zamanki gibi otururlar. Dört hanımı ve yüze yakın cariyesiyle Tercümân Dûgâ gelir. Cariyelerin elbiseleri nefistir; başlarında altın ve gümüş kurdelalar vardır. Bunlara altın ve gümüş elmaslar bağlanmıştır. Tercümân Dûgâ kendisi için dikilen sandalyeye oturarak kamıştan yapılmış ve alt kısmına ziller takılmış bir âleti çalmaya başlar. Hükümdarı öven şarkılar söyler, onun savaşlarından ve yaptığı büyük işlerden bahseder. Hanımları ve cariyeleri de onunla beraber şarkı söylemekte, yaylarla oynamaktadırlar. Tercümân Dûgâ'nın yanında otuz civarında genç köle bulunur. Sırtlarında kırmızı kumaştan yapılmış cübbeler, başlarında beyaz şapkalar vardır. Her köle boynuna asılı davulu var gücüyle dövmektedir. Daha sonra Tercümân Dûgâ'nın avânesinden olan çocuklar gelir, oyuna başlar; Sintlilerin yaptığı gibi havaya sıçrarlar. Onlar bu işte ustalaştıkları için çok çevik davranmaktadırlar; kılıçla güzel oynarlar. Dûgâ da kılıç oyunundan anlar.

500 Mâllî'de Kurban ve Ramazan bayramlarını geçirmek; 10 Kasım 1352'den 18 Ocak 1353 tarihine kadar orada bulunmak demektir.

501 Kırmızı renk; 8. ve 11. yüzyıllarda kızıl renk, Gana İmparatorluğu'nun sembolü idi. Bkz: Age, s. 260.

İşte bu oyun sırasında hükümdar onlara ödül verilmesini emreder. 200 miskal işlenmemiş (som) altınla dolu bir kese getirilir ve orada bulunanların başlarına saçılır! Kumandanlar ayağa kalkarak hükümdara şükranlarını bildirmek için yaylarını gererler. Ertesi gün onlardan her biri kendi imkânlarına göre Dûgâ'ya bir hediye sunar. Tercümân Dûgâ anlattığımız bu tertîbi (=merasim ve oyun düzenini) her Cuma ikindiden sonra sahneye koyar.

Şairlerin Hükümdara Şiir Düzmelerindeki Gülünçlük

Dûgâ bayram günü oyununu bitirir bitirmez şairler gelir. Onlara Culâ diyorlar. Bu kelimenin tekili câlîdir (=dyeli).[502] Her şair, (pelikangillerden renkli tüylere sahip küçük bir kuş olan) şakşâka benzeyecek şekilde tüylere bürünerek huzura girer. Ayrıca şakşâk başı gibi kırmızı gagalı bir tahta kelle kondurulur üstlerine. Şairler bu gülünç kıyafetle hükümdarın önüne dikilip şiirlerini okurlar. Bana bildirildiğine göre onların dizeleri sadece öğütmüş! Hükümdarlarına şöyle diyorlarmış:

502 Câlî; mahallî dildeki Dyeli'den geliyor; şarkı ve şiir söyleyen demektir. Bkz: Age, s. 262.

"Üzerine oturduğun şu benbî falanca hükümdarın oturduğu makamdır. Onlardan bir kısmı şöyle güzel işler yaptı, diğer bir kısmı da şunları yaptı! Sen de hayırlı işler yap ki ahirete göçtükten sonra dillerden düşmesin adın!"

Böylece şairlerin önderi benbînin basamağına çıkarak başını hükümdarın kucağına bırakır. Daha sonra benbînin üstüne yükselip başını hükümdarın önce sağ sonra sol omuzuna koyar; oralıların diliyle bir şeyler mırıldanıp iner. Duyduğuma göre bu hareket, onların İslâmdan önce yapageldikleri eski bir âdetmiş. Bugün de aynı töreyi sürdürüyorlar.

Konuşan Çekirge Hikâyesi

Bir gün hükümdarın divanında hazır bulundum. Uzak yöreden gelmiş olan bir fakih hükümdar huzuruna çıkıp uzun uzun konuştu. Kadı ayağa kalkıp onu doğruladı; hükümdar da onların görüşüne katıldığını bildirdi. Böylece herkes sarıklarını çıkardı, hükümdarın önünde toprağa bulandı. Yanımdaki beyazlardan biri bana dönerek:

"Hükümdara ne dediklerini biliyor musun?" diye sorunca;

"Bilmiyorum!" dedim. Adam konuya açıklık getirdi:

"O fıkıh bilgini, bulunduğu yörenin çekirgeler tarafından işgal edildiğini, ermiş kullardan birinin haşerelerin yoğunlaştığı yere giderek çokluklarından ötürü korkuya kapılıp 'Bu çekirgeler nasıl da her yanı kaplamış!' deyince bir haşerenin; 'Hak Teâlâ bizi zulmün egemen olduğu ülkenin ekinlerini yok etmek için gönderdi!' cevabını verdiğini anlattı. Kadı ve hükümdar da bu sözleri tasdik ettiler."

Bu arada hükümdar kumandanlara dönerek şöyle dedi:

"Benim zulüm ve haksızlıkla zerrece ilişkim yoktur! Aranızda zalimlik edenleri cezalandırdım! Her kim bir zorbayı tanır da bana haber vermezse o herifin yaptığı kötülüklerin günahı haber vermeyenin boynuna olsun! Kötülüklerin cezasını veren güçlü ve Kahhar Allah bunun hesabını soracaktır ondan!"

Hükümdar bu sözleri söyleyince kumandanlar başlarından sarıklarını çıkarıp zulümle hiçbir ilgileri olmadığını belirttiler.

Benzeri Bir Olay Daha

Bir gün Cuma namazındayken Messûfe kabilesinden ticaretle uğraşan ve ilim öğrenmekten geri kalmayan Ebû Hafs adlı biri ayağa kalkıp şöyle dedi:

"Ey ahali! Tanık olun; Mensâ Süleyman'ı Allah elçisinin huzuruna çağırıyorum!"

Adam bu sözleri söyleyince sultanın bulunduğu mahfilden bazıları çıkıp oraya geldiler;

"Kim sana haksızlık etti? Kim neyini aldı?" diye sordular. O da cevap verdi:

"İyvallâten menşâcûsu –yani müfettişi demek istiyor– benden 600 miskal değerinde eşya aldı ve karşılık olarak sadece 100 miskal vermek istedi!"

Bu şikâyet üzerine hükümdar hemen o menşâcûyu çağırttı. Adam birkaç dakika sonra geldiğinde her ikisini de kadıya gönderdi. Kadı, davacı ve davalının durumunu inceledi; davacı tacirin haklı olduğu kesin delillerle ortaya çıkınca ona hakkını verdi. Daha sonra müfettişi görevinden azletti.

Benzeri Bir Olay

Ben Mâllî'deyken hükümdar, amca kızı ve aynı zamanda büyük hatun olan Kâsâ'ya öfkelendi. Kâsâ,[503] siyahlar nezdinde kraliçe anlamına gelir ve onların töresine göre yönetimde hükümdarın ortağıdır. Adı hutbede sultanın adıyla beraber okunur!

503 Kâsâ kelimesi; Maling dilinde şefin el üstünde tuttuğu karısı, gözdesi demektir. Bkz: Beck, Age, s. 963; Tâzî, Age, s. 263. Ayrıca bu konuyu inceleyen ve seyyahın Afrika seyahatine ışık tutan bir kitap; Said Hamdun-Noel King, Ibn Battuta in Black Africa, s. 78

Hükümdar bu hatununu kumandanlarından birinin evine hapsettirerek yerine bey soyundan gelmeyen diğer karısı Bencû'yu geçirdi. Ahali bu konuda ileri geri lâflar etti, hükümdarın yaptığı işi beğenmedi. Bu arada hükümdarın amca kızları Bencû'yu kraliçe olması münasebetiyle tebrik etmeye geldiler. Kollarına kum saçtılarsa da başlarına toprak saçmadılar! Hükümdar daha sonra Kâsâ'yı serbest bıraktı. Amca kızları bu aftan ötürü tebrik için onun huzuruna çıkıp geleneğe uyarak üzerlerine toprak saçtılar. Öte yandan Bencû onların bu tavırlarından ötürü sultana şikâyette bulundu. Sultan amca kızlarına öfkelendi. Kızlar endişelenip câmie sığınınca hükümdar onları affedip yanına çağırdı. Onların töresine göre sultanın huzuruna girerken giysiler çıkarılır. Kızlar da öyle yaptılar. Sultan pek memnun oldu. Bu kızlar yedi gün süreyle sabah akşam hükümdar kapısına gelip gittiler.

Diğer tarafta Kâsâ her gün köle ve cariyelerini yanına alıp bir hayvana biner yüzünü kimse görmeyecek şekilde peçeyle örter ve hükümdarın büyük dairesinin kenarında dururdu. Beraberindeki hizmetkâr ve cariyelerin başlarında daima toprak olurdu. Kumandanlar Kâsâ ile ilgili dedikoduya başladığından hükümdar onları büyük kabul salonunda topladı. Tercümân Dûgâ öne çıkarak oralıların diliyle kumandanlara seslendi:

"Siz Kâsâ ile ilgili çok laf ettiniz! O büyük bir suç işlemiştir!"

Daha sonra Kâsâ'nın cariyelerinden ayakları zincirli, elleri boynuna bağlı bir kız getirildi;

“Bildiğini söyle!” dendi ona. Cariye kız, Kâsâ’nın kendisini hükümdarın amca oğluna gönderdiğini, hükümdarı tahttan indirme konusunda ona çağrıda bulunduğunu anlattı. Meğerse Kâsâ, Kenburnî’ye kaçan Câta’ya: “Ben ve bütün ordu senin emrindeyiz!” diyormuş.

Kumandanlar bu sözleri duyunca:

“Büyük bir suç bu! Kâsâ ölümü hak etti!” dediler.

Kâsâ ölüm korkusuyla hatibin evine sığındı. Çünkü buralılarda âdet, zor durumlarda mescide, mümkün değilse hatibin evine sığınmaktır!

Siyahlar, cimriliği yüzünden Mensâ Süleyman’dan soğumuşlardır. Ondan önce Mensâ Magâ, ondan önce Mensâ Musa hükümdarlık etmişti bu memlekette.[504] Mensâ Musa beyazları çok seven, onlara iyilik eden bir hükümdarmış. Ebû İshâk Sâhilî’ye bir gün de 4.000.000 miskal (altın) veren de odur. Güvenilir adamlardan birinin anlattığına göre; Mensâ Musa, Müdrik b. Fakkûs’a bir günde 3.000.000 miskal vermiş. Hükümdarın atası olan Sârak Câta[505] sözü geçen Müdrik’in dedesi aracılıyla İslâma girmiştir.

504 Mensâ Musa ve Mensâ Magâ: Musa 1312’den 1337’ye kadar tahtta kaldı; 1337’de oğlu Mağa yani Muhammed başa geçti ama Musa’nın kardeşi Süleyman onu safdışı etti ve tahta oturdu. Bkz: Tâzî, Age, s. 266.

505 Sârak Câta: Mâllî’nin ilk hükümdarı Son Dyata olmalı. Bkz: Tâzî, Age, s. 267.

Hikâye

Sözünü ettiğim Fakih Müdrik bana şunları anlattı:

İbn Şeyhi’l-Leben adıyla bilinen Tilimsânlı bir adam, Mensâ Musa’ya 7,33 miskal (altın) vermişti. Musa o sıralarda kimsenin yüzüne bakmadığı bir çocuktu. Daha sonra hükümdar oldu. Gün geldi İbn Şeyhi’l-Leben bir meseleden dolayı Musa’nın huzuruna çıkınca bizimki onu hemen tanıdı, yanına çağırdı, birlikte benbîye oturdular. Mensâ, ihtiyarın vaktiyle kendisine yaptığı iyiliği anlatıp kumandanlara dönerek:

“Böyle güzel bir iş yapan adamın hediyesi ne ola?” dedi. Onlar da:

“İyilikler on katıyla karşılanır âyeti gereğince 70 miskal ver!” cevabını verdiler. Mensâ Musa ona 700 miskal altın ile kıymetli bir giysi, pek çok köle ve hizmetçi hediye ederek yanından hiç ayrılmamasını emretti.

Sözü geçen İbn Şeyhi’l-Leben’in oğlu da bana aynı hikâyeyi anlatmıştır. O Mâllî’de Kur’an okutan ilim âşıklarındandır.

Zencilerin Hoşuma Giden ve Gitmeyen İşleri

Onların güzel işleri arasında şunları sayabiliriz:

1-Haksızlık ve zülum azdır onlarda. Çünkü zenciler bütün insanlardan daha uzaktır zulme! Onların hükümdarı zulmedeni asla bağışlamaz!

2-Ülkelerinde asayiş berkemaldir. Huzur her yanı sarmıştır. Orada ne yolcu ve yabancı ne de yerli hiç kimse malının çalınmasından korkmaz.

3-Onlar –ne kadar göz alıcı, ne denli değerli olursa olsun– ülkelerinde ölen beyazların servetine dokunmazlar! Bu malları asıl mirasçı gelip alıncaya dek güvenilir bir beyaza emanet ederler.[506]

4-Namazlarını hiç bırakmaz, cemaatle kılmaya özen gösterirler. Çocuklar bu ibadeti yerine getirmezse onları münasip bir şekilde cezalandırırlar. Cuma günü erkenden câmie varmayan kişi oturacak yer bulamaz; çünkü mescidin her yanı dolmuştur! Töre gereğince seccadesini lâyık olduğu yere sermek ve efendisinin mescide gelişini beklemek üzere köle daha önce gider mabede. Bu seccadeler hurma ağacına benzeyen ama meyve vermeyen bir tür palmiye yapraklarından örülmüştür.

5-Her Cuma bembeyaz göz alıcı giysilere bürünürler. Bir adamın eski ve yırtık bir gömleğinden başka giysisi yoksa onu mutlaka yıkar, temizler; apak eder ve sırtına geçirip Cuma namazına gelir.

506 Yabancının malına dokunmamak ve emin bir ele teslim edip hak sahiplerine ulaştırmak, İslâm fıkhının da ihtiva ettiği kurallardandır. Bkz: Age, s. 265.

Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye önem verirler. Hattâ bu konuyu savsaklayan çocukları ayaklarından bağlayarak cezalandırırlar. Ezberleme işini yapmadıkça serbest bırakmazlar.

Bayramda şehir kadısının evine vardığımda çocuklarını bir köşeye bağladığını gördüm;

"Onları serbest bıraksana!" dedim. Kadı cevap verdi:

"Kur'an'dan ezber yapmadıkları sürece serbest bırakmayacağım!"

Başka bir gün ışık yüzlü genç bir zencinin yanından geçerken sırtında pahalı bir giysi, ayağında ağır bir zincir bulunduğunu gördüm. Yanımdakine:

"Bu çocuk ne yapmış ki? Birini mi öldürmüş?" dedim. Sözlerim genç tarafında anlaşıldı; hemen güldü. Bana söylendiğine göre ezberini yapsın diye böyle bağlanmış o!

Siyahların yerilecek işlerinden bazıları şunlardır:

1-Hizmetçi kadınlar, cariyeler ve küçük kızlar herkesin karşısına –örtülmesi gereken avret yerleri de dahil– çırılçıplak çıkıyorlar! Onların çoğunu Ramazan boyunca bu hâlde görüyordum. Çünkü kumandanların sultan sarayında iftar etmesi, her birinin yemeğinin yirmi hattâ daha fazla çıplak cariye tarafından götürülmesi gelenektir burada!

Tüm kadınlar hükümdar huzuruna anadan doğma üryan olarak girerler. Hükümdarın kendi kızları bile çıplak! Ramazan'ın yirmiyedinci gecesinde yaklaşık yüz civarında cariyenin, ellerinde yemek, çırılçıplak yürüyerek hükümdar sarayından çıktıklarını gördüm. Sultanın iki kızı da bunların arasındaydı ve hiçbir şey geçirmemişlerdi üstlerine!

2-Onlar edep ve saygı adına başlarına toprak ve kum saçıyorlar.

3-Ozanları hükümdara şiir düzerken gülünçlük ediyor.

4-Siyahların büyük kısmı köpek, eşek ve leş yer.

Mâllî'den Çıkışım

Buraya yediyüzelliüç yılının Cumâdelûlâ ayının ondördünde gelmiştim.[507] Yediyüzellidört yılının Muharrem ayının yirmiikinci günü Ebûbekir b. Ya'kûb adlı bir tacirle buradan çıktım.

507 Yediyüzelliüç yılının Cumâdelûlâ ayının ondördünden yediyüzellidört yılının Muharrem ayının yirmiikisine kadar; 1352 yılının Temmuz ayının 29'undan 1353 yılının Şubat ayının 28'ine kadar Mâllî'de kalmış.

Mîme yoluna yöneldik. Ben bir deveye biniyordum; çünkü at bir hayli pahalıdır oralarda. Bir at 100 miskal eder!

Nil'in girintisi olan ve ancak gemilerle aşılabilen büyük bir körfeze vardık. Orada her yer sivrisinek kaynamaktaydı! Bu yüzden körfezi ancak geceleyin geçmek mümkündü. Gökte dolunay vardı; gecenin üçte birlik ilk bölümünde körfezi geçtik.

Nil'deki Su Aygırları

Körfezi geçtiğimizde kıyıda onaltı iri hayvan gördüm. Hayretten küçük dilimi yuttum! Öyle kalabalık gözüküyorlardı ki fil sürüsü zannettim! Sonra bu hayvanların nehre daldıklarını görünce Ebûbekir b. Ya'kûb'a dönerek:

"Nedir bu hayvanlar?" dedim.

"Bunlar otlamak için karaya çıkan su aygırlarıdır!" cevabını verdi. Bu hayvanlar attan daha iridirler. Yeleleri ve kuyrukları vardır. Başları at başına, ayakları da fil ayağına benzer. Onları ikinci defa Nil üzerinde Tunbuktû'dan Kavkav'a giderken gördüm. Suya dalıp başlarını kaldırıyor ve nefes alıyorlardı. Gemidekiler bu hayvanların gemiyi batırmalarından korktukları için karaya yanaştılar!

Oralıların bu hayvanları avlamak için ilginç tuzakları vardır. Ellerindeki mızrakların (=zıpkınların) deliğine sağlam bir ip geçirerek hayvana fırlatırlar. Eğer kargı hayvanın ayağına veya boynuna isabet ederse iyice gömülür; etin iç kısmına geçer. Böylece iple hayvanı kenara çeker, öldürüp etini yerler.

Bu körfezin kıyısında büyücek bir köyde mola verdik. Köyün sorumlusu Ferbâ Magâ adlı saygın bir zenci hacıydı; Hükümdar Mensâ Musa ile beraber hacca gidenlerdendi.

Siyah Hacının Hikâyesi

Ferbâ Magâ bana şunları anlattı:

Mensâ Süleyman bu körfeze vardığı zaman yanında Dükâlî diye bilinen ve Ebu'l-Abbâs diye çağırılan bir kadı varmış. Hükümdar ona masrafları için dörtbin miskal altın veriyor. Mîme'ye ulaştıkları zaman kadı, hükümdara kendisine verilen dörtbin miskalin evinden çalındığını söylüyor.

Hükümdar, Mîme emirini çağırtarak parayı alanı bulmasını, bulamazsa kendisini öldüreceğini bildiriyor! Böylece emir hırsızı aramaya koyuluyor. Çünkü bu diyarda hiç hırsız yoktur! Neyse, kadı efendinin evine girerek hizmetçilerini sıkıştırınca Dükâlî'nin cariyelerinden biri bülbül gibi konuşuyor:

"Efendimin hiçbir şeyi kaybolmadı! Ancak kendi eliyle şu köşeye biraz para gömdü!" Emir, cariyenin gösterdiği yerden paraları çıkarıp sultana teslim ediyor, durumu da aynen anlatıyor…

Sultan kadıya ağır sözler söylüyor; onu insan eti yiyen gâvur zencilerin ülkesine sürüyor. Kadı orada dört sene süründükten sonra sultanın izniyle asıl memleketine geri dönüyor.

Neyse ki beyaz olduğu için vahşiler herifi yememişler! Çünkü onlara göre beyaz adamın eti çiğdir; bu yüzden zararlıdır! Oysa zenci eti tam yenecek kıvamda ve lezzettedir! Böyle inanıyorlar.

Vahşi Zencilerle İlgili Bir Olay

Sözünü ettiğimiz vahşi zencilerden oluşan bir bölük, şefleriyle beraber Mensâ Süleyman'ı ziyaret ettiler. Onlar âdetleri gereğince kulaklarına koca koca küpeler takıyorlar. Bir küpenin çapı yarım karışı buluyor! Giysileri ipektendir. Onların ülkesinde altın madeni bulunur. Hükümdar ikram olsun diye yanlarına bir hizmetçi verdi. Herifler hizmetçiyi boğazlayıp yedikten sonra kanını ellerine ve yüzlerine sürdüler! Daha sonra teşekkür için huzuruna çıktılar!

Bana anlatıldığına göre bu herifler ne zaman sultanın huzuruna gelseler âdetleri gereğince böyle yaparlarmış. Yine bana anlatıldığına göre onlar;

"Kadın etinin en hoş bölümü, el ayasıyla memelerdir!" derlermiş!

(Yola Devam)

Körfez kıyısında kurulmuş olan bu köyden çıkarak Kurî Mensâ şehrine vardık. Seyahat esnasında binmekte olduğum deve burada can verdi. Devenin bakıcısı olayı bana duyurduğunda hayvanı görmek için çıktım. Ama leş yeme âdetini bırakmayan zenciler hemen mideyi indirmişlerdi hayvanı. Buna tanık oldum! Bana hizmet etsin diye ücretli olarak yanımda tuttuğum iki çocuğu başka bir deve satın almaları için iki gün uzaklıktaki Zâgarî'ye gönderdim. Ebûbekir b. Ya'kûb'un arkadaşlarından birkaçı benim yanımda kaldı. Ebûbekir bizi beklemek üzere Mîme'ye gitti. Kurî Mensâ'da altı gün kaldım. Bu süre içinde o şehirde bulunan pek çok hacı bana davet verdi, ziyafet çekti. Nihayet hizmetçi çocuklar deve getirdiler.

Bir Rüya

Kurî Mensâ şehrinde kalırken bir gece rüyamda gördüğüm adam bana:

“Muhammed İbn Battûta! Niçin her gün Yâsîn Sûresi’ni okumuyorsun?” dedi. O zamandan beri gerek yolculuk esnasında, gerekse uzun süre kaldığım yerlerde bu sûreyi okumayı hiç ihmal etmedim.

(Yola Devam)

Mîme şehrine vardım. Şehir dışındaki kuyuların kıyısında mola verdik. Oradan yola koyularak Nil nehrinden dört mil uzaklıkta bulunan Tunbuktû’ya eriştik. Bura ahalisinin büyük bir kısmı Peçeli Messûfelilerden (=Tuaregler) oluşur. Şehir yönecisi Ferbâ Musa’dır.

Bir gün onun yanındaydım. Messûfeli birini oradaki gruba şef yaptı. Sonra adama rengârenk kumaşlardan mamul garip bir elbise ve şalvar giydirip başına da böyle alaca bir sarık kondurdu. Ardından onu deri bir kalkanın üzerine oturttu. Kabilenin ileri gelenleri adamı başları üzerine kaldırdılar.

Bu şehirde Garnâtalı söz ustası Şair Ebû İshâk Sâhilî’nin kabri vardır. Bu adam kendi yöresinde Tuvaycin diye bilinir. Ayrıca meşhur tacirlerden İskenderiyeli Sirâceddîn b. Kûyük’ün kabri de buradadır.

Tacir İbn Kûyük (=Köyük Oğlu) Sirâceddîn’in Hikâyesi

Hükümdar Mensâ Musa hac ibadetini yapmak üzere yola koyuldu ve Sirâceddîn’in Kahire dışında Birketu’l-Habeş denilen mıntıkadaki bostanında konakladı. Mensâ Musa’nın paraya ihtiyacı vardı; Sirâceddîn’den borç aldı, onun emirleri de borç aldılar Sirâceddîn’den.

Tacir Köyükoğlu Sirâceddîn,[508] alacağını tahsil için vekilini onlarla beraber gönderdi. Ama vekil Mâllî’ye postu serince kendisi oğluyla beraber yola düştü, Tunbuktû’ya vardı. Ebû İshâk Sâhilî onu evine misafir etti.

508 Köyükoğlu Sirâceddîn Abdüllatîf Tikrîtî; 14. yüzyılda Afrika’da vefat eden bir Türk taciridir. Köyükoğlu âilesi ve ticarî etkinliğine dair bkz: 28/3. not ve 32/3. not.

Kader bu ya; o gece Sirâceddîn vefat eder.

Bu olay halk arasında dedikodulara yol açar. Sirâceddîn’in zehirlendiği kuşkusu vardır. Bu söylentiler ortalığa yayılınca oğlu:

“Ben de onlarla beraber aynı yemeği yedim! Eğer içinde zehir olsaydı hepimiz ölürdük. Eceli gelip vefat etmiştir!” der.

Sirâceddîn’in oğlu Mâllî’ye varıp alacağını tahsil ettikten sonra Mısır’a dönmüştür.

(Yola Devam)

Bir kütüğün içi oyularak yapılmış küçük bir sandala binerek Tunbuktû'dan çıktım. Nil üzerinde yol alıyordum. Her gece bir köyde mola vererek ihtiyacımız olan yemek ve yağı satın alıyor, karşılığında tuz, koku ve cam süsler veriyorduk.

Böylece ismini unuttuğum bir şehre vardım. Şehrin emiri Hacı Ferbâ Süleyman'dı. Bu adam cesaret ve kuvvetiyle ünlenmiştir; kimse onun yayını çekmeye güç yetiremez! Siyahlar arasında bundan uzun boylusunu, bundan irisini görmedim. Mevlid Kandili gibi mübarek bir günde Ferbâ Süleyman'ın huzuruna çıktım, selâm verdim.[509] Niçin geldiğimi sordu. Yanında kâtiplik görevini yürüten bir fıkıh bilgini vardı. Onun önündeki yazı tahtasını aldım; şunları yazdım:

509 O sene Mevlid (12 Rebîulevvel 754); 25 Ağustos 1353'e rastlamıştır.

"Ey fakih! Emire söyle, yol azığı olarak biraz akdarıya[510] ihtiyacımız vardır! Vesselâm!"

510 Akdarı: Amerikan mısırı değildir; bu kelimeyi "dane" diye çevirmek mümkündür.

Sonra tahtayı doğrudan fakihe verdim; yazılanları gizlice okuyup kendi dilince emire anlatsın diye! Ama bağıra bağıra yazılanları okudu! Emir vaziyeti anlayarak elimden tutup büyük salona götürdü beni. Orada kalkan, yay ve kargı gibi pek çok silâh gördüm; İbnü'l-Cevzî'nin Kitâbu'l-Müdhiş adlı eserini buldum.[511]Okumaya başladım. Daha sonra "daknû" denilen bir içecek getirildi. Daknû, içine biraz bal ve süt karıştırılarak dövülmüş darı tanelerinden oluşan bir sudur. Bu ülkede su yerine bundan içiyorlar. Çünkü sade su onlara dokunuyor. Darı bulamazlarsa suya bal ve süt katıyorlar.

511 Abdurrahman İbnü'l-Cevzî: Edebiyat, tarih, psikoloji ve din bilimleri gibi farklı alanlarda irili ufaklı onlarca kitap yazmış çok üretken ve dindar bir bilgindir. Sevgi, zekâ, aptallık, nüktedanlık, günah gibi beşerî konuları başarıyla işlediği için eserleri bugün bile Arap dünyasında okunur ve her yerde bulunur. Eserlerindeki Hanbelî-Selefî eğilim zaman zaman eleştirilse de zekâsı ve tenkit dehası karşısında muhaliflerini bile kendine hayran bırakmıştır. Onun âbitlere dair yazdığı Sıfatü's-Safve (=Seçkinlerin Nitelikleri) adlı eseri, menâkıp türü kitapların en güveniliri sayılmış; sofiler başta olmak üzere döneminin İslâm toplumundaki tüm zümrelere yönelttiği eleştirileri toplayan Telbîs-i İblîs (=Şeytanın Ayartması) adlı eseri ise İslâm kültür tarihi uzmanlarınca en cesur ve dahiyane tenkit eserleri arasında sayılmıştır. İbnü'l-Cevzî, 597/1201 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. el-Muntazam adlı büyük tarih kitabı, Türk tarihi bakımından önemlidir. Bkz: DİA İslâm Ans, İbnü'l-Cevzî mad.; İbnü'l-Cevzî, Şeytanın Ayartması, Elif yay, İstanbul, 2003, s. 4-6.

Daha sonra yeşil bostan getirildi, ondan da yedik. Bu arada beş karış boyunda bir çocuk girdi içeriye. Ferbâ Süleyman onu yanına çağırıp bana:

"Bu, konuk olmandan ötürü sana verilen hediyedir. İyi koru kaçmasın!" dedi. Çocuğu alıp götürmek istedim ama;

"Yemek gelinceye kadar otur!" dedi Ferbâ Süleyman.

Bu sırada Ferbâ'nın evinden bir çığlık koptu; hepimiz işittik. Ferbâ beyaz bir cariyeyi[512] gönderdi figanın sebebini öğrenmek için. Kızcağız geriye döndüğünde efendisine biricik kızının öldüğü haberini getirdi. Bu haberin ardından Ferbâ bana dönerek

512 Siyahların sarayında Dımaşklı bir cariye ve Türkler: O zamanlar Malli gerçek bir imparatorluktu; dönemin resimli Avrupa haritalarında bile Malli kralı zengin, güçlü ve altına gömülü muktedir bir kral olarak gösterilmiştir. Hac ziyareti için yola çıkan Malli hükümdarları ve zenginleri, Mısır'ı gezer; Memlûk Türkleriyle ticarî anlaşmalar yapar, cariye satın alır; ayrıca savaşçılık ve ve idare kabiliyetine sahip Türk memlûklerinden alıp yurtlarına dönerlerdi. Kalkaşandî ve İbn Fadlullah Ömerî, dönemin Malli sultanlarının ihtişamından bahsederler. Bkz: Kalkaşandî, Subhu'l-A'şâ, C. 5, s. 289-293; İbn Fadlullah Ömerî, et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi'ş-Şerîf, s. 44-48.

“Ben ağlamayı hiç sevmem! Gel deniz kenarına (=Nil kıyısına) gidelim!” dedi! Nil’in kıyısında yan yana dizilmiş evler vardı. Onun önüne bir at getirildi. Bana:

“Haydi bin!” dediyse de ben:

“Sen yayan giderken ben ata binemem!” cevabını verdim. Her ikimiz de yürüyerek ırmak kıyısındaki evlere ulaştık. Getirilen yemekten yedik. Sonra Ferbâ Süleyman’a veda ettim. Siyahlar arasında ondan daha iyisini, daha cömerdini görmedim.

Sonra Kavkav’a (=Gao) yöneldim.[513] Burası Nil kıyısında kurulmuş bir şehirdir. Siyahlar ülkesinin en şirin, en büyük ve yiyeceği en bol şehirlerindendir. Orada pirinç, süt, balık ve tavuk çoktur. Orada yetişen ınânî türü fakkûsun (=hıyarın) lezzetine diyecek yoktur! Ahali alışveriş esnasında vedaları (=deniz boncuk) kullanır. Mâllî halkı da böyle yapmaktadır.

513 Kavkav (=Gao): Tinbuktu’nun doğusunda Nijer nehri üzerine kurulu Gao şehridir. Gao 5./11. yüzyılda Songay İmparatorluğu’nun başşehriydi. Bkz: Gibb, Selections, s. 382; Tâzî. Age, s. 271.

Kavkav’da bir ay kadar kaldım. Şu adamlar beni evlerine davet ettiler; Miknâseli Muhammed b. Ömer –mizahtan anlayan zarif, akıllı ve iyi kalpli biridir; ben oradan ayrıldıktan sonra vefat etmiştir– Yemen’i gezmiş seyyahlardan Hacı Muhammed Vecdî Tâzî ve beyazların câmiinde imamlık eden Fakih Muhammed Fîlâlî.

Gadâmeslilerden oluşan büyük bir kafile ile Kavkav’dan çıktım, Tekeddâ’ya doğru yola koyuldum. Kafilenin kılavuzu Hacı Vuccîn idi. Vuccîn[514] siyahların dilinde kurt demektir. Benim iki devem vardı; erkeğine biniyor, dişisine azığımı yüklüyordum. İlk konağa ulaştığımızda dişi deve çöktü. Hacı Vuccîn onun üzerindeki yükü aldı ve taşımaları için kendi arkadaşlarına dağıttı. Onlar da bu yükü aralarında bölüştüler. Kervanımızda Tâdela[515] ahalisinden bir Mağripli vardı. Diğerlerinin yaptığını yapmadı, yükümden biraz bile taşımaya yanaşmadı. Bir gün kölem susadığı için ondan su istedim, ama cimrilik edip vermedi!

514 Vuccîn; Uşin, Uçin: Tâzî’nin belirttiğine göre Berberî dilinde çakal demektir. Kuzey Afrika’da kurt bulunmadığı için buna çakal anlamı veriliyor. Yoksa kelime, çakal, kurt, tilki gibi hayvanları içine almaktadır. Eski Türkçedeki Aşina, Asena, Açena akla geliyor. Sade bu değil bazı Berberî kelimeleri, bu ırkın evvelce Türklerle karşılaşıp karşılaşmadığını da düşündürüyor insana.

515 Tâdela: Murabıtlar ve Muvahhidler dönemi Mağrip’te önemli bir bölgeydi. Bkz: Tâzî, Age, s. 273.

Yolumuza devam ettik, Berberî kabilelerinden Berdâme’nin ülkesine vardık. Kervanlar ancak bu kabilenin himayesi altında rahat bir yolculuk yapabilirler. Bu tür rehberlik vs. işlerde oralıların kadınları erkeklerden daha beceriklidir. Berdâme kabilesi göçebedir; bir yerde sürekli kalmaz. Çadırlarını kurma tarzları ilginçtir; ağaç direkler dikerek üzerlerine hasır yerleştirirler. Bu yapı üzerine dallardan bir tür kafes örüp üst kısmını hayvan derisi yahut pamuk kumaşla döşerler.

Berdâme kadınları güzellikte kemale ermiş, uzun boylu boslu müthiş hatunlardır! Kadın cinsinin en güzel numunesidirler. Tenleri beyazdır. Hafif dolgundurlar. Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle tatlı ve dolgun kadın görmedim! O kadınların yiyeceği, iyi dövülmüş akdarıyla inek sütüdür. Bunu suyla karıştırırlar; hiç pişirmeden içer dururlar. Bu hanımlarla dünya evine girmek isteyen kişi, onların diyarına yakın bir yerde, onlarla beraber oturmak zorundadır! Onları yanına alıp Kavkav’a yahut İyvallâten’e geçemez!

Hava çok sıcak olduğu için başım dönüyordu. Bu yörede ciddi bir rahatsızlık geçirdim. Yolculuğumuza devam ettik, Tekeddâ’ya (=Tağadda) ulaşıncaya kadar hiç durmadan gittik epey

hızlı yol aldık. Orada Mağripli üstadlardan Saîd b. Ali Cezûlî'nin evine misafir oldum. Âyan tabakasından şehir kadısı Ebû İbrahim İshâk Cânâtî ile Messûfeli Ca'fer b. Muhammed de beni ağırladılar.

Tekeddâ şehrinin evleri kızıl taştan yapılmıştır. Buranın suyu bakır madenleri arasından fışkırıp geldiği için rengi ve tadı değişiktir. Orada dışarıdan gelen yabancıların ve işadamlarının tercihan yedikleri azıcık buğdaydan başka hiç tahıl yoktur! Söz konusu buğdayın ora ölçüsü ile bir müddü tam bir miskal altına[516] satılır! Bu müdd bizim memleketin müddünün üçte biri kadardır. Orada darının doksan müddü bir miskal altına satılmaktadır.

516 Miskâl: Bir altın miskal 4,46 gramdı. Bkz: Tâzî, Age, s. 274.

Tekeddâ'da her yer akrep kaynıyor! Bu hayvanların ufak çocukları öldürdükleri oluyor. Ama yetişkinleri zehirleyip öldürmeleri az görülen olaylardandır. Bu şehirdeyken Üstat Saîd b. Ali'nin oğlunu akrep soktu. Zavallı çocuk hemen can verdi. Cenazesinde bulundum.

Tekeddâlılar sadece ticaretle uğraşırlar. Her sene Mısır'a giderek oradan kıymetli kumaş ve benzeri şeyleri getirirler. Ahalinin hayat seviyesi yüksek, imkânları geniş, servetleri büyüktür. Onlar köle hizmetçilerinin çokluğuyla övünmektedirler. Mâllî ve İyvallâten halkı da böyle!

Tekeddâlılar eğitim görmüş ders okutacak seviyeye gelmiş kadın hizmetçileri asla satmazlar; nadiren satsalar da çok yüksek bir fiyat biçerler.

Muallim Cariyeler

Tekeddâ'ya vardığım zaman eğitim görmüş ve ders verecek seviyeye gelmiş bir kadın hizmetkâr satın almak istedim, ama bulamadım. Sonra Kadı Ebû İbrahim, dostlarından birinin hizmetçisini gönderdi. Onu yirmi beş miskale satın aldım. Sahibi sonradan pişman olup satışı bozmak isteyince;

"Bana başka bir hizmetçi bulursan anlaşmayı bozabilirim!" dedim. O da gitti; devem yolda kaldığı zaman eşyalarımdan küçük bir kısmını dahi taşımaya yanaşmayan, kölem susadığında bir yudum su vermekten kaçınan Ali Ağyûl Tâdelî adlı Mağriplinin hizmetçisinin alıp getirdi. Getirilen yeni hizmetçi daha iyi olduğu için ötekinin sahibiyle yaptığım anlaşmayı bozdum, bunu satın aldım. Ama Mağripli Ali hizmetçiyi sattığına pişman oldu, anlaşmayı bozmak istedi; ben kabul etmedim! Herif yandı kül oldu, üzüntüsünden çıldıracaktı! Kıyamadım, anlaşmayı iptal ettim.

Bakır Madeni

Bakır madeni Tekeddâ'nın dışındadır. Yeraltından çıkarılan maden, evlerde eritilmek üzere şehre taşınır. Bu işi erkek ve kadın köleler yapmaktadır. Maden eritilerek kızıl bakır hâline getirildiğinde bir kısmı ince, bir kısmı kalın olmak üzere bir buçuk karış uzunluğunda çubuklar yapılır. Kalın çubuklardan dört yüzü, ince çubuklardan ise altyüzü bir miskal altına satılmaktadır. Bu çubuklar para yerine de kullanılır. İnceleriyle et ve kalas, kalınlarıyla da kadın-erkek esir, darı, yağ ve buğday satın alınır. Buradan çıkarılan bakır gâvur zencilerle dolu olan Kûbar (=Gobir)[517] şehrine gönderilir. Ayrıca Zagây[518] (=Diyaga) ve Bornû'ya[519] da buradan sevkıyat yapılır. Bornû,

Tekeddâ'dan kırk gün uzaktadır. Oranın ahalisi hep Müslümandır. Onların İdrîs adında bir hükümdarı var. İdrîs[520] ahaliye asla görünmez; daima perde arkasından konuşur. Bornû ticaret merkezidir. Nice güzel cariye, hizmetçi ve açık sarıya boyanmış kaliteli kumaş Bornû'dan sevkedilir uzak ülkelere.[521]

517 Kûber (=Gobir): Nijer Cumhuriyeti'nin güneyinde başşehir Nyami'nin batısında Maradi mıntıkasında bulunur. Bkz: Tâzî, Age, s. 275.

518 Zagây: Burası Nijer kıyısında Dia veya Diagana diye bilinen şehirdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 275.

519 Bernû (=Bornu): Bornu, Çad gölünün doğusunda Cezâyir ile Çad arasındadır; o dönemde Kânem Krallığı'na bağlıydı. Bkz: İbn Fadlullah Ömerî, Age, s. 46; Tâzî, Age, s. 275.

520 Kânem sultanı İdrîs: İdrîs b. İbrahim, 1329'tah 1351'e kadar Kânem kralı idi. Bu dönemde Bornu, Kânem'in bir parçasıydı. Bkz: İbn Fadlullah Ömerî, Age, s. 47.

521 Bornu cariyelerinin güzelliği: Yüzyıllar sonra 1274/1857'de bu bölgeye seyahat eden İbn Ömer Tunusî de Bornu kızlarının güzelliğinden bahsedecektir. Bkz: Tâzî, Age, s. 275.

Tekeddâ şehrinden Cavcav'a,[522] Mûrtibîn ve diğer yörelere bakır gönderilir.

522 Cavcava (=Gavgav; Kukawa): Burasının Afrikalı Ha Leon'un bahsettiği Kukawa olması muhtemeldir. Kânem'in doğusunda, Darfur'un kuzeyindedir. Bkz: Age, s. 275.

Tekeddâ Hükümdarı

Tekeddâ'da bulunduğum günlerde Kadı Ebû İbrahim, Hatip Muhammed, Müderris Ebû Hafs ve Şeyh Saîd b. Ali, şehirden bir günlük mesafede ikamet eden Berberî asıllı Tekeddâ hükümdarı İzâr'ın[523] yanına gittiler. Onların amacı, Tekeddâ hükümdarı İzâr ile yine Berberî sultanlarından olan Tekerkerî arasında çıkan anlaşmazlığı barışla noktalamaktı.

523 Tekeddâ sultanı İzâr: Ömerî'nin Demmûsa sultanı diye kaydettiği hükümdardır. Bkz: Tâzî, Age, s. 276.

Ben de Tekeddâ hükümdarı ile görüşmeyi istiyordum; bir kılavuz kiralayıp yola düştüm. Demin adlarını saydığım kişiler gelişimi kendisine bildirdikleri için, hükümdar yağız bir atın sırtında karşıladı beni. Oranın âdeti böyle! Hükümdar eyer yerine çok güzel saçaklı bir kilim koymuştu atın üstüne. Sırtında cübbe, ayağında şalvar, başında sarık vardı. Bu giysilerin tümü gök mavisiydi. Yanında kızkardeşinin çocukları bulunuyordu. Onlar bu sultanlığın vârisleridirler. Hükümdar yanaşınca kalktık kucaklaştık; bana hâl hatır sordu, gelişimin sebebini merak etti. Durumu bildirdim.

Hükümdar bizim oraların vasfânı[524] (=saray hizmetçileri) ayarında olan Yenâtîlerden birinin evine misafir etti beni. Ayrıca şişte kızartılmış bütün bir koyunla bir kap inek sütü gönderdi yanıma. Annesinin ve kızkardeşinin çadırı bize yakın bir yerdeydi. Onlar da geldiler, bizi selâmladılar. Annesi, gecenin ilk üçte biri sona ererken –ki, bu vakitte inekleri sağılırdı– bize süt gönderirdi daima. Orada sütü yatsıdan sonra ve sabahleyin içerler; buğdayı hiç tanımaz ve yemezler. Burada altı gün kaldım. Hükümdar her gün sabah-akşam iyi kızartılmış iki koç gönderiyordu. Bana bir dişi deveyle on miskal altın verdi. Ona veda ettim, Tekeddâ'ya döndüm.

524 Vasfân: Vasfan, Mağrip saray literatüründe "usef" kelimesinin çoğulu olup kralın özel muhafızlığını yapan kullara denirdi. Bkz: Tâzî, Age, s. 276

ALTMIŞINCI BÖLÜM - HÜKÜMDARIMIZIN EMRİYLE TEKEDDÂ'DAN FAS'A DÖNÜŞÜM

Tekeddâ'ya geldiğimde Sicilmâsalı Hacı Muhammed b. Saîd'in kölesi bir emirnâme getirdi efendimizden. Müminlerin emiri, dinin destekçisi, sadece âlemleri Yaradan Allah'a güvenen hükümdarımız beni yüce payitahtına çağırıyordu. Fermanı öptüm, derhal emre uydum.

Yol için 37,33 miskale iki deve satın aldım. Tuvât'a gitmeye karar verdim.[525] Bu arada yetmiş gecelik yol azığı satın almıştım. Çünkü Tekeddâ ile Tuvât arasında hiç buğday bulunmuyor! Ama kumaş karşılığında et, süt ve yağ alınabiliyor.

525 Tuvât: Büyük Sahra'nın kuzeybatısındadır. Bkz: Tâzî, Age, s. 277.

Yediyüzellidört senesi Şaban ayının onbirinci Perşembe günü[526] saygın ve nüfuzlu kişilerden Tuvâtlı Ca'fer'in de bulunduğu büyük bir kervanla Tekeddâ'dan çıktım. Tekeddâ kadısı Fakih Muhammed b. Abdullah'da bizim yanımızdaydı. Kafilede altıyüz civarında köle vardı. Sultan Kerkerî'nin şehirlerinden olan Kâhir'e vardık. Buranın otu boldur. Tacirler orada Berberîlerden satın aldıkları koyunları kesip etlerini kurutmaktadırlar. Sonra Tuvâtlılar bu etleri kendi yörelerine götürüyorlar.

526 Yediyüzellidört yılı Şaban ayının onbirinci günü; 12 Eylül 1353'e rastlar.

Oradan çıktık, hiçbir evin bulunmadığı susuz, ıssız, vahşi bir çöle girdik. Bu kupkuru sahrayı üç günde aştık. Daha sonra yine ıssız ama suyu bulunan başka bir çölde tam onbeş gün seyahat ettik. Böylece öbür ucu ta Mısır'a ulaşan Gât yoluyla Tuvât yolunun kavşak noktasına vardık.[527] Orada demir madeninin üzerinden akan su sızıkları vardı. Bununla bembeyaz bir elbise yıkansa hemen döner kahverengimsi siyaha.

527 Mısır'a giden Gat yoluyla Tuvât yolu arası bir kavşak: Cezâyir'in güneydoğusundaki en uzak nokta olan Asiu mıntıkası olabilir. Bkz: Age, s. 277.

On gün daha yolculuk ettikten sonra Hekkâr (=Haggar)[528]memleketine vardık. Hekkâr, bir Berberî kabilesidir. Yüzlerine peçe takarlar. Onlarda hayır yok! İleri gelenlerden biri bize rastladı; kumaş vesaire alıncaya kadar kafileyi bırakmadı. Onların diyarına varışımız Ramazan ayına tesadüf etmişti. Hekkârlılar bu ayda asla yağma ve talan işine koyulmaz, kafilelere saldırı yapmazlar. Oranın hırsızları Ramazan ayında yolda bulduklarını bile almazlar! Bu yolun civarında oturan tüm Berberî kabileleri bu töreye uyar, böyle hareket ederler.

528 Hekkâr (=Haggar): Bu kelime bir yer ismi değil etnik isimdir. Tuareg erkeklerine Hegar deniliyordu. Bkz: Tâzî, Age, s. 277.

Hekkâr arazisinde bir ay seyahat ettik. Bu toprakların bitkisi kıt, taşı çoktur. Yolları zorludur; aşılması güçtür. Ramazan bayramında yine bir Berberî şehrine vardık.[529] Onlar da diğerleri gibi yüzlerini peçeyle kapatıyorlar. Bize ülkemiz hakkında bazı bilgiler verdiler. Anlattıklarına göre Evlâd-ı Harâc[530] ile İbn Yağmûr[531] beraber ayaklanmışlar. Şu anda Tuvât'ın Tesâbît yöresindeymişler. Kafiledekiler bu haberi duyunca endişelendiler.

529 Ramazan bayramı; 30 Ekim 1353'e rastlar.

530 Evlâd-ı Harâc: Arap asıllı bir kabiledir; Tilimsan yakınında yaşarlar. Konargöçerdirler; Tuvat ile Tilimsan arasında gidip gelirler. Bütün konargöçerler gibi kurulu devletle sorunlar yaşamışlardır. Fas sultanına isyan ettikleri olmuştur. Bkz: Age, s. 279.

531 İbn Yağmûr (=Yağmuroğlu): Bunlar Tilimsan'ı merkez edinmiş Benî Abdülvâd diye bilinen Berberî asıllı bir hanedan idi. Fas kralı Ebû Inân, 753/1352 yılında onları yenerek Tilimsan'ı ele geçirmişti. Bkz: Tâzî, et-Târîh, C. 7, 14. Ayrıca bkz: 2/3. not.

Sonunda Bûdâ'ya ulaşdık. Bûdâ,[532] Tuvât'ın en büyük köylerindendir. Arazisi tamamen kum; her yer çorak. Hurması bol ama kaliteli değil. Yine de ahali buradaki hurmayı Sicilmâsa hurmasına tercih ediyor. Bûdâ yöresinde tahıl, katı yağ ve zeytinyağı asla bulunmaz. Bu gibi yiyecekler Mağrip şehirlerinden getirtilir buraya. Bûdâ ahalisi hurma ve çekirgeyle besleniyor! Orada çekirge bol; herifler çekirgeyi hurma gibi biriktirip yığıyor, yiyecek olarak saklıyorlar! Bu hayvancıkları güneş doğmadan avlıyorlar. Çünkü tam o vakitde hava soğuk olduğu için sıçrayıp uçamaz çekirgeler.

532 Bûdâ: Edrar Tuvat mıntıkasının 20 km kuzeybatısındaki vahalardır. Burası Malî'ye giden kafilelerin yola çıkış noktasıydı. Çekirgeye gelince, bazı Arap coğrafyacıları Marakeş yani Fas mutfağında çekirgenin de yeri olduğunu belirtmişlerdir. Bkz: Tâzî, Age, s. 279.

Bûdâ'da birkaç gün kaldık. Sonra yine kafileyle yolumuza revan olduk.

Zilkade ayının ortalarında Sicilmâsa'ya kavuştuk.[533] Zilhiccenin ikisinde de[534] bu şehirden çıktım. Dondurucu bir soğuk vardı. Güzergâhımız karla kaplıydı. Ben Buhara, Semerkand, Horasan ve nice Türk ilinde sarp ve karlı yollarda seyahat ettim ama Ümmü Cüneybe yolundan daha zorlusunu görmedim! Kurban bayramının gecesinde Dâru't-Tam'[535] mıntıkasına ulaştık. Kurban bayramın birinci gününü orada geçirdim.

533 Zilkade ortaları; 12 aralık 1353'e rastlar.

534 Zilhicce'nin ikisi; 29 Aralık 1353'e rastlar.

535 Dâru't-Tam': Burası Azrû ile Safrû arasındaki Tamilat şehri olabilir. Bkz: Beck, Age, s. 977; Tâzî, Age, s. 279.

Ertesi gün yola düştüm ve müminlerin emiri efendimizin onurlandırdığı payitahta, Fas'a vardım. Hak Teâla onun yardımcısı olsun! Mübarek elini öptüm, kutlu yüzünü görmekle uğurlandım; uzun bir yolculuktan sonra onun ihsan kanatları altında yaşadım. Yüce Rabbimiz, hükümdarımın bana yağdırdığı nice armağanların, haddi hesabı edilmez nimetlerin mükâfatını versin ona! Onun ömrünü uzun etsin de Müslümanlar sevinsin, bahtiyar olsun!

"İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan" diye isimlendirdiğimiz seyahatnâme burada bitti.

Yazıya geçiriş, yediyüzellidört senesinin Zilhicce ayının üçünde[536] sona erdi. Övgüler olsun Allah'a! Ve selâm olsun seçtiği kullarına!

536 Yediyüzellialtı yılının Zilhicce ayının üçü; 9 Aralık 1355'e denk düşer.

İbn Cüzeyy der ki:

Üstat Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta'yla ilgili kaydettiklerimin özeti[537] burada sona erdi. Allah onu yüceltsin! Aklı olan herkes anlamıştır; bu adam çağın gezgini! Biri çıkar da onun hakkında;

537 İbn Battûta'nın kaydettiklerinin "özeti": Bu ifade açıkça şunu gösteriyor ki İbn Battûta önce bir müsvedde ortaya koymuştur. Kâtip İbn Cüzeyy mukaddimede "Fazla dokunmadım…" dese de araştırmacı ruh, seyyahın kendi elinden çıkan ham malzemeyi olduğu gibi görmek istiyor.

"O, bu dinin (Müslümanların) gezginidir" dese asla abartmış sayılmaz, akıldan uzak bir lâf etmiş olmaz! Üstat, nice ülkeyi uzun uzun gezdikten sonra efendimizin bütün hükümdarlardan daha büyük, daha erdemli, daha cömert olduğunu anlamıştır. Onun misafirleri ağırlama, ilim âşıklarını koruma konusunda herkesten hevesli olduğunu görmüştür. Bu yüzden saltanat merkezi olan Fas'ı vatan seçmiştir kendine! Benim gibi biri üstadın yirmibeş sene yolculuktan sonra yurt edindiği şu payitahtı henüz hayatının ilk yıllarında bildi ya; bu nimetten ötürü Yüce Allah'a şükretmelidir. Aslında tam anlamıyla buna şükretmek mümkün değil!

Yüce Allah bizi müminlerin emiri efendimizin hizmetini görme nimetinden mahrum kılmasın! Yüce Allah huzur ve merhametinin gölgesini başımızdan eksik etmesin! Kendini ona adamış garipler topluluğu olarak bize salih kulların ulaşacağı en büyük hediyeyi versin!

Yüce Rabbimiz! Hükümdarımızı bilgi ve din meziyetleriyle diğer sultanlardan üstün yapmış, keskin zekâ ve olgunluk niteliğiyle ayrıcalıklı kılmışsın! Ondan yardım elini çekme, hükümranlığını sağlamlaştıran sebeplerden mahrum etme onu! Ona ezici zaferin, gün gibi aydınlık fethin yollarını öğret, işaretlerini göster! Taht, kıyamet gününe dek onun olsun!

Ey sevgi ve merhamette sonsuz olan Rabbimiz! Kendisi, evlâtları, devleti ve halkı konusunda hükümdarımızın yüzünü güldür, bahtını açık et!

Yüce Allah, peygamberlerin sonuncusu, resullerin önderi efendimiz Muhammed'i engin rahmetiyle kuşatsın! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!

Bu seyahatnâmenin kayda
geçirilme ve tertip işi,
yediyüzelliyedi yılının
Safer ayında
sona erdi.[538]

538 Yediyüzelliyedi yılının Safer ayı; 1356 yılının Şubat ayına denk düşer. Demek ki Kâtip İbn Cüzeyy, seyyahımızın 9 Aralık 1355'te kayda geçirip teslim ettiği müsveddeleri 2,5 ay içinde derli toplu bir kitap hâline getirmiş.

Hak Teâla
bilir
yazanı.

MOĞOLLARIN BAĞDAT'I ALIŞINDAN İBN BATTÛTA'NIN ÖLÜMÜNE KADAR GEÇEN 110 YILIN ÖNEMLİ OLAYLARI

1258-1368 MS.

1258 Moğollar Bağdat'a saldırdı. İslâm dünyası için yeni bir dönem başladı. Abbâsî halifesi Müsta'sım öldü. Hülagu liderliğinde Merâga'yı idarî başşehir yapan Moğol kökenli İlhanlı hanedanı, İran ve Irak'a egemen oldu.

1259 Kuzey Afrika'da Tunus civarında Hafsî soyundan gelen Ebû Abdullah halifeliğini ilân etti ve el-Müsta'mir lakabını aldı. Çingiz evlâdından Büyük Han Mönkge, Çin Kalesi'ni kuşattığı sırada öldü. Aruk Buğa büyük han olarak seçildi.

1260 Suriye'de kopan Ayn-ı Câlut Savaşı'nda Mısır Memlûklerinden ilk ciddî darbeyi alan Moğolların yenilmezlik imajı yıkıldı; Kıpçak asıllı Baybars, Mısır Memlûklerine sultan oldu.

1262 4. Rükneddîn Kılıçarslan, Anadolu Selçuklu Devleti'ne tamamen egemen oldu.

1264 Orta Asya'da, Çingiz evlâdından Çağatay Han'ın torunu Burak, Çağatay Ulusu'nun başına geçti.

1265 İlhanlı hükümdarı Hülagu öldü; Abaka, İlhanlı Devleti'nin başına geçti; Hint-Pakistan alt kıtasında derin izler bırakan Çiştiyye tarikatı öncüsü Feridüddîn Gencşeker vefat etti.

1266 Anadolu Selçuklu sultanı 4. Rükneddîn Kılıçarslan öldürüldü, 3. Gıyâseddîn Keyhusrev tahta çıktı. Türk asıllı bir memlûk olan Gıyâseddîn Balaban, Hindistan'da hükümdar oldu. 8. Haçlı seferi düzenlendi, ancak Haçlılar başarısızlığa uğradılar.

1267 Altın Orda hükümdarı Berke Han Tiflis'te öldü; yerine Mönkge Timur geçti. Melik Sâlih Endonezya'nın Samudra Pasay bölgesinde ilk İslâm devletini kurdu, Merinîler Mağrip'e giren İspanyolları geri püskürttüler.

1269 Berberî Arap kökenli Merinîler, Mağrip'te Muvahhidî egemenliğine son verdiler; Ebû Yakub liderliğinde kendi devletlerini kurdular.

1270 Orta Asya'da Çağatay hükümdarı Burak zehirlenerek öldü. Batı Afrika'da zenginlik ve altının kaynağı olan Mali bölgesinin Müslüman kralı Mensa Vali öldü.

1272 Altın Orda hükümdarı Nogay Han Müslüman oldu. Gırnata Emirliğini kuran 1. Muhammed öldü.

1273 Mevlânâ Celâleddîn Rumî öldü.

1274 Büyük bilgin Nasırüddîn Tûsî öldü. Kuzey Afrika'da Merinîler, Sicilmasa şehrini Zeyyânîlerden aldılar. İngiltere kralı 1. Edvard tarafından düzenlenen 10. Haçlı seferi fiyaskoyla sonuçlandı.

1277 Kıpçak asıllı Memlûk sultanı Baybars öldü. Karamanlılar Konya'yı istilâ etti, Siyavuş Cimri burada sultanlığını ilân etti.

1278 Anadolu Selçuklu sultanı 2. İzzeddîn Keykavus Saray şehrinde öldü.

1281 Kuzey Afrika'da Berberî asılı Zeyyânî hanedanı lideri Yağmuresen öldü; oğlu Osman'ın sultanlığı kabul edildi. Güneydoğu Anadolu'da Artuklu hanedanının Hısn-ı Keyfa kolu yıkıldı.

1282 İlhanlı hükümdarı Abaka, Hemedân'da öldü; Ahmed Tekudar İlhanlı tahtına geçti.

1284 Tekudar öldürüldü; İlhanlı tahtına Argun geçti. Anadolu Selçuklu sultanı 3. Gıyâseddîn Keyhusrev öldü; 2. Mesud tahta geçti.

1286 Hindistan'da Türk asıllı Delhi hükümdarı Gıyâseddîn Balaban öldü; Buğra Han, Bengal bölgesinde Nâsıreddîn namıyla bağımsızlığını ilân etti. Abiş Hatun'un ölümüyle İran'da yerel bir beylik olan Salgurlu Devleti yıkıldı.

1290 Celâleddîn Firuzşah, Delhi Halac Sultanlığı'nı kurdu. Kuzey Afrika'da merkezî Mağrip bögesinın büyük bir kısmı Zeyyânîler tarafından ele geçirildi.

1294 Büyük Han Kubilay öldü.

1295 Moğol emiri Keyhatu, Hemedân yakınlarınlarında Baydu'nun emriyle öldürüldü. Baydu ise Nahçivan'da öldürüldü, Gazan Han İlhanlı tahtına oturdu.

1296 Gürcistan kralı 5. David ve İlhanlı hükümdarı Gazan Müslüman oldu. Anadolu Selçuklu sultanı 2. Mesud tahttan indirildi, 3. Alaeddîn Keykubad tahta çıktı.

1299 Moğollar Suriye'ye saldırdı. Kuzey Afrika'da Merinîler Tilimsan'ı Zeyyânîlerden aldılar.

1301 Bengal'de Sultan Rükneddîn öldü, kardeşi Şemseddîn Firuz başa geçti.

1302 Anadolu Selçuklu sultanı 3. Alaeddîn Keykubad öldürüldü, 2. Mesud yine tahta geçirildi.

1304 Gazan öldü, Olcaytu İlhanlı tahtına oturdu.

1306 Orta Asya'da Çağatay Ulusu'nun başı Duva öldü, oğlu Kuncuk başa geçti.

1307 Kuzey Afrika'da Merinî hükümdarı Ebû Yakub Yusuf suikasta uğradı, Ebû Sabit başa geçti.

1308 Anadolu Selçuklu sultanı 2. Mesud öldü; 5. Kılıçarslan tahta geçtiyse de kısa bir süre sonra öldü. Çağatay Ulusu'nda Taliku, Kuncuk'u safdışı ederek ipleri eline geçirdi. Kuzey Afrika'da Ebû Zeyyân Muhammed öldü, kardeşi Ebû Hammu Musa başa geçti. Merinî Devleti'nde Ebû Rebîa Süleyman ipleri eline geçirerek Ebû Sabit'i devirdi.

1309-1310 Orta Asya'da Taliku suikasta uğradı, Kebek güçlendi, ancak kısa bir süre sonra onu safdışı bırakan kardeşi Esen Buka, Çağatay Ulusu'nun başına geçti. Kuzey Afrika'da Ebû Rebîa Süleyman, Ebû Said Osman tarafından devrildi. Hindistan'da Halac hanedanından Alaeddîn, Dekken'i fethetti.

1313 Tohtu Han, Saray şehrinde öldü; İslâma verdiği açık destekle tanınan Uzbek Han Altın Orda tahtına oturdu.

1314 Keşmir'de Baltistan kökenli maceracı Rainchan, Keşmir Sinha Deva'sını devirdi. Rainchan daha sonra Müslüman olarak Sadreddîn adını aldı. Gırnata emiri Ebu'l-Cuyûş, yeğeni Ebu'l-Vâhid İsmail tarafından safdışı bırakıldı.

1316 İlhanlı hükümdarı Olcaytu öldü. Hindistan'da Halac Devleti'nde Hindu asıllı Melik Kâfur ipleri eline geçirdi.

1317 Ebû Saîd İlhanlı tahtına oturdu.

1318 Esen Buka öldü, Kebek Han Çağatay Ulusu'nun başına geçti. 5. Kılıçarslan öldü; Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldı. Hindistan'da Hindu asıllı Melik Kâfur suikasta uğradı.

1320 Hindistan'da Kutbeddîn Mübarekşah öldü; böylece Delhi'de Halac hanedanı son buldu.

1321 Çağatay Ulusu'nun başı Kebek öldü.

1322 Çağatay Ulusu'nun başı Duva Timur, Müslüman olan Tarmaşirin tarafından devrildi. Bengal'de Şemseddîn Firuz öldü, devlet ikiye bölündü; Gıyâseddîn Bahadur Doğu Bengal'in, Şihabeddîn ise Batı Bengal'in yönetimini ele geçirdi.

1324 Bengal'de Şihabeddîn öldü; yerine oğlu Nasıreddîn geçti.

1326 Kuzey Batı Anadolu'da Osmanlı Beyliği gücünü açıkça hisettirmeye başladı; Osman Gazi öldü, devletin asıl kurucusu sayılan Orhan başa geçti ve Bursa'yı fethedip başşehir yaptı.

1335 İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Han'ın ölümüyle İlhanlı Devleti parçalandı. Dante, Petrarch, Boccaccio ve ressam Giotto ile İtalya'da Rönesans başladı.

1336 Timurlenk doğdu. İlhanlı mirası üzerine kurulan Moğol kökenli Celayir Devleti'nde Emir Hüseyin öldü, Buzurk Hasan başa geçti. Osmanlılar, Karesi Beyliği'ni topraklarına kattılar. Bengal-Sonargavon'da Tuğluk Devleti'nin valisi ordu tarafından devrildi; ordu kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Fahreddîn Mübarek Şah lakabını aldı.

1337 Osmanlılar İznik'i ele geçirdi. Kuzey Afrika'da Merinîler Cezâyir şehrini ve civar bölgeleri ele geçirdiler. Batı Afrika'da Müslüman Mali Krallığı, Mensa Musa döneminde (1312-1337) en geniş sınırlarına ulaştı. İngilizler ile Fransızlar arasında yüzyıl savaşları başladı. Bu savaşlar 1453'e kadar devam edecekti.

1339 Keşmir'de Sadreddîn öldü, devlet Udyana Diva liderliğindeki Hinduların eline geçti. Esen Timur, Çağatay Ulusu'nun lideri oldu. Bengal'de karışıklık çıktı; Tuğluk Devleti'ne bağlı Lehnavati valisi Kadir Han suikasta uğradı, yönetimi ele geçiren ordu kumandanı bağımsızlığını ilân ederek Alaeddîn Ali Şâh lakabını aldı.

1340 İran'da yerel bir devlet kuran Muzafferîler, Kirman bölgesini egemenlikleri altına aldılar. Doğu Anadolu'da Ak Koyunlu Beyliği gücünü hissettirir hâle geldi.

1341 Altın Orda hükümdarı Uzbek Han öldü, önce Tini Bek başa geçtiyse de devletin ileri gelenleri tarafından yakışıksız bulunan hareketlere girişince kardeşi Cani Bek tarafından safdışı bırakıldı ve Cani Bek tahta oturdu.

1343 Çağatay Ulusu'nda ipler Kazan Han'ın eline geçti. Bengal'de Sultan Alaeddîn'in yüksek memuru olan İlyas, efendisini öldürerek devleti ele geçirdi.

1345 Endonezya'da Samudra Pasay merkezli İslâm devletinin lideri 2. Melik Tahir öldü. Doğu Hindistan'da İlyas yoğun çaba göstererek tekrar tüm Bengal'i birleştirmeyi başardı ve Gavr'ı başşehir yaptı.

1347 Kuzey Afrika'da Merinîler Tunus'u ele geçirdiler. Hindistan'da Hasan Gangu önderliğinde bağımsızlıklarını ilân eden Behmenîler Dekken bölgesinde devlet kurdular. Bir sene önce Suriye, Lübnan ve Kuzey Afrika'yı kasıp kavuran büyük veba Avrupa'ya uzandı.

1350 Kara Koyunlular tarih sahnesine çıktı.

1351 Kuzey Afrika'da Merinî sultanı Ebu'l-Hasan öldü, Ebû İnan başa geçti. Hindistan'da Sultan Muhammed b. Tuğluk öldü, yerine Firuz Şah geçti. 1347'de Avrupa'da başlayan veba 1351'de etkisini yitirirken ardında 25 milyon ölü bıraktı.

1352 Kuzey Afrika'da Merinîler Cezâyir ve çevresini tekrar ele geçirdiler.

1353 İlhanlı Moğolları tamamen bitti. Osmanlılar Çanakkale üzerinden Avrupa yakasına geçerek Çimpe Kalesi'ni aldılar. İran'da yerel bir hanedan olan Muzafferîler Şiraz'ı alarak başşehir yaptılar.

1354 İran'da Muzafferîler İsfahan'ı geri aldılar. Gırnata emirliğinde Ebû Hallac Yusuf'un oğlu 5. Muhammed başa geçti.

1356 Moğol kökenli Celayirlilerin sultanı Buzurk Hasan öldü.

1357 Altın Orda hükümdarı Cani Bek öldü; yerine oğlu Kulpa Han geçti.

1358 Kuzey Afrika'da Merinî sultanı Ebû İnan suikasta uğradı; Ebûbekir Said tahta oturdu. Hindistan Behmenî Devleti'nin sultanı Hasan Gangu öldü. İran'da Muzafferî Devleti'nin başı olan Mübarizüddîn Muhammed öldü; Şah Şucâ tahta oturdu.

1359 Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi öldü, Murad başa geçti. İran'da Muzafferî hükümdarı Şah Şucâ, kardeşi Şah Mahmud tarafından safdışı edildi.

1361 Osmanlılardan 1. Murad, Trakya'nın bir bölümünü fethetti. Merinîlerden Ebû Salim İbrahim gücünü yitirdi ve Ebû Ömer tarafından devridi; Ebû Ömer ise Ebû Zeyyân tarafından devrildi.

1362 Altın Orda'da 20 yıl süren karışıklıklar dönemi başladı. Gırnata emiri Ebû Said, 5. Muhammed tarafından devrildi, böylece 5. Muhammed ikinci defa tahta oturdu. Keşmir'de Alaeddîn Ali Şir öldü, yerine oğlu Şihabüddîn geçti.

1365 Osmanlılar art arda düzenledikleri güçlü hücumlarla Bizans'ı daha çok sıkıştırmaya başladılar. Bizans Osmanlı'ya bağımlı hâle geldi.

1366 Kuzey Afrika'da Merinî sultanı Ebû Zeyyân suikasta uğradı, Ebû Faris Abdülaziz tahta oturdu.

1368 Ming hanedanı Çin'e egemen oldu.

1369-1370 Çağatay Hanlığı'nın bütün topraklarını ele geçiren Timurlenk, Semerkand'da tahta oturdu.

HARİTALAR

1. Fas'tan İskenderiye'ye: s. 10

2. İskenderiye'den Güney Mısır'a doğru gidiş ve geliş: s. 39

3. Filistin, Lübnan, Suriye güzergâhı: s. 81

4. Şam'dan kutsal topraklara, kutsal topraklardan Kûfe'ye: s. 167

5. Kûfe'den çıkış; İran ve Irak içinde seyahat: s. 251

6. Mekke'den Sevâkin'e, buradan Yemen'e; Yemen'den Doğu Afrika sahillerine gidiş ve Güneydoğu Arabistan sahillerinden Mekke'ye dönüş: s. 344

7. Anadolu, Deşt-i Kıpçak ve İstanbul seyahati: s. 401

8. Hazar'ın kuzeyinden Hârizm, Türkistan ve İran'a gidiş: s. 516

9. Orta Asya seyahati: s. 556

10. Afganistan, Sint, Pencap seyahati: s. 577

11. Hindistan, Maldiv adaları, Seylân ve Bengal: s. 600

12. Güneydoğu Asya ve Çin Seyahati: s. 877

13. Çin'den Tanca'ya dönüş: s. 917

14. Fas'tan Endülüs'e gidiş ve dönüş: s. 942

15. Fas'tan Batı Afrika'ya gidiş ve dönüş: s. 954

16. İbn Battûta'nın gezi güzergâhı: katlanan harita

KAYNAKÇA

Kitabı çok uzun bir zamanda ve farklı ortamlarda hazırlamış olmam, yararlandığım bütün kaynakların tam listesini çıkarmayı zorlaştırdı. Burada sadece ulaşabildiklerimi, kaydettiklerimi veriyorum.

Bir kitabın farklı baskılarından faydalanmışsam bu baskıları ayrı ayrı yazdım. Benzerlerinden ayırmak için cilt adedini belirttiklerim de oldu. Çok önemli klasik yazarların bazılarının ölüm tarihlerini de verdim.

Abderî, Rıhletü'l-Abderî, ed-kritik: Ali İbrahim Kürdî, Dımaşk, 1999.

Abdülhamid, İrfan; İslâm'da İtikadî Mezhepler, çev. M. Saim Yeprem, İstanbul, 1994.

Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, Beyrut, h. 1351.

Adji, Murat; Kaybolan Millet (Deşt-i Kıpçak Medeniyeti), çev. Zeynep Bağlan Özer, Ankara, 2001.

Ahmed, M. Aziz; Political History and Institutions of Early Turkish Empire of Delhi 1206-1290, Lahor, 1949.

Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, İstanbul, 1974.

Akın, Haydar; Ortaçağ Avrupasında Cadılar ve Cadı Avı, İstanbul, 2001.

Akiner, Shirin; Sovyet Müslümanları, çev. Tufan Buzpınar-Ahmet Mutlu, İstanbul, 1995.

Aksarâyî, Kerîmüddîn Mahmûd; Müsâmeretü'l-Ahbâr, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 2000.

Alevî, Muhammed Fâl b. Baba; Tekmile, ed-kritik: Ahmed Veledü'l-Hasan, Tunus, 1986.

Ali Şir Nevâî, Nesâyimu'l-Mehabbe, (sade metin) haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1996.

Altuncî, Muhammed; el-Mu'cemü'z-Zehebî, Beyrut, 1969

Shiloah, Amnon; The Theory of Music in Arabic Writings, Munchen, 1970.

Askalânî, İbn Hacer; (ö: 852/1449), ed-Durerü'l-Kâmine, (4 cilt), Haydarabad, 1929-31 ve 1972.

Askalânî, İbn Hacer; ed-Dureru'l-Kâmine, (zeyli ile 5 cilt), Beyrut, 1997

Askalânî, İbn Hacer; ed-Dureru'l-Kâmine, ed-kritik: Muhammed Seyyid Câdü'l-Hakk, Kahire, 1996.

Aslanapa, Oktay; Türk Sanatı, İstanbul, 1984.

Âşıkpaşazâde, Âşıkpaşaoğlu Tarihi, sadeleştiren: N. Atsız, İstanbul, 1992

Atalay, Besim; Divân-ı Lugâti't-Türk Dizini, Ankara, 1943.

Atan, Turhan; Türk Gümrük Tarihi, Ankara, 1990.

Âtıf, Mehmed; Kâşgar Tarihi ve Bâis-i Hayret Ahvâl-i Garîbesi, İstanbul, h. 1300.

Atıyyetullah, el-Kamûsu'l-İslâmî, Kahire, 1963.

Atlasu'l-Âlem, Beyrut, (tarihsiz).

Ayıntablı Mütercim Âsım Efendi; Okyânus Tercüme-i Kamûs, İstanbul, h. 1305.

Azb, Hâlid Muhammed; Fovva; Medînetü'l-Mesâcid, Kahire, 1989.

Azmî, Van Huseyn; - Hârûn, D.; ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî Mâlizyâ, Beyrut, 1985.

Azzâvî Paşa, Abbâs; en-Nahl fî Târîhi'l-Irâk, Bağdat, 1962.

Babur Şah, Vekayi (Babur'un Hatıratı), inceleme-çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara, 1946.

Baki (Şair); Meâlimu'l-Yakîn, (İmam Kastallânî'in el- Mevâhibu'l-Ledünniyye kitabının tercümesi) İstanbul, h. 1318.

Barthold, V. V.; Moğol İstilâsına Kadar Türkistan, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1993.

Barthold, V. V.; Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, haz. Kâzım Yaşar Kopraman - Afşar İsmail Aka, Ankara, 1975.

Bâyezidî, Molla Mahmûd; Kürtlerin Örf ve âdetleri, çev. Abdullah Bâbek Pişderî, İstanbul, 1998.

Baykara, Tuncer; Aydınoğlu Gazi Umur Bey, Ankara, 1990.

Baytop, Turhan; Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara, 1997.

Bayur, Y. H.; Hindistan Tarihi, Ankara, 1946.

Bedevian, Armenag; Polyglottic Dictionary of Plant Names, Kahire, 1935.

Bedr, Abdurrahîm; "Esmâü'n-Nucûm", Ebhâsu'l-Mu'temeri's-Senevî es-Sâbi li-Târîhi'l-Ulûm, (Halep Üniversitesi 7. bilimler tarihi kongresi tebliğler kitabı) Halep, 1983.

Bekrî, Ebû Ubeyd; (ö: 487/1094) el-Mesâlik ve'l-Memâlik, ed-kritik: A. P. van Leeuwen ve A. Ferre, (2 cilt), Beyrut, 1992.

Bekrî, Ebû Ubeyd; Mu'cemu mâ İsta'cem, (4 cilt), ed-kritik: Mustafâ Sakka, Beyrut, 1983.

Belâzurî, Futûhu'l-Buldân, çev. Mustafa Fayda, Ankara, 1987.

Belâzurî, Futûhu'l-Buldân, de Goeje neşri, Leiden, 1866.

Benbuşte, Mehdî; Rıhalâtü İbn Battûta, Rabat, 1969.

Berenî, Ziyâüddîn; Târîh-i Fîrûzşâhî, S. Ahmed Han neşri, Calcutta, 1862.

Beresvî, M.; Ekrem; İktibâsu'l-Envâr, Lahor, 1895.

Beyhakî, Ebu'l-Fadl; Târîh-i Beyhakî, Arapçaya çev. Yahya Haşşâb-Sâdık Neş'et, Beyrut, 1982.

Beylûnî, Muhammed b. Fethulah b. Mahmûd; (ö: 1085/1674) Münteka (Muhtasar) Rıhletü İbn Battûta (elyazması) İzmir Millî Ktp, nr. 1753. Ayrıca, Kahire Dâru'l-Kütübi'l-Mısrıyye, Vakf-ı Teymûr elyazmalarından, mikrofilm nr. 17732.

Bilmen, Ömer Nasûhi; Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, İstanbul, 1979.

Bîrûnî, Kitâbu's-Saydene fi't-Tıbb, ed-kritik: Abbâs Zeryâb, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Tahran, h. 1380.

Bîrûnî, Tahkîku mâ li'l-Hind, Haydarabad, 1958.

Bitlisî, Şerefhân; Şerefnâme, çev: M. Emin Bozaraslan, İstanbul, 1990.

Bousquet, G. H.; “Ibn Battuta et les institutions musulmanes”, Studia Islamica,

S. 24.

Brockelmann, Carl; İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.

Bronevskiy, Martin; Kırım, çev. Kemal Ortaylı, Ankara, 1970.

Brunschvig, Robert; La Berbérie oryantale, (2 cilt), Fransızcadan Arapçaya “Târîhu İfrîkıyye” başlığıyla çev. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut, 1988.

Burckhardt, J.L.; Travels in Nubia, London, 1819.

Bürol, Nurettin; İbn Battûta’ya göre Deşt-i Kıpçak ve Türkistan, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

Câbirî, Muhammed Âbid; Felsefî Mirasımız ve Biz, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 2000

Caferoğlu, Ahmed; Türk Dili Tarihi, İstanbul, 1964.

Caferoğlu, Ahmet; Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, Ankara, 1994.

Canard, M.; “Tarih ve Efsaneye göre Arapların İstanbul, Seferleri”, İstanbul Enstitüsü Mecmuası, S. 2, çev. İsmail Hami Danişmend, İstanbul, 1956.

Cârim, Fuad; Marko Polo ve İbn Batûta, İstanbul, 1966.

Cehşiyârî, Kitâbü’l-Vüzerâ, Kahire, 1938.

Cevdet, Muhammed; Zeyl alâ Fasli Ahıyyeti’l-Fityâni’t-Türkiyye fî Kitâbi’r-Rıhle li İbn Battûta, İstanbul, 1933.

Chaix, Paul; “Les Voyages d’Ibn Batoutah en Asie, en Europe et en Afrique au XIV me siècle,” Le Globe, S. 26, Genève, 1887.

Chelhod, J.; “Ibn Battuta, Ethnologue”, Revue de l’Occident Musulman, S. 25, 1978.

Cherbonneau, Auguste; “Voyage du cheikh Ibn Batoutah” Nouvelles Annales des Voyages, c. I, Paris, 1852.

Chittick, H. Neville; “Ibn Battuta and East Africa”, Journal de la Societe des africanistes, S. 38, 1968.

Clausewitz, C. V.; Savaş Üzerine, (tam metin) çev. Fahri Çeliker, İstanbul, 1999.

Codex Cumanicus, (=Kuman Lehçesi Sözlüğü) K. Grönbech neşri, çev. Kemal Aytaç, Ankara, 1992.

Cüzcânî, Minhâcüddîn; Tabakat-ı Nâsırî, (2 cilt), notlandıran: Abdülhayy Habîbî, Kabul, 1963.

Çağatay, Neşet; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1989.

Çantay, Hasan Basri; Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1984.

Dâiretülmaârif-i Buzurk-i İslâmî; (Farsça İslâm Ansiklopedisi), “İbn Battuta” madd, Tahran, h. 1369.

Damad, Mehmed Şerif Paşa; Seyehatnâme-i İbn Battûta, (3 cilt), İstanbul, 1315-1319/1897-1901.

Dankoff, Robert; "Evliyâ Çelebi'de Gramer ve Üslûp Hususiyetleri", Uluslararası Türk Dili Kongresi, (kitap hâlinde neşir) Ankara, 1988.

de Slane, Mac Guckin; "Voyage dans le Soudan par Ibn Batouta", Journal Asiatique, 4ème série 1, Paris, 1843.

Defrémery, Charles; "Note sur deux passages d'Ibn Bathouthah,", Journal Asiatique, 4ème série 10, Paris, 1847.

Defrémery-Sanguinetti, Voyages d'Ibn Batoutah, Fransızca çeviri ve notlandırma ile Arapça metin bir arada, (4 cilt), Paris, 1874.

Derleme Sözlüğü, Ankara, 1993.

Devlet, Nadir; "Çağatay Devleti" kısmı, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 1988.

Dımaşkî, Abdülkadir Nuaymî; (ö.978/1570), ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris, (2 cilt), Beyrut, 1990.

DİA, (Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) İstanbul, 1988-2003,

Dihlevî, Emir Hüsrev; Kırânü's-Sa'deyn, Caunpur, 1970.

Dihlevî, Şâh Abdülazîz Gulâm Hakîm; et-Tuhfetü'l-İsnâ Aşeriyye, Farsçadan Arapçaya çev. Gulâm Muhammed Eslemî, not ve kısaltma: Mahmûd Şükrî Alûsî, Bağdat, 1301.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, haz. Hakkı Dursun Yıldız başkanlığında heyet, İstanbul, 1992.

Doubleday, Nelson; - Cooley, C. Earl; Encyclopedia of World Travel, London, 1967.

Dozy, Supplément aux dictionnaires arabes, Leiden, 1881.

Dukas, Dukas Tarihi, Bonn baskısı.

Dulaurier, "Description de l'Archipel d'Asie par Ibn Bathoutha", Journal Asiatique, 4ème serié 9, Paris, 1847.

Dunn, Ross E.; The Adventures of Ibn Battuta, London, 1986.

Durmuş, İlhami; İskitler (Sakalar), Ankara, 1993.

Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, (10 cilt), Beyrut, (tarihsiz)

Ebû Şâme, Uyûnu'r-Ravdateyn, ed-kritik: Ahmed Beysûmî, Dımaşk, 1992.

Ebû Zehre, Muhammed; Fıkhî Mezhepler Tarihi, çev. Abdülkadir Şener, İstanbul, (tarihsiz).

Ebu'l-Fidâ, el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer, (4 cilt), Kahire, (tarihsiz)

Ebu'l-Fidâ, Takvîmu'l-Buldân, M. Reinaud - Baron Mac Guckin neşri, Paris, 1840.

Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifîn, ed-kritik: Tahsin Yazıcı, Ankara, 1959.

Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifîn, çev. Tahsin Yazıcı, (2 cilt), İstanbul, 1989.

Elad, Amikam; "The Description of The Travels of Ibn Battuta in Palestine; Is it Original?", Journal of The Royal Asiatıc Society (JROAS), S. 2, London, 1987.

Emîn, M. Muhammed; Vesâık Vakfi's-Sultân Kalâvûn ale'l-Bîmâristân (İbn Habîb'in Tezkiretü'n-Nebîh kitabıyla beraber basılı), Kahire, 1976.

Enrico Leva, A.; "Ibn Battuta nell Africa nera", Africa, S. 16, 1961.

Ercilasun, Ahmet Bican; "İran Türkleri", Türk Kültürü, Nisan 1988.

Eryılmaz, Leman Cılızoğlu; Yemek Pişirmek, İstanbul, 1995.

Evliyâ Çelebî, Seyahatnâme, İstanbul, h. 1314.

Eyyûb Sabrî Paşa, Mir'âtü'l-Haremeyn, (3 cilt), Bahriye Mat, İstanbul, h. 1304.

Fâhûrî, Hannâ; el-Câmi fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

Fanjul, Serafin; "Elementos Folkloricos en la Rihla de Ibn Battuta", Revista del Instituto Egipico, S. 21, Madrid, 1981-82.

Ferguson, A.; Testimonia, Oxford, 1936.

Ferrand, G.; Relations de voyages et textes géographiques arabes persans et turcs relatifs a l'Extrême-Orient, Paris, 1914.

Festugièr, A. J.; - Nock, A. D.; Hermes Trismegistus Paris, 1945-1954.

Fevvâz, Zeyneb; ed-Durru'l-Mensûr fî Tabakati Rabbâti'l-Hudûr, Beyrut, h. 1312.

Fığlalı, Ethem Ruhi; Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İstanbul, 1980.

Fi't-Turâsi'l-İslâmî el-iktisâdî, (Hisbe kurumuyla ilgili klasik metinler) Dâru'l-Hadâse Yay, Beyrut, 1990.

Firdevsî, Ebu'l-Kasım; Şehnâme, Arapçaya çev. Feth el-Bendârî, Tahran, 1970.

Firişte, Molla Ebu'l-Kasım; Târîh-i Firişte, Luknow, 1905.

Fîrûzâbâdî, Kamûs, (İnceleme ve dipnot: Muhammed Naîm Araksûsî başkanlığında heyet), Beyrut, 1996.

Fischer, August; "Battuta nicht Batuta", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, S. 72, Leipzig, 1918.

Fletcher, L.; "Ibn Batutah in Southern India", The Madras Journal of Literature and Science, S. 37-59, Madras, 1888-89

Forster, E. M.; Alexandria, İskenderiye, 1922.

Freysinger, Hugo; "Ein arabischer Weltreisender", Österreichische Monatsschrift für den Orient, S. 38, Wien, 1912

Gabrieli, F.; Viaggiotori arabi (Viaggi di Ibn Battuta), Cagliari, 1961.

Gânim, Abdullah A.; er- Ruvvâdü'l-Müslimûn, İskenderiye, 1990.

Garnâtî, Ebû Hâmid; Tuhfetü'l-Elbâb, Dubler neşri, Madrid, 1953.

Gaudefroy-Demombynes, La Syrie à l'époque des Mamelouks, Paris, 1923.

Gazâlî, el-Munkız mine'd-Dalâl, Beyrut, 1959.

Gibb, H. A. R.; Selections from Ibn Battuta, London, 1929.

Gibb, H. A. R.; - Beckingham, The Travels of Ibn Battuta, Hakluyt Society, London, 1958-1994. (Gibb: I. cilt: 1958, II. cilt: 1959, III. cilt: 1971. Beckingham'ın katkısı: IV. cilt: 1994.)

Göde, Kemal; Eratnalılar, Ankara, 1994.

Gölpınarlı, Abdülbaki; Mevlânâ Celâleddîn, İstanbul, 1957.

Gölpınarlı, Abdülbaki; Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîîlik, İstanbul, 1979.

Grosser Weltatlas, (Naumman ve Göbel'den alınan izinle basan: Hürriyet) Almanya, 1993.

Grousset, René; Bozkır İmparatorluğu, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul, 1996.

Gümüşhânevî, Şeyh Ziyâeddîn; Mecmûatü'l-Ahzâb, İstanbul, 1893-1894.

Güngör, Erol; Tarihte Türkler, İstanbul, 1996.

Gürsoy-Naskali, E.; - Duranlı, M.; Altayca-Türkçe Sözlük, Ankara, 1999.

Haig, R. Malcolm; "Ibn Batuta in Sindh,", JROAS, S. 19, London, 1887.

Halîlî, Cafer; "İbn Battûta fî Mevâzîni İbn Haldun", Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî, S. 27, Rabat, 1927.

Halîlî, Halîlullah; (Afgan Devleti'nin sabık Irak ve Kuveyt sefiri), İbn Battûta fî Afganistan, Bağdat, 1971.

Hallâk, Hassân; - Sabbâğ, Abbâs; el-Mu'cemu'l-Câmi fi'l-Mustalahât, Beyrut, 1999.

Hamâş, Necdet; el-İdâre fi'l-Asri'l-Ümevî, Dımaşk, 1980.

Hamdun, Said; - King, Noel; Ibn Battuta in Black Africa, London, 1975.

Hamevî, Yâkût; Mu'cemü'l-Buldân, Ferîd A. Cündî'nin neşri, Beyrut, 1990.

Hamîd Vehbî, Meşâhîr-i İslâm, (Osmanlıca) İstanbul, 1301h.

Hammud, Ahmed; Umân ve Şarkıyyü'l-Cezîre, Arapçaya çev. Muhammed Emîn Abdullah, Beyrut, 1979.

Hasan İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan, en-Nuzumu'l-İslâmiyye, Kahire, (tarihsiz)

Hasbâk, Şâkir; İbn Battûta ve Rıhletühü, Necef, 1971.

Hatai, M.; - A. Chaugh; Pakpattan and Baba Farid Ganj-i Şakar, Lahor, 1968.

Hatîb, M.; - Abdülkerîm; Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elkabi't-Târîhıyye, Beyrut, 1996

Hayyâmpur, A.; Ferheng-i Suhanvârân, Tebriz, h. 1340.

Hazrecî, el-Ukûdu'l-Lu'luiyye fî Târîhi'd-Devleti'r-Resûliyye, ed-kritik: M. Ali Havâlî, San'a-Yemen, 1978.

Hennig, Richard; Ibn Battuta's Weltreise, Leiden, 1953.

Hertz Paşa, Max; Die Baugruppe des Sultan Kalaun, Hamburg, 1919.

Heyd, W.; Histoire du commerce du Levant au Moyen-âge, (2 cilt), Leipzig, 1885-1886.

Heyd, W.; Yakındoğu Ticaret Tarihi, c. I, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 1975.

Hıfnî, Abdülmün'ım; el-Mevsûatu's-Sûfıyye, Kahire, 1992.

Hill, A.; "The Coming to North Sumatra", Journal of Southeast Asian History, S. 4, 1963.

Hloros, Yanko; Türkçe'den Rumca'ya Kamûs-i Osmânî, (2 cilt), İstanbul, 1899.

Hrbek, Ivan; Ibn Battuta and The Maldives Islands, Prag Doğubilimleri Enstitüsü, Prag, 1992.

Hrbek, Ivan; "The Chronology of Ibn Battuta Travels", Archiv Orientalni, XXX, Prag, 1962.

Husain, Agha Mahdi; "Ibn Battuta and his Rehla in New Light", Sind University Research Journal, S. 6, 1967.

Husain, Agha Mahdi; "Dates and Precis of Ibn Battuta's Travels with Observations", Sind University Research Journal, S. 7, 1968.

Husain, Agha Mahdi; Le gouvernement du Saltanat de Delhi: Etude critique d'Ibn Battuta, Paris, 1936.

Husain, Agha Mahdi; The Rise and Fall of Muhammad bin Tughluk, London, 1938.

Hüseyin, Tâhâ; Savtu Ebi'l-Alâ, Kahire, 1944.

İbn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr, İstanbul, 1983.

İbn Arabî, el-Futûhâtü'l-Mekkiyye, (4 cilt) Dâr-ı Sâdır neşri, Lübnan, (tarihsiz)

İbn Arabşah, Acâibü'l-Makdûr, Kahire, h. 1285.

İbn Asâkir, Târîh-i Medînet-i Dımaşk, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dımaşk, 1963.

İbn Battûta, (Heyet çevirisi) Seyehatnâme-i İbn Batûta, (yazma), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. 4904-4908, (4 cilt), İstanbul, 1917.

İbn Battûta, Rıhle, Kerm Bustânî neşri, Beyrut, 1960.

İbn Battûta, Rıhle, Kettânî neşri, (İbn Cüzeyy'in açıklamaları kitap sonunda), Beyrut, 1972.

İbn Battûta, Rıhle, M. A. el-Uryân neşri, Beyrut, 1992.

İbn Battûta, Rıhle, Şeyh Feyyûmî neşri, Kahire, 1928.

İbn Battûta, Rıhletü İbn Battûta, Kahire, 1871.

İbn Battûta, Tercüme-i Seyehatnâme-i İbn Batûta, (mütercimi belirsiz) Süleyman Efendi Mat, İstanbul, h. 1290.

İbn Cübeyr, Rıhle, Beyrut, 1964.

İbn Cübeyr, Rıhle, Beyrut, 1981.

İbn Cübeyr, Rihle, İngilizceye çev. R. J. C. Broadhurst, London, 1952.

İbn Dukmak, Kitâbu'l-İntisâr, Kahire, h. 1309.

İbn Ebî Zer, el-Enîsü'l-Mutrib, Rabat, 1972.

İbn Habîb, el-Munteka min Durreti'l-Eslâk fî Devleti'l-Etrâk, ed-kritik: Abdulcebbâr Zekkâr, Halep, 1999.

İbn Habîb, Tezkiretü'n-Nebîh fî Eyyâmi'l-Mansûr ve Benîh, (2 cilt), ed-kritik: M. Muhammed Emîn, Kahire, 1976.

İbn Haldun, (ö: 809/1406) Mukaddime, Ali Abdülvâahid Vâfî neşri, (3 cilt), Beyrut, 1956-1965

İbn Haldun, Mukaddime, Rosenthal neşri, (3 cilt), New York, 1958.

İbn Haldun, el-Iber ve Dîvânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber=Târîh-i İbn Haldûn, (8 cilt), Beyrut, 1992.

İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ-i Ebnâi'z-Zemân, ed-kritik: İhsân Abbâs, Beyrut, 1968.

İbn Havkal, Sûretü'l-Ard, de Goeje neşri, Leiden, 1939.

İbn Hurdadbih, el-Mesâlik ve'l-Memâlik, de Goeje neşri, Leiden, 1889

İbn İshâk, Kitâbü'l-Mübtedâ=Sîret-i İbn İshâk, ed-kritik: Muhammed Hamidullah , Konya, 1981.

İbn İyâs, Bedâyiu'z-Zuhûr, ed-kritik: M. Mustafa, Kahire, 1982.

İbn İyâs, Bedâyiu'z-Zuhûr, İstanbul, 1931-1945.

İbn Kadı Şühbe, Târîh-i İbn Kadî Şühbe, ed-kritik: Adnan Dervîş, Dımaşk, 1992.

İbn Kemal, Şemsüddîn Ahmed; Tevârîh-i Âl-i Osmân, (II. defter), yayına hazırlayan: Şerafettin Turan, Ankara, 1991.

İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, (14 cilt), Beyrut, 1358.

İbn Künan, Muhammed b. İsa; Hadâiku'l-Yâsemîn, ed-kritik: A. Sabbâğ, Beyrut, 1991.

İbn Manzûr Mısrî, Ebû Nuvvâs fî Târîhıhi ve Şı'rihî ve Abesihî ve Mucûnihî, Ömer Ebu'n-Nasr neşri, Beyrut, 1990.

İbn Mühennâ Lügatı, haz. Abdullah Battal Taymaz, Ankara, 1988.

İbn Receb Hanbelî, Câmiu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Beyrut, (tarihsiz)

İbn Sa'd, Muhammed; (ö: 230 /744) et-Tabakatü'l-Kübrâ, (10 cilt), Beyrut, h. 1324.

İbn Sâhibi's-Salâh, el-Mennü bi'l-İmâme, ed-kritik: Abdülhâdî Tâzî, Beyrut, 1987.

İbn Tağrîberdî, el-Menhelü's-Safî, Kahire, 1856.

İbn Tağrîberdî, en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kahire, Kahire, 1929-1956.

İbn Tolun Dımaşkî, İ'lâmu'l-Verâ, ed-kritik: M. Ahmed Dehmân, Dımaşk, 1980.

İbnü'd-Deyba', Buğyetü'l-Müstefîd fî Târîh-i Medîneti Zebîd, ed-kritik: Abdullah Habeşî, San'a-Yemen, 1979.

İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb, ed-kritik: Ali Sevim, Ankara, 1976.

İbnü'l-Adîm, el-Vusla ile'l-Habîb fî Vasfi't-Tayyibât ve't-Tıyb, ed-kritik: Süleymâ Mahcub-Dürriye Hatîb, Halep, 1988.

İbnü'l-Cevzî, Sıfatu's-Safve, ed-kritik: A. Muhammed Hârun, (4 cilt), Beyrut, 1991.

İbnü'l-Esîr, (ö: 630 /1238) el-Kâmil fi't-Târîh, (12 cilt), Kahire, h. 1353.

İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, (9 cilt), Beyrut, 1966.

İbnü'l-Fakih, Muhtasar Kitâbü'l-Buldân, de Goeje neşri, Leiden, 1888.

İbnü'l-Hatîb, Lisânüddîn; (ö: 776/1374) el-İhâta fî Ahbâri Garnâta, Kahire, 1975.

İbnü'l-Hatîb, Lisânüddîn; Şerhu Rakami'l-Hulel fî Nazmi'd-Düvel, (Manzum tarihçe), notlandıran: Adnan Derviş, Dımaşk, 1991.

İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zeheb, ed-kritik: Abdülkadir Arnaût-Mahmûd Arnaût, (11 cilt), Beyrut, 1992.

İbnü'l-Kâzerûnî, Zahîrudîn; Muhtasaru't-Târîh, Bağdat, 1970.

İbnü'l-Mücâvir, Yusuf; Sıfatü'l-Yemen ve Mekke=Târîhu'l-Müstabsır, ed-kritik: Oscar Lofgren, Medine, 1986

İdrîsî, Şerif; Nüzhetü'l-Müştâk fî İhtirâki'l-Âfâk, Napoli, 1982-1984.

İnâyet, Râcî; Mugâmerâtü İbn Battûta fî Bahri'l-Kulzûm, Beyrut, 1980.

İslâm Düşüncesi Tarihi, haz. M. M. Şerif başkanlığında heyet, (4 cilt), Türkçe baskının editörü: Mustafa Armağan, İstanbul, 1991.

İstahrî, Ebû İshâk; Mesâlikü'l-Memâlik, de Goeje neşri, Leiden, 1927.

İstahrî, Ebû İshâk; Mesâlikü'l-Memâlik, ed-kritik: İrec Afşar.

İstahrî, Ebû İshâk; Mesâlikü'l-Memâlik, ed-kritik: Muhammed Câbir Abdülâl, Kahire, 1962.

Izzeddîn, Mehmed; "Ibn Battuta et la Topographie Byzantine", Actes du VI. Congres Internationale des Etudes Byzantines, Paris, 1951.

Janicsek, Stephen; "Ibn Battuta's journey to Bulghar: Is it a fabrication?", JROAS, London, 1929.

Kafalı, Mustafa; Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluşu ve Yükseliş Devreleri, İstanbul, 1976.

Kafesoğlu, İbrahim; "İbn Battuta" madd, MEB İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1950.

Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1989.

Kahhâle, Ömer Rıdâ; Mu'cemu Kabâili'l-Arab, Bingâzi, 1968.

Kahhâle, Ömer Rıdâ; Mu'cemu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1986.

Kalkaşandî, Subhu'l-A'şâ, (14 cilt), Kahire, 1913-19

Kannûn, Abdullah; Mevsûatü Meşâhîri Ricâli'l-Mağrib, Kahire, 1994.

Karamânî, Ahmed b. Yusuf; Ahbâru'd-Duvel, ed-kritik: Ahmed Hatît, Beyrut, 1992.

Kaşgarî, Mahmud; Divan-ı Lugâti't-Türk, çev. Besim Atalay, Ankara, 1943

Kâtip Çelebî, Keşfu'z-Zunûn, İstanbul, 1943.

El-Kavânînü'l-Külliyye, haz. Recep Toparlı, M. Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık, Ankara, 1999.

Kaysî, Züheyr Ahmed; "Havle Kelimeti Sarâcîn", Mevrid, Bağdat, 1994.

Kayyım, Ali; Muthafu't-Tıbbı ve'l-Ulûm, Dımaşk, 1984.

Kazıcı, Ziya; İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, İstanbul, 1999.

Kazvînî, Zekeriyyâ; Âsâru'l-Bilâd, Beyrut, 1998.

Ken'an, Corci; Buhturî, Hama, 1948.

Kermî, Hasan S.; el-Hâdî ilâ Lugati'l-Arab, Beyrut, 1991.

Khan, Abdul Majed; "The Historicity of Ibn Batuta; Shamsuddin Firuz Shah", The Indian Historical Querterly, S. 15:2, Calcutta, 1941.

Kısakürek, Necip Fazıl; Edebiyat Mahkemeleri, İstanbul, 1997.

Konyalı, İbrahim Hakkı; Alanya (Alâiyye), İstanbul, 1946.

Koz, M. Sabri; Yemek Kitabı, (derleme-araştırma) İstanbul, 2002.

Kök, Bahaaddîn; Nuruddîn Mahmûd Zengi ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri, İstanbul, 1992.

Köprülü, Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara, 1988

Köprülü, Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1918.

Kraçkovsky, I. Yulvanoviç; İstoriya Arabskoy Geografiçeskoy Literatury, Moskova 1957.

Kraçkovsky, I. Yulvanoviç; İstoriya Arabskoy Geografiçeskoy Literatury, (kitabı "Târîhu'l-Edebi'l-Arabî el-Cuğrafî" namıyla Arapçaya çev. S. Osman Hâşim), Beyrut, 1987.

Kraus, Paul; Epitre de Berûnî Contenant Le Repertoire des Ouvrysed Muhammed Ibn Zakariya ar-Razî, Paris, 1936.

Kroll, W.; Die Lehre des Hermes Trismegistes, Leipzig, 1914.

Kudsî, Ebû Hâmid Muhibbuddîn; (ö.888 /1483) Düvelü'l-İslâm, ed-kritik: Subhî Lebîb-Ulrich Haarman, Beyrut, 1997.

Kuleynî, Usûl-i Kâfi, Tahran, h. 1388.

Kurân-ı Kerîm ve açıklamalı Türkçe Meâli, (haz. Ali Özek ve H. Karaman başkanlığında heyet).

Kurat, A. Nimet; Karadenizin Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1972.

Lal, K. S.; History of The Khaljis a.d. 1290-1320, London, 1967.

Lane-Pool, The Story of Cairo, London, 1906.

Laoust, H.; Queques opinions sur la theodicèe d'Ibn Taimiya, Kahire, 1937.

Le Destan d'Umur Pacha (Düsturnâme-i Enverî), metin ve Fransızca çev. İrene Melikoff-Sayar, Paris, 1954.

Lukmân, Hamza Ali; Târîhu'l-Cüzüri'l-Yemeniyye, Beyrut, 1972.

Ma'rûf, Nâcî; Ulemâu'n-Nizâmiyât, Bağdat 1973.

Mâcid, Abdülmün'im; Nazmu Devleti'l-Memâlîk ve Rusûmihim, Kahire, 1967.

Mahajan, The Sultanate of Delhi, Delhi, 1970.

Makkarî, (ö: 1041/1631) Nefhu't-Tîb min Gusni'l-Endelusi'r-Ratîb, ed-kritik: İhsân Abbâs, Beyrut 1968.

Makkarî, Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri'l-Kadî Iyâd, Fas, 1978.

Makrîzî, es-Sulûk fî Düveli'l-Mülûk, ed-kritik: M. M. Ziyâde, Kahire, 1934

Makrîzî, Kitâbu'l-Mevâız ve'l-İ'tibâr (Hutat-ı Makrîziyye), Mısır-Bulak, h. 1270.

Makrîzî, Kitâbu'l-Mukaffa'l-Kebîr, ed-kritik: Muhammed Ya'lâvî, Beyrut, 1991.

Marco Polo, The Book of Ser Marco Polo, İngilizceye çev. Sir H. Yule, London, 1903.

Massignon, L.; Explication du Plan de Basra, Wiesbaden, 1954.

Mattock, J. N.; Ibn Battuta's Use of Ibn Jubayr's Rihla, Leiden, 1981.

Mazruî, Ali; Afrikalılar, İngilizceden çev: Yusuf Kaplan, İstanbul, 1992.

Mehâsinî, Zekî; Ebu'l-Alâ Maarrî; Nâkıdu'l-Muctama, Kahire, 1946.

Meillassoux C.; "L'itineraire d'Ibn Battuta de Walata à Malli", Journal of African History, S. 13, 1972.

Mekkî, Abdülfettâh; Târîhu Ümerâi'l-Beledi'l-Harâm abre Usûri'l-İslâm, Tâif, 1986.

Memâlik-i Mahrûsa-i Şahâneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas, (haz. Binbaşı Mehmed Nasrullah, Kolağası Mehmed Rüşdü, Mülâzım Mehmed Eşref) İstanbul, h. 1325.

Mendis, Vernon L. B.; Currents of Asian History, Colombo, 1981.

Merçil, Erdoğan; Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1993.

Merrâkeşî, Abdulvâhid; el-Mu'cib Fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib, M. Saîd el-Uryân neşri, Kahire, 1963.

Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf, de Goeje neşri, Leiden, 1894.

Mes'ûdî, Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher, ed-kritik: Charles Pellat, Beyrut, 1996.

Mevsûatü'l-Hadâreti'l-İslâmiyye, (Ansiklopedi) Amman, 1993.

Meyer, Ernst; "Ibn Bathuthah", Geschichte der Botanik Studen, c. 3, Königsberg, 1856.

Miquel, André; "L'Islam d'Ibn Battuta", Bulletin d'Etudes Oriantales, S. 1, 1972.

Moğolların Gizli Tarihi, çeviri ve notlandırma: Ahmet Temir, Ankara, 1986.

Molla Câmi, Nefehâtü'l-Üns, (Lâmiî Çelebî terc.), İstanbul, h. 1289.

Molla Husrev, Dureru'l-Hukkâm, İstanbul, h. 1307.

Mu'cemü'l-Arabî el-Hadîs (Lârûs), Beyrut, 1983.

Muallim Nâci, Lûgat-ı Nâcî, (tıpkı basım) Çağrı Yay, İstanbul,.

Muhammed b. Mahmûd İbn Agâ, el-Irâk Beyne'l-Memâlîk ve'l-Usmâniyyîn maa Rıhleti'l-Emîr Yeşbek, Osmanlı-Memlûk münâsebetlerini anlatan tamamlayıcı ek metinlerle beraber neşreden: M. Ahmed Dehmân, Dımaşk, 1986.

Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi, haz. Ahmet Topaloğlu, İstanbul, 1978.

Muhammed, Hasan.; er-Rahhâletü'l-Müslimûn, Beyrut, (tarihsiz)

Mûnis, Hüseyin; Atlasu'l-Âlemi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

Mûnis, Hüseyin; İbn Battûta ve Rıhalâtühü, Kahire, 1980.

Mustavfî, Hamdullah; Târîh-i Güzîde, E. Browne neşri, Leiden, 1910.

Mustavfî, Nüzhetü'l-Kulûb, ed.kritik ve İngilizceye çev. G. Le Strange, (2 cilt), London, 1919.

Muvahhid, Muhammed Ali; Sefernâme-i İbn Battûta, (Farsçaya çeviri) Tahran, 1958.

Mühezzebü Rıhleti'bni Battûta, haz. Ahmed Avâmirî Bek - A. Câdülmevlâ Bek, haritalandırıcı: M. Fahruddîn Bek, Kahire, 1933.

Müncid fi'l-A'lâm, (heyet) Beyrut, 1973.

Nar, Ali; Akaid Risaleleri, İstanbul, 1998.

Narşâhî, Târîh-i Buhârâ, Schefer neşri, Paris, 1892.

Nâsır-ı Hüsrev, Sefernâme, çev: Abdülvahhab Tarzi, İstanbul, 1988.

National Geographic Magazine, Sovyet haritası, Şubat, 1976.

Nazmü'l-Hilâfiyyât Tercümesi, haz. Azmi Bilgin, Ankara, 1996.

Nebrâvî, Fethiye; Târîhu'n-Nuzum, Kahire, 1981.

Nehrevâlî, el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî, Riyad, 1967.

Neqşe Şebekerâh-ı Âhen Îrân, İran Demiryolları Haritası, Tahran, 1975.

Neşrî, Mehmed; Kitâb-ı Cihannümâ (Neşrî Tarihi), yayınlayan: Faik R. Unat - Mehmed A. Köymen, Ankara, 1987.

Netton, Ian Richard; "Myth, Miracle and Magic in The rihla of İbn Battuta", Journal of Semitic Studies, S. 29, 1984.

Nizâmî, Hasan; Tâcü'l-Meâsir, Elliot-Dowson neşri, London, 1854.

Nizamî, K. A.; The life and Times of Shaikh Fariduddin Ganj-i Shakar, Aligarh, 1955.

Norris, H. T.; "Ibn Battuta's Journey in the Nort-Eastern Balkans", Journal of Islamic Studies, S. 5:2, 1994.

Nuaymî, Selîm; "Elfâz min Rıhle", Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmî el-Irâkî, S. 24-26. Bağdat, 1974.

Osman, Fethi; el-Hudûdu'l-İslâmiyye'l-Bîzantıyye, Kahire, 1966.

Osmanlı Ansiklopedisi, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1994.

Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1986.

Öcal, Safa; "Eski Türklerde Yiyecekler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Nisan 1985.

Ögel, Bahaattin; Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul, 2001.

Ögel, Bahaattin; İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1991.

Ögel, Bahaattin; Türk Kültür Tarihine Giriş, (6 cilt), Ankara, 1978.

Ömer, Muhammed Y.; Bilâdü'ş-Şâm fî Rıhleti İbn Battûta, Mekke, 1986.

Ömerî, İbn Fadlullah; et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi'ş-Şerîf, ed-kritik: M. H. Şemseddîn, Beyrut 1988.

Ömerî, İbn Fadlullah; Mesâlikü'l-Ebsâr, Fr. Taeschner neşri, Leipzig, 1919.

Ömerî, İbn Fadlullah; Mesâlikü'l-Ebsâr, Fr. Taeschner neşri, Wiesbaden, 1968.

Öngör, Sami Coğrafya Sözlüğü, İstanbul, 1961.

Özel, Ahmet; Hanefî Fıkıh Âlimleri, Ankara, 1990.

Özkan, Nevzat; Türk Dünyası, Kayseri, 1997.

Özyetgin, A. Melek; Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi, Ankara, 1996.

Paasonen, H.; Çuvaş Sözlüğü, İstanbul, 1950.

Pakalın, M. Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (3 cilt), İstanbul, 1993.

Pala, İskender; Ansiklopedik Divan şiiri Sözlüğü, İstanbul, 1999.

Panayotidis, Yuvanaki; Kamûs-i Rûmî, İstanbul, 1897.

Parmaksızoğlu, İsmet; İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler, İstanbul, 1971.

Pelliot, P.; Notes sur l'histoire de la Hord d'or, Paris, 1950.

Peschel, Oscar; "Ibn Batuta am Hofe von Delhi", Das Ausland, S. 28, Stuttgard, 1856.

Peschel, Oscar; "Ibn Batuta in Central Afrika", Das Ausland, S. 31, Stuttgard, 1858.

Peschel, Oscar; "Ibn Batutah der Vater der Reisen", Das Ausland, S. 26, Stuttgard, 1853.

Planck, H.; "Ibn Batutas Reisen", Der Erdball, S. 2, Berlin, 1928.

Platts, John T.; A Dictionary of Urdu, Classical Hindi and English, London, 1911.

Popovic, Aleksandre; Balkanlarda İslâm, (komisyon çev.), İstanbul, 1995.

Radloff, W.; Versuch Eines Wörterbuches der Türk Dialecte, O. Pritsak neşri, (4 cilt), Hague-Hollanda, 1960.

Rahim, Abdul; "Six Hundred Years After – in the footsteps of Ibn Battuta in Andalusia", Peshawar University Rewiev, S. 51, Peshawer, 1973.

Rásonyi, László; Tarihte Türklük, Ankara, 1970.

Raverty, H. G.; Afghanistan and Part of Baluchistan, London, 1880.

Redhouse, James W.; Turkish and English Lexikon (Kitâb-ı Meâni-yi Lehce), Boyacıyan Mat, İstanbul, 1890.

Reitzenstein, H.; Poımandres, Leipzig, 1904.

Renan, Ernest; Ibn Batoutah, Mélanges d'Histoire et de Voyages, Paris, 1878.

Resulzâde, Mehmet Emin; İran Türkleri, İstanbul, 1993

Rifat, Ahmed; Lügat-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye, İstanbul, h. 1299.

Rosant, Colette; Tadı Damağımda Kalan Ülke: Mısır, çev. Esin Eden, İstanbul, 2000.

Roux, Jean-Paul; Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1994.

Runciman, Steven; Haçlı Seferleri Tarihi, çev. Fikret Işıltan, (3 cilt), Ankara, 1992.

Rustem, Abdusselâm; Tayfu'l-Velîd, Kahire, 1948.

Sabîh, Muhammed; Dîvânu Ebî Temmâm, Kahire, 1942.

Sabrî, Muhammed; Ebû Ubâde Buhturî, Kahire, 1946.

Safedî, İbn Aybek Salâhaddîn Halil; Tuhfetu Zevi'l-Elbâb, Beyrut, 1999.

Safran, Mustafa; Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügatlara Göre Kuman/Kıpçaklar, Ankara, 1993.

Sahabeden Günümüze Allah Dostları, (heyet çalışması) Şule Yay, İstanbul, 1995.

Saletore, Narayana Rajarama; "Haryab of Ibn Battûta,", The Quarterly Journal of the Mythic Society, N.S. 31, Bangalore, 1940.

Sâlih, Subhî; İslâm Kurumları, çev. İbrahim Sarmış, İstanbul, 1999.

Sâlihî, Muhammed İsa; el-Mu'cemü'ş-Şâmil, Kahire, 1992.

Sâlimî, Nûreddîn; Tuhfetü'l-A'yân bi Sîreti Ehl-i Umân, Umân, 1974.

Sâmerrâî, İbrahim; "el-Elfâzü'd-Dahîle fî Rıhleti İbn Battûta", Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî, S. 26, Rabat 1976.

Sarahsî, Kitâbu'l-Mebsût, Beyrut, (tarihsiz).

Sarton, Alfred L.; Introduction to the History of Science, New York, 1975.

Sauvaget, J.; La poste aux chevaux dans l'empire des Mamelouks, Paris, 1941.

Scott, W.; Hermetica, (3 bölüm), Oxford, 1924-1926.

Seâlibî, Âdabü'l-Mulûk, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 1997.

Segal, J.; B. A History of the Jews of Cochin, London, 1993.

Seydi Ali Reis, Mir'atü'l-Memâlik, ed-kritik: Mehmet Kiremit, Ankara, 1999.

Seyfî Herevî, Târihnâme-i Herât, M. Zübeyr neşri, Calcutta, 1944.

Silvestre de Sacy, Antoine Isaac; "Review of Kosegarten: De Muhammede Ebn - Batuta", Journal des Savans, Paris, 1820.

Silvestre de Sacy, Antoine Isaac; "Rewiev of Lee: The travels of Ibn Batuta, London 1829", Journal des Savans, Paris, 1829.

Sirhindî, Yahya b. Ahmed; Târîh-i Mübarekşâhî, M. H. Hüseyin neşri, Calcutta, 1931.

Spuler, Bertold; İran Moğolları, çev. Cemal Köprülü, Ankara, 1987.

Sultan Veled, İbtidânâme. (Velednâme) Celâl Humâyî neşri, Tahran.

Sultan Veled, Meârif, çev. Meliha Tarıkahya, Ankara, 1944.

Surûcî, Muhammed Mahmûd; el-Ceyşü'l-Mısrî fi'l-Karni't-Tâsi' Aşar, Kahire, 1967.

Suyûtî, Celâleddîn; Ahir Zaman Mehdisinin Alâmetleri, derleyen: Ali b. Husâmeddîn Müttakî, çev: Müşerref Gözcü, İstanbul, 1987.

Suyûtî, Celâleddîn; Hüsnü'l-Muhadara fî Ahbâri Mısr ve'l-Kahire, Kahire, h. 1327.

Sübkî, Tâceddîn; Tabakatü'ş-Şâfiıyye, Kahire (tarihsiz).

Sülemî, Abdurrahman; Tabakatu's-Sûfiyye, Kahire (tarihsiz).

Sümer, Faruk; "İran'da Yaşayan Türk Oymakları", Türk Kültürü, Ekim 1972.

Sümer, Faruk; "Selçuklu Tarihinde İgdişler", Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 1985

Sümer, Faruk; Oğuzlar, İstanbul, 1999

Sümer, Faruk; Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, (2 cilt), İstanbul, 1999.

Şarkavî, Mahmud; Rıhletü İbn Battûta, Kahire, 1968.

Şattî, Ahmed Şevket; "Nazarât ilâ Ameli'l-Halîfe Velîd", Ma'hadu't-Turâsi'l-Arabî, Ebhâsu'l-Mu'temeri's-Senevî es-Sâlis" (Halep Üniversitesi yıllık bilimsel bülteni), Halep, 1980.

Şefîk, M.; el-Mu'cemu'l-Arabî el-Emâzîğî, (Berberi Sözlüğü) Mağrip Akademisi Yay, Fas, (tarihsiz)

Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, (tarihsiz).

Şeker, Mehmet; İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel Hayatı İle Ahilik, Ankara, 1993.

Şemseddîn Sami; Kamus-i Türkî, Çağrı Yay. (tıpkı basım) İstanbul, 1990.

Şeşen, Ramazan; İbn Fazlân Seyahatnâmesi, İstanbul, 1995.

Şevkânî, Muhammed b. Ali; el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa, Kahire, 1960.

Şevki Dayf, Rıhletü İbn Cübeyr, Kahire, 1956.

Şikârî, Karamanoğulları Tarihi, önsöz ve haz. M. Mesud Koman, Konya, 1946.

Şükün, Ziyâ; Ferheng-i Ziyâ, İstanbul, 1984.

Taberî, Muhammed İbn Cerîr; (ö: 310 /932) Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, (12 cilt), Kahire, 1939.

Taberî, Muhammed İbn Cerîr; Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, (9 cilt) de Goeje neşri, Leiden, 1879-1898.

Tarsûsî, Mardî İbn Ali; Tebsıratü Erbâbi'l-Elbâb fî Keyfiyyeti'n-Necât mine'l-Hurûb, ed-kritik: Karin Sadır, Beyrut, 1998.

Tâzî, A.; İran beyne'l-Emsi ve'l-Yevm: Kırâatün Cedîde li Rıhleti İbn Battûta, Beyrut, 1984.

Tâzî, A.; "İbn Battûta fî Srilankâ", el-Âlemü'l-Mağribî, Kasım 1988.

Tâzî, A.; "Rıhletü Mağribî ilâ Hadramût", Mevrid, Bağdat 1993.

Tâzî, A.; "el-Ustûlü'l-Mağribî abre't-Târîh", Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî, Kasım 1982.

Tâzî, A.; "Maa İbn Battûta fî Bilâdi'l-Hind ve's-Sind", Da'vetü'l-Hakk, Ocak ve Ekim 1992.

Tâzî, A.; Câmiu'l-Karaviyyîn, Beyrut, 1972.

Tâzî, A.; el-Kansu bi's-Sakr beyne'l-Meşrık ve'l-Mağrib, Rabat, 1980.

Tâzî, A.; el-Kuds ve'l-Halîl ınde'r-Rahhâleti'l-Mağâribe, Rabat, 1996.

Tâzî, A.; es-Sıletü't-Târîhiyye beyne'l-Mağrib ve'l-Umân, (Umman Sultanlığı Millî Kültür Bakanlığı Yay.), Umân, 1981.

Tâzî, A.; et-Târîhu'd-Diblumâsî li'l-Mağrib, Muhammediye-Fas, 1986.

Tâzî, A.; İbn Mâcid ve'l-Burtagâl, (Umman Sultanlığı Millî Kültür Bakanlığı Yay.), Umân, 1986.

Tâzî, A.; Mürâsele Diblumâsiyye, Beyrut, 1993.

Tazî, A.; Rıhletü İbn Battûta, (metin 4 cilt, fihristler bölümü 5. cilt), Fas, 1997.

Temgrûtî, (10/16. yüzyılın sonları) en-Nefhatü'l-Miskiyye, Henry de Castries neşri, Paris, 1929.

Tibbets, G. R.; A Study of the Arabic Texts containing Material on South-East Asia, London, 1979.

Tiesenhausen, Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul, 1941.

Tirmizî, Muhtasar-ı Şemâil, ed-kritik: M. Nâsıreddîn Elbânî, Ammân, h. 1405.

Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, İstanbul, 1985.

Togan, Z. Velidî; Horezm Kültürü Vesikaları, I: Horezmce tercümeli Mukaddimetü'l-Adab, İstanbul, 1951.

Togan, Z. Velidî; Moğollar, Cengiz ve Türkler, İstanbul, 1941.

Togan, Z. Velidî; Tarihte Usûl, İstanbul, 1969

Togan, Z. Velidî; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981.

Tokkûş, Muhammed Süheyl; Târîhu'l-Memâlîk fî Mısr ve Bilâdi'ş-Şâm, Beyrut, 1997.

Trimingham, J. S.; Islam in the Sudan, 1949.

Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993.

Türkmen, Erkan; "Türkçe ile Urduca Arasındaki İlişkiler", Türk Dili Dergisi, Ocak 1985.

Uçar, Şahin; Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi, İstanbul, 1990.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Anadolu Beylikleri, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, Ankara, 1982.

Üsame İbn Munkız, İbretler Kitabı, çev. Y. Z. Cömert, İstanbul, 1992.

Velâyetî, Ali Ekber; Târîh-i Revâbıt-ı Hâricî-yi Îrân, Tahran, 1996.

Vladimirtsov, B. Y.; Moğolların İçtimaî Teşkilâtı, çev. Abdülkadir İnan, Ankara, 1987.

von Mooyel, G.; The Mysterios of Hermes Trismegistus, Utrecht, 1955.

von Mzik, Hans; "Ibn Batuta ein arabischer Welt-reisender des 14. Jahrhunderts", Monatsblätter des Wissenschaftlichen Klub, S. 32, Wien, 1911.

Webster's Dictionary of The English Language, New York, 1951.

Wehr, Hans; A Dictionary of Modern Written Arabic, Almancadan İngilizceye çev. J. Milton Covan, Beyrut, 1980.

Wheatley, P.; The Golden Khersonese, Kuala Lumpur, 1961.

Wittek, Paul; "Yazijioghlu Ali on the Christian Turks of Dobruja", BSOAS, S. 3,1952.

Wittek, Paul; Menteşe Beyliği, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara, 1986.

Wolfe, An Historical Guide to Kabul, Kabul, 1965.

Wood, Frances; Did Marco Polo go to China ?, London, 1995.

Ya'kûbî, (ö: 282/865) Kitâbü'l-Buldân, de Goeje neşri, Leiden, 1892.

Ya'kûbî, Kitâbü'l-Buldân, M. Emin Dannâvî neşri, Beyrut, 2002.

Ya'kûbî, Târîh-i Ya'kûbî, Beyrut, 1950.

Yajima, Hikoichi; Ibn Battuta, Tokyo, 1985.

Yakubovskiy, A. Yu.; Altın Ordu ve Çöküşü, çev. Hasan Eren, Ankara, 1992.

Yalçın, Ayhan; A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi, İstanbul, 2000.

Yamamoto, Tatsuro; "On Tawalisi described by Ibn Battuta," Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko-The Oryantal Library, S. 8, Tokyo, 1936.

Yate, Major C. E.; Northern Afganistan, London, 1888.

Yazır, Elmalılı Hamdi; Hak Dini Kur'an Dili, (9 cilt), İstanbul, 1971.

Yerasimos, Stéphane; Introduction et notes (Traduction de l'Arabe de Defreméry-Sanguinetti), I, II, III, (=İbn Battûta Seyahatnâmesinin eski D. & S. çevirisi üzerine notlandırma, 3 cilt), Paris, 1990.

Yule, Henry; "The geography of Ibn Batuta's travels in India," The Indian Antiquary, S. 3, Bombay, 1874.

Yule, Henry; Cathay and the Way Thither, H. Cordier neşri, (4 cilt), London, 1913.

Yule, Henry; Ibn Batuta's travels in Bengal and China, London, 1916.

Yücel, Yaşar; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Ankara, 1991.

Yüknekî, Edib Ahmed; Atebetü'l-Hakayık, inceleme-çev. Reşid Rahmetî Arat, Ankara, 1992.

Zebîdî, (ö: 1204/1790), Tâcu'l-Arûs, Beyrut, 1980.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmâni; Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ, (28 cilt), Beyrut, 1993.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmânî; Düvelü'l-İslâm, ed-kritik: H. İsmail Merve, (2 cilt), Beyrut, 1999.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed et-Türkmâni; el-Iber fî Haberi Men Gaber, Ebû Hacir M. Zağlul neşri, (3 cilt), Beyrut, (tarihsiz)

Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakaikı't-Tenzîl, Cürcânî haşiyeli, (4 cilt), Beyrut, (tarihsiz).

Zemahşerî, Mukaddimetü'l-Edeb, ed-kritik: Nuri Yüce, Ankara, 1993.

Zerkeşî, Târîhu'd-Devleteyn el-Muvahhıdıyye ve'l-Hafsıyye, Tunus, h. 1289.

Zeyyân, Hâmid; el-Hayat fi'l-Halîc fi'l-Usûri'l-Vustâ fî Dav'i Müşâhedâti'r-Rahhâle İbn Battûta, Dubai, 1985.

Ziriklî, Hayreddîn; A'lâm, (8 cilt), Beyrut, 1999.

İNTERNET SİTELERİ

Başta, İbn Battûta'nın tüm gezilerini 12 bölüm hâlinde resim ve sanal kaynaklarla destekleyip sunan

http://www.sfusd.k12.ca.us/schwww/sch618/Ibn_Battuta adresi olmak üzere;

Fas, Cezâyir gibi Kuzey Afrika ülkelerindeki halkların yaşam tarzı ile ilgili malûmat ve resim için

http://geogweb.berkeley.edu/GeoImages den;

İbn Battûta'nın çöl yolculukları için

http://www.manntaylor.com/battuta.html den;

Mısır ve Kahire için

http://www.touregypt.net den;

Memlûk dönemi Kudüs ve çevresi için

http://jeru.huji.ac.il den;

Ortadoğu İslâm yemek kültürü için

http://www.pbm.com/lindahl/cariodoc/islamic_dinner.html den;

İran ve Tebriz için

http://home.att.net den;

Afganistan için

http://www.lukepowell.com/afghanistan dan;

Semerkand ve çevresi için

http://faculty.washington.edu/dwaugh/CA/cities/samarkand/samark.html den;

Moğol İmparatorluğu'nu tarihsel gelişimi içinde harita, şema ve sanal kaynak desteğiyle etraflıca anlatan

http://www.friesian.com/mongol.htm den;

Çin, Japon ve Hint imparatorluklarını harita, şema ve liste desteğinde eşzamanlı olarak anlatan

http://www.friesian.com/sangoku.htm den;

Delhi Türk Sultanlığı için

http://www.itihaas.com/medievel/delhi-sultanate.html den;

Doğu Afrika sahilleri (=Swahili); Zenzibar, Kilwa, Lamu vs. için

http://baobab.harvard.edu/narratives/islam/EastMosque.html den;

Malli İmparatorluğu için

http://www.nmafa.si.edu/educ/mali/ den;

Batı Afrika krallıkları için

http://bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica dan;

Mollie Anne Davis'in, İbn Battûta'nın kadılığına dair incelemesi için

http://www.ship.edu/english/writetheship/davis.html den;

Marco Polo - İbn Battûta karşılaştırması için

http://www.cla.umn.edu/courses/hist1011/calendar/explorers den;

İbn Battûta'dan yüz sene sonra Pasifik'te gezen Çinli Müslüman amiral Zheng He için

http://www.bangorschools.net/hs/SR/Zhenghe.html den;

İbn Battûta'nın seleflerinden İbn Cübeyr için

http://www.muslimheritage.com dan faydalandım.

Ayrıca; başta Sir Richard Francis Burton'ınkiler olmak üzere Doğu, Ortadoğu ve Asya edebiyatına ilişkin eski ama çok kıymetli çeviri ve araştırmaları kolayca indirdiğim

http://gutenberg.net

http://promo.net/pg

http://www.ibiblio.org/gutenberg adreslerini de buraya katmalıyım.

A. Sait Aykut